Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/museumetruscumex02gori

MVSEI ETRVSCI

VOLVMEN II.

TABVLAS CC. ILLVSTRANS.

MVSEVM
ETRVSCVM
EXHIBENS INSIGNIA
VETERVM ETRVSCORVM
MONVMENTA
AEREIS TABVLIS CC. NVNC PRIMVM
EDITA ET ILLVSTRATA
OBSERVATIONIBVS
ANTONII FRANCISCI GORII
PVBLICI HISTORIARVM PROFESSORIS.
VOLVMEN SECVNDVM.

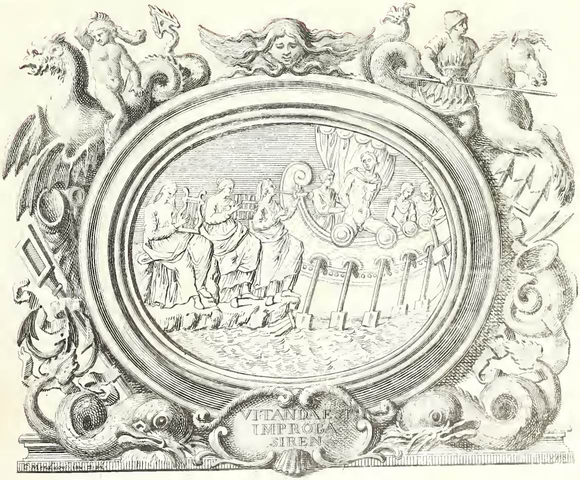

FLORENTIAE. ANNO. CIↃ.IↃ.CC.XXXVII.

IN AEDIBVS AVCTORIS REGIO PERMISSV EXCVDIT
CAIETANVS ALBIZINIVS TYPOGRAPHVS.

Io Dom. Ferrettj inv. et del. *Carol. Gregorj sculp.*

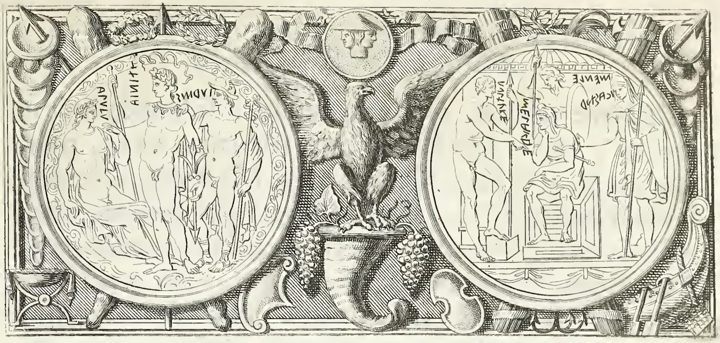

AD LECTOREM

PROOEMIVM

ANT. FRANCISCI GORI.

Mnia ETRVSCORVM monumenta vetustissima, ni mea me fallit opinio, in quinque capita seu classes, servato quodam ordine, redigi possunt. Primum, exposita TVSCORVM origine & in Italiam adventu, in medium venit THEOLOGIA sive IDOLOLATRIA, quae Deorum cultum respicit: quam his in regionibus adeo amplificarunt, ut merito Arnobius ETRVRIAM omnis superstitionis parentem adpellet. Siquidem constat cum Graecis aliisque cultissimis nationibus, Deos non communes solum, verum & plerosque proprios, patrios ac locales habuisse, quos recensere atque

illuſtrare operae pretium cenſui. Iidem omnium primi, qui nam eſſent DII CONSENTES, quos maiorum gentium dixere, qui Medioxumi & Anculi Lareſque, Latinis & Romanis monſtrarunt: primi etiam ſingulis Deis Genium peculiarem, vel etiam complures: hominibus vero cum Genios comites, tum Furias, Nemeſes quoque duas, alteram bonam, alteram malam, ſua demum unicuique Fata adſignarunt.

Poſt haec traditae FABVLAE cuiuſvis generis, tam communes, quam peculiares ac propriae, ex antiquiſſima Tuſcorum MYTHOLOGIA, locum obtinere videntur: quae priſcam Hiſtoriam, Deorum Heroumque geſta complectuntur, non uti primum patres, mortalium vetuſtiſſimi, ſuis filiis ac poſteris ea narrarunt; ſed multis commentis, multaque figmentorum caligine obvoluta, & ad captum rudium hominum blandis narrationibus adcommodata; ne, cognita luce veritatis, vel a ſtudio ſuperſtitioſae religionis avocarentur, vel eius arcana myſteria curioſius perſcrutarentur. Etruſcae Mythologiae accedunt opiniones de natura ac poteſtate Deorum: opiniones etiam circa defunctos homines, vel compotes beatitudinis apud Elyſios, vel tormentis variis cruciatos apud Inferos; ac proinde ea expendenda ſe ſe offerunt, quae ſpectant ad animarum immortalitatem, quam iidem Tuſci Pythagoricae Philoſophiae maxime addicti (quod Pythagoras ex Etruria ortum duceret) multis rationibus, quae etiam Vrnarum ſepulcralium emblematis confirmantur, adſeruere.

Com-

Complura inſignia & ad hoc tempus inedita, quae profero, monumenta ETRVSCORVM, maximam quoque Hiſtoriae BELLI TROIANI partem, quod notatu dignum cenſeo, manifeſte continent. Haec eruditorum ingeniis anſam forſitan praebebunt accuratius diſquirendi, utrum a Graecis, an potius ab Pelaſgis Etruſciſque, audierit haec divinus HOMERVS. Profecto, quae de Vlyſſis erroribus in mari Tyrrheno narrat, crediderim eum a noſtris didiciſſe: de ceteris videndum. Nec equidem eſt improbabile, Tuſcos diligentius ordinem earum rerum geſtarum tenuiſſe, & ſcripta in tabulis, ſculpta pictave diutius conſervaſſe. Huc facit eximia Strabonis auctoritas, qui Homerum perluſtraſſe Etruriam, multaque collegiſſe, adfirmat.

Poſt cultum Deorum & Fabulas, RELIGIO venit, quae ſacra, feſta, ferias, pompas, ſupplicationes in honorem Deorum complectitur: itemque ſacros ritus & caerimonias: ſacrorum Miniſtros, Pontifices, Sacerdotes, Salios, Augures, Haruſpices, Vates, Hymnologos: item Tibicines, Fidicines ceteroſque homines divinae Muſicae in ſacris operam dantes: ſacrificia quoque peculiaria, varia luſtrationum genera, donaria, templa, aras, auſpicia, auguria, fulminum expiationes & oſtenta obſervanda proponit. Deinde ſequuntur belli paciſque praeclara ſtudia, quae oſtendunt in terreſtri ac navali militia ſummam Etruſcorum virtutem & gloriam: quae arma, quae inſignia regum, ducum ac magiſtratuum fuerint: foedera etiam, triumphos, omnis generis ludos, vena-

tio-

tiones, nuptias, convivia, funera, omnemque funerum ſupellectilem: item Muſicam ac Poëſin; quae denique ad Circum & Theatrum, quae ad Scenam priſcamque Tragoediam & Comoediam, & ad gymnica certamina pertinent, elucidanda ſuppeditant.

Poſtremum caput abſolvunt antiquiſſimae Etruſcorum LITTERAE, quibus accurato ordine digeſtis inſpectiſque, inſcripta omnia monumenta facile hac aetate leguntur, & melius feliciuſque, quam antea ſeculo decimo ſeptimo factum ſit, ope praeſertim Graecae linguae, explicari poſſunt: quod & nos, poſt doctiſſimum Ludovicum Bourguettium, proprio Marte conati ſumus. Poſt haec obſervanda Etruſcorum moneta antiquiſſima: artes quoque praeſtantiſſimae, Pictura, Sculptura, Architectura, Plaſtice, quae denique ad Graphycen pertinent, atque inſigniora huiuſce inclutae gentis inventa, animadverſione digniſſima.

Ita igitur omnis antiquaria Tuſcorum ſupellex hunc in ordinem digeſta, & in quinque CLASSES diſtributa, a me exponitur. Singulis Claſſibus perbreves DISSERTATIONES praepoſui: omneſque in his comprehenſas Tabulas, ſeorſum, non omnes ſimul, obſervationibus illuſtravi, quarum Indicem mox ſubiicio. In his omnibus explanandis, multa forſitan non adſecuto ignoſcent, atque aequi bonique conſulent viri docti: illud etiam, quod ait Plinius initio Hiſtoriae Naturalis, *voluiſſe, abunde perpulchrum atque magnificum*, ut ſpero, cenſebunt.

ELEN-

ELENCHVS

CLASSIVM.

CLASSIS I.

DEos proprios, ſelectos & communes Etruſcorum exhibens.

CLASSIS II.

FAbulas ex antiquis Tuſcorum monumentis exhibens.

CLASSIS III.

SAcra, Feſta, Miniſtros ſacrorum & Donaria Tuſcorum exhibens.

CLASSIS IIII.

ETruſcorum, Militiam, Foedera, Triumphos, Ludos, Venationes, Nuptias, Convivia, Muſicam & Funera complectens.

CLASSIS V.

ETruſcorum Litteras, Monetam, Gemmas, Artes, inventa inſigniora complectens.

ELENCHVS

DISSERTATIONVM.

DISSERTATIO I.

DE TYRRHENORVM *origine, eorumque in Italiam adventu & Idololatria.*

DISSERTATIO II.

DE *Mythologia veterum Etrufcorum.*

DISSERTATIO III.

DE *Thyfiologia feu Religione veterum Etrufcorum.*

DISSERTATIO IIII.

DE *moribus inftitutifque Tufcorum, quorum Ethologia illuftratur.*

DISSERTATIO V.

DE *prifca Tufcorum Scriptura, Lingua, Artibus & Inventis.*

INDEX
TABVLARVM CC.
IN QVIBVS
ETRVSCA MONVMENTA EXPLICANTVR.
CLASSIS I.
TABVLIS CXVIIII. ABSOLVITVR.

TABVLA I.

IANVS Pater Tuſcorum Deus, omnium primus. Pagina 1.

TABVLA II.

VERTVMNVS Deus Etruſcorum, a Volſinienſibus praecipue cultus. 8.

TABVLA III.

POMONA Dea, uxor VERTVMNI, a Tuſcis culta. 13.

TABVLA IIII.

NORTIA Tuſcorum Dea, ſumma religione a Volſinienſibus & Volaterranis culta. 16.

TABVLA V.

ANCHARIA Dea Etruſcorum, a Faeſulanis & Aſculanis maxime culta. 19.

TABVLA VI.

BELLONA Tuſcorum, praeſertim vero Volaterranorum & Lunenſium Dea. 23.

TABVLA VII. VIII.

VALENTIA Tuscorum, praesertim vero Ocriculanorum, patrium Numen. 27.

TABVLA VIIII.

VOLTVMNA. VOLVMNA ET VOLVMNVS Etruscorum Dii proprii. 31.

TABVLA X. XI.

PILVMNVS ET PICVMNVS veterum Etruscorum, praecipue vero Ardeatium, Cumanorum & Perusinorum Dii tutelares. 35.

TABVLA XII. XIII.

FVRINA, eadem quae ANCHARIA, Tuscorum Dea, a Pisaurensibus religiosissime culta. 39.

TABVLA XIIII.

TAGES Haruspicinae inventor: a Tuscis, praecipue vero a Tarquiniensibus, Perusinis & Cortonensibus religiose cultus. 43.

TABVLA XV.

BYGÖE Nympha Etruscorum, Haruspicinae peritissima, divinis honoribus consecrata. 49.

TABVLA XVI.

VOLTVRNVS Deus Etruscorum: Campanorum tutelaris & proprius describitur. 53.

TABVLA XVII.

IVTVRNA ET PORTVMNVS Dii Selecti veterum Etruscorum. 56.

TABVLA XVIII.

VITVMNVS ET MANTVRNA Dii religiose culti in Etruria. 60.

TA-

TABVLA XVIIII.

VACVNA . PAVSVS ET CLITVMNVS Dii veterum Tuſcorum locales & proprii . 63.

TABVLA XX.

DEORVM , quos veteres Tuſci peculiari cultu conſecrarunt , nomina recenſentur & illuſtrantur . 67.

TABVLA XXI.

SATVRNVS ET OPIS ceterique Dii Conſentes & Communes veterum Etruſcorum proponuntur & illuſtrantur . 73.

TABVLA XXII.

IVPPITER Summanus , Anxurus , Elicius , Fulgerator , Tonans , Lucetius ab Etruſcis cultus . 76.

TAB. XXIII. XXIIII. XXV. XXVI. XXVII.

IVNO Argiva , Curis , Regina , Cupra , Soſpita , Feronia , Lacinia , compluribus nominibus tota Etruria religioſiſſime culta . 80.

TABVLA XXVIII. XXVIIII. XXX. XXXI.

MINERVA Dea veterum Etruſcorum , praeſertim Surrentinorum , Puteolanorum , Faliſcorum , Arretinorum , Peruſinorum & Piſaurenſium tutelaris . 87.

TABVLA XXXII. XXXIII. XXXIIII.

APOLLO . SOL . MITHRA ab Etruſcis cultus ; maxime vero a Faliſcis , Volaterranis , Cluſinis & Peruſinis . 93.

TABVLA XXXV.

DIANA Tuſcorum Dea : ab Iguvinis , Lunenſibus , Cluſinis , Nepeſinis , Faliſcis , Campanis , Numanis , Tudertibus , Ocriculanis , Ravennatibus , Tiburtinis praecipuo honore culta . 99.

TABVLA XXXVI.

NEMESIS Tuſcorum Dea , praeſertim vero Cortonenſium . 102.

TABVLA XXXVII.

AESCVLAPIVS Etruſcorum , praecipue Cortonenſium , Arretinorum & Cluſinorum tutelaris Deus . 104.

TAB. XXXVIII. XXXVIIII.

MERCVRIVS Etruſcorum Deus , praecipue vero Arretinorum , Mediolanenſium , Brixienſium , Mantuanorum , Mutinenſium & Firmanorum . 106.

TABVLA XL.

MARS CAMVLVS Etruſcorum Deus , praeſertim Larinatium , Faeſulanorum , Tudertium , Spoletinorum , Capenatium , Lanuvinorum & Genuenſium . 110.

TABVLA XLI.
XLII. XLIII.

VENVS Etruſcorum , maxime Volaterranorum , Veientum , Tuſculanorum , Cortonenſium , Arretinorum & Tifernatium Dea . 114.

TABVLA XLIIII. XLV.

AMOR triplici forma ab Etruſcis cultus . 119.

TABVLA XLVI.

VICTORIA Etruſcorum Dea : praecipua religione a Nolanis & Brixienſibus culta . 121.

TA-

TABVLA XLVII.

VESTAE cultus antiquissimus, Etruscis cognitus adstruitur. 122.

TABVLA XLVIII. XLVIIII. L.

CERES, tota Etruria, praecipuo honore culta, templis arisque dedicatis. 125.

TABVLA LI. LII. LIII. LIIII.

BACCHVS Etruscorum Deus, tota Etruria, Bacchanalibus, Orgiis sacrisque mysteriis, maximo honore cultus. 129.

TABVLA LV.

BACCHI GENIVS, a Tuscis cultus, exponitur. 136.

TABVLA LVI.

DII CABIRI SEV CORYBANTES, Bacchi mysteria, cistam mysticam & sacra Cabiria in Etruriam invexerunt. 137.

TABVLA LVII. LVIII. LVIIII.

PRIAPVS antiquorum Tuscorum Deus, praesertim Perusinorum & Clusinorum. 141.

TABVLA LX.

SILENVS Bacchi educator, custos & magister, ab Etruscis cultus. 145.

TABVLA LXI. LXII. LXIII. LXIIII. LXV.

PAN Etruscorum Deus: praecipua religione a Neapolitanis, a Pistoriensibus atque a Senensibus cultus. 147.

TABVLA LXVI. LXVII.

FAVNI . FAVNAE . SATYRI . SATYRAE . BACCHANTES . BACCHAE . CENTAVRI Liberi Patris asseclae : horum imagines Etruscae proferuntur & illustrantur . 152.

TABVLA LXVIII.

CORONIS NYMPHA , una e nutricibus Bacchi pueri . 155.

TABVLA LXVIIII.

DRYAS NYMPHA , arborum fructuumque arboreorum praeses , ab Etruscis culta . 158.

TABVLA LXX.

CALLIOPE Musarum princeps ; eius cultus apud Etruscos adstruitur ex insigni pictura Etrusci Vasis Musei Barberini . 160.

TABVLA LXXI. LXXII. LXXIII.

HERCVLES cultus ab Etruscis ; praesertim vero a Florentinis , Veliternis , Tudertibus , Puteolanis , Tiburtinis , Mediolanensibus , Brixiensibus , Arretinis , Lucensibus aliisque , qui recensentur . 161.

TABVLA LXXIIII.

CASTOR ET POLLVX Dii Magni , ab Etruscis culti . 166.

TABVLA LXXV.

NEPTVNVS ceterique DEI MARINI , a Tuscis culti , recensentur & illustrantur . 169.

TABVLA LXXVI.

TETHYS Nympharum mater : an templum & oraculum in Etruria habuerit , disquiritur . 171.

TABVLA LXXVII.

TEMPESTAS DEA. Nonnulla de VOLCANO ſculpto in monumentis veterum Etruſcorum obſervantur. 173.

TABVLA LXXVIII.

DIS PATER ceterique DEI INFERI ab Etruſcis culti, recenſentur & illuſtrantur. 176.

TABVLA LXXVIIII.
LXXX.

PROSERPINA praecipuo honore ſacriſque myſteriis culta ab Etruſcis. 180.

TABVLA LXXXI.

HECATE Etruſcorum Dea. Imagines TISIPHONES, MERCVRII & GENII INFERNI ex vetuſtiſſimis Tuſcorum monumentis adſeruntur & explicantur. 182.

TABVLA LXXXII.
LXXXIII.

LIBITINA DEA, ſive VENVS, ſive PROSERPINA, ſive HECATE ſit, ab Etruſcis culta. 185.

TABVLA LXXXIIII.
LXXXV.

PARCAE. FATA. FVRIAE pro Diis habitae: qua ſpecie ſculptae in monumentis veterum Etruſcorum. 188.

TABVLA LXXXVI.

AETERNITAS Deorum comes. GENIVS famulus Diis adſignatus ab Etruſcis. Imago GENII MINERVAE ex inſigni patera caelata adſertur & illuſtratur. 198.

TABVLA LXXXVII.

GENIVS PVBLICVS Praeſtes Deus veterum Etruſcorum, proponitur & illuſtratur. 207.

TABVLA LXXXVIII.

GENIVS DOMESTICVS, Lar Praeſtes veterum Etruſcorum, qui fuerit declaratur. 209.

TABVLA LXXXVIIII.

GENII DVO BONVS & MALVS, ſingulis hominibus viventibus adſignati: uti opinati ſunt veteres Tuſci. 211.

TABVLA XC. XCI.

NEMESES DVAE, altera BONA, altera MALA; ſingulis hominibus ab Etruſcis adſignatae. 213.

TABVLA XCII. XCIII. XCIIII.

GRATIAE VENERIS COMITES ab Etruſcis cultae: e vetuſtiſſimis monumentis proferuntur & illuſtrantur. 216.

TABVLA XCV.

HYMENAEVS cum IVNONE & VENERE pictus in Vaſe Etruſco, quod exſtat in Bibliotheca Vaticana. 220.

TABVLA XCVI.

GANYMEDIS ET ATYS vetuſtiſſima ſigilla ex aere, Etruſci operis, proponuntur & illuſtrantur. 221.

TABVLA XCVII.

DII DEAEQVE felicitatem & bonum eventum rebus donantes, ab Etruſcis cultae. 222.

TABVLA XCVIII. XCVIIII.

DII IGNOTI ab Etruſcis culti : coniecturis , qui ſint , explicantur & illuſtrantur . 224.

TABVLA C. CI. CII. CIII.

PENATES . LARES PVBLICI AC PRIVATI , e compluribus ſignis veterum Etruſcorum declarantur . 227.

A TABVLA CIIII. AD CXVIIII.

DII INDIGETES . AVERRVNCI . HEROES , divinis honoribus conſecrati & culti ab Etruſcis . 229.

CLASSIS II.

TABVLIS XL. ABSOLVITVR.

TABVLA CXX.

MINERVAE NATIVITAS , quomodo ab Etruſcis expreſſa , ex inſigni patera oſtenditur . 239.

TABVLA CXXI.

MVSAE Iovis & Mnemoſynes filiae , cum Minerva ſculptae in patera Etruſca . 243.

TABVLA CXXII.

ACTAEONIS NEX & ACHELOI PVGNA cum Hercule , e ſepulcralibus Vrnis veterum Etruſcorum expoſita . 244.

TABVLA CXXIII.

ANDROMEDA ceto expoſita, a Perſeo liberata, ferale Sepulcri emblema. 245.

TABVLA CXXIIII.

NEPTVNVS fraudulentum LAOMEDONTEM inſequitur, immiſſo ceto in exitium Troiae. 247.

TABVLA CXXV.

FATA CASSANDRAE ET POLYNICIS, in ſepulcrali Vrna Etruſca expreſſa. 249.

TABVLA CXXVI.

APRI CALYDONII. MELEAGRI. ATALANTAE ET CASTORVM fabulae notae Etruſcis. 250.

TABVLA CXXVII.

HELENAE MENELAI ET CASTORVM APOTHEOSIS, caelata in inſigni Etruſcorum patera, illuſtratur. 252.

TABVLA CXXVIII. CXXVIIII.

AD PARIDIS IVDICIVM Iuno, Minerva & Venus a Mercurio deductae. 254.

TABVLA CXXX. CXXXI.

ACHILLIS FATA & poſt mortem divini honores ei delati, e pictura antiqui Vaſis Etruſci exhibentur & declarantur. 256.

TABVLA CXXXII.

PVGNA GRAECORVM CVM TROIANIS AD PORTAM SCAEAM ab egregio Etruſco artifice ſculpta in Vrna cineraria marmorea, Volaterris eruta. 259.

TA-

TABVLA CXXXIII. CXXXIIII.

PATROCLI FVNVS ET PVGNA DE EIVS CADAVERE, feralia Etruſcorum Sepulcrorum emblemata. 260.

TABVLA CXXXV. CXXXVI.

AMAZONVM CERTAMINA cum Hercule & Theſeo, & ad Troiam pro Troianis, e Sepulcris veterum Etruſcorum declarantur & illuſtrantur. 263.

TABVLA CXXXVII.

HERCVLES CROTONEM ex imprudentia occidens. Etruſcae Sponſae, immaturo funere raptae, Sepulcrum adſertur. 266.

TABVLA CXXXVIII. CXXXVIIII.

AVGES ET TELEPHI fabula, Etruſcorum Sepulcrorum emblema luctuoſiſſimum. 267.

TABVLA CXL.

HECVBAE SEV CASSANDRAE fatale connubium, pro ferali emblemate, ſculptum in Sepulcro Etruſcorum vetuſtiſſimo. 269.

TABVLA CXLI.

POLYXENA ad Achillis tumulum immolata, ex anaglypho Etruſci Sepulcri proponitur. 271.

TABVLA CXLII.

POLYMESTOR, defoſſis oculis, una cum filiis ab Hecuba necatus, ex antiquo Etruſci Sepulcri anaglypho oſtenditur. 273.

TABVLA CXLIII.

VLYSSES APVD CIRCEN POTVS, e pictura Etrusci Vasis Bibliothecae Vaticanae ostenditur. 274.

TABVLA CXLIIII. CXLV.

CIRCE Vlyssis socium feris obiiciens: Perseus Medusam interimens, Etrusci tripodis ahenei emblemata. 276.

TABVLA CXLVI.

ELPENORIS FVNVS, ex anaglypho Etrusci Sepulcri marmorei ostenditur. 277.

TABVLA CXLVII.

VLYSSES SIRENES PRAETERVECTVS, Etruscorum Sepulcrorum ferale emblema. 279.

TABVLA CXLVIII.

SCYLLA ET CHARYBDIS, Sepulcrorum veterum Etruscorum feralis typus. 281.

TABVLA CXLVIIII.

TELEGONVS ignarus Vlyssem patrem suum interficiens: BELVS gladii inventor, sculpti in Sepulcris Etruscorum. 283.

TABVLA CL. CLI.

ORESTES ET PYLADES a Furiis agitati, deinde ob caedes expiati, ex Etruscis Vrnarum sculpturis observantur. 284.

TABVLA CLII. CLIII.

HIPPOCENTAVRORVM & HIPPOCENTAVRIDARVM EXITIALES PVGNAE, sculptae in antiquis Etruscorum Sepulcris, quid designent, exponitur. 286.

TA-

T A B V L A CLIIII.

Hippocentavrides, Monſtris marinis comites additae ab Etruſcis, in Sepulcris defunctorum ſculptae. 288.

T A B V L A CLV.

Chimaera et gryps, inſignia veterum Etruſcorum monſtra, litteris Etruſcis inſcripta, accuratius illuſtrantur. 289.

T A B V L A CLVI. CLVII. CLVIII. CLVIIII.

Draco. Leaena aliaque monſtra Tuſcorum: de ſuppliciis apud Inferos, & de Elyſiorum beatitudine opiniones illuſtrantur. 294.

C L A S S I S III.

TABVLIS XVII. ABSOLVITVR.

T A B V L A CLX. CLXI.

Choreae in honorem deorvm. Saltatio Saliorum & Saliarum Virginum circa aras. Mos Etruſcis arbores Diis conſecrare. 308.

T A B V L A CLXII. CLXIII. CLXIIII.

Iovis festvm et sacrvm pictum in Vaſe Etruſco Bibliothecae Vaticanae. Deorum Epiphaniae. Iovi plures Genii ob Etruſcis adſignati. Dii in feſtis omni cultu exornati. 316.

T A B V L A CLXV.

Sacra cerealia et lenaea, ex anaglypho antiquiſſimae Ollae fictilis expenduntur & illuſtrantur. 322.

TABVLA CLXVI.

GENII SACRVM, hymnis, suffitu, musicis modis & saltatione a feminis celebratum. 324.

TABVLA CLXVII. CLXVIII. CLXVIIII.

SACRA VENERI AMORI ET HYMENAEO facta a Sponsis, ex Etrusco Vase illustrantur. Nova Nupta novusque Maritus carpento ducti ad sacra facienda. 326.

TABVLA CLXX.

SACRA ETRVRIAE. Cista & mysteria Bacchi a CABIRIS seu CORYBANTIBVS in Etruriam delata: his Etruscorum initiationes, ex antiquis monumentis elucidantur. 330.

TABVLA CLXXI.

SACRA CABIRIA sive SAMOTHRACIA expiatoria, ab Etruscis celebrata, ex antiquissimis monumentis expenduntur. 334.

TABVLA CLXXII.

SACRA MITHRIACA. Solemnis Etruscorum BAPTISMVS, quo ritu quibusve caerimoniis traditus ac susceptus, ex antiquissimis monumentis ostenditur. 337.

TABVLA CLXXIII.

SACRA MITHRIACA apud Etruscos etiam igne peracta, ad purgationem & expiationem animae, & quo ritu, ex Etrusco Vase declarantur. 342.

TABVLA CLXXIIII.

SACRA MITHRIACA cum effusione sanguinis suscepta apud Etruscos: an id etiam factum in honorem VENERIS, HECATES, MATRIS DEVM & FVRIARVM. De victima humana, iuvenum puerorumque immolatione. 346.

TABVLA CLXXV.

SACRA ACHERONTICA. Sacra DEAE BELLONAE, ANCHARIAE sive FVRINAE, quae apud Etruscos in usu fuere, ex antiquissimis monumentis illustrantur. 353.

TABVLA CLXXVI.

ETRVSCA ARVLA TRIPES ex aere, in agro Cortonensi nuper eruta: serpente & aviculis exornata. Cui nam Deo suffitibus adolendis dedicata fuerit, investigatur. 359.

CLASSIS IIII.

TABVLIS XIIII. ABSOLVITVR.

TABVLA CLXXVII.

GALEA ex aere, non Phoeniciis, sed Etruscis characteribus inscripta, illustratur. 363.

TABVLA CLXXVIII.

FOEDVS ab Etruscis ictum iunctis dextris, ex anaglypho Vrnae emortualis illustratur. 366.

TABVLA CLXXVIIII.

TRIVMPHVS ET OVATIO veterum Etruscorum inventum: eius pompa sive adparatus e vetustissimo marmoreae Vrnae sepulcralis emblemate elucidatur. 370.

TABVLA CLXXX.

LVDVS TROIAE. Ludi equestres, curules & gladiatorii Etruscorum, ex antiquis sculpturis ac picturis illustrantur. 374.

A TABVLA CLXXXI.
AD CLXXXV.

SALTATIO ARMATA. Ludi gymnici & venationes veterum Etruscorum. In natali NOVI SOLIS sacra & ludi Mithriaci celebrati, ex anaglyphis sculpturis marmoreae Cathedrae arcuatae illustrantur. 379.

TABVLA CLXXXVI.
CLXXXVII. CLXXXVIII.

MVSICA ET POESIS ANTIQVA Etruscorum: Ludi Scenici, Tragoedi, Comoedi, Ludiones personati, Histriones, Mimi, Saltatores ceterique artifices, ex vetustis monumentis illustrantur. 385.

TABVLA CLXXXVIIII.

NVPTIIS ETRVSCORVM Dii Deaeque vindices scelerum praesentes: quibus sacris praemissis, quibusve caerimoniis & auspiciis iunctae dextrae. Augures, ac pronubae mulieres, pueri patrimi & matrimi adesse soliti. 397.

A TABVLA CXC.
AD CXCV.

TRICLINIA ETRVSCA. Vasculorum, coronarum & unguentorum luxus: Servi epulas & vina ministrantes: acroamata in conviviis. Vrnae cinerariae Etruscorum illustrantur. 399.

CLASSIS V.

TABVLIS V. ABSOLVITVR.

TABVLA CXCVI. CXCVII.

MONETA ETRVSCORVM . Quid capita Deorum , litterae , notae , orbiculi aliaque emblemata significent , disquiritur . 419.

TABVLA CXCVIII. CXCVIIII. CC.

GEMMAE CAELATAE . Artes & inventa insigniora Etruscorum observantur : pro coronide ARATOR ETRVSCVS . 431.

PARERGORVM
QVIBVS HAEC VOLVMINA EXORNANTVR RECENSIO.

IN VOLVMINE I.

I. In fronte, insigne Operis : *Vlysses Sirenes praetervectus ;* cum lemmate : VITANDA EST IMPROBA SIREN *desidia ;* ex Horatio Satyr. Lib. II. Eclog. III. vers. 14. Ex anaglypho Vrnae Etruscae marmoreae in Museo March. Nicoliniorum .

II. In fronte Dedicationis , duae paterae Etruscae . I. ex Museo Ansideorum , in qua *Hercules , auxiliante Minerva , hydram tricipitem interficit* . II. Ex Museo Mediceo : *Minerva , Perseo adiuvante , Gorgonem interimit* . Medium Gorgoneum caput ex Vrna fictili Etrusca : hinc inde Minervae & Herculis arma .

III. Littera V initialis Dedicationis , refert *Minervam armatam , in aedicula sedentem :* ex Vasculo Etrusco depicto, quod exstat in Museo Mediceo .

IIII. In fronte Praefationis pag. XIII. adferuntur duae paterae , Etruscis litteris insignes : I. *Apollinem , Bacchum & Mercurium , Deos comites &* παρέδρους *exhibet* , ex Museo Ficoronio . II. *Pollucem & Castorem cum Meleagro in* tri-

tribunali sedente & Menelao consilium capientes, *forsitan pro Helena recuperanda*; ex Museo Mediceo. Hinc inde addita Etruscorum insigniora inventa.

V. Littera O Praefationis, exhibet Caprae Etruscae signum ex aere, litteris Etruscis inscriptum, quod exstat in Museo Mediceo.

VI. In fine Praefationis pag. xxx. Bulla radiata ex aere, cum litteris Etruscis, & capite Medusae Gorgonis. Hanc puto anathema sive donarium Etruscorum, Minervae pectori, sive in templo eius suspensum; ex Museo Medic.

IN VOLVMINE II.

In fronte, idem Operis insigne, ut in primo Volumine.

In fronte Prooemii ad Lectorem, idem parergon eademque littera, ut in Praefatione Vol. I.

VII. In fronte Dissertationis I. *Herculis apotheosis*, ex patera Etruscis litteris inscripta, quae exstat in Museo Comitum e Gherardesca. Hinc inde Herculis arma & insignia.

VIII. Initialis littera Q ornatur ara Etruscis litteris inscripta, in qua sculpti Duces foedus iunctis dexteris ferientes, adstantibus lictoribus. Exstat haec ara lapidea in Suburbano Florentino March. della Stufa.

VIIII. In fronte Classis I. pag. 1. *Deorum gesta Comoedi Etrusci exhibent*, ex pictura Etrusci Vasculi, quod exstat in Museo Suburbano Nobilium Vecchiettiorum.

X. Littera I ornatur imagine *Iani Gemini cum sceptro*, ex nummis.

XI. In fine Classis I. pag. 232. *Tagetis* aheneum signum; exstat Perusiae in Museo Comitum Ansideorum.

XII. In fronte Classis II. pag. 233. *Scylla sive Charybdis*, ferale marmorei Sepulcri Etrusci emblema; exstat Volaterris in Museo M. Damianii.

XIII. Initialis littera O exhibet *Gorgonis Etruscum caput*, ex bulla aerea Musei Medicei.

XIIII. In fine Classis II. pag. 296. *Gryphes Etrusci pugnantes*, ex Vrna fictili, quae exstat Perusiae apud Comitem de Eugeniis.

XV. In fronte Classis III. *Phiala Etrusca*, fictilis, figuris picta, in qua *ludicra ciconiae saltatio*, exstat apud me.

Initialis littera T *Ianum Geminum & alatum*, exhibet.

XVI. In fine Classis III. pag. 360. Vas fictile nigerrimum, Etrusci operis, in quo impressae *Sues foetae pro sacris Cereris Chthoniae*; exstat in Museo Comit. e Gherardesca, alt. ped. 1.

XVII. In fronte Classis IIII. *Heroës pugnantes; adstat Victoria, phaleras strenuo victori offerens*, e pictura insignis Vasculi Etrusci, quod exstat in Mediceo Thesauro.

Initialis littera Q eadem ac supra.

In fronte Classis V. pag. 401. *Herculis apotheosis*, idem parergon ut supra.

XVIII. Littera initialis D exhibet *Marsiam arbori vinculis revinctum ab Apolline*, ex typo Etruscae Vrnae, quae exstat Perusiae, nunc apud Vgolinios.

XVIIII. In fine Classis V. pag. 439. proponitur *Vlysses Sirenes praetervectus*, ex Vrna Etrusca, quae exstat in Museo Mediceo, & March. Nicoliniorum, & apud Bonarrotios, & alibi, cum epigraphe desumta ex Claudiano de raptu Proserpinae in fine Lib. III. CLARESCIT ETRVSCVM LITTVS.

MV-

MVSEI ETRVSCI

DISSERTATIO I.

DE TYRRHENORVM ORIGINE EORVMQVE IN ITALIAM ADVENTV ET IDOLOLATRIA.

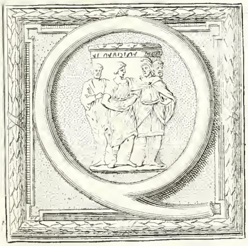

QVOD TYRRHENORVM origo vetuſtate antiquiſſima, atque ab omni Scriptorum memoria remota, nondum perſpicue explorata ſit; id pluribus, ut opinor, cauſis tribui poteſt. Omnium prima ea videtur, quia Tyrrheni patrio ſolo ſeu pulſi, ſeu excedere coacti, diu palantes cum in Aſia, tum in Europa, ac per adiacentes inſulas diſperſi, mutatis frequenter ſedibus, mutatoque Ductorum ſuorum imperio, nomen quoque ſuum ſaepenumero mutarunt; nam *Rhaſenas* (1), atque etiam *Turſenas* (2), & variante dialecto, *Tyrrhenos*, quo apud Graecos audiunt, deſumto a ſuis Ducibus nomine, ſe vocarunt: deinde *Etruſcos* & *Tuſcos*: quae adpellationes his Italiae regionibus, quas incoluere, nomen dederunt,

(1) Ex Dionyſio Halic. Lib. 1. Ant. Rom. (2) Cluver. Ital. Lib. 1I. citat omnes Script.

& apud veteres Latinos & Romanos maxime obtinuerunt. Secunda ea censetur, quia Tyrrhenorum Historiae, quae, ut notat Censorinus (1), octavo eorum seculo scriptae traduntur: Annales quoque, & antiquissima litteris consignata monumenta, facile post illud tempus, iniuria vetustatis absumta, periere; quo factum est, ut consecutis temporibus multi Scriptores, ut aetas illa ferebat, fabulis ea inserserint, & maxima ex parte obscurarint: adeoque minime sincera ac genuina, sed confusa atque ambagibus implexa ad nos transmiserint: quod legentibus Dionysium Halicarnasseum, qui compluríum veterum Historicorum inter se discordes opiniones memorat, satis superque liquet (2). Tertiae causae, ut nonnulli observant, locum facit Graecorum iam pervulgata famosaque ambitio & invidia, qui ut omnia ad se pertraherent, seque Graecos omnium disciplinarum atque artium omnisque humanitatis inventores ac parentes ostenderent, sibique omnem principem gloriam vindicarent, Tyrrhenos de litteris, liberalissimisque artibus ac studiis, iam ante se ex multo tempore optime meritos, fabulosis ambagibus obscurare ac deprimere conati sunt, ne lux ipsa Historiae, testis ac nuntia veritatis, suo fulgore in conspectum omnium prodiret atque patesceret.

His eatenus minime obstantibus, picta sculptave monumenta veterum Tyrrhenorum, quae hac praesertim aetate in Etruria eruta sunt, quae voluminum deperditorum instar censeri debent, manifeste evincunt, Etruscos, litteras, musicam, divinum opus, quam veteres maximo in pretio habuere, disciplinas artesque omnes, quas Graphice complectitur, ad haec quoque gymnica exercitamenta, in Italiam maximo cum studio atque adparatu invexisse. Nec desunt etiam gravissimorum scriptorum Graecorum testimonia (3), quibus constat, Tyrrhenos penitiorum omnium Naturae rerum, maxime vero Astronomiae divinandique scientia praestantes fuisse: qui caelum in sedecim partes divisere, ut fulminum manubias & fulgura, aviumque volatus vel secundos vel ominosos, accuratius perscrutarentur (4). Constat etiam, eos Italicam Philosophiam apud nos omnium primos instituisse, quam Pythagoras, natione Tuscus, ut ostendit Clemens Alexandrinus (5), mirifice auxit, illustravit instauravitque.

Graecorum arrogantia in hoc litteraturae principatu sibi adiudicando vindicandoque, quanta fuerit, & quo usque processerit,

(1) De Die Natali Cap. XI. & XVII.
(2) Antiquitatum Rom. Lib. I.
(3) Vide Diodorum Sicul. Bibl. Lib. V. 219.
(4) Ex Plinio Histor. Natur. Lib. I. Cap. LII. LIII. LIIII.
(5) Stromatum Lib. I.

ſerit, intelligi facile poteſt ex Prooemio Diogenis Laërtii. Eodem ambitionis & invidiae morbo prae ceteris, ut videtur, laborat Dionyſius Halicarnaſſenſis, qui, ut hanc diluat evertatque Tyrrhenorum vetuſtiſſimam laudem, reiectis complurium Scriptorum & quidem antiquiſſimorum ſententiis, quae Etruſcae gentis origini & gloriae melius favent; opinionem ſuam ſub nomine aliorum obtrudens (1): Κινδυνεύουσι γαρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον ἐοικότα λέγειν, μηδαμόθεν ἀφιγμένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαίνοντες· ἐπειδὴ ἀρχαῖόν τε πάνυ, καὶ οὐδενὶ ἄλλω γένει οὔτε ὁμόγλωσσον, οὔτε ὁμοδίαιτον εὑρίσκεται; vereri ſe ait, ne veriſimilior ſit eorum ſententia, qui non advenam eſſe hanc gentem, ſed indigenam adſeverant; quandoquidem & pervetuſta eſt, nec cum ulla alia cognatione, lingua, vivendique ratione convenire compertum ſit.

Verum, quod pertinet ad vivendi rationem, auctoritate tot inſignium monumentorum, quae nunc primum hoc in MVSEO ETRVSCO proponuntur & illuſtrantur, & eorum, quae in Dempſteriano Opere iam edita ſunt, apertiſſimum eſſe arbitror, cum Aegyptiorum & Phoenicum Idololatria, moribus quoque atque inſtitutis Tyrrhenos probe conveniſſe: in multis quoque cum Syris, Perſis, Arabibus, Chaldaeis, aliiſque Orientis nationibus, quod ex dicendis erit manifeſtum, magnopere concordaſſe. Siquidem in ſacris genu flectere, ariſque flexo genu incumbere, ut videre eſt in adiatis Tabulis, praeſertim in CLXXI. num. 1. & CLXXII. num. 1. alas, divinae virtutis ac maieſtatis, celeriſque auxilii indices, Diis tribuere, eorumque capillos in orbem & angulos tondere: atque, ſi ſigna Etruſcorum Numinum vetuſtiſſima omniumque prima reſpicias, eorum pedes ſimul iunctos, haud quidem nudos, ſed lunatis calceis repandis ornatos, & manus utroque lateri adhaerentes conſtruere: cognominibus adſcriptis circa Deorum imagines, divinae eorum naturae vim, poteſtatem proprietateſque exprimere, quo cognominum inventu ipſis Graecis praeluxiſſe ſuſpicari poſſumus: adde etiam ſolitos inſcribere litteras in ſimulacris Deorum Heroumque, iiſdemque Diis ſubligacula & femoralia pudendis occultandis adiungere: Heroibus, quos omni cultu devenerati ſunt, Tauticum ſignum ſive hieroglyphicum monogramma, quod Aegyptii Dei nomen referre cenſuere (2), torque ſuſpenſum ante eorum pectus adponere, ut exhibet Tabula CXIII. Scarabeos e pretioſis lapillis exciſos, divinis imaginibus & litteris inſculptos, pro amuletis geſtare: Diis complures Genios, hominibus vero ſingulis bonum & malum Ge-

(1) Antiquitatum Rom. Lib. 1.

(2) Vide Kircherum in Prod. Copt. Cap. VI.

Genium & duas Nemeſes compluraque Fata adſignare : pro Diis Averruncis, quos Aegyptii flagris & baculis armarunt (1), Furias taedis ardentibus & gladiis minitantes, improborum hominum ultrices, proponere : monſtroſorum animalium inventa, praeſertim Chimaerae & Gryphis, ad declarandam divinam iram ac vindictam in ſontium ſcelera ; quapropter in templorum aditu collocari ſolebant : Deorum epiphanias, ſive adparitiones, pompas, conſecrationes & invitationes ad epulas : defunctorum opiniones, de animarum beatitate apud Elyſios, vel de damnatorum ſuppliciis ac poenis apud Tartarum : baptiſmata ob id ſuſcepta pro vivis ac defunctis : luſtrationes, initiationes ſacraque myſteria, in honorem Deorum tradita, poſt varios probationum gradus : Haruſpicinae diſciplinam : miram illam artem pingendi Vaſa variis coloribus ingenioſaque elegantia, quam ab Aegyptiis didicere, ut colligitur ex adlato Vaſculo Bibliothecae Vaticanae in Tabula CLXI. aeris conflandi inaurandique inſigne opificium : atque alia complura, quae ad artes pertinent, utiliſſima ac pulcherrima inventa ; profecto haec omnia a nullis aliis gentibus, quam ab Aegyptiis atque etiam a Phoenicibus, omni divinarum rerum ſcientia, omnibuſque artibus excultiſſimis, Etruſcos noſtros accepiſſe contendo : & ut id confirmem, teſtem adpello Iſiacam Menſam a Pignorio illuſtratam, ex qua ſi Tyrrhenorum Theologia cum Aegyptiaca conferatur, maxima ſacrorum & conſuetudinum ſimilitudo & cognatio inter eos adnotari poterit.

In multis etiam cum Phrygibus & Samothracibus, ut videbimus, Etruſci conveniunt, praeſertim in cultu Magnae Deûm Matris & Cabirorum, quem ab his accepere ; quare primi Cabiria ſacra ſeu Samothracia Italos docuere. Quatuor Samothracum principes Dii memorantur a Mnaſea apud Apollonium in primum Argonauticôn ; nimirum *Axieros*, quae eſt Ceres : *Axiocerſa*, Proſerpina : *Axiocerſus* Pluto ſive Dis Pater : & *Caſmilus*, is eſt Mercurius Deus, quod nomen etiam apud Etruſcos obtinuit. Quod vero Pelaſgi & Etruſci hos Deos impenſe devenerati ſint, tum veterrima eorum ſimulacra, quae in hoc Muſeo adferuntur, & antiquiſſima opere anaglypho ſculpta monumenta teſtantur : tum etiam fidem facit Dionyſius Halicarnaſſeus, qui (2) meminit Cadolorum Sacerdotum, qui iiſdem Deis famulabantur. Cabirorum Sacerdotes & Miniſtros, ſacris myſteriis Cabiriis operam dantes, infra obſervabimus in Tab. CLXXI. Sacra Mithriaca, de quibus etiam inferius ſermo, a Perſis accepiſſe Etruſcos maxime

omnium

(1) V. in Par. I. Inſcr. Etr. Vrb. Tab. XVIII. (2) Antiquitatum Roman. Lib. II.

omnium probabile est. Veterum Scriptorum auctoritate memoriae proditum est (1), Dardanum, Danaum & Aeneam in Samothracia fuisse: ante hos, Tyrrhenos quoque in Thracia versatos tradit Thucydides (2) & Herodotus (3), quod alibi opportunius observabimus. Vnde vero Bacchi cista mystica & sacra mysteria in Etruriam totamque Italiam manarint, tradit Clemens Alexandrinus (4), cuius auctoritatem mox adducam ad Tabulam LVI. Huius insanae religionis Cabiri sive Corybantes auctores fuisse dicuntur: ex quibus omnibus apertum est, moribus institutisque cum multis nationibus convenisse Tyrrhenos, maxime vero cum Aegyptiis, Assyriis & Phoenicibus; nam ab his tum Bacchi tum Priapi cultum (5), & phallorum obscenas pompas, longe lateque per Italiam traductas, hausisse multa suadent.

At quomodo cum Graecis credibile est Etruscos non convenisse, quum habuerint communem cum his Deorum cultum, & maxime quidem principum, quos *Consentes* dixere, communes fabulas, proindeque eamdem fere, paucis variatis, Theologiam & Mythologiam, uti iam edita monumenta fidem faciunt? Perpauca percurrere lubet instituta; ut ex his, de quibus constat, Dionysium vel falsitatis vel invidiae arguamus. Igitur non secus ac Graeci, Tyrrheni quoque Deorum nativitates, peregrinationes, itinera, adventus: praeterea eorum epiphanias, quia sacris interesse ac praesentes esse credebant, eorumque pompas, & solemnes in thensis sive aediculis deductiones, festosque occursus celebrarunt. Id ab Aegyptiis manasse, ostendit Isiaca Mensa, in qua Dii in thensis sive aediculis locati sunt. Paeana in honorem Apollinis, Orgia in honorem Bacchi, peculiaria cum sanguinis effusione in honorem Magnae Deûm Matris mysteria, Eleusinia in honorem Cereris, etiam apud Graecos instituta, Tyrrheni celebrare consueverunt: in festis solemnibusque conventibus in honorem Deorum ducere choreas: Pyrrichen armatam saltationem circa Numinum aras peragere, ad id Saliis ac Saliaribus virginibus institutis: Geniorum sacra, praesertim natali die, hymnis, suffitu, musicis modulationibus & saltatione perficere: floreas corollas dedicare: vittas, panes ac placentas suspendere: ramos in sacris gestare: iter floribus ac frondibus spargere: Heroum militumque arma ac spolia pro donariis in templis adfigere: Argolicos clypeos, galeas cristatas, hastas duplices, thoraces, ocreas, chla-

(1) V. Bochartum de Aeneae adv. in Ital. pag. 1070. 1083. 1084. qui auctores citat.
(2) Historiarum Lib. iv.
(3) Terpsichore Lib. v.
(4) In Protrept. sive Admon. ad G. pag. 11.
(5) Vide Io. Marshamum Sec. 1. pag. 35. 36. Bochartum Geogr. Sacr. pagg. 426. 440. 446.

chlamydes in bello geſtare. Praetereo alia plura Etruſcorum Graecis ſimillima, cum ſacra tum civilia, inſtituta, ne Lectoris aequis auribus abutar. Non nego, Etruſcos habuiſſe plurimos peculiares mores, reconditas fabulas, & ſacra; ſed, moribus ſacriſque, maxima ex parte, cum Graecis ceteriſque cultiſſimis nationibus propter commercium conveniſſe, contendo.

Quod pertinet ad linguam veterum Tyrrhenorum ſive Etruſcorum, contra Dionyſii opinionem, nego eam cum alia nulla convenire. Si litteras ſpectemus, in aliquibus cum Hebraeis, fere autem in omnibus cum Syris ſive Samaritanis, adeoque cum Phoeniciis conveniunt, a quibus litterarum elementa accepiſſe ſeu didiciſſe comperimus. Conveniunt etiam Etruſcorum litterae XVI. numero, non ut vult Cl. Bourguettius XXIV. (1) quibus ut loquebantur ſcribebant, cum priſcis illis Graecorum litteris, quas iidem quoque Graeci a Phoenicibus ſe habuiſſe gloriantur. Si Etruſci characteres & inſcriptiones cum vetuſtiſſimis apud Graecos Cadmeis litteris inſcriptiſque monumentis conferantur, nimirum cum Sigeo lapide, & Inſcriptione Deliaca (2), figura formaque probe concordare cum his, & propius etiam eas exprimere, (nam diutius ſervarunt priſcam Phoeniciarum ſive Cadmearum litterarum formam) intelligemus. Haec collatio, deque adſimili uſurpata ab his litterarum forma iudicium, fieri debet propoſitis ante oculos Alphabetis, tum a V. C. Edmundo Chishullio, tum a Ludovico Bourguettio, & a me digeſtis, itemque obſervatis iam editis Etruſce inſcriptis monumentis: inter quae nullum fere vel minimum, excepto ſcribendi ſiniſtrorſum conſtanti perpetuoque modo, exceptis etiam perpaucis inſcriptionum retrogradarum exemplis, intercedere diſcrimen obſervabimus. Primigeniae Tyrrhenorum litterae, ut dixi in Prolegomenis pag. LI. Voluminis I. fuere duodecim: his poſtea, ut exigebat novae lucutionis ac pronunciationis uſus, vel id exigente cum aliis gentibus inito commercio, additae quatuor litterae, duplices nimirum & mixtae, quae ſunt ⊙. ⁑. 8. ᛘ. & gutturalis, ſive adſpirata ⊟. Doctiſſimus Bourguettius putat X *Chi* Graecorum, originem habuiſſe a ⋊ Etruſcorum: ego vero ex *Kappa* ortum arbitror, ita apud Etruſcos ſcripto ›, eodemque geminato, unoque alteri in hunc modum ╳ angulatim coniuncto. Etruſci V ſupino, I in medio ita interpoſuerunt ᛘ, ut notarent KI, ſive X, quod Graeci uſurparunt. Ex

(1) V. eius Alphabetum, Diſſ. I. Acad. Etr.

(2) Hanc edidit Turnefortius in Itinerario Orientali Epiſt. XXII. item R. D. Montfauconius Palaeograph. Lib. II. Cap. I. pag. 122. Edmundus Chishullius ad Inſcr. Sigeam pag. 4. & 16. Vide antiquas Inſcript. a M. Gudio collectas, & a F. Heſſelio editas in Append. Praef.

Ex his vero Etruſcorum additis duplicibus ſive mixtis litteris, haud eſt improbabile, Graecos ſuas deſumſiſſe Θ . Ξ . Φ . X . quarum introductionem apud Graecos, non vero inventionem, ut vult Plinius (1), Palamedi, Troiani belli tempore, perlubenter tribuo; nam longe ante id tempus in uſu apud Etruſcos fuiſſe, perſpicue docent Etruſcis litteris ſcriptae Tabulae Eugubinae, quae propter vetuſtatem, omnia quotquot exſtant monumenta, Aegyptiis exceptis, ſuperant; nam in his ea Pelaſgorum & Etruſcorum calamitas, ob triennem ſaeviſſimam ſiccitatem, memoratur, quam duabus ferme aetatibus ante Troianum bellum contigiſſe Dionyſius Halicarnaſſeus adfirmat (2). Siquidem quum ſimpliciori ratione ſcriberent Tyrrheni, pro ⊙ uſi ſunt ✝ . pro ✱ uſi ſunt duabus ƨƨ, cuius exempla non deſunt apud Dempſterum, ut in Tabula LXXXIII. 7. pro 8 uſi ſunt Aeolico digammate, vel etiam ↄ conſonanti v, quam tamquam F pronuntiarunt; pro V vero uſi ſunt ꓘ ſive >. quae paene eumdem ſonum habent.

Haec dum ſcriberem, quum perlegiſſem ſumma animi voluptate Diſſertationem de priſcis Graecorum & Latinorum litteris, quam ſummus vir I. de Bouhier, in ſupremo Divionenſium Senatu Praeſes, non minus eruditione quam dignitate conſpicuus, egregie adornavit: quam etiam publico litteratorum bono edidit ad calcem Palaeographiae ſuae omnis antiquitatis egregius illuſtrator ac vindex celeberrimus D. Bernardus Montfauconius; cum doctiſſimo viro in eam veni ſententiam, Pelaſgorum, ac proinde etiam Tyrrhenorum litteras, earumdemque uſum in Graecia, eſſe Cadmo vetuſtiorem. Nam ſi certum eſt, omnium fere Scriptorum & quidem vetuſtiſſimorum conſenſu, Graecos, auctore Cadmo Phoenicio, a Phoenicibus litteraturam habuiſſe; haud negari facile poteſt, Phoenices, qui ante Cadmum per totum Mediterraneum mare commercium exercuere, antequam ad Graeciam accederent, cum aliis gentibus, praeſertim cum Cretenſibns, quibus cum verſati ſunt, litteras communicaſſe. Omnem dubitationem tollit Diodorus Siculus (3), qui ante Deucalioneum diluvium, ac proinde diu ante Cadmum, viguiſſe in Graecia litteras tradit; licet ſtatim addat, earum memoriam cum maxima hominum parte hoc caſu deletam fuiſſe. At a Pelaſgis, Phoenicum filiis ac diſcipulis, qui Graeciam occupabant, eo tempore ſervatas eſſe litteras tradit, antiquorum Scriptotum auctoritate, Euſtathius, cuius inſignem locum (4) obſervavit idem Cl. de

e Bou-

(1) Lib. VII. Cap. LVI.
(2) Antiquitatum Rom. Lib. I.
(3) Biblioth. Hiſtor. Lib. V.
(4) Iliad. Lib. B. ed. Rom. p. 358. Flor. 775.

Bouhier, quem silentio praeterire non lubet: Διὸ καὶ δῖοι ΠΕΛΑΣΓΟΙ που λέγονται, ὡς ἄνωθεν Ἕλληνες· οὓς καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν σῶσαι τὰ στοιχεῖα μόνους Ἑλλήνων φασί. καὶ διὰ τοῦτο δίους αὐτοὺς καλεῖ. *Quapropter* PELASGI, *quippe ab ipsa eorum origine Graeci, dicti alicubi* divini: *quos etiam solos de omnibus Graecis, post terrarum inundationem, servasse litteras perhibent*. Ita vertit eiusdem Eustathii interpres & illustrator doctissimus Alexander Politus, in Pisano Athenaeo Graecarum litterarum Professor, qui notat Pelasgos & apud Hesychium *divinos* cognominari: neque id cognomentum alia, ut videtur, de causa consequi potuere, nisi quia litteras, divinum opus, servarunt; quandoquidem iidem Pelasgi aliique etiam populi ac praecipue Athenienses, qui Pelasgici generis fuere, e diluvii aquis elapsi sunt; nam, teste Herodoto (1), Pelasgica gens, regnante Deucalione, Phthiotidem incoluit, & Atticam diluvii aquis immunem, & a se ipsa maiorem Graeciae partem, quum ea nondum Ἑλλήνη diceretur, *Pelasgiam*, & litteras *Pelasgicas* nuncupavit. Cadmus vero, Agenore Aegyptio satus, Pelasgis infestus, tantum auctoritate & armis valuit, ut eos ab Histiaeotide eiecerit, & litteras, quas & ipse a Phoenicibus habuerat, non Pelasgicas, sed Cadmeas & Phoenicias adpellari voluerit: seque litterarum inventorem adseruit, prono in hanc laudem ore consentientibus omnibus Graecis Scriptoribus; quum tamen multo verisimilius sit, Cadmum iisdem litteris nomen tantum tribuisse, quod antea non habebant, vel eas aliquantulum reformasse, seu nonnihil immutasse: & forsitan, ut ego suspicor, utrumque scribendi genus, tunc ab Etruscis sinistrorsum, a Pelasgis dextrorsum usurpatum, simul coniunxisse; nimirum ut altera linea recta duceretur, altera vero βουστροφηδόν, ut Graeci dixere, instar boum arantium, facto regressu, ductisque lineis dextrorsum & sinistrorsum: quod scripturae genus in arca Cypseli adnotavit Pausanias (2), exstatque insigne exemplum in Inscriptione Sigea. Pelasgi Cadmo cedere coacti sunt, quum ante Deucalionem & Cadmum in litteratura principatum per totam Thessaliam, Peloponnesum & Graeciam tenuissent, atque Atticorum lingua eadem ac Pelasgica esset. Igitur tum Pelasgi tum Etrusci, patriis sedibus excedere coacti, suum alphabetum & litteras in Italiam invexere: Latini a Pelasgis litteras, teste Plinio (3), & scribendi modum sinistrorsum, multoque plures litteras, quam apud Etruscos essent, accepere. Postmodum Iones receptis novis quibusdam elementis,

aut

(1) Lib. I. Cap. LVI.
(2) In Eliac. prior. Lib. V. Cap. XVII.
(3) Lib. VII. Cap. LVI. Vide etiam Diodorum Siculum Lib. III.

aut potius in unum collectis, litteras a se nomen accipere voluerunt. Cadmeae vero litterae, quae Pelasgicis successere, semper vocatae Phoeniciae. Graeci innata vafritie, ut sibi in litteratura principatus gloriam vindicarent, Cadmeas litteras non ante ipsum Cadmum, sed post eius adventum in Graeciam, *Pelasgicas* dictas esse (quod tunc fieri minime potuit, Cadmo, ut diximus, acriter adversante) scribunt, idque prae ceteris Diodorus Siculus diserte adfirmat (1).

Haec de Tyrrhenorum & Pelasgorum litteris, quae nihil vel minimum differunt a Graecorum Cadmeis antiquissimis; nam cum Tyrrheni ac Pelasgi, tum iidem Graeci a Phoenicibus eas acceperunt. Nunc de dialectis linguae Pelasgicae & Etruscae, nonnulla dicenda sunt. Pelasgicus sermo utique differt ab Etrusco, non in origine, usu ac proprietate vocum, sed tantum in inflexionibus ac desinentiis: quod evidentius constabit, quum proferam, Deo coeptis favente, duo Lexica Pelasgicum & Etruscum. Hae inflexiones ac desinentiae nec cum Graecis, nec cum Latinis omnino concordant; nam singula vocabula, tam Pelasgica quam Etrusca, radicem Graecae dictionis, confusam licet alteratamque, perspicue continent, quae multa cum diligentia expiscanda est: nec primis conatibus & disquisitionibus credendum; sed ulterius progrediendum est, diligentiusque investigandum, quod interpretandum proponitur. Non pauca etiam vocabula pendent a cognitione Orientalium linguarum, praesertim Hebraicae, Chaldaeae, Aethiopicae, Arabae, Syriacae, adeoque & Phoeniciae: quod patet ex versione Tabulae Eugubinae Pelasgice scriptae, litteris, iisdem prorsus ac Latinis (nam Latini, quae nunc habent elementa, a Pelasgis accepere, teste Plinio (2): fueruntque origine Latinae litterae eaedem ac Pelasgicae (3) sive vetustiores Graecae) quam nuper summa cum laude felicique conatu publici iuris fecit eruditissimus Ludovicus Bourguettius. Verum generaliter loquendo, omnia utriusque linguae, cum Pelasgicae tum Etruscae, vocabula, licet earum multiplices dialecti differant inter se, & pauciores litteras Etrusci, Pelasgi vero multo plures habeant, a Graeca lingua pendent, cuius ope ac luce haud omnino difficile, ni mea me fallit opinio, explicari possunt. Id meo studio pertinacique labore expertus sum; an vero eo conatu veritatem (quod maxime cupiebam) detexerim, interpretata Eugubina Tabula Etruscis litteris scripta, aequi ac sinceri homines litterati,

 non

(1) Historiar. Lib. III.
(2) Hist. Nat. Lib. VII. Cap. LVI.
(3) V. Differt. Montfauc. in fine Palaeogr. & L. Bourguet. in Diss. I. Acad. Etr. Cort.

non invidi atque obtrectatores, iudicabunt. Quod vero nemo virorum doctissimorum, qui superioribus aetatibus floruere, id adsecuti sint, quin potius horum sensum eruere, paene impossibile adfirmarint Scaliger, Salmasius, Aleander, Peyrescius, Fontaninius; id ex eo facile ortum est, quia variam singularum litterarum formam apud Etruscos non observarunt: vel forsitan se oleum & operam perdituros putarunt, quum id facere potuissent interpretantes Tabulas Eugubinas Pelasgice scriptas, quarum litterae, Latinis simillimae, semper eaedem fuere, & numquam figuram variarunt. Quod si Iones Asiatici, cum Etruscis cognatione iuncti, auctore Herodoto (1), habuere τέσσαρας γλώσσας χαρακτῆρας, *quatuor linguae characteres*, id est, *idiomata*; haud est inverisimile, Etruscos quoque plura habuisse pro diversitate locorum, quae incoluere; quum aliter desinant voces Pelasgicae, aliter Etruscae, quae nunc absque ulla difficultate leguntur, in monumentis in Vmbria, & in Etruria tum interiori tum exteriori, erutis: quod etiam Bonarrotius observavit.

Multum etiam lucis in his monumentis interpretandis confert vetustior Latinorum lingua; nam hi pleraque vocabula, quae olim apud antiquos Pelasgos & Etruscos in usu fuere, diu servarunt ac retinuerunt, quae in iisdem Tabulis Eugubinis non raro occurrunt; quare credibile magis videtur, Latinam ex Pelasgica & Etrusca originem habuisse, & non e Graeca tantum, ut plures arbitrati sunt; nam ante Romam conditam, & multo etiam post, nullum Latinis & Romanis cum Graecis remotissimis commercium fuit, sed dumtaxat cum colonis Graecanici generis, qui Italiam occuparunt, a quibus iidem originem habuere. Plato ingenue fatetur in Cratylo, Graecos complura nomina a Barbaris accepisse. Pro Barbaris habiti sunt a Graecis Pelasgi & Etrusci. Pausanias barbarum nominat Arimnum Etruscorum regem (2), qui omnium primus Iovi Olympio insigne solium dono misit, quod idem Pausanias in eius templo sive atrio vidit. Phryges quoque habiti in censu barbararum gentium; eos tamen vetustissimo sermone utentes (3), multa vocabula Graecis simillima, ac paene eadem, habuisse ostendit idem Plato in Cratylo. Cum Phrygibus concordant Etrusci tum in moribus & sacris, tum etiam in multis vocibus, ut iam adnotavimus (4). Barbari etiam habiti antiquissimi Hispani, qui perinde ac Etrusci, a Phoenicibus artes & litte-

(1) Clio Lib. I. 10. 26.
(2) Eliac. prior. Lib. V. Cap. II.
(3) Vide Samuelem Bochartum in Geographia Sacra pag. 1077.
(4) Ad Interpretationem Orthii Carminis Etrusci in Vol. I. pag. LVI. vers. 5.

litteraturam didicere; nam, ut videre eſt in eorum veterrimis numiſmatis, atque in edito Alphabeto (1), eorum litterae eaedem fere ſunt ac Etruſcae. Turdetani Hiſpanorum doctiſſimi, ut tradit Strabo (2), & ut fama eius tempeſtate ferebat, a ſex annorum millibus, grammaticam & vetuſtiſſima litteris inſcripta monumenta, quin & poëmata legeſque metris conditas, habuere. Pro Barbaris reputati a Graecis Theſſali, Thraces, Poeni, omnes denique Orientales, quos enumerat Diogenes Laërtius in ſuo ad vitas Philoſophorum Prooemio: ab his tamen Barbaris Plato in Cratylo ingenue fatetur, ſe ea, quae in Philoſophia praeſtantiſſima ſunt, mercatum eſſe: ideoque Aegyptios Sacerdotes & Italicos Philoſophos adiiſſe. Tanti fecit Plato Tyrrhenorum ſacra, conſuetudines & inſtituta, ut legiſlatorem ſuum iuſſerit ne in re quidem minima ea abrogare vel innovare (3). Sed de his ſatis; haud enim vacat ea repetere, quae exploratiſſima ſunt, praeſertim de origine & progreſſu Philoſophiae & litterarum, quas Graecos a Barbaris accepiſſe luculenter oſtendunt prae ceteris Tatianus Aſſyrius, Clemens Alexandrinus, & Theophilus Antiochenus: haud tamen negandum, omnem hanc litteraturam Graecos mirifice poſtea perpoliviſſe, auxiſſe etiam, atque ampliore in lumine, ordine & dignitate collocaſſe; quum apud eos divino propemodum ingenio ac ſapientia viri floruerint.

His expoſitis, ſequitur contra Dionyſii Halicarnaſſei opinionem, ſuperius expoſitam (quam viri cum paucis comparandi ſequuntur Bochartus (4) & Cluverius (5), quibus lubenter parco, quia monumenta, quae adferimus, eis ignota fuere) TYRRHENOS in Italia non indigenas, ſed advenas fuiſſe. Vnde vero & quando Pelaſgi & Etruſci in Italiam advenerint, ſupereſt inquirendum. Id fieri facile poterit, ſi ſtatuamus cum doctiſſimo Theodoro Ryckio, qui optimo ſummoque iudicio de primis Italiae colonis diſſeruit, omnes populos, quotquot in Italiam noſtram migrarunt, eſſe Graecanici generis, atque, ut ex dictis videtur, ex Phoenicibus ortos. Horum vero Aegyptii auctores fuere: qui, ut ſuſpicatur vir perſpicaciſſimus Philippus Bonarrotius (6), impellente Paſtorum in Aegyptum inferiorem incurſione, in Babyloniae & Aſiae partes, & praeſertim in Graeciam migrarunt, colonias in eam deduxerunt, & urbes ſtatuerunt ſub Ce-

(1) Exſtat pag. 4. in opere ita inſcripto: *Diſſertation Hiſtorique ſur les Monnoyes antiques d' Eſpagne, par M. Mahudel* &c. a Paris a. MDCCXXV.
(2) Geograph. Lib. III. 139.
(3) De Legibus Lib. V.
(4) Geograph. Sac. Lib. I. Cap. XXXIII.
(5) Italiae antiquae Lib. II.
(6) In Explicat. & Coniect. additis Dempſteriano Operi §. XLVII.

Cecrope Cadmo & Danao. Illud ex Moſis ſacra atque omnium vetuſtiſſima Hiſtoria certum eſt, gentes omnes ex Oriente per orbem diffuſas & propagatas eſſe. Phoenices, Aegyptiorum filii, in Cananaea ſedem ſuam poſuere: iidemque Pelaſgis, Etruſcis Graeciſque originem dedere. Cananaeos, ſtrenuos Idololatriae adſertores, Dei iuſſu debellavit vertitque in fugam Ioſue ſeptem fere annorum ſpatio, uti divina Hiſtoria teſtatur (1). Interim pulſi fugatique ex Cananaea Phoenices, ubique per orbem diſperſi, Cretam & vicinas inſulas, mox Graeciam multaſque regiones, de quibus videndus magnus Bochartus, occuparunt. Italia his intacta ſuperfuit, ut idem Bochartus oſtendit (2): in hanc, variis caſibus exacti e ſuis ſedibus, ſive urgente ſterilitate vel fame, ſive metu diluvii aliarumve calamitatum, ex Peloponneſo Achaiae migrarunt *Aborigines*, qui Graeci generis fuere, ut tradunt Cato Cenſorius & Aſellio Sempronius, teſte Dionyſio Halicarnaſſenſi, quos tamen non ſequitur, utpote ſuae hypotheſi adverſantes: qui licet nec urbis nec ducis, quo id contigit, meminerint; tamen tantos viros id haud temere adfirmaſſe, ſed ex antiquioribus monumentis depromſiſſe, certo certius eſt. Hi igitur Graeci generis, primi fuere Latii coloni, qui illum Italiae tractum, qui inter Tiberim & Latium extenditur, habitarunt, ab antiquiſſimis temporibus *Latium* dictum. Ab his urbes vel conditas vel poſſeſſas ſane multas enumerat Dionyſius (3).

Poſt Aborigines diverſis temporibus in Italiam traiecerunt *Siculi*, *Vmbri*, *Ligures*, & *Auſones*, ſive *Aurunci*, quos aliqui ante Aborigines adveniſſe exiſtimant. Hos Scythicae originis, ab Auſone Atlantis filio ductos in Italiam, atque eſſe Homeri Laeſtrigonas, docte ſuſpicatur Theodorus Ryckius (4), praecipue ex moribus & corporis proceritate, quibus hic populus inſignis fuit: cui coniecturae favet Plinii locus de Scytharum origine (5). At Romani Scriptores, *Pelaſgos* primos fuiſſe, qui poſt Aborigines e Graecia in Italiam venerint, firmiter crediderunt: adeoque Oenotriis anteriores tranſmigratione.

Pelaſgorum prima ſedes fuit Phoenicia, qui id nomen ſortiti ſunt, quod errabundi ciconiarum more, per totam fere Graeciam diſperſi fuerint (6), quae ex eorum nomine ante Deucalionem, vocata fuit Πελασγία: & non modo omnes Graecos, *Pelaſgos* dictos conſtat; verum etiam ſingulos quoque paene Graeciae populos,

(1) In Libro Ioſue Cap. XI.
(2) Geograph. Sacr. Lib. I. Cap. XXXIII.
(3) Antiquit. Rom. Lib. I. pag. 8.
(4) Differt. de prim. Ital. Colon. Cap. II.
(5) Lib. III. Cap. V.
(6) Plura de Pelaſgis Strabo Lib. V. pag. 221.

los , quum Pelaſgorum nomine cenſerentur , peculiari ſolum cognomine inter ſe fuiſſe diſtinctos . Sic Arcadiam incolentes , Πελασγοὶ Ἀρκάδες nuncupabantur : Attici , Πελασγοὶ Κραναοὶ : priſci Iones , Πελασγοὶ Αἰγιαλέες ; & ita de omnibus prope ceteris . At ſub Deucalione eiuſque liberis, ut notat idem doctiſſimus Praeſes de Bouhier , Pelaſgorum gloriam paullatim tamdem decreviſſe certiſſimum eſt . Deucalion enim eos e tota fere Theſſalia , quae Pelaſgorum tunc erat caput (1) , expulit ; ita ut eorum pars maior in Cycladas , aut Cretam , aut alio confugerit , quemadmodum docet Dionyſius Halicarnaſſeus (2) . Ceteri , ab Hellene e Phthiotide pulſi, in Hiſtiaeotidem migravere : unde mox a Cadmeis eiecti , variiſque fortunis acti , tandem in Peloponneſum venerunt , mutatoque nomine Dores vocati ſunt . In Italiam perluſtratis pluribus orbis regionibus veniſſe probabile eſt vel circa Deucalionis aevum , vel , quod pronius crediderim , poſtquam Cadmo in Graecia imperante , omnibus calamitatibus adfecti , novas quaerere ſibi ſedes coacti ſunt . Iam enim in Italia quatuor ut minimum aetatibus ante Troianum bellum validos , opulentoſque fuiſſe , credibile eſt , quum , duabus aetatibus ante Troianum bellum deficere occepiſſent , maximiſque adfici calamitatibus, ut tradit idem Dionyſius Halicarnaſſeus ex auctoritate Myrſili Lesbii (3) : quae calamitates in Tabulis Eugubinis tum Pelaſgice tum Etruſce ſcriptis , trium annorum ſpatio duraſſe memorantur . Hinc ſuſpicandi non levis praebetur anſa , Pelaſgos & Etruſcos unius nationis diverſos colonos fuiſſe , quod etiam coniicit Bourguettius , & utroſque vel ſimul , vel modico interiecto tempore Italiam occupaſſe ; ita tamen ut in interiore Etruria Etruſci tantum , in exteriore vero praeſertim in Latio , Vmbria & Piceno Pelaſgi habitarint , qui duplici idiomate uterentur : quod ex Tabulis Eugubii inventis , nuperque interpretatis , facile , ni fallor , colligi poteſt . Quod vero Tyrrheni ac Pelaſgi eiuſdem generis eſſent , teſtantur etiam plures veteres auctores , quorum loca adfert doctiſſimus Bochartus (4) , ad quem lectorem mitto .

Etſi vero diſertiſſimo Plinii teſtimonio conſtet (5) , Pelaſgos litteras Latinis tradidiſſe , haud tamen inficiandum puto & ab Etruſcis nonnullas Latinos accepiſſe . De κ , quam ita Etruſci ſcribunt > . < . ꓘ . ꓘ . ꓘ . ĸ . minime dubitandum eſt ; haec enim numquam occurrit in Pelaſgorum inſcriptis Tabulis : ſaepiſſime vero

(1) Vide Dionyſium Halicarn. Lib. I. 15.
(2) Antiquit. Rom. Lib. I.
(3) Ibidem.
(4) Geograph. Sacra Cap. XXXIII.
(5) Lib. VII. Cap. LVI. Vide etiam Diodorum Siculum Lib. V. Bibl. Hiſt. 228.

vero in Etruſcis, tum etiam in monumentis in noſtra Etruria repertis. Hanc litteram ab Etruſcis inventam, originem dediſſe putat Bourguettius x Graecorum, de qua nonnulla ſuperius adnotavimus (1): eamque cenſet, antequam in Italiam migrarent, ab iiſdem inventam fuiſſe. Aeolicum vero digamma, quod Etruſci, olim Aeoles, ita ſcribunt ꟻ. ꟻ. ⊐. Ↄ. ꟻ. ꟻ. ^. ⅃. λ. non a Pelaſgis, apud quos in uſu non fuit, ſed ab Etruſcis dubio procul ad Latinos manavit, qui eo etiam per plura ſecula uſi ſunt (2). Duplicem quoque litteram xs, duarum litterarum ſono permixtam, primi excogitarunt Etruſci, atque ita expreſſerunt ✱ & ς. de qua alibi diſſeruimus (3). In Pelaſgicis Tabulis numquam x occurrit. Etruſci Vmbriam incolentes ſcripſere κs. ut videre eſt in Tabula III. penes Dempſterum verſ. 24. & 30. in qua legimus ꙅꓘƎᗡꟻꓮᗡ8. His adde 8 & φ ut in Tab. CXCV. num. I. a qua Graeci ſuam efformarunt Φ. Adde ᴪ, cuius exemplo Graeci x, *Chi* expreſſerunt: adeoque evidens eſt, in litterarum inventione Etruſcos Graecis praeluxiſſe; nam Graecorum Phoeniciae ſive Cadmeae litterae, melius referunt Etruſcorum elementa, quam Pelaſgorum: manifeſtumque eſt etiam, tres ſaltem litteras, ni forte plures, Etruſcos, non vero Pelaſgos, veteribus Latinis monſtraſſe. Notas quoque numerales omnium primi Etruſci Latinis ac Romanis oſtenderunt, quae in eorum ſepulcris (4), in numiſmatis, & in Tabulis Eugubinis, Etruſce ſcriptis, occurrunt, nimirum I. V. X. ⅃. C. Ↄ. M. de quibus alibi.

Poſt Aborigines, ceteroſque ſuperius memoratos, item Pelaſgos & Tyrrhenos ſive Etruſcos, ut vidimus, tanta cum Graecis adfinitate, litteris, idiomate atque elegantia coniunctos, variis tamen dialectis utentes, in Italiam immigrarunt Oenotri, ſive Arcades, quos perperam Dionyſius facit Aborigines. Poſt hos, Tyrrhenorum & Evandri adventum non recte, ut opinor, ponit Ryckius; nam Tyrrhenos in Italiam multo ante migraſſe credibilius videtur, & forſitan ante Pelaſgos: qui quum eiuſdem originis eſſent, id forſitan Dionyſio anſam dedit, ut Etruſcos indigenas Etruriae crederet, quum de Pelaſgorum origine Graecanica non dubitaſſet. Id, praeter multas rationes, alibi opportunius adducendas, oſtendit primigenium Etruſcorum Alphabetum ſimplex, & ſexdecim litteris conſtans; quum e contrario Alphabetum Pelaſgorum pluribus aliis litteris abundet, quibus ſerius Graeci uſi ſunt, eaſque etiam Latini ſerius acceperunt.

An-

(1) Vide ſuperius pag. XXXII.
(2) Vide infra in Claſſe V. pag. 414. 415.
(3) Ibidem pag. 433. ad Tab. CXCVIII. I.
(4) V. Bonarr. ad Dempſt. pag. 89. 94. 99.

Antiqui auctores non pauci (1), Tyrrhenos origine Lydos faciunt; verum, quia in Lydia diutius, quam in aliis locis forsitan morati sunt, facile hinc locum famae datum crediderim, eos ex Lydis, atque ex urbe Sarde, quae Lydorum caput fuit, prodiisse. Lydum ferunt Tyrrheni fratrem fuisse: hinc ambos in Lydia regnasse. Ex nominum similitudine, nemo est qui non videat saepissime corruptam tenebrisque offusam Historiae veritatem. Hinc Moeonii frequenter vocati Etrusci, praesertim a Poëtis (2); quod Lydia Moeoniae esset proxima. Nonnulli (3) (quorum sententiam amplector) neque ex Tyriis, neque ex Lydis Tyrrhenos ortos putant; sed ex Lydis multa accepisse, nimirum Regum insignia (4), primosque Lydios modos in Italiam invexisse. Profecto extra dubitationis aleam est, e patriis sedibus eiectos Tyrrhenos, Asiam minorem paene totam lustrasse.

Quod vero, ut paullo ante dicebam, Etrusci ac Pelasgi non in Thessalia tantum, verum etiam in Thracia atque in Lemno, Imbro, Scyro, Lesbo, Aegei maris insulis prope Thraciam, & in Samothracia moram fecerint, praeter Scriptores vetustissimos, qui id adfirmant, Herodotum (5) & Thucydidem (6) ceterosque, quos citat Bochartus (7): perspicue id etiam docent adlata in hoc Museo Etrusco monumenta; nam Tyrrhenos coluisse constat Samothracum Deos, de quibus luculenter idem Bochartus disserit (8): eorumque cultum a Phoenicibus accepisse ex dictis liquet. Multa tamen, quae Bochartus Phoenicibus tribuit, vereor ne etiam Etruscis tribuenda sint. Thracum Deus Mars fuit, ab iisdem cognominatus Θούρας, *Thuras:* ab aliis scribitur Θούρης & Θοῦρος; unde in Homero ἐπιθετικῶς, Θοῦρος Αρης. Dorotheus Sidonius Poëta vetustissimus, ut observat Salmasius (9), in Astrologia, Martis planetam saepe Θοῦραν vocat: quod Graecum vocabulum & *violentum impetuosumque* significat. Id ipsum cognomen Marti tribuerunt Etrusci; nam ИЯΘVT. *Turan*, prope eius imaginem ita scripserunt in patera Etrusca, quae apud Dempsterum edita est in Tabula IV. e Museo Ficoronio. In ea Iuno & Minerva consilium cum Apolline & Marte de evertendo Ilio

Tro-

(1) Vide Herodotum Lib. I. c. 94. Strabonem Geograph. Lib. V. pag. 219. Plutarchum in Romulo, & in Quaest. Rom. 277. Festum in voce *Sardi*. Velleium Hist. Lib. I. Cluverium Ital. ant. Lib. II. qui alios plures auctores citat.

(2) Consule Virgilium Aeneid. Lib. VIII. vers. 479. & Lib. X. vers. 155. & Servium in haec loca.

(3) Vide Bochartum Geogr. Sacr. Lib. I. Cap. XXXIII.

(4) Ex Dionysio Halicarn. Lib. III. c. 61.

(5) Lib. I. 27. Lib. II. 48. Lib. VII. 180. 184.

(6) Lib. I. in principio.

(7) Geograph. Sacr. Lib. I. Cap. XXXIII.

(8) Ibidem Lib. I. Cap. XII.

(9) In Plinianis Exercit. pag. 872.

Troianaque gente capiunt: ac ſimul colloquentes, modum, quo id recte fiat, inveſtigare ac proponere videntur. De hac inſigni patera plura inferius adnotantur (1).

Ex his igitur manifeſte adparet, non ſolum in Theſſalia, Thracia & Samothracia Tyrrhenos fuiſſe; verum etiam, quod oſtendere volebam, poſteriori origine Graecos eſſe, quod ſcilicet cum Pelaſgis Graeciam paene univerſam incoluerint, & lingua & moribus cum Graecis & Phrygibus aliiſque nationibus convenerint, contra Dionyſii opinionem. Siquidem ex Oriente facta gentium diſperſione, ex Aegypto in loca Cananeae proxima migrarunt cum Phoenicibus, quorum filii ac diſcipuli fuere (2): e Phoenicia eiecti, profligante eos Ioſua bello & armis (3), Cretam ac proximas inſulas petierunt: deinde in Graecia conſtiterunt, litteraturam omnem ante Graecos docentes: demum variis caſibus exagitati, eiectique Cadmi infenſiſſimi hoſtis potentia, per orbem diffuſi, ubique tamdiu vagarunt, quoad fixas quietaſque ſedes in Italia invenirent. Idololatriam vero primum ab Aegyptiis, deinde a Phoenicibus, ſimulque artes & litteras ab utriſque didicerunt, quod etiam ex mox dicendis luculentius conſtabit.

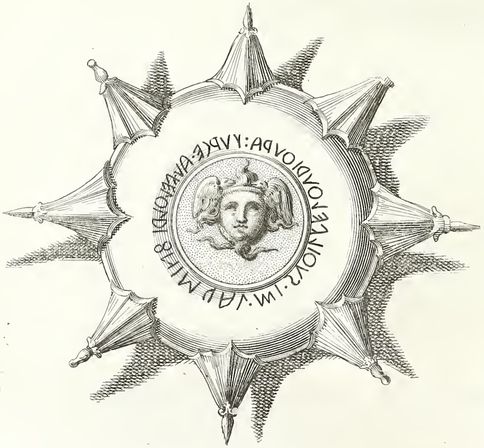

MV-

(1) Ad Tab. XL. pag. 112. & 113.
(2) Vide Henr. Noris de Epochis Syromaced. Diſſertat. IV. pag. 295. 296.
(3) Vide Edmundum Dickinſonum de Delphis Phoenicizantibus Cap. III. & XII. ed. Oxoniae a. MDCLV.

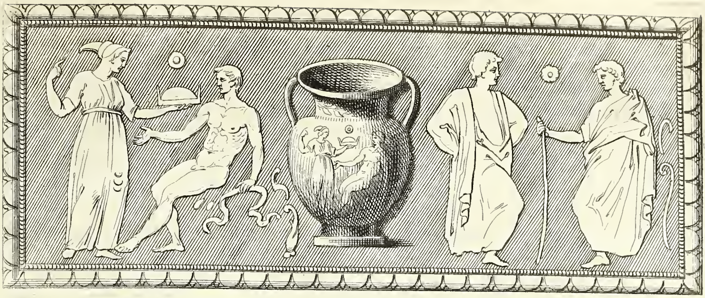

MVSEI ETRVSCI

C L A S S I S I.

D E O S P R O P R I O S
SELECTOS ET COMMVNES
ETRVSCORVM EXHIBENS.

T A B V L A I.

I A N V S
Pater, Tuſcorum Deus omnium primus.

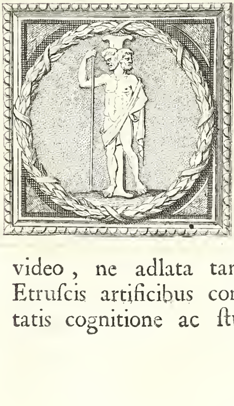

N ipſo aditu huiuſce THESAVRI ETRVSCARVM ANTIQVITATVM, quem litterariae reipublicae bono, emenſis lubenti animo tot laboribus, aperio, operae pretium me facturum arbitror, ſi tangam praecipua quaedam argumenta, quae meo iudicio declarant, haec antiquiſſima DEORVM ſigna Tuſcanici operis eſſe, nullique genti, quam ETRVSCAE, omni ſuperſtitioni addictiſſimae, eſſe adſignanda. Id enim primum cavendum mihi omni ope eſſe video, ne adlata tam inſigni veterum ſigillorum copia, quae ab Etruſcis artificibus confecta eſſe contendo, ab his, qui in antiquitatis cognitione ac ſtudio non ſatis verſati ſunt, turpi nota vel

audaciae, vel temeritatis inurar. Siquidem veritatis amor rebus omnibus, & ipsi patriae gloriae ac splendori est praeferendus. Singula igitur, quae in lucem nunc primum profero, omnium quotquot exstant vetustissima monumenta, Aegyptiis exceptis, perlustratis Etruriae celebrioribus Museis, atque his quae Florentiae sunt, praesertim vero Regio Mediceo Cimeliarchio, diu multumque diligenter expendi & observavi: habitoque insuper calculo virorum rei antiquariae peritissimorum, pro Etruscis operibus habenda esse una cum ipsis censui.

Primum talia esse indicat opificii genus; nam Tuscorum sculptura (quod etiam Quinctilianus (1) observavit) primoribus praesertim saeculis duriuscula est, & in quibusdam partibus aliquantulum rigens: quam ob rem non pauca ex his signis vix aequare possunt molliora illa, exquisitique artificii plena artificum Graeciae praestantissimorum opera; quamvis in ornatu ac varietate, in vestium concinnitate, in inventione, in quadam, ut ita dicam, virili elegantia solidaque maiestate, vel minime illis cedant, vel facile cum ipsis de principatu & gloria certare possint. Constat enim Etruscam nationem, ingenio atque eruditione excultissimam, omnes artes omnesque disciplinas in Italiam invexisse; hominesque in Pictura, Sculptura, Architectura, Plastice, atque in fusoria arte summos ac praestantissimos habuisse: quod certe haec quoque insignia opera, & ea quae praeclaro Dempsteriano operi addita sunt, manifeste evincunt (2). In singulis Deorum imaginibus aliquid insuper est vel inusitatum, vel opido rarum, quod in ceteris eorumdem Numinum iconibus penes alias politissimas nationes minime observatur. Profecto Dii Deaeque Tuscorum peculiari vestium cultu exornantur; calceos gerunt Tyrrhenos lunatos, nunc clausos, nunc apertos, loris etiam & vinculis usque ad suras revinctos: interdum quoque sandalia & crepidas habent elegantissimo opificio insignes; quae non communem, sed peculiarem speciem a frequentiori usu remotam praeseferunt.

His ornamentis alia insolitae formae addenda sunt, videlicet torques, stroppi, monilia, inaures, periscelides, armillae cum purae, tum duplices, compluribus bullis dependentibus ornatissimae: quae, quum in usu essent apud Etruscas feminas valde divites, atque in omnem luxum maxime effusas, iisdem quoque ornamentis, maioris cultus & elegantiae causa, Numina vel publico, vel domestico cultui Pontificum iussu, Augurumque adprobatione destinata, decoranda ac nobilitanda esse censuerunt: quae quidem longe

(1) Institut. Orator. Lib. XII. Cap. X.

(2) V. Bonarrot. §. XXXVII. ad Dempst.

ge recedunt ab usitato aliarum nationum instituto Deos exornandi, Aegyptiis exceptis, ut Isiaca Mensa ostendit; a quibus Etrusci nostri, quod inferius satis luculenter ostendam, omnia fere acceperunt, maiorique cultu amplificarunt.

His adde tibialia & cothurnos, quos Iunoni, Apollini, Baccho, Furiis, aliisque Diis dedere: praeterea diademata, vel pura, vel gemmis distincta: bases, vel calathos, vel modios in speciem eorum, qui capiti Isidis, Serapidis, ceterorumque Deorum, quos Aegyptii coluere, imponuntur: item tutulos, mitellas, nimbos, aliaque perrara capitis ornamenta: ad haec coronas duplices, praesertim radiatas, corollas myrto laurove intextas, vel quernas, internitentibus inter folia gemmis, pretiosissimas. Adde etiam alas, quas ferme omnibus Diis Deabusque tribuere, tamquam praecipuum divinitatis caelestisque praesentiae & maiestatis insigne; ad exemplum Phoenicum, & Aegyptiorum, qui primi Idololatriae, omnisque ritus & religionis inventores & amplificatores fuere, quemadmodum Herodotus (1), & Lucianus docent (2): quod inventum postea tum Graeci, tum Romani veteres artifices lubentissime amplexati sunt, ut videre est apud celeberrimum antiquitatis interpretem Gisbertum Cuperum, qui alatos Deos utriusque nationis enumerat, atque erudite describit (3). Neque vero inter cetera argumenta, quae adferre possum, ut probem haec opera Tuscanica esse, illud parvi momenti est, quod haec insigniora sigilla in Etruriae locis, olim populo atque aedificiis valde frequentibus, effossa & inventa esse constat; vel etiam in oppidis finitimisque urbibus, quas olim Tuscos nostros tenuisse veteres Historici, ac Scriptores testantur.

Haec dicta sunto de simulacris Deorum ex aere, quae inscripta non sunt Etruscis litteris; nam de illis, quae litterata, &, ut ita dicam, loquentia exstant, nullum profecto dubium esse potest. Notandum tamen est, quod ea quae litteris non sunt consignata, valde cum his conveniunt, atque idem opificii genus praeferre videntur. Ex his litteratis Etruscorum parvis simulacris, quae nimirum, more vetustissimo ab Aegyptiis desumto, inscripta sunt vel in veste, vel in femore, vel etiam in crure, atque in brachiis (4), perpauca ad manus meas venere: multoque minus aurea & argentea, quae maleferiatorum hominum grassante avaritia omnino periere: fictilia vero propter fragilitatem & ipsa inter-

 cide-

(1) Lib. II. 4.
(2) De Dea Syra in principio. Vide Io. Marshamum Saeculo I. pag. 34.
(3) Vide Eplic. in Tab. Apotheos. seu Consecrat. Homeri pag. 169. &c.
(4) Lege Herodotum Lib. II. pag. 56.

ciderunt ; quare ex his paucissima vidi : quotquot vero invenire potui in his Tabulis incidenda curavi.

Nihil dico de fulmine inusitatae formae, quod Tusci nostri novem Diis, ut auctor est Plinius (1), dedere, editaque apud Dempsterum monumenta Tab. I. & III. testantur. Nihil de capillorum cultu, dispositione atque artificio, qui aliam praeferunt speciem, Graecis Latinisque artificibus vix usitatam: nam caesaries Deorum vel brevis est vel prolixa, & in fine aequali linea vel tonsa, vel concinna dispositione post humeros revincta, sive soluta: adeoque interdum crines miro artificio sculpti, ita sunt in quaedam fila dispertiti, ut facile numerari possint; quod opificii specimen in aliis non observavi. Nihil de vestibus floridis, palmatis, scutulatis, quae etiam gemmis sparsae videntur, internitentibus quibusdam incisis globulis, vel radios in segmentis habent ad ornatum, fimbriasque elegantissimas, vario opere pulcherrimo elaboratas, quae dumtaxat in Etruscorum monumentis occurrunt: quae quidem & alia plura, quae vix diligentissime complecti possum, multo accuratius postea observabunt viri in antiquitatis studio peritissimi.

Illud etiam silentio minime praetereundum, quod Dii Deaeque veterum Tuscorum, praesertim vero quae operis sunt longe vetustissimi, atque, ut creditur, ante Troianum bellum fabricati, rudi ac simplici structura, (quod nemo in aliis hactenus observavit) dextera vel laeva manu globum sive pomum praeferunt: quae symbola quid designent, paullo inferius investigabimus. Fateor, a Graecis quoque inaures Deabus datas, & quidem variae ac peculiaris formae, quae praesertim in antiquis Siculorum nummis observantur: sed compertum est Scriptorum testimonio, Tuscos nostros non solum Siciliam incoluisse (2), verum etiam Lemnum & Athenas, atque inter Bisaltiam, Crestoniam, & inter Edones complura oppida & loca occupasse (3), & cum incolis urbium Corinthi non amicitiam solum, verum etiam negotia & commercium habuisse: quod Thucydides, Herodotus, Diodorus Siculus aliique auctores memoriae prodiderunt (4). Armillis ornantur signa praesertim Veneris apud Graecos: at vero apud Etruscos non solum Veneri, verum etiam Iunoni, Minervae, Furiis, ceterisque promiscue Diis Deabusque, vel etiam duplices armillae maioris cultus gratia tribuun-

(1) Histor. Lib. II. Cap. LII.

(2) Meminit Hesiodus in Theogon. Vide Strabonem Geogr. Lib. VI.

(3) Ex Thucydide Histor. Lib. IV.

(4) Vide etiam Plutarchum Lib. de virtutibus mulier. Herodotum in Clio Lib. I. Senecam de Consolat. Cap. VI. Diogenem Laërtium in vita Pythagorae.

buuntur. Quare, ut rem paucis absolvam, ne lectoris eadem signa observare quantocius cupientis, abutar patientia, in his Tuscorum operibus, quae nunc primum in lucem depromo in hac locupletissima supellectile, semper aliquid vel non usurpatum ab aliis nationibus, vel ob inventionem curiosum & peregrinum summa cum animi voluptate adnotatur.

His praemissis ad enumerationem descriptionemque DEORVM, qui proprii ac peculiares fuere veterum ETRVSCORVM, quique nunc primum in his Tabulis exhibentur, gradum facio: atque eo lubentius, quia de his parum aut nihil disseruit summus omnis antiquitatis interpres Philippus Bonarrotius, Senatorii ordinis eximium decus, qui a Diis Consentibus Tuscorum exorsus est, quos ipsi cum Graecis & Latinis communes habuere. Primum igitur ordinem ducit IANVS, Italiae, ac praesertim Etruriae *princeps Deus*, ut ait in Horatium Donatus (1). De eius origine, nomine & cultu in Dissertatione I. inferius sermo instituetur: quod etiam praestabo in illustrandis reliquis Diis, qui nunc in hoc operis vestibulo breviter dumtaxat describuntur. In Tabula I. num. 1. peculiaris est corona, quam gerit IANVS tamquam insigne capitis ornamentum: quae quidem nec radiata est, nec turrita; licet radios & turrium pinnas aliquo modo imitetur: quae coronarum genera ab Etruscis inventa fuisse alibi luculenter ostendam. Florem patulis foliis apertum referre videtur; ut facile quis suspicari possit, a flore foliis hiante in hunc modum capiti imposito, cui divinum quid inesse veteres putarunt, petito a natura exemplo, ut fere usu venire solet in rerum omnium inventarum primordiis, huiusmodi coronam, ac praesertim radiatam, quae patentem florem imitatur, originem duxisse: certe ea est antiquissima, nec in aliis signis simulacrisque Deorum apud Graecos, aut Romanos ad hoc tempus observata. Folia, in quae dispertitur, sunt decem. Ita apud Aegyptios primum omnium coronamentum capitis Deorum fuit loti flos, quem praeferunt Harpocrates, aliaque Numina sculpta in Mensa Isiaca, & apud Cuperum. Aegyptios fere in omnibus imitati sunt Etrusci nostri, ut suo loco ostendam, qui coronam capiti IANI imposuere, quae florem refert, uti hoc omnium longe vetustissimum signum ostendit. Aliud etiam decus non praetermiserunt, Aegyptiorum exemplo, pinnas addentes capiti Minervae, ut videre est in patera Etruscis litteris inscripta in Dempsteriano opere Tabula II. in qua Herculis apotheosis exhibetur (2). Forte etiam hoc primum

(1) Vide in Epistol. ult.

(2) Vid. Observ. Ph. Bonarrotii pag. 11.

mum coronae genus fuit, quod ab Iano Tuſci inventum putarunt; nam, ut docet Draco Corcyraeus in ſuis de lapidum generibus commentariis apud Athenaeum (1), Ianus primus coronarum inventor fuit (2). Viſitur etiam non raro, ut inferius adnotabimus, eius caput in nummis ſignatum, querna vel laurea corona exornatum.

Obſervandum eſt, quod IANVS praegrandes aures habet; nec raro in hoc opere Dii bene auriti conſpiciuntur: qua in re, etſi peccare potuerunt primi Etruſcorum artifices, tamen id non ſine conſilio ac ratione ab ipſis factum fuiſſe arbitror. Ita enim Deos exprimentes, innuere voluerunt, eos intentis auribus percipere cultorum preces & vota. Id forſitan ita tangit Homerus (3);

Ος κε Θεοῖς ἐπιπείθηται, μάλα τ᾽ ἔκλυον αὐτοῦ;

Qui Diis obtemperaverit, multum quoque ipſum audiunt.

Hinc Dii non ſolum PROPITII dicti, verum etiam AVDIENTES, & OBSEQVENTES appellati. Exſtat in Gruteriano Theſauro (4) vetus inſcriptio Graeca votiva, & alia inter Florentinas a me editas (5), quae Iſidi Fortunae, & Iſidi Bonae ΕΠΗΚΟΩΙ Επηκόῳ ſacra eſt; quae ita cognominatur, quod audiat ſupplicum vota & exaudiat. Bene ac ſapienter in ſacris Litteris (6) cultores Baal irridet divinus Elias clamantes de mane uſque ad meridiem, & dicentes, *Baal exaudi nos*; inquiens, *Clamate voce maiore: Deus enim eſt, & forſitan loquitur, aut in diverſorio eſt, aut in itinere, aut certe dormit, ut excitetur*. Hanc cultorum falſorum Numinum dementiam ſubſannat quoque Arnobius (7), qui adnotat putaſſe dormire Deos ſi non exaudirentur; ideoque aereis tinnitibus, cymbalorum ac tympanorum quaſſationibus, ſymphoniarum & ſcabillorum ſtrepitu eos excitaſſe: itemque cantaſſe matutino tempore excitationes quaſdam collatis ad tibiam vocibus, ut ad annuendum votis audientes illos redderent. Lacedaemonii Iovem hac de cauſa cum quatuor auribus effinxere (8).

IANVS habet manus pendulas, non tamen lateribus omnino cohaerentes, more Deorum, quos Aegyptii coluere. Tunicula amictus eſt ſatis brevi, & ad talos demiſſa: pedes lunatis calceis, quos

(1) Lib. v. Cap. XIII.
(2) Vide Nic. Leonicum de varia Hiſtor. Lib. I. Cap. LXXI.
(3) Iliadis Lib. I. verſ. 218.
(4) Pag. LXXIII. 8.
(5) In Parte I. Inſcript. antiq. Etruriae Vrbium pag. 81.
(6) Regum Lib. III. Cap. XVIII.
(7) Lib. VII. adverſus Gentes.
(8) V. Gyraldum Synt. I. Hiſt. Deorum.

quos Etrusci nostri invenere, induti sunt: contra vero nudipedes sunt Dii veterum Aegyptiorum: quod dico, ne quis ab Aegyptio artifice hoc Iani sigillum fabricatum esse suspicetur. Peculiare etiam observandum ornamenti genus torques, stroppus seu torulus, intortum funem referens, quo, ut in aliis signis Deorum Etruscae gentis conspicitur, eius collum exornatur.

Obiicient heic forsitan aliqui, IANVM, qui sedem in Ianiculo habuit in Etrusca Tiberis ripa, repraesentari solitum cum gemina vel trina facie, vel etiam quadriformem: quale illud simulacrum fuisse memorat Servius (1), quod captis Faleriis Tuscorum urbe, ibidem inventum est quaterno vultu insigne. Hoc quidem non nego; sed neque id obstat, quo minus credam, hoc longe omnium vetustissimum sigillum, quod spectatur in Mediceo Thesauro, Tuscanici operis esse, atque ipsum IANVM referre. Nam idem Deus, quem Tusci primum regem suum, Deorum omnium antiquissimum fecere, quemque primo in loco in sacris ante omnes *patrem* praefari atque invocare consuevere (2), non raro etiam unica facie sculptus est: quod ostendam ex assibus sive ponderibus ac nummis, eius imagine signatis, mox in hoc opere adferendis illustrandisque; quare de eius vultu plura suo loco.

Sequitur in Tabula I. num. II. aliud IANI signum ex aere maximae procul dubio antiquitatis, & quidem Tuscanico artificio insigne. Nam toto corpore nudus est, pudendis exceptis, quae subligaculis velantur: quod itidem Etrusci nostri fecere exemplo Aegyptiorum, qui, ut videre est in Isiaca Mensa, ita Deos cum subligaculis expressere. Hoc genitalium partium tegumentum διάζωμα appellat Suidas: quod postmodum sibi proprium fecere athletae in arenam descendentes, ut erudite ostendit Petrus Fabrius in Agonistico (3). Alas praeterea Iano, ut & ceteris Diis, dedere Etrusci: quo insigni symbolo divinam, ut arbitror, summamque vim & potestatem innuerent, vel paratum celereque numinis auxilium, uti interpretatur doctissimus Bonarrotius (4). Propitium quoque se ostendit Ianus, sinistrae manus vola eo modo in supplices cultores conversa. Aliud sigillum, huic valde simile, sed non tantae vetustatis, vidi Florentiae in Museo nobilissimo Marchionum Riccardiorum.

Vt vero Ianum potius alatum referre putem, quam Iovem, vel Plutum, queis etiam alas veteres dedere, uti ostendit Cupe-

(1) Ad Aeneid. Lib. VII. pag. 476. Vide etiam Macrob. Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(2) Vide Macrobium Saturnal. ibidem.
(3) Lib. II. Cap. IV.
(4) In Monumenta addita Dempsteriano Operi §. IV. pag. 11.

Cuperus, id me potiſſimum movet, quod Iuppiter in Etruſcis pateris caelatus, atque in vaſculis pictus alio modo exhibetur (1), nimirum ſuperiore parte nudus, inferiore vero tectus, ſceptrum ſive haſtam & fulmen tenens, vel etiam tunica & pallio amictus (2). Pluto vero toto corpore nudus (3) repraeſentatur: quare ſolos Etruſcos, Aegyptiorum imitatores, femoralia Diis dare conſueviſſe, ex his aliiſque mox producendis monumentis manifeſtum eſſe arbitror.

IANVM Deorum Deum, Saliari carmine celebrari ſolitum (4), referre puto alterum aheneum paruum ſimulacrum, quod in eadem Tabula I. num. III. expreſſum eſt ex archetypo fere eiuſdem magnitudinis, quod in Mediceo Theſauro adſervatur. Quemadmodum & Saturnus fingi ſolet, caput habet velo tectum; nam peragrato fere univerſo orbe, tamdem in Etruria ſedem poſuiſſe ferunt. A laevo humero pendet amiculum, quod circa brachium advolvitur. Hoc ſignum non eſt tantae vetuſtatis, ut cum altero prolato num. I. comparari poſſit: eſt tamen ab antiquiſſimo Etruſco artifice eleganter fabrefactum. Elato dextro brachio manuſque digito, caelum ipſum Deorum ſedem indicare videtur; nam proditum memoriae eſt, teſte Plutarcho (5), eum primum omnium docuiſſe Italos homines Deos reverenter colere, primumque aras & templa in honorem Deorum ſacraſſe, itemque ritus & ſacrificia inſtituiſſe; quem ideo Numa maximo in honore habuit.

T A B V L A II.

V E R T V M N V S

Deus Etruſcorum a Volſinienſibus praecipuo honore cultus.

HOc ipſo anno CIƆ.IƆ.CCXXXV. prope Pratum Etruriae civitatem, in loco, qui vulgo dicitur *Pizzirimonte*, una cum pluribus Penatium Deorum & Larum ex aere parvis ſignis & votivis donariis, erutum eſt hoc elegantiſſimum aheneum ſimulacrum, miro artificio expreſſum, quod procul-

(1) Vide apud Dempſterum Tab. XXX. & XXXII.
(2) Tab. I. ibidem.
(3) Tab. XCI. ad finem tom. II.
(4) Vide Crinitum Lib. IV. Cap. X.
(5) In Problemat. Rom.

culdubio Tuſcanicum eſſe nemo eſt qui non videat. Statim ac inventum eſt, ut in manus meas veniret, curavit humanitate propemodum ſingulari, ob egregia in rem litterariam merita vir celeberrimus Ioſeph Blanchinius Pratenſis, apud quem hodie adſervatur. Eodem in loco fanum ſive lucum Diis Penatibus Etruſca religione ſacrum fuiſſe, haec monumenta non obſcure indigitare videntur. Diademate revinctum eſt eius caput; e quo retro poſt humeros nullae vittae aut lemniſci dependent, Etruſcorum more: quod etiam alibi obſervavimus. Coma capitis brevis eſt, in orbem ita attonſa, ut & ipſa coronae ſpeciem praeferat. Id etiam poſtea aliarum nationum ſolertiſſimi artifices factitarunt: qui non raro crines Deorum, in modum coronae vel tonſos vel varie plexos, concinnarunt. Stat nudo pectore, nudo dextro humero, nudis etiam brachiis: reliquae corporis partes veſte, longe ornatiſſima ſummoque artificio caelata, quae etiam membrorum latentium nuditatem perbelle aperit, amictae ſunt: quae quidem veſtis haud alia eſt quam toga, ut mox oſtendam. Fimbria eiuſdem togae eſt operoſiſſima, radiis undique coronata Tuſcanico opificio, quo nihil pulchrius elegantiuſque cerni poteſt. Dei pedes, qui Tyrrhenis crepidis, & quidem ornatioribus, induti ſunt, plumbeae baſi, quae vaſculum quoddam refert, inſiſtunt: circa baſim additum eſt vetuſtiſſimum quoddam glutinum, peritiſſimis viris incognitum, certe inſtar ferri duriſſimum. Id factum arbitror, ne olim, quum alicui faſtigio vel columellae idem Deus, ut ſtulte credebant, infixus eſſet, priſco Etruſcorum ritu, facile a ſede ſua divelli, aliove evocatus transferri poſſet. Id notavit Prudentius deſcribens Caſtoris & Pollucis ſigna (1):

———— magnique triumphi
Nuncia, ſuffuſo figunt veſtigia plumbo.

Stultiſſimum hoc gentium conſilium acrius ita irridet Arnobius (2): *Si permanendi neceſſitatem patiuntur, quid miſerius his eſſe, aut quid infelicius poterit, quam ſi eos in baſibus ita unci retinent, & plumbeae vinctiones?* Paullo poſt curam in Diis retinendis impediendiſque ita ſuggillat: *Si apertum vobis & liquidum eſt, in ſignorum viſceribus Deos vivere atque habitare caelites; cur eos ſub validiſſimis clavibus, ingentibuſque ſub clauſtris, ſub repagulis, peſſulis, aliiſque huiuſmodi rebus cuſtoditis, conſervatis atque habetis incluſos: ac ne forte fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro, aedituis mille protegitis, atque excubitoribus mille?* Sed

(1) De ſimulacro Romae verſ. 230. (2) Lib. VI. adverſus Gentes.

Sed de hac Deorum effuſo plumbo, vel intrinſecus inani corpore, vel in baſibus coërcitione, ne ſcilicet fugiendi ipſis, aliiſque divellendi poteſtas eſſet, inferius redibit ſermo.

Facile dixerim, hoc inſigne ſimulacrum, ad archetypi magnitudinem in hac Tabula diligenter expreſſum, referre BACCHVM, praecipuo honore ab Etruſcis cultum (1); nam vultu non ſolum placido ac ſereno, ut plerumque Dii urbium ſervatores repraeſentari ſolent, verum etiam mirum in modum hilari ac ridenti fabricatus eſt: qui certe eidem Deo *laetitiae datori*, ut ait Virgilius, recte convenit. Verum alio habitu cultuque Bacchum caelatum conſpiciens in Etruſca patera, & in Etruſcis vaſculis pictum, quae adferuntur in Dempſteriano Opere (2); rationeſque praecipuas ex libris anquirens, queis opinionem meam firmarem, VERTVMNVM referre potius auguratus ſum: nam apud Propertium (3) ita ſe pingit, ut complura quae notat, non invito eius Genio, perbelle cum hoc ſigno conveniant.

Primum igitur idem Deus originem ſuam exponens, Tuſcum ſe eſſe fatetur, atque a Volſinienſibus, apud quos antiquitus maximo in honore fuit, ad Romanos, ut puto, evocatione facta, tranſlatum; eo fortaſſe tempore, quum Romulus contra Sabinos belligeravit: apud quos ſtatuas, aedes, vota, ferias, ſacrificia annua, quae *Vertumnalia* ab eius nomine dicta ſunt, rite promeruit. Ita igitur ait:

TVSCVS ego, e TVSCIS orior; nec poenitet inter
Proelia Volſinios deſeruiſſe focos.

De Vertumnalibus ſacris diſſerui ad monumenta addita Donianis Inſcriptionibus antiquis Tabula IX. illuſtrans votivum marmor inſigne, opere anaglypho caelatum, quod exſtat Romae in locupletiſſimo Muſeo Victorio (4). Poſt haec apud eumdem Propertium nominis ſui cauſas exponit: nimirum quod ſit Deus varius, mutabilis, multiformis; adeoque iuxta tempora, in quae annus circumagitur & vertitur, nunc ſit arator, ſeminator, meſſor: nunc vinitor, plantator, inſitor, olitor: nunc foſſor, frondator, paſtor: nunc mercator, venditor: nunc deſultor, auriga, piſcator, auceps, & quid non (5)? Quod vero in rem meam facit, aliorum Deorum ſpeciem ſe furari poſſe adſeverat, quos enu-

(1) Vide Ariſtidis orationem in Bacchum; Lucianum de Saltatione; & Cl. Matth. Aegyptium in S. C. de Bacchanalibus.
(2) Tab. III. & XI.
(3) Lib. IV. Eleg. II.
(4) Vide pag. 73. Tab. IX.
(5) Vide I. Cruquium in Horatium Sermonum Lib. II. Satyr. VIII.

enumerat, & quidem principe in loco Bacchum, deinde Apollinem & Faunum. Iactat etiam se non solum puellam, Cois vestibus indutam, verum etiam virum sumta toga conspicuum referre posse. Ambigua certe est in hoc aheneo signo eiusdem Dei forma, ut non ita facile dignoscas, utrum mas an femina sit: marem tamen potius refert; nam papillae non tam bene tumentes sunt. Sed praestat ipsum ita loquentem apud Propertium audire:

Opportuna mea est cunctis natura figuris:
In quamcumque voles verte, decorus ero.
Indue me Cois, fiam non dura puella:
Atque virum sumta quis neget esse TOGA*?*
Cinge caput mitra, speciem furabor Iacchi:
Furabor Phoebi, si modo plectra dabis.
Cassibus impositis venor; sed arundine sumta
Faunus plumoso sum Deus aucupio.
Est etiam aurigae species VERTVMNVS*, & eius*
Traiicit alterno qui leve pondus equo.

Quae diximus de eius cultu, confirmari possunt Acronis auctoritate (1), qui ita ait: *Is Deus positus erat in multis locis civitatis: fere enim in omnibus municipiis Italiae consecrabantur eiusmodi simulacra, quibus ambigui vultus essent: prout dedissent eis habitum, ita in diversas facies numinum verterentur.* Praestat etiam Alexandri ab Alexandro verba adferre (2), e quibus colligimus, ubi Vertumni templum Romae fuerit, & quanto in honore & cultu apud Tuscos habitus; ita enim inquit: *Ex vico Tusco, & Velabro per boarium Forum in clivum publicum flectebatur, atque in aedem Iunonis Reginae: ibique aedem* VERTVMNI *fuisse auctores tradunt: qui Deus instar magni numinis apud* TVSCOS*, & multo in honore fuit; in capite enim vici Tusci, inter Circum maximum & Aventinum, Argiletum, & sepulcrum Argi visebatur.*

Toga igitur, qua amictus cernitur, plane insignis est, atque ornatissima, qualis hunc Deum decet, ut notat Propertius, itemque Tibullus (3), qui eum multiplicis ornatus studiosissimum facit, ita inquiens:

Talis in aeterno felix VERTVMNVS *Olympo,*
Mille habet ornatus, mille decenter habet.

 Quod

(1) Ad Satyr. VII. Lib. II. Horatii.
(2) Genial. Dier. Lib. II. Cap. XVIII.
(3 Lib. IV. Carm. II. in Sulpitiam: & vide quae notant viri docti.

Quod vero veſtis, qua VERTVMNVS inſignitur, toga ſit, nemo dubitare poteſt, vel qui heri antiquitatis ſtudio ſit initiatus. Togam imitatur Haruſpicis Etruſci, cuius ahenea ſtatua, Tuſcis litteris inſcripta, exſtat in Muſeo Mediceo, editaque eſt in Dempſteriano Opere Tabula XL. & in Muſeo Florentino Tom. III. Tabula LXXXI. niſi quod illa totum ſiniſtrum brachium tegit, haec vero non: cuius modi ea cauſa eſt, quod initio, vetuſtiſſimis ſcilicet temporibus, quum ab Etruſcis noſtris inventa eſt, non tam lata, ut ſequiori aevo, ſed anguſtior fuit, quae maxime ad ovalem figuram accedebat. De toga, eiuſque origine & uſu, ne nimius ſim, conſulendus ampliſſimus Senator Bonarrotius in Vaſa vitrea Coemeterialia (1), atque in Explicationibus & Coniecturis ad monumenta Etruſca addita Operi Dempſteriano (2). Quae vero opera in limbo caelata ſunt, ea, ut arbitror, in togis pictis referebantur; quae etiam, ut dicemus, ab Etruſcis ad Romanos pervenerunt.

Ceterum non pauci ſcriptores ſunt, qui Ianum & Vertumnum unum tantum Deum faciunt. Verum quod alter ab altero diverſus ſit, diſertiſſimum habeo Horatii teſtimonium, ex quo colligimus, eos duplici ſimulacro diverſaque ſpecie cultos fuiſſe; ait enim librum ſuum adloquens (3):

Vertumnum Ianumque liber ſpectare videris.

Foedata fabulis priſca Etruſcorum Theologia, confuſa quoque ſunt Deorum adtributa & officia; & quod uni conveniebat alteri tributum, nemo eſt qui ignoret (4).

Plura qui cupit, & quidem longe meliora, de Vertumno Deo, adeat nobiliſſimum Genium antiquitatis Laurentium Begerum, qui eiuſdem Vertumni adfert aliud inſigne ſigillum aheneum (5), cuius artifex antiquiſſimus hoc exemplo, diverſimode tamen, togatum Numen fecit. Multa ſunt, quae & ipſum Etruſci operis eſſe adſtruunt: id tamen quum ipſum prototypum non videam, non adfirmo. Caput habet corona e tortili gramine redimitum: dextera cornucopiae, laeva pateram omnigenis hortorum fructibus refertam gerit: quae omnia cum Propertiana deſcriptione perbelle congruunt. Pedes Etruſcis ſandaliis amicti conſpiciuntur: quo quidem ſimulacro nihil elegantius, curioſius nihil videri poteſt.

TA-

(1) Pag. 158. & ſequent.
(2) Vide §. XXXIII. pag. 56. 57.
(3) Lib. 1. Epiſtol. ultim. verſ. 1.
(4) Ex Macrob. Saturn. Lib. 1. Cap. XVII.
(5) Tom. III. Theſauri ſelecti Elector. Brandemburg. pag. 289.

TABVLA III.

POMONA
Dea, uxor VERTVMNI, *a Tuſcis culta.*

E Mediceo Theſauro editum eſt in Dempſteriano Opere Tabula XLI. aheneum Deae ſignum fere cubitale, eleganti artificio confectum, atque inſcriptione Etruſca poſt humeros exornatum: quam, quia in nonnullis peccat, in calce huius Tabulae III. ex archetypo a me diligenter deſcriptam, rurſus incidendam curavi. Huic aliud ſignum ex aere omnino ſimile, cubitum altitudine ſua excedens, adſervatur in eodem regio Cimeliarchio, quod in hac Tabula peraccurate delineatum exhibeo. Deeſt in hoc inſcriptio & caput: cuius loco caput alterius ſimulacri, quod modo indicavimus, repoſuimus, multo tamen fidelius expreſſum, quam in eadem Tabula XLI. apud Dempſterum videmus: poſteriorem quoque capitis partem, ne quid eruditioni deeſſet, adiecimus. Id ut facerem illud in cauſa fuit, quod non ſolum alteri perſimile eſſe, verum etiam eiuſdem Etruſci artificis manum non obſcuris notis redolere animadverti. In eodem capite oculi ex argento repoſiti ſunt, quod notandum eſſe cenſeo. Dextera manus non adhaeret femori, ſed ab eo aliquantulum diſtat: laeva non globum, ſed pomum gerit; nam in medio fere umbilicum vel coronam, uti malum punicum, refert.

Sed ut veniam ad deſcriptionem huiuſce ſimulacri, quod heic exhibeo; corona, qua Deae caput redimitur, myrtea eſt, vel potius foliacea: quod genus coronamenti egregie illuſtrat Carolus Paſchalius (1). E ſcapis, ad exemplum encarporum, quibus arae Deorum exornantur (2), prodeunt folia inter ſe compacta, quae retro tenui filo cinguntur, nullis dependentibus lemniſcis. Id, ut monuimus, vetuſtiſſimis temporibus in uſu fuit apud Etruſcos noſtros. Frequenter enim in Tuſcanicis monumentis non ſolum Dii, verum etiam homines occurrunt coronati; ſed corona anteriorem tantum capitis partem vel foliis, vel lana cingit, atque utrimque ad tempora pertingit; ſed retro non folia aut lana, ſed filum ſolummodo viſitur, reliquum capitis revinciens.

Id

(1) Lib. I. Cap. XIII. de Coronis. (2) V. Philandrum in Vitr. Lib. IV. Cap. I.

Id ut obſervarem, identidem in familiari colloquio me admonuit Philippus Bonarrotius Senator ampliſſimus; quod ſibi de Etruſcorum moribus diſſerenti excidiſſe aiebat (1). Non nego coronis lemniſcatis uſos eſſe Etruſcos; verum antiquiori aevo his caruiſſe obſervo: poſtea vero creſcente luxu additi coronis lemniſci, & quidem aurei, ut Plinius his verbis teſtatur (2): *Craſſus Dives, primus argento auroque folia imitatus, ludis ſuis coronas dedit: acceſſeruntque & lemniſci, quos adiici ipſarum coronarum honos erat propter* ETRVSCAS, *quibus iungi niſi aurei non debebant.*

In medio eiuſdem coronae ſupra frontem congeſta in orbem viſuntur quaedam parva poma, ſive fructus, eiuſdem coronae decus pulcherrimum. Non adverſabor, ſi quis dicat his orbiculis gemmas indicari poſſe: verum quum gemmae in coronis Etruſcorum frequenter interiectis ſpatiis diſtinguantur, non coacerventur in hunc modum, poma vel terrae fructus facilius referre credam.

Hinc igitur conſiderata corona foliacea ſeu myrtea, in medio fructibus referta, pomoque, non autem globo, quod manu dextera tenet, probabilis coniectura orta mihi eſt, hoc ſimulacrum referre poſſe POMONAM, hortorum pomorumque praeſidem Deam; quam etiam patronam veteres dixere, teſte Varrone (3), qui eam cum Volturno, ſeu melius cum VERTVMNO Etruſcorum Deo coniungit. Hanc ſiquidem Vertumni uxorem faciunt auctores probatiſſimi, traduntque eodem cum viro ſuo apud Tuſcos inſigni honore cultam fuiſſe. Aliqui eamdem cum Dea NORTIA faciunt (4). Nomen POMONAE Tuſcum eſſe aliqui credunt (5). Eius cultum maxime poſt Etruſcos proſecuti ſunt Latini populi ac Romani, qui ei Flaminem Pomonalem tribuere (6), templumque & lucum ſacrarunt extra Vrbem, via Oſtienſi in agro Salonio ad duodecimum lapidem, diverticulo a miliario octavo: quem locum *Pomonal* (quae Etruſca vox eſt, nam plurimae in hunc modum deſinunt) dixere, ut auctor eſt Feſtus. Ovidius poſt Pomonam Deam, quam deſcribit, ſtatim Vertumnum adiungit (7): traditque, eamdem Deam ante Romam conditam a Proca rege inter Hamadryadas cultam fuiſſe; falcemque utrique tribuit, rei hortenſi valde opportunam. Romani veteres ſtatuarii eam cum ſinu pomis referto expreſſere (8).

Ad

(1) Vide etiam ad Tom. I. Muſei Flor. Claſſ. I. Tab. x. num. 1. & II. pag. 28.
(2) Lib. XXI. Cap. III.
(3) Lib. VI. de Lingua Lat.
(4) Vide L. Begerum Theſaur. Brandemb. Tom. I. pag. 67. & Struvium Antiquit. Roman. Syntagm. Cap. I. pag. 180.
(5) Vide eumdem Begerum ibidem.
(6) Vide Feſtum.
(7) Lib. XIV. Metamorph. verſ. 622.
(8) Vol. III. Muſei Florent. Tab. LXIII. pag. 65.

Ad formae decus (nam Tusci omni cultu atque elegantiae lenociniis Deas suas exornarunt) pulcherrimi generis inaures additae sunt : deest tamen , (quod in alio simulacro edito in Dempsteriano Opere Tabula XLI. conspicitur) monile augustioris formae , nimirum pluribus bullis ex eo dependentibus nobilitatum : verum palla , quam sinistra manu attollit , tam elegans , & in sinus tam venustos concinnata est miro ingenio atque opificio , ut ad aliud exemplum in tota antiquitate provocare minime possim.

Pedes calceis seu crepidis Tyrrhenis , & quidem lunatis , sunt longe ornatissimi : quorum sub planta (quod ad hoc tempus a viris doctis observatum non video) catenae , ex eodem metallo fusae , innexae sunt : quae dubio procul indicant , hoc simulacrum , Etrusco more , vinculis aut compedibus vinctum fuisse , ne alio fugeret : vel si arae , ut credere etiam libet , impositum , ita fixum fuit , ut per catenarum annulos intromissa ferri lamina , vel clavo , quasi pessulo , impediret , ne Dea ipsa a manu irreligiosa alio transferri dimoverique posset : vel si forte vellet ab hostibus evocata alio transfugere , ab ea urbe , in qua divinis honoribus colebatur , cuius erat custos & tutelaris Genius , minime posset abire aut excedere. In urbium obsidione solebant Dii conservatores protectoresque ab hostibus evocari votivo carmine : cuius evocationis formulam adfert Macrobius ex Q. Sammonico Sereno libro quinto Rerum reconditarum (1) , quam libet mihi heic proponere : *Si Deus , si Dea est , cui populus civitasque Karthaginiensis est in tutela , teque maxime ille , qui urbis huius populique tutelam recepisti , precor venerorque , veniamque a vobis peto , ut vos populum civitatemque Karthaginiensem deseratis : loca , templa , sacra , urbemque eorum relinquatis , absque his abeatis : eique populo civitatique metum , formidinem , oblivionem iniiciatis , proditique Romam ad me meosque veniatis : nostraque vobis loca , templa , sacra , urbs acceptior probatiorque sit : mihique populoque Romano militibusque meis praepositi sitis , ut sciamus intelligamusque . Si ita feceritis , voveo vobis templa ludosque facturum .* Vertumnum Deum Etruscorum , obsessis Volsiniensibus a Romanis evocatum fuisse colligo ex eius verbis apud Propertium (2) , quae etiam supra recitavimus :

> TVSCVS *ego , e* TVSCIS *orior ; nec poenitet inter*
> *Proelia Volsinios deseruisse focos .*

Ea de causa metu perculsi Tusci , vel fortasse etiam iidem Volsinien-

(1) Lib. III. Saturnal. Cap. IX.

(2) Lib. IV. Eleg. II. vers. 3.

nienſes, Pomonam Vertumni coniugem, ne ab ea defererentur, catenis devinxerunt. Id quoque factum a Lacedaemonibus atque ab Athenienſibus memorant ſcriptores nobiliſſimi (1): quorum primi Enyalii ſeu Martis ſimulacrum, alteri vero Victoriae, ne abirent, vinculis revinxere. Tyrii, obſeſſa oppugnataque urbe ab Alexandro, aurea catena Apollinis ſimulacrum devinxere: araeque Herculis, cuius numini urbem dicaverant, inſeruere vinculum, quaſi illo Deo Apollinem retenturi, ut memorat Curtius (2). Alia in hanc rem inferius adnotabo, quum proferam Herculis Etruſci ſignum, plumbea maſſa, tamquam compedibus, cohibitum, ne alio evolaret: adeo curioſa fuit omnium fere nationum ſuperſtitio.

T A B V L A IIII.

N O R T I A

Tuſcorum Dea, ſumma religione a Volſinienſibus & Volaterranis culta.

STatuariam artem familiarem Italiae, quoque & vetuſtam, Plinius oſtendens (3), inter alia argumenta, illud etiam memorat, ſigna Tuſcanica per terras diſperſa, quae in Etruria factitata non eſt dubium. Deorum tantum putaret ea fuiſſe, ni Metrodorus Scepſius, cui cognomen a Romani nominis odio inditum eſt, propter duo milia ſtatuarum Volſinios expugnatos obiiceret. In numero Deorum, quos Volſinienſes coluere, praeter Vertumnum, de quo paullo ante diximus, recenſenda & NORTIA Dea: quae, auctore Livio (4), praenobile apud eos templum habuit, araſque ſuo nomine ac divinis adpellationibus inſignes: quas vide inter Donianas inſcriptiones antiquas nuper a me editas (5). Praeterea diſertiſſimum habeo Tertulliani teſtimonium, qui complurium Italicorum municipiorum, ac proinde Etruſcorum locales Deos enumerans, ita ait; libet enim eius verba paullo altius repetere (6): *Vnicuique etiam provinciae & civitati ſuus Deus eſt, ut Syriae Atagartis, ut Arabiae Duſares, ut No-*

(1) Pauſanias Lib. III. & Diodorus Siculus Lib. XVII. Biblioth.
(2) Lib. IV. Cap. III. num. 22.
(3) Lib. XXXIV. Cap. VII.
(4) Lib. VII. Vide etiam Feſtum Pompeium; Iuvenalem Sat. X. verſ. 74.
(5) Claſſ. I. num. 149. 150.
(6) In Apologet. Cap. XXIV.

Noricis Belenus, *ut Africae Caelestis*, *ut Mauritaniae Reguli sui*: *Romanas*, *ut opinor*, *provincias edidi*, *nec tamen Romanos Deos earum*, *quae Romae non magis coluntur*, *quam qui per ipsam quoque Italiam municipali consecratione censentur*; *Casiniensium Deluentinus*, *Narniensium Visidianus*, *Faesulanorum Ancharia*, *Volsiniensium* NORTIA, *Ocriculanorum Valentia*, *Sutrinorum Hostia*, *Faliscorum in honorem patris Curis*, *& accepit cognomen*, *Iuno*. Meminit etiam eiusdem Deae Iuvenalis (1): ubi codices & interpretes in eius nomine variant. Sed veterum lapidum auctoritate legendum est non *Nursia*, *Nurtia*, *Nurscia*, *Northia*, *Norcia*, *Narsia*, *Norsia*, ut aliqui voluere, secuti propriam pronuntiationem; sed NORTIA. Ita perspicue eius nomen scribitur non solum in aris, quae apud Volsinienses eidem dedicatae sunt, verum etiam in marmore, quod adfert Fabrettus (2), atque in hoc Florentino: quod, ut habet Reinesius (3), inventum est in fundamentis aedis S. Reparatae.

MAGNAE DEAE NORTIAE

Perspicuum ex eo est, tum Etruscos, qui haec loca, ubi postmodum Florentina Colonia constituta est, tum etiam ipsos Municipes & Colonos Florentinos Deam Nortiam coluisse, ac *magnam Deam* adpellasse: eo quod, uti de Fortuna ait Cicero (4), magna eius sit vis in utramque partem, vel ad res secundas vel adversas. Deae NORTIAE nomine, alios SORTEM, NEMESIN nonnullos, quamplures TYCHEN sive Fortunam, significasse tradit Martianus Capella (5).

Quod vero non solum Volsinienses, sed etiam Volaterrani summa religione coluerint NORTIAM Deam, ex eo arguere possumus, quod etiam num superest marmoreum simulacrum, ut creditur, eiusdem Deae, profecto vetustissimum, Etruscis litteris inscriptum; servaturque Volaterris in impluvio aedium nobilissimorum Virorum Petri & Ludovici Equitis Maffeiorum: quo etiam in loco observavi pervetusta e marmore epistylia perelegantis operis, quae non invitus crederem fuisse eius templi eximia ornamenta. Temporis iniuria variis in locis labefactum est; nam deest caput: collum, quod cernitur, ex gypso & plaste antiquitus instauratum minioque pictum fuisse adparet. Superne in foramine exstat adhuc ligneus paxillus,

(1) Satyr. x. vers. 74.
(2) Inscript. domestic. Cap. x. pag. 742. num. 507.
(3) Class. I. num. CXXXI.
(4) Lib. II. de Officiis.
(5) Lib. de Nuptiis Philolog. Cap. IX.

xillus, in quo caput facile inseri potuit. Ostendam inferius, Etruscos consuevisse capita statuis reponere. In humeris & pectore adhuc visitur quaedam linea scalpro ducta, quae ostendit id a vetusto artifice factum, ut diligentius refecto opere corrupto instauraretur. Marmorea est statua a collo usque ad media crura: reliqua e lapide tophaceo constant, antiquo plane opere. Alta est Romanos pedes quatuor, ultra uncias quinque & dimidium. Quum autem vidissem in Tabula XLII. Dempsteriani Operis (1) magna cum incuria delineatum hoc signum, Etruscam inscriptionem multis cum mendis corruptam, iterum si producerem nova facie, putavi me operae pretium esse facturum. Meritum omne apud litteratos viros adscribo amico meo optimo Hippolyto Mariae Cigna civi Collensi, Pictori egregio, qui in antiquitatis monumentis observandis delineandisque studio & diligentia utitur maxima; nam quum & ipsum puderet in lucem prodiisse hoc simulacrum tam indiligenter delineatum, iterum summa fide a se pictum duplici schemate ad me misit, quod nunc exhibeo.

Inscriptio, quae ab humero dextero usque ad dexteram manum veste contectam excurrit, constat litteris Etruscis octo supra viginti: quae quid significent, alibi indicabimus: conferentibus patebit, quanto nunc sint accuratius exscriptae. Cultores eruditae antiquitatis lubenter amplexati sunt, quod & ego lubentissime facio, clarissimi Philippi Bonarrotii divinationem, qui putavit hoc simulacrum referre NORTIAM Etruscorum Deam: quam celebres scriptores, ut vidimus, eamdem ac Fortunam esse censuere. Puellum sustinet fasciis involutum. In marmorea urna Clusina (2) puer, quem ipsa in ulnis gestat, nudus est. Ita Praenestini Fortunae signum cum Iove puero fecerunt, quod describit Cicero (3): ac forte ob celatum eius ortum, ARCANVM cognominarunt, ut docet vetusta ara, edita inter Donianas Inscriptiones pag. XLI. & apud Fabrettum (4). Praeterea Fortunae, ut observat idem Bonarrotius, infantem Plutum, divitiarum Deum, aliquando in manus dedere antiqui, ut videre est apud Pausaniam (5): qui etiam notat, Cephisodotum Atheniensibus Pacem fecisse, Plutum in sinu suo gerentem.

Eamdem Nortiam, ut opinor, referunt duo sigilla ex aere, Tusci operis: quorum alterum cum capite velato extat Cortonae in Museo Academiae Etruscae; alterum in Mediceo Thesauro.

TA-

(1) Tom. I. pag. 281.
(2) Tab. LXVIII. num. 1. apud Dempst.
(3) Lib. II. de Divinat. Vide etiam quae de Fortunae imagine sculpta in Gemma adnotat Cl. Bonarrotius in Observat. ad Numism. max. mod. pag. 226.
(4) Inscription. Cap. V. num. 352.
(5) In Boeoticis Lib. IX. Cap. XVI.

TABVLA V.

ANCHARIA
Dea Etruscorum, praecipue a Faesulanis culta.

ANCHARIAM Deam cultam fuisse a Faesulanis, qui in Etruria sunt, perspicue, ut vidimus, docet Tertullianus; ait enim *Faesulanorum Ancharia*. In nonnullis codicibus perperam corruptis, pro *Faesulanorum*, irrepsit *Aesulanorum*, *Aesculanorum*, & *Asculanorum*. Rigaltius lubentius legit *Asculanorum*. Vir doctissimus Sigebertus Havercampus, qui summo studio recensuit Tertulliani Apologeticum, perpetuoque Commentario omni eruditionis fruge referto illustravit, veterum codicum fidem secutus, edidit *Aesculanorum Ancharia*: verum in notis praetulisse videtur alteram lectionem, *Faesulanorum Ancharia*; quam vetusti marmoris auctoritate, de quo dicturi sumus, confirmat. Meo quidem iudicio aperte patet inesse mendum, si pro *Faesulanorum*, quodlibet ex adlatis nomen reponatur; nam Tertullianus Deos recenset a municipiis Italiae, ac praesertim Etruriae adoptatos: *Asculani* autem & *Aesculani* fuere Piceni populi: Etruriae vero *Faesulani*, ut in Parte II. Inscriptionum antiquarum Etruriae Vrbium satis luculenter ostendi (1). Igitur Ancharia Dea Faesulanorum propria ac peculiaris fuit, adeoque ipsis restituenda. Accedit ara vetustissimae auctoritatis, quam Faesulis repertam descripsit Lucas Holstenius, atque ex eius schedis vulgavit illustravitque Thomas Reinesius (2), omnium antiquariorum doctissimus: quam ego quoque iterum in lucem protuli (3). Ea igitur ita se habet:

L. MAGILIVS. L. F. PAVLLI
NVS. VARISCVS. III. VIR
SIGNVM. ANCHARIAE
SVA. PEC. RESTITV
L. D. D. D.

Ex ea colligimus Faesulis fuisse signum sive statuam Deae Ancha-

(1) Vide pag. 77. & seqq. Plinium Lib. III. Cap. VI. & Lib. VII. Cap. XIII.

(2) Class. II. num. XXIII.

(3) In Parte II. Inscr. ant. Etr. pag. 77.

chariae, nec dubium eſt, templum quoque: quam ſtatuam, dato loco, decreto Decurionum, ubi cum ara & hoc titulo collocaretur, iniuria temporis, ut arbitror, labefactatam, pecunia ſua reſtituit L. Magilius Paullinus Variſcus, qui Faeſulanorum Triumvir fuit. *Anchariam* cenſet appellatam fuiſſe doctiſſimus Turnebus (1), quod furorem erroremque immitteret in eos, quos ſuo numine adflabat: eiuſque cultores ideo *Ancharii* ſeu *Ancarii* dicti ſunt, quaſi furioſi, immiſſoque a Dea furore perciti: quemadmodum, ut idem notat, ex antiquo Lexico, *Bellonarius* vocatur Bellonae furore correptus; nam, uti de furioſo loqui videtur Lucilius, qui ita apud Nonium ſcribit:

Haec eadem rudet e roſtris atque eiulitabit,
Concurſans velut ANCARIVS, *clareque quiritans.*

Simulacrum aheneum, quod profero, ad exemplum archetypi ſervata magnitudine diligentiſſime delineatum, cum propter raritatem ipſam, tum propter opificii vetuſtiſſimi elegantiam magno in pretio habendum eſſe nemo eſt qui non videat. Cur vero ANCHARIAM Deam ab Etruſcis, maxime vero a Faeſulanis cultam referre credam, illud in cauſa eſt, quod hoc ſignum prope Faeſulas repertum fuiſſe amici quidam mei prodidere: inde tranſlatum, per multos annos viſum eſt Piſtorii apud nobilem virum; deinde forte fortuna ad manus meas venit. Neque etiam dubium Etruſci artificis opus eſſe pereximium: quod perſpicue declarant pedes lunatis calceis ſeu crepidis ornati: inſuper diadema ſeu vitta maior; nam lata undique eſt & integra, neque lemniſcis retro pendentibus revincta, quod primum in uſu fuit: ad haec veſtis quoque in elegantes ſinus concinnata, e cuius angulo, ut mos fuit veterum Etruſcorum artificum, a quibus alii didicere, annexa eſt anſula ſive flocculus, vel ornatus gratia, vel quia antiquiſſimis temporibus veſtes ex eadem anſula ſuſpendi ſolebant, ut commodius ſervarentur, vel dilutis earum ſordibus ſoli exponebantur. Quod adtinet ad raritatem huius ſigni, notandum eſt, quod quum ſit Tuſcanici opificii, non recedit tamen in multis ab antiquiſſima Aegyptiorum ſculptura: adeoque non obſcure confirmat Senatoris Bonarrotii, viri in re antiquaria cautiſſimi ac perſpicaciſſimi, opinionem (2); cui, ſcrutanti vetera Tuſcorum monumenta, vehemens orta eſt ſuſpicio, Etruſcos noſtros in haec Italiae loca ex Aegypto veniſſe: eadem forte impellente Paſtorum

in

(1) Adverſarior. Lib. XVII. Cap. XXIV. (2) Ad Monum. addit. Dempſt. §. XLVII.

in Aegyptum inferiorem incursione, ob quam, ut censet doctissimus Ioannes Marshamus (1), Aegyptii in Babiloniae & Asiae partes, & praesertim in Graeciam migrarunt, Colonias in eam deduxerunt, & urbes statuerunt sub Cecrope, Cadmo & Danao. Plura & in hoc signo sunt, quae opinionem hanc confirmant. Primum occurrit status atque habitus eiusdem Deae, quae more Deorum Aegyptiorum non gradientium, sed in quiete stantium, pedibus simul iunctis insistit, manusque ad utrumque latus pendulas & cohaerentes habet: quae quidem licet admodum rudi opere confectae sint (quod & in aliis signis Deorum Etruscorum in ipsa artis infantia factum non raro offendimus) neque reliquis partibus respondeant; quamdam tamen praeferunt vetustissimi opificii elegantiam augustamque maiestatem. Aegyptiae sculpturae clarissimam notam praeferunt quoque capilli soluti, post humeros fluxi, prolixi, atque undique ita caesi in fine, ut lineam suam nemo unus excedat. Tonsuram capillorum servant alia Etruscorum sigilla, quae tum Deos, tum Heroas referunt rebus in bello gestis claros; quorum imagines mox in sequentibus Tabulis adducam. Hac de causa aversam eiusdem Deae partem in hac ipsa Tabula delineandam curavi numero II. ut caesaries promissa, & ima in parte aliquantulum attonsa, accuratius consideretur. Is enim cum vestium tum capillorum cultus vetustissima redolet tempora: in quibus, ut notat idem Bonarrotius (2), homines paucis contenti, longeque remoti a luxu deliciisque recentiorum, rudiore ac naturae proximo cultu procedebant: adeoque perspicuum est, Etruscos, qui Aegyptios imitati sunt, longiores capillos, natura id docente, nutrivisse: atque iuxta morem suum ita Deos Deasque bene capillatas effinxisse.

Servatur in Museo Bonarrotio signum μεσιτικὸν e silice, seu lapide subnigro durissimo, in quo quadrato loculo sive aedicula sculpta est Isis Dea. Loculi extimus limbus circumquaque sacris & arcanis Aegyptiorum notis scriptus est: quod insigne monumentum in lucem protuli in Parte I. Inscriptionum, quae exstant in Etruriae Vrbibus Tabula XVII. num. 1. quod, si otium est, quaeso vide. Faesulis repertum fuisse tempestate sua testatus est mihi idem Senator Bonarrotius. Ex hoc igitur adlatisque monumentis perspicuum est, Tuscos in primordiis artis statuariae ac fusoriae, in qua mirifice excelluere, imitatos fuisse Aegyptios, quorum simulacra apud se retinuere: & quemadmodum Aegy-

ptii

(1) Saecul. VIII. pag. 110. 111. qui veterum Scriptorum testimonio id confirmat.

(2) In Explic. ad Monum. addita Operi Dempster. §. XXXIII. pag. 62. 63.

ptii Deos ſuos loquentes repraeſentarunt, nimirum inciſis litteris in anteriore ac poſteriore parte corporis atque in veſtibus; ita quoque litteris inſcripſere ſigna Numinum & virorum illuſtrium (quod deinceps videbimus) ut ita auguſtiora hominibus apparerent, maiorique veneratione & honore colerentur.

In ima parte tunicae aliquantulum ſupra pedes apparet etiam nunc caput ſeu bulla clavi: ex quo coniecturae locus non malae, ut opinor, hoc ſignum vel in aedicula, vel potius haſtae fixum fuiſſe, & in pompis deferri ſolitum. Mos fuit antiquorum Aegyptiorum, a quo reliquae gentes, ac praeſertim Etruſci noſtri accepere, in pompis ſeu ſupplicationibus Deorum deferre eorum ſimulacra: quod patet ex Menſa Iſiaca ab eximio Laurentio Pignorio illuſtrata. Paſtophori & Paſtophorae dicebantur ſeu viri ſeu feminae, quae ſigna Deorum in ferculis vel in thalamis deferebant; qui ornati erant picturis, caelaturis, auroque & argento inducti: de quibus vide diſſerentem praeſtantiſſimum Gisbertum Cuperum in Harpocrate. Imaginem Alexandriae Paſtophorae Deae Iſidis, quae perraro cognomine ΘΕΑ ΝΕΙΛωΤΙϹ ΕΙϹΙϹ ΑΓΝΗ, *Dea Nilotis Iſis Caſta* dicitur, dedi ex marmoreo anaglypho Muſei ſuburbani Strozii, quo eius ſepulcrum Graeca & Latina inſcriptione inſigne exornatum eſt (1). Sculpta eſt hoc modo, nimirum raſo capite atque aperto; nudo ſinu, veſtibus, ut arbitror, lineis: dextera manu geſtat paſtophorium longiori haſtae impoſitum, e quo ſuperne adſurgit palma foliis radiatis, quae in Iſiaca pompa deferri ſolebat, ut narrat Apuleius (2). Verum ex hoc marmore intelligimus, paſtophorium fuiſſe tabulam ligneam bifrontem, utrimque pictam ſive caelatam, fortaſſe etiam inauratam vel inargentatam, cum effigie eius Numinis, in cuius honorem pompa celebrabatur.

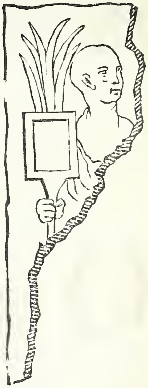

Quum igitur hoc ſignum ex aere, quod nunc primum in lucem profero, in poſtica parte ſit valde excavatum, cernaturque eiuſdem aeris lamella ſuperne recurva; puto ita factum eſſe, ut firmius haerere poſſet haſtae ligneae, infixumque in faſtigio aliquo eminere vel adtolli, vel in pompa in altum ſublatum deferri poſſet, atque ita omnibus conſpicuum fieret. Pompas Deorum Etruſci quoque noſtri veterum Aegyptiorum imitatores ſagaciſſimi celebrare conſuevere; quae pompae viſuntur in va-

(1) In Parte I. Inſcr. ant. Etr. pag. 373. (2) Lib. 1. Metamorph.

vasis Etrusco opificio pictae, quae tum in Opere Dempsteriano, tum in hoc libro exhibentur. Sed de his mox dicemus.

De Dea ANCHARIA, quum haec breviter adnotassem, iamque formis excusa essent, opportune me admonuit vir Illustrissimus ac Celeberrimus Iacobus de Comitibus, Patricius Asculanus, Magni Ducis Etruriae a supplicibus Libellis, & ab intimis Consiliis, cuius eximiam sapientiam, singularem iustitiam, integritatem ac pietatem nullae umquam laudes aequare possunt; ut patria Asculanorum monumenta diligenter observarem: quorum fide scriptorumque testimonio (1) perspicuum esse comperi, Anchariam Deam & ab Asculanis praecipuo honore cultam fuisse. Equidem ex his constat non solum aras solemni dedicatione inscriptas, sacrificia & insignes cum ex aere, tum e marmore statuas eidem dedicatas fuisse: verum etiam in eius honorem exstructum fanum, ubi nunc insigne cernitur Castrum, quod ab eadem Dea Ancharia *Ancharanum*, vel *Ancaranum* a maioribus inditum nomen retinet: quae quidem denominationis ratio magni momenti apud cultores antiquitatis esse debet, ut non Faesulanorum tantum, verum etiam Asculanorum patrium & locale Numen credatur.

T A B V L A VI.

B E L L O N A

Tuscorum, praesertim vero Volaterranorum & Lunensium Dea.

QVamvis inter Deos communes BELLONAM collocet Servius (2), ita scribens: *Dii communes sunt, ut alii dicunt, Mars, BELLONA, Victoria, quia hi in bello utrique parti favere possunt: Dii communes sunt qui ἄζωνοι dicuntur: idest, qui caeli certas non habent partes, sed generaliter a cunctis coluntur;* tamen origine sua proprium & peculiare Numen veterum Etruscorum fuisse non dubito. Constat enim eius cultum ad Romanos

(1) Vide Guliel. Stuchium Antiq. Conviv. Addit. 1. ad Lib. II. Sebast. Andreantonellium Asculanae Histor. Lib. II. pag. 33. 34. P. Paulum Ant. Appiani e Soc. Iesu in Vita s. Emidii Ep. & M. Lib. 1. Cap. VII.

(2) Lib. XII. Aeneid. ad vers. 118.

nos tranſiſſe poſt victoriam de Etruſcis partam ab Appio Claudio Craſſo, cui poſtea cognomen Caecus fuit (1). Is enim bellum gerens contra Etruſcos, in medio pugnae diſcrimine, inter prima ſigna, ſublatis ad caelum manibus ut conſpiceretur, ita hanc Deam precatus eſt, ut narrat Livius (2): BELLONA, *ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego templum tibi voveo*. Hinc non obſcure colligere poſſumus, Bellonam, cuius ſacra tunc Romanis erant incognita, praecipuum Etruſcorum Numen fuiſſe. *Erat enim vetus mos*, quemadmodum obſervat Alexander ab Alexandro (3), *ut in urbium obſidione, ubi ad ultimam dimicationem ventum eſſet, tutelares Deos, ſub quorum praeſidio urbs foret, certo carmine & verbis conceptis in novas ſedes evocarent, templaque ampliora & ſolemnes aras illis promitterent: nefas opinati, Deos urbium praeſides, urbe hoſtiliter direpta, velut mancipia captivos ducere*. Vnde Appius Bellonae nomen & ſummam poteſtatem noverit, non explicat Livius. Crediderim, rituum morumque Etruſcae gentis ſatis peritum fuiſſe. Templum in honorem eius, ut voverat, fecit in Cenſura, quam ante ſuperiorem Conſulatum ſuſcepit, anno V. C. CDXLI. cuius templi dedicationem deſcribit Ovidius (4). P. Victor collocat eius aedem in IX. Regione, verſus Portam Carmentalem in Circo Flaminio: apud quam Senatus convocabatur, dabaturque plerumque e bello redeuntibus ducibus & legatis exterarum gentium, quos in urbem admittere nolebant, teſte Livio (5). Ante hanc aedem erat columella, quae bellica vocabatur: ſupra quam haſtam iaciebant quum bellum indicebatur, ut Feſtus & Ovidius ſcribunt. Hanc Deam, ut arbitror, Etruſci vetuſtiore appellatione DVELLONAM, qui & DVELLVM *bellum*, dixere (6). Huius Deae nullum ex aere ſimulacrum in compluribus Muſeis, quae per Etruriam diligenter luſtravi, invenire potui; quare ad Etruſca toreumata, quae profero in hac Tabula, confugiendum fuit.

Qua nam vero ſpecie, quibusve ſymbolis hanc Deam Tuſci expreſſerint, libet nunc ex priſcis eiuſdem gentis monumentis breviter praenotare. Alas ei aptarunt; ut oſtendit patera fictilis, eximio opere confecta, quam primus omnium in lucem dedit eruditiſſimus Michaël Angelus Cauſeus (7). Eam ecce iterum in hac Tabula num. I. propono, tum quia inſignis eſt Etruſcoque opere commendabilis; tum etiam quia aliam fictilem, huic omnino ſimi-

(1) Vide Livium Dec. I. Lib. X.
(2) Decad. I. Lib. X.
(3) Genial. Dier. Lib. VI. Cap. IV.
(4) Faſtor. Lib. VI. verſ. 298. de Bellona plura apud Gyraldum Synt. X. Hiſt. Deor.
(5) Lib. XXVIII. Vide etiam Alexandrum ab Alex. Genial. Lib. VI. Cap. VI.
(6) Vide Feſtum in voce DVELLVM.
(7) In Muſeo Romano Sect. III. Tabula XXIV. quam explicat pag. 86. 87.

ſimilem, ſed male fractam vidi Volaterris apud Nobiles Viros Falconcinios, qui anno CIↃ.IↃ.CCXXXII. in agro Volaterrano in ſuis praediis erutam adfirmarunt: cuius fragmenta, ſi opus erit, inferius adducam. Tuſcos in ſacrificiis ea uſos fuiſſe, indicat globus in extima parte in medio excavatus, in quo medii manus digiti iniiciebantur, ut teneri facilius poſſet. A praeſtanti Etruſco artifice factam non dubito: quod etiam idem Cauſeus adfirmat. Quatuor currus in ea ſculpti ſunt, quadriiugis equis tracti. In eo, qui notatur num. 1. expreſſa eſt, ni fallor, BELLONA cum Marte, quam aliqui ſororem, alii uxorem, alii aurigam eius faciunt (1). In altero num. 2. viſitur Hercules clavam gerens, ſedenſque in curru cum Victoria. Herculis comitem Victoriam oſtendunt complura antiqua monumenta (2); quare etiam paſſim arae Herculi VICTORI dedicatae occurrunt. In curru num. 3. ſedet cum Dea alata, Deus Marti ſimilis, cum capite galea tecto: quem vel Terrorem, vel potius Pauſum Deum cum Pace eſſe dixerim. Meminit Pauſi Dei Arnobius (3): ex quo coniicit Turnebus (4), veteres exiſtimaſſe ab eo pauſam adferri & quietem poſt bellorum incendia: hac de cauſa cum eo ſculptam eſſe Pacem credo, quam Etruſci divinis honoribus adfecere; eamque in ſculpturis repraeſentarunt puellum in ulnis tenentem; quaeque in ipſo belli diſcrimine praeliantibus viris apparet, ut videre eſt in Etruſca urna marmorea, edita apud Dempſterum in Tabula LXVIII. In altero curru, qui ſequitur num. 4. viſuntur duae Deae. Alteram, quae utraque manu equorum habenas moderatur, quod non faciunt Bellona, Victoria, & Pax, Nemeſin Deam eſſe puto, bellantibus propitiam, victoribus nimium elatis adverſam. Quae vero veſtium cultu ornatior eſt, Venerem Deam refert, ut arbitror; quare otioſis manibus eam effinxit artifex. Bene & ipſa, tamquam comes & ſocia, coniungitur cum Diis Deabuſque in eadem patera expreſſis: praeſertim vero cum Marte, ut canit Lucretius (5):

Nam tu ſola potes tranquilla pace iuvare
Mortaleis, quoniam belli fera moenera Mavors
Armipotens regit, in gremium qui ſaepe tuum ſe
Reiicit, aeterno devinctus volnere amoris.

Prope rotas quadriiugi currus, canes vel cervi, & ſerpentes velociſſi-

 me

(1) Vide Th. Dempſterum ad Roſinum Paralip. Cap. X. Lib. IV. & de Etruria Reg. Lib. I. Cap. XVII.
(2) Vide Inſcr. Donianas Tab. VI. pag. 55. Muſei Flor. Tom. II. pag. 35. 110.
(3) Lib. I. adverſus Gentes.
(4) Adverſar. Lib. XV. Cap. XXI.
(5) Lib. I. verſ. 32.

me currentes ſculpti ſunt. Circa capita Deorum retro volitant Genii, vel coronam vel copiae cornu gerentes. Cauſeus Numina galeata Minervam & Martem referre putat: cuius explicationem, a noſtra diverſam, ſi otium eſt, quaeſo vide.

Bellonae imaginem habes in hac ipſa Tabula num. II. Deſumta eſt ex pictura Etruſci vaſis apud Dempſterum Tabula XLVIII. Illa currum triumphantis ducis & pompam praecedit, galea pictaque tunica inſignis. Siniſtra tenet tubam, in plures ſpiras circumvolutam: e qua dependet pannus, cuius fimbria in plures radios diſſecta eſt. Deam belli praeſidem referre cenſet Bonarrotius (1).

Sequitur num. III. icon eiuſdem Bellonae, quae facem tenet, crinibus non paſſis, ſed collectis, more virginum. Eam cum coma ſparſa ſanguine pingit Silius Italicus (2):

Ipſa facem quatiens, ac flavam ſanguine multo
Sparſa comam, medias acies BELLONA *pererrat.*

Pugnantibus adverſus Regem immaniſſimis hominibus eadem adparet, furoremque face accendit, ut exhibet urna Peruſina apud Dempſterum Tabula XXI. num. I. e qua delineandam curavi.

Habes num. IV. in eadem Tabula Bellonae imaginem deſumtam ex Etruſco ſepulcro Volaterris detecto, quod inferius producam. Eadem occiſis in bello duobus viris fortiſſimis, adſtat in medio, claſſicum canens. Coronam capite gerit, quae turritam non male refert, de qua ſuo loco. Induta eſt tunica ſuccincta, quo ad bellum ſit expeditior; reiecta in humeros chlamyde, quam fibula ante pectus ſubnectit.

Hanc Deam, bellorum moderatricem, praecipuo honore coluere Volaterrani, ut indicat ara marmorea votiva, eidem ſacra, quae a Donace Liberto Auguſti Menſore dedicata eſt. Eam illuſtravimus in Parte II. Inſcriptionum antiquarum, quae exſtant in Etruriae Vrbibus (3). Vidi Volaterris veſtigia antiqui templi in praediis Nobiliſſimorum Comitum Guidiorum, in cuius ruderibus inventae glebae tetri odoris ſanguine infectae; quare conieci Bellonae ſacrum olim fuiſſe: nam in eius honorem Bellonarii, qui frequenter in Vrnis apud Volaterras repertis ſculpti viſuntur, ſanguinem ſuum effundebant: de quo ſacro mox dicemus.

Exſtat etiam in Gruteriano Theſauro (4) titulus arae perveruſtae, inventae in ruinis Lunae, antiquiſſimi Etruriae oppidi, quam

(1) Ad Monum. Dempſt. §. XXXI. pag. 54.
(2) Lib. V. Punicor. verſ. 220.
(3) Pag. 147. 148. 149.
(4) Pag. MLXVIII. 4.

quam Bellonae voti compos dedicavit Stephanus Imperatoris Vespasiani Libertus: ex qua, ut opinor, perspicuum est, apud Lunenses (1) divinos honores & praecipuum cultum promeruisse.

TABVLA VII. VIII.

VALENTIA
Tuscorum, ac praesertim Ocriculanorum, patrium Numen.

DIssertissime meminit huiusce Deae Tertullianus, qui, ut supra vidimus, ait, *Ocriculanorum* VALENTIA (2). Non esse legendum *Otriculanorum*, multoque minus *Ericulanorum*, perspicue ostendi in Notis ad Inscriptiones Donianas (3), auctoritate vetusti marmoris votivi, quod Aurelius Faustus ex visu DEAE VALENTIAE dedicavit: quodque, ut habent schedae Vaticanae, Ocriculi inventum est, ubi maxima religione haec Dea colebatur. Exactis Vmbris (nam Ocriculum in Vmbria est) Tusci, ac praesertim Ocriculani, Pontificum Augurumque consensu, proprium sibi hoc Numen fecerunt. Facile crediderim, ab eius auspicatissimo nomine urbi ROMAE nomen factum, quae prius VALENTIA vocata est, ut docet Solinus (4). *Sunt qui videri velint*, ROMAE *vocabulum ab Evandro primum datum, quum oppidum ibi offendisset, quod exstructum antea* VALENTIAM *dixerat iuventus Latina: servataque significatione impositi prius nominis*, ΡΩΜΗΝ *Graece*, VALENTIAM *Latine nominatam: quam Arcades quum in excelsa parte montis habitassent, derivatum deinceps, ut tutissima urbium arces vocarentur*. Rationem reddit doctissimus Salmasius (5): Ῥώμη Graece proprie est *Valentia* Latine; nam ἐῤῥῶσθαι est *valere* Glossae: Ῥώμη, *Valentia*. Ita vocatur robur corporis, quod & ipsum ex eadem origine venit. Nam ῥῶμος & ῥώμη, ἀπὸ τοῦ ῥώεσθαι. Inde Latinum *robur*: inde etiam dicti Ρῶμος, Ρωμύλος, *vir fortis*. Inde Latinis priscis *Romulus*. Festus: *Romulus & Remus a virtute, hoc est robore, appellati*. Veteres Romani *virtutem* proprie de viribus corporis, & robo-

(1) Vide Thom. Dempster. de Etrur. Reg. Lib. IV. Cap. XX.
(2) Cap. XXIV. Apologetici, ex recensione v. c. Sigeberti Havercampi.
(3) Class. I. num. 169. pag. 36.
(4) Cap. I. de origine Vrbis Romae.
(5) In Plinianis Exercitat. in C. Iul. Solinum Polyhistor. pag. 5. & 6.

robore dixerunt. Ἀνδρεῖαν quoque ſic vocaverunt, ut Graeci etiam ῥώμην. Gloſſographi Graeci Ὑγεῖαν etiam interpretantur; quaſi tu dicas *Valetudinem*, pro *Valentia*. Ὑγεῖαν ſiquidem pro *valentia* uſurparunt; quum proprie ſit *valetudo*. ROMAM fuiſſe Aeſculapii filiam fingunt: a qua Romae urbi nomen impoſitum tradiderunt, ut Marinus ſive Marianus Lupercaliorum poëta; cuius hi verſus, qui apud Servium leguntur ad Eclogam I. ita digerendi ſunt & concipiendi:

Roma ante Romulum fuit:
Et ab ea nomen Romulus
Adquiſivit . . . .
Sed Diva flava & candida
ROMA Aeſculapii filia,
Novum nomen Latio facit.
Hanc conditricis nomine
Ab ipſo omnes ROMAM nominant.

Haec Salmaſius. Sunt qui adfirmant, ROMAM ab Etruſcis conditam fuiſſe, ſi fides Alcimo vetuſtiſſimo Hiſtorico, quem citat Feſtus (1). Romulum non potuiſſe civitatem ſuam condere, niſi Tuſcis adcitis, narrat Plutarchus in eius vita; quare facile eſt, antiquiſſimum nomen ROMAE datum fuiſſe ab Etruſcis Haruſpicibus, a nomine, ut opinor, huius Deae VALENTIAE deſumtum: quam meam coniecturam diligentius expendent viri docti. Veram huiuſce nominis originem non pauci ſcriptores fabularum ambagibus & caligine obſcurarunt: aliqui etiam depravarunt odio vel invidia in Etruſcam gentem: quod legentibus, praeter ceteros Graecos, Dionyſium Halicarnaſſenſem (2), acrius eidem infeſtum, perſpicuum eſt, ut iam adnotarunt litterati homines (3).

In nummis omnium plane antiquiſſimis, qui vulgo pondera, patrio ſermone *peſi*, vocantur, quos Romani primum aere fuſo ad exemplum Etruſcorum conflarunt, non vero percuſſerunt (4), de quibus inferius dicemus; cernitur in anteriore parte caput Deae ROMAE exornatum galea, vel lupina pelle & rictu contectum: in averſa vero Taurus furens, & ſub eo ſerpens ocyſſime currens: quae emblemata, ut mihi videtur, perbelle congruunt cum virtute

(1) Lib. XVI. Vide etiam Th. Dempſterum de Etrur. Reg. Lib. I. Cap. IX.
(2) Antiq. Rom. Lib. I. pag. mihi 23. ac paſſim ubi Tuſcorum meminit.
(3) Vide Edmundum Dickinſonum in Diatriba de Noe in Italiam adventu, eiuſque nominibus Ethnicis pag. mihi 29. 30. 31. 32.
(4) Confer Bonarrotium ad Monum. Etr. addita Dempſt. Operi §. XXXVIII. pag. 78.

tute & robore, quod exprimit vetuſtiſſimum nomen VALENTIA, vel ROMA, eorum urbi poſtea inditum, quodque in iiſdem nummis ſcriptum legitur. In aliis eiuſdem generis nummis veterum Romanorum, pone caput eiuſdem ROMAE caſſide tectum, Minervae ſimillimum, conſpicitur clava & nota ഗ, quae ſemilibrae pondus deſignat. Non abs re viſum eſt mihi haec praenotare, quum in lucem nunc primum adferam e Mediceo Theſauro ſimulacrum ex aere, profecto admirandum, ab eximio Tuſco artifice confectum, uti ex quibuſdam illuſtribus notis arguimus: quod quum habeat caput galea inſigne, & ſerpenticulum dextero brachio advolutum, puto, augurio plane non contemnendo, referre Deam ipſam, quam primum VALENTIAM ſeu VALETVDINEM, poſtmodum SALVTEM veteres dixere. Quod vero eam Tuſci coluerint, perſpicuum eſt non ſolum teſtimonio Tertulliani, verum etiam Martiani Capellae: qui M. Tullium ſecutus, qui, ex diſciplina veterum Etruſcorum, caelum diviſit in ſexdecim partes, in undecima regione VALENTIAM ſive VALETVDINEM collocavit, deditque ei comites Fortunam & Favorem. Eidem Deae VALENTIAE recte ſerpens tributus, tamquam ſymbolum & inſigne ſalutis; ſine qua robur & valetudo corporis ac mentis eſſe non poteſt. Quum enim, ut priſci Mythologi obſervarunt, ignea ac divina ſit ſerpentis natura, & acrior ſpiritus, atque aetatem ſubinde cum exuviis renovet (quod etiam eius exemplo facere videntur, qui e morbo convaluere) hinc ſacrum eſſe animal cenſuere: ideoque inter notas hieroghyphicas ſive ſacerdotales, ut quidam vocant, Aegyptii retulerunt (2). Deinde Diis ſalutaribus urbiumque conſervatoribus, atque etiam Genio & Heroibus hoc animal ſacrum eſſe voluere, veluti illuſtre vigilantiae, nec non ſalutaris auxilii ac providentiae ſymbolum (3).

Galea, quam capite gerit, pura eſt ſine cono & criſta; cui utrimque ad tempora volutae ſunt non minimo ornamento. Cingitur etiam caput ſacra vitta, quae non omnino a galea celatur, ſed evidenter adparet: quod raro aut numquam factum ab aliis artificibus obſervo. Tunica interior circa pectus quanto opificio ſit elaborata, vix dici poteſt. Plumario opere inſignis eſt; quam circa collum ambit radiatum quoddam monile: quod ornamentum Etruſci Statuarii valde auguſtum ac maxime dignum Dearum maieſtate eſſe exiſtimarunt. Eadem veſtis circa brachia ele-

(1) De Nuptiis Philoſoph. Lib. I. Vide etiam Gyraldum Syntagm. I. Hiſtoriae Deorum pag. 17.

(2) Vide P. Crinitum de honeſta Diſcipl. Lib. XVI. Cap. II.

(3) Lege, ſi vacat, Io. Marshamum Saeculo X. pag. 255. & 256. Franc. Iunium de Pictura veter. Lib. I. Cap. IV. pag. 25.

elegantiae causa pluribus bullis sive fibulis exornatur. Serpens, quem tenet manu dextera, circa brachium ita advolvitur, ut speciem armillae exhibeat: laeva vero eo gestu ita conformata est, ut aliquid praetulisse videatur. Denique palla, qua superne induitur, miro artificio in sinus ac plicas concinnata, tam belle refluit e sinistro brachio, ut nihil pulchrius, praestantius nihil cerni possit. Sunt aliqui, qui putant, hoc praestantissimum simulacrum referre Minervam Ὑγείαν *Hygeam*, vel, ut legitur in antiquis aris, *Hygiam*, quam Athenienses coluere. Id, ut arbitror, arguunt ex capite galeato, & serpenticulo, quem gerit. Verum quum videam, hanc Deam non habere Medusae caput in pectore insculptum, quod symbolum numquam Tusci Minervam effingentes praetermisere, ut infra videbimus: vel si non effinxere in pectore, in eius clypeo repraesentarunt; probabilius censeo referre ipsam Deam VALENTIAM: quae, ut diximus, primum eadem ac ROMA Aesculapii filia habita est: deinde etiam VALETVDO & SALVS appellata: cuius augurium quale fuerit, explicat nostri Lycei eximium decus Angelus Politianus (1), ab Etruscis dubio procul inventum: quae etiam divino cultu consecrata ante Romam conditam, templum habuit in Etruria celeberrimum (2).

Sequitur in Tabula VIII. aliud ex aere signum valde elegans, opificio tamen non tam excellenti & exquisito, ut cum altero comparari possit. Servata diligenter prototypi magnitudine, satis accurate exprimendum curavi. Exstat in suburbano Museo Villae Nobilium Virorum Philippi & Bernardi Vecchiettorum, quae celebris est, patrioque sermone *Il Riposo* appellatur. Picta Etruscorum vasa, aliaque insignia monumenta, quae in eo adservantur, humanitate singulari mihi indicavit vir Praeclarissimus Antonius Maria Biscionius, ob egregia quae edidit, & quae nunc parat opera, praesertim accuratissimum Catalogum omnium manu conscriptorum Codicum Bibliothecae Mediceae Laurentianae, & Historiam nostrorum Etruscorum Scriptorum, litteratis hominibus acceptissimus. Hoc quoque rarissimum simulacrum referre arbitror VALENTIAM Deam, quae eodem symbolo insignitur. Conspicuae in eo sunt omnes notae Tuscanici opificii. Primum observatu dignum diadema sive mitella augustioris formae: quam, ut faceret ornatissimam, solertissimus artifex quibusdam segmentis, tamquam radiis, distinxit. Ex quibusdam notis apparet, auribus appensas inaures habuisse. Insignis est torquis, e quo, Etrusco more, tres bullae dependent: quae etsi in speciem cordis sint factae, potius tamen

(1) Miscellaneor. Cap. XIII.

(2) Vide Tacitum Annal. Lib. XV. num. 53.

tamen referunt folia arboris, quae quercus esse videntur. Hanc arborem veteres Mythologi auspicato Diis salutaribus & servatoribus dedere; quod prima omnium sit, ut docet Suidas, & natura sua quodammodo aeviterna sit & salutaris; nam eius fructu, fingunt, aureo aevo servatum priscorum hominum genus. Quercuum vitae aequalem esse vitam Nympharum existimavit Pindarus (1), quas ea de causa putat Hamadryadas appellatas fuisse. Bene conveniunt folia quercus huic Deae, quam viribus corporis, & incolumitati praeesse veteres Tusci censuere. Palla velatum habet caput; quod in eo potissimum sit valetudinis & salutis fons constitutus: sitque mentis sedes, animique & rationis habitaculum. Ita etiam velato capite non raro expressus in antiquis imaginibus Aesculapius, eiusdem Deae pater (2): vel cum pileo, velut Vlysses, vel cum petaso, ne quid dicam de pallio (3); quamvis aliqui credant propter itinerum necessitatem. Dexteram manum exerit e palla, quae Tusco more in laevum humerum reiicitur. Sinistra serpenticulum tenet, illis magnitudine & specie similem, quos Etruria gignere solet: quique caput habet erectum, & in caelum conversum. In vultu Deae certat blanda comitas, cum severa quadam maiestate & gravitate coniuncta.

TABVLA VIIII.

VOLTVMNA
VOLVMNA ET VOLVMNVS
Etruscorum Dii proprii.

Dearum parva signa, quae exhibeo in hac Tabula VIIII. minime adfirmare audeam, referre VOLTVMNAM & VOLVMNAM, quae patria Tuscorum Numina exstitere: haud tamen est omnino improbabile. Illud, quod cernitur, relatum num. I. apud me exstat. Rudis sculptura perspicue ostendit summam operis vetustatem, atque ipsam artis infantiam: aes

(1) Apud Plutarchum de Oraculorum defectu. Vide etiam Benedictum Averanium, Florentinum Tullium, Dissertat. XXXVI. num. I. in Virgilium.

(2) Imaginem Aesculapii pueri adfert L. Pignori in Symbol. Epistolic. XIII. pag. 48.

(3) Vide Meibomium in Iusiurand. Hippocrat. pag. 50. Cael. Rhodiginum Lib. XX. Cap. XII. pag. 773. vitam Hippocr. interprete Foesio, Genevae MDCLVII. in fol.

aes vero, quo fuſum, optimi generis eſt; nam aliqua in parte lima expolitum, flavedinem auri refert. Simplici tunica amicta eſt Dea, gradienti ſimilis: dextera manu pomum tenet: ſiniſtra vero iamdudum fracta. Caput habet tutulo exornatum: ſupra tutulum eminet nimbus (ita enim a Latinis vocatur) ſive diadema, quod diſcum refert. In ſpeciem caſſidis ſine buculis confectum eſt, ut capiti imponi, & in eo ſtare facile poſſet. De hac inſigni divinitatis & maieſtatis nota, quam ab Aegyptiis Tuſci noſtri, a Tuſcis Romani accepere, opportune dicam ſuo loco (1). Quod vero hoc ſignum Tuſcanici operis antiquiſſimi characterem praeferat, praeter alia, oſtendunt etiam calcei lunati, quos Etruſci Diis dedere, quo auguſtiores cultoribus viderentur.

Alterum parvum ſimulacrum aheneum, eo in loco erutum prope Pratum, Etruriae civitatem, ubi Vertumni ſignum inventum fuiſſe ſupra diximus, vidi inter Cimelia Praeclariſſimi Equitis Ioannis Hieronymi de Pactiis Patricii Florentini, in quo vivit adhuc eximia avorum probitas, elegantiorumque Muſarum adſiduum ſtudium. Nihil dico de eius mitra, quae pileum Phrygium imitatur, quam undique ornant globuli, quaſi ea gemmis diſtingui ſoleret: deque alia corona, quae tamquam monile ex unionibus compactum, ſub mitra caput exornat: nihil de tunica ſcutulata vel picta, de torque circa collum, de calceis, deque geſtu, quem manibus facit, quae omnia diligenter obſervanda ſunt. Illud vero in hoc parvo Deae ſimulacro maxime notatu dignum, quod oculos habet clauſos; quod indicium eſt maximae antiquitatis. Siquidem complures auctores ferunt, cum primis vero Diodorus Siculus (2), Daedalum, ſumma artis ſcientia praeditum, in ſtatuis fabricandis mortales omnes ſuperaſſe: quandoquidem antiqui opifices ſigna ſua faciebant oculis clauſis, manibus demiſſis, & lateribus veluti agglutinatis, ac tamquam immota in ſede ſua: ipſe vero ſtatuarum oculos aperuit, pedes a ſe invicem ſeparavit, crura fecit gradientia, manus protenſas: adeoque merito in admiratione apud omnes fuit. Perſpicuum igitur eſt, hoc ſigillum eſſe antiquiſſimum. Suſpicabar etiam, ea de cauſa hanc Deam clauſis oculis effictam, quod ſomniis praeeſſet, vel malis avertendis, vel bonis immittendis. Nam veteres eos Deos, quos maxime colebant, tamquam ἀλεξικάκους, *malorum expulſores*, & averruncos, eos etiam ὀνειροπόμπους, *ſomniorum immiſſores* ſumma religio-

(1) Interim, ſi lubet, vide Laur. Pignorii Obſervationes in Menſam Iſiacam FF. pag. 45. 46. 47. 48. & Sen. Bonarroti in Vaſa Vitrea Coemeter. Tab. IX. num. 1. & 11. pag. 60. 61. 62.

(2) Lib. IV. Eius teſtimonium adfert Franc. Iunius, & erudite illuſtrat in Catalogo Pictorum &c. in DAEDALO: quem vide.

gione divinis honoribus prosequebantur. De Diis somniorum immissoribus egi in Parte I. Inscriptionum antiquarum, quae exstant in Vrbibus Etruriae, disserens de Hercule SOMNIALI (1). Sed de hoc iudicium esto penes viros doctos.

Pereleganti capitis & vestis cultu spectabile valde est aereum sigillum, quod num. III. & IV. in eadem Tabula profero, ex Cimeliis eruditissimi viri Petri Mariae Ferrarii, de Clericis Regularibus Scholarum Piarum, quod Genua ad me misit, duplici schemate accurate delineatum. Torquis est omnium, quos viderim, elegantissimus. Dextera manus & pes sinister fractus. Notandum hoc loci est, Etruscos non semper calceatos Deos exhibuisse, sed interdum etiam nudipedes: quod apud Aegyptios maxime ac constantissime in usu fuit: uti videre licet in Mensa Isiaca, atque in aliis iam editis veterum Aegyptiorum monimentis.

Alterum, incogniti mihi Dei, ex aere perparvum signum, relatum num. V., sine dubio Etruscum, exstat in Mediceo Cimeliarchio. Cavi sunt oculi, pro quibus gemmas, vel aureos vel argenteos oculos repositos fuisse auguror, invento Etruscorum satis frequenti. Immanes & ipse aures, quemadmodum Ianus, habet: de quibus supra dicebam.

Redeo nunc ad VOLTVMNAM, quam Etruscorum Numinum primam habitam fuisse censet Thomas Dempsterus (2). Eius fanum longe celeberrimum, atque, ut credere fas est, donariis locupletissimum ac valde insigne, fuit prope Volsinium: ad quod, utpote in medio totius Etruriae situm, frequenter concilia Etrusci habere solebant, ut memorat Livius (3); praesertim de rebus ad bellum vel parandum, vel propellendum, vel ad auxilia obsessis sociis ferenda, ad pacem vel foedera ineunda, maxime pertinentibus. Etruscorum institutum conveniendi, in rebus gravissimis deliberandis, apud templa Deorum celeberrima, quod & Romani eorum exemplo fecere, egregie illustrat Alexander ab Alexandro: cuius observationes lubet adscribere (4); siquidem, enumeratis duodecim Etruriae urbibus, quae capita populorum habebantur, ita inquit: *Hi ergo communiter Rege creato, hostili imminente tumultu, si qua arma suscipienda aut detrectanda forent, unanimi conspiratione & concordi consilio conferebant: quod consilium apud* VOLTVNAE (ita enim scribit pro VOLTVMNAE; an recte, nescio) *fanum Etruscae Deae, in totius Etruriae medio, habebatur. Fuit enim fanum* VOLTVNAE *prope Volsinium, ut vulgo iactitant, haud procul a Ciminiis iugis: quippe*

(1) Vide pag. 291. 292. 293. ad num. 14.
(2) De Etr. Reg. Lib. I. Cap. XV. pag. 62.
(3) Decad. I. Lib. IV. & V.
(4) Genial. Dier. Lib. III. Cap. XXVIII.

pe in agro Volsiniensi, quo facilior esset aditus conventus toti Etruriae, si quid consulto opus foret, indicebatur: quod quidem nono quoque die indici solebat: & ob id crebra concilia, & nonas multipliciter apud Etruscos inveniri tradunt. Lilius Gregorius Gyraldus, ubi meminit VOLTVMNAE Deae, monet videndum esse, an apud Livium legendum potius sit VORTVNAE, ut *Vortunus*, quam VOLTVMNAE: cuius Deae, ut ipse ait, non semel idem Livius meminit: quibus vero in locis, nec ipse notat; neque mihi diligenter investiganti occurrunt.

Qualis haec Dea fuerit, aut quibus sacrificiis placaretur, Scriptores non exponunt. Id accidisse putat Thomas Dempsterus, quia Etruscorum arcana religionisque mysteria Romanis parum nota erant. Coniicere possumus, totius Etruriae tutelare Numen habitum fuisse; quasi rerum recte gerundarum curam haberet: bonam mentem bonaque consilia immitteret, & praeesset omnium populorum quieti & tranquillitati; nam ea, ut arbitror, de causa ad eius fanum consilia & conventus frequentissime habebantur. Nescio, an D. Augustinus hanc Deam indigitet, quum *Deam Mentem* memorat, & cum Diis Etruscorum *Volumno* & *Volumna* coniungit: ait enim (1), invocationes factas *DEAE MENTI, ut bonam haberent mentem: Deo VOLVMNO & VOLVMNAE Deae, ut bona vellent.* Eius ope facile dixerim, Volsiniensium agris depopulatis, immane monstrum e terra ortum, quod *Voltam* dixere, evocatum fuisse a Porsena Etruscorum rege, ut narrat Plinius (2). Forte etiam, quia eiusdem Deae nomen proprium, arcanum & occultum fuit, quodque efferre nefas habebant, ne ab hostibus carmine & precibus devoveretur (credebant enim preces apud Deos inefficaces, si proprium nomen non exprimeretur) ideo a monstro *Volta*, alio evocato versoque, VOLTVMNAM Tusci cognominarunt. Auctor mihi est doctissimus Gisbertus Cuperus (3), licere etiam dubia interdum extrudere, ut alii ad ea diligentius illustranda incitentur.

Superest, ut aliqua de Deo VOLVMNO & VOLVMNA pro corollario breviter exponam. Fuisse haec Tuscorum Numina, & ipsa praecipuo ritu & religione in Etruria culta, ostendit Dempsterus (4). Quod bona vellent, ita appellata fuisse, coniicit D. Augustinus, ut paullo ante vidimus, adlato eius testimonio. Quum vero statim nominet *Deos Nuptiales*, perperam aliqui, Deorum genera non distinguentes, Deos nuptiarum & coniugiorum praesides Volu-

(1) Lib. IV. Civit. Dei Cap. XXI.
(2) Lib. II. Histor. nat. Cap. LIII.
(3) Ad Numism. antiq. explic. pag. 235.
(4) De Etr. Reg. Lib. I. Cap. XV.

lumnum & Volumnam existimarunt : quod fecit non solum Ioannes Rosinus (1) , verum etiam Lilius Gregorius Gyraldus (2) , quorum lapsum notat idem Dempsterus (3) . Suspicatur Dempsterus , VOLVMNAM Deam Etruscorum a turritis arcibus , quibus praeesset , nomen accepisse : *Vola* enim Etrusca lingua *arx* aut *urbs* est : de qua alia plura erudite congerit . Quemadmodum a Dea *Ancharia* , familia *Ancariorum* nomen accepit , ut videtur , in Etruria clara , ac praesertim Perusiae ac Fulginii (4) : ita a Deo *Volumno* & *Volumna* nomen accepere *Volumnii* , quorum frequens mentio in antiquis lapidibus : memorandusque est Volumnius poëta Tuscus , qui Tragoedias Tuscas scripsit , multo antea quam Tragoediae nomen Romae esset auditum (5) .

TABVLA X. XI.

PILVMNVS ET PICVMNVS

veterum Etruscorum , praecipue vero Ardeatium , Cumanorum & Perusinorum Dii tutelares .

ETruscorum Dii proprii fuere PILVMNVS & PICVMNVS : id enim indicat eorum nomen , ut videtur , Etruscum ; sicut alia VERTVMNVS , VOLVMNVS , quae Etrusco modo desinunt : quemadmodum etiam PORTVMNVS , portuum & maris Deus ; in cuius honorem aedes in portu Tiberino facta , & feriae institutae , quas Latini *Portumnalia* dixere , ut docet Varro (6) . Auspiciis & auguriis praeesse crediti sunt hi Dii (7) , eorumque praesidio & tutelae infantes & coniuges commendati . Id constat auctoritate antiquorum scriptorum . Pilumni meminit non uno in loco Virgilius : ad quem haec notat Servius (8) : *Varro* Pilumnum & Picumnum *infantium Deos esse ait : eisque pro puerpera lectum in atrio sterni , dum exploretur , an vitalis sit qui natus est* . Piso , Pilumnum *dictum , quia pellat mala infantiae* . Nonius

(1) Lib. II. Antiquit. Rom. Cap. XIX.
(2) Histor. Deor. Syntagm. I. pag. 50.
(3) De Etr. Reg. Lib. I. Cap. XV. pag. 61.
(4) Vide Fel. Ciattium in Perusia Romana pag. 225. 226.
(5) Vide eumdem Lib. III. Cap. XXXV.
(6) De Ling. Lat. Lib. V.
(7) Vide Th. Dempsterum de Etrur. Reg. Lib. III. Cap. VIX. pag. 297.
(8) Aeneid. Lib. X. vers. 76.

nius Marcellus nunc audiendus (1): Pilumnus & Picumnus *Dii praesides auspiciis coniugalibus deputantur. Varro de vita populi Romani Lib. II. Natus, si erat vitalis, statim ac sublatus ab obstetrice, statuebatur in terra, ut auspicaretur rectus esse: Diis coniugalibus* Pilumno & Picumno *in aedibus lectus sternebatur*. Haec sacra auspicia non dubito ab Etruscis ad Romanos pervenisse, qui nullum peregrinum Deum, a quo bona sperarent (adeo erant insani) reiecere. Erant igitur hi lecti sacri praesidibus hisce Diis: quod etiam adfirmat Alexander ab Alexandro, haec scribens (2): *Quumque infans primam lucem transisset, Romanis erat in usu, ut ab obstetrice exceptus, humi sterneretur, quasi divinationem futuri exitus inde auspicati: lectoque* Pilumno & Picumno *in aedibus parato, ita augurabantur, ut his praesidibus Diis vitalis foret: neve* Silvanus *in domum irrepere valeret, quem vexare pueros opinio erat, ad fores aedium tres viros, qui pervigiles domum circumirent, advocabant: quorum primus limen securi, alter pilo feriebat, tertius vero scopis everrebat: mox nomen & tempus editorum filiorum apud Praefectos aerarii publicis actis testarentur & scriberent: quae quidem in Saturni aede tamquam publica monumenta servari proditum est*. Eadem fere D. Augustinus (3), qui tres illos custodes Deos appellatos fuisse *Intercidonum*, *Pilumnum*, & *Deverram* scribit. Omnis etiam invidia abigebatur coronato asini capite, & ad genialem puerperae lectum suspenso (4). Id unum ex praeceptis fuit Tagis sive Tagetis Etruscorum Haruspicinae inventoris, ad avertendum fascinum, de quo Iuvenalis (5):

——— Parvis frons aerea lectis
Vile coronati caput ostendebat aselli.

Idem asini caput, tamquam amuletum, praefigebatur praesepibus ruris, & in agrorum limitibus, uti ex Columella (6) colligit Thomas Dempsterus (7):

Hinc caput Arcadici nondum cute fertur aselli
Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.

Plura, quod adtinet ad originem nominis de Deis *Pilumno* & *Picumno*, fabulantur; quae quum a Vossio (8), Meursio (9) & Pa-

(1) De Doctorum indagine pag. mihi 528.
(2) Genial. Dier. Lib. II. Cap. XXV.
(3) De Civit. Dei Lib. VI. Cap. IX.
(4) Vide Th. Bartholinum de Puerperio veterum pag. 54.
(5) Satyra II. vers. 96.
(6) Lib. X. de re rustic.
(7) De Etr. Reg. Lib. III. Cap. I. pag. 243.
(8) De Orig. & progr. Idolol. Lib. I. Cap. XL.
(9) Lib. II. Animadvers. miscell. Cap. I.

Pareo (1) congesta sint, omittenda esse censeo, ne aliorum scrinia expilare videar. Ab omnibus receptum video, quod Dii connubiorum prolisque ex his natae praesides & tutelares fuerint. Varro, ut notat Servius (2), *Coniugales Deos* appellat. Philippus Pareus (3) existimat Numam in lege sua *Pilumnum* & *Picumnum* innuisse: SEI. PVER. PARENTEM. VERBERIT. OLE. PLORASIT. PVER. DEIVEIS. PARENTVM. SACER. ESTO. Si igitur viris doctis placet, adnotare possumus multas aras, quae apud Raphaëlem Fabrettum (4), atque inter Gudianas (5) & Donianas (6) adferuntur, DIS PARENTIBVS *Pilumno* & *Picumno* sacras esse; quod parentum Dii Praestites & propitii crederentur. Meminit etiam Plautus in Mercatore (7):

> *Di Penates meûm* PARENTVM, *familiaeque*
> LAR PATER, *vobis mando meûm parentum rem bene ut tueamini.*

Iacobus Philippus Tomasinus (8) *Pilumnum* mariti Genium existimat: ego tum viri, tum uxoris. In urna fictili Clusina, quam editam vide apud Dempsterum Tabula XLIV. num. I. (9) expressae sunt nuptiae, quae ante ianuam domus longe ornatissimam celebrantur. Ad laevam sponsa conspicitur, quae cum viro convenit: iuxta eam adstat Furia, quae gladium sive *harpen* tenet. Ad dexteram iuxta sponsum adsistit Deus alatus, iuvenili specie decorus, qui malleum gerit, eique innititur. Illud maxime notandum, quod caput leonina, seu potius canina pelle (quod infra diligentius investigabimus, adlata Plutarchi auctoritate in Quaestionibus Romanis) circa pectus revincta, opertum habet. Hunc Bonarrotius (10) esse putat Genium zelotypiae; Deam vero Discordiam. Videndum, an Genius ille potius sit *Pilumnus* vel *Picumnus*, quos connubiis praeesse fabulosa finxit antiquitas, ut essent auspicatissima.

Tuscorum exemplo, primi omnium Rutuli fuere, qui *Pilumnum* & *Picumnum* inter Deos patrios numerarunt. Aliqui volunt, Pilumnum Regem Rutulorum vetustissimum fuisse, & Ardeae conditorem; quare Ardeates, qui civitatem Rutulorum principem incolebant, ei aedem in agro dedicarunt, quam nupturae virgines

nes

(1) In Electis Plautinis pag. 214.
(2) In Lib. IX. Aeneid. vers. 4.
(3) In Electis Plautinis pag. 221.
(4) Inscr. Cap. II. num. VI. pag. 72.
(5) Pag. LXII. num. 7.
(6) Classe I. num. 128. pag. 43.
(7) Act. V. Sc. I. vers. 5.
(8) De Donariis ac Tabellis votivis Cap. XIII.
(9) Etrur. Reg. Tom. I. pag. 298.
(10) Ad Monumenta addita Dempsteriano Operi §. XXXIV. pag. 64.

nes frequentabant. De his Deis plura disserit vir exquisitissimae eruditionis Petrus Marcellinus Corradinus, purpurei Sanctae Romanae Ecclesiae Senatus eximium decus & ornamentum (1).

Neque etiam silentio praetereundi sunt Cumani, ex Etruscis orti (2), qui vetustissimis temporibus, & deinceps quum a Romanis uti municipalibus suis legibus obtinuissent, Pilumnum municipii sui Genium esse voluerunt: quod ex hac vetustae arae, quae apud eos exstat, inscriptione, perspicue colligitur (3).

PILVMNO . SANCTISSIMO
GENIO . MVNICIPI . SACRVM
P . IVBENTIVS . ANCHARIVS . II . VIR

Si qui vero Etruriae populi, horum Deorum numini devoti, atque impensius summa veneratione dediti, memorantur; hi certe Perusini fuere: quod fusius ostendit Felix Ciattius (4). Argumento admodum probabili sunt loca, quae a Pilumno Deo nomen accepisse videntur, quod etiam nunc retinent: uti Castrum *Pila*, ubi reperta est insignis statua ahenea, litteris Etruscis in limbo vestis inscripta: quam vide in Dempsteriano Opere Tabula XL. & in Tom. III. Musei Florentini Tabula LXXXI. itemque Castrum *Pilònico* & *Pilello*. Circa haec quoque loca inventum simulacrum Tagetis, quod mox adducam. Plura in his veterum Etruscorum monumenta in dies erui, statuasque insignes latere suspicatur idem Ciattius. His coniecturis lucem & fidem adstruunt Festi verba, e quibus originem horum locorum expiscari possumus: PILAE, inquit, *& effigies viriles & muliebres ex lana Compitalibus suspendebantur in compitis, quod (hunc diem festum) esse Deorum Inferorum*, (alii *Inferiorum*) *quos vocant* LARES, *putarent: quibus tot pilae, quot capita servorum, tot effigies, quot essent liberi, ponebantur; ut vivis parcerent, & essent his* PILIS *& simulacris contenti* (5).

In Tabula X. tria profero parva simulacra, ex aere affabre confecta. Quod in medio positum est num. 1. apud me exstat. Globum dextra manu tenet, auguralis disciplinae vel donariorum symbolum, quibus stulti cultores placari posse Deos suos credebant. Capilli per gyrum quasi calamistrati apparent. Nuper illud emi a quodam rustico, qui adfirmabat se invenisse in agro

(1) Veteris Latii profani Lib. I. Cap. XI. Cap. XIII. Cap. XXIV.
(2) Vide Dempsterum de Etr. Reg. Lib. I. Cap. IX. & Lib. IV. Cap. XCIV.
(3) Apud Gruterum pag. XCVI. 4.
(4) In Lib. IV. Perusiae Etruscae pag. 117. 118. 119.
(5) V. etiam Macrob. Sat. Lib. I. Cap. VII.

agro Pistoriensi; quare haud inverisimile est & apud Pistorienses cultum *Pilumnum:* verum an haec simulacra, quae adduco, revera *Pilumnum* sive *Picumnum* referant, non audeo adfirmare.

Reliqua hinc & hinc relata num. II. & III. in lectissimo Museo Illustrissimi Comitis Dominici Montemellini, Patricii Perusini, adservantur, quae eruta sunt in Agro Perusino. Omine auspicatissimo manus, orantium ritu, apertas, atque vel ad caelum vel ad cultores sublatas tenet, quod est observatu dignissimum. Etrusci, ut videmus, eorumque exemplo Latini ac Romani, plerumque Deos effinxere eo gestu, quo ipsi in sacrificiis faciundis, precibusque fundendis ad eos accedebant; nam orare, sublatis ad caelum manibus, mos Hebraeorum fuit, a quo Ethnici accepere (1).

Spectandum est in sequenti Tabula XI. pulcherrimum simulacrum aheneum, ad magnitudinem prototypi diligenter delineatum, quod servatur Cortonae in locupletissimo Museo Coratio. Toto corpore nudus est hic Praestes Deus. Ingeniosissimo artificio confecta, atque in tricas elegantissimosque plexus dispertita est caesaries, quae circa humeros diffunditur. Supra frontem capilli ita sunt dispositi, ut quamdam, ut ita dicam, galeam referant. Sinistra manu, quid nam antiquitus praetulerit, modo ignotum. Haec atque alia plura aliis investiganda relinquimus.

TABULA XII. XIII.

FURINA

eadem quae ANCHARIA *Tuscorum Dea, a Pisaurensibus religiosissime culta.*

FUriarum omnium principem & praestantissimam fuisse FURINAM Deam, facile argui potest ex verbis M. Tullii, qui primis Romanae reipublicae temporibus a Romanis cultam, lucumque suo nomine famosum promeruisse testatur, inquiens (2): *Cur non* EUMENIDES? *quae si Deae sunt, quorum & Athenis fanum est* (3), *& apud nos, ut ego interpretor, lucus* FU-

(1) V. Ph. Bonarrot. in Vasa vitr. Coemeter. Tab. XVIII. & Tab. XXI. pag. 120. 121.

(2) Lib. III. de Nat. Deorum.

(3) V. Pausan. in Corinth. Lib. II. Cap. XI.

FVRINAE. Inter quindecim Flamines, qui, aucta urbe Roma, constituti fuere, qui omnes a Diis, quibus sacra faciebant, cognomenta sortiti sunt; non postremum certe locum habuit Flamen FVRINALIS, a Dea FVRINA appellatus (1): in cuius honorem feriae publicae & annua sacra sunt instituta, quae FVRINALIA dixere. Horum fit mentio in fastis marmoreis, e quibus octavo Kalendas sextiles celebrata fuisse discimus. Varro sua tempestate FVRINAE Deae nomen vix notum paucis scribit (2): *FVRINALIA a FVRINA; quod ei Deae feriae publicae dies is, cuius Deae honos apud antiquos. Nam ei sacra instituta annua, & Flamen adtributus: nunc vix nomen notum paucis*. Meminit quoque eiusdem Deae, & sacrorum *Furinaliorum* Festus. In Regione Transtiberina, in qua frequentior ac celebrior eius cultus, repertae sunt arae ei dedicatae, quas profero, ut diligentius eas expendant eruditi homines (3).

FVRINAE . SACRVM
FLAVIVS . IVLIANVS
sic CEPPHYSIODORVS
SACERDOS

In altero eiusdem arae latere legitur:

sic ERYNNYSIOS
LOCVS . SACER

Ex alia ara marmorea, ibidem reperta, liquet *Placabilem* cognominatam fuisse; ita enim in ea scriptum:

FVRINAE . DEAE . PLACAB.
SACRVM

Hanc Deam, Etruscorum exemplo, Latini populi ac Romani divinis honoribus consecrarunt colueruntque; quod crederent eius numen praesentissimum ac potentissimum esse, impiorumque hominum scelera ulcisci, poenasque meritas, immisso furore & conscientiae angore, ut ait Cicero (4), de iisdem sumere.

FVRINAM eamdem esse arbitror ANCHARIAM Tuscorum Deam,

(1) Vide Alexandrum ab Alexandro Genial. Dier. Lib. VI. Cap. XII.

(2) De Lingua Lat. Lib. IV. V. & VI. Vide etiam Gyraldum Synt. I. & VI.

(3) Exscripsit Marq. Gudius ex Ligorio, edidit nuper V. C. Franciscus Hesselius, pag. LXII. num. 5. 6.

(4) Lib. I. de Legibus.

Deam, quae bonos numine ſuo adflabat; malos vero immiſſo furore, (quod Oreſti, poſtquam matrem interemit, accidiſſe tradunt) corriperet, poenaſque patrati ſceleris exigeret, atque imminenti debitae vindictae ultione identidem angeret ac terreret.

Dum haec ſcribo, peropportune, quamvis paullo ſerius quam oportebat, duo inſignia Etruſcorum monumenta, cum aliis, quae ſuo loco adducam, ad me miſit Vir Praeſtantiſſimus, literariae reipublicae bono augendo natus, Annibal de Abbatibus Oliverius, Patricius Piſaurenſis; cum quo felicibus auſpiciis amicitia mihi conciliata eſt, quum ei per litteras gratularer ob editum praeclarum opus, quod continet Obſervationes in quaedam monumenta antiquorum Pelaſgorum (1). Ea igitur ſunt duae paterae fictiles, nuper repertae in agro Piſaurenſi. Confectae ſunt ex argilla coloris lutei ſubnigri, cuius vena ignoratur: durities paene ferrea. Typo formatae ſunt, eoque rudiuſculo: imagines vero haud imperitam manum praeſeferunt. In prima quae adfertur Tabula XII. litterae Etruſcae viginti tres, ac reliqua ornamenta ſunt inciſa. In altera vero, quam exhibeo Tabula XIII. litterae undecim inciſae, uti & cetera ornamenta, de quibus dicam. Hae adſervantur in Muſeo locupletiſſimo Clariſſimi Viri Ioannis Baptiſtae Paſſerii I. C. Piſaurenſis, qui αὐτοχειρία delineavit, quo diligentius nunc primum in lucem prodirent, eximiumque eſſent huius operis ornamentum. In his, ut videmus, aperte ſcriptum eſt ANCHARIA ſive ANKARIA; quae, ut diximus, Dea eſt veterum Etruſcorum; nam in patera primo loco relata AIqAϽIHA; in altera vero abbreviatum ϤAϽIИA, nimirum ANKARIA legitur.

Igitur ANCHARIA, ſive FVRINA, quo nomine a Romanis adpellata fuit, ſcelerum ultrix Dea, expreſſa eſt in prima parera, pectore tenus nuda, nudo collo, nudiſque brachiis; nullis decora ornamentis, ſtrophio, torque, bulla, armillis, quae ceteroquin Furiis dari a Tuſcis ſolent. Quo vero facilius terrorem maximum & metum ſceleſtis hominibus incuteret, rigentibus capillis, in duplicem ordinem vel gradum diſpoſitis, veluti duplicem coronam referant, grandibus oculis, ore foedo, vultu horrifico ac terribili, effcta eſt. Illud etiam notandum, alas, quas in capite & in humeris gerit, non plumeas & pennatas eſſe, ſed quales veſpertilionum alae adparent. Sub pectore, ut conſpicitur, incincta eſt brevi tunica; quae indicat celeri motu ſemper expeditam eſſe, ut hominum facinora ulciſcatur & pu-

(1) Hic Liber editus eſt Piſauri, anno MDCCXXXV. cum hoc titulo: *Spiegazione di alcuni Monumenti degli antichi Pelaſgi ec.* cuius idem V. C. eſt auctor.

niat. Id apertius liquet ex integra imagine, quae in altera patera exhibetur. Variat haec in paucis: nam eadem Dea non humeros, sed solum caput habet alatum. Pectus ornatur vittis decussatis: crura & pedes induti cothurnis observantur. Sinistram manum post tergum, ut ita dicam, abscondit: dextera vero bipenni innititur; quasi hoc instrumento innuat, se adsidue paratam esse ut sontes plectat; insontes vero a flagitiis committendis deterreat.

Hinc inde circa Deam ANCHARIAM e terra consurgunt duo ramusculi: cuius vero arboris sint, alii diligentius expendent. Ilicis esse crediderim: nam folia, praesertim si observemus coronam, quae interiorem gyrum paterae circumdat, quam priore in loco proposuimus, manifeste aculeata sunt, qualia in ilice videmus. Fuit haec arbor Furiis vel sacra, vel admodum grata, quod Pausanias significat (1); qui scribit in luco ilicibus condenso constitutum fuisse fanum Dearum, quas Athenienses Σεμνὰς, hoc est *Severas*, sive, ut alii interpretantur, *Venerandas*, Sycionii *Eumenidas*, quasi vindices non bonae mentis, nominarunt (2). Fuit ilex arbor apud Etruscos in maxima religione, ut docet Plinius (3); qui notat ilicem Vrbe vetustiorem in Vaticano extitisse: in qua titulus, aereis litteris Etruscis, religione arborem iam tum dignam fuisse significabat (4). Memorat etiam Pausanias in earumdem Dearum honorem, stato die quotannis, mactari solitas oves praegnantes, ac mulsum pro libamine, pro corollis flores adhibitos. Ex his pateris arguimus ramusculos ilicis gestari adferrique solitos in sacris Deae ANCHARIAE; sparsos etiam flores; vel, ni fallor, rosas: nam tum ramusculi, tum rosae in his pateris expraessae visuntur. In priore patera, praeter corollam iliceam, undique in superiore gyro interpositi sunt flores loto similes, vel potius lilio convallium, quod nos appellamus *mughetto*; cuius ingens in pluribus Etruriae locis copia innascitur. Additi etiam alii flores, e compluribus foliis constantes, supra lilium visuntur. In altera patera solutae corollae, una post aliam, insculptae sunt; quae ex unionibus compositae videntur: quamquam facilius crediderim e flocculis e lana colorata compositas fuisse, nodisque undique ita constrictas, ut unionum lineas referrent. Hae corollae in honorem ANCHARIAE, ut ex his monumentis probabiliter coniicere possumus, in sacris deferri, itemque in eius aede vel in ara suspendi solebant.

Pa-

(1) In Corinth. Lib. II. Cap. XI.
(2) Vide Gyraldum Histor. Deor. Synt. VI.
(3) Hist. Nat. Lib. XVI. Cap. XLIV.
(4) Vide Salmasii Exercit. Plin. pag. 676.

Patera, postremo in loco relata, ex una parte excavata est, ut facilius teneri manu posset, dum sacrae libationes eidem Deae offerebantur. Ex his igitur insignibus monumentis habemus certissimam ANCHARIAE Deae imaginem, quae eadem fuit ac FVRINA, hoc nomine postea a Latinis ac Romanis adpellata: simulque manifeste constat, Etruscorum Numen proprium fuisse, quod, praeter Faesulanos & Asculanos, summo honore PISAVRENSES quoque coluerunt; nam, ut diximus, hae paterae in Agro Pisaurensi nuper effossae sunt.

Silentio minime praetereundus est FVROR, & ipse inter Deos relatus ab Etruscis: quod nunquam auderem adserere, nisi eum viderem, tamquam comitem, cum FVRINA sculptum in marmoreo sepulcro, quod apud me exstat. Diu incertus animo haesi, an hoc loci illud adferrem: verum, ut perspicuo ordini consulerem, nolui cum signis Deorum commiscere defunctorum monumenta. Igitur inferius illud observabimus. *Furina* Dea facem utraque manu, quasi iactatura, tenet, sculpta in dextro latere sepulcri: in laevo FVROR gladium intentat. Vtraque Numina humeros grandibus alis instructos habent: capiti utriusque imminet columella. *Furor* barbatus, virili aetate, torvo minacique oculorum obtutu repraesentatur. Furiarum si non frater, consanguineus certe a Poëtis fingitur: quem graphice ita effingit Petronius Arbiter, ut pictor nemo melius. Eius versus mox adducam. Interim haec adnotasse satis.

T A B V L A XIIII.

T A G E S

Haruspicinae inventor: a Tuscis, praecipue vero a Tarquiniensibus, Perusinis & Cortonensibus religiose cultus.

QVod in numerum Deorum referam TAGETEM, quem aliqui putant vix nomen Dei mereri, auctor mihi est Festus, qui divinam esse eius originem docet; ita enim inquit: *TAGES nomine, Genii filius, nepos Iovis, puer dicitur disciplinam Haruspicii dedisse duodecim populis Etru-*

 riae.

riae. Cicero incertus pendet, utrum Deum an hominem, vel potius nec Deum nec hominem credat; nam, declarata ex libris Etruſcorum, eius portentoſa apparitione in agro Tarquinienſi, quum terra araretur, e qua repente impreſſis altius ſulcis emerſit, puerili, ut fertur, ſpecie viſus, ſed ſenili praeditus prudentia; totaque Etruria ſtatim concurſu facto, ritum genti; & Haruſpicinae diſciplinam monſtravit, ita diſerte ait: *Eſt ne quiſquam ita deſipiens, qui credat, Deum exaratum an hominem? Si Deum; cur contra naturam in terram ſe abdiderit, ut patefactus aratro lucem adſpiceret? Quid? idem non ne poterat Deus hominibus ſuperiore ex loco tradere? Si autem homo Tages ille fuit, quo nam modo potuit terra oppreſſus vivere? Vnde porro potuit illa, quae docebat alios, ipſe didiciſſe? Sed ego inſipientior, quam illi ipſi, qui credunt iſta, qui quidem contra eos tamdiu diſputem*. Mihi valde placet coniectura inſignis viri Ioannis Gerardi Voſſii (1), qui putat, hanc de Tagete fabulam originem trahere potuiſſe ab Adamo, terrae filio, a quo primum edocti ſunt homines cultum Dei: vel ſi puer eiuſcemodi e terra exſtitit, a quo Lucumones Etruſci diſciplinam exſtiſpicii diſcerent, is malignus fuerit ſpiritus: quem Deus non permiſerit caelitus deſcendere, quod maiorem addidiſſet impietati fidem, eoque ab Acheronte venerit: & hac de cauſſa etiam ſacra eius dicebantur *Acherontia*. Hinc Servius in illud Aeneidos (2);

> *Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant*
> *Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.*

Sciendum, ait, *ſecundum Haruſpicinae libros & ſacra Acherontia, quae Tages compoſuiſſe dicitur, fata decem annis quadam ratione differri poſſe: quod nunc dicit Vulcanus potuiſſe fieri*. Hos libros Acherontios non minori Etruſci diligentia adſervarunt, quam Romani Sibyllinos: e quibus reſponſa dubiis rebus petebantur.

Quum igitur ex antiquis gentium monimentis conſtet, Vrbium conditores, inventoreſque artium in commodum & utilitatem humani generis, in Deorum numerum conſecratos fuiſſe; minime dubitandum eſt, TAGETEM quoque tamquam Deum habitum fuiſſe; de qua conſecratione ſive apotheoſi non dubitat Gyraldus, qui eidem inter Deos locum adſignat (3). Neque etiam erit abſurdum arguere, TAGETEM ſumma religione prae-

(1) De Origine & progr. Idolol. Lib. I. Cap. XL.

(2) Lib. VIII. verſ. 398.

(3) Hiſtor. Deor. Syntagm. I. pag. *66*.

praesertim apud Tarquinienses, cultum fuisse; quum apud eos ortus, Haruspicinae disciplinam docuisse memoretur. Idem adfirmo de Perusinis & Cortonensibus; nam huiusce Dei simulacra ex aere, quae habemus, non longe ab eorum urbibus inventa fuisse compertum est, ut mox dicam. Eum Tusci repraesentarunt puerili specie sedentem: quippe mos fuit docentium sedere: quod non apud Graecos tantum & apud Romanos, sed & apud Hebraeos solemne fuisse, complures Scriptores testantur (1). Minerva, Apollo, & Vates in Tuscis monumentis frequenter sedentes expressi sunt (2): quod artes & disciplinas rerumque futurarum eventus mortalibus aperuerint. Secundum Augures, ut observat Servius (3), *sedere, est augurium capere*; namque, post designatas caeli partes, a sedentibus captabantur auguria: quod & Virgilius latenter ostendit, inducens Picum solum sedentem, parva succinctum trabea (quod est Augurum) quum alios stantes induxerit. Igitur cum haec puerilia simulacra sedentia semper inducantur, probabilissimum esse censeo referre ipsum TAGETEM.

Insignia etiam ornamenta, quae Diis conveniunt, TAGES promeruit: nimirum bullam, & quidem maiorem e sericeo torque ante pectus pendentem, armillas, periscelides, & inscriptionem, quae circa coxam, crus, & tibiam dexteram decem & octo litteris exarata excurrit. Crediderat vir cautissimus & oculatissimus Philippus Bonarrotius hoc puerile simulacrum inter donaria aut votiva anathemata reponendum esse: verum quum aliud omnino simile, licet minoris magnitudinis & litteris carens, reperiri intellexisset Perusiae in Museo Nobilium de Ansideis, pro TAGETIS simulacro habendum esse censuit. Id, ut idem Bonarrotius observat, suadent symbola eidem tributa: nimirum avicula, quam dextra tenet; forte ad connotandam auguralem disciplinam, cuius auctor fuit. Globus vero in altera manu, orbem caelumque innuere videtur, in quo observando auguralis disciplina maxime versabatur. Id, ut commodius atque expeditius fieret, ac veluti quoddam artis fundamentum, caelum in sexdecim partes Etrusci divisere, ut Cicero ac Plinius docent.

Primus omnium, qui nobis ostendit hoc ipsum TAGETIS pueri insigne simulacrum, cuius altitudo palmum non excedit, fuit Felix Ciattius (4); sed specie inversa ac rudi, nec sincere effor-

(1) Vide Ioannis a Wovver de Polymathia Tract. Cap. IV. pag. 30. & 31.
(2) Vide apud Dempsterum Tab. III. & XLVII. & alia Monumenta, quae in hoc Libro exibentur.
(3) In Lib. IX. Aeneid. vers. 4.
(4) In Monum. vel Annal. Perusinis Lib. IV. pag. 131. Perusiae Augustae.

efformata. Erutum fuit anno CIↃ.IↃ.LXXXVII. iuxta lacum Trasimenum, in loco, qui antiqua appellatione dicitur *Tila*. Constat ex Silio Italico (1), haec loca vetustissimis temporibus Etruscorum frequentes familias tenuisse, sedemque suam in his posuisse Aunum Etruriae regem; nam ita canit:

Quae vada, Faunigenae regnata antiquitus AVNO,
Nunc, volvente die, Trasimeni nomina servant.

Et alibi:

———————— *terra lacrymabilis* AVNI.

Exemplar omnium accuratissimum eiusdem simulacri postea exhibuit Illustrissimus Iustus Fontaninus, Archiepiscopus Ancyranus, quo praeclarum opus de antiquitatibus Hortae exornavit (2). Tertio in medium protulit Bonarrotius inter Monumenta, quae addidit Operi Dempsteriano Tabula XLV. Demum ego quoque in hoc Museo Etrusco, accurate expressum, non omittendum curavi. Ciattius referre potius Bacchum puerum, quam Tagetem credidit. Facile ego censuissem hac specie a Tuscis expressum AMOREM omnium Deorum antiquissimum; nam Veneris quoque simulacrum, quod Bonarrotius illustrat (3), sinistra aviculam sive columbam gerit: verum ab eius sententia nolui discedere, quae mihi verisimilior visa est: magnique momenti ea ratio a me adlata videtur, quod sedentis habitu, ex Augurum solemni consuetudine, expressus est.

Quod vero prae omnibus Etruriae populis Perusini & Cortonenses TAGETEM Deum coluerint, ex eo deducitur, quod huiusmodi rarissimum simulacrum, ut monuimus, iuxta lacum Trasimenum inventum est, qui medius est inter Cortonam & Perusiam. De religione & cultu Tagetis apud Perusinos luculenta adfert argumenta Felix Ciattius. His addendum, quod anno CIↃ.IↃ.CCX. Martio mense, quincto a Perusia lapide, apud Castrum *Maldoleto* complura inventa fuere veterum Etruscorum monumenta, inter quae duo Tagetis sigilla. Ex his unum adservatur Perusiae in Museo Ansidaeorum, quod citavit Bonarrotius: nuper vero in lucem vulgavit Clarissimus Franciscus Ficoronius (4), vir maxime probus, de litteratis hominibus,

(1) Punicor. Lib. V. vers. 7.
(2) Lib. I. Cap. VII. pag. 146.
(3) Tab. XLIII. pag. 13.
(4) In libello Italico scripto: *La Bolla d'oro de' Fanciulli nobili Romani, e quella de' Libertini*, pag. 23. 24. 25.

bus, deque ipſa antiquitate, ob edita in publicum bonum, atque ab interitu vindicata complura priſci aevi eximia monumenta, optime meritus. Etruſca inſcriptione, armillis & periſcelidibus caret: verum, quod eſt valde notatu dignum, pedes habet calceis eleganter ornatos, licet toto corpore ſit nudus. Idem quoque ſedet, aviculam dextra, globum ſiniſtra tenens; quae ſymbola, ut vidimus, TAGETI conveniunt. Huc faciunt Ciceronis verba, qui TAGETIS auguria & auſpicia ex alitibus capta ita exponit (1): *Quae eſt igitur natura, quae volucres, huc & illuc paſſim vagantes, efficiat; ut ſignificent aliquid, & tum vetent agere, tum iubeant, aut cantu, aut volatu? Cur autem aliis a dextra, aliis a laeva datum eſt avibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? Quomodo autem haec, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum* (hoc eſt TAGETEM) *auctorem diſciplinae ſuae*.

Quum locus in hac ipſa Tabula VIIII. ſupereſſet, duo eximia parva ſimulacra Etruſca ex aere addenda curavi. Quod relatum eſt num. I. exſtat Florentiae in Muſeo Comitum e Gherardeſca. GENIUM, quem Tagetis patrem facit Feſtus, facile referre dixerim. Pallio amictus eſt, reliquo corpore nudus: pedes calceis puris, non vero ornatioribus induti; quibus etiam parvi ſocci adiuncti videntur: bulla quoque minor e torque ante pectus dependet. Serpens, quem dextera tenet, mirifice Genio convenit, tamquam inſigne eius ſymbolum. Quam multa ſerpens ſignificet ex antiqua Aegyptiorum diſciplina, quam Etruſci calluere, erudite exponit Pierius Valerianus (2).

Alterum aereum ſimulacrum, quod ſequitur num. II. valde curioſum eſt, dignumque ut ab eruditis viris diligentius obſervetur. Puerum, aetatis fere decem annorum, refert: forte vel ipſum TAGETEM, vel eius diſcipulum BACCHETIDEM, quem totam Haruſpicinae ſcientiam, quam ab eo acceperat, ſcriptis conſignaſſe tradit Fulgentius (3), quem citat Thomas Dempſterus (4). Caput duplex corona, quae intortum funem imitatur, revincit: capilli prolixi ſunt, omni ex parte eleganter tonſi in fine, atque in plures gradus diſpoſiti. Tunica adſtricta, in anteriore parte ab imo ad ſummum, pulcherrimo opere exornatur. Vnico pedi, induto Thyrreno calceo puro, qui duplicis ſpeciem retinet, quod valde curioſum, inſiſtit. Vtraque manu tenet, neſcio an craticulae, extrema cuiuſdam inſtrumenti mihi incogniti;

(1) Lib. II. de Divinatione.
(2) Hieroglyphic. Lib. XIV.
(3) Ad Chalcidium in dictione *Labeo*.
(4) De Etr. Reg. Lib. III. Cap. I.

ti ; quod quum in medio ſit quibuſdam vinculis revinctum, in duos aduncos ramos, tamquam brachia, ſe diffundit: quae in ſummitate nec recta ſunt, nec acuminata; nam ſi acuminata & recta eſſent, credi poſſet in ea infixa fuiſſe lumina vel faculas, quae Diis offerri, vel etiam ex eorum flamma auſpicia captari ſolebant. Ni meliora deinceps occurrant, auguror, hoc inſtrumento uſos fuiſſe Etruſcos Haruſpices, ut extis animalium hinc inde circumvolutis, & ad lumen examinatis, facilius inſpicerent quae bona vel mala portenderent: putabant enim exta ſignari notis quibuſdam a Diis, aut varie commoveri, ut docet Tibullus (1). Qui haec curabant EXTISPICES dicebantur. Memorantur a Tertulliano (2) extorum *inſpicia*:

Sortes, anguria, ſtellarum nomina falſa,
Naſcentum geneſes conſtringere, poſtque videre
Extorum inſpiciis, reſque exſpectare futuras.

Salisberienſis de Haruſpicibus agens ait (3): *Haruſpicium quoque in extorum inſpectione viget; quam artem* TAGES *quidam dicitur inveniſſe*. Ex diſciplina Haruſpicum, & ex praecepto Pontificum, ut docet Macrobius (4), ſolemne fuit ſacrificantibus *exta porricere*; quae forſitan hoc inſtrumento, quod Tuſci invenere, porriciebantur; hoc eſt Diis dabantur, offerebantur, vel proiiciebantur in fluctus expiationis cauſa (5). Macrobius adlegat Veranium, qui ex primo libro Pictoris, ita diſſertationem huius verbi exſecutus eſt: *Exta porriciunto, Dis danto, in altaria aramve focumve, eove quo exta dari debebunt*. Adpoſite Plautus in Pſeudolo (6):

——— *Nam ſi ſacrificem ſummo Iovi*
Atque in manibus exta teneam, ut porriciam.

Nil frequentius ex ritualibus Etruſcorum libris, quam exta vel fibras conſulere, inſpicere, inſpectare, oſtendere. De omni Haruſpicinae genere diligenter egit Tarquitius, de cuius libris Ammianus (7); Macrobius vero meminit *Oſtentarii Tuſci* (8).

TA-

(1) Lib. II. Eleg. v. verſ. 14.
(2) Lib. I. in Marcion.
(3) Lib. Polycratic.
(4) Vide Virgilium Aeneid. Lib. v. verſ. 238.
(5) Saturnal. Lib. III. Cap. II.
(6) Act. I. Scen. III. verſ. 31.
(7) Lib. XV.
(8) Lib. III. Cap. VII. Saturnal.

TABVLA XV.

BYGÖE

Nympha Etruſcorum, Haruſpicinae peritiſſima, divinis honoribus conſecrata.

TAGETI iungenda BYGÖE Nympha, quam Tuſci propter eximiam auguralis diſciplinae ſcientiam, egregiaque in ſe collata beneficia, in Dearum numerum relatam divinis honoribus adfecere (1). Huius Nymphae meminit Servius (2); qui poſtquam recitavit hiſtoriam de Sibyllinis libris a Tarquinio emtis, addit: *Qui libri in templo Apollinis ſervabantur: nec ipſi tantum, ſed & Martiorum & BYGÖIS Nymphae, quae artem ſcripſerat fulguritarum arborum apud TVSCOS.* Salmaſius, Servium emendans (3), notat, eos libros ſervatos fuiſſe in templo, non Apollinis, ſed Iovis Capitolini, in quo fuere uſque ad Capitolii conflagrationem, quae Sullanis temporibus contigit. Martiorum autem fratrum, ut & Sibyllarum, exſtabant reſponſa fatidica. Martii vatis mentio apud Livium. Deinde ſcribendum cenſet *& BYGÖES Nymphae*. Η Βυγοὴ: quae & Βυγόεια, ut Η Καλλιόπη, Καλλιόπεια. Haec eſt, quae *Vegoia* dicitur in fragmentis Agrimenſorum; nam υ in β ſaepe mutant Latini. Titulus eorumdem fragmentorum ita concipiendus eſt: *Item VEGOIA Arrunti Vertumno*. Tuſca utraque nomina ſunt. Fragmentum vero ita incipit: *Scias mare ex aethere remotum. Quum autem Iuppiter terram Etruriae ſibi vindicavit, conſtituit iuſſitque metiri campos, ſignarique agros.*

Ex his adparet, BYGÖEN non ſolum artem ſcripſiſſe arborum fulguritarum, verum etiam de terminis egiſſe; quare mirum non eſt, ſi eius ſimulacrum, ut videmus, ad termini, ſed longe elegantioris, ſimilitudinem expreſſerint Tuſci. Dii cuſtodes finium agrorumque habiti ſunt Apollo, Mercurius, Hercules, Bacchus, Pan, Silvanus, Priapus: de quibus agit Hieronymus Aleander in Explicatione antiquae Tabulae Heliacae. De Diis Terminalibus & ipſe aliqua depromſi ad Inſcriptiones Donianas (4);

G nam

(1) Vide etiam Dempſterum de Etr. Reg. Lib. III. Cap. III.

(2) Ad Lib. VI. Aeneid. verſ. 72.

(3) In Exercitat. Plinian. pag. 54.

(4) Ad Tab. XIII. pag. LXIV. LXV. LXVI. LXVII.

nam in vetusto marmore memoratur ager *Apollinis Argentei*. His adde IOVEM cognomento Ὅριον, hoc est *Terminalem*: cui Numa cavit, lege de terminandis praediis, ut sacri essent lapides, quibus tum publici, tum privati agri discernerentur; ut narrat Dionysius Halicarnassensis (1): iussitque, ut illis omnes quotannis, stato die, solemni coetu, eo in loco rem divinam facerent; sacrato cum primis nobili festo in honorem Deorum, qui terminis tutelares praesidebant. Hos ritus & sacra non dubito Numam regem ab Etruscis accepisse, qui sciebat e BIGÖES libris, non solum Iovem ab Etruscis tutorem finium conservatoremque factum; verum etiam artem agrorum terminandorum ab ipsis manasse. Non enim haec instituta Romani ea tempestate ab aliis nationibus, praeter quam ab Etruscis, Arcadibus, Latinis, Sabinis, Albanis accipere potuere: pro Etruscis vero hae atque aliae mox adducendae rationes potius militare videntur.

Hoc igitur perrarum atque insigne BYGÖES Nymphae simulacrum ex aere, e Museo Gaddio, Etruscis signis locupletissimo, depromtum expositumque in hac Tabula XV. num. I. quoties contemplor, temperare mihi non possum, quin Tuscam nationem, eiusque artifices omni laude in caelum feram; quum videam in rebus pulcherrimis atque utilissimis excogitandis, atque in publicum bonum promovendis, mira praeditam fuisse solertia, ac peritia prorsus singulari. Si enim omnia accurate consideremus, quid hoc simulacro pulchrius, quid elegantius effingi potuit? Cernitur eiusdem Deae protome imposita duplici basi atque hypobasi longe ornatissimae, quae quidem aliquomodo similis est Hermaeis signis: verum opificio ipso inusitato & numquam antea cognito, multo sane nobilior atque augustior adparet. Siquidem Hermaea Graecorum signa post caput Numinis, quod referebant, trunca in ceteris partibus, in stipitem purum desinebant (2): qui, ut in multis, in summitate latior, deinde angustior usque ad calcem ibat. Heic vero Tuscanicum fastigium, cui imposita est Dea, in tria, ut videtur, membra dispertitum est. Primum occurrit sub protome basis, coronide, denticulis, deinde cymatio undique foliis exornato, pereleganter coronata. Secundo sequitur altera basis, sive hypobasis, quadrupliciter maior: quae in utroque latere adiunctis volutis (Latini mutulos appellant, aliqui corvos, nos patrio sermone *modiglioni*) innexisque & quasi catenatis in medio primum maioribus dein minoribus scutis vel discis, longe est pulcherrima atque ornatissima. Hinc manife-

(1) Lib. II. Roman. Antiq. pag. 133. (2) V. Pausan. in Messen. Lib. IV. Cap. XXXII.

nifeſtum eſſe arbitror, inſigne hoc decus aedificiorum, quod apud veteres recentioreſque Architectos tam frequens eſt, ob ſummam elegantiam ſolidamque venuſtatem, non ab alia natione quam Etruſca, in inveniendis ornamentis, quae Deorum propria eſſent, ſagaciſſima, originem habuiſſe. Tertio, pro planitie addita eſt altera latior baſis, ad hoc ut ſimulacrum rectum ſtare poſſit.

Etruſcis praeivere, in huiuſmodi ſimulacris effingendis, Aegyptii; e quibus duo ferme cubitalia apud me exſtant (ut de iam editis, deque multis fictilibus, quae in Muſeis frequenter occurrunt, nihil dicam) quae Iſidem referunt; conſtantque e ligno duriſſimo; ut aliqui putant, cedro incorruptibili. Gypſo dealbata ſunt, variis undique colorum lineis, nempe viridibus, rubris, flavis, caeruleis nigriſque depicta. Quod mirum videatur, ſuperſunt adhuc in altero ex his, poſt annos fere ter mille, quaedam auri fulgentiſſimi bracteae, quae indicant, totum Deae vultum auro intectum fuiſſe. Praeter os Deae nihil aliud cernimus; reliqua corporis in truncum deſinunt. In ima parte ſub baſi prominet quidam perbrevis paxillus ex eodem ligno factus; quo, ut opinor, in baſi ornatiore infigi ac ſtatui poſſet; ut factum videmus in Menſa Iſiaca a Pignorio edita atque illuſtrata (1). Tuſci vero opifices ut hoc genus ſimulacri, quod apud Aegyptios & Graecos magna religione ſacratum fuit, nobilioribus ornamentis auguſtius redderent amplificarentque; non cum ſolo capite, ſed pectore tenus Deorum Hermaea ſigna (quod inferius etiam clarius apparebit) expreſſere. Praeterea ne ſimulacra, truncatis brachiis tam monſtroſa cultoribus apparerent, eleganti opere, praeſertim grandibus foliis, pectus undique circumvallarunt; quae venuſtate ipſa, ſymmetria ac novitate, ſpeciem omnem deformitatis occultarent, ut in hoc quoque ingenioſiſſime factum videmus.

Folia in hoc ſigno rariſſimo inſerta, quum ſint oblonga & aculeata, ex ilice deſumta eſſe autumo: haec enim arbor, ut diximus, religioſe culta, ſummo in honore fuit apud Etruſcam gentem; nam, ut Plinius teſtatur (2), eam exornarunt titulo aereis Etruſcis litteris inſcripto, quo apud omnes ſolemni ritu ſacratam eſſe conſtaret. Conſita ea fuit in Vaticano ante Romam conditam. Facile crediderim, ibidem ultimum Etruriae limitem ſtatutum fuiſſe auctoritate eiuſdem Nymphae, quae de terminis ſcripſit. Forte etiam huius arboris auſpicatiſſimae (3) folia de-

G 2

(1) Vide indicat. lit. Y. & CC. KK.
(2) Lib. XVI. Cap. XLIV.
(3) Vide Cl. Salmaſium in Plinian. Exercit. Tom. II. pag. 675. 676.

dedicata erant BYGÖE Nymphae, quia in ipſis, ut mos erat (1), ſcribere potuit oracula & divinationes arborum fulguritarum, vel etiam ſortes, quas, ut credebant, divino adflata numine interpretabatur: certe credibile eſt, nec temere, nec ſine ratione ei adtributa fuiſſe a Tuſco artifice. Innuere etiam voluit idem artifex ita effingendo hoc ſimulacrum foliis undique arborum ornatum circumdatumque, trunco ſimile, ſi ornamenta excipias, antiquiſſimum eſſe genus eiuſdem Nymphae: nam hominum antiquiſſimi, truncis orti credebantur; quod, ante factas domos, aut in cavis arboribus, aut in ſpeluncis manerent: qui quum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati: ita enim exponit Servius hos Virgilii verſus (2):

Tum rex Evandrus Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Genſque virûm truncis & duro robore nata.

Altera coniectura, ut arbitror, non improbabilis, quae me movet, ut credam hoc ſimulacrum referre BYGÖEN Nympham, ex ſolutis crinibus petenda eſt, qui ei conveniunt tamquam Vati, quam divino numine adflatam fuiſſe fabulantur. Siquidem coma diffuſa ventis, quam Graeci ἀπόχυτον, ἔαχυτον vocant, ut notat Salmaſius (3); crineſque in morem undantium fluctuum torti atque inflexi, quales heic obſervantur, vaticinantibus tribuuntur, ut docet Ovidius (4):

Sic mihi diffuſis vaticinata comis.

Hoc modo ſolutis ſparſiſque capillis pictae ſunt in Etruſcis Vaſculis, in Opere Dempſteriano relatis, Tabula XIIII. & LXIII. feminae fatidicae; quarum altera ante Bacchum ſedentem ſtans, per cribrum, quod tenet, auguria captat, aut vaticinia: nam, ut docet Suidas (5), per cribrum, ſive per tripodem & laurum veteres vaticinabantur.

Quod vero Tuſci, ut credo, inter Deos medioxumos hanc Nympham retulerint; hinc bulla minor, Etruſci operis index, ei

(1) Vide Virgilium Aeneid. Lib. II. verſ. 444. Lib. VI. verſ. 74. Virgilius non exponit cuius arboris folia eſſent. Servius, ut ſcribit Varro, putat fuiſſe palmae. Vide Plinium Lib. XIII. Cap. XI. Alexandr. de Dieb. Gen. Lib. II. Cap. XXX.

(2) Aeneid. Lib. VIII. verſ. 313.

(3) In Plin. Exercit. Tom. II. pag. 534.

(4) In Epiſt. V. verſ. 114.

(5) Tom. III. pag. 424. Τὰ ἐπὶ κοσκίνου, & in ſeqq. Vide I. Caeſ. Bulengerum Tom. I. Lib. II. de Sortib. & Lib. III. de Auguriis.

ei tribuitur, e torque tamen maiore, ſive ornatiore pendens ante pectus: quo inſigni nobilitandum eſſe Tuſci cenſuere, quod in eo conſilii, caeleſtiſque numinis ſedes ſit conſtituta (1).

In eadem Tabula XV. num II. aliud exhibeo ſimulacrum ex aere, Etruſca arte politiſſimum atque elegantiſſimum, quod Senis exſtat in Muſeo Nobiliſſimi Viri Dominici Burgheſii Patricii Senenſis. Huic aliud omnino ſimile protulit apud Dempſterum Tabula XLIII. Senator Bonarrotius, qui referre cenſet forſitan BYGÖEN Nympham: nam ſiniſtra, ut in hoc quoque ſigno cernimus, tenet aviculam, quae innuit auguralem artem, quam ſcientiſſime docuit. Venerem ego facile crediderim: aviculam vero columbam, quae ei ſacra eſt, quod generationi maxime ſit dedita. Non abnuam ſi quis etiam credat referre poſſe eam Nympham Etruſcam incerti nominis, cuius meminit Lactantius ad Statium (2): quae ut oſtenderet verum Dei nomen exaudiri non poſſe ab homine mortali, corruptioni ac fragilitati naturae obnoxio; in conſpectu ceterorum, ad aurem tauri nomen Dei pronuntiavit; quem illico, ut dementia correptum, & nimio turbine coactum, ut idem Lactantius ex Etruſcorum fabulis memorat, exanimavit. Hinc tanta Deorum invecta multitudo creditur; cuius rei originem alibi inveſtigabimus.

TABVLA XVI.

VOLTVRNVS
Deus Etruſcorum; Campanorum tutelaris & proprius.

NEc Dempſterus, nec alii recentiores Scriptores, ut video, inter Etruſcorum Deos adnumerant VOLTVRNVM: quod vero id ego faciam, aliquae adſtipulantur rationes ex antiquitatis penu depromtae. Primum ipſa nominis natura, ut opinor, perſpicue Etruſcum eſſe Numen declarat: nam *Vol* & *Vola*, ut diximus, priſca Etruſcorum lingua (3), *arx* atque *urbs* inter-

(1) Vide Alex. ab Alexandro Genial. Dier. Lib. II. Cap. XIX.
(2) Lib. IV. Thebaid. verſ. 5.
(3) V. Raph. Volaterranum Comm. Lib. V. Dempſterum de Etr. Reg. Lib. I. Cap. XV. pag. 61. & Lib. V. Cap. III. pag. 279.

interpretatur. Eodem fere modo non pauca Deorum nomina desinunt, ut vidimus, *Vertumnus*, *Volumnus*, *Volumna*, *Voltumna*, quae Etrusca esse animadvertimus. Arnobius, ex fabulis Etruscorum, tradit (1) Ianum, Caelo atque Hecate procreatum, qui primus in Italia regnavit, & Ianiculum oppidum condidit, fuisse patrem Fauni, *Volturni* generum. Ad haec notandum etiam, quod Varro hunc Deum cum aliis Etruscae gentis propriis recenset, praesertim cum Pomona, Furina, aliisque Diis longe antiquissimis: nam maximae vetustatis ea est nota, ut ipse ait, quod obscura sit origo Flaminum, qui iisdem Diis adsignati fuere: inter quos *Volturnalem* quoque adscribit, ab eodem Deo cognominatum. Meminit quoque Festus VOLTVRNI Dei, testaturque non solum Sacerdotem sive Flaminem *Volturnalem* honoris causa ei datum fuisse; verum etiam sacra propria facta, quae *Volturnalia* dixere. *Volturnalia Volturno Deo sua sacra faciebant; cuius Sacerdotem Volturnalem vocabant*. Ea peragebantur sexto Kalendas Septembres, ut constat ex fragmento vetusti Kalendarii apud Gruterum edito (2), in quo scriptum est: VI. VOLT. NP. VOLTVRN. FLAMINI. SACRIFICIVM. hoc est. VI. (Kalendas Septembres) *Volturnalia*, *Nefastus primo*, *Volturnali Flamini sacrificium* (3). Hunc Deum, Etruscorum proprium, praetermisit vir multae lectionis Lilius Gregorius Gyraldus: quodque magis mirandum, meminit Deae VOLTVRNAE, quam, ut video, confundit cum Dea VOLTVMNA, de qua supra disseruimus (4).

Declarato eiusdem VOLTVRNI cultu, feriis sacrisque & Sacerdote, superest ut probem a Campanis, ut patrium Deum, religiose adoratum fuisse; quod non est factu difficile. Constat enim ex Livio (5), Capuam ab Etruscis conditoribus, *Volturnum* adpellatam fuisse; ita enim inquit: *Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta:* (erant tunc Consules C. Sempronius Atratinus, & Q. Fabius Vibulanus) *Volturnum*, (sive ut alii habent codices *Vulturnum*) *Etruscorum urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye; vel, quod propius vero est, a campestri agro, adpellatam. Cepere autem prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti: deinde festo die graves somno epulisque incolas veteres, novi coloni nocturna caede adorti*. Dionysius Halicarnassensis Tuscorum laudibus & gloriae maxime infensus, huius urbis splendidissimae originem Capy Troiano

(1) Lib. III. Contra Gentes.
(2) Vide pag. CXXXIV.
(3) Vide Io. Rosinum Ant. Rom. Lib. II. Cap. XXI. & Lib. IV. Cap. XII.
(4) Hist. Deor. Synt. IV. in fine.
(5) Lib. IIII. & XXXIIII.

iano adtribuit (1), quod etiam alii fecere: quos omnes Thomas Dempsterus (2) putat intelligendos de Capye restauratore Capuae urbis; quae iam, florentibus Etruscorum rebus, condita; adpellentibus vero in Italiam Troianis fuit reparata. Servius eamdem Etruscis adserit (3), aitque viso falconis augurio conditam, qui Tusca lingua *capys* dicitur, unde est Capua nominata. Aliqui credunt ab amne nobili *Volturno*, sive *Vulturno* nomen accepisse. Vtcumque res sit, constat Livii ac Servii auctoritate, adde etiam Velleium Paterculum (4), Capuam a Tuscis conditam fuisse, ac primum VOLTVRNVM vocatam. Neque etiam absurdum est credere vel a VOLTVRNO Deo Etruscorum nomen urbi atque amni impositum; vel potius contra, ab eius urbis nomine eumdem Deum nomen accepisse. *Volturnus* amnis eminus est Capua, ut ait Asconius Paedianus (5), trium millium passuum: de quo etiam Varro, Plinius, Mela, Virgilius aliique meminere (6).

Aeneum simulacrum pulcherrimum, quod exhibeo in hac Tabula, duplici schemate accuratissime delineatum, exstat in regio Mediceo Cimeliarchio. Curiosum est perbreve amiculum, quo tegitur ante & retro, pectore atque humeris tenus: verum quo nomine cum vestem, tum ipsum Deum, utrum ne VOLTVRNVM, adpellem, nescio: non enim, in tanta vetustissimorum temporum ac monumentorum caligine, quidquam statuo: summorum virorum iudicio standum esse, satius arbitror.

Volturnus, sive *Vulturnus* est etiam venti nomen, teste Plinio (7); qui forsitan, quod cum vulture conveniat vel qualitatibus vel velocitate, (nam & Aquilo ab aquila nomen obtinuit, quod instar aquilae vehementissimo feratur volatu) ab Etruscis, ut opinor, nomen accepit: hunc Graeci *Eurum* adpellant. Ab Oriente brumali procedit: ei contrarius est ventus *Corus*, quem Graeci Argesten vocant, qui autumnat; ambo tamen sicci praeterquam desinentes: sed *Volturnus* cum Favonio tepidus. In *Volturnum*, ut observat idem Plinius (8), apiaria & vineae Italiae Galliarumque spectare debent.

TA-

(1) Lib. I. Antiquit. Rom. pag. 59.
(2) De Etrur. Reg. Lib. I. Cap. IX.
(3) Ad Lib. X. Aeneid. vers. 145.
(4) Lib. I. Histor. num. VII.
(5) In IV. contra Verrem.
(6) Vide Ortelium in Thesauro Geographico. Cluverium ant. Ital. Lib. IV. pag. 1093. Adde Strabonem Geographiae Lib. V.
(7) Lib. II. Cap. XLVII.
(8) Lib. XVIII. Cap. XXXIV.

TABVLA XVII.

IVTVRNA ET PORTVMNVS
Dii ſelecti veterum Etruſcorum.

Antiquorum Scriptorum auctoritate, in numerum ſelectorum Deorum, quos Tuſci coluere, IVTVRNA Nympha referenda eſt: quae, ut fabulantur, non ſecus ac VOLTVRNVS, de quo diximus, fonti celeberrimo, ſive, ut Voſſius adfirmat (1), amni, itemque lacui ſive ſtagno, nomen dedit. Arnobius, Iani, Tuſcorum Deorum principis, coniugem fuiſſe tradit (2).

Multa lubens praetereo; quia de ea plures diſſeruere, & quidem omnium luculentiſſime Petrus Marcellinus Corradinus (3). Etruſcorum exemplo primum Latini, deinde Romani divinis honoribus eam adfecere propter ſumma beneficia Italiae populis conlata, quae Virgilius (4) & Ovidius (5) immortali carmine celebrarunt. Adducam Servii verba, quae in rem meam maxime faciunt. *Ivtvrna*, inquit, *fons eſt in Italia ſaluberrimus, iuxta Numicium fluvium; cui nomen a iuvando eſt inditum: quum enim naturaliter omnis aqua noxia ſit aegrotorum corporibus, hic omnibus ſaluberrimus fons eſt: de hoc enim fonte Romam ad omnia ſacrificia aqua adferri conſueverat. Bene ergo Virgilius Turno fingit ſororem, quae laborantes iuvare conſuevit. Huic fonti per aquarum inopiam ſacrificari ſolet: cui Lutatius Catulus primus templum in Campo Martio fecit; nam & Iuturnas ferias celebrant, qui artificium aqua exercent, quem diem feſtum* IVTVRNALIA *dicunt. Varro rerum divinarum quartodecimo ait:* IVTVRNA *inter proprios Deos Nymphaſque ponitur.* Aliqui cum Dea Egeria eam confundunt (6).

Huius Deae imaginem forte repraeſentat ſignum aereum elegantiſſimum, e Medicea Gaza depromtum, quod exhibeo in Tabula XVII. num. 1. Emblema Etruſci vaſis ahenei fuiſſe coniicio ex forma, atque ex ſubiectis ad manus & ad pedes lamellis incur-

(1) De origine & progr. Idolol. Lib. II. Cap. LXXX. pag. 263.
(2) Lib. III. contra Gentes pag. 99. edit. Romanae an. MDLXXXIII.
(3) Veteris Latii prof. & ſacr. Tom. I. Lib. I. Cap. XXV.
(4) Aeneid. Lib. XI.
(5) Faſtorum Lib. I.
(6) Vide Caroli Neapolis Anapt. ad Ovidii Faſt. Lib. III. num. 107. pag. 171.

curvis, quo facilius corpori vasi adhaerere possent. Ipse quoque habitus corporis eo modo curvati ac retrorsum circumacti, pro ansa vasis constructum fuisse declarat: quod etiam hodierni opifices observant, si qua vasa, praesertim argentea, ansata sint fabricanda. Coniicere non incongrue possumus, hoc vas sacrum IVTVRNAE fuisse; eoque aquam ex eius fonte hauriri solitam; quae tum in sacris *Iuturnalibus*, tum in ceteris sacrificiis adhiberetur.

Capilli virginum more collecti, verum absque nodo sunt. Bulla in speciem cordis facta e collo pendet: armillae in utroque brachio non purae, sed adiunctis bullis insignes atque ornatiores. Quamquam toto corpore sit nuda, crura tamen loris circumdata, pedesque calceis puris lunatis amicti sunt. Quando haec doctis viris non placeant, videant, num haec imago LARAM Nympham Tiberinam, vel LARVMDAM, Larum Deam, verisimilius referre possit. Larae linguam a Iove ereptam fuisse fabulatur Ovidius (1), quod Iunoni retulisset, Iovem immodico Iuturnae amore captum. Haec postea a Mercurio compressa, duos genuit filios dictos LARES; quorum alterum bonum, alterum malum credebant.

Sequitur in eadem Tabula XVII. num. II. aliud ex aere simulacrum, ut videtur, Dei Marini; cuius imagine ansam vasis ornavit Tuscus artifex praestantissimus. Ansa superne desinit in marinam belluam, spectatorum commodo relatam num. III. quam canem esse crediderim. Instar piscis aliculas habet in dorso. Sub throno sive fastigio, cui hic Deus pedibus insistit, sculpta est mulier pedibus, iniuria temporis, truncis ac labefactatis (eos instar volucrum fuisse suspicor) passis capillis, alisque quatuor expansis instructa. Hoc typo Tuscos imaginem *Tempestatis* expressisse auguror; quam nec sine ratione pedibus eiusdem Numinis marini (2) subiecere. Gorgones sculptae in sepulcris veterum Etruscorum & ipsae *Tempestatem* exprimere possunt, de quibus mox disseram. Si quis vero non *Tempestatem*, sed e *Ventis* unum referre putat, non repugno: certe utrisque alae tum in capite, tum in dorso, tum etiam in pedibus tribuuntur (3). Quod igitur huic signo canis marinus pro symbolo tributus sit, pedibus autem subiecta Tempestas, sive Ventus; non erit, ut opinor, absurdum suspicari, eo PORTVMNVM referri posse, quem Deum portubus

H prae-

(1) Fastor. Lib. II.
(2) Interim vide Bonarrotium in Diptychum Romuli pag. 238. post Observationes ad Vasa vitrea Coemeterialia.
(3) Vide Hyginum Fabul. XIV. eiusque Enarratores.

praeesse veteres Tusci commenti sunt, a quibus etiam nomen accepit. Eius aedes & cultus in portu Tiberino, quem Etrusci tenuere, omnium maxime celebris & frequens fuit. Feriae & PORTVMNALIA sacra in eius honorem instituta memorantur: quae, ut scriptum est in antiquo Kalendario, edito in Gruteri Thesauro (1), XVI. Kalendas Septembres peragebantur. In altero Kalendarii vetustissimi fragmento (2) eodem die discimus sacra fuisse celebrata tum PORTVMNO ad Pontem Aemilii, sive Sublicium, tum IANO ad Theatrum Marcelli. Accedit Varronis auctoritas (3); ita enim inquit: *Portvmnalia dicta a portvmno: cui eo die aedes in portu Tiberino facta, & feriae institutae*. Flaminem, ex nomine suo PORTVMNALEM cognominatum, habuisse probabile est; quamvis de eo silentium sit apud Scriptores. Neque abnuerim, si quis credat, ludos quoque sacros in eius honorem institutos celebratosque fuisse a Tuscis: ad exemplum Isthmiorum, quos noctu a principio, mox die (4) magnis sumtibus celeberrimoque conventu in honorem Palaemonis & Archemori in Isthmo Corinthiaco Graeci celebrare consuevere: quos luculenter illustrat Vir longe doctissimus Benedictus Averanius (5). Inter Gudianas inscriptiones, a Viro Celeberrimo Hesselio nuper in lucem editas (6), plures adferuntur sacrae PORTVMNO, cui FORTVNA TRANQVILLA comes additur, quae tum Panormi, tum prope Portum Augusti inventae sunt. Cicero Neptunum a *nando*, PORTVMNVM a *portando* dictum censet (7): Servius vero (quod multis placet) quia portubus praeest (8). Quae bona sperarent a Portumno insani cultores, exponit Arnobius (9): *Per maria tutissimas praestat portvmnvs commeantibus navigationes*. Nonnulli eumdem ac Melicertam & Palaemonem esse credunt (10): cuius fabulam satis notam ex pluribus scriptoribus iterum recoquere non vacat (11). Apuleius ab his plane diversum facit (12).

Quod vero Tusci in Italia omnium primi PORTVMNVM, sive, ut aliqui scribendum putant, PORTVNVM coluerint, ac deinde eorum exemplo Latini ac Romani, ex dictis declaratum esse puto. Accedit etiam ipsum nomen aliis Etruscorum Diis, Vertumno, Volumno, Pilumno, Picumno, ipsa litterarum constitutione

(1) Apud Gruterum pag. CXXXIII.
(2) Ibidem pag. CXXXIV.
(3) Lib. V. de Lingua Lat. pag. 50.
(4) Alex. ab Alexand. Genial. Dier. Lib. V. Cap. VIII.
(5) In Anthologia Differt. II. num. 4. Differt. IV. num. 2. 6. Differt. V. num. 2. 5. 13. 14. itemque pag. LX. num. 1.
(6) Confer, si otium est, pag. LIX. num. 12.
(7) Lib. II. de Natura Deorum.
(8) Aeneid. Lib. V. vers. 241.
(9) Adversus Gent. Lib. III. pag. 96.
(10) Alex. ab Alexand. Lib. V. Cap. VIII.
(11) V. Ben. Averanium Differt. II. in Anthologia. num. 3.
(12) Lib. IV. de Asino aureo.

tione persimile. Praecipuo vero honore cultum fuisse existimo in celeberrimis portubus & promontoriis, quae Etrusci terra multum, mari plurimum pollentes, ut ait Livius (1), habuere: ac praesertim in Lunensi portu, apud Centum Cellas, apud Labronem, (hodie adpellant Liburnum) apud Genuam, quam Etruscos tenuisse ostendit Thomas Dempsterus (2). Hoc loci haud praetermittendum esse censeo insignem Livii locum, quo, quanta fuerit imperii Tuscorum claritudo, ostenditur (3). *Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere: mari Supero Inferoque, quibus Italia insulae modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento; quod alterum Tuscum communi vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuscorum colonia, vocavere Italicae gentes. Graeci eadem Tyrrhenum atque Hadriaticum vocant. Ii in utrumque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad Inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, colonis missis: qui trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque gentibus ea haud dubie origo est, maxime Rhaetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, praeter sonum linguae, nec eum incorruptum, retinerent.* Tusci, nauticae rei navalisque militiae & disciplinae peritissimi, omnium primi Italis naves, ancoras aliaque nautica instrumenta a se inventa monstrarunt; quare mirum non est, si PORTVMNVM Deum portubus & maris tutelae praeesse voluerunt.

Fingitur Deus in hoc simulacro iuvenili specie decorus ac maxime floridus. Capilli duplici ordine in varios cincinnos dispositi, more Aegyptiorum Numinum, quorum imagines illustravimus. Torquis cum bulla specie cordis confecta, cum duabus aliis utrimque pendentibus, collum & pectus exornat. Sinistrum brachium armilla decoratur. Non me latet, PORTVMNVM caeruleis barbis hispidum describi ab Apuleio (4); sed, ut videmus, Etrusci nunc barbatos, nunc imberbes Deos, & quidem iuvenili aetate florentes, expressere.

(1) Lib. I. in princ.
(2) De Etr. Reg. Lib. I. Cap. I. & Cap. IX.
(3) Lib. V.
(4) Lib. IV. de Asino aureo.

TABVLA XVIII.

VITVMNVS ET MANTVRNA Dii religioſe culti in Etruria.

VITVMNI Dei, ut video, ſolus meminit D. Auguſtinus, ex antiquis proculdubio Scriptorum monumentis: neque etiam uno tantum in loco eximii operis de Civitate Dei (1). Hunc coniungit cum Deo *Sentino*; nam uterque puerperio praeeſſe credebatur, quorum alter vitam, alter ſenſus largiebatur. Quamvis autem hos non adnumeret Sanctus Doctor inter ſelectos Deos; tamen, multo maiora eos, quam proceres & ſelectos praeſtare, exiſtimatum fuiſſe ſcribit: *Nam ſine vita & ſenſu*, inquit, *quid eſt illud totum, quod muliebri utero geritur, niſi neſcio quid abiectiſſimum, limo ac pulveri comparandum*. Deinde (2) reddita ratione, cur haec Deorum dona, vita & ſenſus, ſint omnium praeſtantiſſima; inter Deos ſelectos, hos potius quam alios, ab inſanis cultoribus cenſeri debuiſſe contendit. *Inter ſelectos itaque Deos VITVMNVS vivificator, & Sentinus ſentificator magis haberi debuerunt, quam Ianus ſeminis admiſſor, & Saturnus ſeminis dator vel ſator, & Liber & Libera ſeminum commotores vel emiſſores: quae ſemina indignum eſt cogitare, niſi ad vitam ſenſumque pervenerint: quae munera ſelecta non dantur a Diis ſelectis, ſed a quibuſdam incognitis, & prae iſtorum dignitate neglectis*. Quod igitur *Sentinus* Deus ſocius ſit VITVMNI, in numerum Tuſcorum Deorum & ipſe referendus eſſet; verum id ſine ratione minime faciendum puto. Pro VITVMNO Etruſcis adſerendo, militat ſimilitudo nominis, quod ab reliquis ita deſinentibus non diſſentit. Non lego, Flaminem huic Deo datum, nec ferias & annua ſacra in honorem eius inſtituta: quorum memoriam vel temporis adeo remoti vetuſtas abolevit; vel Latini ac Romani de hoc Deo non ſatis ſolliciti forſitan fuere.

Eamdem propter rationem in hac Claſſe propriorum ſelectorumque Deorum veterum Tuſcorum adſcribendam cenſeo Deam MANTVRNAM, quam inter Deos Coniugales religioſiſſime coluerunt. De ea meminit idem Auguſtinus (3): *Vt maneat cum viro, addi-*

(1) Lib. VII. Cap. II. & III.
(2) Ibidem Lib. VII. Cap. III.
(3) De Civit. Dei Lib. VI. Cap. IX. Vide etiam Gyrald. Hiſt. Deor. Synt. I. pag. 47.

additur Dea MANTVRNA. Siquidem ferunt vota ei facta, ne recederet uxor a marito, sed cum eo perpetim maneret; quare a manendo nomen ei factum arbitrantur. Vossius MANTVRNAM ipsam Iunonem esse censet: quam multis cognominibus, quae ipse interpretatur, exornarunt, quod matrimoniis praeesset (1).

In hac Tabula XVIII. quinque exhibeo Etruscorum Deorum simulacra, ut a viris gnaris antiquitatis observentur; multum enim eruditionis aeque ac curiositatis praeseferunt. Quatuor relata num. I. II. III. & V. ex aere constant, exstantque in Museo Montemellinio Perusiae. Alterum num. IV. productum, fictile est, quod diligentissime adservo inter mea Cimelia ex dono Clarissimi I. C. Petri Franceschinii, Nobilis Volaterrani, qui nuper in Etrusco sepulcro Volaterris eruto in suis praediis, id inventum fuisse mihi nuntiavit. Typo factum videtur ab artifice Tusco valde perito. Hoc ἀγαλμάτιον, ut Graeci dicunt, fortasse refert MANTVRNAM Deam; nam in multis urnis Etruscorum, quae, ut infra videbimus, matrimonia anaglypho opere sculpta exhibent, iuxta coniuges vel pronubae vel augures feminae adsistunt, vel potius Deae Iuno & Manturna, quae in hunc fere modum pallio sunt obductae. In antiquis sepulcrorum inscriptionibus laudantur optimi coniuges, quorum vinculum nec lites nec iurgia nec querelae ullae diremerunt: quam felicitatem ita laudat Horatius (2):

FELICES ter & amplius
Quos irrupta tenet copula: nec malis
Divulsus querimoniis
Suprema citius solvet amor die.

Concordiae coniugum servandae praeerat *Manturna*, quae eadem est ac Iuno, *cui vincla iugalia curae*, ut canit Virgilius (3).

Non longe etiam absum, ut credam hanc imaginem referre posse FIDEM Deam, quam albo panno velatam pingit idem Horatius (4). Marmoream statuam e Museo Mediceo protulimus, hoc fere modo veste opertam, manibusque velatis, quam, ut credamus Fidem esse, non obscura adstipulantur indicia (5). Tuscorum MANTVRNA, eadem ac Fides & Concordia coniugum esse potest; nam Fides quoque (quod nomen Sabinam linguam olere dicit

(1) Vossius de orig. & progr. Idol. Lib. II. Cap. XVI. Gyraldus Histor. Deor. Synt. I. pag. 54. Alios enumerat Pitiscus in Lexico.
(2) Carm. Lib. I. Ode XIII.
(3) Aeneid. Lib. IV. vers. 59.
(4) Carm. Lib. I. Ode XXXV.
(5) Vide Tom. III. Musei Florentini Tabula XCIX. pag. 99.

dicit Varro) connubiis praeest, quae dexteras & animos sponsi & sponsae coniungit. Concordia vero connubia stabilia servat, facitque, uti idem Varro interpretatur, ut corda sint congruentia (1).

Alterum quoque Etruscum sigillum relatum num. v. si viris eruditis placet, MANTVRNAM coniugum tutelarem Deam, non inconvenienter repraesentare potest; nam, ne oriantur dissidia, utraque manu dona quaedam, vel quae accepit, vel quae coniugibus largitur, gerit, in speciem pomi effecta: quorum alterum omnino rotundum est, alterum vero ovalem figuram retinet. Insigne admodum est, atque omni ornatu conspicuum, diadema, quod gestat in capite. Oculi clausi sunt: qua vero de causa, ab aliis scire cupio. Vultu ridenti, blando ac sereno, qualis decet optimos coniuges, conspicitur. Vestis, qua superne amicta est, elegantissima atque operosissima; in limbo scutulis quibusdam, tamquam gemmis, distincta: de lunatis calceis nihil dico.

Reliqua nunc signa ahenea, in superiori ordine eiusdem Tabulae exposita, breviter describamus. Currenti similis cernitur puer tutulatus, cum calceis pulcherrimis: motu corporis vires suas ostendit, ac facile VITVMNVM incipientis vitae praesidem, referre potest, quod non adfirmo.

Alterum vero signum, eiusdem cum archetypo magnitudinis, duplici schemate delineatum, qui non laudat atque admiratur, nescio an Musis & Gratiis amicus dici possit. Senex iste pusillo corpore palliatus, cum calceis fibula adstrictis, non invita Minerva, ut opinor, designare potest VITVMNVM Deum: cui libenter dona & sacrificia facta, votaque lubenter nuncupata ab Etruscis auguror, quod a primo nativitatis die ad hanc senectam vitam suam ducere flagrantissime omnes optarent. Quia vero bona valetudine vita viget, servatur, ac longe diuturna protrahitur; ideo quasi VITVMNVS idem sit, ac Graecorum Romanorumque *Telesphorus*, eo fere modo repraesentatur: nisi quod illum hi puerili vel iuvenili specie: hunc vero Tusci sagacissimi senem repraesentarunt, quasi iam maturae vitae praesidem Deum. Cucullum sive capucium vel admovendum vel reducendum habet. Caput eiusdem Dei superne, ut cernitur, est perforatum rotundo amploque foramine, intusque inane. Credibile est, in eo tamquam vase, odores reponi consuevisse: quos quum incenderent, suffitus fieret Deo, ut credebant, gratissimus. In capite vero id factum voluere, quod putarent caelestis ignis sedem aemulari, quem a Prometheo accepit (2).

TA-

(1) Lib. IV. de Lingua Lat.

(2) Hyginum vide Fab. CXLIII.

TABVLA XVIIII.

VACVNA
PAVSVS ET CLITVMNVS
Dii veterum Tuſcorum locales & proprii.

VSus iam inolevit, ut VACVNA ſcribatur, non VACVMNA: ego tamen ſcribendum potius cenſeo VACVMNA, exemplo complurium nominum, ut vidimus, Deorum Etruſcorum, quae hoc modo deſinunt, quemadmodum *Volumna*, *Voltumna*, *Vertumnus*, *Pilumnus*, *Picumnus*. Praetermiſſam vero arbitror M, quod in prolatione non nihil impedimenti & difficultatis habeat: cuius erroris vel quadratariorum, vel librariorum, ſi vacaret, ſexcenta adferre poſſem exempla. Quamvis igitur haec ita ſe habeant, nolui tamen recedere ab uſitata ſcribendi conſuetudine, quae etiam innititur fidei vetuſtae arae inſcriptae in honorem huiuſce Deae: exſtatque prope Cures in Sabinis, inventa inter rudera antiquae urbis, cum hoc titulo (1).

SANCTA . . VACVNAE
SACRVM
M . COCCILIVS . M . F . CRVST
SABINVS
MIL . LEG . XVI . GEMIN . ET
L . COCCILIVS . LEVINVS
SACERDOS
V . S . L . M

Celebre fuit huius Deae nomen apud veteres Tuſcos, ac praecipue apud Sabinos Vmbriae populos vetuſtiſſimos, qui eius cultum ab Etruſcis accepere; nam conſtat, primum Etruſcos ſub Tyrrheno rege in Vmbria conſediſſe, trecentiſque oppidis debellatis, ut Plinius memorat (2), tota ferme Vmbria potitos eſſe. Hinc inditum ab Etruſcis nomen Deae VACVNAE crediderim: quum enim emenſis terra marique maximis periculis, ac ſummis laboribus,

(1) Inter Gudianas edita pag. LVI. 9.

(2) Lib. III. Cap. XIIII.

ribus, bellorumque incommodis omnibus superatis, tranquillas sedes iisdem in regionibus nacti essent; quod otio & quieti exoptatissimae vacarent, omnibusque curis vacui essent, VACVNAE Deae, ob insignia sibi conlata beneficia, templa, aras, sacra, Sacerdotes festosque dies in eius honorem instituerunt. Profecto Scriptores omnes docent, hanc Deam esse vacationis, quae etiam a curis vacare faciat. Porphyrius (1) incerta specie a Sabinis cultam memorat; ita enim scribit: *VACVNA apud Sabinos plurimum colitur Dea, quae est sub incerta specie formata: quidam MINERVAM, alii DIANAM putaverunt: nonnulli & CEREREM esse dixerunt; sed Varro VICTORIAM.* Hac Dea, ut idem Varro docet in primo rerum divinarum, ii gaudent maxime, qui sapientia vincunt: illud Pindari (2) apud se reputantes; ἀλλὰ γὰρ ἀνάπαυσις ἐν παντὶ γλυκεῖα ἔργῳ; quod, *opere in omni dulcis & iucunda quies est*. Ita quoque Athenienses *Hesychum* Deum, otii praesidem & vacationis, ara & delubro & frequenti hominum supplicatione celebrarunt (3).

Romani non solum *Quieti*, verum etiam & ipsi VACVNAE Deae stata & solemnia sacra instituere, exemplo veterum Etruscorum & Sabinorum. Litarunt ei omnes homines, praesertim agricolae (4), qui quum vacassent laboribus, absoluta agrorum cultura perceptisque fructibus, in hieme sacra faciebant VACVNALIA (5):

Ante focos olim scamnis considere longis
Mos erat, & mensae credere adesse Deos.
Nunc quoque quum fiunt antiquae sacra VACVNAE;
Ante VACVNALES stantque sedentque focos.

Antiquam vocat Deam VACVNAM, propter eius originem, quam primum a Tuscis, maxime omnium apud Sabinos, antiquissimam habuit. Eius templum Horatii aetate celebre fuit in Regione XIIII. trans Tiberim: quod putre adpellat, ut arbitror, quia ob nimiam vetustatem vel fatisceret, vel esset corruptum (6):

Haec tibi dictabam post templum putre VACVNAE.

In insigni patera fictili, quam in superiore Tabula VI. retulimus, forsitan sculpta est Dea VACVNA, non vero Pax, in tertio cur-

(1) In Horatii Epistol. x. Lib. I.
(2) Nem. Od. VII. antistr.
(3) Vide Plutarchum in vita Niciae. De Dea VACVNA erudite differit Ludovicus Cresollius Armoricus e Soc. Iesu, Vacat. Autumn. Lib. I. Cap. II.
(4) Vide Gyraldum Hist. Deor. Syntag. X. pag. 277. 278.
(5) Fastorum Lib. VI. vers. 303.
(6) Lib. I. Epist. X. ad Aristium Fuscum.

curru ſedens cum Pauſo : cuius non ſine ratione comes eſſe poteſt . Videbunt viri docti : de ea nihil definio .

Pausum inter Etruſcos Deos recenſet Dempſterus . Quomodo eum Tuſci exhibuerint , ex imagine eius , in eadem patera expreſſa , manifeſtum eſſe arbitror . Hunc non de Semonibus aut Patellariis unum , ſed praeſtantem pollentemque Genium , ritu maximo & divinitatis opinione ducti venerati ſunt : ea nimirum de cauſa , quod bellis adverſaretur , iiſdemque pauſam & quietem adferret , uti Turnebus interpretatur (1) , prolato Arnobii teſtimonio (2) , qui aeque ac Bellonam cultum fuiſſe tradit .

Redeo ad vacunam , quam quum Porphyrius & Varro incerta ſpecie apud Sabinos cultam fuiſſe doceant , quatuor parva ſimulacra delegi , quae in hac Tabula XVIIII. relata , non male hanc Deam forſitan exprimere poſſunt . Primum ſignum plaſtico opere elegantiſſimum , typo formatum , apud me exſtat . Minervae ſimilis Dea ſedet in throno , cuius pedibus ſolium ſubiectum cernitur . Peplum , e galea defluens , humeros uſque ad ima obtegit . Pectus , non Gorgonis capite , ſed vittis decuſſatis ornatur . Clypeus quoque purus cernitur , abſque eodem amuleto : quae omnia quum in ambiguo ponant Minervae effigiem , facile vacunam indigitare poſſunt : praeſertim quum ſedeat ipſa Dea quaſi curarum vacua , otio & quieti indulgens : frequentiſſime autem veteres artifices Minervam ſtantem effinxerunt .

Alterum quoque parvum ſignum fictile num. II. relatum , apud me exſtat . Haereo animo , utrum Minervam , an aliam Deam referre dicam . Stat Dea ſine clypeo & Gorgone in pectore . Retro e galea defluit velum , quod raro in aliis ſimulacris , in hunc modum defluens , me videre memini . Conſtat Volaterris inventum in ſepulcro in praediis Franceſchiniis . Venerem armatam deſcribit Pauſanias , cuius ſignum fuit apud Corinthios in delubro (3) , & apud Lacedaemonios (4) . Reliqua duo ſigilla ex aere , num. III. & IV. producta , facile huic Deae adſcribi poſſunt : alterum vero alatum , tum Veneri , tum Victoriae non eſt valde diſſimile . Hinc poſtea factum arbitror , ut quum vellent unicum ſimulacrum plura Deorum officia & adtributa exprimere , Panthea ſigna effinxerint . Dubitantes autem de certo Dei nomine , ne errore laberentur , in invocationibus , ſecundum Pontificum morem , dicere conſuevere : *quiſquis es Deus :* vel etiam *ſive Deus , ſive Dea* (5) .

 Ante-

(1) Adverſar. Lib. xv. Cap. xxi.
(2) Contra Gentes Lib. i.
(3) In Corinthiac. Lib. II. Cap. iv.
(4) In Laconic. Lib. III. Cap. xv.
(5) Macrob. Sat. Lib. III. Cap. ix. Servius in Virg. Aeneid. Lib. iv. verſ. 576.

Antequam ex Vmbria diſcedam, pauca de CLITVMNO patrio Deo adnotare lubet, quem Tuſci, qui ea loca, pulſis Pelaſgis, tenuere, divinis honoribus conſecrarunt. CLITVMNVM aliqui ipſum flumen in Mevania celeberrimum, alii eiuſdem fluminis Deum exiſtimant (1), qui *Iuppiter Clitumnus* dicebatur. Vibius Sequeſter de Fluminibus: CLITVMNVS *Vmbriae, ubi Iuppiter eodem nomine eſt*. Plinius Caecilius Secundus (2), deſcripta CLITVMNI fluminis mira natura, Clitumni Dei templum & ſimulacrum ita pingit: *Adiacet templum priſcum & religioſum. Stat* CLITVMNVS *ipſe amictus ornatuſque praetexta. Praeſens numen, atque etiam fatidicum, indicant ſortes. Sparſa ſunt circa ſacella complura, totidemque Dei: ſua cuique veneratio, ſuum nomen: quibuſdam vero etiam fontes; nam praeter illum, quaſi parentem ceterorum, ſunt minores, capite diſcreti; ſed flumini miſcentur, quod ponte tranſmittitur. Is terminus ſacri profanique*. Mox ſubdit: *Nam ſtudebis quoque, & leges multa multorum omnibus columnis, omnibus parietibus inſcripta, quibus* FONS ILLE DEVSQVE *celebratur*. Quibus verbis perſpicuum eſt, duo diverſa Numina fuiſſe ipſum flumen, & CLITVMNVM Deum. Flumen quoque tamquam Deum religioſiſſime cultum non eſt dubium. Multa ſunt, quae Tuſcorum ingenium & ſuperſtitionem declarant: nimirum CLITVMNVS ipſe amictus ornatuſque praetexta, fatorumque vaticinia, quae ab eo edebantur. CLITVMNI nemus memoratur a Suetonio (3), aeque ac flumen celebre: quod videre voluit, ſed non potuit Caligula.

C L I T V M N O
S A C R
L . M I N V C I V S . L . F . S A B I N V S
S A C E R D O S . D . N . VI . V I R
A V G . P A T R O N V S . H I S P E L
IIII . V I R . Q V I N Q V E N N
S A C R . C L I T V M N A L ....
E P V L . D E D ....
C O L L E G ....
K A L . M A I ....
L . S E P T I M ....
L . A V R ....

CLITVMNALIA ſacra apud Hiſpellates in eius honorem celebrata fuiſſe, conſtat auctoritate huius vetuſtae arae, eidem dedicatae, quae inter Gudianas vulgata eſt (4).

TA-

(1) Turnebus Adv. Lib. XXIX. Cap. XXVI.
(2) Lib. VIII. Epiſt. VIII.
(3) In Caligula num. 43.
(4) Pag. LXII. num. 4.

TABVLA XX.

DEORVM
quos veteres Tufci peculiari cultu confecrarunt, nomina recenfentur & illuftrantur.

DIis propriis & felectis veterum Etrufcorum iam enumeratis, alios addere, non erit, ut opinor, fupervacaneum, nec fortaffe iniucundum. Primus ordinem ducat FALACER, Deorum longe antiquiffimus; de quo pauca apud Scriptores adnotata fuperfunt. Magnifica auguftaque adpellatione, DIVVM PATREM vocatum fuiffe, fcribit Varro (1). Honoris cauffa, propter dignitatem celebritatemque nominis fui, meruit etiam Flaminem, quem ex eo FALACREM dixere. Gyraldus, qui Deorum naturam & officia diligenter inveftigavit, ingenue fatetur, quod & ego fateor ingenue, fe nefcire quis nam Deus fuerit FALACER (2); nam a nemine veterum traditur qui fuerit. Alexander ab Alexandro pomorum Deum facit: fed, ut videtur, Varronis verba non bene confideravit; idque forfan adferuit, quia poft FALACREM, in textu ftatim vidit, Pomonam pomorum patronam cum eo coniungi. Aliqui a loco *Falacrino*, non procul Roma, cuius mentio in Itinerario Antonini: Turnebus in Varronem fufpicatur FALACREM Deum inde dictum, quod falis Circi praeeffet; nam, ut fcribit Tertullianus, fingula Circi ornamenta, fingula templa fuere (3).

Confulit ante falas delphinorumque columnas.

Ante eafdem falas & delphinorum columnas in Circo verfabantur poëtae, divinatores & aftrologi, a quibus confilia capiebant, ut notat Plinius (4). Verum haec non conveniunt cum antiquiffimis illis temporibus, in quibus FALACER cultus eft, quando falae in Circo nondum erant.

Facile crediderim (fi coniecturis indulgere permittitur in re maxime obfcura) FALACREM, ipfum effe IANVM Tufcorum principem Deum; quem ita cognominarunt, ut arbitror, quafi *Caele-*

(1) Lib. IV. de Lingua Lat. pag. 21. & 80.
(2) Hiftor. Deor. Synt. I. pag. mihi 58.
(3) Vide Iuvenalem Sat. VI. verf. 589.
(4) Lib. XXX. Cap. V.

ſtem & Altiſſimum: eumque ipſum eſſe caelum, ac proinde mundum, ut docet Macrobius (1), exiſtimarunt; nam, ut eſt apud Feſtum, FALAE dictae ſunt a *falando* (ſive a *falado*) quae vox apud Etruſcos *caelum* ſignificat. Quod vero FALACER idem ſit ac Ianus, ex eo coniicio, quod DIVVS PATER ab omnibus vocaretur, ut idem Varro teſtatur. Ianus quoque hoc praeſertim nomine in Saliaribus carminibus invocabatur (2); quod Deorum Deus antiquiſſimus haberetur, ut ſupra diximus. Septimius, antiquus poëta, audiendus:

Iane PATER, *Iane tuens, dive, biceps, biformis;*
O cate rerum ſator, o principium Deorum.

Ianum FALACREM, ſive *Caeleſtem* ac *Summum*, fortaſſe repraeſentat antiquiſſimum ſignum ex aere, quod protuli in Tabula I. num. II. nam dextro brachio & manu elata caelum ſedem ſuam oſtendere videtur.

CARNA Tuſcorum Dea, Iani uxor, memoranda nunc eſt: quae viſceribus humanis praeeſſe, & vitalia fovere, ac ſalutem conſervare credebatur (3). Caelius mons ei ſacer fuit, in quo ſedem & templum habuit. Hunc montem, antiquitus Querquetulanum dictum, quod quercubus frequens fecunduſque eſſet (4), primi omnium incoluere Tuſci; cui nomen a Caelio Vibennio Tuſco factum, docet Varro (5): qui etiam memorat, hunc nobilem ducem cum ſua manu Romulo veniſſe auxilio contra Tatium Sabinorum Regem; eidemque, recepto iam Tatio, in quem ſuppetias tulerat, partem Vrbis datam: a quo Tuſcus dictus eſt vicus (6), in quo Vertumnus Etruriae Deus divinos honores, ſimulacrum, aram & templum promeruit (7). Aucta Vrbe ruinis Albae, Tullus Hoſtilius Albanos Romam reduxit, Caelium Vrbi addidit: quoque magis frequentaretur, in eo regiam ſedem ſuam conſtituit (8); quare magis in dies CARNAE Deae nomen celebre factum eſt. Sine caede & ſanguine victimarum, ſacra in eius honorem inſtituta, Kalendis Iuniis quotannis peragebantur, quae deſcribit Macrobius (9). Tutelaris quoque infantium Dea credebatur; quod

(1) Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(2) Vide Gyraldum Hiſtor. Deor. Synt. V. verſus finem.
(3) Alex. ab Alex. Genial. Dier. Lib. II. Cap. XXII.
(4) Tacitus Libro IV. Annal. & Alexand. ab Alex. Lib. VI. Cap. XI.
(5) Lib. IV. Ling. Lat. Vide etiam Th. Dempſter. de Etr. Reg. Lib. II. Cap. XLVII.
(6) Ex Servio ad Lib. V. Aeneid. ex auctoritate Varronis.
(7) Ex eodem Varrone Lib. IV. Ling. Lat.
(8) Vide Alex. ab Alex. Lib. VI. Cap. XI.
(9) Saturnal. Lib. I. Cap. XII. vide etiam Alex. ab Alex. Lib. II. Cap. XXII. & Corradinum Vet. Lat. T. I. Lib. I. Cap. XIII.

quod ab his, ut canit Ovidius (1), ſtriges pelleret cum virga ex alba ſpina, quam in praemium violatae pudicitiae ab Iano coniuge accepit. Eadem *Çardea* & *Cardinea* appellata, quod cum Iano cardinibus praeeſſet (2).

Quamvis incompertum ſit, quae bona hominibus largiri crederentur locales Dii DELVENTINVS & VISIDIANVS, ſive, ut plures volunt, VIRIDIANVS; tamen ab Etruſcis conſecratos fuiſſe, haud abſurdum eſt ſuſpicari. *Deluentinum* Caſinienſes, *Viſidianum* Narnienſes religioſiſſime coluerunt. Horum meminit Tertullianus in Apologetico (3). Secutus ſum editionem huius libri factam ab egregio viro Sigeberto Havercampo.

Ne a Campaniae locis longius abſcedam, Neapolitani patrium Deum venerati ſunt HEBONA: immo omnes fere Oſcorum civitates Etruſcae originis, ut Campanorum, Atellanorum, Nolanorum, Puteolanorum, Calenorum, Sueſſanorum, quod eorum nummi teſtantur, inſuper & Calatinorum, ut oſtendit Vir Celeberrimus Matthaeus Aegyptius in Commentario in S. C. de Bacchanalibus, omnigenae eruditionis fruge referto (4). Hunc Deum, ipſum eſſe Bacchum cenſet idem Macrobius; quem tauriformem, praeter faciem, nummi eorumdem populorum repraeſentant.

Nec ſilentio praetereundus Etruſcorum Deus MVTVMNVS, ſive, ut plures ſcribunt, MVTVNVS. Hunc ipſum eſſe Priapum fere omnes arbitrantur. Tertullianus (5) & Lactantius Firmianus (6) cum *Picumno* ſive *Sterculio*, tamquam ſocium, nominant. Meminit etiam MVTVMNI D. Auguſtinus (7), quo in loco *Tutumnum* ſive *Tutunum* reiicit Ludovicus Vives, librariorum arbitratu adiectum: verum de MVTVMNO haec ſubdit: MVTVMNVS *videtur dictus, quod efficiat, ut maritus magis, & virgo minus moveatur.*

His addenda ARNA Dea, quam Etruſcos coluiſſe indicat ipſum nomen, proculdubio Etruſcum (quod etiam non raro legitur in ſepulcris veterum Tuſcorum) quae infra adducam: ac perpauca monumenta, quae ſuperſunt; quamvis de ea antiqui ſcriptores non meminerint. Summa religione ab Arnatibus cultam fuiſſe, non levis eſt coniectura. ARNATVM meminit Plinius (8), ex quo colligimus Vmbriae populos fuiſſe. Hi eam urbem incoluiſſe creduntur, quae a Peruſia quinto fere lapide diſtat, nunc plane exi-

(1) Faſtorum Lib. VI. verſ. 130. & ſeqq.
(2) Ovidius ibid. verſ. 100. Auguſtinus de Civit. Dei Lib. IV. Cap. VIII. Vide etiam Gyraldum Synt. I. Hiſtor. Deor.
(3) Cap. XXIV. Vide Alex. ab Alex. Genial. Dier. Lib. VI. Cap. IV. Th. Dempſterum de Etr. Reg. Lib. I. Cap. XV.
(4) Vide pag. 32. 33. Confer etiam, quae de hoc Deo notat Gyraldus Hiſtor. Deorum Syntag. VIII.
(5) In Apologetico Cap. XXV.
(6) De falſa Relig. Lib. I. Cap. XX.
(7) De Civit. Dei Lib. IV. Cap. XI.
(8) Hiſt. Lib. III. Cap. XIV.

exigua, nec populo frequens; quae vulgo dicitur *Civitella d' Arne*. Heic facile situm vetustissimum illud oppidum, de quo meminit Livius, & *Adharnaham* (1) adpellatum fuisse memorat: quamvis mendum inesse putem in editis libris, scriptumque suspicer *ad Arnam*, quasi ad fanum Arnae, ut *ad Voltumnam*, ad fanum Voltumnae, in quo Etruscorum concilia habebantur, de quo superius disseruimus. Neque enim credam, hoc nomen *Adharnaham* complecti duo nomina civitatum Chananaeorum *Adar* & *Naama* (2), e quibus hoc nomen Etruscorum oppidi *Adharnaham* (alii *Aharnam*, ego vero lego, *ad Arnam*) coaluerit (3). Exstant etiamnum in hoc oppido vetustissimae Etruscorum aedificiorum reliquiae, ut scribit Felix Ciattius (4): exstat in domo Nobilium Sotiorum lapis votivus Latinis litteris inscriptus, qui testatur, in eo templum ARNAE Deae fuisse; quam, ipsam esse Fortunam, sive Genium sibi propitium, veteres Arnates credidere. Hunc mecum communicavit V. Cl. Philippus Venutus, Patricius Cortonensis, Etruscorum Academiae eximium ornamentum; qui etiam de inscriptione ipsa, quam capite mutilam esse arbitror, videndum esse me admonuit.

PHILEROS
QVI . PRAEFVIT . TEMPLO
ARNAE
STATIA . CHARITE
FORTVNAE D . D.

Nomenclaturam hanc Deorum Etruriae propriorum & selectorum claudant nobiliores *Fluvii*, *Stagna* ac *Lacus*, qui, tamquam Dii, simulacra, templa, aras divinosque honores meruere: vel quia his Tusci Reges & Heroës nomen suum dedere; vel quia complura populis beneficia, utilitates & commoda largiuntur. TIBERIS principem locum per me obtineat; cui celebre ad poste-

ros

(1) Lib. X. pag.141. ed.Ven.Manut.MDLV.

(2) Harum mentio in Iosue Cap. XV. vers. 3. 41.

(3) Vide March. Scipionem Maffeium in libro cui titulus: *Degl' Itali primitivi Ragionamento* pag. 223. quem coniunxit cum *Historia Diplomatica*.

(4) Perus. Aug. Lib. I. pag. 76. & alibi.

ros nomen fuit *Tiberinus*, vel *Tiberis*, ut plures Scriptores tradunt, Etrufcorum Rex: quem ferunt fubmerfum in undis huius amnis, qui antea *Albula* vocabatur: vel potius, ut Livius (1) & Dionyfius Halicarnaffenfis narrant (2), quod pugnans iuxta eum cecidiffet. De eo plura congerit Dempfterus (3), quem videre poteris. TIBERINVM, a Romulo inter Deos relatum, docet Varro apud S. Auguftinum (4). Spectacula quoque, in eius honorem celebrata XVI. Kalendas Septembres, notantur in veteri Kalendario apud Petrum Lambecium (5), quae TIBERINALIA vocarunt. *Patrem*, *fanctumque* veteres dixere, & vota nuncuparunt. Horatius Cocles armatus in Tiberim defiliens feque devovens, more ab Etrufcis accepto, ita eius numen invocat apud Livium (6): *PATER TIBERINE, te fancte precor, haec arma & hunc militem propitio flumine accipias*. Tamquam patrium numen plures urbes coluere: praefertim vero Horta, perantiqua inter duodecim Etruriae; nam fub ipfa, prope Tiberis ripas, ex lapide ibidem eruto, conftat aram erectam fuiffe, quam edidit & illuftravit Vir Praeftantiffimus Iuftus Fontaninus (7), Archiepifcopus Ancyranus: iterumque a me vulgatam vide inter Donianas (8). Huic Deo comites etiam dedere Nymphas, uti ex hac infcriptione pervetufta difcimus (9).

PATRI TIBERINO ET NYMPHIS
SACRVM
PRAEF. COLL. FABR. NAV. OSTIENS
CVRANT. T. APRONIANO ET
ARRIO MODESTO ET
SILVIO MAIORANO ET
L. TITINO VIOLENTE IIII. VIR. QVINQVEN.

Compertum habeo, Tufcos coluiffe non tantum Nymphas fluviorum & fontium praefides, verum etiam montium, collium, nemorum, lucorumque & arborum. Memorantur a Varrone

(1) Lib. I.
(2) Antiquit. Rom. Lib. I. pag. mihi 57.
(3) De Etruria Reg. Lib. II. Cap. XVII.
(4) Lib. VI. Cap. X. de Civit. Dei.
(5) Tom. IV. Biblioth. Caefar. pag. 284.
(6) Lib. II.
(7) De Ant. Hortae Lib. I. Cap. VIII.
(8) Infcript. ant. Claff. V. num. 53.
(9) Apud Corradinum Tom. I. Vet. Lat. fac. & prof. Cap. XXVII. pag. 378.

rone (1) Lares & Nymphae QVERQVETVLANAE, quas Quarquetulani (qui populi e Tuſcis orti, uti ſupra diximus, ante Vrbem conditam Caelium montem incoluerunt) ſolemnibus ſacris quotannis devenerati ſunt : ſacellum & lacum ſacrarunt, propterea quod ab his potiſſimum defendi ſe crederent.

ARNVM quoque ſanctum patrem ſtatis ſolemnibus ſacris precati ſunt veteres Tuſci, qui haec loca ante Romanos colonos tenuere. Eius nomen celebre eſt apud veteres Scriptores Livium, Plinium, Tacitum, Caſſiodorum, Rutilium, atque etiam apud inſignes Geographos; ne quid dicam de noſtris Dante, Boccaccio, Faccio Vberto ceteriſque, praeſertim vero Poëtis, qui eum divinaſque Nymphas eius comites multis laudibus exornant. Sculptus eſt ARNVS cum TIBERINO patre in vetuſtiſſimo Sarcophago, qui Florentiae exſtat iuxta ſacram Turrim Metropolitanae Eccleſiae in proximo pariete inſertus. Ambo aquas ex urnis effundunt, & copiae cornu fructibus refertum tenent. Arni originem & incrementum illuſtrat Thomas Dempſterus (2); quae non vacat repetere.

Sequitur ARNI comes fluvius AVSER ſive AESAR, qui olim Arno ad Piſas iungebatur : nunc derivato curſu per Lucenſem agrum fluit, mutatoque nomine *Serchius* adpellatur. De eo multa luculenter notat doctiſſimus Petrus Victorius, non ultimus ſtudiorum humanitatis inſtaurator, quem vide (3). Tamquam Deum & ipſum inter patria Numina divinis honoribus conſecratum fuiſſe, perſpicue nomen Etruſcum *Aeſar* indicat, quod, ut notat Suetonius (4), *Deus* ſignificat.

Inter Deos Topicos ſive Locales relati etiam a Tuſcis *Padus*, *Rhenus*, *Numicius*, *Vmbro*, *Macra*, *Stella*, *Cecina*, *Cremera*, *Anio*, *Almo*, *Oſa*, *Far*, *Nar*, ceteraque inſigniora Italiae flumina : quae omnia ſi enumerare vellem, manum e tabula numquam tollerem. His adde celebriores lacus *Traſimenum*, *Vadimonem*, *Lucrinum*, *Volſinienſem*, *Ciminium*, *Velinum* : aquas medicatas, nimirum Caeretanas, Narnienſes, Nepeſinas, Taurias, Piſanas, Lucenſes, Baianas, Cluſinas, Gabias, quas Horatius laudat (5) : quibus etiam aras ſacratas fuiſſe non eſt dubium (6).

TA-

(1) Lib. IV. Linguae Lat.
(2) De Etrur. Reg. Lib. IV. Cap. V.
(3) Variar. Lect. Lib. XVII. Cap. III.
(4) In Auguſto num. 97.
(5) Lib. I. Epiſtol. XV.
(6) V. Dempſter. Lib. I. Cap. XIII. Lib. IV. Cap. VI. Reineſium Claſſ. I. 96. 97. 99. Fabrettum de Aquis Diſſ. II. pag. 99. 100.

TABVLA XXI.

SATVRNVS ET OPIS ceterique Dii Consentes & Communes veterum Etruscorum proponuntur & illustrantur.

PAtrios Deos antiquissimae gentis ETRVSCAE, non exigua, ut arbitror, diligentia, sin minus luculenta eruditione, breviter indicavimus: sequuntur illi, quos arcana disciplina Tuscoque vocabulo CONSENTES adpellarunt, quod in concilio Iovis una consentiant adhibeanturque (1). Hi duodecim fuere, quos Latini maiorum gentium Deos vocant: post hos, reliquos recensebo, quos sacris communibus, quae & aliae nationes habuerunt, venerati sunt.

Primus omnium memorandus SATVRNVS; qui tamen non intra, sed supra Consentium Deorum ordinem principem locum tenet. Quamvis Historiae veritatem multis fabulis foedarint rudes populi; tamen constat fidelibus argumentis, ut ait Tertullianus (2), Saturnum ab Iove filio regno pulsum, post multas expeditiones, postque Attica hospitia, in Italiam classe provectum, ab Iano exceptum, atque in regni societatem adsumtum fuisse: & hoc in memoriam beneficii, quod ruris peritiam edocuisset, ferumque illum ac rudem ante fruges inventas victum in melius redegisset. Praeterea, quum Ianus primus aera signaret, servavit & hoc in Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo SATVRNI nomen in posteros propagaret (3). Haud procul a Ianiculo arcem suo nomine Saturniam constituit: Italiam quoque suo nomine Saturniam vocavit: Latio leges & nomen dedit, quod in his locis regno profugus latitasset (4). Post mortem divinis honoribus consecratus, aras, templa, ferias & sacra promeruit: quae, ut docet Macrobius, multis seculis ante Romanae Vrbis aetatem celebrata, *Saturnalia* nominata sunt. Flamines etiam sive Sacerdotes, itemque Vates & Faunii (5) in

(1) Vide Arnobium Lib. III. adversus Gentes. Nigidium Lib. XVI. D. Augustinum Lib. IV. Cap. XXIII. Civit. Dei.
(2) Apologetici Cap. X. Vide Herodianum Hist. Lib. I. in Commodo Cap. XVIII.
(3) Ex Macrobio Saturn. Lib. I. Cap. VII.
(4) Auctor Originis Gent. Rom. in princ.
(5) V. Corradin. vet. Lat. Lib. I. Cap. XXIV.

in eius honorem adſignati memorantur , qui Saturniis verſibus eius laudes celebrarent . De humana victima Saturno immolari ſolita , alibi diſſeram . Humanum hoc ſacrificium repraeſentant anaglypha Sepulcrorum , quibus veteres Etruſci ad recondendos cineres defunctorum uſi ſunt , quaeque inferius adducam ; quare conſtat , non Pelaſgos tantum , verum etiam Etruſcos , eo ſacro uſos fuiſſe, in honorem Saturni , quem tamquam Deum coluiſſe minime dubitandum eſt .

SATVRNI ſimulacrum aheneum , Tuſco artificio pulcherrimum , & quidem rariſſimum , numquam antea in lucem editum , exhibeo in Tabula XXI. num. I. quod in regio Mediceo Theſauro adſervatur . Dextra , quaſi aliquid cogitabundus meditetur , mentum ſubfulcit ſuum . Divinationis auctorem fuiſſe tradit Plutarchus (1) . Siniſtra falcem meſſoriam vel arborariam gerit : quae quidem non reſtituta , ſed illa ipſa eſt , quam antiquus artifex fabricavit . Hanc primus omnium SATVRNVS in Italiam intulit ; ſed Ianus eius uſum Etruſcis oſtendit , quod ex Palladio & Servio colligit Dempſterus (2) . Non praetermittam eximium Macrobii locum , qui hoc ſignum egregie illuſtrat , SATVRNVM ab Iano omnibus honoribus conſecratum ita deſcribens (3) : *Obſervari igitur eum iuſſit maieſtate religionis quaſi vitae melioris auctorem : ſimulacrum eius indicio eſt , cui falcem inſigne meſſis adiecit . Huic Deo inſertiones ſurculorum pomorumque educationes , & omnium huiuſcemodi fertilium tribuunt diſciplinas . Cyrenenſes etiam , quum rem divinam ei faciunt , ficis recentibus coronantur , placentaſque mutuo miſſitant ; mellis & fructuum repertorem Saturnum exiſtimantes . Hunc etiam* STERCVTIVM *vocant , quod primus ſtercore fecunditatem agris comparaverit .* Arnobius *vitiſatorem falciferum* adpellat (4) . In antiquo lapide votivo , quem protuli e Mediceo Cimeliarchio (5) , praeter imaginem Saturni & falcem , addita eſt pinea nux , felicitatiis atque aurei aevi ſymbolum , ut videbimus : & patera , quaſi libationes divinas ipſe invenerit atque inſtituerit . Romani SATVRNVM effinxerunt non toto corpore nudum , ſed pallio amictum , velatis tantum inferioribus corporis partibus , opertoque capite eodem pallio , & caput brachio ſubfulcientem (6) ; at heic toto corpore nudum videmus , operto capite parvo pileo , quem ei dederunt Etruſci : tum quia ab eo inventum eſſe crediderunt monſtratumque agricolis ad arcendas aëris & pluviarum iniurias : tum etiam propter labores iti-

(1) De Oraculorum defectu.
(2) De Etrur. Reg. Lib. III. Cap. LVII.
(3) Saturnal. Lib. I. Cap. VII.
(4) Lib. III. adverſus Gentes.
(5) In Par. I. Inſcript. ant. Etruriae Vrbium pag. 55. num. CXXI.
(6) Vide aram relatam inter Donianas Inſcriptiones Tab. I. pag. XXXVIII.

itinerum, quos in Italiam veniens, terra marique, perpessus est (1).

In eadem Tabula num. II. SATVRNO iungitur OPIS, eius soror & coniux: quae habita est eadem ac Rhea, itemque Magna Deum Mater Cybele, Maia, Bona Dea, Terra seu Tellus, Fauna & Fatua (2). Varro, qui ea, quae erant sua tempestate notiora, exponit, hos Deos ante Romam conditam in Latio principes fuisse adfirmat (3). Ab Etruscis vero primum manasse, vel potius auctum esse eorum cultum, quem Pelasgi, ut aliqui volunt (4), vel Troiani in haec loca venientes, monstrarunt: ex eo licet arguere, quod Ianus Etruscorum rex, ut paullo ante vidimus, SATVRNVM, ac proinde, ut puto, etiam OPIM, apotheosi consecrasse memoratur a Macrobio (5): cuius ea potissimum causa extitit, quod tam frugum, quam fructuum repertores, vitaeque cultioris auctores crederentur. Siquidem caelum SATVRNVM, OPIM terram rerum omnium procreatricem esse existimarunt. Hinc tympana, quae terram referunt, pro symbolo ei tributa videmus, nec solum a Graecis, apud quos primum in Attica Saturno & Opi aram statuit Cecrops, teste Philochoro apud eumdem Macrobium; verum etiam ab Etruscis, ac deinde a Romanis: quod manifeste declarat hoc elegantissimum parvum simulacrum, insigne Tusci artificis opus: cuius indices sunt bulla e torque ante pectus dependens, & armillae in utroque brachio ornatissimae. Hanc Deam aliae nationes vestibus amictam atque cum capite turrito effinxerunt: Etrusci vero toto corpore nudam, & aperto capite: quodque observatu dignum, suspensis in aëra brachiis, tympana eo modo tenentem, expresserunt. Cur vero eam ita exhibuerint, ex his Lucretii versibus facile colligi posse crediderim (6):

Hanc veteres Graium docti cecinere Poëtae
Sublimem in curru biiugos agitare leones:
Aëris in spatio magnam pendere docentes
TELLVREM; *neque posse in terra sistere terram.*

OPALIA dicebantur festi dies, quibus OPI supplicabant: quae post diem tertium Saturnaliorum, ut docent Varro ac Festus,

(1) Adi Io. Goropium Becanum in Cron. Lib. IV. pag. 400. 401. 402.

(2) Vide Varronem de Ling. Lat. Lib. IV. D. Augustinum de Civitat. Dei Lib. VII. Cap. XXIII. & XXIIII. Ovidium Lib. IV. Fastorum vers. 188. Macrobium Saturn. Lib. I. Cap. XII. Strabonem Lib. X.

(3) Lib. IV. Ling. Lat.

(4) Vide Corradinum Vet. Lat. prof. Lib. I. Cap. XVI. & XXIV.

(5) Saturnal. Lib. II. Cap. VII. & Cap. X.

(6) Lib. II. vers. 600.

ſtus, celebrabantur, nec uno quidem die, ſed pluribus. Verum in faſtis vetuſtiſſimi Kalendarii apud Gruterum (1), OPALIA indicuntur XII. Kalendas Ianuarias: adeoque incidunt in diem viceſimum primum Decembris (2). Vno eodemque templo Romani OPEM & SATVRNVM venerati ſunt.

TABVLA XXII.

IVPPITER

Summanus, Anxurus, Elicius, Fulgerator, Tonans, Lucetius ab Etruſcis cultus.

QVamquam conſtet, IOVEM, Deorum Conſentium principem, quem *exuperantiſſimum* vetuſtae arae praedicant (3), maxima religione cultum ab Etruſcis fuiſſe (ipſe enim, ut iidem tradidere (4), totam Etruriam ſuo vindicavit imperio, iuſſitque metiri campos, atque agros ſignari) tamen in celebrioribus Etruriae Cimeliothecis, quas diligenter luſtravi, nullum IOVIS ſimulacrum reperire potui, quod ab opifice Tuſco fabricatum crederem, praeter hoc ex aere, plane vetuſtiſſimum, atque in ipſa artis infantia confectum, quod hodie exſtat Cortonae in celeberrimo Etruſcorum Academicorum Muſeo. Decem ab hinc annis inventum fuit, cum vetuſtis pluribus donariis aliiſque parvis ſignis, inter veſtigia antiquiſſimi fani in viciniis Peglii, duobus fere miliaribus prope Florentiolam, celebre Etruriae oppidum, verſus occidentalem plagam: proxime etiam ea loca, in quibus quatuor Vulcanii ignes obſervantur, de quibus eruditè diſſeruit D. Hercules Corazzius Abbas Olivetanus (5). Venit paullo poſt in manus meas, ac facile comparare potuiſſem; ſed ne minimum quidem de hoc opere ea tempeſtate cogitabam. Illud conquiſiere Nobiles Venuti, qui poſtea Cortonenſi Muſeo donarunt. Delineatum diligentiſſime ad me miſit Splendidiſſimus Eques Galeottus Coratius, elegantiarum antiquitatis admirator eximius. Loci

(1) Pag. CXXXIII.
(2) Vide de his Corradinum Vet. Latii prof. Lib. I. Cap. XXIV. pag. 325. 326.
(3) Vide apud Reineſium Claſſ. I. 244. Sponium in Miſc. ant. Sec. III. pag. 71. 72.
(4) Ex Fragmento poſt auctores de limitibus, ex libris Vegoiae. Vide Bonarrot. in Monum. add. Dempſter. §. II. pag. 10.
(5) Diſſertatio de his ignibus edita eſt cum reliquis Bononiae anno MDCCXVII. in 4.

Loci huiusce circumstantiae facile persuadent, hoc signum referre posse IOVEM SVMMANVM, nempe *Inferum*, ibidem, ut arbitror, divinis honoribus adoratum: cui Etrusci nocturna fulmina tribuere. Integer adferendus est insignis Plinii locus, qui egregie hoc simulacrum illustrat (1). *Tuscorum litterae novem Deos emittere fulmina existimant, eaque esse undecim generum: Iovem trina iaculari. Romani duo tantum ex iis servavere, diurna adtribuentes IOVI, nocturna SVMMANO: rariora sane eadem de causa frigidioris caeli. Etruria erumpere terra quoque arbitratur, quae infera adpellat, brumali tempore facta, saeva maxime & execrabilia, quum sint omnia quae terrena existimant, non illa generalia, nec a sideribus venientia; sed ex proxima atque turbidiore natura. Argumentum evidens est, quod omnia, a superiore caelo decidentia, obliquos habeant ictus: haec autem, quae vocantur terrena, rectos*. Fulmen peculiaris formae, quod dextera praefert, e genere terrenorum esse videtur; nam rectum tenet SVMMANVS Iuppiter: quum e contrario frequentius obliquum teneat Iuppiter Fulminator, qui in aliis antiquissimis monumentis repraesentatur. Quod vero Tusci SVMMANVM devenerati sint, indicant mons circa Pistorium, qui eius nomen retinet, & *Mons Summanus*, vulgo *Monsummano* dicitur. Est etiam non longe alius mons, ab Iove SVPERO & CAELESTI adpellationem sortitus, qui & hodie *Mons Iovis*, vulgo *Monte Giovi* vocatur (2). Haud igitur obscurum est, Iovem SVMMANVM apud Florentiolam oppidum, vicesimo quincto a Florentia lapide distans, templum & cultum, nec non & apud Pistorienses, Piscienses ac finitimos populos habuisse.

Non solum corpore nudus exhibetur IVPPITER; verum etiam imberbis & iuvenili specie decorus. Capilli, retro prolixi atque intonsi, frontem plexu quodam perbelle coronant. Talis forte fuit IVPPITER, cognomento ANXVR, quem Tusci circa Campaniae tractum summa religione adorarunt, una cum Feronia Virgine: eiusque tutelae ac praesidio ea arva commendarunt, ut docet Virgilius (3):

——————— Queis Iuppiter ANXVRVS arvis
Praesidet, & viridi gaudens FERONIA luco.

Servius in hunc locum, IOVEM, ex eo ANXVREM adpellatum censet, quasi ἄνευ ξυροῦ, idest sine novacula, quasi barbam numquam rasisset. Plinius vero vult, ANXVR esse vocem Volscorum (4), qui

(1) Lib. II. Cap. LII.
(2) V. Par. II. Inscr. ant. Etr. Vrb. pag. 126.
(3) Lib. VII. Aeneid. vers. 799.
(4) Lib. III. Cap. V.

qui Tuſcorum coloni fuere. Idem a Livio memoratur (1): ANXVR *fuit, quae nunc Tarracinae ſunt*: Deinde (2) ANXVR *in Volſcis brevi receptum eſt*; quare haud facile dixerim, utrum ne urbs Iovi, an vero urbi Iuppiter nomen fecerit. Sed de hoc Iovis cognomine, vide quae notat eximius vir Claudius Dauſquius (3).

IVPPITER ELICIVS, quem Graeci Καταιβάτην adpellant, non aliunde innotuit Latii populis, ac Numae Romanorum regi, qui ei aram in Aventino dedicavit (4), quam ex libris veterum Etruſcorum, ut obſervat Petrus Crinitus (5). ELICIVM dixere, quod elicerent e caelo ad evocationem vel expiationem fulgurum, ex quibus fata praevidebant: elicitumque orabant, ut occultis ſolemnibus eſſet propitius ac praeſens, quod ex Livio (6) & Plinio colligitur (7). Ovidius omnium clariſſime (8):

Eliciunt caelo te, IVPPITER: unde minores
Nunc quoque te celebrant, ELICIVMQVE vocant.

Cultus etiam ab Etruſcis IVPPITER FVLGVRIATOR ſive FVLGERATOR, & FVLGVRATOR, idemque FVLMINATOR & TONANS: quae nomina e libris auguralis diſciplinae Etruſcorum innotuere (9). Bindus Simon Perutius, Patricius Florentinus, priſci aevi monumentorum patriaeque Hiſtoriae ſtudio, eruditione & lucubrationibus illuſtris, hoc ſimulacrum referre putat IOVEM FVLGERATOREM (10), cui ara ex Haruſpicum ſententia dedicata eſt, quam adfert Gruterus (11): locuſque in ea religioſus declaratur, quem ſuſpicor fulmine ſeu fulgure ictum fuiſſe. Pervetuſtum marmor protuli ex Muſeo Mediceo (12), quo locum religioſum veteres notarunt hac inſcriptione FVLGVR DIVM. quod ſcilicet non eſſet nocturnum, quod cecidit, ſed diurnum, ἀπὸ τοῦ Διός, ut docet Feſtus. Qui fulgura & fulmina eorumque manubias, hoc eſt iactus, ſcientiſſime interpretabantur, procurabant, vel piaculis luebant, *Haruſpices Fulguriatores* dicebantur, inter quos ille celebris T. Atius apud Piſaurenſes memoratur (13).

Ex

(1) Lib. IV. circa finem.
(2) Idem Lib. V.
(3) Tom. II. Orthographic. pag. 51. & in Silium Italicum Lib. VIII. pag. 349.
(4) Livius Lib. I. Varro Lib. V. de Ling. Lat.
(5) De honeſta diſcipl. Lib. XXV. Cap. II.
(6) Lib. I.
(7) Lib. II. Cap. LIII.
(8) Faſtor. Lib. III. verſ. 325. Vide Anton. Clarium Silvium in Comm. ad Leges &c. Cap. II. pag. 242.
(9) Vide Crinitum ibid. Lib. XXV. Cap. II.
(10) Adi Diſſertationem IV. quae edita eſt nuper Romae cum aliis Etruſcorum Academicorum pag. 47.
(11) Pag. XX. 4. Vide etiam inter Donianas Claſſ. I. num. I.
(12) In Parte I. Inſcript. Etrur. Vrbium pag. 52. num. CVII.
(13) Confer Dempſt. de Etr. Reg. Lib. III. Cap. III. pag. 251. Diſſertationes Academicorum Etruſcorum pag. 42.

Ex Etrusca patera, quam mox adferam (1), constat, Iovem ab Tuscis TONANTEM cognominatum fuisse; nam iuxta eius imaginem scriptum 𐌀𐌍𐌉𐌕 id est *Tina* : quae vox, ut creditur, *Tonans*, significat. Hoc ipsum cognomen non Iovis tantum proprium fuit, sed & aliorum novem Deorum, quos Tusci tonare, ac fulmina, quae singulorum propria essent, iaculari crediderunt: inter quos praeter Summanum, Saturnum, Martem, Vulcanum, Iunonem, Minervam, Apollinem, BACCHVM quoque censuere. Testem habeo insignem pateram, ex Museo Clarissimi Francisci Ficoronii, Romani Antiquarii, depromtam, editamque apud Dempsterum Tabula III. in qua cum Apolline & Mercurio sculptus est Bacchus hedera redimitus, dextra sceptrum sive hastam, sinistra fulmen, & ipsum peculiaris formae, tenens: circa eius caput scriptum legitur 𐌀𐌉𐌍𐌉𐌕 *Tinia*, nimirum *Tonans*. Interamnates Tusci Iovem coluere, omnia haec complectentem, nimirum *Fulminatorem*, *Fulguratorem*, *Tonantem*, ut docet arae vetustissimae titulus editus in Gruteriano Thesauro (2). Ex inscriptionibus additis Etruscis pateris discimus, cognomina Deorum in usu fuisse apud Tuscos, ac forsitan omnium primos ea in Italiam invexisse; ex his enim monumentis colligimus, aliquando Deos proprio nomine, interdum solo cognomine invocasse.

Osci, Campaniae populi, ex Etruscis orti, Iovem Osca lingua LVCETIVM dixere & coluere: quod lucis esse causam crederent, ut docet Festus. Servius ad Virgilium haec scribit (3): *LVCETIVM : solum hoc Numen est, quod dictum a Virgilio, a nullo alio reperitur auctore. Sane lingua Osca LVCETIVS est Iuppiter dictus a luce, quam praestare dicitur hominibus : ipse est nostra lingua DIESPITER, id est Diei Pater*. Hunc LVCETIVM a Saliis in carmine cantari solitum observat Macrobius (4). Ex eo Iunonem LVCETIAM dixit Martianus Capella (5), quod lucem infantibus tribuat, lucemque protegat oculorum.

Iovis VICILLINI celebre fuit templum in Etruria in agro Cosanorum, cuius mentio apud Iulium Obsequentem (6). Cognominis origo nobis incognita (7). Memoratu quoque dignum Iovis simulacrum antiquissimum ligneum, e vite fabrefactum, quod Plinius (8) tot seculis incorruptum aetate sua se vidisse memorat in urbe

(1) Interim vide in Museo Cospiano editam Lib. III. Cap. XXX. & apud Fabrettum Inscr. ant. Cap. VII. pag. 538. num. 387.
(2) Pag. XXI. 6.
(3) Aeneid. Lib. IX. vers. 560. Vide etiam A. Gellium Noct. Attic. Lib. V. Cap. XII. Vide Girald. Hist. Deor. Synt. II. pag. 80.
(4) Saturnal. Lib. I. Cap. XV.
(5) Lib. II. Cap. V.
(6) Cap. XXXV. de Prodigiis.
(7) Vide Th. Dempsterum de Etrur. Reg. Lib. IV. Cap. XXIX.
(8) Lib. XIV. Cap. I. Vide quae observat Nicolaus Leonicus Hist. var. Lib. I. Cap. LXV.

urbe Populonia : quae una fuit e duodecim Etruriae civitatibus , portu celeberrima opibusque clarissima . Tusculani Iovem *Maiorem* adoravere ; a magnitudine scilicet ac maiestate ita dictum (1) .

TABVLA XXIII. XXIIII. XXV. XXVI. XXVII.

IVNO

Argiva , Curis , Regina , Cupra , Sospita , Feronia , Lacinia , compluribus nominibus tota Etruria religiosissime culta .

MAgnum profecto ac celebre fuit apud veteres Tuscos IVNONIS nomen , cui tota ferme Etruria templa , aras , donaria opulentissima sacrarunt : quod veteres Scriptores diserte testantur , declarantque plurima simulacra , quae ad nos pervenere : e quibus non pauca delegi , quae insigniora mihi visa sunt , dignaque , propter Etruscum opificium atque eruditionem , quae nunc primum in conspectum litteratorum hominum veniant . Haec omnium Dearum maxima , ab Etruscis dicta est ƧIꓤƎ , nimirum *Eris* (2) , sicuti Ηρα *Hera* ab Graecis , qui eius templum Ηραῖον , eiusque sacra Ηραῖα vocarunt ; nam eam *aërem* esse putarunt (3) . Latini IVNONEM nominarunt , quia una cum Iove fratre & coniuge iuvat (4) . Ex ea adpellatione ƧIꓤƎ , videtur quoque Etruscos censuisse Iunonem *aërem* esse : vel ut Plato in Cratylo Ηραν vocatam scribit , quasi Ερατὴν , id est *amabilem* , propter amorem , quo ab Iove adficitur . Tusci modo corpore nudam , solaque chlamyde in humeros reiecta , modo vestibus amictam omnique cultu exhibuere ; nam praeter inaures & armillas duplices , & Tyrrhenos cothurnos vel sandalia , cui aurea tribuit Hesiodus , sceptrum & hastam dedere : imposueruntque capiti eius coronam radiatam , gemmis undique distinctam : quodque notatu dignum , flo-

(1) Apud Macrobium Lib. I. Sat. Cap. XII.

(2) Vide Tab. III. apud Dempsterum de Etr. Reg. Tom. I. pag. 78.

(3) De hac adpellatione vide Gyraldum Histor. Deor. Syntag. III. in princ.

(4) Ex Varrone Lib. IV. de Ling. Lat.

flores & plantas visu pulcherrimas e terra enasci finxerunt iis in locis, quae pedibus calcat aut insistit: quod liquet inspectantibus insignem pateram Etruscam, relatam Tabula III. Dempsteriani Operis.

Elegantissimum & peculiare est diadema, quo caput eiusdem IVNONIS exornatur, uti videre est in imagine, quam e Museo Gaddio exhibeo in Tabula XXIII. huius operis num. I. Ante pectus non bulla, sed aquila expansis alis e torque, isque e peplo, pendet. Admirari satis non possum Etruscorum in Deis ornandis studium singulare egregiamque solertiam. Aquilam, volucrum omnium reginam, non Iovis tantum, verum etiam & IVNONIS ministram esse voluerunt; nam ex veteri disciplina & auguralibus libris, in captandis auspiciis, principem locum apud eos tenuit aquila: fuitque divinitatis, potentiae, maiestatis regnique insigne augustissimum atque auspicatissimum: quod animadvertentes Romani, in exercitu ductari a legionibus suis, atque a Consulibus in vertice sceptri ferri iusserunt: principibus viris & feminis, in Deorum numerum relatis, in apotheosi dedicarunt (1): eorumque imagines, quemadmodum & Deorum, ab eadem aquila adtolli ac portari in nummis effinxerunt. Aegyptii omnibus nationibus hoc exemplo praeivere, qui accipitrem & aquilam Diis sacrarunt (2); quod crederent, divina esse haec animalia, atque aeviterna.

Sequitur in eadem Tabula XXIII. num. II. aliud aereum signum vetustissimum, e Museo Mediceo depromtum: quod, ni fallor, IVNONEM ARGIVAM repraesentat; cuius templum ad ostium Silaris exstruxit Iason; constat enim, Argo navem in Tyrrhenum mare, atque, ut aliqui volunt, usque ad Hadriaticum venisse (3). Haud facile quis dixerit, utrum hoc templum celeberrimum fuerit in agro Lucanorum, an vero Picentinorum, qui Silari amne dividebantur. Strabo quidem diserte Lucanis adscribit, ut notat Isaacus Casaubonus. Ecce perspicua Strabonis verba (4): Μετὰ δὲ τὸ στόμα τοῦ Σιλαρίδος, Λευκανία, καὶ τὸ τῆς ΗΡΑΣ ἱερὸν τῆς ΑΡΓΟΝΙΑΣ, Ἰάσονος ἵδρυμα, καὶ πλησίον ἐν πεντήκοντα σταδίοις ἡ Ποσειδωνία. *Post Silaris ostia, Lucania subsequitur, fanumque IVNONIS ARGIVAE ab Iasone conditum; indeque stadiis quinquaginta distat Paestum.* Plinius non minus aperte adsignat Picentinis (5): *A Surrento*

L *ad*

(1) Adi Pierium Valerianum Hieroglyph. Lib. XXIX.

(2) Vide Laur. Pignorium in Expos. Mensae Isiacae Tab. I. num. XI. in fine, & Par. I. Inscript. ant. Etr. Vrb. Tab. XVII. num. IV. pag. LXXXII.

(3) Vide Athenaeum Dipnosoph. Lib. VII. pag. 296. Val. Flaccum Lib. IV. Argonant. vers. 711. Strabonem Lib. I. Geogr. pag. 47. Plinium Lib. III. Cap. XVIII.

(4) Geograph. Lib. VI. in princ.

(5) Lib. III. Cap. V.

ad Silarim amnem , triginta milia passuum , ager Picentinus fuit Tuscorum templo IVNONIS ARGIVAE *, ab Iasone condito , insignis .* Claudius Salmasius (1) legit , *ager Picentinus fuit Oscorum ;* nam illi Picentini , ut ait , nihil cum Tuscis habuere commune . Ego tamen haud sollicitandum esse Plinianum textum crederem ; nam Tuscos ea quoque loca tenuisse compertum est (2) . Quod si legendum potius sit *Oscorum* , nil contra me ; nam Oscos ab Etruscis originem ducere , nemo ignorat . An vero , quod adtinet ad Iunonis cognomen , legendum sit apud Strabonem τῆς Αργονίας , vel ut mavult Salmasius , τῆς Αργολίας , aut Αργολίδος : an , ut contendit Casaubonus , τῆς Αργώας , quia ab Iasone consecrata , non est hoc loci disputare : alii viderint . Plinii testimonio accedit Solini auctoritas (3) , qui templum hoc in honorem IVNONIS ARGIVAE ab Iasone conditum fuisse adfirmat . Idem Strabo (4) apud Venetos , qui Diomodi divinos honores decrevere , duos monstrari lucos memorat : quorum unus Iunoni *Argivae* sacer est , alter vero Dianae *Aetolicae* . Aliud templum IVNONIS ARGIVAE indigitat Fabrettus (5) , situm prope Veios , inter Cremeram fluviolum , vulgo *la Valca* , & Castrum Insulae ad ipsam viam Veientanam . His adde Perusinos , adde & Faliscos , qui Iunonem ARGIVAM coluere : quos Iunonia sacra docuit Halesus Etruscorum rex , eorum urbis conditor , qui ea e Graecia in Etruriam transtulit , ut canit Ovidius (6) . Miror , Thomam Dempsterum haec , quae notanda erant , templa silentio praeteriisse . Simulacrum eiusdem Deae , eximium Polycleti opus , Pausanias apud Mycenas describens , manu altera sceptrum , altera vero punicum malum praetulisse tradit (7) : ad quam similitudinem & hoc effictum videtur . Oculi , quum sint inanes & vacui , ex auro vel ex gemmis repositi fuisse videntur .

IVNONEM CVRITIM maxima religione coluere Falisci , Etruscorum coloni , qui oppidum Falerios incoluere . Horum ager ab urbe ad triginta circiter passuum milia distabat : regio , brevis alioquin & admodum angusta , intra Tiberim & Ciminium montem stetit (8) . Id constat Tertulliani testimonio (9) ; nam Deos locales ac tutelares urbium recensens , inquit : *Faliscorum in honorem patris* CVRIS *, & accepit cognomen* IVNO . Ita in editione Havercampiana . Videtur hic locus non parum obscurus . In Parisiensi (10) vulgatum est ,

(1) In Plinianis Exercitat. pag. 42. 43.
(2) Vide Dempsterum de Etr. Reg. Lib. I. Cap. XXVI.
(3) Cap. II.
(4) Lib. V. Geogr. num. 215.
(5) Inscriptionum Cap. III. pag. 229.
(6) Lib. III. Amorum Eleg. XIII.
(7) In Corinthiacis Lib. II. Cap. XVII.
(8) Vide Cl. Praesulem Iustum Fontaninum de Ant. Hortae Lib. I. Cap. IV.
(9) In Apologetico Cap. XXIV.
(10) In folio apud Guilielmum Iulianum anno CIↃ.IↃ.LXXX. pag. 698. B. Vide etiam Gyraldum Syntagm. III.

est, *Faliscorum Iuno Curis & pater Curis, unde accepit cognomen Iuno*. Illud *in honorem* suspicor ab aliena manu imperita in vetustis codicibus interpositum, loco *Iuno Curis &*, quod sensum & textum vitiavit interpolavitque. Nihil absurdi video, si dicamus, Faliscos coluisse non solum Iovem *Curitim*, verum etiam Iunonem, quae, ab eo accepto cognomine, *Curitis* adpellata est; quod hastam ferret, quae Sabine *curis* dicitur, ut docet Festus: unde Romulus *Quirinus*, quia eam ferebat, est dictus (1). Vide apud Gruterum insignem aram (2), quae apud Faliscos exstat, in qua memoratur Q. Tullius Cincius Priscus, e Tribu Horatia, qui fuit Pontifex Sacrarii, ut arbitror, non Sacrarius IVNONIS QVIRITIS.

In regio Mediceo Cimeliarchio pulcherrimum aheneum simulacrum observavi, idemque vetustissimum; quod vide in eadem Tabula XXIII. num. III. Dea, peculiari vestium cultu ornata, tenet hastam laeva manu, quae forsitan ipsam IVNONEM CVRITIM repraesentat: de qua non pauca adfert Lilius Gyraldus.

Habes in Tabula XXIIII. aheneum simulacrum Deae Etruscorum, valde elegans & insigne, e Museo Comitum e Gherardesca depromtum. Facile referre crediderim IVNONEM REGINAM, quam coluere Veientes, Etruriae populorum omnium potentissimi: quorum urbem, in qua Etruscorum reges sedem sacraque solemnia constituere, Plutarchus Romae aemulam (3), Dionysius Athenis non minorem vocat ac celebrat (4). Eadem etiam celeberrima religione fuit Faliscorum finitimorumque populorum tutelaris Dea (5): cui convenit vestium cultus, praesertim vero Etruscum diadema, radiis duplici ordine distinctum. Blando gestu, quasi in speciem orantis vel adnuentis, expressa est: qualis describitur a Livio (6), quum Romam, expugnatis deletisque Veiis, a Furio Camillo evocata, divinis caerimoniis translata est e templo longe ditissimo ac celeberrimo, ut narrat Plutarchus, quod in arce urbis fuit constitutum: *Delecti* (inquit Livius) *ex omni exercitu iuvenes, pure lotis manibus, candida veste, quibus deportanda Romam* REGINA IVNO *adsignata erat, venerabundi templum iniere: primo religiose admoventes manus, quod id signum,* MORE ETRVSCO, *nisi certae gentis Sacerdos attrectare non esset solitus: deinde, quum quidam, seu spiritu divino tactus, seu iuvenili ioco dixisset: Visne Romam ire,* IVNO? *adnuisse ceteri Deam conclamaverunt: unde fabulae adiectum est, vocem quoque dicentis* velle *auditam*.

(1) Consule Gyraldum Histor. Deor. Syntagm. III. pag. III.
(2) Pag. CCCVIII. I.
(3) In vita Furii Camilli.
(4) Lib. I. Antiquit. Rom. pag. 116.
(5) Ex Livio Lib. V. Varrone Lib. V. de Ling. Lat. Ovidio Fastorum Lib. VI. vers. 48.
(6) Ibid. Vide etiam Plutarchum in Camillo.

Ivno Romam asportata, in Aventino monte celebre templum consecuta est: deinde etiam vocata moneta, ut memorant Ovidius (1), Valerius Maximus (2), & Lactantius Firmianus (3): ea, ni fallor, de causa, quod relictis Veiis, se in Vrbem lubentissime migraturam monuerit.

In Piceno, nominis celebritate & sacrificiorum frequentia perinsigne fuit templum ivnonis cvprae, quod, ut Strabo memoriae prodidit (4), Etrusci condiderunt dedicaruntque. Ex antiquo lapide (5) constat, ab Hadriano Augusto restitutum fuisse, atque, ut credi potest, donariis splendidissimis locupletatum. Ex eodem vel ivnonis vel templi cognomine, nomen Cuprae antiquissimae ac splendidissimae urbi factum, quemadmodum Arnae, a Dea Arna, ut supra diximus, creditur; sed incertum est, utrum exstiterit in *Cupra Montana*, ut vult Cluverius, cui Holstenius, Harduinus, Cellarius aliique adstipulantur: an vero in *Cupra Maritima*, ut contendit Fulvius Vrsinus aliique, qui Silii Italici testimonio nituntur, ita canentis (6):

Hic & quos pascunt scopulosae rura Numanae,
Et quîs littoreae fumant altaria cvprae;
Quique Truentinas servant cum flumine turres,
Cernere erat. ——————

Quae in hanc rem sunt difficultates, explanantur ab Academico Etrusco (7), qui de Cupra Montana, deque pluribus antiquis monumentis in ea repertis pererudite disserit, ad quem lectorem mitto.

Relictis Cuprensibus, ad Lanuvinos gradum facio, qui patriis sacris sospitam ivnonem coluere. Templum longe antiquissimum summaeque religionis, alii a Diomede Aeneae socio (8), alii a Pelasgis, qui Iunonem *Argolicam* dixere (9), alii denique a Curetibus, qui in Etruriam venerunt (10), aut saltem a vetustissimis Latii accolis conditum fuisse opinantur (11). Vtcumque res se se habeat, non erit, ut arbitror, improbabile, si quis credat a Tuscis vel exstructum, vel auctum nobilitatumque fuisse, pulsis Pelasgis, qui ea loca tenuere.

Si-

(1) Fastorum Lib. vi. vers. 181.
(2) Lib. i. Cap. viii.
(3) Divinar. Instit. Lib. iI. Cap. viii.
(4) Lib. v. Geograph. pag. 241.
(5) Apud Gruterum pag. mxvi. 2.
(6) Punicor. Lib. viii. vers. 434.
(7) Sub nomine Tarquinii Coritani, Differt. v. in Lib. nuper edito Romae, ita inscripto: *Saggi di Dissertazioni Accademiche ec.*
(8) Solinus Cap. viii.
(9) Aelian. Hist. animal. Lib. iI. Cap. xvi.
(10) Ex Clemente Alexandrino in Protrept.
(11) Vide Corradini vet. Lat. prof. Lib. i. Cap. ix. pag. 97. 98.

Simulacrum, quod nunc primum profero e Mediceo Thesauro, Tabula XXV. duplici schemate delineatum, profecto est vetustissimum, atque ex ipso charactere, probe mihi noto, Tuscanicum: quod etiam, praeter ipsum opificium, prodit & vestis, Tusco ingenio, in varias & elegantes plicas concinnata. SISPITAM, vulgo SOSPITAM veteres Latini dixere, quasi *Servatricem*, ex Graeco *σώζειν*: vel quod bona spe adficeret, vel bonam spem non falleret, sicuti ex Festo colligitur. Cicero haud diversam ab hoc simulacro describit (1): nempe galeatam pelle caprina, cum hasta & scuto, quae temporum iniuria intercidere, (tenuisse tamen ex eo gestu facile arguitur) atque ornatam calceis repandis, quos in usu fuisse apud Tuscos ex iam editis imaginibus constat. Periit etiam serpens sinuosus, ab artifice ad eius pedes positus: cui virgines, castitatis probandae causa, escam praebere solebant, ut constat ex Aeliano (2) & Propertio (3).

Eximium ac longe pulcherrimum est alterum ex aere simulacrum, e regia Medicea Gaza depromtum, quod exhibeo in Tabula XXVI. Multa sunt, quae suadent facile referre posse IVNONEM FERONIAM, quae in tota Etruria, & apud Sabinos Latinosque populos, templa habuit longe lateque fama celeberrima: itemque lucos vetusta religione sacros: quos Cluverius, Fabrettus & Corradinus ex antiquis scriptoribus luculenter describunt. Duas aedes perinsignes recensere libet: illam scilicet, quam in Tuscia ponit Ptolomaeus: in quem locum *Petram Sanctam* successisse adnotat eius interpres & Cluverius (4): alteram in tractu Campaniae, in agro Tarracinensi ad Circeios exstructam, in qua IVNO VIRGO, quam FERONIAM dixere, uti proximo in templo IVPPITER ANXVR, de quo supra disseruimus, divinos honores, & quidem maximos, accepere. Meminit huius aedis FERONIAE Horatius (5), Plinius (6), & Servius in adlatum Virgilii locum (7). Hanc forsitan exhibet hoc simulacrum rarissimum; nam IVNO virginis habitu ac specie repraesentatur: & quia eamdem Deam, ut constat ex priscis aris ei sacris, FERONIAM & REGINAM dixere (8); sinistra sceptrum (quod temporis iniuria fractum est) tenet: dextra vero vestem virginum more bis succinctam apprehendit, atque aliquantulum adtollit. Caput peplo velatum, sacraque corona foliacea redimitum, conspicitur. Concordat & hoc simulacrum cum his, quae de IVNONE FERONIA, a Sabinis culta, narrat Dionysius

(1) Lib. I. de Natura Deorum.
(2) Lib. II. de Animal. Cap. XVI.
(3) Lib. IV. Eleg. VIII.
(4) Geogr. Lib. III. Cap. I. Tab. VI. Europ.
(5) Lib. I. Satyr. V.
(6) Lib. II. Cap. LV.
(7) Aeneid. Lib. VII. vers. 799.
(8) Vide Fabrettum Inscr. Cap. VI. num. 66.

nyſius Halicarnaſſenſis (1) : quam Graeci ſua lingua alii Ἀνθηφόρον, *Florigeram*, alii Φιλοστέφανον, *coronarum amantem*, alii Φερσεφώνην, quaſi *ferentem unius anni proventum*, nominarunt. In hac aede libertas dabatur ſervis, qui ſedentes in lapideo ſedili illic poſito, praemiſſis caerimoniis ex Sacerdotum auctoritate, ſurgebant liberi: quod ad Virgilium notat Servius, veterum rituum & conſuetudinum Tuſcorum Latinorumque populorum conſultiſſimus (2). Ipſum praeſtat audire: FERONIA *mater, Nympha Campaniae, quam etiam ſupra diximus. Haec etiam Libertorum Dea eſt, in cuius templo raſo capite pileum accipiebant. In huius templo Tarracinae, ſedile lapideum fuit, in quo hic verſus inciſus erat:* BENEMERITI SERVI SEDEANT. SVRGANT LIBERI: *quam Marcus Varro libertatis Deam dicit* FERONIAM, quaſi FIDONIAM. De hac Dea veterum Etruſcorum, Sabinorum, Latinorum & Romanorum, qui plura adnotare cupit, adeat Fabrettum (3) & Corradinum (4): qui etiam ſuſpicatur, ſervos in eo templo libertati donatos, fronde coronatos inceſſiſſe, & aedem circumiviſſe.

Haec IVNONIS ſimulacra, Tuſca arte confecta, ab altero aheneo, quod ſequitur in Tabula XXVII. vetuſtate longe ſuperantur. Exſtat Cortonae in elegantiſſimo Muſeo Coratio. Erutum eſt non procul a Traſimeno, loco Cortonae potius, quam Peruſiae proximiore. IVNONEM referre auguror, ac forte FERONIAM, quam tum Peruſini, tum Cortonenſes coluere. Tutulo caput exornatur, collum torque, tunica ſcutulis, quaſi gemmis & floribus eſt diſtincta; & circa brachia parvis bullis, vel fibulis eleganter adſtricta. Calcei pulcherrimi ſunt, quales Iunoni conveniunt, quae, ut canit Virgilius, *inceſſu patet Dea*. Aures grandes habet; oculos quoque, quales Iunoni tribuit Homerus, bovi ſimiles. De his alibi etiam opportune diſſeram.

Divae IVNONIS LACINIAE praenobile templum, multiſque donariis refertum, ſilentio minime praeterire poſſum. Exſtitit ad Lacinium promontorium, ab urbe Crotone centum quinquaginta ſtadiis diſſitum, ut memorat Strabo (5). Non longe etiam fluvius *Aeſar*, vel *Aeſarus*, & portus: ex quo mihi orta ſuſpicio eſt, hoc templum (cuius etiam nunc veſtigia (6) ſpectantur) ab Etruſcis vel dedicatum, vel maiori cultu donariorumque ſplendore ac magnificentia auctum fuiſſe. Siquidem *Aeſar* Etruſcam eſſe vocem, & fluvii quoque inter Piſas & Lucas nomen, ſupra adnotavi-

(1) Lib. III. Antiq. Roman. pag. 173.
(2) Aeneid. Lib. VIII. verſ. 564.
(3) Inſcr. Cap. VI. a pag. 451. ad 455.
(4) Veteris Latii profani Lib. I. Cap. IX. & Lib. III. Cap. VI.
(5) Geograph. Lib. VI. pag. 261.
(6) Vide Taubmannum in Virgilium Aeneid. Lib. III. verſ. 552.

tavimus. Eum Dionysius Poëta (1), Theocritus (2) & Ovidius (3) celebrant. Huius templi, arae, itemque luci meminere plures scriptores nobilissimi, poëtarumque princeps Virgilius (4), cuius interpres Servius eius originem fabulis confusam recenset.

TABVLA XXVIII. XXVIIII. XXX. XXXI.

MINERVA

Dea veterum Etruscorum, praesertim Surrentinorum, Puteolanorum, Faliscorum, Arretinorum, & Pisaurensium tutelaris.

MINERVAE nomen, uti suspicatur magni iudicii vir Senator Bonarrotius (5), Romani ab Etruscis, levi mutatione facta, accepere; nam quum apud Graecos *Athena* aut *Pallas* vocetur, apud Etruscos adscriptum eius imaginibus nomen, ita exprimitur: 𐌀𐌅𐌓𐌍𐌄𐌌 (6) 𐌀𐌅𐌓𐌍𐌖𐌌 (7) 𐌀𐌅𐌓𐌄𐌍𐌄𐌌 (8) 𐌀𐌅𐌓𐌄𐌍𐌄𐌌 (9) scilicet, *Menrva*, *Munrva*, *Menerva*, *Menerva*. Si qui vero populi MINERVAM maximo cultu prosecuti sunt, hi certe Tusci fuere: qui non secus ac Graeci, tamquam patronam & tutelarem Deam omnibus honoribus adfecerunt. Pausanias (10) memorat, Argivos coluisse MINERVAM bellorum praesidem, & sub nomine Σάλπιγγος Ἀθηνᾶς, hoc est *Minervae Tubicinis*, templo donatam fuisse ab Hegelao Tyrrheni filio. Siquidem Tyrrhenus, Hercule & Lyda natus, primus tubam invenit: cuius postea cantum Hegelaus Dorienses eos docuit, qui Temenum secuti sunt. Memoratur & ab Hesychio, & a Lycophrone MINERVA Σάλπιγξ: quam cum tuba Tusci pingere consueverunt, uti ex antiquis huius

(1) Vide vers. 370.
(2) Idill. IV. vers. 17.
(3) Metamorphos. Lib. XV. vers. 23.
(4) Aeneid. Lib. III. vers. 552. Vide etiam Livium Lib. I. & XXIV. c. 3. Strabonem Geogr. Lib. VI. pag. 261. 262. Melam Lib. I. Cap. IV. Plinium Lib. I. Cap. CVII. Lactantium Firm. Divin. Inst. Lib. III. vers. 552.
(5) Ad Monum. add. Dempst. §. IV. pag. 11.
(6) In Dempsteriano Opere Tab. II. Tom I. pag. 78.
(7) Tabula IV. ibidem.
(8) Tabula V. ibidem.
(9) Tabula VI. ibidem.
(10) In Corinthiac. Lib. II. Cap. XXI.

huius gentis monumentis obſervat idem Bonarrotius (1). Interdum etiam alatam exhibuere, & cum galea pennis inſtructa loco criſtae, ut videre eſt apud Dempſterum in Tabula II. & V. Phurnutus alatam fingi cenſet, quod ea negotia, quae ſubit, quamcelerrime procedant, nulloque modo impediri poſſint.

Tuſci in Italiam venientes MINERVAE ſacra & cultum compluribus exſtructis templis dedicatiſque donariis non promoverant ſolum, verum etiam amplificarant. Poſt tot ſecula, tamque ſaevam temporum & barbarorum iniuriam offuſamque caliginem, quampauciſſima ad nos monumenta venere, quibus indigitare poſſimus templa, quae in eius honorem ab Etruſcis condita fuere.

Campanorum Dea praeſens ac propitia fuit MINERVA; praecipue vero Surrentinorum & Puteolanorum. Surrentum Campanorum habuit promontorium, MINERVAE nomine celebre, quod *Athenaeum* Strabo (2), alii *Prenuſtum* dixere. Eo in promontorio fanum in honorem MINERVAE ab Vlyſſe conditum. Non longe fuere inſulae Capreae, & ſaxoſae illae ac ſolae, quas Sirenuſas dixere (3). MINERVAM ibidem cultam, TYRRHENAM adpellarunt ipſi, ut arbitror, Tyrrheni, qui ea loca ab agro Surrentino ad Silarim amnem tenuere. Celeberrimi huius templi, quod Surrentini ac Puteolani donariis locupletarunt, meminit etiam Statius, deſcribens Pollii villam Surrentinam (4):

Eſt inter notos Sirenum nomine muros,
Saxaque TYRRHENAE templis onerata MINERVAE,
Celſa Dicarchei ſpeculatrix villa profundi.

In Vaſe Etruſco apud Dempſterum Tabula LXXIIII. pictam video MINERVAM quadrigarum inventricem, quae armata galea & haſta graditur iuxta currum Iovis vel Neptuni aurigantis. Graeci *Hippiam*, ſive *Equeſtrem*, & *Coreſiam* dixere, cuius frequens mentio apud Pauſaniam (5). Hanc omnium primam inſtruxiſſe currum docuit Arpocration. Iſaeus Rhetor & Mnaſeas, Neptuni filium fuiſſe ac Polyphes Oceanitidis tradiderunt. Phurnutus etiam Δαμνιππον vocatam ſcribit, quaſi dicas *equidomitricem* (6).

Romani, perdomitis Faliſcis, MINERVAM ad ſe evocarunt, parvoque in delubro, ad radices Caelii montis exſtructo, eius ſimulacrum ſtatuentes, CAPTAM cognominarunt: vel quaſi captivam

(1) Ad Monum. Dempſter. §. XXXI. pag. 54. Vide Tab. XLVIII. Tom. I. pag. 331.
(2) Lib. V. pag. 247.
(3) Vide etiam Plinium Lib. III. Cap. V.
(4) Silvar. Lib. II. 2.
(5) In Arcadibus Lib. VIII. Cap. XLVII.
(6) Vide Gyraldum Syntagm. XI. Hiſtor. Deorum pag. mihi 293. 294.

vam capta urbe : vel quia *captus* locus ex Festi sententia, ad sacrificandum legitime constitutus diceretur, voce, ut suspicor, Etrusca. Rem omnem describit Ovidius (1); quare hinc deducimus & apud Tuscos Faliscos templum MINERVAE, vetustissima religione celebre, dedicatum fuisse.

Arretinorum Dea exstitit MINERVA, sicut ostendit in Tabula XXVIII. relatum celeberrimum illud probatissimum, summo admirandoque artificio confectum MINERVAE simulacrum ex aere, altum pedes quinque, quod veteres Arretini, tamquam tutelaris numinis, in celebri ac praediviti templo in urbe sua coluere. Minime dubitandum est, ab Etrusco artifice, & quidem insigni ac peritissimo, confectum esse. Quum hoc idem signum illustrarem in Musei Florentini Volumine III. Tabula VII. Tuscanico opere conflatum suspicabar; sed ob eius pulchritudinem absolutissimam haerebam incertus, Graecone artifici, & fortasse Phidiae aequali, tribuerem, quod paullo post Etrusco statuario antiquiori dandum esse comperi. Nam frequenter, ut soleo, spectanti mihi summa cum voluptate aheneum hoc Palladis signum, & caput, quod a protome divelli potest, manibus versanti, atque accurate consideranti; forte venit in mentem, facile esse posse signum illud ex aere Minervae, quod Arretii inventum iuxta rudera antiqui & magnifici templi, ubi fuit pavimentum musivo opere insigne, memoriae prodidit Vir Clarissimus & ad virtutem natus Gregorius Redius Equestris Ordinis S. Stephani Baiulivus (2). Re cum eo communicata, illud ipsum esse certo comperi; accedente testimonio Petri Bonamici Historici Arretini, qui adfirmat, hoc ipsum Minervae signum, longe eximium, inventum fuisse Arretii a quodam caementario anno MDXLI. iuxta rudera perantiqui templi, qui statim coepit illud comminuere, sperans se magnam pecuniae vim percepturum, venditis eius fragmentis; sed re comperta, ne immane facinus absolveret, impeditum, & carceris poena damnatum illum a Praefecto eius urbis: simulacrum autem missum fuisse narrat ad Cosmum I. Etruriae Magnum Ducem, qui in suo Museo, ubi hodie exstat, adservari iussit.

Igitur circa imas vestis partes, & in postica fracta est statua, dextroque brachio manca: in ceteris vero partibus, praesertim vero in vultu, in casside, in pectore, quod aegide squamata cum Gorgonis capite munitur, in veste miro artificio disposita, sinistrumque brachium & manum obtegente, tanta radiat elegantia, maiestas,

(1) Fastorum Lib. III. vers. 835.
(2) Vide eius Epistolam ad me scriptam editam in Par. I. Inscript. ant. Etruriae Vrbium pag. 225. 226.

ieſtas, ſummuſque omnium partium conſenſus, ut nihil admirabilius, atque abſolutius contemplari poſſit. Habet igitur regium Mediceum Muſeum & hoc inſigne opus, praeter cetera Tuſcanica, quo mirifice, me indicante locum unde prodierit, gloriari poſſit.

Oculos in hoc ſigno e gemmis pretioſiſſimis repoſitos fuiſſe, more veterum Etruſcorum, ex eo diſcimus, quod, ut in aliis Tuſcanicis ſtatuis, iidem cavi ſunt & inanes. Caput eiuſdem Deae ſeorſum duplici ſchemate repraeſentandum curavi perquamdiligenter. Nam caſſidi ſuperne adrepit ſerpenticulus, egregio opere confectus. Eidem caſſidi non duae bucculae, ſed tres, ad tuendas aures & genas, & retro cervicem innexae: quae licet perierint, eas tamen indicant, quae ſuperſunt, volutae, e queis pendebant. Inſigne caſſidis, praeter ſerpentem, pro criſta in cono eſt avis volanti ſimilis, quam noctuam eſſe comperi, multa adhibita diligentia & obſervatione: pedibus ita antrorſum incurvis effictam, quaſi praedam ſuſtineat. Indicio etiam mihi fuit caput rotundum, quamvis aliquantulum, temporis vitio, exeſum, quod minime convenire poteſt accipitri aut falconi (quod animal Minerva haud indignum) Tuſcis fuit auſpicatiſſimum: cuius augurio viſo, Capuam condidere, ut notat Servius (1). Pennas vel accipitris vel noctuae in galea inſertas gerit eadem Dea, inſculpta in inſigni patera veterum Etruſcorum, quae e Muſeo Comitum e Gherardeſca prodiit in Dempſteriano Opere Tabula II. Apud Aegyptios in veſtibulo templi Saitarum, MINERVAE dicato, ſculptus erat accipiter, divini eius numinis ſacra nota, ut Plutarchus memoriae prodidit (2). Etruſci, arcanae religionis Aegyptiorum rituumque peritiſſimi, non ad pedes Deae, ut Graeci Romanique fecere, ſed in capite galeato noctuam poſuerunt, pennatumque eius verticem exhibuerunt; quo inſigni ſymbolo clarius ſapientiam eius mentis, ſummamque prudentiam, celeritatem ac perſpicaciam declararent. Id etiam MINERVAE convenit, ſi ex veterum Theologia φυσικῶς conſideretur; nam pro ſummo aethere ad dexteram Iovis ponitur, e cuius vertice eſt prognata. Ab aethere, coniicit Phurnutus, dictam Αἰθερόνειαν *Aetheroniam* (3). Id poſtmodum obſervantes priſci Romani, galeatum Romae aut Palladis caput alis ornarunt, ut videmus in nummis, qui ab eruditis Conſulares vocantur (4). Noctuam in galea Minervae ſculptam videre licet & in nummis, quos Hyrinis Apuliae tribuit Nobiliſſimus Laurentius Begerus: eos

ex

(1) In Virgilium Aeneid. Lib. X. pag. 38.
(2) De Iſide & Oſiride. Vide Pierium Valerianum Hyeroglyph. Lib. XXI.
(3) Vide Phurnutum de Minerva: & quae notat I. Oiſelius ad Numiſm. Sel. Tab. LI. num. IX. X.
(4) Vide Ph. Bonarrotium ad Monum. add. Dempſteriano Operi §. IV. pag. II.

ex Etruscis originem ducere alibi observabimus (1). Aliquando etiam sine galea Minervam Tusci exhibuere, ut videre est in patera litteris Etruscis inscripta apud Dempsterum Tabula VI. in qua caput eius solo diademate sive anademate revinctum conspicitur, eademque est ornata armillis in brachiis, & alis in humeris.

Oris blanda ac serena maiestas evidentissime radiat: totius corporis dignitas ac venustas summa est: nec aliquid praefert virilitatis aut severitatis; quam notam alii artifices in exprimenda eius effigie saepius religiose servarunt. Aegidis squamatae, Gorgonisque capite in medio munitae, oram undique ambiunt & coronant, veluti fimbriae loco, angues sinuosi; qui etiam, fere in hunc modum erumpentes, observantur in insigni Minervae imagine, iaspidi rubrae incisa, quam ex Dactyliotheca Ottoboniana produxit Praestantissimus vir Philippus de Stosch in Tabula XIII. inter Gemmas, quae artificis Aspasii nomen praefert: qui hanc imaginem, ut auguror, desumsit ex aliquo praecellentissimo Minervae simulacro, quod Etrusci coluere. Profecto omnis ornatus, galea ipsa praealto cono cristata, monile, inaures, Gorgonis caput, alio modo expressum, quam fieri soleat, aliaque non pauca indicia, Etruscum opificium redolere videntur. Idem suspicor de altera Minervae effigie Sardonychi inscalpta, quam ex Thesauro Barberino profert idem auctor Tabula X. nam inauris permultis aliis cum Aegyptiis tum Etruscis est persimilis: in galea vero flexibiles cauliculi, sive maeandra excurrunt: quae frequenter eodem typo in Tuscis monumentis ex aere, tum etiam in pictis vasculis occurrunt (2). Dextero brachio, quod intercidit, hastam potius, quam pomum, ut dixeram, facile crediderim hoc perinsigne simulacrum praetulisse.

Parva duo MINERVAE signa ex aere, operis antiquissimi, a me producuntur in Tabula XXVIIII. quorum magnitudo archetypis respondet. Alterum vero num. I. relatum, multo est vetustissimum, quod ipsa sculptura rudis, & imago ἀσύμμετρος perspicue ostendit: adservaturque Pisauri, ubi etiam erutum est, in celebri Museo Ardizio. Deest galeae conus; bucculae mobiles suspensae, sicut & in altero signo, quod sequitur in eadem Tabula, cernuntur. Collum torque exornatur: ante pectus pendet Gorgoneum caput, anguibus neque crinitum, neque alatum. Dextera manus perforata est: cuius gestui nil aliud quam brevem hastam, vel potius fulmen aptari posse video. Clypeum in laevo

 bra-

(1) V. Begerum in Thesauri Elector. Brandemburg. Select. Tom. I. pag. 320.

(2) Vide & Causei Musei Rom. Tab. VII. Sect. I. Select. Gemm. pag. 5.

brachio olim insertum indicat prominens ille clavus. Nudis pedibus insistit, triplici veste amicta; quae, ut exponit Fulgentius (1), omnem sapientiam multiplicem & celatam esse declarat.

Alterum MINERVAE signum num. II. relatum in eadem Tabula XXVIIII. adservatur in Mediceo Cimeliarchio. Vestis, ephod Sacerdotis magni Hebraeorum similis, videtur; nam triplici tunica induta est. Interior, Graecis χιτὼν dicta, corpori adhaerens, paullo longior est, cuius limbus, in speciem torquis, fimbriatus: altera vero tunica, quae refert poderem, paullo, brevior est, & manuleata, strictis manicis usque ad cubitum pertingentibus contexta ac consuta: tunica postremo exterior sine manicis, omnium brevissima, & ipsa arcta est: cuius institam condecorant radii sive denticuli: quod ornamenti genus, in vestibus Deorum non rarum, Tuscis valde placuit; ut videre est etiam in alio simulacro superius edito Tabula III. In pectore fixum cernimus Gorgonis caput alatum. Sub pectore indissolubili nodo cingitur stroppo, quo facilius ad negotia peragenda sit expeditior. Laneum cingulum Minervae dederunt veteres, quod lanificium artemque lanas colorandi invenerit (2). Pedes Tyrrhenis calceis nobilitantur. Sinistra manus fracta, dextra quid praetulerit haud facile dictu est: certe hasta non convenit. Forte, quum is gestus augurum proprius esset, ut videbimus, Tusci MINERVAM auspiciis favere, praeesse, ac felicia omina promovere censuerunt.

Praestantioris Etrusci opificis omnia praefert indicia alterum MINERVAE simulacrum, quod ex eodem Mediceo Museo exhibeo in Tabula XXX. quod quum sit omnium elegantissimum, duplici schediasmate delineandum curavi. Galea, altiori cono & crista, insignis est, qualem describit Homerus, ad terrorem hostibus incutiendum fabrefacta. Vestis eximio opificio absoluta: quod autem raro factum videas, Gorgonis caput non in pectore, sed ad laevum armum gestat. MINERVAE ACHEAE imaginem hanc dixerim, cuius templum Aristoteles (3) fuisse scribit in Italia apud Daunios Apuliae populos, Etruscorum imperio subiectos: in quo secures, enses, ceteraque Diomedis, eiusque sociorum arma recondita ac suspensa fuere; bellica enim terrestria ac maritima arma, itemque tropaëa Minervae sacra fuere, eiusque tutelae commendata (4).

In Museo V. C. Francisci Ficoronii servatur MINERVAE imago, quam, accurate delineatam, ad me ut solet, humanissime mi-

(1) Mytholog. Lib. II.
(2) Vide Gyraldum Histor. Deor. Synt. XI.
(3) Apud eumdem ibidem.
(4) Ex Aristidis Oratione in Minervam.

misit; plastico opere ex argilla confecta est a Tusco artifice, quam exhibeo in Tabula XXXI. VICTRICEM Deam lubet cognominare (1); quia non secus ac VICTORIA expressa est clypeum sive scutum tenens, in quo Heroum gesta nomenque immortalitate dignum scribere solita est, ut liquet ex aliis antiquis monumentis, ac praesertim ex marmorea Traiani columna. Graecis ac Romanis praeivisse Tuscos nostros hoc exemplo facile hinc arguere possumus, qui hac specie VICTORIAM Deam repraesentarunt. Iam puto manifestum esse ex his signis, quantum fuerit Tuscorum ingenium, atque ad inveniendas excogitandasque res pulcherrimas quam opido promtum & sagax. Pectus Deae non armavit opifex favorabili Gorgonis capite tamquam amuleto; nam binas Gorgones effinxit, maiorem alteram, alteram minorem in clypeo elegantissimo: quae, ut in aliis Etruscorum monumentis cernitur, ore exertam habet linguam; ideo quod linguae usus, id est sermonis, in omni re praestet atque excellat (2).

TABVLA XXXII. XXXIII. XXXIIII.

APOLLO. SOL. MITHRA ab Etruscis cultus; maxime vero a Faliscis, Volaterranis, Clusinis & Perusinis.

ETrusci SOLIS & LVNAE cultum ab Aegyptiis, a quibus profecti sunt, accepere (3). Solem APOLLINEM, Lunam DIANAM adpellarunt, queis omnia Deorum adtributa & proprietates convenire existimarunt; quare non est mirandum, si tam frequenter in Tuscorum monumentis repraesentetur APOLLO (4), cuius in tota Etruria cultus fuit longe vetustissimus & celeberrimus. Singula non recensebo, quia a Bonarrotio indicantur: silentio tamen praeterire non possum signatam a Tuscis monetam APOLLINIS insignibus, nempe lyra & lupo dormien-

(1) Ex Auctore Etymolog. magni & Phurn.
(2) Vide Gyrald. Synt. Deor. XI. pag. 291.
(3) Io. Marshamum vide Secul. IV.
(4) Bonarrot. ad Dempster. Monum. §. VI.

miente (1): qui lupus indicio mihi eſt, Etruſcos APOLLINEM LYCIVM coluiſſe exemplo Aegyptiorum & Argivorum; qui, ut memorat Pauſanias (2), templa & ſimulacra in honorem eius erexerunt, nummoſque iidem Argivi cum lupi effigie ſignarunt. Lunae quoque imaginem praeferunt Etruſcorum monetae, ſive, ut aiunt, pondera: ne quid dicam de caſeis Lunenſibus (fuit autem Luna una e duodecim Etruriae urbibus, portu nobilis) quos, ut ait Martialis, Etruſci Lunae imagine ſignare conſueverunt (3).

Praecipui APOLLINIS cultores, vel etiam primi, fuere Faliſci, qui annuo ſacro valde peculiari eum honorarunt ad Soractem montem, ubi eius delubrum fuit, quod oſtendit apud Virgilium Arruns Etruſcus, qui eumdem APOLLINEM ita invocat (4):

Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis APOLLO,
Quem primi colimus; cui pineus ardor acervo
Paſcitur; & medium, freti pietate, per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna:
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis.

De APOLLINIS Sacerdotibus, atque huiuſmodi ſacro, haec ex Plinio non pigeat audire (5). *Haud procul urbe Roma, in Faliſcorum agro familiae ſunt paucae, quae vocantur* HYRPIAE: *quae ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem* APOLLINI, *ſuper ambuſtam ligni struem ambulantes, non aduruntur: & ob id perpetuo Senatuſconſulto militiae, aliorumque munerum vacationem habent.* Strabo id ſacrum factum Feroniae in Soracte ſcribit (6); ſed hoc loco Strabonis exemplaria corrupta non pauci ſuſpicantur (7). Neque etiam dubito, celeberrimum fuiſſe in Etruria APOLLINIS Oraculum, in quo reſponſa dabantur, ſorteſque accipiebantur; quamvis in praeſentia teſtimonia veterum auctorum non habeam, quae adducam. *Malaeoten* vocatum APOLLINEM ſcribit Thomas Dempſterus, Luctatii auctoritate, a Malaeote Tuſcorum rege (8), melius vero Pelaſgorum, ex Strabone (9).

Peruſinorum praeſentiſſimum fuit APOLLINIS numen, quod Felix Ciattius oſtendit (10): apud quem fabularum ambages, pluribus in locis ex Annio deſumtae, reiiciendae ſunt. Apud Cluſinos quoque caeleſtium luminum dux & moderator APOLLO, quod honore prae-

(1) Apud Dempſterum Tab. LX.
(2) In Corinthiac. Lib. II. Cap. XVIIII.
(3) Lib. XIII. Epigramm. XXX.
(4) Lib. XI. Aeneid. verſ. 785.
(5) Hiſtor. Nat. Lib. VII. Cap. II.
(6) Lib. V. pag. 226.
(7) V. Corradin. vet. Lat. Lib. III. Cap. VI.
(8) De Etr. Reg. Lib. I. Cap. XVII.
(9) Lib. V. pag. 225. 226.
(10) Lib. I. Peruſiae Etruſcae pag. 50.

praecipuo cultus fuerit, ac nobile templum habuerit, multa quae ſuperſunt in ea urbe monumenta, epiſtylia, immaneſque columnae e marmore nobiliſſimo, quas ipſe vidi, non obſcure declarant: ad hoc gryphorum ſculpturae, quod animal Tuſci quoque APOLLINI conſecrarunt: facileque colligitur ex hac arae inſcriptione, quae apud eos, ut dixi, eruta eſt (1). PRO SALVTE TRIARIAE APOLLINI SAC. Haec Triaria forte uxor fuit L. Vitellii, de qua Tacitus. Quum vero hos tantum Etruriae populos nominaverim, reliquos excludere non eſt certe animus, apud quos inſignis fuit cultus APOLLINIS. Tota Campania & Apulia Apollinem divinis honoribus proſecuta eſt: quod nummi, cum eiuſdem Dei imagine apud eos cuſi, teſtantur. Tarracinae, ubi Anxur fuit, inſignia Apollinei templi veſtigia & rudera deſcribunt Holſtenius (2) & Corradinus (3).

In duabus pateris, ab Etruſco opifice caelatis, APOLLINIS imagini adſcriptum eſt eius nomen, hoc modo 𐌀𐌐𐌖𐌋𐌖 *Apulu*, in Tabula III. Operis Dempſteriani: in qua idem Deus laurea corona redimitus & torque ornatus ſedet, ſuperiori parte nudo corpore, inferiore vero pallio tecta; cuius comites ſunt Bacchus & Mercurius: in altera vero Tabula IV. quae ſequitur, ni fallor, iudicio Paridis adeſt, eiuſque nomen ita ſcriptum legitur 𐌖𐌋𐌐𐌀 *Apul*; quae litterae ſimilitudinem cum nomine APOLLINIS ſervant. Toto corpore nudum exhibeo in Tabula XXXII. huius operis: habetque caput laureatum, exornatumque torque & armilla ſiniſtrum brachium: e brachio vero dextro breve amiculum pendet. Deſumtum eſt ex archetypo aheneo ſimulacro, quod hodie, ut aiunt, exſtat Lugduni Batavorum apud Cl. V. Robertum de NEUWILLE. Inſignitum vides Etruſcis litteris, quae in femore & in tibia inſcriptae ſunt, quas adducam ſuo loco cum interpretatione. Primus omnium, qui litteratis hominibus oſtendit inſigne hoc ſimulacrum, peritiſſimo artificio abſolutum, fuit omni aevo memorandus laudanduſque D. Bernardus Montfauconius (4), qui Etruſcum Athletam victorem referre adfirmavit. Philippus Bonarrotius idem ſignum laudavit, cenſuitque APOLLINEM referre (5): cuius ſententiam & ipſe amplector. Idem ſenſit vir exquiſiti iudicii Stephanus Vinandus Pighius (6), cuius verba non piget adſcribere: videtur enim, hoc ſimulacrum illud idem eſſe, quod olim adſervabatur Ferrariae in Bibliotheca Ducis Alphonſi; nam adeo illud

(1) Vide Par. II. Inſcript. ant. Etruriae Vrb. pag. 405. num. 6.
(2) Ad Cluverium pag. 1013. lin. 8.
(3) Vet. Lat. prof. Lib. II. Cap. XX. p. 214.
(4) In Theſauro ant. Tom. III. Par. II. Tab. CLVII. pag. 268.
(5) Vide §. VI. pag. 13. & §. XLIII. pag. 92.
(6) In Hercule Prodicio pag. 251.

illud graphice pingit, ut alteri haec descriptio tam belle convenire non possit. *Erat & Iuvenis laurea coronati signum aeneum, pulcherrimum & vetustissimum: in cuius collo torques, in sinistro superiore brachio armillae bullis dependentibus plenae, rotundis alternatim & humani cordis specie factis: diceres Apollinis* Bullati *signum esse, qui &* Βουλη-φόρος *vel* Βουλαῖος *appellatus est propter oracula: & a* βουλὴ *bullam dictam Festus auctor est, quae a collo in pectore praetextatorum dependebat nobilium aurea, & humani cordis figura, teste Macrobio; ut ita demum se homines cogitarent, si corde praestarent, & consilio uterentur. In femore quidem signi sinistro antiquissimis characteribus insculpta est inscriptio Etrusca, quae a paucis legi, a nemine fere intelligi potest.* Haec Pighius.

Perpauca, post viros doctos, observare libet. Sinistra manu, quae intercidit, lyram tenuisse auguror: hanc enim indicat plectrum, quod gerit manu dextera; non enim video, ecquod aliud instrumentum eo modo praeferre posset. Apollinem, cognomento *Nomium*, Etruscis haud incognitum fuisse, hinc coniicere possumus: quem etiam, ad Etruscorum exemplum, Arcades (qui Etruriam incoluere, ut ostendit (1) Th. Dempsterus) *Nomionem* adpellarunt, ut docet Cicero (2). Huius appellationis causam adfert Suidas (3): Απόλλων, φασὶ, μετὰ λύρας κατέδειξε τοῖς ἀνθρώποις νόμους, καθ' οὓς ζήσονται, πραύνων τὲ ἅμα τῷ μέλει τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν αὐτοῖς θηριῶδες, καὶ εὐπρόσιτον τῇ οὗ ῥυθμοῦ ἡδύτητι ποιῶν τὸ παραγγελλόμενον· καὶ ἐκλήθησαν νόμοι κιθαρῳδικοί. ἐκεῖθεν δὲ σεμνολογικῶς, ὡς καὶ Αριστοτέλει δοκεῖ, νόμοι καλοῦνται οἱ μουσικοὶ τρόποι, καθ' οὓς τινας ᾄδομεν. *Apollo, ut aiunt, adhibita lyra, leges hominibus dedit, secundum quas viverent; mitigans simul cantu feritatem ipsis insitam, & numerorum musicorum suavitate efficiens, ut praecepta facilius admitterent: unde* leges citharoedicae *dictae sunt. Hinc vero, ut & Aristoteli videtur, modi musici, secundum quos canimus, magnifico nomine* νόμοι *appellati fuerunt*. Non solum Statuarii, verum etiam Pictores Etrusci Apollinem in vasculis pinxere cum lyra, adparentem concinentibus sibi Paeana, ut etiam ostendit Bonarrotius (4). Lauream ei Tusci quoque tribuere, quod vaticiniis & divinationibus praesit (5), laurumque primus omnium invenerit, ut docet Diodorus Siculus (6). Laurum paciferam, quae sola fulmine non icitur, Apollini gratam esse, notat Plinius (7), in Parnasso monte spectatissimam; quam antiquissimis temporibus & ipsi Romanorum Re-

(1) De Etruria Regali Lib. I. Cap. VI.
(2) De Natura Deorum Lib. III.
(3) Tom. II. v. Νόμοι κιθαρῴδικοι.
(4) Tab. LXIII. In §. XXII. pag. 30. 31.
(5) Confer Eusebium de Praeparat. Evang. pag. 112.
(6) Biblioth. Histor. Lib. I.
(7) Lib. XV. Cap. XXX.

Reges dono Apollini mittere ſolebant: vel in gremio Iovis optimi maximi deponere, quoties laetitiam nova victoria adtuliſſet. Huius generis eſſe arbitror coronam hanc lauream, ab Etruſcis Apollini datam: qui etiam triumphalem, aliaque ſerta invenere (1).

Ex iam edito illuſtratoque pulcherrimo APOLLINIS ſimulacro, non obſcuris, ut opinor, argumentis, evincitur, Tuſcos noſtros cenſuiſſe Muſicam ab eo inventam, atque hominibus traditam fuiſſe: ſi qui vero ſunt, qui de hoc ambigant, en Tabula XXXIII. num. I. aliud eiuſdem APOLLINIS ſignum ex aere, elegantia, opificio & raritate eximium, Graece ἀγαλμάτιον vocare poſſumus, quod in lectiſſimo Muſeo Nobiliſſimorum Comitum e Gherardeſca adſervatur. Dextra plectrum peculiaris formae, ſiniſtra lyram, ſive citharam ita tenet, ut poſt cantum, in ipſa pauſa & quiete, aliquid meditari videatur. Caput divino diedemate ſeu taenia revinctum eſt. Capilli, quod rariſſime, aut numquam Graeci, ac maxime Romani fecerunt, breviſſimi ſunt, atque in gyrum adtonſi. Chlamydem quoque vel pallam illi dedere: Tuſci vero togam, ut in hoc videmus, haud magnopere a toga Vertumni, ut ſupra obſervavimus, diverſam: niſi quod haec non rotunda, ſed quadrata adparet. Haec ſiquidem in eam ſpeciem, diverſo tamen artificio, fuſiore ſinu concinnata, ſub dextro brachio veniens, quo ad pulſandam lyram ſit expeditius, ſuper laevum humerum excurrit, & poſt terga reiicitur. In extremo limbo, quaſi internitentes gemmae, ſcutula undique caelata viſuntur, quo auguſtior ornatiorque ſit eius cultus. Lyra, cuius iugo admotam tenet manum, ſeptem foraminibus diſtinguitur, per quae diductae chordae, quibuſdam anulis, in ſubiecta planitie rotunda diſpoſitis, innectantur. Certe peculiaris eſt huiuſmodi lyrae fabrica, quam multo diligentius expenderem, niſi alia multa, non minus obſervatu digna, mox in hoc opere dilucidanda, urgerent. Pedes calceis puris exornantur, quibus etiam ſubiectus perparvus ſoccus obſervari poteſt. Id a Citharoedis in ſcena factitatum, nemo ignorat: conſuetudine, ut credere fas eſt, ab Etruſcis accepta, qui Citharodiae, omniumque acroamatum inventores & auctores praeſtantiſimi apud Italos fuere.

Sequitur in eadem Tabula XXXIII. num. II. APOLLINIS aliud ſimulacrum ex aere, Etruſca arte & raritate inſigne. Siniſtra manu tauri caput geſtat: quod ad hoc tempus, ni fallor, nondum viſum. Mirifice hoc ſymbolum APOLLINI convenit, ut docet Macrobius (2), qui ita ſcribit: *Taurum vero ad* SOLEM *referri* N *mul-*

(1) Dempſt. Etr. Reg. Lib. III. Cap. XXXIX. (2) Saturnal. Lib. I. Cap. XXI.

multiplici ratione Aegyptius cultus oſtendit : vel quia apud Heliopolim taurum ſoli conſecratum , quem neton *cognominant , maxime colunt : vel quia bos Apis in civitate Memphi,* SOLIS *inſtar excipitur : vel quia in oppido Hermanthi , magnifico* APOLLINIS *templo , conſecratum* SOLI *colunt taurum ,* pacin *cognominantes , inſignem miraculis , convenientibus naturae* SOLIS .

E Deorum numero neminem alium refert , quam APOLLINEM ſive SOLEM , aheneum ſimulacrum , quod ſequitur in Tabula XXXIIII. proditque ex eadem Cimeliotheca Comitum e Gherardeſca : quod quamvis ſit vetuſtiſſimum , tamen ſymmetria aptoque partium conſenſu , venuſtatem atque elegantiam praefert maximam. Primi artifices Tuſci , quum in effingendis auribus & manibus , itemque pedibus , praeſertim nudis , ſimulacrorum , maxime peccarent , manus ſi quid praeferre voluiſſent , terebrare conſuevere , quod & in hoc factum videmus ; nam in dextera clavis infixam fuiſſe pateram arbitror . Siniſtra vero eo geſtu confecta eſt , ut opem ferre cultoribus , vel blanda miſeratione eos complecti videatur . Amiculum velat corporis pudenda , dextrumque crus & femur : reiectumque concinne refluit e brachio ſiniſtro . Collum ambit torques Tuſco modo conciſus , qui reſtem artificio imitatur . Quod vero ſpectatu notatuque dignum , caput eius breviſſimo perfectum capillitio , duplici corona redimitur , nimirum ſacra taenia ſeu filamine & radiis , qui totum circumdant excurruntque , non prominentes , ſed crinibus in eam ſpeciem adhaerentes , uti in eadem Tabula expreſſum eſt . Duplex coronae genus , Tuſcorum inventum , e diademate & radiis compoſitum , recte convenit APOLLINI , quem eumdem eſſe SOLEM credidere . Congruit eius imago cum priſca Theologia ; nam fingitur iuventa decorus , nudo pectore , quod omnia perluſtret ac luce ſua compleat : nudis pedibus , quod curſu omnium ſiderum ſit velociſſimus (1) . Amiculo teguntur inferiores partes corporis , quod nocturno tempore ſe occultet , alterumque hemiſphaerium illuſtret .

Hoc quoque ſimulacro , in hanc ſpeciem fabrefecto , veteres Tuſci Deum MITHRAM expreſſere , quem impenſiſſime adorarunt , ut oſtendit Ampliſſimus Senator Bonarrotius : ſacraque Mithriaca in eius honorem peregere (2) . Scio MITHRAE ſimulacrum apud Perſas , qui eius cultum Tuſcis aliiſque nationibus monſtrarunt , cum leonis effigie repraeſentari ſolitum (3) : verum non ita ſenſere Etru-

(1) Ex Macrobio Saturnal. Lib. I. Cap. XVII.

(2) Ad Monum. addita Operi Dempſteriano §. XXIV. pag. 32. 33. 34. 35.

(3) Vide Phil. a Turre de Mithra Cap. I. II. & III.

Etruſci, qui ſatius duxere Deorum vultus humana, quam ferina ſpecie colendos proponere: qua in re ab inſtituto Aegyptiorum receſſiſſe video, qui Diis animalium capita, quae eis convenirent, accomodarunt, ut videre eſt in compluribus iam editis monumentis, ac praeſertim in Menſa Iſiaca apud Pignorium. Etruſci pedes tantum vel leonis vel gryphis aptarunt ſigillis Deorum, ſi quando vaſa, vel candelabra, vel tripodes eadem ſuſtinentia effinxerunt, uti deinceps videbimus.

TABVLA XXXV.

DIANA

Tuſcorum Dea: ab Iguvinis, Lunenſibus, Cluſinis, Nepeſinis, Faliſcis, Campanis, Numanis, Tudertibus, Ocriculanis, Ravennatibus, Tiburtinis praecipuo honore culta.

QVamquam Bonarrotius non meminerit DIANAE, eiuſque cultus apud Etruſcos maximi & antiquiſſimi; tamen inter Conſentes Deos ab iiſdem numeratam fuiſſe multa evincunt. Exſtat in regio Mediceo Theſauro pondus ex aere fuſum, ſex unciarum & denariorum XX. iam relatum in Dempſteriano Opere Tabula LIX. num. IV. quod ad Iguvinos, ſive, ut hodie vulgo dicitur, ad Eugubinos pertinere videtur, qui illud conflarunt; nam eorum nomen Etruſcis litteris ita expreſſum legitur. IИIↃVꓘI. hoc eſt IKVVINI, *Iguvini*. In eo ſignata eſt Luna ſilens & aſtra tria: quartum aſtrum, extritum & vetuſtate labefactatum, hodie non adparet: in altera vero parte, rotae ſimile, radiatum diadema conſpicitur. Ex his inſignibus, quae DIANAE ſive LVNAE conveniunt, haud inani indicio arguimus, Iguvinos DIANAM impenſius ceteris coluiſſe. De Lunenſibus, qui ab eadem Dea nomen accepere, haud dubitari poſſe arbitror; nam & ipſos crediderim, non caſeos ſolum, ut docet Martialis, verum etiam pondera ſive numiſmata, Lunae nota conſignare conſueviſſe.

Apud Cluſinos inſigne templum DIANAE dedicatum, teſtantur in-

inſignes, quae ſuperſunt columnae prope Cathedralem Eccleſiam, quarum etiam non paucae eiuſdem Eccleſiae fornices ſubfulciunt: & ara, a Grutero (1) atque a me iam edita (2), quam Ordo ſplendidiſſimus Cluſinorum Virgini DIANAE ſacravit pro ſalute Imperatoris L. Septimii Severi: poſuitque, ut credibile eſt, in eodem templo, cum eiuſdem Deae ſimulacro.

Nepeſini ac Faliſci non minori religione DIANAM, quam, ut diximus, Apollinem, coluere. Eam perraro magnificoque cognomine adpellarunt COMPOTENTEM, uti conſtat ex inſcriptione arae vetuſtiſſimae, quam adfert Gruterus (3). Fuit etiam celebris cultus DIANAE cognomento ARDOINNAE (4), vel, ut in aliis inſcriptis aris legitur, ARDVINNAE; quam vocem Sabinam eſſe aliqui exiſtimant (5). Cultum, quem a Tuſcis accepere, ſumma cum religione ſervarunt inſignes coloni Tudertes (6), Numani (7), Ocriculani (8), Tiburtini (9), Ravennates (10); quemadmodum, quae apud eos exſtant, marmorea altaria, litteris conſignata, teſtantur.

Neque vero ſilentio praetereundi ſunt Campani, qui DIANAM, a montibus, qui Capuae imminent, TIFATINAM vocatam, maxime devenerati ſunt, tamquam patrium numen & ἐγχώριον: quod praeter antiquas aras DIANAE TIFATINAE dedicatas (11), veteres quoque ſcriptores adfirmant Velleius Paterculus (12) & Pauſanias (13), qui ſe vidiſſe memorat Dianae templum in Campania praenobile, quod a Capua aberat ſtadiis ferme triginta, in quo erat elephanti calva. Praefectum iuridicundo MONTIS DIANAE TIFATINAE C. Terentium Carinum, e Palatina Tribu, nobis indicavit e vetuſto marmore Vir Celeberrimus Alexius Symmachus Mazochius (14), quod oppidum antea ignoratum, *Addiana* adpellatum ſcribit, id eſt *ad Dianam*: quemadmodum illud *ad Arnam*, ut ſupra diximus, a templo his in locis perinſigni.

Pauciſſima in celebrioribus Etruriae Muſeis obſervavi DIANAE ſimulacra, quae non obſcuros Etruſci artificii characteres praeſeferant. Tria haec, quae propono in Tabula XXXV. perrara plane ſunt atque omnino inſignia. Aheneum illud, quod exhibeo num. 1. duplici ſchemate delineatum a Petro Sancte Bartolio, Romae exſtat in Muſeo Carpineo: e quo primus omnium in lucem edidit Am-

(1) Pag. XL. II.
(2) In Par. II. Inſcript. Etr. Vrb. pag. 399.
(3) Pag. XLI. 2.
(4) Apud eumdem Gruterum Pag. XL. 9.
(5) Inter Gudianas Inſcr. Pag. XXIX. 9.
(6) Ibidem Pag. XXVII. 9.
(7) Ibidem Pag. XXVII. 8.
(8) Ibidem Pag. XXVIII. I.
(9) Apud Gruterum Pag. XLI. I.
(10) Inter Gudianas Pag. XXVIII. 9.
(11) Inter Gudianas Pag. XXVI. 7. Vide etiam Reineſium Cl. VI. num. 91.
(12) Lib. II. Hiſtor. num. XXV.
(13) In Eliacis Lib. V. Cap. XII.
(14) In Amphitheatrum Campanum Cap. I. pag. 46. 47.

Ampliſſimus Senator Bonarrotius ad Obſervationes in Numiſmata maximi moduli (1). SPEM Deam, ſive aliquod aliud Etruſcorum Numen referre cenſet: ego vero, haud improbabili coniectura, DIANAM; nam dexteram manum in eum geſtum ita conformatam habet, ut arcum vel ſagittam, quae intercidit, tenuiſſe videatur, Accedit veſtis ſuccincta, poplite tenus fuſa, quam laeva manu adtollit: adde nudos pedes, qua ſpecie DIANAM in antiquis ſculpturis non raro expreſſam cernimus. Capilli, quod Graeci numquam fecere, valde prolixi, in fine tonſi, elegantique artificio diſpoſiti obſervantur. Quanto vero ſtudio & ingenio veſtis in varios ſinus ſit concinnata, nemo eſt qui non videat. In limbo eiuſdem veſtis, quaedam ornamenta inſculpta obſervantur, quae Tuſci opifices invenere; quaeque veteres *Maeandra* vocarunt (2), quod fluxibus tortuoſis, amnem, hoc nomine & natura celebrem, imitentur.

Non minus rarum atque obſervatione dignum eſt alterum ſigillum, ſive, ut aiunt, protoma, eo quod pectore tenus ſit exſecta, quam exhibeo in eadem Tabula XXXIII. num. II. Hanc non ſine voluptate obſervavi Florentiae inter Cimelia Nobiliſſimi Viri Nicolai Panciatichi, cura agente, pro ſingulari in me humanitate, Viro Cl. Antonio Maria Biſcionio. DIANAM referre arbitror, a Tuſco opifice, quodam ornamenti genere, nondum viſo, condecoratam: confirmatque ſatis aperte meam ſententiam, quod Etruſci in ornandis Deorum ſimulacris multa ab Aegyptiis didicerint: quia vero ingenio & arte maxime pollebant, ea ornamenta, quae rudia & ſimplicia cenſuere, in ampliorem elegantioremque cultum, aliis additis de ſuo ornamentis, reformarunt ac reſtituerunt. Aegyptii, ut videmus in Menſa Iſiaca, Iſidis capiti vel accipitrem, vel loti florem, vel etiam apicem, ſeu mavis polum & metam impoſuere; quae conſtat globo, cornibus, ac pennis innexis in eam ſpeciem: Etruſci vero, praeter haec, polum ſive apicem diademati ſeu mitellae impoſuerunt. Inuſitatum etiam neſcio quem cultum praefert veſtis, circa papillas in eum modum concinnata, quaſi cornu copiae pro bulla e collo pendens adpareat. Inſuper eidem protomae quoddam πάρεργον additum, quaſi Dea vel throno vel lectiſternio impoſita videatur.

Alio ornamenti genere, quo Etruſci frequenter uſi ſunt, nempe foliis arborum maioribus, undique ſubiectis, nobilitatur aerea protoma DIANAE LAMPADIFERAE, quam exhibeo in eadem Tabula

(1) Vide pag. 93.
(2) Virgilius Aeneid. Lib. V. verſ. 251. Vide etiam Servium in Lib. IV. n. 137. Tertull. de Pallio Cap. IV. Ruben. Cap. II. n. 550.

bula XXXV. num. III. Pulcherrimum est Deae caput, divino diademate revinctum, e quo lemnisci dependent. Alis instructam videmus, quod eadem ac LVNA sit: alae in humeris eius, quasi volanti similes, dantur. Pausanias adsimilem DIANAE alatae imaginem, in arca Cypseli caelatam, describens; testatur, se non ita facile causam adlaturum, cur ita sculpta fuerit (1). Etrusci, solertissimi Aegyptiorum & Phoenicum imitatores, alas DIANAE dederunt, ut eius forsitan cursum ocissimum designarent (2). DIANAM hanc veterum Etruscorum, LAMPADIFERAM cognominavi, quia post humerum sinistrum, non pharetram gerit, sed copiae cornu vacuum, quo in usum lampadum veteres Tusci usi sunt, ut inferius videbimus, atque in eum etiam modum Romani; ita enim lampades sculptae visuntur in sepulcro servi Lampadarii Caesaris penes Fabrettum (3); nam in cornu vel oleum vel alia materia, ad efficiendum lumen apta, immittebatur. Tusci DIANAE tamquam insigne lampada dederunt, quod noctu luceat, & quasi diem efficiat (4).

TABVLA XXXVI.

NEMESIS

Tuscorum Dea, praesertim vero Cortonensium.

APollini & Dianae iungenda est Dea NEMESIS, vetustissima religione ab Assyriis, Persis, Babyloniis, Aethiopibus, omnium fere Orientis gentium consensu & cultu consecrata: quam nil aliud esse, quam SOLIS potestatem (5), vel ipsam DIANAM crediderunt. Summam eius vim summumque in res humanas imperium considerantes, fatorum praesidem, reginam causarum, arbitram rerum, urnae sortium temperatricem dixere (6). Plato omnibus praepositam esse, iudicii angelum, & facinorum omnium inspectricem ostendit (7). Alas ei

(1) In Eliacis Prior. Cap. XIX.
(2) Vide Musei Flor. Tom. I. Tab. LXVII. pag. 133. 134.
(3) Inscript. Cap. IV. num. 309.
(4) Vide quae notat Th. Reinesius de Diana *Lucifera* Synt. Cl. I. num. 57.
(5) Ex Macrobio Saturn. Lib. I. Cap. XXII. De Nemesi plura habes apud Ph. Bonarrotium in Observat. in Numismata max. mod. Tab. XII. num. 3. pag. 244.
(6) Vide Ammiani Marcellini descriptionem Lib. XIV. Cap. XI.
(7) Lib. IV. de Legibus. Videndus P. Crinitus de hon. discipl. Lib. XIX. Cap. VI. Gyraldus Histor. Deor. Synt. XVI. Vide Mus. Fl. Tom. I. Tab. LXXVI. p. 118. 156.

ei aptavit fabulosa vetustas, ut adesse cunctis velocitate volucri crederetur (1).

NEMESIN Tusci quoque coluere: quod primus omnium declaravit Senator Bonarrotius (2), adlata eius imagine ex insigni patera Musei Comitum e Gherardesca, in qua sculpta est Dea gemmato diademate coronata, cum inauribus, torque & armillis, alis quoque instructa: quae cum Iunone & Minerva, Herculem in Deorum numerum relatum, & apotheosi consecratum, comitatur. Adscriprae sunt circa eius caput litterae ƧIOƎ. id est *Ethis*, quibus fortasse *Tempus*, vel *Aevum*, vel *Aeternitatem* designari posse adfirmat Bonarrotius; imago enim consonat cum epigraphe; quasi illa Dea ex eorum numero sit, qui homines ob insignem virtutem resque praeclare gestas immortales & aeternos faciunt: quique *Dii potentes* & *aeviterni* dicuntur, quod aevo sempiterno permaneant, qualis Iuppiter, quem sic vocat Ennius (3).

In Museo Gaddio duo inveni ahenea sigilla inter se simillima, Tusca arte ab excellenti statuario confecta, quae, quum incurva sint, & in pedem gryphis desinant, emblemata fuisse arbitror vel tripodis, vel candelabri, vel etiam vasis, quod Deae NEMESI sacrum fuit. Ex his alterum, nulla in parte corruptum, delineandum curavi, quod nunc primum in hac Tab. XXXVI. in lucem prodit. Igitur NEMESIN referre puto: cui veteres gryphem, non secus ac Soli, adsignarunt, eiusque currui binos & quaternos gryphes iunxere, quod & ipsa e caelo omnia conspiciat, nocentes puniat, bonis praemia largiatur. Huc facit Macrobius (4): *NEMESIS, quae contra superbiam colitur, quid aliud est, quam Solis potestas? cuius ista natura est, ut fulgentia obscuret, & conspectui auferat, quaeque sunt in obscuro illuminet offeratque conspectui.* Etrusci in hoc eiusdem Deae simulacro effingendo, partim Aegyptios, partim genium suum secuti sunt; nam, quasi vel iram suam in sontes & inertes homines indicet, vel poenam & vindictam minitetur, manibus ad pectus admotis, digitisque eo gestu compressis repraesentarunt: quod etiam Aegyptii fecere, quum colendos proposuere Deos malorum depulsores & averruncos, hominumque sceIestissimorum vindices; quibus in utraque manu, ad pectus composita, scuticam & flagrum dedere; ut in pluribus iam editis eius gentis simulacris, videre facile est. Etrusci praeterea omnibus divinae potestatis symbolis & ornamentis insignem NEMESIS ima-

(1) Ex eodem Ammiano Marcellino, ibid.
(2) Ad Monum. add. Dempstero §. XIII. pag. 20. ad Tab. II.
(3) Vide Gyraldum Histor. Deor. Synt. I. pag. 23. *De Diis aeviternis*.
(4) Saturnal. Lib. I. Cap. XXII.

imaginem fecere, ut heic cernimus: imposueruntque capiti eius radiatum nimbum seu diadema, peregrina specie elegantissimum: peplo caput & humeros velarunt: vestem gemino cinctu pulcherrimam, alasque divinae virtutis & maiestatis indices tribuere. Sed de hac Dea plura inferius, quum proferam ex Museo Ansideo insignem pateram, in qua duae NEMESES caelatae visuntur: e quibus monumentis adnotabimus, Etruscos plures NEMESES coluisse.

Quod vero Cortonenses, prae ceteris Etruriae populis, religiose NEMESIN coluerint, templumque, ut credibile est, consecraverint, ex eo deducimus, quia in agro Cortonensi inventus est pulcherrimus ille Gryphs ex aere, a Tusco artifice praestantissimo absolutus, hisque litteris Etruscis [Etruscan inscription] inscriptus, quem in suo Museo diligentissime adservat patriorum monumentorum investigator diligentissimus Galeottus Coratius Eques D. Stephani & Patricius Cortonensis. Quia igitur Gryphs NEMESI sacer est, ut diximus; hinc pro donario in eius templo dedicatum fuisse coniicimus: ea vero inscriptio a nonnullis creditur verosimilius donatoris, quam artificis nomen praeferre; quia ipsissima legitur & in Chimaera Musei Medicei, Arretii inventa: sed haec diligentius infra expendentur.

TABVLA XXXVII.

AESCVLAPIVS

Etruscorum, praecipue Cortonensium, Arretinorum & Clusinorum tutelaris Deus.

MOrtalium omnium antiquissimi Aegyptii & Phoenices AESCVLAPIVM, ob inventam ab eo apud se medicinam, in Deorum numerum retulere. Id constat Pausaniae (1), Plinii (2) aliorumque celeberrimorum scriptorum testimoniis, quae habes apud doctissimum Ioannem Marshamum (3). Ab his nationibus caelestium siderum arcanarumque naturae rerum atque anatomiae peritissimis, ut opinor, AESCVLAPII sacra & cultum Tusci nostri acceperunt. Quamvis enim id apud scripto-

pto-

(1) In Achaicis Lib. VII. Cap. XXIII.
(2) Lib. VII. Cap. LVI. Vide etiam Clementem Alexandr. Strom. Lib. I. pag. 307.
(3) Seculo I. pag. 40. 41. 42.

ptores eximiae auctoritatis, teſtatum non legerim: exſtant tamen aliqua monumenta, Tuſcanico artificio proculdubio perfecta, quae evincunt, hunc Deum Etruſcis haud incognitum fuiſſe. Paullo inferius adferam, e Muſeo Nobiliſſimi Equitis Galeotti Coratii, inſigne candelabrum, ſeu potius arulam tripodem ad ſuffitus adolendos, egregia arte fabrefactam, quam nuper invenere ruſtici in agro Cortonenſi: fuitque, ut coniecturis adſequi poſſumus, pro donario in Aeſculapii templo conſecrata; nam columellae adrepit ſerpens, & per eam ſcandunt inſidentque crateri cornices, quae in tutela AESCVLAPII eſſe dicuntur; quare hinc facile deducimus, Cortonenſium tutelare numen AESCVLAPIVM fuiſſe. Quod vero etiam Arretini AESCVLAPIVM, ac praeterea HYGIAM coluerint, ſuperſtitione antiquiſſima, teſtatur ara nuper edita inter Gudianas (1). De Cluſininorum cultu, conſtat ex alia ara, iiſdem Diis dedicata, quam illuſtravi in Parte II. Inſcriptionum antiquarum, quae exſtant in Erruriae Vrbibus (2).

Accedit praeterea ſimulacrum ex aere eximium, omniumque rariſſimum, quod in Tabula XXXVII. huius operis exhibeo num. II. Olim in lucem illud protuli (3) ex Cimeliis Andreiniis: quod paullo poſt a ſceleſtiſſimo homine furto ſubreptum fuiſſe cognovi. Idem artifex Tuſcus, qui hoc ſignum fabricavit, perfeciſſe creditur & alterum quoque Iunonis Argivae, ſuperius relatum Tabula XXIII. num. II. quod opificio longe ſimillimum mihi viſum eſt. Imberbis effictus eſt AESCVLAPIVS, togatus potius, quam palliatus, & ſine baculo; non ſecus ac cernitur in altero ſigillo, quod adfert Pignorius (4). Oculos vel gemmeos vel aureos habuiſſe indicabant cavitates, quas in oculis vidi. Dextra ſerpentem in varios ſinus circumvolutum gerit: ſiniſtra vero globum, quaſi indicet, priſcos medicos augurali ſcientiae & aſtronomiae operam dediſſe, ut cognita ſiderum natura, eorumque maligno beneficoque influxu, melius aegrotorum ſaluti conſulerent. Pedes nudi ſunt: caput tutulo turbinato tegitur, qui conchylium referre videtur. Quod vero maxime eſt obſervatu dignum, non humanas, ſed caninas aures habet, quae mihi indicio fuere, ut AESCVLAPIVM referre cenſerem. Huius rei cauſam ita aperit Feſtus (5): *In inſula,* (nempe Tiberina) *AESCVLAPIO facta aedes fuit, quod aegroti a Medicis aqua maxime ſuſtententur: eiuſdem eſſe tutelae draconem, quod vigilantiſſimum ſit animal: quae res ad tuendam valetudinem aegroti maxime apta*

O *eſt.*

(1) Pag. XLVI. num. 2.
(2) Pag. 404. num. 5.
(3) In Parte I. eiuſdem Operis Tabula XVI. pag. LXXX.
(4) In Symbolic. Epiſtol. XIII. pag. 48.
(5) Lib. IX.

eſt. Canes adhibentur eius templo, quod is uberibus canis ſit nutritus. Bacillum habet nodoſum, quod difficultatem ſignificat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor plurimorum ſit remediorum. Huic gallinae immolabantur.

Ne vacuus altera ex parte eſſet locus in eadem Tab. XXXVII. propoſui num. I. pulcherrimum APOLLINIS, quem Aeſculapii patrem fingunt, ſimulacrum aheneum, e Muſeo Mediceo depromtum, egregia arte, ut videtur, a Tuſco opifice abſolutum. Sacrificantis ritu, dextera pateram, ſiniſtra vaſculum ſive acerram tenet. Caput radiis ornatur, qui ea ſpecie arboris folia referunt. Capilli undantes, & ipſi coronam radiatam imitantur.

TAB. XXXVIII. XXXVIIII.

MERCVRIVS

Etruſcorum Deus, praecipue vero Arretinorum, Mediolanenſium, Brixienſium, Mantuanorum, Mutinenſium, & Firmanorum.

PErſpectum ſatis ſuperque eſt, MERCVRIVM ab Etruſcis ſummo honore cultum fuiſſe (1): quod praeter inſignes auctores (2), clariſſime teſtantur pondera ſive monetae noſtrae gentis, quae eius imaginem & caduceum praeferunt, de quibus inferius erit dicendi locus peropportunus. Accedunt duae inſignes paterae aereae, e Muſeo Ficoronio depromtae, atque apud Dempſterum vulgatae, Tabula III. & IV. in quibus ad imaginem MERCVRII ſcriptum eſt, ƨᴍqᴠ+ *Turms*; ſi vero prior littera ſit 1, non +, ut dicat ƨᴍqᴠ1. legendum erit *Purms*: erueturque alterum cognomen MERCVRII; in quo veſtigium quoddam Graeci nominis Πυρόεις, *Ignitus*, vel Πυρσὸς, *Fax*, unde *Facifer*, de quibus Suidas. Tuſcos interdum ſolo cognomine Deos adpellare conſueviſſe, oſtendunt aliae paterae, Deorum nominibus inſcriptae; in quibus, ut diximus, tum Iuppiter, ᴙᴎI+. *Tina*, *Tonans*; & Bacchus ſimiliter cum fulmine ſculptus, ᴙIᴎI+. *Tinia*, *Tonans*, proprio cognomine indigitatur. In altera vero patera relata in Tabula IV. in qua ſculpti ſunt, ut mea fert opinio, MERCVRIVS & Apollo coram Minerva & Iunone, vel litigantes (3) ob inventam

(1) Vide Bonarrotium ad Monum. addita Dempſtero §. VIII. pag. 14.

(2) Vide Dionyſium Halicarnaſſ. Lib. I.

(3) V. Pauſan. in Boeot. Lib. IX. Cap. XXX.

tam lyram, vel cum iisdem conloquentes post iudicium Paridis: adscriptum est aliud MERCVRII cognomen, quod tres alterius Etrusci cognominis ƨM◁VϮ vel ƨM◁V⅂ litteras retinet, nimirum ИA◁VϮ *Turan*. Huic cognomento ИA◁VϮ, quod veteres Tusci dedere MERCVRIO, respondere aliquo modo videtur illud Graecum Θυραῖος, hoc est *Thuraeus*, quasi *Ostiarius*, *Ianualis*, quo Ianus vocatur apud Macrobium (1): idemque ac Mercurius & Apollo esse dicitur; ea quidem de causa, quod omnibus ianuis praesit, sitque exitus & introitus portarum & viarum rector ac potens custos. Etrusci, ut colligimus ex hac perinsigni patera, eodem cognomine vocarunt MERCVRIVM, quem & ipsi crediderunt ianuae caelestis & inferae praesidem, eiusque forsitan simulacrum, non secus ac illud Iani ad fores aedium, in atriis, in vestibulis, in portis arcium, & in aditu aulae Regum, statuendum esse censuerunt.

Alio quoque cognomine Etrusci MERCVRIVM adpellarunt, nempe CASMILLVM & CAMILLVM, hoc est *Deorum Ministrum*, ut docent ex Callimacho Statius Tullianus (2) apud Macrobium (3), Apollonii vetus interpres (4), Festus, aliique celebres auctores. Hunc Deum ex Cabiris sive Samothracum, Diis unum fuisse tradunt, quos ita vocarunt, a magnitudine sive a potentia, ut ostendit Vossius, quem operae pretium facies si consules (5).

Accedunt, praeter monetas & pateras, aerea Etruscorum simulacra, e quibus duo adferre volui, quae censui rarissima atque insignissima: eaque exstant in regio Mediceo Thesauro. Primum quod habes in Tabula XXXVIII. refert, ut arbitror MERCVRIVM regni caelestis & inferni Genium, qui animam ad inferos vel ad caelum defert. Quod vero Etrusci artificis sit opus, indicat ipsa sculptura, quae Tuscanici opificii omnes characteres & indicia praefert. Ne vero id cuiquam mirum videatur, adducam magni Philosophi Pythagorae opinionem, a Diogene Laërtio adlatam in eius vita: quem natione Etruscum esse scribit, Mnesarcho patre Tusco, gemmarum scalptore, natum, qui de MERCVRIO ita sensit. Τὸν δὲ ΕΡΜΗΝ, ταμίαν εἶναι τῶν ψυχῶν· καὶ διὰ τοῦτο Πόμπεα λέγεσθαι, καὶ Πυλαῖον, καὶ Χθόνιον, ἐπειδήπερ οὗτος εἰσπέμπει ἀπὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχάς, ἀπό τε γῆς, καὶ ἐκ θαλάττης. καὶ ἄγεσθαι μὲν τὰς καθαρὰς ἐπὶ τὸν ὕψιστον· τὰς δὲ ἀκαθάρτους μήτε ἐκείναις πελάζειν, μήτε ἀλλήλαις, δεῖσθαι δ' ἐν ἀῤῥήκτοις δεσμοῖς ὑπὸ Ερινύων. *Porro* MERCVRIVM (arbitror) *animarum quaestorem esse*, *at-*

(1) Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(2) Lib. I. de vocabulis rerum.
(3) Saturnal. Lib. III. Cap. VIII.
(4) In Lib. I. Argonautic.
(5) De orig. & progr. Idololatr. Lib. II. Cap. LVII.

que ideo Ductorem dici , ac Ianitorem , & Terrenum ; quod is ex corporibus , & ex terra , & e mari animas immittat : & puras quidem atque purgatas in excelsum ducat : impuras vero illis ne appropinquare quidem , neque invicem sibi ipsis , ceterum vinciri a Furiis infractis nexibus . Haec igitur Pythagorae opinio de MERCVRIO cum hoc elegantissimo signo mirifice convenire videtur , & cum Tuscorum Theologia , qui improborum hominum Furias ultrices credidere , & lustrationes ad purgandas animas a sceleribus instituere ; quare facile crediderim , Pythagoram , qui etiam universam Aegyptum diligentissime perlustravit , Aegyptiosque viros sapientissimos audivit , veterem Theologiam arcanaque religionis mysteria sapientius ceteris Philosophis Etruscos docuisse . Ea enim mihi valde adridet virorum doctorum opinio , qui ab Astronomis & Philosophis vetustissimis Idololatriam originem habuisse existimant .

Igitur MERCVRIVS expansis alis , quasi in caelum volaturus , nudo capite , sine pileo & alis , virginem , quam indicat virginalis palla , ulnis defert , quae eum blando & sereno vultu intuetur , sublatisque ad caelum manibus , vel Deos superos vel ipsum MERCVRIVM ducem suum orare videtur . Quia vero eadem virgo caput habet ornatum radiato nimbo , potius Deam , quam hominis animam referre arbitror : ac facile dixerim PROSERPINAM , quam Tusci a MERCVRIO ab inferis evocatam , in caelum reductam fuisse commenti sunt . Notum est ex antiquis Mythologis (1), Proserpinam pauca mali punici grana comedisse ; quapropter negatum ei fuisse ab inferis regressum . Verum Ceres , filiae suae flagrans desiderio , ab Iove impetravit , ut dimidia parte anni apud se , dimidia apud Ditem patrem esset . Aliqui ferunt , curru albis equis vectam , in caelum ad Iovem conscendisse (2) .

Multis porro de causis non credo , hoc simulacrum referre posse Plutonem rapientem Proserpinam ; nam in antiquis sculpturis eadem virgo rapta , vim sibi inlatam iactatione manuum , gestu , & moerore animi indicat , corpusque ita intorquet & circumagit , ut e manibus raptoris Dei effugere nitatur . Heic vero PROSERPINA quietissime ducitur a MERCVRIO , blandoque vultu manibusque ad Iovem sublatis , summam animi laetitiam , gratumque animum benefico ductori declarare videtur .

Alterum MERCVRII simulacrum aereum , prolatum in Tabula XXXVIIII. est quidem Etruscum , sed non tam altae antiquitatis ; raro enim vel numquam , primis Idololatriae seculis , Tusci artifices Diis complura simul symbola tribuerunt ; quae enim

(1) V.Phurnut. de Nat. Deor. Cap. XXVIII. (2) Pindari Scholiast. Olymp. VI.

enim nulla habent, omnium profecto antiquissima signa censentur. Toto corpore nudus, capite dumtaxat perornato alato galericulo, orbi, similiter alis volucribus & expansis instructo, insistit MERCVRIVS: qui dextera perparvum cornu, pomorum florumque copia, & arborum foliis refertum, laeva vero ardentem lampadem gerit. Globus, index orbis terrarum, non MERCVRIO solum, verum etiam Iovi, Serapidi, Apollini, Veneri, Victoriae, Fortunae, multis de causis subiicitur, quas alibi diligenter investigavimus. MERCVRIO autem tribuitur, quia Philosophi vetustissimi eum mundi parentem crediderunt (1): & forsitan, quia mundum vel Deum esse, vel divinum quid & animatum in se habere censuere, ideo in superiori parte alas, divinitatis, motus & velocissimae virtutis insignia, addiderunt.

Potest etiam ex additis symbolis hoc simulacrum referre MERCVRIVM triplicem, hoc est *Superum* sive *Caelestem*, *Terrestrem*, & *Inferum*: de quo non pauca me dicere memini ad Gemmas antiquas, in Museo Florentino nuper a me illustratas (2), queis haud opus est lectoris aures iterum obtundere. Illud notandum, ex hoc simulacro facillime colligi posse, Etruscos credidisse eumdem esse MERCVRIVM ac Apollinem: cui etiam copiae cornu frugibus dives, & accensam lampadem, ut observavimus, veteres dedere (3), quo clarius eorumdem siderum virtutem & beneficia, quae mundo conferunt, demostrarent. Praeterea suspicor, etiam Etruscos, exemplo Aegyptiorum (ut diserte docent Plato in Phaedro, & Iulius Firmicus) MERCVRIVM credidisse Geometriae, Astronomiae & Haruspicinae auctorem atque parentem (4); sed haec modo satis.

Memorat Iulius Obsequens inter prodigia, quae evenere, C. Valerio & M. Herennio Consulibus, Arretii signum aheneum MERCVRII sudasse: ex quo apparet, Arretinos prisca religione MERCVRIVM coluisse, & quidem iisdem, ut arbitror, sacris & caerimoniis, quas primum Tusci docuere. Apud Mediolanenses (5), Brixienses (6), Mantuanos (7), Mutinenses (8), Firmanos (9), qui Etruscorum coloni fuere, ut ostendit Thomas Dempsterus (10), non paucae exstant marmoreae arae MERCVRIO dedica-

(1) Vide Marsil. Ficinum ad Ennead. II. Lib. VI. Plotini, in Summa pag. 302.
(2) Tom. I. Clas. IV. Tab. LXX. LXXI. a pag. 136. ad pag. 146.
(3) Vide Tom. II. Musei Flor. Clas. IV. Tab. LXXXVIII. pag. 143.
(4) Vide, si otium est, ibidem Clas. IV. pag. 143. 144.
(5) Horum aras Mercurio sacras adfert Gruterus pag. LI. 2. LIII. 3. 7.
(6) Idem p. LII. 7. MLXVII. 10. 11. 12. 13.
(7) In Gudian. pag. XXXVI. 7. Grut. LV. 3.
(8) Ibidem, & in auctariis.
(9) Ibidem pag. LII. 11.
(10) De Etr. Reg. Lib. I. Cap. IX. Lib. II. Cap. XII. Lib. IV. Cap. CXIV. CXVI.

dicatae : quarum auctoritate colligimus , eum tamquam tutelare , vel etiam patrium numen (multo magis ubi frequentiores exstant) ex antiquissima superstitione cultum fuisse ; quod etiam ex aliis monumentis , mox adducendis , clarius adparebit .

TABVLA XL.

MARS CAMVLVS

Etruscorum Deus , praesertim Larinatium , Faesulanorum , Tudertium , Spoletinorum , Capenatium , Lanuvinorum , & Genuensium .

MARTIS nomen , non ab alia natione , quam ab Etrusca , Latinos & Romanos accepisse verisimillimum est . Constat enim Oscorum lingua (1) , quae est Etruscae dialectus , MAMERTEM adpellatum fuisse , e quo contractum nomen MARS , pronuntiatu facilius quam MAMERS , derivatum est . Id diserte testatur Festus : & quamquam M. Varro (2) a Sabinis quoque MAMERTEM vocatum adfirmet ; non evertit tamen , sed magis confirmat meam opinionem ; nam Sabini , qui Tuscorum imperio paruere , ab ipsis accipere id nominis potuere : facilius tamen ab his crediderim QVIRINVM nominatum fuisse , a *quiri* , hoc est *hasta* , Sabinorum lingua , qua hic Deus uti existimabatur . In vetustis aris non paucis , MARS alio quoque cognomine vocatur , nempe CAMVLVS : quam vocem Sabinam viri docti existimant , quod praesertim in antiquis monumentis , apud Sabinos repertis , occurrat (3) : quid vero CAMVLVS significet , non exponit Reinesius , omnium antiquitatis interpretum doctissimus (4) . A *camo* seu *freno* adpellatum aliqui volunt ; sed sine ratione , ut videtur (5) . Si coniecturis indulgere licet , crederem fortassis CAMVLVM significare *ministrum* vel *praeministrum materiae* , a voce Etrusca *Casmilo* sive *Camilo* , *Camillo* , dein factum CAMVLVS ; quae interpretatio consonat cum alio MARTIS cognomine , nimirum SILVANO , cui vota facta in silva memorat Cato (6) , quod silvis praeesset ; sive , ut explicat Ioannes Gerar-

(1) Vide Dempsterum de Etrur. Reg. Lib. I. Cap. XXI. & XXVI.

(2) Lib. IV. de Lingua Lat.

(3) Vide Gruterum pag. LVI. num. II.

(4) Class. I. num. 150. 271.

(5) Vide Struvii Ant. Rom. Synt. Cap. III. pag. 96.

(6) De re rust. Cap. LXXXIII.

Gerardus Vossius (1), vim suam exerceret in universam elementorum ὕλην, sive materiam.

Etrusci ex antiquissima religione, omnibus divinis honoribus, institutisque Saliis, MARTEM devenerati sunt. Perpauca huiusce Numinis simulacra in nostris Museis observantur; nam ea, quae hastam intorquent & iaculantur, non MARTEM, sed Heroas, vel Lares Averruncos, & Defensores veterum Etruscorum repraesentant: eorumque supellex est locupletissima fere in omnibus Etruriae Cimeliothecis, quorum imagines inferius exponam. Tria tantum signa delegi, quae dubio procul Etrusca arte fabrefacta sunt. Quod profero in Tabula XL. num. I. egregio sane opificio confectum, adservatur in Museo Gaddio. Thorax e pluribus loris consutus, galea altiori cono instructa, suspensis bucculis, torques collum circumdans, tresque baltei, qui pectus exornant, opus Tuscum, aliis nationibus incognitum, evincunt. Dextra manus in quiete posita est, sinistra hastam gerit.

Alterum signum, quod sequitur in eadem Tab. XL. num. II. & III. duplici schediasmate diligenter delineatum, est quidem longe vetustissimum, magnoque in pretio habendum. Exstat in locupletissimo Mediceo Thesauro, parque est archetypo eius magnitudo. En igitur, nunc primum in lucem MARS togatus, Tyrrhenis calceis indutus, absque galea & thorace, pectore vero & capite nudo effictus. Capilli satis prolixi sunt, in fine adtonsi, atque in duas partes post humeros dispertiti: quod Tusci primo sculpturae aevo factitasse diximus. Dextera gladium incurvum, ea specie, quam adhuc Orientis gentes retinent, demissum gerit, quasi post caedes & bella quiescentem: fere *harpen* dixeris. Etruscorum more, stroppo vel sericeo torque collum eius ornatur.

Habes num. IIII. in eadem Tabula XL. aliud MARTIS sigillum ex aere, quod apud me exstat. Illud in eo maxime notandum est, quod ocreas habet, & clypeum quadratum, itemque galeam clausam, quae arma fuere apud veteres Etruscos magnopere in usu: quod tum ex hoc signo manifestum est, tum etiam ex aliis apud Dempsterum editis Tuscorum monumentis (2).

Demum proponitur in eadem Tabula XL. num. V. aereum MARTIS caput, eximii operis Tuscanici, a simulacro suo divulsum, quod insigne est, & observatione dignum propter galeae fabricam: exstatque in locupletissimo Gaddiorum Museo. Conus adsurgens, anserinum caput inversum quodammodo refert: superne inhae-

(1) De orig. & progr. Idololatr. Lib. II. Cap. XIII.

(2) Tabula XLVIII. Tabula LXVI. Tabula LXXVIII.

inhaerent duo orbes, seu trochleae: inter quas cristae pinnaeque, verticillo depressae, facilius continebantur, & caput inumbrabant: vel etiam pariter ex eis religata equina cauda tutius dependebat. Extremam oram eiusdem galeae circumdat stroppus, qui ei ornamento est, & capiti coronam addit. Vtrimque duae bucculae conspiciuntur: alterae maiores suspensae; minores vero, aurem tuentes, demissae.

Quanto autem studio, & quam eximia religione Etrusci MARTEM coluerint, supervacaneum est dicere. Cum Bellona forsitan commune templum & aram ubique habuit (1). Inter populos Etruriae, qui in eo colendo excelluere, numerandi sunt Larinates, in Apulia antiquissimi ac valde celebres (2); quorum monumenta videre est apud insignes antiquarios (3). Faesulis signum aereum MARTIS fuit, ac proculdubio templum, instituto maiorum, Etruscaque religione sacrum atque insigne: quod evincitur e marmore a me edito, in Faesularum ruinis invento (4): indicantque loca ex eo adpellata *Camerte*, quasi, ut aliqui volunt, *Campi Martis* (5). Nec solum Faesulis praecipuo honore cultus MAVORS, verum etiam & in his locis, ubi postea haec urbs splendidissima FLORENTIA condita est: quae quidem primum Tusci maiores nostri incoluere. Templum MARTI, tamquam Deo proprio & tutelari, & heic dedicatum fuit, eoque in loco, ubi, ad abolendum falsi huiusce Dei cultum, veteres Christiani patres nostri insigne Baptisterium exstruxere: & pro MARTE, vocati in admirabile Christi lumen, sacroque tincti Baptismate primum a S. Romulo Episcopo & Martyre, misso ab Apostolorum Principe Petro, S. IOANNEM BAPTISTAM in Patronum ac Defensorem solemni ritu, institutisque supplicationibus & festis adlegere.

Quod vero Tudertes quoque, Spoletini, Capenates, Genuenses, Lanuvini, Tusculani, Tiburtini, aliique Etruriae populi nobilissimi, MARTIS numini maxime devoti fuerint, ex antiquis aris iam editis (6), me adfirmare posse video.

Quum haec iam edita essent, diligentius observavi Etruscam pateram, in Dempsteriano Opere relatam Tabula IV. (7) in qua paullo superius dixi insculptum esse Mercurium & Apollinem, qui inter se collocuntur coram Iunone & Minerva, peracto iam

Pa-

(1) Vide Inscript. Gudianas pag. XXXVI. 9. & XXXVII. 1.

(2) Memorantur a Cicerone in Orat. pro Cluentio, a Livio, Plinio, Silio.

(3) Inscriptas aras Marti adnotaveram apud Gruterum & inter Gudianas, sed e memoria mea excidere.

(4) In Par. II. Inscr. Etrur. pag. 93. num. 2.

(5) Vide Vinc. Borghinium de Origine Florentiae pag. 46. & 220. Partis I.

(6) Vide inter Gudianas XXXVIII. 8. Gruterianas Pag. LVI. 7. LVII. 2. XLV. 6. 7. Donianas Class. 1. num. 44. 46. 51.

(7) Tom. I. pag. 78. Etr. Reg.

Paridis iudicio . Iunonis notandum cognomen ИAꓤAᒧ ; hoc eſt *Laran* , quaſi dicas Larum , ſive Deorum matrem vel principem : Latini poſtea dixere *Larumdam* , nimirum Larum Deam . Verum non MERCVRIVM , ſed MARTEM facilius ſculptum credam ; qui in eo conſilio adhibetur , decernitque cum Apolline , adnuente irata Iunone & Minerva , vaſtandam eſſe peſte belloque omnium teterrimo ac ſaeviſſimo Ilienſium gentem , ob fatales nuptias Helenae & Paridis Alexandri , quas amica Venus conciliaverat , praemiumque accepti a ſe aurei pomi condixerat . Illud enim cognomen ИAꓤVᛏ *Turan* , melius exprimere videtur MARTEM , quam MERCVRIVM . Homerus enim MARTEM adpellat Θούριον , ab citato adſultu ; nam θορεῖν eſt cum impetu inſilire : unde *hippothoros* cantus , ut notat Gyraldus (1) , ad incitandos equos ad hinnitum : eaque ratione videtut Suidas ex Ariſtophane Θούραν MARTEM adpellare ; quod Graecum vocabulum cum Etruſco ИAꓤVᛏ *Turan* magis convenit (2) . Ad haec notandum , quod peracto iudicio , haud conſentaneum fuit , ut in eo Dearum conſilio intereſſet Mercurius , qui Veneris cauſae magnopere favit , & Paridem , ut Veneri pomum daret , inſtigavit : quod ex Luciano atque ex antiquis ſculpturis conſtat (3) . Igitur Apollo ad peſtem , MARS ad bellum inferendum , a Deabus odio & ira flagrantibus , ob iniuriam ſpretae formae , adhibentur . Si vero credamus , Etruſcum caelatorem , in ipſa artis infantia rudem , neſciviſſe tres Deas exiguo in loco ita aptare , ut bene conſpicerentur , ideoque Venerem praetermiſiſſe ; tunc haud difficulter credam , ſculptum eſſe Apollinem & Mercurium , qui etiam eodem prorſus geſtu colloquentes , vel litigantes ob inventam lyram , in aliis ſculpturis exhibentur , adſtantibus Iunone & Minerva , ut in Tabula XXXVIII. apud Dempſterum : quorum imaginibus adſcripta ſunt Etruſca cognomina ad dexteram ƎᒧIAMᒧ *Lmaile* , ad ſiniſtram Ǝƨ↓Ǝ *Ellſe* vel *Elſe*. Aſt vero Vir longe Doctiſſimus Ludovicus Bourguet in eadem patera relata Tabula IV. apud Dempſterum , ita Deorum nomina interpretatur ; ИAꓤAᒧ , *Laran* , Mars : ИAꓤVᛏ , *Turan* , Mercurius : AƎꓤИƎM , *Munrva* , Minerva : VᒧꟻA , *Apul* , Apollo (4) ; ſed ego duas tantum in utraque patera caelatas Deas in medio duorum Deorum video , non tres Deos , & unam dumtaxat Deam .

(1) Hiſtor. Deor. Syntagm. x.
(2) Vide etiam Suidam in voce Θέρας.
(3) Muſei Flor. Tom. II. Tab. XXIV. pag. 58.
(4) Diſſert. I. Acad. Cortonen. pag. 12.

TABVLA XLI. XLII. XLIII.

VENVS

Etruſcorum, maxime Volaterranorum, Veientum, Tuſculanorum, Cortonenſium, Arretinorum, & Tifernatium Dea.

DEorum templa, quibus in locis collocanda ſint, luculenter exponens Vitruvius (1); fanum VENERIS, extra moenia dedicari ſolitum, ſcribit ex diſciplinarum ſcriptis Haruſpicum Etruſcorum: ea maxime de cauſa, uti non inſueſcat in urbe adoleſcentibus ſeu matribus familiarum venerea libido: tanta fuit, primo illo aevo, Etruſcorum continentia & diſciplina. Etruſcis haec loca incolentibus, inſigne templum VENERI dedicatum memoratur, uti coniecturis adſequor, extra moenia, in ſuburbano rure prope S. Martinum *alla Palma* vulgo nuncupatum, quincto fere ab urbe Florentia lapide: quo in loco Sanctes Marmocchinius (2) teſtatur inventam fuiſſe VENERIS ſtatuam marmoream, altam pedes quatuor, quae ex eo tempore adſervatur in ſuburbana Villa Nobiliſſimorum Marchionum *Della Stufa*, ad viam Piſanam. Eam editam vide apud Dempſterum Tabula XLIII. Ornata eſt Dea torque ſericeo, ac duplici armilla in ſiniſtro brachio: tenetque ſiniſtra manu ſacram columbam, qua indicat, ſe eſſe vim generatricem inferioris naturae (3). Eadem ſtatua epigraphe Etruſca inſignis eſt: in qua inter cetera legitur ⅃AI⊙qA⅃ AHAↄ; ſed modo prima littera quum ſit (ut video ex antiquis codicibus manu conſcriptis) iniuria temporis extrita, legendum arbitror ⅃AI⊙qA⅃ AHAO; ideſt *Thana Larthial*: quae verba, ut ego interpretor, ſignificant DEA, ſeu DIVA, vel DIA REGINA: in reliquis forſitan VENERIS nomen, nobis incognitum, latet: vel etiam viri, ſeu feminae, qui ſtatuam huic

(1) De Architect. Lib. I. Cap. VII.

(2) Exſtat manu conſcriptus Codex eiuſdem in Biblioth. lectiſſima Illuſtriſs. Eq. Antonii Franciſci Marmii pag. 15.

(3) Vide Voſſium de Idololatr. Lib. II. Cap. XXVII. pag. 163.

huic Deae donavit. Profecto a voce ЯИЯΘ *Thana*, non multum diverſa eſt Θέαινα apud Graecos (1), quae ſonat *Dea*: adeoque ЯИЯΘ, *Dea Diva* explicari poteſt. Quod vero ſequitur ⅃ЯIΘꓤЯ⅃ *Larthial*, exponendum eſt *Regina*: quemadmodum LARTES *Rex* interpretatur, ut *Lartes* Porſena. Huic alia perſimilis eſt inſcriptio, quae legitur in ſtatua marmorea Deae NORTIAE, vel etiam VENERIS, quae Volaterris exſtat in aedibus Maffeiorum, cuius imaginem ſupra dedimus in Tabula IIII. Eadem enim ſtatua VENEREM referre poteſt, quam forſitan Etruſci NORTIAM vocarunt; ita enim cum infante faſciis involuto, quem defert in ſiniſtro brachio, repraeſentatur in numiſmate, in honorem Fauſtinae Auguſtae percuſſo, cum inſcriptione VENERI GENITRICI; quare hinc non male arguere poſſumus, Volaterranos VENEREM religioſiſſime coluiſſe.

Poſt tempora Numae VENVS in Vrbem recepta eſt (2), quam *Frutam* ſeu *Fruti* adpellarunt. Ioſephus Scaliger (3) hoc nomen ſine dubio detruncatum diſtortumque cenſet ex Ἀφροδίτη Graecorum, quod a lingua veterum Etruſcorum non abhorrere facile crediderim. Templum VENERIS *Fruti* vel *Frutae* vocarunt *Frutinal*, ut docet Feſtus: quod quidem nomen genium linguae Etruſcae imitatur, in qua plurima vocabula ita deſinunt. Hoc nomine Marquardus Gudius adducit marmor inſcriptum VENERI FRVTAE IVCVNDAE (4), in quo memoratur FRVTINAL ei dedicatum: quod in via Appia exſtructum fuiſſe arguit ex inſcriptione ibidem reperta. Hunc titulum diligentius expendent viri docti. Voſſius cenſet, VENERIS nomen eſſe ab Etruſcis (5): eoſque accepiſſe ab Oriente: venireque, non quidem a חן *chen*, quo quandoque *gratia*, *forma*, *ac venuſtas* denotatur; ſed ex eo, quod Aſſyriis tabernacula, in quibus VENERI virgines dicarentur, nomen habuerint *ſacoth benoth*; a *benoth* enim *Benos*, ſeu *Venos* fuerit: quod etiam alio in loco adfirmat (6), inhaerens Ioannis Seldeni opinioni, qui a *Benoth* deducit *Venus*; nam B atque V, item T & S, promiſcue ſolent uſurpari.

Philippus Senator Bonarrotius, de VENERE Etruſcorum Dea differens (7), ad eam ſpectare adfirmat aheneum ſimulacrum fere cubitale, Etruſcis litteris inſcriptum, quod exſtat in Muſeo Mediceo, producitúrque in Dempſteriano Opere Tabula XLI. Verum quum po-

(1) Vide Suidam in hac voce Tom. II. pag. 169.
(2) Conſulendus Macrobius Saturnal. Lib. I. Cap. XII.
(3) In Notis ad Feſtum pag. LXV.
(4) Inſcript. Pag. XXXIX. num. 2.
(5) De orig. & progr. Idololatr. Lib. II. Cap. XXVII. pag. 163.
(6) Ibidem Lib. II. Cap. XXII. pag. 153.
(7) Vide Explic. §. VII. pag. 13.

postrema inscriptionis verba (quam accuratius exscriptam supra dedimus in Tabula II.) habeant ꓲꓮꓲꓲꓳꓲꓲ *Lithilal*. forsitan potius referre crediderim Iunonem Reginam Luciferam, quae eadem est ac Diana sive Luna (1), quam VENEREM; in eo enim Etrusco cognomine elucet Graecum Εἰλείθυια, *Ilithyia*, quo Romani Iunonem Luciferam vocarunt, ut clare testatur Dionysius Halicarnassensis (2), aliique celebres auctores (3).

In agro Veientum & apud Tusculanum, olim urbs fuit haudquaquam obscura, *Arae Mutiae*, sive *Arae Murciae* adpellata, quae a VENERE cognomento MVRCIA, quae ibidem colebatur, nomen accepit. Fuit etiam sub monte Aventino MVRCIAE Deae sacellum; qui mons antea *Murcus* vocabatur, auctore Festo. Viri docti hoc cognomen VENERI datum volunt, vel quia myrtus ei sacra; vel quia ipsa segnis sit, amantesque segnes efficiat. Tertullianus (4) MVRCIAM, *murcoris* vel *marcoris* Deam esse adfirmat: quod nonnullis magis adridet. Plura adfert Thomas Dempsterus de hac Dea (5), quam Etrusci summa religione coluere: ad quem lectorem mittimus.

VENEREM, ac forsitan MVRCIAM, refert perparvum aereum simulacrum elegantissimum, a Tusco artifice pereximio sculptum, quod exstat Cortonae in Museo Coratio: eaque in urbe inventum est una cum aereo Gryphe, Etruscis litteris inscripto, qui etiam in eodem Museo adservatur: quo monumento duplici schediasmate expresso in Tabula XLI. num. I. & II. coniicere possumus, VENEREM & a Cortonensibus praecipua religione cultam fuisse. VENVS MVRCIA, παστόφιλος thalami amica, ut videmus, iacens effecta est ac dormiens, totoque corpore nuda; nisi quod amiculum velat dextrum femur & crus, & sub reliquas partes insternitur. Capilli in fronte concinne dispositi, post terga soluti visuntur. Caput exornat galericulus cum praealto tutulo, efformatque in anteriore parte mitellam sive diadema, eximium frontis decus: cum alis utrimque quasi ad volandum expansis. Describitur a Pausania simulacrum VENERIS Μορφοῦς *Morphus* apud Lacedaemones (6), quae sedere videbatur: habebatque in capite καλύπτραν, galericulum, & pedes compedibus adstrictos: quibus innueret, erga viros suos, firma fide coniuges esse oportere.

Sequuntur in eadem Tabula XLI. num III. & IIII. duo par-

(1) Vide Ciceronem de Nat. Deor. Lib. II. Orpheum in Hymnis. Horatium Epod. Lib. Ode XVIII. Plutarchum Lib. III. Sympos. probl. I. Theocritum in Encomio Ptolaemei.

(2) Lib. IV. Antiq. Rom.

(3) Vide Vossium Lib. II. Cap. XXVI.

(4) De Spectaculis Cap. VIII.

(5) De Etr. Reg. Lib. IV. Cap. LV.

(6) In Laconic. Lib. III. Cap. XV.

parva ſigilla ex aere, elegantia Tuſcoque opificio probatiſſima. Primum exſtat in Mediceo Cimeliarchio: alterum vero apud Marchionem Gaddium: exhibetque VENEREM ſuperiore corporis parte nudam, inferiore vero veſte tectam, cum pedibus indutis Tyrrhenis calceis: quae dextera columbam praefert, amoris & fecunditatis ſymbolum (1). Verum quum ea avis ſit ſpecie longiuſcula, magiſque caudata, & non adeo pinguis, ut columbae, ſed gracilior; videndum eſt diligentius, an potius eſſe poſſit perdix vel turtur alba: quam Aelianus (2) Veneri Cererique, tum etiam Parcis & Furiis ſacram eſſe teſtatur.

Rariſſimum, exquiſitoque artificio pulcherrimum, eſt aheneum ſimulacrum VENERIS, quod ex archetypo eiuſdem magnitudinis, e Mediceis Cimeliis, nunc primum in lucem prodit in Tabula XLII. Tunica ſuccincta militari amicta eſt Dea, quam in utroque humero bullae obfirmant (3): ceterum nuda, indutis pedibus Tyrrhenis ſandaliis, capite vero tecto galea, multis cornibus armata atque inſtructa: qua ſpecie nondum viſam eſſe VENEREM a viris doctis exiſtimo. Pauſanias non uno in loco ſe vidiſſe memorat VENEREM Ὁπλισμένην, *Armatam*, quam coluere Lacedaemones (4). Cytheri (5) ea ſpecie armis inſignem VENEREM, Οὐρανίαν *Caeleſtem* dixere. Apollonius Ὁπλοφοροῦσαν vocat (6). Cyprii venerati ſunt VENEREM Ἐγχειον, nimirum *Haſtatam*, ut docet Heſychius. Praeterea frequenter in antiquis ſculpturis caelatiſque gemmis VENUS VICTRIX galeam gerit vel capite vel manu: tenetque etiam clypeum (7), quem, ut fertur, invenit, vel cudere docuit (8). Romani *Cluacinam* vocarunt; nam cluere, antiqui pugnare dixerunt (9). Aliqui *Cloacinam* legere malunt: quod nomen in Graeca & Sabina lingua radices habere docet M. Varro (10): nec prorſus remotum ab Etruſca eſſe arbitror. Nihil vero obſtat, quominus credam, ab Etruſcis quoque cultam fuiſſe VENEREM *Armatam*; nam hoc genus galeae, cornibus inſignis, apud eos in uſu fuit in bello, ad terrorem hoſtibus incutiendum: quod manifeſtum eſt inſpicientibus Tuſcos milites caelatos in pulcherrimo argenteo vaſculo deaurato, prope Cluſium reperto, quod modo adſer-

(1) Ex Phurnuto & Fulgentio Mytholog. Lib. II. de Venere.
(2) De Animal. Lib. X. Cap. XXXIII.
(3) Ita ſagulos militum, duplici bulla obfirmatos, notat Bonarrotius ad Monument. addit. Dempſter. pag. 46.
(4) In Corinthiac. Lib. II. Cap. IV. in Laconic. Lib. III. Cap. XV.
(5) Ibidem Lib. III. Cap. XXIII.
(6) Lib. I. Argonautic.
(7) Vide in Muſei Florent. Tom. I. Tabula LXXII. pag. 149.
(8) Teſte Colutho de raptu Helenae. Vide etiam auctorem Hymnorum, qui Homero tribuuntur.
(9) Ex Plinio Lib. XV. Cap. XXIX. Vide etiam Gyraldum Syntagm. XIII.
(10) Lib. IV. de Ling. Lat.

adſervatur in regia Medicea Gaza, editumque eſt apud Dempſterum Tabula LXXVII. & LXXVIII. ſed de galea cornuta dicam & inferius.

Omnia, quae viderim VENERIS ἀγάλματα, ſuperat ſimulacrum aheneum, eiuſdem cum archetypo magnitudinis, quod e Mediceo Cimeliarchio exhibeo in Tabula XLIII. eſt enim elegantia, opificio, partiumque omnium eximio conſenſu inſigniſſimum. Tuſci artificis opus cenſeo abſolutiſſimum, multis de cauſis: quia Graeci ſtatuarii VENEREM nudam effingentes, ita expreſſere, quaſi oblitam ſui, laeva manu ſemireducta, pudenda abſcondentem; quod obſervat Lucianus, deſcribens VENERIS Cnidiae ſignum, quod fecit e Pario marmore Praxiteles (1): quod etiam ante oculos habuit Ovidius, ita illud pingens carminibus (2):

Ipſa VENVS pubem, quoties velamina ponit,
Protegitur laeva ſemireducta manu.

At VENVS Etruſcorum, laevam manum, ut videmus, ſuſpenſam tenet eo geſtu, quem hi facere ſolent, qui ad aliquem inopinatum eventum, in admiratione haerent defixi ac ſtupentes. Dextera ſiquidem pomum oſtentat, indicem ac praemium ſuae eximiae pulchritudinis, qua Iunonem & Minervam, Paridis iudicio, ſuperavit devicitque: quae fabula in antiquis Etruſcorum ſculpturis frequens eſt. Accedit alius etiam capillorum ornatus, crinibus partim eleganter diſpoſitis, partim utrimque ſolutis; qui quidem hac ſpecie non obſervantur in VENERE Medicea, quae Cnidia illa Praxitelis creditur. Oculis paetis, quales VENERI conveniunt, diductoque ore paullum ſubridens, non ſecus ac VENVS CNIDIA deſcribitur, multo ante Praxitelem tempore, a Tuſco artifice ſculpta eſt. Tuſci mitram ſive praealtum diadema ei dedere: quod etiam, Pauſania auctore (3), πόλον, *polum* adpellare poſſumus. Praeterea VENVS, Graecorum artificum opus, frequentius inſiſtit in baſi laevo pede, dextrumque ſuſpenſum aliquantulum tenet: heic vero contra factum cernimus.

Illud ſupereſt, ut adnotem, Arretinos Tuſcos VENERI, ut credere libet, templum ſacraſſe; ſuperſunt enim nomina locorum, quae id declarant: quod obſervavit Cl. Gregorius Redius, Ordinis S. Stephani Baiulivus, de patriis antiquitatibus optime meritus (4). His proximi Tifernates Tiberini templum VENERI VICTRICI dedi-

(1) In Amor. Dialog.
(2) Lib. II. de Arte am. verſ. 614.
(3) In Corinthiac. Lib. II. Cap. X.
(4) Vide in Par. II. Inſcr. ant. Etr. pag. 222.

dedicarunt: quod notavimus teſtimonio antiqui lapidis in Parte II. Inſcriptionum antiquarum, quae exſtant in Etruriae Vrbibus (1).

Illud etiam, quod exciderat, memorandum eſt, quod ſimulacrum VENERIS in Tabula XLIII. relatum (id quod raro vidimus in parvis ſignis ex aere) aures habet perforatas; quae indicio ſunt inaures pretioſiſſimas appenſas iiſdem fuiſſe, quae interciderunt.

TABVLA XLIIII. XLV.

AMOR
triplici forma ab Etruſcis cultus.

AMOREM ſive CVPIDINEM, Deorum omnium maximum & antiquiſſimum, vocat Plato in Sympoſio: quem ſi Graeci coluere, ut conſtat tot ſcriptorum teſtimoniis, atque ex eius ſimulacris, quae, tota Graecia perluſtrata, obſervavit Pauſanias; non erit, ut arbitror, abſurdum credere, Etruſcos quoque divinis honoribus eum deveneratos eſſe. Id equidem ſuadent haec ſigna in Etruria inventa, quae a me exhibentur. Principem locum in Tab. XLIIII. teneat aheneum AMORIS ſimulacrum, in agro Piſaurenſi repertum, quod exſtat in Muſeo Viri Eruditiſſimi Annibalis de Abbatibus, Oliverii, Patricii Piſaurenſis, amici mei optimi, qui delineatum ad me miſit; adfirmans a praeſtantiſſimo Tuſco artifice abſolutum eſſe, & quidem opere exquiſitiſſimo. Currenti ſimilis effictus eſt: quodque notatu dignum, non ſolum humeros, verum etiam & caput habet alatum: alae vero in capite quum Mercurio tribuantur, videndum eſt, an primus ille AMOR eſſe poſſit, quem ex Mercurio & Diana prima natum, ex antiquorum Theologia, docet Cicero (2). Secundum idem Cicero tradit natum Mercurio & Venere ſecunda: quem duo ſigilla Etruſca referre poſſunt, quae in Tabula XLV. num. I. & II. a me adferuntur. Verum quum inſignis protoma CVPIDINIS relata num. I. impoſita ſit bicorni Lunae; probabile eſt deſignare primum AMOREM, natum ex Mercurio & Diana: torquis vero e collo pendens, quernis foliis undique diſtinctus, atque in ſpeciem encarpi pereleganter factus, facile convenire poteſt Mercurio:

(1) Adlatum vide pag. 341.

(2) In Lib. III. de Natura Deorum.

curio : cui , ut vidimus , veteres Tusci , copiae cornu foliis arborum , pomis , floribusque refertum , propter eius sideris beneficum in hanc terram influxum , iuxta veterum Mythologorum Astronomorumque observationes dedere . De Etrusco opificio utriusque signi minime dubitandum esse censeo . Is enim ornatus non occurrit in simulacris artificum Graecae Latinaeque nationis . Vtraque signa adservantur in locupletissimo Mediceo Cimeliarchio . Altero vero , quod exhibetur num. II. in eadem Tabula XLV. quid pulchrius , quid elegantius cerni potest ? AMOR alatus est , alaeque non capiti , sed humeris innexae visuntur . Cumulus capillorum supra caput , vitta in hanc speciem religatus , non cernitur in Graecorum signis : qui crines in tricas disponere solent , illasque vertere in posteriorem partem capitis , ut videmus in AMORE cum Psyche coniuncto , in marmoreo symplegmate Musei Medicei (1) . Frontis capillitium pueri solebant Diis , Genio & Fluminibus devovere , statoque tempore tondere , iisdemque dedicare , uti ex Polluce liquet (2) . E collo pendet torquis , qui ante pectus veluti strophium , Etrusco more , decussatum recidit . Vtrumque AMORIS brachium duplici armilla ornatur , quae ipsum torquem artificio & structura imitatur . Haec varia propriaque nomina habent apud eumdem Pollucem (3) . Vtramque manum ad pectus coniungit : sinistraque aviculam , ut reor , tenet ; quae ita temporis iniuria est labefactata , ut non tam clare adpareat .

Sequitur in eadem Tabula XLV. aliud elegantissimum simulacrum e Museo Carpineo depromtum , quod primus omnium in lucem produxit Cl. Bonarrotius (4) ; sed quid referat non explicavit . Hunc esse arbitror ANTEROTEM , quem Cicero Marte & Venere tertia genitum tradit . Hic Martis instar armatus conspicitur , nimirum Tusca casside prealtioris coni , thorace & ocreis . Bulla ante pectus pendet : quae indicant Etrusci artificis opus . Sinistra manu quid nam teneat , incompertum mihi est , quum ipsum simulacrum non viderim . Hastam vel sceptrum forsitan praeferebat . Globo insistit , currenti & ipse quoque similis ; sed nescio , utrum globus ille antiquus , an adscititius sit .

Horum igitur vetustissimorum monumentorum fide exploratum est , Tuscos nostros AMOREM coluisse , & quidem ortu & generatione triformem , ut observavimus . Primus omnium Graecorum sculptorum Bupali pater , quem ex Plinio coniicimus vixisse Olym-

(1) Vide Musei Florent. Tom. III. Tabula XLIII. & XLIIII.

(2) Lib. II. num. 30. Vide Ph. Bonarrot. in Vasa vitrea Coemeter. Tab. XXXVI. pag. 176. 177.

(3) Lib. V. num. 99.

(4) In Observat. in Numismata max. mod. pag. 234. Vide & in Praef. pag. XXII.

Olympiade LIII. ut tradit Ariſtophanis Scholiaſtes (1), AMORI & Victoriae alas addidit: quod a vetuſtiſſimis Tuſcorum opificibus ſumſiſſe Bonarrotius auguratur (2).

TABVLA XLVI.

VICTORIA

Etruſcorum Dea: praecipua religione a Nolanis & Brixienſibus culta.

QVandoquidem incidit ſermo de VICTORIA, quam veteres Tuſci alatam fecere, eorumque exemplo, ut creditur, Bupali pater, inſignis ſculptor, primus alas ei addidit; haud abs re erit, eius ſimulacrum hoc in loco proponere, cuius ſumma eſt elegantia, atque operis, proculdubio Tuſcanici, exquiſita pulchritudo. Gradienti, pariterque volanti ſimilis efficta eſt: ex eo vero manuum geſtu, ſolutam coronam, quae periit, vel vittam vel phaleram praetuliſſe ſuſpicor, Heroum Regumque ſtrenuiſſimorum, qui in bello hoſtes devicere, inſigne praemium; eſt enim alteri eiuſdem Deae imagini perſimilis, quam pictam vide in Vaſe Etruſco eximii operis, apud Dempſterum edito, Tabula XLVIII. Graeci vero ac Latini palmam vel lauream coronam praeferentem, vel bellicis ſpoliis & globo inſidentem repraeſentarunt. In marmoreo ſepulcro Cluſino (3) eadem VICTORIA (ni tamen viris doctis Bellona potius videatur, quod non negaverim) Heroibus vel etiam Diis pugnantibus contra Gigantes, favens & propitia adparet, adſtatque comes iuxta quadriiugum currum, & ad praeliandum eorum animos ſpe gloriae atque ſecurae tranquillitatis accendit. Hanc cum Vacuna, Dea Etruſcorum ac Sabinorum, aliqui confundunt; a qua quidem in multis diverſam eſſe ſupra adnotavimus (4). Duplex eſt diadema, quo eius caput exornatur: alterum quidem ex ſacra taenia; alterum vero e gemmis compoſitum: quae gemmae licet perierint, ſuperſunt tamen cotyliſci, qui eas inſertas retinuere.

Prae omnibus Etruriae populis, Nolani VENEREM religioſiſſime colue-

Q

(1) In Avibus impreſſ. Baſil. 1547. pag. 391.
(2) Ad Monum. add. Dempſt. §. 1. pag. 8.
(3) Apud Dempſter. Tab. LXXI. num. 2.
(4) Ad Tabulam XVIIII. pag. 63. 64.

coluerunt : quumque essent Tuscorum coloni (1) , AVGVSTAM vocarunt , ampliore cognomine ; quod loca quaeque religiosa , & in quibus augurato quid consecratur , Tusco , ut reor , vocabulo *augusta* dicerentur ab auctu , vel ab avium gestu gustuve , sicuti Festus & Suetonius docet (2) , qui Ennium citat scribentem :

Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est .

Inscriptionem arae , a Nolanis dedicatae VICTORIAE AVGVSTAE , adfert Gruterus (3), quemadmodum etiam Brixiensium, quas vide (4).

TABVLA XLVII.

VESTAE
cultus antiquissimus , Etruscis cognitus adstruitur .

VIx animum inducam meum , ut credam Etruscos , mortalium antiquissimos , non coluisse VESTAM Deam ; licet non invenerim , multa adhibita diligentia , scriptorum probatissimorum , qui id adfirment , testimonia : deque ea siluerint clarissimi Etruscarum antiquitatum adsertores Dempsterus & Bonarrotius ; sed ex eo arguere possumus , quia Tusci , ut mox dicemus , Cererem religiose coluerunt . VESTA eadem ac TERRA credita est , Saturni , & Rheae sive Opis filia : Vrani sive Caeli uxor : cuius soror fuit Ceres & Iuno : ipsa vero natu maxima credita ex veterum Theologorum traditione . Fabius Pictor Iani uxorem facit : diuque ante Romam conditam summa veneratione a Tyrrhenis cultam fuisse testatur Myrsilus Lesbius (si qua fides his auctoribus adhibenda est , quos tamen citant Gyraldus (5), Rosinus (6) aliique) qui eam quoque , Tyrrhenorum lingua , *Labith* , *Horchiam* , cognominatam scribit : quam adpellationem , Herodoto auctore , & apud Scythas habuit . Ceres & ipsa Tellus est ; sed quatenus *fertilis* ac *frugifera :* VESTA vero eadem ac Terra , quae universum orbem complectitur , utpote *Ignis potens :* qui te-

(1) Vide Polybium Lib. II. Histor. Velleium Paterculum Lib. I. Cap. VII.
(2) In vita Augusti num. 7.
(3) Pag. MLXXV. 7.
(4) Apud eumdem Gruterum pag. CIII. I. MXVIII. 4. 5.
(5) Histor. Deor. Syntagm. IV.
(6) Antiquit. Rom. Lib. II. Cap. XII.

tenet medium mundi locum: quo omnia constare vetustissimi Philosophorum censuere (1). Non congeram permulta insignium auctorum loca; unus instar omnium sufficiat Ovidius (2):

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam

Graeci Ἑστίαν adpellarunt; Latini VESTAM: quam, quod vi sua stet, STATAM MATREM vocarunt. Idem Ovidius paullo post subiicit:

Stat vi terra sua: vi stando vesta vocatur.

Ignem vero elementarem, Vulcani nomine, designarunt; unde Ἥφαιστος dictus. Tusci, ut docet Festus, *Ignem* adpellarunt *Verse*: quem, exemplo omnium Orientis nationum, atque etiam Graecorum, eos coluisse credibile est. Siquidem, ut Vossius ostendit (3), Romani VESTAE cultum a Laviniensibus accepere; auctis vero pro dignitate caerimoniis, auspice Numa, ab Etruscis; Lavinienses ab Albanis; Albani ab Iliensibus; Ilienses, ut verisimile est, ab Aegyptiis; Aegyptii a Persis atque ab Assyriis (4).

Pro adserendo VESTAE cultu apud Etruscos, maius, ut opinor, momentum facit Numa Rex, Curibus Sabinorum oppido ad Romanum imperium accitus, atque ab Etrusco augure consecratus: qui Etruscorum rituum peritissimus, Pythagorae, patre Ertusco nati, hausta sapientia atque eruditione, ut docet Plutarchus in eius vita, ad Tuscorum exemplum sacra religionis instituit: neque Pontifices solum, Augures, Feciales, Salios, Camillos Romanis dedit, verum etiam amplificato Deae VESTAE cultu, sacroque ministerio, VESTALES Virgines adlegit, addixitque eius templo, ut vigili custodia aeternum ignem alerent ac servarent. Ad haec, curulem sellam, lictores, fasces aliaque insignia decora atque ornamenta, quae Tuscorum erant propria (5), honoris gratia VESTALIBVS adtribuit. Pythagorae vero, studio atque amore, adeo addictus fertur, ut Mamercum vocari voluerit filium suum ex nomine filii eiusdem Pythagorae, ut idem Plutarchus narrat; quae vox nonnullis Etrusca videtur. At Pythagorei, in medio terrae, ignis sedem locarunt, eamque Ἑστίαν VESTAM, & Μόναδα *Unitatem* nominarunt. Nullam vero VESTAE Deae effigiem in eo templo

 col-

(1) Antiquit. Rom. Lib. II. Cap. XII.
(2) Vide Phurnutum de Nat. Deor. 28.
(3) De orig. & progr. Idololatr. Lib. II. Cap. LXV.
(4) Vide etiam Iul. Caesaris Bulengeri Iuliodunensis Eclogas ad Arnobium Lib. I. Cap. V. de cultu Ignis.
(5) Dempst. de Etr. Reg. Lib. III. Cap. XXIV.

collocandam esse censuit Numa ; sed ignem tantum & aram , in qua ponebatur : aeternos vero VESTAE focos , fictilibus vasis servatos fuisse , auctor est Valerius Maximus (1) : qui mos forsitan ab Etruscis manavit . Verum extra templum VESTAE , a Numa conditum , simulacra eiusdem Deae fuisse docet Ovidius (2) :

Silvia fit mater : VESTAE simulacra , feruntur ,
Virgineas oculis supposuisse manus .

Non longe a signo Vertumni Etruscorum Dei , ut vidimus , in vico Iugario in Regione VIII. positum memorat P. Victor signum Matris STATAE , quae non alia est quam VESTA .

Quando igitur viri docti VESTAE cultum apud Tuscos admittant statuantque , videant , quaeso , an simulacrum maximae antiquitatis aheneum , quod nunc primum profero e Mediceo Gazophylacio , duplici schemate delineatum in Tabula XLVII. eamdem VESTAM referre possit . Opificium in multis non recedit ab antiquissima Aegyptiorum simulacrorum symmetria . Tuscae vero artis indolem manifeste servat in duplici amiculo , pro fimbria , undique radiis ad oram , Tuscorum more , ut vidimus , exornato : ipsa Dea tunicam sinistra adtollit , ut in aliis observavimus : cui cultui accedunt calcei repandi , ut eos vocat Cicero , quos Tusci , honoris & dignitatis causa , Diis dedere . Eodem modo cum amiculo & podere , duplici radiorum serie distincto , adfertur adsimile simulacrum VESTAE , ut mea fert sententia , non vero VESTALIS , a Fortunio Liceto Philosopho , in opere de Lucernis antiquorum reconditis (3) , ex Museo Ioannis Galuani I. C. Patavini : quod ad Tuscos pertinere videtur . Multa de Vestalium habitu notat Licetus , quae etiam in rem meam faciunt ; sed ne taedio lectorem adficiam , ea praetereo .

Totum VESTAE caput , ut videmus , in nostro simulacro , obductum est amiculo vel tegillo : quo forsitan ignis in sinu terrae positus claususque designatur : qui etiam in secretiore templi parte atque in ipsis penetralibus occultari solebat , ut notat Virgilius de Iliensium VESTA & IGNE (4) :

Sic ait ; & manibus vittas , VESTAMQVE potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus IGNEM .

Vestales Virgines , ut auguror , ex disciplina veterum Etruscorum , quem-

(1) Lib. IV. Cap. IV.
(2) Fastorum Lib. III. vers. 44.
(3) Lib. VI. Cap. LXXXIII. pag. 1011.
(4) Aeneid. Lib. II. vers. 296.

quemadmodum ex hoc ſigno non obſcure intelligi poteſt, caput ſuffibulo obductum habebant: eratque, auctore Feſto, veſtimentum album praetextum quadrangulum oblongum, quod in capite, dum ſacrificarent, habebant: idque fibula conſtringebatur. Eſt etiam inter alia capitis tegumenta reca, ricinum, & mafortium ſive maforium, μαφόριον: quod, ut Gerardus Ioannes Voſſius obſervat (1), corruptum eſt ex ὠμοφόριον; quaſi dicas *ſuperhumerale*, vel *humerorum* geſtamen, ab ὦμος, *humerus*, & φέρειν, *ferre*. Huic Tuſco ſimulacro adſimile eſt capitis atque humerorum tegumentum, quod adhuc retinent noſtrae Moniales Virgines Deo ſacrae; nec niſi totum ſimul e capite tolli poteſt: Monachi vero cucullum adhibent; qui admoveri & removeri a capite poteſt, atque in humeros reiici.

Illud praeterea adnotandum ſupereſt, VESTAM in hoc ſimulacro, virginis ſeu mulieris aetate provectae effigiem manifeſte praeferre. Fuit VESTA praecipuum e tutelaribus Vrbis Numen, ac Domus inprimis Auguſtae, ut habet Virgilius (2):

Dii patrii indigetes, & Romule, VESTAQVE MATER,
Quae TVSCVM Tiberim, & Romana palatia ſervas.

TABVLA XLVIII. XLVIIII. L.

CERES

tota Etruria, praecipuo honore templis ariſque dedicatis, culta.

Conſtat, ex antiquiſſimis Graecorum litteris atque monumentis, ut auctor eſt Cicero (3), inſulam Siciliam totam eſſe CERERI & LIBERO conſecratam. Quum autem Tyrrheni antiquitus dominati ſint non ſolum in mediis Italiae regionibus, verum etiam in extremis & Siciliae proximis (4), uti

(1) De Vitiis Sermonis Lib. III.
(2) Georg. Lib. I. verſ. 498.
(3) Actione II. in Verrem. Vide etiam Ben. Averanium Diſſert. XXXIII. in Thucydidem num. 2.
(4) Vide Strabonem Geogr. Lib. VI.

uti etiam obſervat Bonarrotius (1) : conſequens eſt , eos antiquiſſima religione coluiſſe CEREREM , ac proinde etiam PROSERPINAM eius filiam , ex Ennenſium nemore raptam a Plutone : quem locum , utpote in media Sicilia ſitum , umbilicum Siciliae nominarunt . Multis vero de cauſis CEREREM Deam credidere : quia prima fruges invenit , leges dedit , arare , frumenta molere , panemque conficere monſtravit : quae omnia Ovidius ita complexus eſt (2) :

Prima CERES *unco glebam dimovit aratro :*
Prima dedit fruges , alimentaque mitia terris :
Prima dedit leges : CERERIS *ſunt omnia munus .*

Romani , ut credibile eſt , a Tuſcis docti , CEREREM nominarunt : vel quia TERRA ita diceretur *a gerendis frugibus :* apud Heſychium Γῆ , Γῆρυς *:* vel , ut Servio viſum (3) , a *creando ;* quia *frugum creatrix* . Nam *cereo* , olim idem ac *creo :* unde in carmine Saliari apud Feſtum (4) (cuius originem ad Tuſcos referunt viri docti) eſt *cerus manus :* quod idem exponit *creator bonus* (5) . Hinc DEA BONA , quae eadem eſt ac CERES , adpellata . Sacra quoque docuit myſteria ; quare eam Δρησμοσύνην ἱερῶν vocat Homerus apud Pauſaniam (6) , eos recenſens , qui initiationis myſteria ab ea docti accepere .

Sacrificantis habitu , velatoque capite , CEREREM Tuſci expreſſerunt : dextera pateram , ſiniſtra vaſculum donis plenum gerentem : uti liquet ex vetuſtiſſimo eius ſimulacro aheneo , quod inter rariſſima Medicei Theſauri Cimelia obſervavi , proferoque in Tabula XLVIII. Deeſt patera in dextra ; forſitan quia vel ex auro vel e pretioſo lapide confecta periit : vel ab avaro homine divulſa fuit . Quod etiam ſilentio eſt minime praetereundum , capillos habet ſolutos . In ſingulis partibus huius ſimulacri , eniteſcit Tuſcum opificium , cum elegantia & dignitate coniunctum .

In ſequenti Tabula XLVIIII. num. 1. eadem Dea pateram manu dextera , ſiniſtra vero , ut auguror , vel molam vel placentam praefert ; nam duabus lineis decuſſatis , in quatuor aequas partes ſuperne diſpertita , in hunc modum ⊕ adparet : qua quidem ſpecie placentae pictae ſunt frequentiſſime in vaſculis Etruſcorum , de quibus alibi fuſius dicam . CERES in hoc ſigillo aereo ex-

(1) Ad Monum. addita Dempſtero §. x. pag. 18.
(2) Metamorph. Lib v.
(3) Georgic. Lib. I. verſ. 7.
(4) In voce *Matrem Matutam*.
(5) Vide Voſſium de orig. & progr. Idol. Lib. II. Cap. LIX.
(6) In Corinthiac. Lib. II. Cap. XIV.

expressa (quod apud me exstat : repertumque est in agro Pistoriensi, uti rusticus quidam adfirmabat, qui mihi illud vendidit) retro religatos habet capillos, Tusco more : caputque eius ornatur altiori diademate : quod, si tres excipias volutas, ornatus gratia additas, fere Δ *deltoton* imitatur. Clarius id adparet in imagine, ut reor, Iunonis, quae expressa est in aerea patera, litteris Etruscis inscripta, quam vide apud Dempsterum Tabula XXXVII. (1) cuius caput triangulari diademate distinguitur : neque eo contentus artifex Tuscus ingeniosus & sagax, aliud diadema compluribus radiis insigne addidit : quorum monumentorum fide evincitur, Tuscos non singulari corona, sed pluribus diversis ornasse Deorum capita, uti etiam paullo ante in simulacro Victoriae observavimus : ignotumque antea diadema, *deltoton* specie, invenisse. Huic simulacro persimile illud est, Etruscis litteris inscriptum, quod inter monumenta Dempsteriano Operi addita, in lucem protulit Cl. Bonarrotius Tabula XCIII. ad finem Tom. II. quod etiam, ut opinor, CEREREM repraesentat. Romani hoc ipso diademate nobilitarunt caput tauri, ut ita dicam, Dialis, quum Iovi immolandum ducerent; ut videre est in antiquis numismatum & marmorum sculpturis. Hyginus (2) memoriae mandat, Mercurium super caput Arietis ideo *deltoton* statuisse, *ut obscuritas Arietis huius splendore, quo loco esset, significaretur; & Iovis nomine* Διὸς *primam litteram deformaret*. Tusci vero hoc genus diadematis Cereri & Iunoni servatrici ac salutari dedere, tamquam symbolum, ni fallor, perfectionis; quod triangulum tres aequales lineas complectatur : quod etiam Christiani pictores Deo nostro vivo & vero subsecutis temporibus tribuerunt (3).

Eamdem CEREREM refert, ut arbitror, signum aheneum elegantissimum, quod e Museo Gaddio in medium profero in eadem Tabula XLVIIII. num. II. Consideranti mihi innumera, ut ita dicam, quae exstant in singulis per Etruriam Museis, veterum Etruscorum artificum opera; plures aetates & gradus opificii in illis connotare opus fuit : plurima enim praeferunt quamdam rudis artis infantiam & pueritiam, pauca virilitatem, paucissima exquisitam numerisque omnibus absolutam elegantiam ac perfectionem. Postremam hanc aetatem facile tribuam huic signo pulcherrimo ac rarissimo, quod florentibus omnibus Etruscorum artibus, quae ad Graphicen spectant, vel etiam vigente maiori luxu cultuque vestium apud Etruscam gentem, confectum videtur. Quid enim,

(1) Tom. I. pag. 278.
(2) In Poëtic. Anstronom. Vide Gisbertum Cuperum in Apotheos. Homeri pag. 74.
(3) Bonarrot. in Vasa vit. Coem. pag. 60. 61.

enim, si operosus vestium cultus, partiumque omnium consensus & symmetria diligenter observetur, eo elegantius atque absolutius cerni potest? Quanto artificio dispositum, quantoque studio concinnatum est pallium, quod tam eleganter e velato capite, coronaque foliacea redimito, refluit, innexumque & circumvolutum ante pectus pendet! Notandi sunt calcei clausi, quorum lora superne in speciem crucis innexa sunt. Dextera pateram (quod sine observatione minime praetereundum est) versus terram invergit: laeva copiae cornu tenet, & quidem ea specie, quam nusquam videas in sculpturis veterum Graecorum & Latinorum. Nam ei impositus est globus, universum orbem, vel utrumque hemisphaerium designans (1); quem undique maiora arborum folia vallant: deinde sub coronide patuli oris, triplici ordine, tamquam corona, innexa undique pendent paene innumera, exigua quidem, copiae cornua, quae inania & vacua sunt: Terramque, fecundam rerum omnium parentem, inverso ore respiciunt, quam Cereris virtute frugiferam esse veteres crediderunt. Cur vero eadem copiae cornua ita facta fuerint, fortasse indicat Varro (2) apud D. Augustinum (3), ita inquiens: *Vna eadem* TERRA *habet geminam vim: & masculinam, quod semina producat: & femininam, quod recipiat, atque nutriat; unde a vi feminina dicta est* TELLVS*: a vi masculina* TELLVMO. In hunc modum in Dianae Ephesiae simulacro (quae eadem est atque Isis apud Aegyptios, & CERES apud Tuscos & Romanos) continuatis uberibus corpus Deae omne densatur; quia, ut observat Macrobius (4), terrae, vel rerum naturae altu nutritur universitas. Hinc duplex CERES credita, *Caelestis* & *Terrestris*: Caelestis est Luna: *Terrestris* vero, Χθόνια dicta a Graecis, est Tellus frugifera: hoc est, Terra pariter, ac fruges; unde & μετωνυμικῶς a Poëtis pro *frugibus* accipitur (5).

Alio modo ornatur copiae cornu, quod CERES tenet, habitu sedentis, uti etiam a Pausania describitur (6), expressa in signo ex argilla perelegantis operis, quod exstat Perusiae in eximio Museo Nobilium Ansidaeorum, exhibeoque in sequenti Tabula L. Siquidem pomis refertum est, pendentque utrimque folia, atque in fastigio non globus, sed pinea nux imposita conspicitur: quae, ut reor, aurei aevi, quod CERES induxit, sublatis hominum feris moribus, datisque optimis legibus in Attica, Italia, & Sicilia, ut observat Plinius (7), index esse potest. Quo vero augustius ve-

(1) V. Macrob. Lib. I. Saturn. Cap. XXVIII.
(2) In XVI. Rerum divinarum.
(3) In VII. de Civit. Dei Cap. XXIII.
(4) Saturnal. Lib. I. Cap. XX.
(5) Vide Gerardum Ioannem Vossium de orig. & progr. Idololatr. Lib. II. Cap. LIX.
(6) In Corinthiac. Lib. II. Cap. XXXVII.
(7) Lib. VI. Cap. LVI.

venerabiliusque idem cornu, frugibus dives, cultorum oculis adpareret, velum imposuit Tuscus artifex opido sagax, quod etiam bulla in medio, ornatus gratia, decoravit: quod in simulacris aliarum nationum haud facile videas. Quemadmodum enim CERES sedens velatum habet caput, insignitumque mitella sive anademate altiori, quod superne ambit in extima ora circulus, radiis undique distinctus; ita quoque cornu copiae, quasi quid augustum ac divinum praeferat, velandum esse Tuscus artifex censuit.

CERERIS sacra & antiquissimum cultum ab Etruscis in Italiam invectum, omnium religiosissime amplexati sunt Pisani & Volaterrani, qui in eius honorem templa consecrarunt: quod ostendi in Parte II. Inscriptionum antiquarum Etruriae Vrbium (1). His adde, ut diximus, Pistorienses, Campanos (2), Brixienses (3), Coranos (4), Velitrenses (5), Nolanos (6), Tusculanos (7): quorum arae titulis inscriptae, ab eximiis antiquariis adferuntur, apud quos, si otium est, vide.

TABVLA LI. LII. LIII. LIIII.

BACCHVS

Etruscorum Deus, tota Etruria, Bacchanalibus, Orgiis, sacrisque mysteriis, maximo honore cultus.

CEREREM sequitur BACCHVS, ei semper coniunctissimus: quem Etrusci adeo venerati sunt, ut in numerum Deorum Consentium (quod nec Graeci nec Latini fecere) retulerint: quod perspicue ostendit insignis patera, Etruscis litteris inscripta, adlataque in Tab. III. Dempsteriani Operis (8). Siquidem idem BACCHVS, hederacea corona redimitus, ornatusque torque & armilla in sinistro brachio, sceptrum sive hastam dextera

R

(1) Pag. 1. 2. & 3. item pag. 151. 152.
(2) Vide Inscript. Gudianas pag. XX. 1.
(3) Reinesium Cl. 1. 35.
(4) Inter Gudianas pag. XV. 4.
(5) Ibidem vide.
(6) Ibidem pag. XVI. 6.
(7) Ibidem pag. XVI. 2. 4. pag. XVII. 1.
(8) Vide Bonarrot. Explic. §. IX.

ra manu gerens, sculptus est, tamquam socius, cum Apolline & Mercurio: tenetque sinistra manu fulmen peculiaris & insolitae formae: cuius eximii monumenti auctoritate coniicimus, Etruscos censuisse eum unum esse e novem Deis, qui, ut docet Plinius ex libris auguralibus veterum Etruscorum (1), emittere fulmina credebantur: hi vero Dii maximi & Consentes fuere. De BACCHI cultu apud Etruscos, post diligentissimum virum Philippum Bonarrotium, quamvis pauca mihi dicenda supersint; scribendi tamen occasionem praebent perinsignia quaedam BACCHI simulacra, ab Etruscis sculptoribus confecta: quae, ut arbitror, vel ipse non vidit, vel multis curis distractus non observavit.

Primo in loco, quod habes in Tabula LI. aheneum ac longe pulcherrimum BACCHI simulacrum observandum est, quod in lucem prodit e Museo Gaddio, magnitudine sua archetypo probe respondens. Toto corpore nudus repraesentatur, virili capitis cultu; quamvis Etrusci muliebri ornatu, capillisque mitra revinctis eum interdum expresserint, ut observat Bonarrotius (2). In hoc vero simulacro capilli circa frontem duplici serie calamistrati sunt, atque ita dispositi, ut & ipsi coronam quamdam efforment; addita supra eos vitta latiore augustioreque, undique radiis distincta, quae retro pendentibus lemniscis religatur. Reliqui crines intonsi sunt, caduntque inter utrumque humerum in tricas soluti. Laeva hastam, vel sceptrum aut thyrsum tenuisse indicat digitorum conformatio: dextera vero perparvam cervam praefert atque ostentat. In Vase Etrusci operis picto, iam edito apud Dempsterum Tab. XI. quodque exstat in Mediceo Thesauro, ad pedes BACCHI sedentis iacet cervus; habet enim cornua, quibus caret cerva, quam manu gestat BACCHVS in hoc simulacro. Poëtae Graeci & Latini aliique cervae tribuunt cornua; sed solos mares cornibus instructos esse docent Aristoteles (3) & Hesychius: quorum testimonia adfert doctissimus Samuel Bochartus, quem vide (4). Quum igitur in eo Vase Etrusco BACCHVS pictus sit cum Baccha saltatrice & Fauno: eique tamquam animal sacrum adtributus sit cervus; ea de causa censui, hoc simulacrum, egregio opere absolutum a Tusco artifice, ipsum BACCHVM referre. Convenit cerva & dama BACCHO: quam veteres decorum esse animal & amabile iudicarunt: eamque non solum alere summo studio, sed & lavare, & pectere, sertisque ornare, aut torquibus & mo-

(1) Lib. II. Hist. Nat. Cap. LII.
(2) Ad Monum. add. Dempster. pag. 16. 59.
(3) In Mirabilibus, & Histor. IX. Cap. V. & de partibus Animal. Lib. III. Cap. I.
(4) In Hierozoic. Lib. III. Cap. XVII. pag. 881.

& monilibus consuevere, ut erudite observat idem Bochartus (1). Praeterea quod animal sit velocissimum, longaevum, firmissimoque robore pedum & incessus instructum; ideo Etrusci, naturae virtutumque omnium animalium consultissimi, melius quam tigrem aut pantheram, BACCHO convenire iudicarunt. Probe enim coniicere videor ex hoc symbolo, atque e corona radiata, quam Tusci BACCHO, ut vidimus, tribuerunt, credidisse, eum unum eumdemque esse cum SOLE sive APOLLINE: qui in nummis Coptitarum & Milesiorum apud eximium Petrum Seguinum (2), sinistra vel etiam dextra manu cervum paefert, qui Solis cursum aemulatur: uti etiam e fabula Arges in cervam conversae a Sole apud Hyginum, colligimus (3).

Hermaea signa in usu fuisse apud Tuscos, paullo superius adnotavimus: ea vero longe diversa a Graecorum Hermis fuere; nam Etrusci sculptores ingeniosissimi, multo ornatiora haec fecere, vallaruntque, ut vidimus, ne trunca & deformia adparerent, pulcherrimis arborum foliis. En Tab. LII. BACCHI signum, Hermae simillimum, a Tusco artifice omni elegantiae cultu ac studio fabricatum: quod propter ipsam speciei raritatem peregrinitatemque, plurimi faciendum esse censeo. BACCHVS in hoc simulacro, ambiguo sexu repraesentatur; ut vix dignoscas, utrum mas sit an femina. Tumidior mamma feminam indicat: vultus vero ridentis specie, egregia arte expressus, (ob quam oris hilaritatem, Μαινομένον (4), vel quod stulto similis rideat, in vindemia musto & ficubus illinitus & minio, Μορύχον (5) eum dixere) virum referre videtur: ideoque eius caput non muliebri mitra, sed stroppo, seu vitta lanea contorta ornatum cernitur: capilli etiam breves sunt, quales viris conveniunt. Cervinae pellis exuvium pendens e sinistro humero, non solum proprium BACCHI insigne est, verum etiam maximum ornamentum, quod alteri Deorum adtribui non potest.

Neque vero haec absurda videbuntur viris, antiquitatis cognitione opido peritis, qui sciunt non Mercurii tantum, sed etiam Apollinis, Herculis, Priapi, atque eiusdem BACCHI simulacra eodem, quo quadrati Hermae, opificio quandoque elaborata, eaque a Pausania esse descripta (6). Hi Dii viarum praesides habebantur, atque ante fores aedium & in vestibulis templorum statuebantur, ut iter ab illis auspicato iniretur; traditum enim erat, eos uni-

(1) In Hieroz. Lib. III. Cap. XVIII. pag. 898.
(2) Ad selecta Numismata Imperatorum num. XII. pag. 131. 132. 133.
(3) Vide Fab. CCV.
(3) Vide Athenaeum Lib. XIV. Cap. I. pag. 613. & Casaubon. Animad. pag. 887.
(5) Apud Suidam in voce Μόρυχος.
(6) In Archadicis Lib. VIII. Cap. XXXII.

universum orbem peragrasse. Id vero multo magis BACCHO convenire arbitrabantur; quem commenti sunt (propterea quod Solis (1) imago sit) totum terrarum orbem perlustrasse (2). Servatur hoc simulacrum inter insigniora Musei Gaddii cimelia.

In eadem Tabula LII. num. II. & III. duplici schemate delineatam profero imaginem BACCHI, ex aereo sigillo depromtam, quod apud me exstat ex dono amici mei Liborii Caglieri Florentini, Aurificis Gemmarii pereximii. Effictus est BACCHVS muliebri facie, cuius caput mitra radiis insignis exornat. Bulla ante pectus dependet. Toto corpore nudus est, nisi quod amiculum retro recidit, operitque posteriores corporis partes: quo vini vis ac natura declaratur, quae secreta pandit, & mores detegit, ut observat Albricus Philosophus (3). Perbelle in hanc rem Horatius (4):

Incipiam, patiarque vel inconsultus haberi:
Quid non ebrietas designat? operta recludit:
Spes iubet esse ratas. ———————

Has propter causas, aliasque plures, Etrusci, Aegyptiorum exemplo, BACCHO cornua tribuere; ut cernimus in nummis Megarensium in Sicilia: at in nummis Oscorum, civitatumque Etruscae originis, ut Campanorum, Atellanorum, Nolanorum, Puteolanorum, Calenorum, Suessanorum & Calatinorum, *Tauriformis* sculptus est BACCHVS praeter faciem (5). In Tabula LIII. duplici prospectu delineatum exhibeo aereum BACCHI simulacrum, humana specie, grandibus oculis, prolixa barba & capillis, atque taurinis cornibus insigne. Id ipsum adservatur in Museo Coratio Cortonae, traduntque in agro Cortonensi erutum nuper fuisse. Magnificum BACCHI templum apud Cortonenses fuisse, coniicit Clar. Vir Nicolaus Marcellus Venuti, Eques D. Stephani & Patricius Cortonensis (6), ex ruderibus marmoreisque columnis magni pretii eximiaeque pulchritudinis, quae visuntur in loco, qui etiam nunc dicitur *Farneta*: verum, quamquam non negem, templum BACCHO sacrum ibidem esse potuisse; verosimilius tamen crederem, id nomen, aliqua in parte corruptum, indicare fa-

(1) Vide Macrobium Saturnaliorum Lib. I. Cap. XVIII.

(2) Ex Diodoro Siculo Lib. III. De huiusmodi Bacchi simulacris, vide Hieron. Aleandrum iuniorem in Explicat. Tab. Heliacae pag. 47. 50. 51.

(3) Inter Mythologos editus Cap. XXI.

(4) Lib. I. Epist. V. ad Torquatum.

(5) V. M. Aegyptium in S. C. de Bacch. 32.

(6) Vide eius Epistolam, a me relatam in Parte II. Inscriptionum ant. Etrur. Vrbium pag. 370.

fanum ARNAE, Deae veterum Etrufcorum, ut vidimus, quod eo in loco Cortonenfes condidere. Cornua BACCHO veteres dederunt, vel ut indicarent fummam vini potentiam, vel quod audaciores fiant ebrii; vel etiam ut parem cum Sole igneam eius naturam declararent (1). Alia etiam adduci poteft ratio: fiquidem plures BACCHI memorantur, de quibus eruditiffime differit Vir Celeberrimus Matthaeus Aegyptius (2): tradunt tamen BACCHVM ex Iove & Proferpina five Cerere natum, primum ad aratra boves iunxiffe, quum manibus hominum prius terra exerceretur, & alia ad agriculturam pertinentia commentum effe: quibus beneficiis mortales devincti, eum confecrarunt; atque eius imaginibus cornua addiderunt, ut aratri inventionem indicarent. Haec inventa BACCHI, qui eft ipfe Ofiris Aegyptiorum, fummis laudibus celebrat Tibullus (3), quem fi legere volueris, operae pretium facies.

Toto igitur orbe perluftrato, locupletatoque humano genere vini beneficio, BACCHVM in Deorum numerum relatum fuiffe fabulantur. BACCHI apotheofin five confecrationem repraefentat aereum fymplegma elegantiffimum, omniumque rariffimum, quod exftat in regio Mediceo Cimeliarchio, & quidem in fecretiore conclavi. Illud haud praetermittendum effe cenfui, propter eximiam opificii elegantiam & dignitatem, quam Etrufcam manum redolere ex ipfo charactere non obfcuris indiciis comperi. Habes igitur illud diligenter expreffum in Tabula LIIII. Stat BACCHVS toto corpore nudus, hinc & hinc pendentibus cervinae pellis exuviis: cuius dextro humero infidens Deorum GENIVS, ni fallor, volanti fimilis expanfis alis, finiftra manu caput eiufdem BACCHI ita vertit, ut furfum refpiciat, apertoque ore fluentem accipiat Deorum ambrofiam, quam dextra manu e vafculo fe infufurum oftendit. Caput eiufdem GENII ornatur cornu, e quo, ut coniicio, ambrofiam exhaufit, quod in anferinum caput definit. Tufci artifices in excogitandis omnium inftrumentorum ornamentis fagaciffimi, pocula e cornibus facta in capita vel taurorum, vel cervorum, vel equorum aliorumve animalium definere voluere: quod ex aliis veterum Etrufcorum fculpturis multo clarius infra oftendam. Antiquius BACCHI fimulacrum perparvum ex aere, quod exhibeo in fequenti Tabula LV. num. I. & II. cornu purum pro poculo geftat. Vetuftiffimi mortalium ad bibendum ufi funt bubulis cornibus, inque his vinum in conviviis mifcebant: poftmodum cre-

(1) Ex Macrobio Saturnaliorum Lib. I. Cap. XVIII. Auctor argum. in orationem Demofthenis contra Midiam.

(2) In Explicat. S. C. de Bacchanalibus pag. 25. 26.

(3) Lib. I. Eleg. VIII. verf. 27.

crescente luxu, retenta quidem poculorum forma e cornibus; ea vero ex argento & auro, atque ex ebore facta memorantur (1).

Neque absurdum est credere, Etruscos hoc simulacro ostendisse LIBERI PATRIS apotheosin; hanc enim consecrationem in Deorum numerum, iisdem cognitam fuisse, aperte declarat insignis aerea patera Musei Comitum e Gherardesca, iam edita penes Dempsterum Tabula II. in qua Hercules, ut supra observavimus, in caelum ducitur, elevaturque a suo Genio, qui eius pedibus subiectus est: & hoc prorsus modo expansis ad volandum alis repraesentatur. Herculem iam divum, in caelum adscendentem, comitatur Regina Iuno, quae suo in eum odio divinos honores atque immortalitatem peperit: deinde eum deducit individua laborum comes & adiutrix Minerva, cui idem Hercules multo cum ingenio innixus sculptus est: adstatque etiam, ut diximus, aerumnarum exoptatissimum praemium, Aeternitas, muliebri specie ornatissima, atque cum alis efficta, quae eum inter Deos caelestes, &, ut dicunt, Semones statuat omni aevo victurum. In throno seu sella Amyclaei, eximium Bathyclis Magnesii opus, quam describit Pausanias (2), tum Herculis, tum Bacchi apotheosis coniunctim sculpta visebatur: illum Minerva auxiliatrix, hunc adhuc puerum Mercurius in caelum deportabat.

Quando haec viris doctis minus adrideat de BACCHI apotheosi coniectura; quia Genius eidem insidens opertum habet caput poculo, quod in anserinum caput desinit: anser vero, aquaticum animal, natura est calidissimum, aquisque & cibariis humidis valde delectatur (3); suspicari possumus, eumdem Genium ita expressum esse ab Etruscis, ut vim humidi elementi significet. Quod vero Tusci Genios coluerint, rebusque sublunaribus & Diis eos addixerint, ex mox dicendis, erit, ut spero, apertissimum. Perbelle Genius humidi elementi insidet humeris BACCHI, eumque aquis perfundit; quia eumdem Deum generationi ac proinde humidae naturae praeesse veteres crediderunt, quae eius fons est & causa, ut observat vir disertissimus Benedictus Averanius (4). Ea fuit Aegyptiorum opinio (5), quam Etrusci proculdubio secuti sunt (ab his enim multa, ut vidimus, didicere) ex aqua cuncta Deum effecisse; quamobrem Homerus (6) Aegyptiorum auctoritatem secutus, Oceanum patrem Deorum, Thetin re-

(1) Ex Athenaeo Dipnos. Lib. XI. Plinio Lib. XI. Cap. XXXVII.
(2) In Laconicis Lib. III. Cap. XVIII.
(3) Vide Aelianum de Animal. Lib. V. Cap. XXIX.
(4) In Antholog. Dissert. XLVIII. num. 5. 6.
(5) Plutarchus de Iside & Osiride.
(6) Iliad. Lib. Z. vers. 132. & Lib. Ξ. vers. 201. & vers. 302. Vide etiam Heraclidem Ponticum Allegor. Homer. pag. 455.

rerum primordium adpellavit. Haec ex eodem Benedicto Averanio, quae in hanc rem meam faciunt, adferre libet. *Osirin autem, quem idem, atque* BACCHVM *numen ostendimus, humidam naturam, hoc est materiam, ex qua omnia procreantur, existimant. Quod ex multis rebus percipi facile potest; nam & Osirin* (1) *Typhoni perhibent adversarium esse, cum eoque saepenumero conflixisse: quod nihil aliud significat, quam* (2) *humidam naturam omnium rerum procreatricem pugnare cum ignea vi, squallentique, quae infestissima est fecunditati: quae vis* Typhon *appellatur; nam* τύφειν *graece dicitur* comburere; *propterea color Osiridis niger fingitur propter abundantiam humoris: qua de causa, & taurus ipsi nigerrimus immolabatur, & Osiridis cultoribus fontis os obstruere, & obturare non licebat; quasi nefas esset eum, qui se humidae naturae Deum praesidem colere profiteretur, prorumpentem humorem impedire. Eodem modo, quum Aqua elementorum fecundissima habeatur, ut ostenderent Osiridis naturam ab Aquae non discrepare natura, Osiridem fecunditatis auctorem agnoscebant: ac propterea in pompa, quae in eius honorem ducebatur, ficulneum folium in penis figuram deformatum praeferebatur. Quod si Osiris, &* BACCHVS *idem Numen, Osirin autem humidam naturam Aegyptii arbitrabantur; consequens est & Bacchum censuisse. Sed quid Aegyptios loquor? nonne Graeci eadem confirmant? nonne Aristo Chius,* BACCHVM *Naiadis filium fuisse tradit? Naiades autem Deae fontium habebantur. Nonne* BACCHVM *eodem modo Graeci colebant, & ut indicarent esse humidae naturae, omnisque fecunditatis auctorem, Thallos in Dionysiis* (3) *circumferebant? sunt autem Thalli ficulnea veretra e collo propendentia, ut auctor est Herodotus.* Id etiam eo magis est verisimilius; quia, ut fabulatur Homerus (4), BACCHVS in fugam versus a Licurgo, metu perculsus, sibi consulens, se se in aquis abscondit: feruntque a Thetide receptum fuisse. Hanc igitur BACCHI sub aquis latitationem, simulacrum hoc perinsigne designare potest: quam etiam eximius vir Bonarrotius (5) subolfecit: Genium vero illum Zephyrum, placidamque maris auram referre putavit: mihi vero potius videtur expressus, ut dixi, Genius humidi elementi, qui BACCHVM aquis temperat ac perfundit: omniaque genita, ex aqua constare, non obscure declarat.

Tota Etruria BACCHVM religiosissime coluit: nec aliunde BACCHANALIA ad Romanos pervenerunt, quam ab Etruscis (6): quod luculenter ex antiquis monumentis, veterumque scriptorum testimoniis ostendunt viri amplissimi Philippus Bonarrotius (7), & Mat-

(1) Diod. Sicul. Biblioth. Lib. I.
(2) Plutarch. de Iside, & Osiride.
(3) Diod. Sicul. Lib. I.
(4) Iliad. Lib. Z. vers. 132.
(5) In Observat. ad Diptychum Romuli pag. 238. 239.
(6) Ex Livio Decad. IV. Lib. IX.
(7) Ad Monum. add. Dempstero §. IX.

& Matthaeus Aegyptius (1). Magnifica templa LIBERO PATRI dedicata ubique in Etruria memorantur: praesertim vero apud Neapolitanos, qui DIONYSIVM, ut auctor est Macrobius (2), HEBONA cognominarunt: apud Puteolanos (3), Campanos (4), Bononienses (5), Perusinos, Arretinos (6), Volaterranos (7), Faesulanos (8), Clusinos (9), Cortonenses, ut vidimus; & apud antiquos huius loci incolas, ubi Florentia condita est: cuius cultus indicio sunt loca, quae vulgo *Baccano* etiamnum adpellantur.

TABVLA LV.

BACCHI GENIVS.

BACCHICVM choragium primus omnium agit GENIVS eiusdem BACCHI assecla & delicium: quem Etrusci, uti ostendit haec aerea imago, quae exstat inter Medicea Cimelia, non puerili, sed adulta aetate, alatum, nudo apertoque capite, prolixis capillis, acutis, ad exemplum Faunorum & Satyrorum, auribus, cum duplici torque, vario ac multiplici opere elegantissimo, ante pectus demisso, pendente cervina pelle, vel hinnulei spolio e sinistro humero, laevaque ad pectus admota, expresserunt. Graeci ac Latini artifices alia specie eum exhibuere: nimirum aetate puerili, alis instructum, ore ridenti ac blando, capite redimito corona ex hederis & corymbis florentibus contexta, cum sinistro brachio ornato armilla gemmis distincta, dextraque manu velata, ut vidimus in Volumine secundo Musei Florentini Tabula XLV. adlata eius icone Amethysto insculpta, artificio exquisitissimo, quae Romae in Dactyliotheca Marchionum Victoriorum adservatur. Graeci ACRATVM dixere BACCHI GENIVM, ut auctor est Pausanias (10), qui eius vultum describit.

Ex

(1) In Comment. in S. C. de Bacchanalibus.
(2) Saturnal. Lib. I. Cap. XVIII.
(3) Vide Gruterum pag. LXVI. 9.
(4) Livius Dec. IV. Lib. IX. meminit Pacullae Miniae Campanae Sacerdotis Bacchi. Vide Gudian. Inscr. pag. XLIII. II. 13.
(5) Vide Carolum Caes. Malvasiam in Marmora Felsinea Sect. I. Cap. IV. pag. 41.
(6) Cl. Greg. Redii Epistolam in Par. II. Inscript. ant. Etrur. pag. 222.
(7) Id inferius constabit ex antiquis sculpturis ibidem repertis cum cista mystica.
(8) Vide in Par. II. Inscript. ant. Etrur. pag. 105.
(9) Phalli ingentis molis, tum marmorei tum fictiles & ex aere, in agro Clusino reperti, id clare ostendunt.
(10) In Atticis Lib. I. Cap. II.

Ex hac igitur Etrusci operis protome, clare intelligimus, Tuscos GENIVM Baccho adsignasse: quod etiam aliae nationes fecere, singulis Diis GENIVM famulum & ministrum tribuentes: iisque praecipue, quos aquae, terrae, igni & aëri praeesse commenti sunt, quos GENIALES Deos dixere, ut auctor est Festus: idque etiam ex vetustis aris, iam editis, viri docti observarunt (1). In antiquis Gemmarum sculpturis, a me prolatis in Museo Florentino (2), ostendi, quonam modo Iovis, Apollinis, Victoriae & Herculis expressus sit GENIVS. Neque vero supremi ordinis Numinibus unum tantum, sed etiam plures GENIOS dedere: quorum princeps habebatur unus, puta, ut hic BACCHI, cuius arbitrio omnia geri ac moderari arbitrabantur, uti volebat imperabatque ille Deus, cui obediebant: quod profecto non aliunde, quam ex prisca Hebraeorum Theologia, divinorumque librorum fonte hausisse videntur (3).

TABVLA LVI.

DII CABIRI
SEV CORYBANTES

Bacchi mysteria, cistam mysticam, & sacra Cabiria in Etruriam invexerunt.

EX adlatis monumentis, atque ex iam dictis dicendisque, satis, ut arbitror, liquet, Bacchum ab Etruscis maxima religione cultum fuisse. Id etiam docet fabula de Tyrrhenis, Bacchum ducere captivum tentantibus, & in delphinos conversis: quae in hymno in honorem eiusdem exponitur ab Homero, eius, ut aliqui volunt, auctore. Tradunt etiam Aristides (4) & Lucianus (5), Bacchum saltandi arte, quam Satyri eius ministri invenere, TYRRHENOS & Indos & Lydos, bellicosas gentes, devicisse, suoque imperio subiugasse. Cultum

S vero

(1) Gisb. Cuperus in Monum. antiqua pag. 243. Dempsterus ad Antiquit. Rom. Io. Rosini Lib. II. Cap. XIV. Pitiscus in Lexico Ant. Rom. in verb. GENIVS.

(2) Vol. I. Tab. XXXVIII. n. V. Tab. LXVI. n. VII. & IX. Tom. II. Tab. LXVIII. n. I. Tab. LXXVII. num. V. pag. 124. 125.

(3) Vide P. Bocharti Geograph. Sacr. Lib. I. Cap. XV.

(4) In Oratione in Bacchum.

(5) De Saltatione Tom. IV. edit. Basil. pag. 109.

vero Liberi Patris, ſacraque myſteria, nec non & myſticam ciſtam a CABIRIS ſive CORYBANTIBVS in Etruriam delatam eſſe fabulantur. Non praetermittam, ut id confirmem, inſignem Clementis Alexandrini locum (1), qui ita ait: ΚΑΒΕΙΡΟΥΣ δὲ τούς ΚΟΡΥΒΑΝΤΑΣ καλοῦντες, καὶ τελετὴν ΚΑΒΕΙΡΙΚΗΝ καταγγέλλουσιν· αὐτὼ γὰρ δὴ τούτω τὼ ἀδελφοκτόνω, τὴν ΚΙΣΤΗΝ ἀνελομένω, ἐν ᾗ τὸ τοῦ ΔΙΟΝΥΣΟΥ αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς ΤΥΡΡΗΝΙΑΝ κατήγαγον, εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου, κἀνταῦθα διετριβέτην φυγάδε ὄντες, τὴν πολυτίμητον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ ΚΙΣΤΗΝ, θρησκεύειν παραθεμένω ΤΥΡΡΗΝΟΙΣ. *CABIROS autem dum CORYBANTAS adpellant, mortem quoque CABIRICAM annunciant. Hi enim duo fratricidae, quum CISTAM ſuſtuliſſent, in qua repoſitum erat veretrum Dionyſii, eam vexerunt in ETRVRIAM, egregiarum mercium mercatores, atque ibi habitarunt, quum eſſent exſules: venerabilem pietatis doctrinam, verenda & CISTAM comcomendantes ETRVSCIS.* Hanc BACCHI ciſtam ſculptam, atque in aedicula repoſitam obſervavi in Vrnis ſepulcralibus veterum Etruſcorum, quae nuper Volaterris erutae ſunt, quaſque inferius proferam ſuo loco.

Sacra vero CABIRIA non ſolum Etruſcis nota, verum etiam maxima religione celebrata fuiſſe, Deo dante, mox oſtendam ex priſcis Tuſcorum ſculpturis, quas Bonarrotius ſine obſervationibus intactas reliquit. Illud vero heic ſilentio non praetermittam, Etruſcos adeo impenſe DEOS CABIROS coluiſſe, ut eis decimas voverint bonorum ſuorum, riteque perſolverint: praeſertim quum ſterilitate omnium proventuum laborarent, ut memorat Myrſilus Lesbius apud Dionyſium Halicarnaſſenſem (2). Decimas quoque Tuſci voverunt, his preſſi anguſtiis, non ſolum CABIRIS, verum etiam Iovi & Apollini: qui mos profecto eſt vetuſtiſſimus. Quod vero a Tyrrhenis factum memorat Myrſilus Lesbius, idem Dionyſius, Etruſcis adverſus, ut notavimus, tribuit Pelaſgis: quos etiam, multo prius quam Etruſcos, CABIRIA myſteria peregiſſe contendit (3). Verum ab ipſis Diis CABIRIS, ut tradit Clemens Alexandrinus, Etruſci cultum & ſacra, uti obſervavimus, accepere. Si qui vero ſunt populi, qui de eorum cultus antiquitate, deque vetuſtiſſima myſteriorum traditione contendere poſſunt, hi vel Phoenices vel Aegyptii ſunt; nam de Phoenicum cultu, teſtis eſt apud Euſebium (4) Sanchoniathon ille Berytius, ut memorant, Troiano bello antiquior (5): apud Aegyptios ve-

(1) In Protrept. ſive Admonit. ad Gentes pag. mihi 12.
(2) Antiquit. Roman. Lib. 1. pag. mihi 19.
(3) Ibidem Lib. 1I. pag. 92.
(4) Lib. 1. Praep. Evangelicae.
(5) Voſſium de orig. Idol. Lib. 1. Cap. XXII.

vero, Memphi in honorem CABIRORVM, fuiſſe templum antiquiſſimum teſtatur Herodotus (1). Sed de his ſatis ſuperque.

Quia vero CABIRI ſaltationem armatam primi inſtituerunt, ut auctor eſt idem Dionyſius (2), quorum arma eadem ac Saliorum fuere, nimirum haſta, ancilia, vel ſcuta; hinc ſuſpicari poſſumus, Etruſcos in honorem eorumdem Deorum, CABIRIA, ex eorum nomine certamina adpellata, ſive ſaltationem armatam inſtituiſſe: quae, ut reor, exhibetur in Vaſe argenteo, auro egregia arte intecto, Etruſciſque litteris inſcripto, quod nunc exſtat in Medicea Gaza, editumque inſpicere poteris apud Dempſterum in Tabula LXXVII. & LXXVIII. in quo praeterea Ciſtophori ſculpti ſunt ad aras procedentes, una cum ſacrificulis victimas deferentibus in utroque humero: quo monumento CABIRIA ſacra cum ludis pugilum & ſaltatorum armatorum ludicra pugna coniuncta fuiſſe non ſine ratione arguere poſſumus.

CABIROS tres fuiſſe tradit Cicero (3); quos nonnulli, ex Hebraeorum fonte CABIR, adpellatos putant, hoc eſt *magnos*, *potentes*: eoſque Samothrace praecipuo honore cultos adfirmant ab his, qui eorum myſteriis initiabantur (4). Sed magna apud vetuſtos ſcriptores confuſio eſt, cum in eorum origine, tum in numero ac nominibus adſignandis. Conveniunt inter ſe Acuſilaus Argivus, & Pherecydes (5), qui eos natos prodiderunt e Cabeira Protei filia, & Vulcano: e quibus parentibus item ortae tres Nymphae Cabeirades. Quia vero eorumdem Deorum nomina, ut eſt apud Strabonem (6), myſtica fuere, nec aliis, ut reor, niſi initiatis nota; hinc fabulis & confuſioni forſitan anſa data facile credi poteſt. Haud igitur vacat in quaeſtionibus, longis ubique ambagibus permixtis, tempus terere, & lectoris abuti patientia: qui, ſi otium erit, adire poterit viros eruditiſſimos Ioannem Marſhamum (7), Fabrettum in Traiani Columnam (8), Tobiam Gutberlethum de Myſteriis Deorum CABIRORVM, Ioannem Antonium Aſtorium I. C. Venetum in Diſſertatione de Diis CABIRIS: qui, ſi ad manum non ſint, adire prae omnibus poterit Gerardum Ioannem Voſſium (9), qui de his fuſius. Verum de his etiam inferius redibit ſermo, quum ſacra CABIRIA veterum Etruſcorum, ut diximus, illuſtrabimus.

 In

(1) Lib. III. Cap. XXXVII.
(2) Ibidem Lib. II. vide etiam Hymnos qui Homero, vel Orpheo tribuuntur.
(3) De Natura Deor. Lib. III.
(4) Idem Cicero de Nat. Deor. Lib. I. Varro Lib. IV. Ling. Lat. Euſebius Praep. Evang. Lib. I. pag. 36. Macrobius Saturnal. Lib. III. Cap. IV.
(5) Apud Strabonem Geograph. Lib. X. pag. 472.
(6) Ibidem vide.
(7) Seculo I. pag. 35. 36.
(8) Cap. III. a pag. 73. ad pag. 83.
(9) De orig. Idol. Lib. II. Cap. LIII. LVII.

In regio Mediceo Larario ſignum ex aere longe vetuſtiſſimum obſervavi, haud maius uno pede: quod etſi in ipſa artis infantia, ut oculi fere clauſi indicant, ſit fabrefactum; Etruſcum tamen eſſe e torque ſive ſtroppo, quo eius collum ornatur, atque ex opificio, manifeſte intellexi. Iam enim perſpicuum eſſe puto Etruſcorum morem, qui Deos torquatos & bullatos fecere. Illud ipſum profero in Tabula LVI. peraccurate delineatum. Toto corpore nudus eſt hic Deus, praeter quam in pudendis, quae maiori ſubligaculo velantur. Sub dextro pede, continua aeris flatura, prominet clavus oblongus, ſive mucro acuminatus, quo in terra vel in baſi ſtatui ac figi ſolebat, ut conſiſteret. Signa maiorum Deorum Larumque, his mucronibus ſeu verubus inſiſtentia, portatilia fuiſſe facile credam: quae vel in ſacris a ſacerdotibus Etruſcorum, velatis manibus, deferri: peractaque pompa & ſupplicatione ſuper columellis vel in compitis defigi ſolebant: quae circa arborum etiam ramuſculos honoris gratia adponebant. Hanc in altaribus, ſeu baſibus, ſeu columellis ſigna Deorum inſigendi conſuetudinem, Romani ab Etruſcis, ni fallor, accepere; ſiquidem in Vaſe Etruſco, picturis inſigni, apud Dempſterum Tabula LXIIII. videmus defixum ſtatutumque in praealta columella ſive ara perparvum Bacchi ſimulacrum, quod in Orgiis circumferri ſolemne erat: quod indicant feminae in eo pictae, quae Dionyſia celebrant.

Quod vero curioſum ac maxime rarum in hoc ſimulacro, pileolus eius capiti impoſitus eſt, tamquam fictum capillitium: eoque ſtructurae artificio confectus, ut e capite, ſi quis velit, divellere poſſit; fixus tamen in eo eſt, dimidiamque ſecti ovi partem refert: qui coniecturae meae anſam dedit, ut unum e DIIS CABIRIS, quos & DIOSCVROS adpellarunt, vetuſtorum lapidum teſtimonio (1), referre ſuſpicarer. Non enim hoc ſignum longe diverſum eſt ab imagine CABIRORVM, quae in nummis Theſſalonicenſium apud Seguinum (2) impreſſa cernitur: qui, ut diximus, Vulcani & Caberae filii habentur: eidemque Vulcano eorum idola ſimilia fuiſſe Herodotus tradit (3). Neque ab his abludit deſcriptio, quam facit Pauſanias (4), quorumdam ſigillorum, quae apud Braſiatas vidit. Ita igitur inquit: Αχρα δέ ἐστιν ἐν ταῖς Βρασιαῖς μιχρὰ, προέχουσα ἠρέμα ἐς τὴν θάλασσαν. χαὶ ἐπ' αὐτῇ χαλχοῖ ποδιαίων ἑστήχασιν οὐ μείζονες πίλους ἐπί ταῖς χεφα-

(1) Vide Gruterum pag. CCCXIX. 1. Vaillant. Numiſm. Tom. II. pag. 155. Gyraldum Hiſtor. Deor. Syntagm. 1.

(2) Selector. Numiſm. Cap. 1. Cap. VII.

(3) Lib. III. Cap. IV.

(4) In Laconicis Lib. III. Cap. XXIV.

κεφαλαῖς ἔχοντες · οὐκ οἶδα εἰ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΥΣ *σφᾶς ἢ* ΚΟΡΥΒΑΝΤΑΣ *νομίζουσι · τρεῖς δ' οὖν εἰσί . Est Brasiis parvum & molliter in mare excurrens promontorium : in eo sigilla pileata videas ex aere , nihilo pedalibus maiora : non facile dixerim* DIOSCVRVM *, an* CORYBANTVM *ea nominibus sanxerint : tria certe sunt ea figura .* CABIROS DEOS Tertullianus (1) Samothracas agnoscit : vocatque (quia tres fuere) triplici diverso nomine , *Magnos* , *Valentes* , *Potentes* : iisdemque tres aras in Circo a Romanis dedicatas fuisse adfirmat . Hi Dii , qui & CVRETES dicti , omnium primi Deorum cultum & mysteria gentes docuere (2) : nec Bacchi tantum , verum etiam Cereris , quae ex eis CABIRIA dicta est (3) . Hac de causa pateram dextera manu tenet : sinistra propitium ac faventem se cultoribus ostendit ; quia sacrificia libationum hominibus monstravit . Censeo enim , illis Diis datam pateram , qui divinum cultum vel monstrarunt , vel sacra mysteria atque initiationes instituerunt .

TABVLA LVII. LVIII. LVIIII.

PRIAPVS antiquorum Tuscorum Deus , praesertim Perusinorum & Clusinorum .

PRIAPVS , si physice consideretur , idem est ac SOL , eiusque lux primigenia , unde vis omnis seminatrix . Aegyptii , Hori nomine , eum ita coluere , ut Sacerdotes paterna sacerdotia accipientes , ei primum initiandos esse censuerint (4) . Humana autem forma effinxerunt eius simulacrum , dextera tenens sceptrum , sinistra intentum veretrum mirae magnitudinis (5) : altero quidem ex his symbolis , SOLIS ac proinde PRIAPI imperium ac potestatem in universum orbem designarunt : altero vero vim eiusdem SOLIS generativam : quae , quia est longe maxima ,

(1) De Spectaculis Cap. VIII.
(2) Vide Hymnum in honorem Dioscurûm , qui Homero , vel Orpheo tribuitur .
(3) Vide Ioannem Antonium Astorium in Comment. de Diis Cabiris §. IX . pag. 52.
(4) Ex Diodoro Siculo Lib. I. pag. 35.
(5) Vide Suidam , qui describit . Isidorum Orig. Lib. VIII . Cap. XI .

ma, commodiſſime viſa eſt denotari ea membri magnitudine. *Belphegor*, Moabitarum idolum, PRIAPVM eſſe cenſet D. Hieronymus (1). Ab Aegyptiis, PRIAPI cultum Graeci & Etruſci accepere: ab his Latini ac Romani. Aegyptii alatum fecere, & cum capite ornato orbe ſeu diſco, ut eius motus celeritatem, divinam quoque vim & poteſtatem, eiuſque imperio totum terrarum orbem patere ſignificarent.

Diu incertum me pependiſſe fateor, referrem ne hoc loci tam obſcena ac pudenda veterum Etruſcorum ſimulacra, ne caſtis oculis eſſem offendiculo; verum perſpecto virorum, integritate & candore morum profecto inſignium, exemplo, haud praetermittenda eſſe cenſui; ut eo magis his patefactis deliramentis, Ethnicorum pravitatem, qui haec cernunt, deteſtentur: clariuſque noſtrae Catholicae Religionis veritas atque etiam puritas eluceſcat & roboretur (2). Quoties enim haec video, temperare mihi non poſſum, quin exclamem cum Perſio:

O curvae in terras animae, & caeleſtium inanes!

Primum igitur in Tabula LVI. num. 1. occurrit ridiculum PRIAPI Ορχηστης *Saltatriculi* ſimulacrum aereum, quod in Muſeo Gaddio adſervatur. Ferunt, PRIAPVM Deum ac PANA, Bacchum ad bellum cum Indis gerendum ſecutos, efferatas gentes demulſiſſe, dum exercitum praeirent, ſaltando, choreaſque ducendo cum muſicis modis (3). Pumilionis ſpecie eum exhibuere Etruſci; quia hoc hominum genus, ut notat apud Suidam Theophraſtus (4), tum viribus corporis, tum immani veretro egregie pollent. Siniſtra manu, more Deorum Etruſcorum, pomum ovi ſpecie gerit, ac ludicro geſtu oſtentat: quod dico, ne aliquis ſuſpicetur, eum gerere crotala, in Bacchanalibus adhiberi ſolita, non ſecus ac alterum PRIAPI ſignum, quod Cauſeus adfert e Muſeo Belloriano (5): quod quidem ad Etruſcos pertinere exiſtimo; nam, quum ſit toto corpore nudus, excepto, ut heic in noſtro, anguſtiori amiculo, quo ſupra inguen cingitur; Etruſcorum Deorum exemplo, pedes calceis clauſis ornatos habet. In hoc vero a me edito, illud praeterea notatu dignum, quod caput habet corona redimitum, vittiſque pendentibus inſigne, quae e variis

(1) Lib. II. in Oſeae Cap. IX. Priapi initiationes & myſteria habes Numerorum Cap. XXV. *9. 5.*

(2) Hanc etiam potiſſimam adfert rationem Mich. Angelus Cauſeus in Differt. de Mutini ſimulacris pag. 121. in Muſ. Romano.

(3) Vide Athenaeum Lib. XV. pag. mihi *694.*

(4) In voce Νάννος.

(5) Tab. IV. Diſſertat. de Mutini ſimulacris pag. *126.*

riis pomis contexta eſt : ſingula vero poma, in medio excavata, cotyliſcos referunt : qui indicio ſunt, olim pretioſas gemmas inſertas retinuiſſe ad coronae decus, quae nunc deſiderantur.

Inobſervatum non relinquam aereum PRIAPI ſimulacrum, relatum in Tabula LVIII. num. IV. quod apud me exſtat, iuvenili ſpecie, & ſtantis habitu expreſſum : cuius pedes calceis ornati ſunt, pendetque ex humero ſiniſtro, uſque ad crura, breve amiculum. Caput eius radiato diſco decoratur, quaſi imaginem Solis referat, cum quo, ad generandum, communem habet virtutem. Hinc etiam animadvertere lubet, quot diademata, quotque capitis ornamenta excogitarint Tuſci noſtri, ut Deos ſuos cultoribus auguſtiores non ſine ratione redderent.

Exſtat in eodem regio Mediceo Cimeliarchio alterum PRIAPI ſimulacrum ex aere, cui pro ſymbolo anſerculus datus eſt ab antiquis Tuſcis ; ut hoc animali aquatico, rerum omnium generationem, ut diximus, ex aqua conſtare innoteſceret : quod animal etiam Baccho, qui idem eſt ac PRIAPVS, pro inſigni nota, ut paullo ante vidimus, tribuere.

Sequuntur turpia atque obſcena quaedam faſcina ex aere, quae Etruſcae feminae collo ſuſpenſa gerere conſueverunt, ut ſibi fecunditatem a PRIAPO Deo facilius impetrarent. Ea etiam perſaepe taurino capiti adiuncta ſunt : quae etiam puerorum collo tamquam remedium praebiave appenderunt, loco amuleti & faſcini, quod Plinius *infantium cuſtodem* adpellat (1). Horum plane ingens numerus tota Etruria in Muſeis obvius eſt : e quibus antiquis reliquiis, ſummam pudendamque fuiſſe veterum Etruſcorum ſuperſtitionem, probe dignoſcere licet.

PRIAPVM varia ac multiplici ſpecie, plureſque aetatis gradus referentem, Etruſci induxerunt : nunc enim videas florida iuventute vigentem, vel virili, ut in Tabula LVIII. nunc videas aetate provecta, vel in ſenium vergente, ut in Tabula LVIIII. num. I. obducta verpa, ſeu non ita rigente : quin etiam, ut eius occultam vim & latentem declararent, panniculo eius caput obnupſerunt. Habes in Tabula LVIII. num. II. & III. PRIAPVM barbatum, cum capite bene tutulato, amictumque veſte Baſſarica, Bacchi propria ; quia unum atque idem Numen Bacchum & Priapum cenſuere (2). Hoc vero notandum, quod pectus & poſteriora corporis veſte tecta ſunt : inferiora vero, ex anteriore parte, nuda atque aperta : quin etiam arrecto pene, tum eo ipſo, tum manibus ſuſtinet ingentem pomorum acervum. Hinc inde etiam utri-

(1) Hiſt. Nat. Lib. XXVIII. Cap. IV.

(2) Voſſium de orig. Idol. Lib. II. Cap. VII.

utrique brachio insident columbae vel turtures, quae eius virtutem significant, quod fecunditatis sint flagrantissimae, & vi generandi polleant, ac mirifice augendae soboli indulgeant.

Altera imago iuvenis PRIAPI, quia expressa est, ut in Tabula LVIII. num. I. ornato elegantibus foliis ac pomis capite, totoque chlamydis sinu, hortensium herbarum copia referto; altera vero manu incurvum caulem sustinens; referre potest tum ipsum PRIAPVM, tum etiam VERTVMNVM, de quo iam diximus: vel etiam SILVANVM, quem eodem modo, virili tamen vel senili aetate praeditum, Romani repraesentarunt, ut apud Iacobum Philippum Tomasinium (1). Ad custodiam ruris & hortorum PRIAPI simulacra & ithyphalli ponebantur, ex antiquis arborum truncis, vel e ficu, vel salice, marmore & argilla confecti. In agro Clusino anno CIↃ.IↃ.CC.XXVI. horum ingens vis eruta est, qui fictiles erant, & quidem molis horrendae ac terribilis: cum his etiam permixti alii phalli exiguae magnitudinis: quare ex his arguere licuit, templum PRIAPO sacrum apud Clusinos fuisse, & quidem extra urbem, in quo hi phalli, tamquam donaria, a Tuscis positi fuere. Duos etiam marmoreos vidi phallos immensae molis apud Clusinos: quorum alterum maius duo boum paria trahere vix possent. Mirum illud videtur, quod memorat Lucianus de phallis Syrorum (2), quos ipse Bacchus dedicavit, qui trecentarum ulnarum fuere: quos viri quotannis conscendebant. Scapo insidebant sponsae, ut fascinum averterent: quod praestari credebant ab ea membri deformitate, ut ait D. Augustinus (3): itemque super eo sedebant iacebantque nuptae, ut sibi prolis fecunditatem miserae impetrarent. Duos phallos e Tiburtino lapide vidi Perusiae, instar termini erectos, Etruscisque litteris inscriptos, quorum schemata habes in Tabula LVIIII. num. III. & IV. Alter maior exstat in Hortis suburbanae Villae Nobilissimi Comitis & Equitis Pompeii de Eugeniis: hunc, ferebant, nuper repertum in flumine *Caina*: cuius altitudo fere ulnarum trium. Alterum minorem vidi in Museo Marchionum Oddiorum: cuius scapus pineam nucem refert, undique foliis hortensibus ornatam circumdatamque. Iam enim diximus, pineam nucem apud Etruscos fuisse aurei aevi & felicitatis symbolum. Accedunt folia maiora, decerpta ex hortis, qui PRIAPO sacri sunt, declarantque eius fecunditatem; quia horti numquam sunt sine aliquibus fructibus (4). Ludovicus Bourguet, vir celeberrimus

(1) De Donariis Cap. XXIV. pag. 158.
(2) De Dea Syra.
(3) De Civit. Dei Lib. VII. Cap. XXIV.
(4) Vide Prudentium adversus Symmachum.

rimus, cum quo horum phallorum inscriptiones communicavi, opinatur eas esse ludicras, in Priapeia veterum Etruscorum referendas, quae vel in hortis aliisve locis, ad spectatorum animos exhilarandos, poni solerent. In priore Priapo ita interpretatur:

In capite: 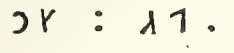 Pl : vc : *Id est:* Pelta sanitatis.

In hasta: 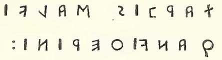 *Id est:* Taruis malui quanuitherini.

Hoc est: *Munimentum tenerae idoneaeque matricis.*

Explicari etiam potest: *Instrumentum vitiosae biantisque vulvae.* Vel: *Madide laborantis biantisque uteri munimentum.* i. e. *remedium.*

Priapi posterioris inscriptio ita se habet:

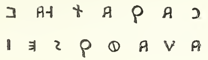 *Id est:* Caquat pau aua chqsei.

Hoc est: *Malignam cessare facio siccitatis aerumnam.*

Verti etiam posset: *Infelicem finio siccam* (*aridam*) *alvum.* Causeus Tab. V. & VI. edidit duos penes alatos, in speciem pensilium lucernarum, forte ad usum pervigiliorum Veneris & Priapi. Sed iam putidissima haec & obscena deliria relinquamus.

TABVLA LX.

SILENVS
Bacchi educator, custos & magister, ab Etruscis cultus.

SILENVM referunt sigilla ex aere rarissima, & quidem Tuscanici operis, quae profero in hac Tabula LX. quorum duo priora apud me exstant: alterum vero gryphis vel leonis pedi insistens, quo ornatum fuisse, arbitror, aliquod vas vel candelabrum, insigne donarium, Baccho vel eidem SILENO

dedicatum (1), inter Medicea Cimelia adſervatur. Si eiuſdem SILENI, Dei Etruſcorum e minuta plebe, proſopographiam attendas, ſcriptores omnes Graeci (2) & Latini (3), atque etiam antiquae ſculpturae eum ita repraeſentant, qualem heic cernimus: recalvaſtrum, ſenem, barbatum, ſimis naribus, ventricoſum, hederacea corona redimitum; ſed nondum in conſpectum virorum doctorum venit togatus, vel more Philoſophorum palliatus, inſtructuſque alis, totoque corpore ornatus arborum foliis, uti nunc primum prodit, ex ingenio & ſolertia veterum Etruſcorum.

Calvus fingitur; quia eius calvities ſpiritalem & caeleſtem vim ac motum indicat: obeſus & ventriculoſus; quia terreſtris aëris craſſitudinem ſignificat, ex antiquorum Theologia, quam irridet Euſebius (4). Senex inducitur; quia Bacchi praeceptor, educator & dux fuiſſe traditur: qui, quum ei opem conſilio & prudentia tuliſſet in bello contra Saturnum, Titanas, & Indos (in quo etiam, ut memorat Diodorus Siculus (5), comitem & adiutricem habuit Minervam & Amazonas) in Deorum numerum ab eo relatus eſt, & cum eo commune templum obtinuit. Apud Eleos tamen templum habuit proprium, non commune cum Libero Patre, ut obſervat Pauſanias (6). Totus corporis habitus exprimit praecipuas vini qualitates, ſi phyſice conſideretur: igneam nempe vim & calorem; quare ſolemnes vini potores, quique multum ignis elementaris continent, citius ac facilius calveſcunt: ſuccum quoque deſignat meri pinguiſſimum, quo in homine ſanguis nutritur, augetur & roboratur, vitamque prorogat, & longaevam reddit, ut veteres credidere: quod etiam Anacreon inter vini laudes enumerat. Etruſci SILENVM alatum fecere, ut innuerent vini motum & celeritatem, paratumque eius virtutis auxilium. Acutas & magnas aures dedere; quia vino animi efferantur atque hebetantur. Caput hederacea corona cinxere; quia ea leniuntur capitis dolores, quos gignere ſolet immodicus vini potus. Momus apud Lucianum (7), SILENVM facit genere Lydum: Etruſcos a Lydis ortos plures volunt (8). Diodorus Siculus (9) eum omnium primum regnaſſe in Nyſa inſula, opemque Baccho in bello tuliſſe adfirmat. Philoſophiae quoque operam dediſſe innuit

(1) Sileni imaginem ſculptam in antiquo candelabro adfert Sponius in Miſcell. erud. Antiq. Sect. II. Art. III. pag. 26.
(2) Vide Lucianum in Concilio Deorum Tom. II. pag. 907. Euripidem in Cyclope.
(3) Hyginus Fab. CXCI. Albricus in Imag.
(4) Lib. III. Praeparat. Evang. Vide etiam Gyraldum Hiſtor. Deorum Syntagm. XV. pag. mihi 378.
(5) Biblioth. Hiſt. Lib. III. pag. 143. Voſſium de Phyſiol. Chriſt. Lib. IX. Cap. XXXIV.
(6) In Eliacis poſter. Lib. VI. Cap. XXIV.
(7) In Concilio Deorum.
(8) Vide Dempſterum de Etruria Regali Lib. I. Cap. III. & Cap. XX.
(9) Loco ſupra memorato.

nuit Aelianus (1), qui eius colloquium cum Mida rege Phrygio habitum refert. Ad haec igitur Etrufci refpicere potuere, qui eum vel toga vel pallio amictum exhibuerunt.

Illud etiam curiofum eft, quod quum fit reliquo corpore nudus, calceos gerit, ut veteres dixere, plebeios: in figno vero depromto e Mediceo Cimeliarchio, totus eius venter torque cingitur; fub quo, ornatus gratia, folia erumpunt: quae fortaffe indicant, una cum Baccho hortos in tutelam recepiffe, qui funt fecunditatis generationifque rerum, ut vidimus, fymbola. Hinc fufpicari lubet, eius fignum, foliis undique exornatum, quod apud me exftat, quum fit a fummo ad imum perforatum, atque etiam circa caput foramen oblique habeat, pro amuleto favorabili collo fufpenfum, geftatum fuiffe: incertum tamen an a feminis, an vero potius a viris (2).

TABVLA LXI. LXII. LXIII. LXIIII. LXV.

PAN

Etrufcorum Deus; praecipua religione a Neapolitanis, a Piftorienfibus, atque a Senenfibus cultus.

PANA Deum, Aegyptii omnium primi religiofiffime coluere, tefte Herodoto (3): vocaruntque Aegyptiace *Mendes*; quia ita etiam hircum dixere; nam eius fimulacrum pictores pingebant, & ftatuarii fcalpebant, quemadmodum & Graeci αἰγοπρόσωπον, καὶ τραγοσκελέα, *caprina facie, hircinifque cruribus*: non fecus ac Iovem fpecie arietis, Mercurium canis, Dianam felis. Mendefii inter octo Deos eum numerarunt, quos aiebant priores duodecim extitiffe (4). Ab Aegyptiis huius Dei cultum, ut arbitror, Etrufci accepere. Id manifefte adparet ex aereo fimulacro elegantiffimo, quod exftat inter Cimelia Praeclariffimi Viri Antonii Francifci Marmii, ex Equeftri Ordine D. Stephani,

(1) Variae Hiftor. Lib. III. Cap. XVIII.
(2) Vide Pignorium in Menfa Ifiaca pag. 33.
(3) In Euterpe Lib. II. num. 47.
(4) Ex eodem Herodoto, ibidem.

phani, cuius eximiae humanitati multis nominibus ſum devinctiſſimus. Eius icon exhibetur in Tabula LXII. num. I. & II. Siquidem capiti eius imminet columella, tamquam calathus, quam Serapidi atque Iſidi ceteriſque Diis Aegyptii dedere: crediturque veſtigium eſſe columnarum vel rudium ſimulacrorum, quae primis ſeculis, eximiis viris ſervatoribus ſeu benefactoribus poni ſolebant, ut eorum nomina apud poſteros viverent quamdiutiſſime (1).

Quod vero Etruſci, hunc Deum divini cultus honore adfecerint, ob eximia in ſe collata beneficia, delectamque Etruriam pro ſede, teſtatur Rutilius Claudius Numatianus, qui ait (2):

Seu PAN *Tyrrhenis mutavit Maenala ſilvis.*

Facile etiam crediderim, cum apud Etruſcos, tum etiam apud Latinos, huius Dei cultum invectum fuiſſe ex Arcadia, ubi vetuſtiſſima religione in honore habebatur maximo: cuius ſacra & religionem in Italiam veniens detulit Evander (3): eumque Latini INVVM adpellarunt (4): cuiuſmodi vocis ſignificationem, qui adferat, neminem potui invenire: neque etiam inveriſimillimum credam, ſi quis Etruſcam eſſe arbitretur.

Etruſci vero, aliter ac Graeci & Latini, eiuſdem PANOS imaginem expreſſere; nam, etſi ei caudam dedere, ut videmus in eius ſimulacro adlato in Tabula LXII. num. II. minime tamen ei aptarunt hircina crura, ſed pedes humanos habere voluerunt: & quidem, more ſolito, calceis Tyrrhenis vel Arcadicis lunatis ornatos, ut in hiſce imaginibus videmus. Cornua quidem hircina vel caprina eius capiti impoſuere, ut videre eſt in aereo ſimulacro edito in Tabula LXIII. num. II. quod apud me exſtat, repertumque comperi in agro Piſtorienſi; verum ea, parva quidem, multo artificio, ne tam manifeſta eſſent, ita occultarunt, ut aures, non cornua viderentur. In ſequenti Tabula LXIIII. num. I. adfertur eiuſdem Dei caput eximio opificio ſculptum, in quo cornua eminent quammaxime; verum hoc fuiſſe donarium, Deo PANI in eius templo appenſum & dedicatum, exiſtimo, non vero ſimulacrum cultoribus expoſitum. Iam enim vidimus, Tuſcos abhorruiſſe a conſuetudine aliarum nationum, qui Diis, quos coluere, belluarum vel crura vel capita adiunxere. Illud in eo capite, quod exſtat in Muſeo Gaddio, notandum eſt, quod

(1) Vide Bonarrotii Obſervat. in Numiſm. max. mod. Tab. XV. pag. 273.

(2) In Itinerario Lib. I.

(3) Ex Dionyſ. Halic. Lib. I. & Livio Lib. I.

(4) Vide Macrobium Saturnalium Lib. I. Cap. XXII.

quod radiorum inſtar, undique foliis perelegantibus pro diademate redimitur, ut ſuperius etiam vidimus in ſimulacro Apollinis ſacrificantis Tabula XXXVII. num. I. Pro auribus habet duo copiae cornua, quae verſus terram inclinata, inania omnino viſuntur.

Manifeſtum igitur eſt, ex adlatis PANOS ſimulacris diverſimode ſculptis, Etruſcos cultu maximo & religioſiſſimo eius numen deveneratos eſſe. Fuit enim PAN, e Dioniſyacis miniſtris, omnium maxime Bacchicus (1), Muſicus, Saltator, Venator & Bellator praeſtantiſſimus (2): Libero Patri apprime carus, cui adverſus Indos pugnanti opem & conſilium ſtrenue contulit. Etruſci, ut arguere lubet ex his imaginibus, artis Orcheſtricae & Auleticae inventorem exiſtimarunt; nam in Tabula LXI. in altum ſuſpenſo laevo brachio, manuque eo geſtu complanata expreſſus eſt: quem geſtum ſaltatores facere ſolent, vibrando corpus antequam ſaltus edant. Dextra manu praefert duos breves calamos: in Tabula vero LXIII. num. II. multo maiores calamos oſtentat ſiniſtra manu; expreſſuſque eſt iacens, pulvino innixus: quaſi ſe omnium primum fiſtulam artemque arundines iungendi cera reperiſſe oſtendat. Maro hanc ei tribuit gloriam (3):

PAN primus calamos cera coniungere plures
Inſtituit. ———————

Plinius non ſolum fiſtulam, ſed & monaulon inveniſſe obſervat (4). Apud Lucianum (5) idem PAN ἑταῖρον καὶ διασώτην, *ſocium & conſiliarium* Bacchi ſe praedicat, atque in deducendis Bacchantium choris, modulandiſque calamis & fiſtula, quam invenit, adeo peritum ſe iactat, ut ſine ſuo ductu nil facere poſſe Liberum Patrem adfirmet.

Forte etiam Etruſci tintinnabula ab eo inventa crediderunt, in Bacchanalibus adhiberi ſolita (6); nam idem PAN, pro emblemate ſculptus in manubrio aereo, ut puto, alicuius vaſculi, quod exſtat in Medicea antiquarum elegantiarum ſupellectile, tintinnabulum, quaſi a ſe repertum, indicat ſiniſtrae manus digito. Neque id abſurdum videbitur his, qui deſcriptionem legerunt magnificentiſſimi ſepulcri Porſenae Regis Etruriae apud Plinium (7): in cuius faſtigio ſingulis quinque quadratis pyramidibus, orbis aheneus,

(1) Vide Lucianum in Bis accurato Tom. II. pag. *665. 666.*
(2) Virgilius in Eclog. X. verſ. *26.*
(3) Eclog. II. verſ. 32. & Eclog. VIII. Ovidius Lib. I. Metamorph. verſ. 712.
(4) Hiſtor. Nat. Lib. VII. Cap. LVI.
(5) In Dial. Panos & Mercurii T. III. pag. *16.*
(6) Vide Fabrettum in Inſcript. antiq. Cap. VI. pag. *429.*
(7) Hiſt. Nat. Lib. XXXVI. Cap. XIII.

neus, & petasus unus erat impositus : e quo pendebant excepta catenis tintinnabula, quae vento agitata, longe sonitus referrent, ut Dodonae olim factum. Igitur manifestum est, Etruscis cognitum fuisse antiquissimum tintinnabulorum usum. In ara marmorea, quam protuli & illustravi inter Donianas Inscriptiones (1), ante imaginem eiusdem PANOS sedentis, in pinu suspensa sunt duo tintinnabula, vel etiam, si mavis, crotala, quae hanc meam coniecturam in hoc aereo signo explicando, confirmant. Neque vero lampadem esse puto; quamvis sciam ei convenire posse, quod Solis imago sit, atque in eius honorem lampadum certamina fuerint instituta ac celebrata, ut auctor est Libanius (2) : qua etiam ferunt, panicos terrores, Bacchi asseclis ab exercitu Indorum noctu immissos, discussisse; nam alia figura ac symmetria lampades, vel pictas vel sculptas, observavi in antiquis Etruscorum monumentis; quare potius tintinnabulum referre crediderim : quod idem Deus, ut dixi, manu indicat, quasi se illud reperisse in usum Bacchanaliorum glorietur.

Gregis ac pecoris tutela commendata PANI, qui idem est ac SILVANVS, quo nomine Romani ei templa, signa, collegia, aedituos, cultores, sacerdotes, & solemnia sacra Kalendis Martiis adsignarunt : cui etiam omnia sua consecrare consueverunt. Vetus scriptor de agrorum finibus : *Nam omnis possessio tres SILVANOS habet : unus dicitur DOMESTICVS, possessioni consecratus : alter dicitur AGRESTIS, pastoribus consecratus : tertius dicitur ORIENTALIS, cui est in confinio lucus positus, a quo inter duos pluresve fines oriuntur*. PANA sive SILVANVM PASTORALEM refert Etruscum sigillum, in Tabula LXV. num. I. & II. editum, duplici schemate : quod quidem, artificio est pulcherrimum atque rarissimum. Toto capite calvus, cum acutis auribus & prolixa barba effictus cernitur. Indutus est, quod animadversione dignum, duplici veste brevissima, quae ad utrumque genu non pertingit, & nuda habet crura, quae nunc desiderantur. Interior vestis est tunica manuleata : exterior vero, tunica ipsa brevior, exomis : quae vestes pastoribus & agricolis optime conveniunt. Capellam in humeris defert, non secus ac in gemmis, quas vidi, exhibetur Mercurius, arietem eodem modo gestans; quia eum agriculturae & pastoritiae artis peritum, gregesque tueri, augere & multiplicare crediderunt, ut observavi ad Gemmas Musei Florentini (3). Ex hoc igitur aereo Etrusco signo antiquissimo, quod exstat in Mediceo Ga-

(1) Tab. IV. num. III. pag. XLVII. & 21.
(2) Declamatione XIV.
(3) Vol. I. Tab. LXX. pag. 143. Vide Enarrat. ad Eclog. II. Virgilian. vers. 33.

Gazophylacio, perspicuum est, Tuscos coluisse PANA, gregis custodem, atque, ut Graeci dixere, Επισκόπον: quo nomine etiam Arcades eum venerati sunt, ut canit Ovidius (1):

PANA Deum veteres pecudis coluisse feruntur,
Arcades: Arcadiis plurimus ille iugis.

Illud etiam memoratu dignum, quod Arcades in eius templo ignem perpetuo ardere voluerunt, ut notat Pausanias (2): cui Deo, aeque ac potentissimis quibusque, & vota hominum rata habere, & merita poena improbos adficere tribuerunt. Priscis quoque temporibus, eum reddere oraculorum responsa autumarunt: eiusque interpretem fuisse ERATO Nympham, cum Arcadi Callistus filio nuptam, ferunt: quam forsitan exprimit Etrusca ex aere protoma elegantissima, e Museo Mediceo depromta, quae habetur in eadem Tabula LXV. num. IV. nam corona laurea vel potius myrtea redimitum est eius caput, cum gemma in medio eminente, e qua vittae, eam retro revincientes, dependent. Ex eodem Pausania colligimus, etiam cursus certamina Arcades PANI sacra esse voluisse; nam iuxta eius fanum, condenso luco circumseptum, construxere hippodromum, hippodromo stadium adiunxere, in quo iam tum ab initio Lupercalia celebrarunt. Haec omnia ab Arcadibus, qui Etruriam incoluere, atque ab ipsis Etruscis accepere Romani; quamvis de Etruscis sileat Dionysius Halicarnassensis, ut eorum gloriam penitus extinguat (3). Atheneus adfert exemplum Scoliorum carminum, quae in hominum coëtu & convictu canebantur vel ab omnibus simul convivis, vel singulatim, vel ab eruditioribus viris, qui certo in loco accumbebant: in quo, quamvis e numero Semonum fuerit Deus PAN (4); tamen laudatur post Minervam, Plutonem, Cererem, Proserpinam, Latonam: invocaturque ut victoriis faveat, adsitque gaudiis & canticis semper propitius & laetus. Neque id mirum quando Socrates in Phaedro eumdem, ante omnes Deos, invocat: Ω ΠΑΝ τε καὶ ἄλλοι Θεοὶ, δοίητέ μοι τἄνδον εἶναι καλῷ. *O PAN, ceterique Dii, date mihi, ut intus sim pulcher & honestus* (5).

Exploratum est, veteres PANOS nomine allegorice naturam ipsam rerum omnium procreatricem, universumque mundum intelli-

(1) Fastor. Lib. II. vers. 271.
(2) In Arcadicis Lib. VIII. Cap. XXXVII.
(3) V. Lib. VII. Antiq. Rom. pag. mihi 478.
(4) Ex eod. Dionysio Halicarnass. ibidem.
(5) Vide etiam Clementem Alexandr. Stromat. Lib. V. pag. mihi 595.

tellexiſſe. Cornua in eius capite, radiorum Solis & Lunae ſimilitudinem exprimunt: facies minio tincta, ad aetheris imitationem: fiſtulae inventum, ad declarandam caeli harmoniam (1). Polyaenus (2), PANA cornutum pingi ait; quia in exercitu Liberi Patris primus reperit ordinem, phalangem nominavit, & cornu inſtituit dextrum & ſiniſtrum.

Hunc Deum, apud Etruſcos quoque antiquiſſimum, ut eius ſigna oſtendunt, prolixis cum capillis ſculpta (ſicuti videmus in Tabula LXII. & LXIII. num. II. & III. quae magis accedunt ad vetuſtiorem Aegyptiarum ſculpturarum notam) non ſolum apud Piſtorienſes praecipuo cultu honoratum fuiſſe conſtat; verum & apud Neapolitanos quoque, ut antiqui lapides & arae ei dedicatae teſtantur, quas illuſtrat doctiſſimus Reineſius (3): eiuſque ſignum in Levocopetra villa Neapoli laudat Capacius (4). Fanum quoque apud antiquiſſimos, Senenſis ditionis incolas, Etruſcos, PANI dedicatum ſuſpicor ex reliquiis eius nominis, quae cuidam pago ſuperſunt; atque ex Etruſcis imaginibus eo in loco erutis, quae mox adferam in ſequenti Tabula LXVII.

TABVLA LXVI. LXVII.

FAVNI. FAVNAE. SATYRI. SATYRAE. BACCHANTES. BACCHAE. CENTAVRI.

Liberi Patris aſſeclae: horum imagines proferuntur & illuſtrantur.

Picta veterum Etruſcorum Vaſa, iam edita apud Dempſterum (5), aliaque in hoc opere adducenda, non raro repraeſentant BACCHI orgia, adparitiones, pompas, Dionyſia feſta & ludos: quibus monumentis perſpicuum eſt, omnes LIBERI PATRIS famulos, quos fabuloſa finxit vetuſtas, Etru-

(1) Servius & Philargyr. in Eclog. II. Virg.
(2) Stratagematum Lib. I.
(3) Claſſe I. num. CXLVII.
(4) Lib. II. Cap. III.
(5) Tab. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVII. XVIII. XIX. atque etiam in aliis.

Etruſcis probe cognitos fuiſſe. In his enim videre licet FAVNOS iuxta Bacchum ſaltantes, ramos, citharas, amphoras, pocula, e cornibus facta, geſtantes oſtentanteſque ludicro geſtu, qui inducuntur vel barbati vel imberbes, cum auribus acutis: ad haec caudis inſignes, interdum etiam perſonati exhibentur, varias hominis aetates referentes, mitris vel coronis hederaceis redimiti. FAVNAE imaginem habes in Tabula LXVII. num. I. quae caput habet ſemitectum velo, bullaque ante pectus ſubnexo. Ea imago ex argilla confecta eſt egregia arte: de qua, deque reliquis, in eadem Tabula relatis, nonnulla mox adnotabo.

SATYRORVM proſopographia haud eſt FAVNIS diſſimilis: hi tamen, non ut apud Graecos & Latinos, cum hircinis capriniſve pedibus, ſed omnino humanis conſpiciuntur: ex facie vero facile eos dignoſcas, qui vel hircos vel capros referunt, naribus ſimis. Vnum tantum SATYRVM, in Etruſca patera caelatum, quam inferius profero e Muſeo Collegii Romani, ad hunc uſque diem obſervavi, cum pedibus hircinis expreſſum, qui cum BACCHA ſaltat, ſimulque lyram plectro pulſat; neque tamen coxas, crura ac tibias habet villoſas & hirſutas, ſed humanis omnino ſimiles.

Exſtat etiam in Mediceo Muſeo aereum ſignum elegantiſſimum, & quidem maxime rarum, quod SATYRAM ſedentem repraeſentat, ut vides in ſuperiore Tabula LXIIII. num. II. & III. expreſſam: Tuſcanicique operis notas omnes praefert: tenetque, more Etruſcorum Deorum, pomum laeva manu. Eadem SATYRA praeter acutas aures caudamque breviuſculam, villoſas habet coxas & crura, pedeſque caprae ſimillimos. Obſervare etiam lubet τὸ πλεξείδιον, *nexum capillorum*, ſive πλόκον, πλέγμα ἐκ τριχῶν, *intortum capillitium*, in orbem contextum, cum Bacchi tum Baccharum proprium, quod etiamnum apud monticolas Etruſcarum regionum feminas in uſu eſſe videmus. Has quoque Bacchi famulas & miniſtras Etruſci in honore habuerunt: minimo tamen honore, in comparatione cultus Deorum maiorum gentium, dignati ſunt; quare nil mirum, ſi, praeter morem, iiſdem ferinos pedes tribuerunt. Non enim video Etruſcos propoſuiſſe Numina ſuperioris ordinis cum huiuſmodi pedibus brutorum.

In Tabula LXVI. duo vel FAVNORVM, vel, ſi mavis, SATYRORVM ſigna ex aere adferuntur e Gaddiorum Cimeliis, quae, quum aliquod vas Bacchi donarium ſuſtinuerint, in tigrem, unico pede inſiſtentem, deſinunt: neſcio tamen an in primo ſigno tigris expreſſa ſit, quae barbata fingitur. Eorumdem FAVNORVM protoma foliis arborum cingitur: cervina pellis, ſubne-

xa eleganti fibula ſeu bulla , veluti chlamys , pendet e laevo humero.

Centavros pariter in honore fuiſſe apud veteres Tuſcos, perſpicue intelligimus ex adlatis Vrnis cinerariis in Dempſteriano Opere Tabula XXI. num. i. & iI. Hi enim cum Pirithoo Lapitharum rege pugnantes exhibentur , & quidem varia ſpecie ; nam in urna Peruſina , priore loco edita , centavrvs pugnans, clypeo munitus , duos tantum habet pedes humanos , ſi coxam & tibias ſpectes : ſi vero plantam , equinos : praeterea etiam caudatus expreſſus eſt . In altera vero Peruſina Vrna , relata in eadem Tabula num. iI. centavrvs, contra eumdem regem ſaxis pugnans, duplici natura conſtat : pedes vero quatuor equini ſunt . Singulare eſt aereum perparvum ſignum , prolatum in Tabula LXV. num. iiI. quod Peruſiae exſtat in Muſeo Montemellinio ; nam centavrvs expreſſus eſt naturae duplicis ſpecie , humanae & equinae : nimirum pedibus humanis in anteriore parte corporis : in poſteriore vero equinis , non ſecus ac viſebatur in antiquiſſima Cypſeli arca , quam deſcribit Pauſanias (1) . Quid utraque manu antiquitus praetulerit , an haſtam , an vero thyrſum , quum ſint manus labefactatae , haud facile dictu eſt .

Bacchantes quoque viri & bacchae feminae in Vaſculis Etruſcorum aliter pictae ſunt , quam ſpectentur in monumentis tum Graecorum tum Latinorum . Bacchantes ſaltant capite coronato hedera , haſtaſque ſive thyrſos iactant , crateres & myſticas ciſtas vel arculas in Orgiis circumferunt : lyra vel tibiis canunt , buccinave perſtrepunt : ſciſſa ligna manibus tenentes ludunt atque ſubſultant : interdum tenent amphoras , pocula , crateres : interdum bacchas territant & inſectantur , eaſque apprehenſis veſtibus detinent : bacchae vero exhibentur ſaltantes , cymbala pulſantes, veſtibus amictae ornatiſſimis ; aliquando calceatis pedibus elegantibus cothurnis , ut in Tabula XI. Dempſteriani Operis : comtis omni ornatu cultuque capillis : nunc thyrſos gerunt , vel corollas elegantiſſimas : nunc myſticas ciſtas & arculas , vaſcula , crateres , crotala , flabella , umbracula portant (2) : quibus picturis ſpectantium oculi in conviviis , ludis , Dionyſiis feſtis , celebritatibus & pompis Deorum, mirifica voluptate recreabantur exhilarabanturque . Inferius proferam inſigne , ut auguror , donarium vel baccho vel etiam bacchis conſecratum , quod Faeſulis inventum eſt, Sardae inciſum ; nam in eo bacchae ſeu maenades ſculptae ſunt alio veſtium capillorumque cultu, varioque modo ſaltantes.

In

(1) In Eliacis Lib. v. Cap. xix.

(2) Tab. xxvii. xxix. lxiv.

In Tabula LXVII. num. III. & IV. observanda sunt capita BACCHARVM, argillae impressa: quae statim ac eruta sunt mense Decembri, anno CIↃ.IↃ.CC.XXVIII. in agro Senensi, quarto ab urbe lapide, in praedio Illustrissimi viri Ioannis Baptistae Tommasii, Patricii Senensis, quod iacet in colle inter Montemapertum & *Pancole* (quod loci nomen indigitat Panos Dei cultum, ut suspicor, quod forte in eo Panos Dei fanum fuerit) ad manus meas venere, ut observarem: quod non sine magna voluptate mihi contigit. Nam tum haec capita, tum alia duo, quae in eadem Tabula LXVII. exhibentur num. I. & II. Faunamque & Satyrum sive Silenum aliquem e numero famulorum Sileni referunt (& ipsa ex argilla eximio artificio expressa) inaurata erant: aurique & bractearum reliquiae, quae remanserant, insignes, nec adeo tenues erant. Eo etiam in loco sepulcretum inventum est, ollis & urnis cinerariis compluribus refertum, quas proferam suo loco: erantque Etruscis litteris ac titulis inscriptae: quorum accedente auctoritate, quin haec capita pro donariis suspensa fuerint, vel tamquam monumenta pro gratiarum actione posita in templo BACCHI vel PANOS Dei, quod apud Etruscos Senenses fuit, dubitare minime possumus.

Ne locus in eadem Tabula vacuus superesset, adieci Etruscam arculam sepulcralem e Tiburtino lapide, litteris Etruscis inscriptam, in qua ad defunctorum tutelam sculpta est larva, seu potius persona scenica cum lingua exerta, de qua mox dicam.

TABVLA LXVIII.

CORONIS NYMPHA
una e nutricibus Bacchi pueri.

BACCHVM infantem, recens natum, ut veteres tradunt Mythologi (1), atque uti exhibet sculptura marmorei vasis, eximium Salpionis opus, quod exstat Caietae, ab eruditissimo Sponio in lucem editum (2), Mercurius ad LEVCOTHEAM, sive INO detulit (3), quae omnium prima ubera pue-

(1) Auctor Hymnor. qui Orpheo vel Homero tribuuntur. Ovidius Metamor. Lib. III.
(2) In Miscellan. erud. Antiquit. Sect. II. Artic. I. pag. 25.
(3) Vide Pausaniam in Laconicis Lib. III. Cap. XXIV.

puero dedit : deinde enutriendum educandumque NYMPHIS NAXIIS tradidit , quarum nomina , a Diodoro Siculo pervulgata (1) , haec ſunt : PHILIA , CORONIS , CLEIS ; nam Naxii apud ſe Bacchum nutritum adfirmant ; ideoque Naxum inſulam ei dilectam , & a quibuſdam Dionyſiadem adpellatam , praedicant. Certant e contrario Braſiatae (2) , certant etiam Arabes , qui in Nyſa inſula Liberum Patrem nutritum iactant a NYMPHIS NYSIADIBVS , quemadmodum docet idem Diodorus (3) . Vtcumque res ſit , Etruſci quoque apud ſe Bacchum puerum , a Nymphis nutritum fuiſſe , credidere , ut auguror ex hoc aheneo elegantiſſimo ſimulacro , quod ab oblivione , atque a tenebris vetuſtatis vindicatum , in lucem profero e Mediceo inſignium monumentorum Promptuario . Primum , quod ab Etruſco Statuario ſit confectum , indicat torquis , eximium Etruſcorum ornamentum , Diis dari ſolitum : indicat etiam eiuſdem ſculpturae character & indoles . Quod vero vel e DIONYSIADVM NYMPHARVM numero unam referat , dubitandi locum eſſe non video ; nam capite , tamquam inſigne ac ſymbolum , praefert pampinum , qui in inferiore parte ita circumvolvitur & ſinuatur , ut concham referat , aquae vel laticis capaciſſimam . Praeterea , quum ſit toto fere corpore nuda , reiecto in poſteriora amiculo , quod e laevo brachio pendet , dextrumque genu & tibiam velat ; pedes ornantur calceis : qui mos Etruſcis eſt valde frequens & familiaris . Cum adſimili faſtigio , ſive corona pampinea , cernitur Bacchi imago in aereo clypeo expreſſa apud eruditiſſimum Cauſeum (4) : quam etiam Etruſci operis eſſe , haud difficulter credam . Exſtat etiam in regio Mediceo Theſauro adſimilis corona , ſed longe ornatior , ad exemplum pampini confecta , quae pariter radiata eſt : radiiſque maioribus cernitur globulus impoſitus , tamquam gemma , eo fere modo , quo corona Marchionum & Comitum , rei Heraldicae peritis ſatis nota , nobilitatur ; ab Etruſcis , ut videtur , deſumta : eam ex aere conſtantem, expreſſam vides in Tabula LXVIIII. Eo prorſus modo ſculpti ſunt radii in limbo veſtium Deorum , ut vidimus in imagine Vertumni relata in Tabula II. atque in veſte Iunonis Reginae apud Dempſterum Tabula II. Hanc coronam (cui in medio adhaeret annulus pro manubrio , ut facilius caperetur vel ſuſpenderetur ; quam etiam antiquitus auro ſuperfuſam fuiſſe reor) donarium Bacchi maxime proprium fuiſſe arbitror : qui ,

(1) Biblioth. Hiſt. Lib. v. pag. 225.
(2) Vide Pauſaniam in Laconicis Lib. III. Cap. XXIV.
(3) Biblioth. Hiſt. Lib. II. pag. 141.
(4) In Muſeo Romano Sect. I. Tab. I. pag. 34. 35.

qui, ut tradit Philonides Medicus in libro de Coronis & Vnguentis apud Athenaeum (1), e rubro mari vitem tranſtulit in Graeciam: ornatuſque tempora pampino a Poëtis frequenter deſcribitur.

Obſervandum ſupereſt, quod NYMPHA DIONYSIAS oculis clauſis ſculpta eſt, dextro brachio ad genas admoto: qui geſtus doloris index eſſe ſolet. Huius rei arcanam ſignificationem, ni fallor, aperit Theophraſtus, qui libro de Temulentia ita ſcribit, ut refert idem Athenaeus (2): *Οτι τοῦ ΔΙΟΝΥΣΟΥ τροφοὶ αἱ ΝΥΜΦΑΙ κατ' ἀλήθειαν. αἱ γὰρ ἄμπελοι πλεῖστον ὑγρὸν χέουσι τεμνόμεναι, καὶ κατὰ φύσιν δακρύουσι*. Id eſt: *BACCHI revera nutrices fuere NYMPHAE; ideo quod putata vite, manat humor plurimus, & natura vitis lacrymatur*. Etruſci hoc rariſſimo NYMPHAE ſimulacro (quam non invitus vocaverim CORONIDEM, de qua Diodorus Siculus (3); eo quod corona pampinea cum eius nomine perbelle congruat) plura ſimul exprimere, magna ingenii perſpicacia praediti, voluere: nempe vitis amputationem, e qua manant lacrymae; ideo quaſi dolentem & ſemianimem effinxerunt: & vinum aqua temperandum eſſe, quia eiuſdem NYMPHAE imaginem ceteris Nymphis aquatilibus & fontinalibus valde ſimilem fecere: quae ſeminudae finguntur, concham aquarum capacem, vel urnam manibus tenentes, vel folium latum, vel herbam latifoliam, quam *Nymphaeam*, de qua Plinius (4), eſſe putat Raphaël Fabrettus, qui Nympharum imagines adfert ex antiquis ſculpturis veterum Romanorum (5). In rem meam facit, id quod Philocorus ſcribit apud Athenaeum (6), Amphictionem regem Athenienſium, quum a Baccho didiciſſet vini temperandi rationem, primum diluiſſe: & idcirco, qui ſic mixtum biberant homines, rectos ambulaſſe; quum antea curvi ob meri potum incederent: ob tantum beneficium eum aram Baccho, quem cognominavit ΟΡΘΟΝ *Rectum*, aedificaſſe in Horarum delubro; quoniam Horae vitis fructum educant: & proxime illam, NYMPHIS alteram exſtruxiſſe: documentum bibituris, vinum temperandum eſſe, quia NYMPHAS Bacchi nutrices fuiſſe veteres tradiderunt. Praeterea, ait, legem promulgaſſe, ut ſtatim cum cibis, deguſtandum ſolum meri nonnihil adferretur, quod BONI GENII, quam magna poteſtas ſit, declararet: deinde poſtea, ut temperatum quiſque biberet quantum eſſet libitum, ſed cum praefatione nominis

(1) Deipnoſ. Lib. XV. Cap. XV. pag. 675.
(2) Deipnoſ. Lib. XI. Cap. III. pag. 465.
(3) Bibl. Hiſtor. Lib. V. pag. 225.
(4) Hiſt. Nat. Lib. XXV. Cap. VII.
(5) Diſſertat. II. de Aquis & Aquaeductibus pag. 99. 100. 101.
(6) Deipnoſoph. Lib. II. Cap. II. num. 19. pag. 38.

minis Iovis ΣΩΤΗΡΟΣ, *Servatoris*, pietatis ergo: potaturique ut meminissent, pro indubitato salvos se ac incolumes fore, si ad eum modum biberent. Memorat Pausanias (1), Liberum Patrem percussisse terram thyrso, e qua fons erupit, quem Messenii Dionysiada nominarunt.

TABVLA LXVIIII.

DRYAS NYMPHA arborum, fructuumque arboreorum praeses, ab Etruscis culta.

QVo nomine NYMPHAS, arboribus fructibusque earumdem praesides, Etrusci adpellarint (quas Graeci, atque ex his Latini DRYADAS dixere ἀπὸ τῆς δρυὸς: itemque HAMADRYADAS, quod ἅμα ταῖς δρυσὶ: hoc est simul cum arboribus nascantur, & interire videantur) incompertum mihi est: illud tamen perspicuum esse arbitror, luce ac testimonio huius ahenei simulacri rarissimi, & quidem dubio procul eximii operis Tuscanici (quod hac ipsa die, dum haec scribo, peropportune comparavi, atque inter mea cimelia recondidi) easdem NYMPHAS Etruscis non solum cognitas, verum etiam honore maximo cultas fuisse. Arcas, Callistus filius (a quo rege & ipsa, quae antea Pelasgia dicebatur, Arcadia terra; & gens, qui Pelasgi fuerant, Arcades nominati) habuit uxorem, cui nomen Erato fuit, non mortalem feminam, sed unam e Dryadibus Nymphis: quas ipsi Arcades patria voce, ut memoriae proditum a Pausania (2), DRYADAS vocitarunt, & *Epimeliadas*, quas alii *Naiades* dixere. Liquido igitur constat, DRYADVM Nympharum cultum in Italia esse antiquissimum: nec solum probe notum Arcadibus sive Pelasgis, qui Etruriam incoluere; verum etiam ipsis Etruscis.

His NYMPHIS Etrusci, uti ex hoc insigni simulacro intelligimus, alas divinitatis praesentisque virtutis indices dedere: & quidem non demissas, aut in quiete cohibitas, sed expansas volantique similes: quibus etiam Numina sua, praesertim Consentia, & , ut

(1) In Messenicis Lib. IV. Cap. ultimo. (2) In Arcadicis Lib. VIII. Cap. IV.

&, ut aiunt, maiorum gentium, exornarunt; ut earumdem auxilium velox & paratum ſignificarent. Caeleſtis hiſce inſignibus maieſtatis, adde divinum diadema, ſive mitellam e coma eiuſdem NYMPHAE eminentem, quae ſacri cultus index eſt, Etruſcarumque Dearum familiare ornamentum.

Quid ni igitur credam, hoc ſimulacrum unam referre e DRYADIBVS ſive HAMADRYADIBVS; quum ita expreſſa ſit, ex antiquorum Theographia, adſurgens, prodienſque, tamquam ex arbore, e patulo calyce, qui undique elegantibus latis foliis, ni fallor, quercus, quae omnium arborum eſt maxime longaeva, ſalutaris, Deiſque gratiſſima, vallatur? Adde, quod nec pedes habet, atque ita exprimitur adparetque averſam corporis partem reſpicientibus, quaſi ex ipſo caule iam orta videatur. Conſtat enim, veteres, e priſcis Poëtarum fabulis, credidiſſe, NYMPHAS DRYADAS, tum ex aliis arboribus, tum maxime e quercubus fuiſſe ortas (1). Feſtus docet, *Querquetulanas viras* dictas: quo nomine ſignificabantur Nymphae praeſidentes querqueto vireſcenti. Nonnulla de his ſupra adnotavimus (2).

Toto corpore nuda eſt; niſi quod e dextro humero tamquam chlamys pendet veſtis, vel cervae vel hinnuli ſpolium, in cuius ſinu gerit multiplices arborum fructus, quos ſiniſtra ſuſtinet: dextra vero eorum beatam copiam oſtendit patefacitque. In hunc fere modum paullo ante expreſſum obſervavimus Priapi ſive Vertumni ſimulacrum in Tabula LVIII. num. 1. non ſecus ac ſeipſum pingit apud Propertium (3):

Nam quid ego adiiciam, de quo mihi maxima fama eſt;
Hortorum in manibus dona probata meis.

Quia vero hinnuli vel cervae ſpolio indutam videbam, e cuius ſinu fructus oſtentat; primum ſuſpicabar, forte referre poſſe NYMPHAM Vertumni comitem, vel potius Priapi, cui tale ſpolium tribuitur ab Etruſcis & Latinis: adeoque facile *Priapinam* poſſe cognominari: quo etiam cognomine ornatur Diana, ab incolis Heracleae Ponti culta, de qua Plutarchus (4): verum contrarium oſtendere animadverti quercus lata folia, e quibus NYMPHA adſurgit & continetur: adeoque non aliam, quam unam e DRYADIBVS vel HAMADRYADIBVS referre poſſe cenſui.

TA-

(1) Vide Spanhemium in Callimachum in Hymn. in Del. num. 81.
(2) Pag. 72. Tab. XX.
(3) Lib. IV. Eleg. II. verſ. 41.
(4) In Vita Luculli pag. 499. edit. Pariſ. 1624.

TABVLA LXX.

CALLIOPE

Musarum princeps: eius cultus apud Etruscos adstruitur ex insigni pictura Etrusci Vasis Musei Barberini.

Virgines MVSAS ceteris iam enumeratis Bacchi comitibus adiungimus, quia, ut ferunt, eum contra Indos euntem, & ubique peregrinantem secutae sunt: carminibusque melicis ac tripudiis, bonarumque artium studiis mirifice oblectarunt (1). Alio modo Graeci ac Latini (2), alio Etrusci eas expresserunt, ut videmus in hoc rarissimo Vasculo, quod exstat Romae in locupletissimo Museo Barberino. Graeci comtis crinibus, ac more virginum revinctis, totoque corpore splendida palla amicto, repraesentarunt: Etrusci vero non stantes, sed in aëre adparentes, passis capillis, coronatoque capite, duplici veste laxioribus cum manicis amictas, & cum alis additis, non capiti, sed humeris, exhibuere. Quae in hoc Vasculo expressa cernitur, ea, ni fallor, est CALLIOPE, Musarum omnium antiquissima, teste Aristarcho, atque earum princeps, ut tradit Apollodorus (3). Quum enim iuxta Platonicos (4), singulis orbibus caelestibus sua praesit Musa, quae eos cantu temperet & moderetur, immo etiam animet (nihil enim aliud esse Musas Philosophi putarunt, quam caelestium orbium animas atque mentes) CALLIOPEN universo tribuunt, quae molem hanc mundi regat, & infuso spiritu moveat, quasi CALLIOPE sit omnium aliarum complexa virtutes: quare alii hanc solam poëticae studiis, reliquas Musas aliis praesidere disciplinis adfirmant (5). Quia vero CALLIOPE a Poëtis invocari prae ceteris solebat, dum carmina & hymni in honorem Deorum canerentur, ideo expressa est cum lyra adparens, favensque praesentia sua Poëtae vel Hymnologo, qui pictus est in altera parte eiusdem Vasis: atque ex gestu ali-

(1) Ex Diodoro Siculo Biblioth. Histor. Lib. III. pag. 148.
(2) V. Musei Flor. Vol. II. Tab. IV. VIII.
(3) Biblioth. sive Deor. orig. Lib. I. pag. 6.
(4) Apud Macrobium in Somn. Scipionis Lib. II. Cap. III.
(5) Vide Benedictum Averanium Differt. XIX. in Virgilium num. 1. 2. 3.

aliquid canere vel eloqui videtur, duplici talari tunica ſine manicis indutus, & quidem non laxa, ſed ſatis anguſta, qualis hodie Monachis viriſque Deo ſacris & religioſis in uſu eſt.

Eadem MVSA lyram ſeu citharam pentachordon praefert, non vero pulſat, quia in aëre ſuſpenſa: quae quidem lyra peculiari modo eſt fabricata. Sacrae vittae ſeu taeniae ex ea religatae dependent, honoris & cultus gratia adiunctae; quia eximium hoc inſtrumentum maxime ſacrum & venerandum habebatur, ea potiſſimum de cauſa, quod eo Deorum laudes, Heroum geſta, & arcana Aſtronomiae ac Philoſophiae canebantur. Accedit, quod Philoſophi Pythagorici, quorum placita & doctrinam ſecuti ſunt Etruſci, Muſicam divinam eſſe ſcientiam exiſtimarunt (1), cui MVSAS Caeli filias, una cum Saturno natas, praeeſſe crediderunt. Fuere apud veteres Tuſcos Poëtae & Hymnologi maxime celebres, qui in pompis Deorum ſacra carmina pangebant, & in ſolemnibus epulis & conviviis cantu convivas oblectabant.

Hoc vero Vas elegantiſſimum, pro donario CALLIOPAE forſitan dedicatum fuit: vel Tuſco Hymnologo aut Poëtae victori, pro praemio datum in Muſicis ſeu Muſeis certaminibus.

TABVLA LXXI. LXXII. LXXIII.

HERCVLES

cultus ab Etruſcis; praeſertim vero a Florentinis, Veliternis, Tudertibus, Puteolanis, Tiburtinis, Mediolanenſibus, Brixienſibus, Arretinis, Lucenſibus, aliiſque, qui recenſentur.

HERCVLIS cultus tota Etruria maxime celebris & frequens fuit; omnem enim hanc regionem & Campaniam univerſam maleficiis purgavit, impios immaneſque homines interemit, Deorum divinos honores auxit & amplificavit; quare Deorum COMES, ut in vetuſtis aris dicitur (2), fieri

(1) V. Strabonem Geograph. Lib. x. pag. 468. (2) Apud Reineſium Synt. Cl. I. 71.

fieri meruit. Id oſtendunt complura eius ex aere atque e marmore ſimulacra, quae iam apud nos eruta ſunt, quaeque in dies eruuntur: pondera ſive aſſes, nummis perquam ſimiles, qui in poſtica parte Herculeam clavam cum Etruſcis hiſce characteribus exhibent, 𐌉𐌓𐌈𐌀𐌋𐌄𐌅, hoc eſt *Velatri*: ſive 𐌄𐌓𐌄𐌕𐌖𐌕, id eſt *Tutere*: qui forſitan ad Veliternos & Tudertes pertinent, qui monetam ſuam hoc inſigni celeberrimo, &, ut arbitror, alii quoque eius capite, ut infra videbimus, conſignarunt. His monumentis vetuſtiſſimis adde pateras ex aere, in ſacris Deorum faciundis adhibitas, quae eius nomen ita inſcriptum praeferunt, 𐌋𐌖𐌂𐌓𐌄⊟, nimirum *Chercul*; ut in Tabula II. apud Dempſterum: vel, ut in altera Tabula VI. in qua Etruſcae litterae alio modo (quo etiam Tuſci interdum uſi ſunt) ſcriptae viſuntur, a laeva ſcilicet ad dexteram, qui iam apud occidentales nationes invaluit, nimirum ⊟EDKOLE, *Cherkole*: ſi tamen revera inter K & L perparvum o ſit medium, quod Etruſco alphabeto adiiciendum eſſet: verum aeris vitium eſſe puto in patera; ſimilique modo in ea forſitan ſcriptum, ut in altera edita in Tabula II. Dempſteriani Operis, ⊟EDKLE legendum videtur. In Gruteriano Theſauro adfertur ara HERCOLI CELERI ſacra (1). At Latini, praeſertim vetuſtiores auctores, ut notum eſt, ad exemplum Etruſcorum dixere *Hercle*; ea uſi particula, tamquam vehementer adfirmantis, vel ſententiam ornantis vel approbantis (2).

Apud eumdem Gruterum plures arae dedicatae leguntur Herculi, variis cognominibus celebri, SAXANO, INVICTO, GILIO, SANCTO, TIBVRTINO, VICTORI, AVGVSTO, CONSORTI: quarum loca, ubi erutae ſunt, quum indicentur, colligimus ab Etruſcis Puteolanis (3), Campanis (4), Tiburtinis (5), Brixienſibus (6), Mediolanenſibus (7), Piſaurenſibus (8) dedicatas fuiſſe; nam ab Etruſcis, qui ea loca occuparunt, HERCVLIS cultus apud eos iam invectus invaluit, & uſque ad Romanorum imperium religioſiſſime viguit. Veteres noſtri Hiſtorici, qui priſcis fabulis valde ſunt delectati, in haec loca, ubi poſtea Romani Florentiam coloniam deduxere, veniſſe HERCVLEM AEGYPTIVM, & prodigia patraſſe tradunt. Hinc Herculem a primis huiuſce regionis incolis habitum pro tutelari Deo, eiuſque leonem pro inſigni delectum, ferunt (9). Statuam HERCVLIS Florentiae obſervavit Henricus Ern-

(1) Pag. XLV. *6.*
(2) Vide Phil. Pareum in Lexico Critico.
(3) Gruterum pag. XLVI. 7. XLVIII. 2.
(4) Ibidem pag. XLIX. 1.
(5) Ibidem pag. XLIX. 3. *6.*
(6) Ibidem pag. XLIV. *6.*
(7) Ibidem pag. XLIII. 11. 12. XLIV. 12. XLVIII. 4. XLIX. 2.
(8) Ibidem pag. XLV. 2.
(9) Vide Borghinium de orig. Flor. pag. 14.

Ernſtius (1) cum hac inſcriptione ei ſubiecta, HERCVLES..DOR..FOR.. quam adfert Thomas Reineſius (2): putatque idem Ernſtius ita ſupplendam eſſe, HERCVLES INDORVM FORTITVDO. Ego vero, dummodo antiqua ſit, ita in ea ſcriptum divinor: HERCVLES DORIPHORVS, vel DENDROPHORVS: quo etiam cognomine vocatur in vetuſtis aris Silvanus (3), vel quod ipſi Dii arbores ſtirpitus exſciſas, vel eorum cultores in ſacris, religionis cauſa, in humeris ferrent (4).

HERCVLIS fanum ad portum Labronis fuit, qui hodie *Liburnus* dicitur: cuius meminit Antoninus in Itinerario, ubi AD HERCVLIS legas, in via a Vadis Volaterranis ducenti. Volaterris vidi portam omnium antiquiſſimam, ingentibus quadratis ſaxis conſtructam, artificio ſane admirabili, ac certe Tuſcanico; quam etiamnum Volaterrani *portam Herculis* dicunt: iuxta quam arbitror fuiſſe HERCVLIS templum, ab Etruſcis Volaterranis conditum, quod eidem portae nomen dedit. Etiam infra Lucam memoratur Ἡρακλέους ἱερὸν, *Herculis fanum*, apud Ptolemaeum, qui illud ſtatuit inter Feroniae lucum & Piſas (5). Inter egregios HERCVLIS, Etruſcorum Dei, cultores, memorandi quoque ſunt Arretini: quod perſpicue oſtendit pervetuſta ara, edita inter Gudianas (6), quam ei M. Fodius Longus, Patronus Municipii & Coloniae Arretinorum, dedicavit.

Ad Picentes HERCVLIS cultores gradum facio. Inſigne teſtimonium profero ex antiquiſſimo eiuſdem Herculis ſimulacro aheneo, quod anno CIƆ.IƆ.CC.XXVII. inventum eſt in Sepulcro ſive Hypogeo, apud Cupram Montanam detecto. Neque eſt, cur miremur Deorum ſigna in ſepulcris recondita; conſtat enim ex antiquo ſepulcrali marmore, quod adfert Reineſius (7), ſignum Herculis dedicatum cum Genio ſimilis Familiae a Q. Alſio Aucto Tribuno militum Legionis ſecundae Adiutricis, praeter urnas cum operculis & lychnuchos, quod eſſet etiam defunctorum tutelare Numen: quandoquidem in ſepulcrorum ſculpturis non raro expreſſus eſt animas, non ſecus ac Mercurius, ad inferos deducens. Hoc ipſum ſimulacrum, & omnes antiquitatis reliquias in eo Sepulcro inventas, peraccurate delineatas eodem anno ad me miſit omni aevo colendus Praeſul Franciſcus Blanchinius: ſimulacrum vero, quod exhibeo in Tabula LXX. ſua manu delineatum, ut illuſtrarem, obtulit humaniſſime. Huiſce Sepulcri & antiquitatum

X 2 in eo

(1) Obſervat. Lib II. Cap. XXII.
(2) Claſſ. I. num. LXVI. pag. 109.
(3) Apud Gruterum pag. LXIIII. 7.
(4) V. Fabrettum Inſcr. Cap. IX. pag. 659.
(5) Conſulendus etiam Voſſius de Idolol. Lib. I. Cap. XI.
(6) Pag. XXXVII. num. 7.
(7) Vide in Cl. XI. num. C.

in eo inventarum descriptio, tum etiam eiusdem Herculis imago pererudite nuper illustrata sunt ab egregio Academico Etrusco celeberrimae Cortonensis Academiae, in qua & meum nomen descriptum esse honori tribuo (1).

HERCVLES, Heroum maximus & invictus, nudo corpore, athletici succi pleno expressus est. Laeva manu, e qua insigne leonis Nemeaei spolium pendet, clavam sustinet: dextera cornu, primorum hominum poculum, quo ad bibendum usus est, ostentat. Graeci (2) ac Latini opifices scyphum ei dederunt, Baccho vero cantharum: cuius rei rationem reddit Macrobius (3), quae iam apud eruditos est maxime trita ac pervulgata. HERCVLEM BIBACEM repraesentarunt omnes nationes, atque ut videmus etiam Etrusci; quia eum Bacchi comitem adiutoremque in expeditione Indica atque in triumpho fuisse putarunt. Duo sunt in hoc rarissimo signo maxime notatu digna, diadema, peculiaris & insolitae formae, capitis eiusdem HERCVLIS ornamentum, quo Bacchum ipsum, in Etrusco Vase pictum, aliquantulum imitatur (4): alterum vero compedes, seu massa plumbea, qua eius pedes continentur detinenturque. Si nulla alia exstarent indicia, ipsum diadema sine vittis dependentibus, Etruscorum more omnium antiquissimo, ea specie constructum, sufficeret, ut ab Etrusco artifice hoc simulacrum fabricatum crederemus; sed alia quoque adsunt, nimirum opificii indoles, locusque ipse, in quo erutum; nam, ut vidimus, apud Cupram Etrusci insigne templum Iunoni dedicarunt, quam ex loco ei sacro CVPRAM cognominarunt. Iam etiam supra adnotavimus (5), Etruscos consuevisse, prisca superstitione, Deorum indigetum servatorumque urbium simulacra basibus plumbeis infigere, uncis & plumbeis vinculis includere ac vincire, ne evocati sacris carminibus ad hostes migrarent, vel etiam sua sponte excederent, relictis urbibus, quae in eorum tutela erant. Hac de re praestat, Alexandri ab Alexandro insignes observationes (6), tamquam gemmas, hoc in loco interserere. *Erat enim*, inquit, *vetus mos, ut in urbium obsidione, ubi ad ultimam dimicationem ventum esset, tutelares Deos, sub quorum praesidio urbs foret, certo carmine & verbis conceptis, in novas sedes evocarent, templaque ampliora & solemnes aras illis promitterent; nefas opinati, Deos urbium praesides, urbe hostiliter direpta, velut mancipia captivos habe-*

(1) Dissertatione V. in libro, qui inscribitur: *Saggj di Dissertazioni Accademiche delli Accademici Etrusci di Cortona*.

(2) Vide Gemmas antiquas Sculptorum nomine insig. editas a Cl. de Stosch Tab. I. Causeum in Mus. Rom. Tab. XXX. XXXI.

(3) Saturnal. Lib. I. Cap. XXI.

(4) Vide apud Dempsterum Tab. XI.

(5) Class. I. Tab. II. pag. 9. Tab. III. pag. 15.

(6) Genial. Dierum Lib. VI. Cap. IV.

habere. Persis vero & Aegyptiis nullos patrios habere Deos in usu fuit; quod evocationibus illos migrare ex oppidis, & sine tutela deseri timerent. Alii vincla & catenas adnectebant Diis. Nonnulli sponsores a Diis petebant, ne evocarentur & abirent. Tyrii enim obsidione pressi, Herculis simulacrum, quod magna religione colunt, ne urbem desereret, aurea catena devinxere. Alii etiam, quum ad lavacrum aut lustrationem deducerent Deos, fideiussores pro reditu exigebant, ut notat Plutarchus (1). Ita quoque Romani tutissime & constantissime adservari Deum crediderunt, qui neque de nomine notus esset aliis. Fuit in Capitolio clypeus consecratus, in quo scriptum: *Genio Vrbis Romae, sive mas sive femina* (2). Ipsi quoque Dii interdum stationes sponte mutare velle credebantur. Id accidisse memorat Dionysius Halicarnassensis (3) simulacris Deorum, a Troia Lavinium devectis ab Aenea: quae quum Albam translata essent, & in penetralibus templi recondita, sequenti nocte, clausis foribus, inviolatoque tecto & parietibus, mutata statione in pristinas sedes transisse reperta sunt. Proditum quoque est antiquis, quum Troia excidio propinqua esset, visos esse Deos e suis templis sua exportare simulacra. Ita Sophocles (4) induxit Deos suis humeris sua gerentes simulacra. His igitur de causis omnes fere nationes, ut supra etiam animadvertimus, simulacra Deorum vinculis compedita fecere: Etruscique ea praesertim impedierunt, vel intus etiam fuso plumbo, vel additis externe vinculis, quae habitu stantis efficta erant, quaeque ad movendum se loco faciliora videbantur; id autem non fecisse video Diis, quos in suggestu vel solio sedentes, quasi in quiete expresserunt.

Sequitur in Tabula LXXII. e Mediceo Cimeliarchio depromtum, HERCVLIS aereum signum pulcherrimum, exquisito opere Etrusco perfectum: cui aliud omnino simile ibidem adservatur. Eius capilli perraro artificio ita caelati concinnatique sunt, ut squamas piscium referant. Sub solio sive suggestu alia opera coniuncta visuntur, quae praetermisi: indicantque, hanc imaginem emblema sive ornamentum vasis fuisse. De his vasorum emblematis disserui in Parte II. Inscriptionum antiquarum, quae exstant in Etruriae Vrbibus (5). HERCVLES cum tribus pomis, quae abstulit ex hortis Hesperidum, caeso dracone pervigili, sopitaque somno una e quatuor sororibus Nymphis, quae arborem & poma observabant, sculptus est sereno vultu atque hilari, non bar-

(1) In Quaestionibus Romanis pag. 279.
(2) Ex Servio in Virgil. Aeneid. Lib. II. vers. 351.
(3) Antiquit. Rom. Lib. 1. pag. 54.
(4) In Fabula *Simulacriferis*.
(5) Inscr. Praten. pag. 134. 135. 136. 137.

barbatus, ut Graeci ac Romani artifices facere consueverunt (1); sed imberbis, atque iuvenili florens aetate. Hoc HERCVLIS POMARII signo exornatum fuit vas, forte in eius templo pro donario consecratum, vel athletae datum pro praemio: forsitan etiam in mensis ad convivas exhilarandos propositum; fuit enim, ut alibi observavimus, HERCVLES mensarum Genius & tutela, quem *Epitrapezium* dixere (2); nam admodum bibax epulandique studiosissimus, omnisque laetitiae & voluptatis, ut & laborum, cupidissimus fuisse perhibetur (3).

Proponitur in Tabula LXXIII. duplici schemate expressum aereum signum HERCVLIS, leonem, vel Cithaeroneum vel Nemeaeum, suffocantis: qui, uti describitur ab Apollodoro, iniectis leonis collo manibus, eo usque constrictum tenuit, donec suffocaret. Exstat hoc signum Etrusco opere vetustissimum in Museo M. Antonii Sabbatinii, percelebris Antiquarii Romani, nunc penes eius heredem Paullum Buliellium, quod ad me accurate delineatum misit vir genere atque eruditione Praeclarissimus Eques & Marchio Franciscus Victorius. HERCVLES, POLLENS, INVICTVS, ut videmus, in hoc laborum maximo & difficillimo, ab Etruscis alio gestu nixuque sculptus est, quam Graeci Romanique sculptores exhibuerunt.

TABVLA LXXIIII.

CASTOR ET POLLVX
Dii Magni, ab Etruscis culti.

HErculem sequuntur DIOSCVRI, eius comites, qui cum eo aliisque Semideis, uti describit Philostratus (4), ad aureum vellus conquirendum navigarunt. Abrepto vellere, Argonautae in Tyrrheniae transitu, ad insulam Aethaliam advecti, pulcherrimum ibi portum Argoum de navi sua nuncuparunt: ad eumque modum in Etruria portum, octingentis a Roma stadiis, Telamonem nominarunt: inde per Istrum subve-

(1) Vide Musei Florent. Tom. III. Tabula LXVII. LXVIII. & inter Donianas Inscript. Tab. VII. num. II. pag. LVIII.
(2) Vide Statium Silvar. Lib. IV. Martialem Lib. IX. Epigr. XLIV. XLV.
(3) Ex Athenaeo Deipnosoph. Lib. XII. Cap. I.
(4) Imagin. Lib. II. de Glauco Marino.

ſubvecti, in Adriaticum inde ſinum intrarunt; quemadmodum a Diodoro Siculo memoriae proditum (1). Haud igitur ambigendum eſt, hos Deos Etruſcis cognitos, magno in honore & cultu fuiſſe. Id etiam teſtantur pondera ſive aſſes Etruſcorum, in quibus binae clavae, quae tum ad Herculem, tum etiam ad hos Deos pertinere poſſunt, impreſſae ſunt, addita etiam manu aperta, ceſtibus munita. In his monetis Etruſcae litterae inſculptae ꟻꟼꟻ†V† , *Tutere*, quas forſitan Tudertes, tum Herculis tum Caſtorum cultores eximii, conſignarunt (2). POLLVX Homero *πὺξ ἀγαθὸς* dicitur (3), & *φοβερὸς πὺξ ἐρεθίζειν* Theocrito (4), quod ceſtibus & pugnis valeret: eoque Amyci Bebriciae regis, infeſti advenis & crudelis, pugilatu victor exſtiterit (5).

CASTORI & POLLVCI equos adſignarunt veteres propter inſignem equos regendi peritiam. Theocritus hanc laudem praecipue CASTORI tribuit, quem *Ιπποχίδαν* vocat: traditque eum belli gerundi ſcientiam Herculem docuiſſe (6). In Vaſe Etruſco, apud Dempſterum edito (7), quod exſtat in Mediceo Cimeliarchio, pictus eſt CASTOR ſive POLLVX, qualis etiam a Theocrito deſcribitur, equum deducens, capite galeato, indutus chlamyde, gerens haſtam ſeu potius ſceptrum ſiniſtra manu, dextra vero coronam certaminum praemium; nam palaeſtris ſacriſque certaminibus praerant (8): e laqueari templi ſive aediculae pendet parazonium, & ni fallor, ſcutum cum chlamyde, in eius honorem appenſa. Eum etiam regia ornatum chlamyde cernimus in Tabula LXXIIII. num. I. huiuſce operis, qui delineatus eſt ex archetypo ex aere elegantiſſimi artificii, quod exſtat in Muſeo V. Cl. Comitis Diamantis Montemellinii. Caput eius ornatur pileo, ad metae formam elato (antiquior conoides fuit) quamvis in aliis Etruſcorum monumentis idem pileus, dimidia parte ſectum, ovum referat, ut infra videbimus. In inſigni patera aerea Medicei Muſei (9), in qua caelatum, ut arbitror, Graecorum concilium ob raptam Helenam, eius fratres CASTOR ET POLLVX Dii *Ανακοί*, *Ανακτες*, Iovis filii, ſculpti ſunt cum Meleagro conloquentes: eorumque nomina Etruſcis litteris adſcripta leguntur, ad dexteram ꟻꓘV†ᒧVꓶ *Pultuke*, quo, ut videtur, *Pollux* indicatur: caelatuſque eſt toto corpore nudus, aperto capite, ſiniſtra lanceam ſive haſtam tenens: ad ſiniſtram *Caſtor* itidem Etruſca epi-

(1) Biblioth. Hiſtor. Lib. IV. pag. 181.
(2) Vide apud Dempſterum de Etrur. Reg. Tom. I. pag. 350. Tab. LX.
(3) Iliad. Lib. Γ.
(4) Idyll. XXII.
(5) Ibidem.
(6) Idyll. XXIV.
(7) Tab. XXVII. XXVIII. Tom. I. pag. 266.
(8) Vide Lucianum de Saltatione.
(9) Apud Dempſter. Tab. VII. Tom. I. p. 78.

epigraphe declaratur ᑫV+ƷAꓘ, *Caſtur*, qui pileo phrygio ornatus, tunica & chlamyde cirrata indutus, ſiniſtra haſtam gerit, ipſumque Meleagrum (circa quem ſcriptum ƎᑫꓘAᒧƎꟽ *Melakre*) ſedentem, eoque triſti nuncio maerentem, ad bellum vel ad vindicandas iniurias impellit (1). Adſtat etiam Meleagri, vel ſocius vel armiger vel etiam conſiliorum particeps, Menelaus, toto corpore nudus, armatus haſta & clypeo: circa quem etiam ſcriptum ƎᒧИƎꟽ, *Menle*, hoc eſt *Menelaus*. Aliud notatu dignum in eadem patera occurrit, quod inobſervatum reliquit Cl. Bonarrotius: aedificium (in cuius medio ſedet Meleager) Tuſcanicis columnis utrimque ſuffultum: quod quum in formam hemicycli curvetur, tribunal eſſe cenſeo, quod Etruſci veteres architecti invenere, & ab his Romani acceperunt: vox etiam ipſa *tribunal*, ex adſimili & frequenti multarum vocum apud Etruſcos terminatione, Etruſca mihi videtur. Sub pegmate eiuſdem tribunalis pendent, ornatus gratia, vela maiora, vittis religata.

In eadem Tab. LXXIIII. num. II. adiunxi perinſignem imaginem CASTORIS ſive POLLVCIS, qui equum ferocientem, pedeſtris ipſe incedens, cohibet, frena tenens. Inter eximia Etruſcorum artificum opera recenſendam eſſe plura ſuadent, praeſertim vero bullatum monile, eiuſdem equi collo adnexum, ſummo maxime in loco, nec tam laxe circa pectus, ut in pictura Etruſci Vaſis apud Dempſterum Tabula XLVIIII. & cauda non paſſis crinibus ventoque exagitante ſolutis & expanſis, uti frequentiſſime ab antiquis artificibus Graecis & Romanis factum videmus; ſed admodum rigens, preſſis iiſdem crinibus, qui nodo innexi circa finem viſuntur.

Ex dictis perſpicuum eſt, Tudertes Magnorum Deorum CASTORIS & POLLVCIS eximios cultores fuiſſe. His adde Mutinenſes, ut colligimus ex antiquae arae titulo (2): adde etiam Cortonenſes, quorum in agro inventum eſt pulcherrimum aerei Vaſis emblema, quod exhibet Ledam eorumdem Deorum matrem, ad quam accedentem Iovem, cygni forma, aliger Cupido perbelle impellit allicitque ad amores: cuius archetypum, & ſi non viderim, ſuſpicor tamen eximii ſculptoris Etruſci opus eſſe pulcherrimum, ſingulari ſpecie, ab aliis nationibus numquam excogitata, rariſſimum. Ex Muſeo ſpectatiſſimi viri Antonii Borionii nuper illud protulit illuſtravitque in Collectaneis Antiquitatum Romanarum Tabula XXVII. Vir Clariſſimus, oppido Muſis amicus, Rodulphinus Venuti Patricius Cortonenſis & Academicus Etru-

(1) V. Suidam Tom. III. in voce Σιμωνίδης. (2) Inter Gudianas pag. LIX. I.

Etruscus, qui etiam ea, qua pollet, eruditione, alia complura in litterariae reipublicae bonum parat opera praestantissima.

TABULA LXXV.

NEPTVNVS

ceterique DEI MARINI, *a Tuscis culti, recensentur & illustrantur.*

NEPTVNI nomen non pauci Etruscum esse censent: quorum sententiae minime adversari possum, quum videam ab aliorum Etruscorum Deorum nomenclatura & ὀνομοποεία non abhorrere multumque differre. Ab Aegyptiacae veteris linguae vocabulo Νέφθυν, vel ex Hebraeo fonte deducit doctissimus Thomas Reinesius: quem si consules, operae pretium facies (1). Neque etiam de eius cultu in tota Etruria dubitare possumus; quum Tusci, opibus & viribus potentes, Tyrrheni Hadriaticique maris imperium longe lateque tenuerint, navesque & anchoras aliaque maritima instrumenta omnium primi Italis monstrarint. Id etiam adstruunt complura Etruscorum pondera sive asses omnium vetustissimi, in quibus praeter Etruscas litteras, pro insigni nota ac symbolo, delphinus, tridens, anchora, itemque marina conchylia impressa cernuntur. In Vase Etrusco penes Dempsterum Tabula LXXIIII. pictus est cum Tritonia Pallade: quam etiam *Hippiam* sive *Coresiam* dixerim (2), NEPTVNVS Ιππιος, *Equester*, agitans quadrigam: ex qua pictura colligimus, Etruscos credidisse, eum aurigarum & factionum Circensium studiis praesidere & favere, equosque domandi rationem primum mortales docuisse. Ludorum Circensium apud Romanos Etrusci auctores fuere, ut infra videbimus, de Ludis differentes: quem etiam CONSVM ex eius cognomine, forsitan Tusco, & CONSVALIA certamina, in eius honorem a Romulo instituta, dixerunt (3). Etrusci aurigae Circensibus in ludis sculpti sunt capite tecto, circumvolutoque quodam panno, quem cucullum seu capu-

Y

(1) In Synt. Inscript. antiquarum Class. 1. num. XCVIIII.

(2) V. quae superius adnotavimus pag. 88.

(3) Vide Dionys. Halicarn. Rom. ant. Lib. 1. pag. 26. Lib. II. pag. 100. & Onuphr. Panvinium de Ludis Circens. Lib. 1. Cap. III.

capucium dixeris non male ; ut videre est in Vrna Etrusca Perusina, apud Dempsterum edita in Tabula LXIX. in cuius explicatione haud vidit acutissime, ut solet, Philippus Bonarrotius, qui in ea Amazonum pugnam exhiberi addubitavit. Vidi alias Vrnas Etruscorum huic similes, nec iniuria temporis adeo labefactatas, quas, ut inferius ostendam, Circenses aurigas & ludos referre non dubito.

Hoc igitur observato exemplo, relatum in Tabula LXXV. num. I. signum aereum, quod exstat in Gaddiorum Marchionum Museo, repraesentare haud invitus credam NEPTVNVM, qui velato capite inducitur, cum amiculo Etruscorum aurigarum cucullo valde simili: habetque caput corona, aequoreis algis contexta, redimitum: quod sane curiosum est, & notatu maxime dignum. Profecto in Graecorum & Romanorum sculpturis haud facile ita expressam videas NEPTVNI imaginem: praesertim imberbem, vultu iuvenili praepingui, & cum tumidis genis. Hunc Deum pectore tenus expressum, ex urna erumpentem, quasi dimidia corporis parte in mari absconditus designetur, perspicue etiam indigitat tridens, quem sinistra manu gerit, specie rastro simillimum. Marina Numina, Tempestatumque Deas Etrusci haud integro corpore effinxerunt. OCEANI Patris imaginem ad hunc quoque modum exhibuere Etrusci, quam in paterae iam a me editae manubrio delineatam vide (1). Expressus est OCEANVS nudo corpore, volanti similis, cum capite radiata corona exornato, utraque manu urnam tenens, e queis aquam effundere videtur.

TRITONVM capita, ex aereis prototypis desumta, quae exstant inter Cimelia Gaddia, ostendere lubet in eadem Tabula LXXV. num. II. Ea pendent ex ore delphinorum, qui simul innexi manubrium conficiunt, Etrusci vasis dubio procul emblemata & ornamenta ; nam vasculis, tripodibus & candelabris, utpote Diis consecratis, Etrusci, ut diximus, sigilla & capita Deorum vel medii vel infimi ordinis addere consuevere. Hinc coniicere possumus, Tuscos divinis honoribus TRITONES adfecisse: quod etiam Charthaginienses fecere, teste Polybio (2). In fastigio aedis Saturni cum buccinis TRITONES superpositi visebantur, caudis mersis & absconditis: id ea de causa factum, quia iam regnante Saturno Historia clara & quasi vocalis evaserat, quae antea muta, obscura & incognita fuerat (3). Haec TRITONVM capita

(1) In Parte I. Inscript. Etruriae Vrbium Tabula XVI. num. I. pag. LXXVIII. LXXIX.

(2) Lib. VII. Vide etiam Gisb. Cuperum in Monum. ant. ined. pag. 241.

(3) Ex Macrobio Saturnal. Lib. I. Cap. VII. Vide etiam, si placet, Io. Goropium Becanum in Cron. Lib. IV. pag. 398.

capita exquiſito artificio, ingenio ſummo atque mirando perfecta ſunt. Capilli perbreves, non prolixi; hi enim natantibus impedimento eſſe ſolent. Pro barba, non ſquamae, ut in piſcibus, rigent, quas in aquatilibus & marinis huius generis Deaſtris obſervavit Raphaël Fabrettus in ſculpturis veterum Romanorum (1); ſed maris algae trifidae, & monofoliaceae pectinatim diſpoſitae: quod rarum ingenioſumque figmentum haud facile in operibus his ſimilibus aliarum nationum obſervabis.

TABVLA LXXVI.

TETHYS

Nympharum mater: an templum & oraculum in Etruria habuerit, diſquiritur.

HOmerus, Aegyptiorum Philoſophorum auctoritatem ſecutus, qui omnia ex aqua conſtare docuerunt, OCEANVM patrem Deorum; TETHYN eius uxorem, rerum primordium adpellavit (2). OCEANI imaginem caelatam in patera Etruſci operis paullo ſupra indicavimus: nunc TETHYOS, e qua Marinae Nymphae, infinito paene numero, ut Heſiodus in Theogonia, Pindarus (3) aliique fabulantur (4), ortae ſunt, icona exhibemus ex aereo ſigno, pulcherrimi atque elegantiſſimi operis, quod huius fere magnitudinis exſtat in regio Mediceorum Principum Theſauro. Superne apparet mulier formoſiſſima, undantibus capillis coronata: pomum ſiniſtra praefert, vel donarium, quod Etruſci Diis ſervatoribus, beneficis & maxime ſalutaribus tribuere: inferne deſinit in piſcem, innexis in eum modum caudis: qua quidem ſpecie non video Graecos & Romanos exhibuiſſe Marina Numina. Haec indicia (ne quid dicam de Etruſco opere politiſſimo) ſufficere poſſunt, ut huius Deae cultum apud Etruſcos evincam. Accedit Plutarchi auctoritas, qui in vita Romuli, ex hiſtoria Promathionis, quam ſcripſit de rebus Italicis, tradit iamdiu ante Romam conditam, percelebre eiuſ-

(1) Ad Col. Traian. Cap. IX. pag. 304. 305.
(2) Iliad. Lib. Ξ. verſ. 201. & 303. Vide etiam Plutarchum de Iſide & Oſiride.
(3) In Iſthmiac.
(4) Vide etiam Virgilium Georg. Lib. IV. verſ. 334. & alibi. Catullum Lib. III. Eleg. VI. Porphyrium de antro Muſarum. Gyraldum Synt. V. Hiſtor. Deorum.

eiusdem Deae oraculum in Etruria fuisse ; cuius habito responso, Rhea Silvia, Romuli & Remi mater, cum quodam Daemone concubuit. Plutarchi verba haec sunt: Εἶναι δὲ ΤΗΘΥΟΣ ἐν Τυῤῥηνίᾳ χρηστήριον. Expectandae sunt doctorum virorum animadversiones ; nam Thomas Dempsterus (1) censet inesse mendum in textu, reponendumque esse ΘΕΜΙΔΟΣ ; quia de *Tethyos* oraculo altum apud alios scriptores silentium (quod etiam adfirmo de oraculo *Themidis* in Etruria) quamvis probabile sit extitisse ; narrat enim Dionysius Halicarnassensis (2), Graecos adpellasse *Themin*, mulierem divino adflatam spiritu, quae futura multitudini praedicere carminibus solebat, quam Romanarum antiquitatum scriptores patria lingua *Carmentam*, aliqui etiam *Nicostratam* adpellarunt (3): fuitque Evandri mater, qui, sexaginta ante Troianum bellum annis, cum Arcadum classe in vicina Etruriae loca adpulit (4). TETHYOS sacellum & oraculum apud Perusinos fuisse Felix Ciattius non uno in loco adfirmat: divinaturque ex nominis reliquiis, quae in adpellatione montis, ut vulgo dicunt *Tethio*, apud eos adhuc supersunt (5): circa quem sua tempestate saepenumero varia antiquitatis monumenta, columnas marmoreas, statuas, tabulas, inscriptiones, monetas, & donaria erui adfirmat. Apud Assyrios magno cum honore culta Dea Ategartis memoratur, marinae potestatis symbolum, quae superne mulier, inferne piscis erat (6).

Proferam etiam inferius suo loco Vrnas sepulcrales Etruscorum, anaglypho opere sculptas, in quibus Nymphae & monstra marina exhibentur: inter haec SCYLLA, quam fabulae docent esse monstrum Tyrrheni maris (7), superne retinens formam mulieris formosissimae, reliquo vero corpore serpentem referens. Eam quoque exhibet Vrna Etrusca Perusina apud Dempsterum edita Tabula LXXX. num. II. (8).

Sequitur in eadem Tabula LXXVI. ara Neptuno vel Nymphis sacra, sicuti eius insignia testantur: quae quum ex aere sit, vel pro suggestu & throno signorum inservire potuit, cuius honoris exempla in Dempsteriano Opere habentur Tab. I. VI. VII. XXVI. XXXII. vel ad suffitus faciendos, cremandaque odoramenta in honorem Deorum Marinorum. Adsimilem aram

(1) De Etrur. Reg. Lib. I. Cap. XVIII.
(2) Romanar. Ant. Lib. I. pag. 24.
(3) Vide Livium Lib. I. & Servium in Virgilium Aeneid. Lib. VIII.
(4) De ea fusius Corradinus in Vet. Lat. prof. Lib. I. Cap. 25.
(5) In Perusiae Etruscae monument. Histor. pag. 24. 144. 201.
(6) Vide Lucianum de Dea Syra.
(7) V. Suidam in voce Σκύλλα Tom. III. pag. 340.
(8) Vide Phil. Bonarrotium ad Monum. add. Dempst. §. XVIIII. pag. 25. qui nihil de Scylla.

aram profert Laurentius Begerus (1), quae proculdubio ad Etruſcos pertinent, radiante in ea Tuſcanico opificio.

TABVLA LXXVII.

TEMPESTAS DEA.

Nonnulla de VOLCANO *ſculpto in monumentis veterum Etruſcorum obſervantur.*

ALatum feminae caput, tribus etiam armatum cornibus, quod exhibeo in Tabula LXXVII. num. 1. refert, ut arbitror, DEAM TEMPESTATEM, quam Romani, Etruſcorum exemplo (etſi non negem etiam Graecorum, cuius Ariſtophanes (2) meminit) divinis honoribus conſecrarunt: eique Deae minori minorem hoſtiam, nempe nigram agnam, immolarunt: quod Virgilius (3) & Horatius teſtantur (4). TEMPESTATI aedem dedit L. Scipio Barbati filius, ut conſtat ex inſcriptione perinſigni antiquiſſima (5); quamquam, quum alii id tribuant M. Marcello, alii Metello, ſuſpicio ſuboriatur, Romae non uno in loco aedem TEMPESTATIVM fuiſſe, a pluribus dedicatam diverſis temporibus, vel etiam magnificentius refectam aut inſtauratam. Scipio, Sardiniam petens, omnium primus eam vovit, periculo tempeſtatis liberari cupiens in mari Corſico, ut Ovidius ſignificat (6):

Te quoque, TEMPESTAS, meritam delubra fatemur;
Quum paene eſt Corſis obruta claſſis aquis.

Ea fuit, teſte P. Victore atque eodem Ovidio, in prima Vrbis regione, extra portam Capenam.

Etruſci alas TEMPESTATI dederunt, ut eius velocitatem, cornua, ut terribilem impetum ſignificarent (7): quod ante me Cl. Bonar-

(1) Vol. III. Theſauri Regii & Electoral. Brandemburg. pag. 378.
(2) In Ranis. Vide Turnebum Adverſarior. Lib. IV. Cap. XXII. & Lib. XIV. Cap. IV.
(3) Aeneid. Lib. V. verſ. 772.
(4) Epodon Lib. Ode X. verſ. 23.
(5) Hanc explicavit Hieron. Aleander iunior, in fine Tabulae Heliacae; & Fabrettus Inſcript. Cap. VI. num. 90. pag. 461.
(6) Faſtorum Lib. VI. verſ. 191.
(7) In Obſervatione ad Diptychum Romuli pag. 238.

narrotius observavit. Tempestatem efficiunt imbres & venti, praesertim vero Aquilo seu Notus (1): qui etiam alati, obfirmatoque cornibus capite in priscis monumentis exhibentur (2).

Tempestatis caput, huic simile, non raro sculptum visitur in sepulcris veterum Etruscorum (3), non secus ac gorgonis, quae etiam ex nominis etymo tempestatem significat (4): illud tamen animadvertendum, quod Gorgoni angues & alae vel volucrum, vel serpentum draconumve, itemque divinum diadema seu vitta in capite adduntur (5): tempestatis vero caput anguibus crinitum rarissime occurrit, idque in una tantum Vrna apud Dempsterum observari potest (6); videtur enim in ea tempestatem referre caput in medio marini conchylii positum: capilli eius interdum humidi aquisque madentes expressi, & quidem horrificum in modum prolixi, ut in Vrna Clusina apud Dempsterum (7): in qua etiam notanda cornua marini monstri adpicta; quamvis Bonarrotius ea esse fulmina existimet (8). In alia Vrna fictili (9) tempestas dea transversum tenet remum, vel, ut Bonarrotius censet, navis gubernaculum. Oritur tamen mihi suspicio, an haec imago potius unam *Pleiadum* referat, quam ipsam *Tempestatem*, quarum occasum navigandi peritis metuendum fugiendumque esse veteres docuere, quod ingentes tempestates commovere soleat: quae quidem in sepulcris sculpta, Fati vim malignam & terribilem declarat, a quo Mors dependet.

Post eximium caput ex aere deae tempestatis, quod exstat in Museo Gaddio, sequitur in eadem Tabula LXXVII. num. II. Deae mihi incognitae, cum monstroso corpore, sigillum aheneum, inventum in agro Arretino, quod nunc adservatur in Coratio Larario. Pectus, Etrusco more, strophio, nempe fasciis pectoralibus seu vittis decussatis decoratur, adstringente eas fibula in medio. Incertus etiam haereo, an dicam Nympham *Marinam*: crediderim potius *Terrestrem*, quia tunica succincta est; nam Marini Dii Deaeque nudo corpore repraesentantur. Crura eius in draconum capita, quae manibus complectitur, desinunt: quae etiam cristata, & barbata effixta sunt. Draconum cristas, qui viderit, neminem reperiri notat Plinius (10). Aethiopes dracones

(1) Vide Virgilium Aeneid. Lib. I. vers. 85. & passim ubi Tempestatis descriptio.
(2) Confer eumdem Bonarrotium ibidem.
(3) Vide apud Dempsterum Tab. LXXXIII. ad finem Tom. II.
(4) Hesychius in voce Γοργός.
(5) Apud Dempsterum Tab. III. Tom. I. pag. 78. Item ibidem in Vrna Perusina ad finem Lib. VI. pag. 447. Tom. II.
(6) Ad finem ibidem Lib. II. Tom. I. p. 235.
(7) Tom. I. ad finem Lib. II. pag. 235.
(8) Ad Monum. add. Dempst. §. XXVI. pag. 43.
(9) Vide in fine Praefationis ad Opus Dempsteri Tom. I.
(10) Histor. Nat. Lib. X. Cap. XXXVII.

cones criſtatos notat Iuba apud eumdem Plinium (1), deſcribitque Aelianus cum barba denſa & criſta (2): quod genus draconum haud incognitum Etruſcis fuiſſe hoc Etruſcum ſignum oſtendit.

Poſtremo in eadem Tabula LXXVI. num. III. addendam curavi Vrnam cinerariam Etruſcam, quae Arretii exſtat in locupletiſſimo Muſeo Baccio. Cernitur NYMPHARVM maris monſtroſum ex uno prodiens trinum corpus, quod etiam ambiguo ſexu repraeſentatur: quae in medio eſt, facem adtollit: alterae e concha aquam effundunt. Hae quoque, quia in ſepulcro ſculptae ſunt, ad notandam Fati vel Mortis vim ac diritatem, facile TEMPESTATES exprimere poſſunt; nihil enim vehementius exhorruere veteres, quam Iovem fulminantem, & mare tempeſtatibus concitatum, ob mortis metum, quam in naufragio reformidabant (3). Propertius naufragi Paeti mortem ita lacrymatur (4):

Et mater non iuſta piae dare debita terrae,
Nec pote cognatos inter humare rogos;
Sed tua nunc volucres adſtant ſuper oſſa marinae:
Nunc tibi pro tumulo Carpathium omne mare.

Perpauca nunc addenda de VOLCANO, quem Etruſci dubio procul coluere. Huius Dei mentionem ſuo loco non feci, quia nuſquam tota Etruria (expectare enim data opera volui ad hunc diem) eius ſimulacrum invenire potui, quod revera Etruſci artificis opus cenſerem. Hoc igitur in loco mentionem faciendam mihi propoſui, quia prior VOLCANVS, omnium antiquiſſimus, Caelo, ſecundus Nilo natus perhibetur, quem Aegyptii *Opan* adpellarunt, Aegyptique cuſtodem credidere (5). Ferunt etiam traditum fuiſſe educandum Tethydi Maris Deae (6). Eius imaginem pictam in Vaſe Etruſco vide apud Dempſterum Tabula XXXII. Quia vero in Liparam inſulam e caelo decidens, claudus factus eſt; ideo in eodem Vaſe innixus baculo auxiliatorio exhibetur, & capite galea in coni formam tecto, itemque indutus chlamyde, qui cum Iove Rege in throno ſedente, & Apolline conloquitur, parazonium tenens; fuit enim armorum fabricator praeſtantiſſimus.

Quo nomine VOLCANVM Etruſci vocarint, declarat inſignis aerea patera apud Dempſterum edita Tabula I. in qua Iovis puer-

(1) Lib. VIII. Cap. XIII.
(2) Hiſtor. Animal. Lib. XI. Cap. XXVI.
(3) Vide Ben. Averanium in Antholog. Diſſert. LXV. num. 12. 13.
(4) Lib. III. Eleg. V. verſ. 25.
(5) Cicero Lib. III. de Natura Deorum.
(6) Vide Nat. Comitis Mytholog. Lib. II. Cap. VI.

puerperium exhibetur : idemque VOLCANVS ſtupens adſtat cum bipenni , qua Iovis caput aperuiſſe , natamque , eo aperto , ſapientiae praeſidem Minervam fabulantur . Circa eius imaginem haec legitur Etruſca epigraphe MИAᒧ◇ƎƧ , hoc eſt *Sethlanm* . Fabrettus mendoſe ſcripſit ИAᒧ◇ƎƧ ; ſed manifeſte eſt in archetypo MИAᒧ◇ƎƧ. In Tabulis Eugubinis plures adnotavi voces , que in M deſinunt . Hoc nomen idem Fabrettus (1) divinatur ſignificare *Ephestiona* Graecorum : quaſi ſcriptum ſit HΦΣTAN Etruſca ſignificatione , pro HΦAIΣTOΣ . Avide expecto Cl. Bourguet interpretationem ; nam ea , quam mihi dedit , non convenit , quia deſumta ex patera vulgata in Dempſteriano Opere , quae inverſis figuris perperam impreſſa eſt . Eam iterum accuratius aeri inciſam inferius in lucem proferam . *Seth* Aegyptiis eſt *Typhon* : quod nomen , ut auctor eſt Plutarchus (2) , ſignificat violentam quamdam inhibitionem , contrarietatem aut inverſionem . Herodotus (3) memoriae prodit , *Sethon* Volcani ſacerdotem fuiſſe , qui poſt Anyſin regnavit , vel potius cum illo , in Arabicis inferioris Aegypti partibus ; reges enim e ſacerdotibus eligi uſitatum erat (4) .

TABVLA LXXVIII.

DIS PATER

ceterique DEI INFERI , *ab Etruſcis culti, recenſentur & illuſtrantur .*

ANtiquiſſimas Deorum , quos caelo , terrae ac mari veteres Tuſci praeeſſe exiſtimarunt , imagines , maxime omnium ad hoc tempus ineditas , illuſtravimus : ſupereſt , ut de DITE PATRE , deque DIIS INFERIS diſſeramus ; his enim Etruſcos cultum maximum impendiſſe , oſtendunt libri *Acherontici* , quos tradidit Tages & Bacchetis Etruriae populis (5) : quos etiam ita dictos putant , vel quia terrorem his incutiebant , qui eorum reſponſa conſulebant ſcrutabanturque ; vel quia DEORVM INFERORVM ſacra continebant , edicebantve

(1) Inſcriptionum ant. Cap. VII. pag. 541.
(2) De Iſide & Oſiride.
(3) Lib. II. c. 41.
(4) V. Io. Marsham. Seculo XVII. pag. 538.
(5) Vide Dempſterum de Etr. Reg. Lib. III. Cap. I. pag. 243.

bantve quibus victimis, quo ritu quorumve animalium ſanguine Numina irata placari, ſonteſque homines expiari poſſent. Iidem libri pariter edocebant, qua ratione oſtenta ac prodigia repellenda eſſent, monſtra evocanda atque avertenda, fulmina expianda, cogenda impetrandave: & qua ratione FATA differri poſſent, uti colligimus ex inſignibus locis Ciceronis (1), Plinii (2), Arnobii (3) & Servii (4) aliorumque auctorum, quae a Thoma Dempſtero adferuntur (5).

Inferi regni regem, Saturni ex Rhea ſive Opi filium, Graeci ΠΛΟΥΤΩΝΑ dixerunt, quaſi divitem, quod recidant omnia in terras, & oriantur e terris: Latini DITEM PATREM: Etruſci, ut auguror, SVMMANVM vocarunt, quaſi *Manium Deum*, *Summum Manum*, ideſt *bonum:* ſicuti INFERI DII *Manes* pro *bonis* dicebantur a ſuppliciter eos venerantibus propter metum mortis, ut ex Feſto diſcimus. Hunc Etruſci inter novem Deos numerarunt, a quibus fulmina iaculantur: quos iactus *manubias* dixere (6): ei vero nocturna fulmina adſignarunt, ut Plinius docet (7). Phoenices DITEM PATREM, modo *Mortem*, modo *Plutonem* nominarunt, teſte Sanchoniathone ſcriptore omnium vetuſtiſſimo apud Euſebium (8). Ferunt, eum funerum & ſepulturae ac parentationis ritus oſtendiſſe: eaque de cauſa datam ei poteſtatem, imperium & curam mortuorum commenti ſunt (9). Phyſice autem PLVTO eſt terra interior, rerum omnium parens, maſcula virtute praedita (10), quae ſemina, fruges, fructus, marmora, metalla omnia reſque pretioſiſſimas continet quaſi ſepultas: PROSERPINA vero eſt & ipſa terra ſeminum receptrix, feminea virtute inſtructa (11): quam a PLVTONE raptam fabulantur, & cum eo, propter magnam adſimilis virtutis unionem, connubio iunctam (12). Totum PLVTONIS rapientis PROSERPINAM figmentum, ad exprimendam hiberni Solis virtutem, reducit Porphyrius apud Euſebium, cuius verba non piget adferre (13): Eπεὶ δὲ (inquit) καὶ τῶν εἰς γῆν βαλλομένων σπερμάτων ἣν τὶς δύναμις, ἣν ΗΛΙΟΣ περὶ τὸ κάτω ἡμισφαίριον ἰὼν ἕλκει κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς. ΚΟΡΗ μὲν ἡ δύναμις ἡ σπερματοῦχος. ΠΛΟΥΤΩΝ δὲ ὁ ὑπὸ γῆν ἰὼν ΗΛΙΟΣ, καὶ τὸν ἀφανῆ περινοστῶν κόσμον, καὶ τας χειμερίους τροπάς· ὃς αρπάζειν λέγε-

(1) Lib. II. de Divinat. & in Oratione de Haruſp. reſp.
(2) Hiſtor. Nat. Lib. II. Cap. LII.
(3) Lib. II. contra Gentes.
(4) Ad Virg. Aeneid. Lib. VIII. verſ. 347.
(5) De Etr. Reg. Lib. III. Cap. I. pag. 243. 244.
(6) Vide Feſtum in hac voce.
(7) Lib. II. Cap. LII.
(8) Lib. II. de Praeparat. Evangel.
(9) Ex Diodoro Siculo Lib. V.
(10) Ex Fulgentio Planciade in Mytholog.
(11) Confer Voſſium de orig. & progr. Idolol. Lib. II. Cap. LX.
(12) Vide Phurnutum de Nat. Deorum.
(13) Lib. III. de Praeparat. Evang.

λέγεται τὴν ΚΟΡΗΝ, ἣν ποθεῖ ἡ Δημήτηρ κρυπτομένην ὑπὸ γῆν. *Quoniam vero virtus est quaedam proiectorum humi seminum, illam subtrahit* SOL *sub hemisphaerium currens hiemali tempore.* PROSERPINA *quidem virtus illa seminum,* PLVTO *vero* SOL *est terram subiens, atque occultum percurrens orbem, hibernumque solstitium; atque idcirco raptam ab eo* PROSERPINAM *dicunt, quam sub terra latentem Ceres quaeritat.* PLVTO igitur quadriga vectus, est SOL inferus & hibernus, qui inferiore hemisphaerio, idest hiemalibus signis, cursum suum peragit (1): PROSERPINAM rapuisse dicitur PLVTO, quia hibernis mensibus semina sub terris latent, ac solari vi foventur, ut suo tempore in herbas erumpant.

In hac opinione fuisse Etruscos nostros, aperte declarat marmoreum anaglyphum, Etrusci sepulcri emblema, quod exhibeo in Tabula LXXVIII. exstatque in Villa, ut vulgo dicitur, *Bonaza* Nobilissimi Viri Ioseph Giacominii Tebalduccii, Patricii Florentini, cuius eximiae in me humanitati sum devinctissimus. In curru, quo vehitur PLVTO raptor PROSERPINAE, pro insigni gryphs sculptus est, solaris virtutis imago: ex quo intelligimus, Etruscos hac fabula SOLIS hiberni vim & potestatem praefigurasse. Desunt in marmoreo anaglypho iniuria temporum capita PLVTONIS & PROSERPINAE: quae si exstarent, facile cognosceremus, an Tusci (quod facilius crediderim) PLVTONEM imberbem, atque iuvenili aetate florentem, an vero, ut in sculpturis Graecorum & Latinorum, senem expresserint. PLVTONEM imberbem PROSERPINAM rapientem in patera Medicei Musei caelatum indicavit Cl. Bonarrotius (2), quae Dempstero addita est Tabula XCI. At Ludovicus Bourguet Vir Celeberrimus, Peleum rapientem Thetin, a qua separata fugit altera Nympha eius socia, metu ac dolore perculsa, referre censet (3), colligitque ex ipsa Etrusca inscriptione, quae ita se habet: AΘVƧΘAꟼ ƧIOΘO ƎИƎ1. hoc est: *Pele Thethis parsura*: quam ita interpretatur; *Peleus Thetis separata recedit*. Postrema haec verba significant, quod rapta Thetide a Peleo, Nympha eius comes fugit; amicam & sociam a se separatam dolens. De nuptiis Pelei & Thetidis dicam alio in loco opportunius: nunc, si vacat, consule Natalem Comitem, qui de his fusius (4).

Galea, quae humi iacens, in marmore sculpta cernitur, vel, ut aliqui dicunt, Orci est, quam qui gestat conspici non potest; vel illam indicat, quam PLVTO induit, de qua Ho-

(1) Ex Macrobio Saturn. Lib. I. Cap. XIX.
(2) Vide §. XI. pag. 19.
(3) Vide Dissert. I. Acad. Corton. pag. 12.
(4) Mythol. Lib. IV. Cap. XII.

Homerus (1) : eaque eſt occulti verticis ſymbolum : vel nubes ac nebulas indigitat, quibus hiemali tempore Solis adſpectus ſubtrahitur. Iuxta PROSERPINAM ſculptus eſt MERCVRIVS, qui eam reluctantem complectitur, atque a Plutonis ſinu avellere nititur: & ipſe habet in capite galeam, amictuſque chlamyde & tunica bis ſuccincta, non ſecus ac PLVTO, ſculptus eſt. Mercurius additur, quia fecunditatis parens eſt, & ver ſignificat, quo ſegetes germinant & adoleſcunt. Etruſci, ut videmus, aliter ac Graeci & Romani hanc fabulam expreſſerunt; nam apud hos Mercurius & Hercules currum agere & praeire ſolent: hic ſolus Mercurius currum ſequitur: nudo alibi corpore, heic chlamyde & tunica ſuccincta induti Dii exhibentur. FVRIA alata, cum veſte ſimiliter ſuccincta, praeit, equos deducens, ac viam monſtrans: altera FVRIA in medio, volanti ſimilis cum alis expanſis, accenſam nuptialem facem ſeu lampada adtollit. Graeci & Romani ſculptores addunt comites Parcas & Cupidinem, in aëre volantem cum accenſa face, itemque Dianam & Minervam: quae aëris & Lunae virtutem deſignant, ut erudite ad Heliacam Tabulam oſtendit Hieronymus Aleander iunior, quem, ſi otium eſt, quaeſo conſulas. Furiae eaedem ſunt ac Parcae: quae ideo Proſerpinam comitantur, quia fructus in apertum deducunt, quas a pariendo dictas cenſet Varro apud Gellium (2). Hymni auctor, ſive Orpheus ſive Homerus, non ſolum Parcas, verum etiam Gratias ſeu Charites addit Proſerpinae gratiſſimas comites: quae eam, poſtquam ſex menſes apud Plutonem delituit, educunt in lucem, ut apud Cererem matrem ſex reliquis menſibus diverſetur.

Deeſt caput alterius figurae, quae in terram collapſa, equorum pedibus conculcatur. Facile crediderim referre Tellurem aratro ſubactam, ſub qua PROSERPINA, nimirum ſegetum ſemina latent; nam in ſculpturis Graecorum & Romanorum ſub equis ſedens ſculpta eſt mulier, quae copiae cornu tenet, & ipſam Tellurem ſignificat. Quia vero ea figura heic ſcutum tenet, forte defunctum in hoc ſepulcro declarare poteſt, eiuſque animam in Orco iacentem: vel Pirithoum a Cerbero devoratum, qui ad raptum eius cum Theſeo venerat (3). Forte etiam (quia potius feminam referre videtur) Minervam aëris ſymbolum repraeſentat; quia adhuc latentibus ſub terra ſegetum ſeminibus, virtutem ſuam non exercet, ut facit, quum e terra prodierint ac germinarint.

(1) Iliad. Lib. V. & Hyginus in Aſtronom. Poetic. de Perſeo agens.
(2) Lib. III. Cap. XVII.
(3) Ex Euſebio in Canone Chronico. Vide Voſſium de origine & progr. Idol. Lib. I. Cap. XVIIII. in fine.

TABVLA LXXVIIII. LXXX.

PROSERPINA
praecipuo honore ſacriſque myſteriis culta ab Etruſcis.

SImulacra ex aere, quae Deorum os tantum referunt, intus vacua, uti haec e Mediceo Promptuario nunc primum a me edita in Tabula LXXVIIII. & LXXX. ad varios uſus adhibita fuiſſe facile crediderim. Putant aliqui luſtralem aquam, ſacroſve latices praetuliſſe in myſteriis eorum Numinum, quorum imaginem repraeſentant (1). Laurentius Begerus perſimilem his imaginem, iam a Cauſeo editam (2), exhibet (3); cenſetque eſſe Iſidis ſitulam, quia anſatum eiuſdem Deae caput, ſuperne apertum, anguſto cum orificio, repraeſentat. Luſtrali aqua uſos fuiſſe Etruſcos in ſacris Eleuſiniis in honorem Cereris, atque ut hinc lubet colligere, etiam in ſacris PROSERPINAE, quae minora dicebantur, aperte oſtendit pictura Etruſci Vaſis, editi apud Dempſterum in Tabula XLVII. nam quaedam antiſtita dextra amulam, ſiniſtra ardentem facem gerit.

Haec vero parva ſimulacra alium quoque uſum facile habuerunt: credo enim a ſacris viris, vel potius a feminis geſtata fuiſſe collo ſuſpenſa; quae ante pectus e torque, vel corolla dependere ſolebant, ut videmus in imagine Laberiae Feliclae Sacerdotis Maximae Deûm Matris magnae Idaeae, nempe Cybeles, quam nobis oſtendit Iacobus Sponius (4). Nec tantum feminae, verum etiam ſacerdotes Galli in honorem eiuſdem Deae imagines & ſimulacra pectoribus adfixa gerebant, ut auctor eſt Suidas (5). Ad aliud provoco illuſtre exemplum, quod ſuppeditat eximius antiquitatis inveſtigator Franciſcus Ficoronius, apud quem videnda

(1) Vide Cl. V. Rodulph. Venutum in Collect. Rom. antiq. Tab. XXIV. qui Fauni protomam exhibet inſtar ſitulae factam.
(2) In Muſei Rom. Sect. III. Tab. IV. pag. 76.
(3) In Vol. III. Theſauri regii & Elector. Brandemb. pag. 304.
(4) In voce Γάλλος in Tom. I. pag. 466.
(5) In Miſcellan. erud. Antiquit. Sect. IV. pag. 150. num. I.

da est aurea bulla (1), e cuius aurea catena pendet icuncula pariter aurea Fortunae Panteae. Neque in pectore solum, verum etiam & in capite imagines Deorum coronis insertas insculptasve in pretiosis gemmis praeferre solebant sacerdotes Deorum, ut videre est in imagine Cistophori Bellonae Pulvinensis, quam nuper protuli inter Donianas Inscriptiones (2). Ab Aegyptiis manavit usus deferendi imagines Deorum collo suspensas, vel etiam scarabaeos, sacris notis insculptos (3): de quo usu alibi disseram.

De Etrusco harum imaginum opificio, haud ambigendum esse video: nam ipsa sculpturae indoles, ornamenta quoque, inaures, monilia (4), torques, diadema duplex sive anadema, quod in medio maiori gemma distinguitur; alae, Etruscorum more, additae capiti, id manifeste evincunt. Quod vero referant PROSERPINAM, idem vultus huic Deae conveniens, quem veteres artifices, a propriis lineamentis non aberrantes, minime variare consueverunt; capillorum cultus, in varios elegantes plexus dispertitorum, qui more virginum nodo collecti religantur (5), eiusdem Deae imaginem praeferre aperte declarant.

Primum quod profero PROSERPINAE caput, est altero longe vetustius: siquidem sculptura ipsa, Aegyptiaci opificii indolem aliquantulum imitatur. Calathus ei impositus; quia eadem ac Terra est, adeoque SOSPITA, SALVTARIS & FRVGIFERA adpellata. Forte etiam haec capita tamquam donaria voti causa suspensa fuere, aqua oppleta, quae terrae accidit gratissima; nam fecunda non est sine humore, quo omnia renovantur, germinant & efflorescunt; neque etiam sine igne vivit (6). In sacris Compitalibus in honorem Deorum Inferorum, quos *Lares* vocant, suspensas *pilas* memorat Festus; effigies nimirum viriles & muliebres, quae pro servis & liberis ponebantur, ut vivis parcerent, essentque his pilis & simulacris contenti.

Prae omnibus Etruriae atque Vmbriae populis (nam Vmbriam primum ab Etruscis occupatam fuisse diximus) Tudertes (7) & Amiternenses (8) aris & templis PROSERPINAM maximo honore coluere.

TA-

(1) In Opere cuius titulus est: *La Bolla d'oro* &c. pag. 8. editam vide.

(2) Tabula VIII. vide pag. LXVIII. & LXVIIII. ad pag. 135. relat.

(3) Vide Canopi imaginem in Musei Flor. Tom. I. Tab. LIX. apud Causeum Musei Rom. Tab. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. Sect. II. pag. 54. In Part. I. Inscr. ant. Etrur. Vrbium Tab. XVII. num. IV. pag. LXXXII.

(4) Huic aliud simile vide apud Dempst. in Tab. II. quod praefert Iuno Regina.

(5) Ex Pausania in Phocicis Lib. X. Cap. XXV. Horatio Lib. II. Ecl. XI.

(6) Vide Phurnutum de Nat. Deor. de Cerere & Vesta XXVIII. & de Inferno XXXV.

(7) Ex Inscriptionibus Gudianis pag. LX. 2.

(8) Vide Reinesium Synt. Inscr. Cl. I. n. 234.

TABVLA LXXXI.

HECATE

Etruscorum Dea. Imagines TISIPHONES, MERCVRII *&* GENII INFERNI *ex vetustissimis Tuscorum monumentis adferuntur.*

HECATEN, inferi regni Deam, Etrusci aspectu non terribilem, neque crinito anguibus capite (1), sed cum triplici vultu virgineo formosissimo repraesentarunt, ut ostendo in Tabula LXXXI. num. I. ex marmoreo eius simulacro, Etrusci plane operis, quod inter mea Cimelia exstat: utinam integrum esset! puto enim insignis candelabri emblema atque ornamentum pereximium fuisse. Id munus ei perbelle congruit, quae nocturnis sacrificiis colebatur; quin etiam Φώσφορος, Δαδοῦχος, *Lucifera*, *Daduchos*, sive *Taedifera* nuncupata (2). Neque, ut arbitror, mirum alicui videbitur, Etruscos trina facie eam expressisse; iam enim exploratissimum est, Tuscos Ianum repraesentasse, non solum cum unica facie, verum etiam geminum, vel tricipitem, vel etiam quadriformem: quod eumdem esse Solem existimarent, praeter alias significationes, quas adfert Macrobius (3). HECATE vero eadem est Diana ac Luna, ideoque trina facie effecta, quod tres Lunae figuras referat, in cornua curvatam, dimidiatam, ac plenam (4): ideoque Τρίμορφον, Τριπρόσωπον & Τρισσοκέφαλον dixere: nec non etiam Τριοδῖτιν, nempe *Triviam*, quod in triviis coleretur, teste antiquo Aristophanis Scholiaste (5): Τὴν ΕΚΑΤΗΝ ἐν τοῖς τριόδοις ἐτίμων τὸ παλαιὸν: διὰ τὸ τὴν αὐτὴν Σελήνην, καὶ Αρτέμιδα, καὶ Εκάτην καλεῖσθαι. *HECATEN antiquitus coluere in triviis; propterea quod eamdem &* Lunam *&* Dianam *&* Hecaten *vocarent*. Eadem Triglis placata, & *Domina* adpellata, ut docet Chariclida apud Athenaeum (6): Δέσποιν' ΕΚΑΤΗ Τριοδῖτις, Τρίμορφε, Τριπρόσωπε, τρίγλαις κηλευμένη: *Domina* HECATE, *Trivia*, *Triformis*, *triplici facie*,

(1) Nat. Comitis Mythol. Lib. III. Cap. XV.
(2) Ex Scholiaste Theocriti in Idyll. II. vers. 12. Euripide in Helena.
(3) Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(4) Vide Vossium de orig. & progr. Idololatr. Lib. II. Cap. XXVIIII.
(5) In Plutum Act. II. Sc. V.
(6) Deipnosoph. Lib. VII.

facie , quae mulceris triglis . Hinc , ni fallor , ipſa candelabri columella , quae ſupereſt in ſuperiori parte Deae tricipitis , eiuſdem piſcis ſquamas refert .

E capillis , peculiari modo comtis , HECATES Deae , pendent utrimque , tamquam vittae , duplices cincinni ſatis prolixi : triplex etiam capiti additur ornamentum , nimirum torulus ſive corona ex lana intorta , diadema ſive anadema , quod praeterea quinque roſis quadrifoliis (ni tamen malvae flores ſint , Diis inferis (1) ſacrae) tamquam quinque gemmis diſtinguitur . Roſae Diis Inferis ſacrae ſunt , quia ferales & mortis indices : ideoque non ſolum in parentalibus , verum etiam in conviviis adhibitae , quae deciduo flore memoriam properantis fati ſignificabant ; ut convivae voluptatibus & genio avidius vehementiuſque indulgerent . Magnum apud Etruſcos fuiſſe roſarum luxum uſumque cum in conviviis , tum in funeribus , inferius ex antiquis huius gentis monumentis oſtendam .

HECATES filiae fuere MEDEA & CIRCE ; quarum imagines caelatas in pateris veterum Etruſcorum iam in lucem protuli ex Muſeo Andreinio : eas , ſi lubet , vide in Parte I. Inſcriptionum antiquarum , quae exſtant in Etruriae Vrbibus (2) .

Sequitur in eadem Tabula LXXXI. num. II. perrarae paterae iconiſmus , quam primus omnium vulgavit Felix Ciattius (3). In femina ſedente HECATEN agnoſcit : ad cuius iudicium MERCVRIVS Πομπαῖος vel Ψυχάπομπος , *animarum Ductor* , idemque *Nomenclator* & *Quaeſtor* (4) , ſiſtit animam defuncti . Cum ſerpertinis pedibus putat eamdem HECATEN expreſſam ; nam maeandra quaedam & tortuoſae lineae ex eis producuntur : fides ſit penes eumdem Ciattium . Hodie enim haec patera , multa adhibita diligentia , Peruſiae , ubi effoſſa eſt , non reperitur : ſiquidem archetypam ipſam caelaturam , ut accuratius in lucem rurſus proferrem , obſervare ſummopere avebam . Verum ſi figura ſedens (ita enim inferorum Iudices exhibentur) ſit femina ; non HECATE tantum , ſed etiam TISIPHONE eſſe poteſt : ad cuius conſpectum primo defunctorum animas adducit MERCVRIVS , eorumque nomina recenſet ac legit , ut docet Lucianus (5) : eaque de re cum volumine ſculptus cernitur idem Mercurius in gemma pereximia Muſei Medicei , edita in Volumine I. Muſei Florentini Tabula

(1) Ex Luciano in Cataplo ſive Tyranno Tom. IV. pag. 56.

(2) Tabula XVI. num. I. & III. pagina LXXVIII. & LXXIX.

(3) Lib. IV. Peruſiae Etruſcae pag. 121.

(4) Ita dictus a Pythagora apud Diogenem Laërtium in eius vita ; locum ſupra adtulimus pag. 107.

(5) In Cataplo ſive Tyranno Tom. IV. pag. 81.

la LXVIIII. num. IV. (1): quo peracto iudicio, rurſus defunctorum animae ab eo ſtatuuntur coram inexorabilibus iudicibus RHADAMANTHO, vel MINOE vel AEACO; ut ab his, qui Cretenſium reges fuere, ob inſignem magnamque iuſtitiam Iovis filii crediti, ob ſeveritatem vero apud inferos ad iudicandas mortuorum hominum animas deſtinati, iudicentur: & poſteaquam coram teſtibus FVRIIS, ſua peccata, quae occultare non poſſunt, confeſſi fuerint, Tartari tenebras & ſupplicia aeterna ſubire cogantur. Si igitur figura ſedens ſit mas, RHADAMANTHVM, vel aliquem alium ex nominatis iudicibus non male referre poteſt.

Quia vero Mercurius in hoc munere obeundo chlamydatus, quandoque etiam cum capite vel petaſato vel galeato, & cum virga inducitur; at heic ſculptus his caret inſignibus, atque in aëre ſuſpenſus cernitur, & dextera manu caelum oſtendit; forte potius GENIVS, animae defuncti comes & ductor, credendus eſt, quam Mercurius. Hinc colligere facile eſt, veteres ab ipſo hominis ortu, & poſt fata etiam, credidiſſe, animas numquam a Genio ſuo deſeri, ſed iugiter cum eo manere. Genium cum Diis Manibus confuſum adnotat Fabrettus ex compluribus ſepulcralibus titulis. GENII INFERNI fit mentio in ſequenti marmore apud eumdem Fabrettum (2): in altero vero penes Gruterum (3), GENII Iovis Stygii, nempe Plutonis: ex quo colligimus, etiam DIIS INFERIS, tamquam famulos & adminiſtros, a fabuloſa antiquitate, GENIOS adſignatos fuiſſe. Ea ſubiicere lubet.

D . M . S .
M . VÉTI . DECEMBRIS
FILI . PIISSIMI . RELIQVIAE . ANNO
RVM . XVIIII . CONSECRATAE . PIE
TATI . ET . GENIO . INFERNO . AB . M . VETIO
TROPHIMO . ET . VÉTIA . LVPVLA
PARENTIBVS

GENIO
IOVI . STYGIO . SANCTO
SACRVM
SEX . POMPEIVS . SEX . FIL
OCRIC . CIVICA
MIL . COH . VIII . PRAET

Illud etiam notandum, quod defuncti umbra, ſtatura ceteris eminentior ſculpta eſt: ea enim fuit veterum opinio, hominum animas poſt mortem auguſtiorem formam acquirere. Inferius producam ahenaeum Dei e numero Larum ſeu Lemurum imaginem, magnitudine praeditam praeter modum ampliore.

Quod

(1) Vide, ſi otium eſt, quae obſervavi ibidem pag. 139. 140. 141.

(2) Inſcript. ant. Cap. II. num. 71. pag. 73.

(3) Pag. XXIII. 6.

Quod adtinet ad cultum huius Deae apud veteres Etrufcos atque Vmbros, Spoletini HECATAE templum cum Conſo Neptuno commune dedicarunt, ut conſtat ex antiqua inſcriptione apud Reineſium (1): ea puto de cauſa, quia per Oceanum ad Elyſios campos devehi defunctorum animas crediderunt: quod etiam expreſſe docet Homerus (2). Haec quoque fuit veterum Etruſcorum opinio, quam manifeſte declarant antiqua ſepulcra, iam edita apud Dempſterum (3), ac mox a me adferenda; in quibus marina monſtra per mare vehunt viros & mulieres tibia canentes, vel arma geſtantes. Eam quoque coluerunt Amiternenſes, qui Hierophantas adſignarunt (4): itemque Formiani (5), qui Sacerdotes eius Numini conſecrarunt; quod & alii Italiae populi, ut conſtat ex vetuſtis aris, fecerunt (6).

TABVLA LXXXII. LXXXIII.

LIBITINA DEA
ſive VENVS, *ſive* PROSERPINA, *ſive* HECATE *ſit*, *ab Etruſcis culta*.

IN patella aerea omnium vetuſtiſſima, a me nunc primum edita in Tabula LXXXII. num 1. e Muſeo Gaddio, qua, quum res divina fiebat, in Parentalibus ſacris adpoſitas oblataſque epulas Diis Inferis cenſeo; nam plana eſt, ac perparvo labro circumdata: in ipſa Etruſcae artis linearis infantia, caelata eſt Dea gradienti ſimilis, cum alis expanſis, ac praeter modum grandibus: toto ferme corpore nuda, excepto breviſſimo amiculo, quod ante pectus recidit. Quod eſt notatu dignum, utrumque brachium & manum deorſum extendit; at quum dextra non omnino male ſculpta ſit, ſiniſtra tamen informis eſt, mirumque

(1) Claſſ. I. num. CLIV.
(2) Odyſſ. Lib. IV. verſ. 565.
(3) Ad finem Lib. I. pag. 102. Lib. V. pag. 405. Lib. VII. pag. 498.
(4) Vide eumdem Reineſium Claſſ. I. num. CCXXXIV.
(5) Ex ant. lapide inter Donianas Inſcr. Cl. III. num. 6. & Reineſ. Cl. V. num. XIX.
(6) Inter Gudianas Inſcr. pag. XXIII. 5. XXXI. 3.

in modum diſtorta : quod ab Etruſco artifice non ſine aliquo conſilio & ratione factum, mihi perſuadeo. Deae caput galea tegitur, quae pileum Phrygium imitatur: neque multum diverſa eſt a galea Mercurii & Plutonis, quam in ſuperiore Tab. LXXVIII. obſervavimus.

Non credo ſculptam in hac patera e Furiis unam; nam in Tuſcorum monumentis numquam hae Deae ornatae galea, totoque fere corpore nudae occurrunt. Ea, ni fallor, eſt vel CLOTHO, Parcarum omnium maxime ſaeva ac terribilis, quae fatali manu vitae ſtamina nulli parcens ſuccidit : vel potius DEA LIBITINA, ſive VENVS, ſive PROSERPINA, ſive etiam HECATE ſit, de qua ipſi Ethnici dubitarunt : cuius virtuti numinique ea, quae ad ortum & finem hominis pertinent, adſcripſere (1).

De hac Dea non eſt quod fuſius diſſeram, quum omnia ſint pervulgata. Praeerat funeribus, omnique funeris adparatui & caerimoniis, atque etiam inſtrumentis; haec enim in eius aede vendebantur a Libitinariis miniſtris : quos breviſſimae veſtis cultu refert haec Etruſcae Deae imago, uti ex aliis Tuſcorum monumentis compertum mihi eſt. Aerarium ex inſtituto Servii Tullii eius tutelae adſignatum legitur (2); in quod, aliquo moriente nummus a propinquis inferebatur, notabanturque in publicis tabulis impenſae funeris, & nomina defunctorum. Delphis erat VENERIS *Epitymbiae*, ſepulcrorum praeſidis, imaguncula, teſte Plutarcho (3), ad quam libantes defunctorum Manes evocabant. In antiquo marmore, a me edito inter Donianas Inſcriptiones, additur etiam VENERI INFERAE, CVPIDO Infernalis comes (4).

Quandoquidem VENERIS INFERAE incidit ſermo, haud erit, ut arbitror, abſurdum, forſitan, ut ſpero, viris doctis gratum, ſi aliud eiuſdem Deae aereum ſimulacrum Etruſcum depromam exhibeamque in Tabula LXXXIII. quod multis de cauſſis eſt inſigne & commendabile. Viginti ferme ab hinc annis, quum Piſis in horto ſuo quamdam ſubſtructionem faceret egregius vir Ioſeph Sanctinius, in quodam ſubterraneo aedificio vetuſtiſſimo hoc ſignum invenit; iuxtaque illud reperit ampullam fictilem, ut reor, unguentariam, & pondus ſive aſſem aereum Etruſcum, aliaſque priſci aevi reliquias : quae omnia, Philippo Sanctinio filio ſuppeditante, ſingulari cum humanitate mihi oſtendit vir Nobiliſſimus Thomas Albizius, Patricius Piſanus. Igitur ſtatim ac in ma-

(1) Vide Plutarchum in vita Numae.
(2) Ex Dionyſio Halic. Lib. IV. ex Plutarcho in Cauſſis.
(3) Ibidem.
(4) In Claſſe I. num. 54. in qua legitur: VIRGINI VENERI CVPIDINI INFEROR.

manus meas hoc ſimulacrum venit, diligenter, ad archetypi exemplum ac magnitudinem, delineandum curavi. Primum cenſui referre aliquod Numen Etruſcorum incognitum: cuius nomen, ne ab hoſtibus evocaretur, Etruſci arcanum occultumque eſſe voluerunt; nam eius pedibus, qui more Etruſcorum calceis clauſis induti ſunt, annulum additum videmus: qui indicat cum baſi catenatum fuiſſe, ne ſuo loco abiret, aut divelleretur. Quia vero intellexi, aedificium illud, in quo inventum eſt, veteris Hypogei ſpeciem praetuliſſe; in eam veni ſententiam, forſitan referre poſſe Deam defunctis propitiam, adeoque ipſam VENEREM INFERAM; ſive, credenda ſit, ut diximus, PROSERPINA, ſive HECATE, quae volanti ſimilis cum alis expanſis exhibetur, quaſi parata ad iuvandum celeri promtoque auxilio. Dextra pateram adtollit, quaſi oſtendat divinis libationibus defunctorum animas ab inferis evocandas eſſe: ideoque etiam gradiens effiꝫcta eſt, quaſi ad ſuperas auras evadere, earumdem animarum comes, ſummopere cupiat. Cum ea etiam convenit, quae inventa eſt, ampulla unguentaria, adhibita ungendis defunctorum corporibus; nam apud Homerum eadem VENUS cadaver Hectoris roſaceo oleo, e floribus parato, ungens inducitur (1). In gemma rariſſima Muſei Marchionum Victoriorum Romae, cum Iove Stygio, ſculpta eſt Minerva ante aram, praeferens pateram, qua Diis Manibus inferiae mittuntur (2).

Poſt caput huius Deae, quum aes ſectum ſit in duas partes, facile crediderim, aliquod peculiare diadema ſeu nimbum, pretioſis lapillis diſtinctum, vel ex auro compoſitum, vel etiam polum, quem VENERIS capiti impoſitum fuiſſe teſtatur Pauſanias (3) inſertum fuiſſe. Veneri quoque additos compedes, teſtatur idem Pauſanias (4): *Caeleſtem* vero creditam, earum, quae PARCAE adpellantur, natu maximam (5). Romani hanc LIBITINAM dixerunt, vel *Libentinam*, ut aliqui volunt, de qua Varro (6), forſitan ab Etruſcis accepto nomine; nam Graeci aliter vocarunt: quae Romae templa habuit, aras & vicum, ex ſuo nomine celebrem.

Praeter faces, roſas, corollas, libamina, urnas, aliaque multa huius generis, quae ad funebrem adparatum pertinebant, fuere etiam perſonae, oſcilla & larvae, quae, tamquam imagines vitae humanae variarumque aetatum ſimulacra, Diis Manibus

 con-

(1) Iliadis Lib. XXIV. Vide etiam Athenaeum Deipnoſoph. Lib. XV. Cap. XI. pag. mihi 688.
(2) V. in Muſ. Flor. Tom. II. Tab. LXXII.
(3) In Corinthiacis Lib. II. Cap. X.
(4) In Laconicis Lib. III. Cap. XV.
(5) Idem in Atticis Lib. I. Cap. XVIIII.
(6) Lib. V. Linguae Lat.

consecrabantur. Complura exstant signa in lectissimis, quae in Etruria vidi, Museis, praesertim in Mediceo Cimeliarchio, cum ex aere, tum etiam ex argilla confecta (1). Horum specimen subieci in eadem Tabula. Quod vero iuvenem refert, plastico opere Etrusco perfectum, humanum caput magnitudine sua referens, haud praetermittendum esse censui. Has enim defunctorum personas in usu fuisse apud Etruscos, manifeste ostendit sepulcrum editum in Dempsteri Opere, in quo columnis eiusdem sepulcri impositae conspiciuntur (2).

TABVLA LXXXIIII. LXXXV.

PARCAE. FATA. FVRIAE pro Diis habitae: quo modo sculptae in monumentis veterum Etruscorum.

PARCARVM imperio, FATORVMQVE voluntate omnia fieri, dirigi, disponi, bona malave omnia ineluctabilia mortalibus impertiri, non veteres tantum Graeci & Latini, verum etiam & Etrusci, ut docent pervetusta eorum monumenta, credidere. Id potissimum Poëtae, praeeunte Homero (3), identidem praedicant. PARCARVM summam potestatem & nomina, ita pervulgavit Natalis Comes ex Hesiodi Theogonia (4):

ΜΟΙΡΑΣ θ᾽, ἧς πλείστην τιμὴν πόρε μητίετα Ζεύς,
ΚΛΩΘΩ τε, ΛΑΧΕΣΙΝ τε, καὶ ΑΤΡΟΠΟΝ, αἵτε διδοῦσι
Θνητοῖς ἀνθρώποισιν ἔχειν ἀγαθόν τε κακόν τε.

PARCAS, queis multum mox Iuppiter addit honoris,
CLOTHOQVE & LACHESIN, simul ATROPON: hae bona cunctis,
Hae mala dant; nutuque suo res quaeque geruntur.

FA-

(1) Describuntur in Columbario sive Monum. Libert. & Servor. Liviae Augustae a me edito ad Tab. VIII. pag. 18. 19.
(2) Vide in Tom. I. in fine Praefationis.
(3) Vide quae observat doctissimus Ben. Averanius in Virgilium Dissert. VIII. pag. 131. Tom. 2.
(4) Mythologiae Lib. III. Cap. VI.

Fatorum vero arbitrum parcarumque ductorem Iovem, Deorum maximum & potentissimum, arbitrati sunt, quem ex earum nomine Μοιραγέτην adpellasse constat: quod etiam cognomen Apollo consecutus est, uti Pausanias testatur (1); ideoque iuxta eorum aras, parcarum simulacra apud Delphos posita conspiciebantur. In diademate Iovis parcarum signa sculpsere; quod eas in potestate sua habeat; solusque, quid sit quidve non sit homini fato praescriptum, noverit (2).

Etrusci parcas & fata in sepulcris exhibuere cultu virginum vel matronarum, palla amictas: quandoque aperto capite, ut alibi in hoc opere videbimus: interdum velato, ut cernimus in Etrusca arcula ex lapide tophaceo, relata num. 1. in Tabula LXXXIIII. quae nuper inventa est Volaterris in praediis Franceschiniis. Pedestri itinere praeeunt Deae, viamque monstrant iuveni, qui equo insidet, eumque freno currentem moderatur. Prope pedes equi visitur vasculum proiectum: quod, ni fallor, urnam mortis indicem repraesentat, e qua fatalis sors exiit; de qua, ut ait Horatius (3), *omne capax movet urna nomen*. Parcae vel fata heic sculpta, forte defuncti animam ad Elysios, vel ad Hesperidum hortos, cum his confusos a Strabone (4), ducere finguntur: cuius itus exempla apud Fabrettum, ex antiquis sculpturis depromta, occurrunt (5). Ego quidem nomine matrum ac matronarum, quibus tot arae dedicatae leguntur in Gruteriano Thesauro (6), atque apud reliquos insignes antiquorum lapidum interpretes, puto parcas seu fata significari: quorum imagines & vestium cultus, cum his veterum Etruscorum perbelle congruit; quamvis etiam sciam, declarato nomine, parcis plures aras dedicatas a Veronensibus, Nemausiensibus & Germanis, ocurrere apud Gruterum (7): itemque fatis sacras, ut apud Hispanos: quibus adde Mediolanenses aliosque Etruscorum colonos (8). Frequentes ac satis prolixae sunt in antiquis sepulcrorum titulis querelae de fatis nimis celeriter properantibus: quae etiam iniqua adpellantur, quum immatura morte rapiunt ex hac luce homines. Cum parcis & morte veteres fata confuderunt; at diis manibus imperium quoque fatorum tradidere, quasi penes eos consisteret huiusce lucis fruendae arbitrium: hinc scriptum

(1) In Phocicis Lib. x. Cap. xxiv.

(2) Ex eodem Pausania in Eliacis prior. Lib. v. Cap. xv.

(3) Carm. Lib. III. Ode I. & Carm. Lib. II. Ode III.

(4) Geograph. Lib. III. ubi in ultima Hesperia Elysium Campum, terrae terminum constituit.

(5) Inscript. ant. Cap. III. p. 161. 162. 163.

(6) Pag. xc. 1. 2. 3. 7. 8. 9. 10. 12. xci. 7. mxvi. 5. 6. 7. 8. mlxxiv. 2. 3. 4.

(7) Pag. xcvii. 9. 10. 11. 12.

(8) Apud eumdem Gruterum pag. xcviii. 1. 2. 3.

ptum in antiquo lapide apud Fabrettum (1) D. M. FATORVM ARBITRIS. In nummis Diocletiani Imperatoris, FATA VICTRICIA adpellantur: ſiniſtra taedas praeferunt, & dextras invicem nectunt. FATA, a Iove ſeparata, differri poſſe, Etruſci ex aruſpicinae libris, & ſacris Acherontiis docuere (2).

Reliquum eſt, ut de FVRIIS, quae PARCARVM FATORVMQVE comites ſunt, quae frequenter ſculptae viſuntur in ſepulcris veterum Etruſcorum, nonnulla poſt Bonarrotium, omnis antiquitatis promum condum, ſubiiciam. Non repetam, quae de FVRIARVM ſive EVMENIDVM ortu & parentibus veteres Mythologi memoriae prodiderunt: de his fuſius Natalis Comes, ad quem lectorem mitto. Plures eſſe FVRIARVM ſpecies, pluresve in claſſes diſtinctas, Etruſci crediſſe videntur; nam, ut video, diverſimode repraeſentantur in ſepulcralibus urnis, diverſaque obeunt, iuſſu Iovis Caeleſtis & Inferi, officia. Hinc facile colligimus, Etruſcos homini ſemper praeſentem Deum eſſe crediſſe: qui adſtat iudex, cognitor, ſcrutator, inſpector, ut terreat: rex ac dominus, ut excitet ac ferat auxilium: pater, ut bonis, bene ſtrenueque ſe gerentibus, immortalem coronam & praemium largiatur. Siquidem praeſentes ab Etruſcis FVRIAE inducuntur rebus omnibus, quae a mortalibus geruntur, ſive bonae ſive malae ſint: bonis adſtant, ut praemia tribuant: malis ut ultionem, vindictam, poenas minentur atque indicant. Pugnantibus viris, ut infra videbimus, nunc palmas offerunt: eorum capiti manus imponunt, impellunt, confirmant, hortantur: ſcelera patrantibus horrifico adſpectu occurrunt, atque in eos faces iaculantur: adſunt ſacrificiis, expiationibus, nuptiis, ludis, denique omnium hominum actionibus, vel vindictam vel praemium inlaturae, adſiſtunt. Inducuntur FVRIAE ab Etruſcis, tamquam voluntatis & irae Iovis miniſtrae, bonae mentis donatrices, ſcelerum metuendae ultrices: atque, ut mala repellant, impios homines agitant, territant, puniunt, inſectantur. Fuit haec quoque Aegyptiorum opinio, eſſe quaedam Numina, quae mortalium conſcientiae praeſunt: quod ego intelligo ex plurimis huius gentis ſimulacris, quae cum ſcutica & flagellis in manibus efficta video in priſcis monumentis. Aegyptiorum exemplo Etruſci potiſſimum, nec non etiam Graeci, FVRIAS ad ſontes homines plectendos armis inſtruxere. FVRIA ſculpta in Vrna Etruſca Peruſina apud Dempſterum Tabula XXV. virgam dextra manu tenet, minaci geſtu; ni tamen ſceptrum ſit, quod maximae FVRIARVM reginae recte convenit.

De-

(1) Inſcr. ant. Cap. II. num. XI. pag. 87. (2) Ex Servio in Virgil. Lib. VIII. verſ. 398.

Defunctorum animas ad infera regna FVRIAE vel agunt, vel etiam ad Elysiorum beatitudinem deducunt: ad Tartarum, ut sontes homines & impii debitas luant poenas, suppliciisque crucientur aeternis, urgent & insectantur, ut videre est in Tabula LXXXVIII. penes Dempsterum, ex pictura veteris Etruscorum Cryptae, in qua damnatorum supplicia apud Orcum exhibentur. Ibidem notare libet FVRIAM cum ferro oblongo, uncinis pluribus referto, quae ad animam defuncti (qui expressus est manibus in aëra suspensis, totoque corpore nudus) cruciandam, ut arbitror, est paratissima: iuxta eum reum alia etiam adstat FVRIA, ardentem taedam admovens, ut illum ligatis manibus suspensum adurat. E brachiis eiusdem FVRIAE (quod inobservatum reliquit Bonarrotius) pendent manticae sive sacculi: quorum unus vacuus, alter vero plenus conspicitur. Apud Suidam me legere memini (1), Phoenices suos Deos effinxisse ferentes sacculos, quum Graeci exhibuerint (quod etiam Etrusci fecere) σιδηροφοροῦντας, arma gestantes iaculantesque; quod homines armis subigantur. Forsitan etiam in uno sacculo bona, in alio mala recondita, eas habuisse putarunt. Proverbium illud vetustissimum: *Non videmus, manticae quod in tergo est* (2); hoc est, Non videmus nostra ipsorum vitia, quum aliena curiosis oculis perspiciamus, ex apologo quodam Aesopico manavit. Finxit enim Aesopus, singulos mortales binas habere manticas, hoc est peras: alteram ante pectus, alteram a scapulis tergoque propendentem; sed in priorem, inquit, aliena vitia immittimus, in posteriorem nostra. Persius (3) in hac rem:

Vt nemo in se se tentat descendere, nemo;
Sed praecedenti spectatur mantica tergo.

Ad haec quoque vitia in mantica recondita adludere sacculi possunt: ideoque alterum vacuum, alterum refertum & latiorem videmus. In divina Apocalypsi (4) (venia mihi sit profana cum sacris conferenti) Angeli e phialis & vasis bona iustorum Deo offerunt: e phialis etiam mala, Dei iussu, in homines effundunt. Consonat etiam David in Psalmo LXXVII. vers. 49. his verbis: *Misit in eos iram indignationis suae, indignationem & iram & tribulationem: immissiones per Angelos malos:* Vbi Rabbini, quod subiicitur de Angelis malorum, colligunt, *Iram*, *Indignationem*, *Furo-*

(1) Tom. I. in voce Ερμῆν pag. 858.
(2) Apud Catullum ad Varum Carm. XIX.
(3) Satyr. IV. vers. 5.
(4) Cap. XV. 7. XVI. XVII. saepe XXI. 9.

Furorem & *Anguſtiam*, eſſe nomina ſpirituum, quibus Deus utitur in malis puniendis (1). Quandoque etiam in ſacris Paginis Angeli Dei ultionum, tenentes gladios flammeos ac verſatiles, armis inſtructi, atque ex equis pugnantes, deſcribuntur: quae nunc delibaſſe ſit ſatis.

Nec tantum lampades, taedas & faces, aliquando duplices, quibus noxios homines urant puniantve, Etruſci FVRIIS tribuere: verum etiam contos, haſtas, ſecures, malleos & gladios, ut videre eſt in adlatis apud Dempſterum monumentis (2). FVRIAM tenentem harpen, ſculptam vides in cineraria Vrnula Etruſca, a me edita in eadem Tabula LXXXIIII. num. II. nuptiis adſtantem, quae ante ianuam domus, Etruſcorum more, celebrantur. Haec primum edita eſt apud Dempſterum in Tabula XLIIII. num. I. ſed in multis pictorem erraſſe, conferentibus patet. Hanc rurſus accuratiſſime delineatam ad me miſit V. Cl. Philippus Venutus, Canonicus & Patricius Cortonenſis, Etruſcorum Academiae decus eximium, penes quem hodie exſtat. Bonarrotius (3) in id inclinat animum, ut credat, mulierem ſive puellam alatam in hac fictili Vrna expreſſam, in laeva adſtantem iuxta ſponſam, eſſe poſſe DISCORDIAM, inter infernalia Numina ab Heſiodo enumeratam, quae demiſſum tenet gladium, vagina nudum: iuvenem vero pariter alatum, qui ad dexteram iuxta ſponſum ſculptus eſt, caput habentem ferina pelle contectum, & mallei manubrio innixum, arbitratur eſſe GENIVM, forſitan zelotypiae praeſidem. Hic Deus, uti ſuperius obſervavi (4), facile referre poteſt *Picumnum* vel *Pilumnum*, cum viri, tum uxoris Genium; hos enim Varro, apud Nonium Marcellum, vocat *Deos coniugales*, quibus in aedibus lectus ſternebatur. Iidem etiam Dii vitae praeſides & cuſtodes habiti ſunt: qui, ne Mars Silvanus in domum irreperet, &, ut opinabantur, pueros recenter natos vexaret, ad tutelam domus ante fores ſtatuebantur, erantque tres, ut diximus: quorum primus limen ſecuri, alter pilo feriebat, tertius vero ſcopis everrebat.

Nec ſilentio praetereunda eſt FVRINA Dea, cuius imaginem ſupra dedimus in Tabula XII. & XIII. eam enim FVRIARVM maximam praecipuo honore Tuſci coluere. Eius quoque comitem FVROREM, ſpecie viri barbati, nudo corpore, gladium praeferentem, paratum ad neces & clades, cum capite tutulato expreſſum,

(1) Vide Voſſium de orig. & progr. Idolol. Lib. II. Cap. LVII.

(2) Tab. XXI. num. I. XXV. XLIV. I. 2. L. 2. LII. I. LIII. I. 2. item LXXXIV. I. 5. 6. LXXXVI.

(3) Ad Monum. add. Dempſtero §. XXXIV. pag. 64.

(4) Ad Tab. X. XI. pag. 37.

ſum, adnotavi ex antiquiſſima Etruſcae urnae ſepulcralis ſculptura, quae apud me exſtat, quamque ſuo loco proferam.

Perpauca nunc de ornamentis cultuque ignotorum Numinum Etruſcorum, quae nos FVRIAS adpellamus, dicenda ſuperſunt. Virgineum vultum, forma pulcherrimum, praeferunt. Capilli, puellarum more, comti & religati: interdum etiam ſoluti & horrentes atque impexi conſpiciuntur. Caput, modo apertum, modo peplo velatum (1), calathoque ſeu columella decorum, more Deorum Aegyptiorum, ſaepenumero alis ornatur: quandoque etiam diademate cinctum obſervabis, ut in Vrna Cluſina mox proferenda. Alatos quoque habent humeros: non raro etiam alis carent, tum in capite, tum in humeris: adſimilique modo nunc utraque manu facem, nunc ſine face & taeda ardente, aliiſque iam deſcriptis armis repraeſentantur; ut videre eſt inferius in Vrna Arretina, quam delineatam ad me miſit vir eximius Laurentius Guazzeſius, Eques ac Patricius Arretinus, eruditione & antiquitatis ſtudio ornatiſſimus. Multiplex ac varia eſt, variiſque coloribus & ornamentis picta FVRIARVM veſtis, quam egregie deſcribit Senator Bonarrotius (2) ex Etruſcis Vrnis, in quibus colores poſt tot ſecula florentiſſimi perennant, quae apud heredem ſervantur. Siquidem virginea palla ſeu tunica, ad talos demiſſa; tum cingulo ad pectus incinctae, tum vittis decuſſatis, bullaque innexis, ſeu ſtrophio, amiciuntur. Frequenter etiam, ut a Tragoedis Graecis & Latinis inducuntur in ſcenam, ornatae ſunt veſte breviore ac ſuccincta, vel tunicula ſine manicis: non raro etiam nudo pectore, ſolis ſubligaculis praecinctae; cum brachiis nudis, vel intectis purpureis brachialibus, iiſque reticulatis, vel e panno rubro perpetuo adſutis; quod genus veſtis numquam eruditis viſum, obſervat idem Cl. Bonarrotius (3). Nudis pedibus interdum adſtant: frequentius tamen ornatae calceis clauſis & cothurnis. Adnotare etiam lubet, his Deabus, quamquam Etruſci omni cultu eas exornarint, numquam tamen dediſſe inaures, monilia, torques, raro armillas; nam praeter vittas decuſſatas, bulla in medio adſtrictas, zonamque virgineam, unionibus diſtinctam, vel Tuſca arte elaboratam, nihil aliud ex mundo muliebri in his obſervavi.

Quod ſpectat ad cultum FVRIARVM, adnotandum cenſeo, eas templa, ſimulacra, aras, ſacerdotes & ſacrificia ſatis frequentia habuiſſe apud Athenienſes (4), qui eas Σέμνας, id eſt *Severas*

Bb &

(1) Vide apud Dempſterum Tab. LXXXIV. num. 7.

(2) Vide Tab. LXXXVI. in Dempſteriano Opere editam.

(3) Ad Monum. add. Dempſt. §. XXVI. pag. 41. 42.

(4) Confer Ciceronem Lib. III. de Nat. Deorum.

& *Venerandas* vocarunt : quod nullis quidem muneribus , nullisque donis ab improbis corrumpi posse crederent . Apud Sophoclem ita invocantur (1) :

> Καλῶ δ' ἀρωγοὺς τὰς ἀεί τε Παρθένους
> ΣΕΜΝΑΣ ΕΡΙΝΝΥΣ ταχύποδας.
>
> *Imploro autem opem semper Virginum*
> *VENERANDARVMQVE & velocium FVRIARVM .*

Eas quoque coluerunt Thelpusii & Arcades (2) , itemque Sicyonii , qui Εὐμενίδας (3) , Messenii (4) , qui Μανίας adpellarunt , teste Pausania : & Antiocheni , ut vult Petrus Seguinus (5) ; quamvis in eorum nummo , in honorem M. Iulii Philippi Imperatoris percusso , non FVRIAS , sed HECATEN sive DIANAM *Triformem* sculptam velit, Michaël Angelus Causeus : quod mihi quoque verisimilius videtur (6) . Maxime vero omnium Etrusci omnibus divinis honoribus eas devenerati sunt , quod liquet ex eorum sculpturis , in quibus tam frequenter exhibentur : quod etiam Romani fecerunt. Victima in earumdem sacris fuit nigra agna , sive aries : idque etiam factum ab Etruscis in honorem reliquorum Deorum Inferni ; quorum sacrificium expressum censeo in Etrusca cineraria Vrna fictili , primum a Petro Sancte Bartoli inter Sepulcra antiqua , rursumque apud Dempsterum (7) edita : in qua Diis Inferis maioribus maior victima , minor minoribus immolanda ad aram ignitam , corollaque ornatam , adfertur , adstantibus cum sacerdote pluribus ministris : quorum unus tympanum pulsat : alter tibiis duplicibus canit : alter aerea pulsat crotala : alter vero epulas in lance seu ferculo portat : ceteri suum peragunt ministerium . Placatas quoque interdum FVRIAS ab Etruscis humana victima , (nam , immolata virgine , quod factum Haruspicum iussu a Mithridate , qui earum lucum succendit , tradit Iulius Obsequens (8) , L. Sulla , Q. Pompeio Consulibus) opportunius infra , adlatis aliis Tuscorum monumentis , ostendam . Tanta enim fuit apud omnes gentes , maximeque omnium apud Tuscos , FVRIARVM reverentia ac timor (9) , ut nedum per eas iurare , sed ne earum qui-

(1) Vide Suidam Tom. I. pag. 64.
(2) Ex Pausania in Arcadicis Lib. VIII. Cap. XXV.
(3) Vide ibidem.
(4) Ex eodem Pausania in Arcadicis Libro VIII. Cap. XXXIV.
(5) In Selecta Numism. Imper. pag. 180.
(6) Sect. II. Musei Rom. Tab. XIII. XIV. XV. pag. 41. 42.
(7) Tab. XXXVI. ad Tom. I. pag. 278.
(8) De Prodigiis.
(9) Vide Suidam Tom. II. pag. 22.

quidem nomina quisquam proferre auderet ; quod scelerum gravissimae ultrices atque inexorabiles haberentur (1) : ea vero, ut Graeci Poëtae perhibent, fuere TISIPHONE, ALECTO, MEGAERA, quarum ministerio omnem iustitiam impleri autumarunt (2).

Vna ex his FVRIIS (quamquam, complures alias, ut auguror, veteres Etrusci habuere, vel adseclas vel famulas earumdem principum) sculpta mihi videtur in fictili patera, relata in Tabula LXXXIII. quam ex insigni suo Museo, praeter alia antiquitatis Cimelia, fere sexcentis lucernis antiquis ditissimo, depromsit, delineatamque a se diligentissime, ad me misit Vir Praestantissimus Ioannes Baptista Passerius I. C. Pisaurensis. Ea nuper inventa est in agro Pisaurensi : confecta est ex argilla coloris lutei subnigri, duritie paene ferrea. Caput Deae in medio, itemque foliacea corona, qua late circumdatur, typo formata est : litterae vero non incisae, ut in aliis iam a me editis, sed exstantes excusae sunt. Nonnullae ex his iniuria temporis deletae ; reliquae ita se habent :: 𐌉𐌉𐌈𐌓𐌉𐌕 :: 𐌈𐌓𐌀 :: quae ita supplendae videntur : 𐌀𐌓𐌉𐌈𐌓𐌉𐌕 𐌉𐌈𐌓𐌀𐌋, seu potius 𐌋𐌀𐌓𐌉𐌈 ⁝ 𐌉𐌕 𐌉𐌈𐌓𐌀𐌋. nimirum, *Larthi Tirthira*, vel *Larthi Tirthiral* ; quasi haec patera ad libamina, sive sanguinem victimarum excipiendum in sacrificiis Deorum Inferorum (nam admodum cava est, & in extima ora excavata, ut facilius digitis admotis adhiberi posset, uti ex proposito schemate videmus) dedicata fuerit *Regi Tartari*, nimirum IOVI STYGIO, sive PLVTONI : quem etiam veteres Etrusci *Manum*, *Summanum* & *Mantum* cognominarunt : quae voces in Lexico Etrusco, quod non sine magno studio & labore conficio, paullo diligentius expendentur. Erit forsitan aliquis, qui non *Megaerae*, sive *Alectus*, sive *Tisiphones* caput in medio sculptum existimet ; sed potius HECATES, alis instructum, horrendumque in modum anguibus innexis circumdatum, iisdemque sub mento adstrictum : cum lingua ex ore tristi exserta ; adeoque, ut epigraphe cum imagine conveniat, exponent *Reginae Tartari* : quibus nollem refragari. Verum cum in simulacris Etruscorum, quae litterata sunt, *Reginae* nomen inscriptum sit, ut vidimus, 𐌋𐌀𐌉𐌈𐌓𐌀𐌋 *Larthial* ; in rem meam facilius credam 𐌉𐌈𐌓𐌀𐌋 significare *Regi Tartari* : ex quo insigni monumento colligimus, hanc vocem *Tirthira*, seu *Tirthiral*, qua *Tartarus*, *Tartarinus*, sive *Tartareus* designatur, Etruscam esse ; a Graecorum quoque antiquissimis Homero (qui multa, praesertim fabulas, ab Etruscis accepit) & ab Hesiodo, modica litte-

Bb 2

(1) Vide quae notat Natal. Comes Lib. III. Mytholog. Cap. x.

(2) Ex Lactantio in Statium Thebaid. Lib. I. pag. 12.

litterarum varietate uſurpatam (1). Nam Τάρταρον dicunt, frequentius tamen Αϊδην (unde Pluto in antiquis aris ADESIVS & EDEISIVS (2) cognominatus creditur a Latinis) eoque vocabulo intelligunt tremendum inferni locum profundiſſimum, opacis tenebris, tetraque mortis opertum caligine; ἀπὸ τοῦ ταράσσειν, id eſt *turbare*, aut, quod melius eſt, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, quod tremore frigidiſſimo exterreat & tremefaciat; quare apud Plutarchum ταρταρίζω, valet *Tartareo frigore tremo atque inhorreſco*. Forſitan Etruſci e Phoenicum lingua, vel ex Hebraeo fonte טרה *Tara* hauſerunt: quae vox ſignificat *vexare*, *adfligere*, *moleſtare*, *infeſtare*. Contrarium nomen *Elyſium*, e Phoenicum lingua deſumtum cenſet magnus Bochartus, quem vide (3). Ennius *Tartarinum* dixit, teſte Feſto, nimirum pro *horrendo* & *terribili*, ut Verrius vult accipi: locumque denotat apud Inferos. Igitur 𐌋𐌀𐌓𐌉𐌈𐌓𐌉𐌕 𐌉𐌈𐌓𐌀𐌋, *Larthi Tirthiral*, non male explicari poteſt *Regi Tartareo*, quo cognomine inter ceteros Plutonem Deum *Tartareum* adpellat Ovidius (4). Lego etiam in pervetuſta ara, inter Gudianas edita (5), Plutonem VRAGVM cognominatum: quam vocem Etruſcam eſſe ſuſpicor, receptamque a priſcis Latinis: neſcio, an quod *urgeat* ad Orcum mortales; unde Horatius (6):

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi; ſed omnes illacrymabiles
Vrgentur: ignotique longa
Nocte; carent quia vate ſacro.

Et alibi (7):

Ergo Quintilium perpetuus ſopor
Vrget? ———————

Vel potius ita dictus eſt Pluto, quod *urat*; quare alibi me legere memini VREGVM, ab *uredine*, *urigine*: quae alii diligentius excutient.

Erunt etiam, ut auguror, qui in eadem patera GORGONIS caput impreſſum cenſeant, quibus adverſari nolo; occurrunt enim non minus quam *Tempeſtatium* Dearum, ut ſupra vidimus (8), capita *Gorgonum* alata, anguibuſque crinita perquamfrequenter ſculpta in

(1) Ex Heraclide Pontico in Libro de Politiis in Cephaleniis. Vide Dempſterum de Etr. Reg. Lib. I. Cap. III.
(2) Vide inter Gudianas Inſcriptiones pag. LX. 4. 5.
(3) Geograph. ſacrae Lib. I. Cap. XXXIV. pag. 600.
(4) Lib. I. Triſtium Eleg. VIII. verſ. 32.
(5) Pag. LX. 6.
(6) Carm. Lib. IV. Ode IX.
(7) Carm. Lib. I. Ode XXIV.
(8) Ad Tabula LXXVII. pag. 173. 174.

in ſepulcris & in lucernis veterum Etruſcorum, quae malignum *Fatum* connotant, a quo *Mortem* pendere arbitrati ſunt. In ſepulcrali Vrna fictili, idem *Gorgonis* caput, in medio Furiarum constitutum, oſtendit Bonarrotius apud Dempſterum (1).

Neque vero in ſepulcris dumtaxat GORGONIS caput Tuſci ſculpſere, verum etiam in bullis vel ianuarum vel ſellarum aliorumque ornamentorum domeſticae vel ſacrae ſupellectilis, quaſi amuletum, ad vitandas violatorum iniurias, manuſve rapaces. Argenteam huiuſmodi bullam ſervat in ſuo Muſeo elegantiſſimo amicus meus, eruditione, ſacrarumque litterarum peritia nobiliſſimus Innocentius Bonamicus, Canonicus Pratenſis; ſub qua etiam Etruſcae litterae ſculptae creduntur: cuius ſchema iam protuli in Parte II. Inſcriptionum antiquarum, quae in Etruriae Vrbibus reperiuntnr (2). Exſtat in Mediceo Cimeliarchio aereus diſcus, Tuſca arte exquiſitiſſima abſolutus, Etruſciſque litteris per gyrum inſcriptus; in averſa parte concavus, octo radiis undique in extima ora adnexis circumornatus: in cuius centro ſive umbilico GORGONIS caput ſculptum eſt, alis inſtructum, & criſtatis anguibus incinctum. Si attendas Etruſcae inſcriptionis interpretationem, quam inferius proferam, auctore Clariſſimo Viro Ludovico Bourguet; adparet in medio velorum, ſeu encarporum e vellere ad ianuae decus ſuſpenſum fuiſſe. Ego vero cenſeo eſſe donarium, ac referre radiatum diadema, capiti forſitan ſimulacri Minervae velatae, confecto peplo e vellere lanae ſubtiliſſimo, imponendum; convenit enim huic Deae caput GORGONIS, tamquam favorabile, ut aiunt, virtutis amuletum: quod alibi accuratius expendam. Huic aliud perſimile diadema, e quo etiam vittae ſeu lemniſci dependent, videre eſt in nummo Tarſenſium in honorem Imperatoris Commodi percuſſum, quod adfert Morellius (3). Inſcriptio inchoanda eſt, ut videtur, ab Etruſcis litteris IVV\. quae vox item in principio occurrit inſcriptionum, quae ſcriptae ſunt in baſi duorum ſimulacrorum Etruſcarum Dearum apud Dempſterum Tabula XLI. & XLII.

MORTEM & FATVM malignum praefigurarunt Etruſci in ſepulcrorum ſculpturis non ſolum GORGONIS capite, verum etiam Leonis rictu, cuius exempla inferius producam; nam apud Dempſterum deſiderantur. Ad haec adde infera monſtra, Dracones, Gryphos, qui viros, licet armis inſtructos & pugnantes, ſternunt ac profligant, ut cernere eſt apud Dempſterum. Adde fabuloſum mon-

(1) In fine Diſſertationis ad Monum. addita Dempſtero pag. 110.

(2) Inter Inſcript. Piſtorii & Prati pag. 129.

(3) Vide inter Numiſmata ſel. pag. 116.

monſtrum, apud Etruſcos terribiliſſimum, quod vocavere *Voltam*, de quo meminit Plinius (1): quod magnus antiquitatis ſcrutator Bonarrotius (2) ſculptum eſſe cenſet hiante rictu in rariſſima Vrna Peruſina, apud Dempſterum edita in Tabula XXV. ad indicandam MORTIS vim ſummamque poteſtatem; quod monſtrum milites perterrefacti ſtrangulare, & gladio interimere, adſtante maxima FVRIARVM Dea, fruſtra conantur. Quia vero *Volta* monſtrum ſub lupi effigie ſculptum eſt, illud in mentem revocat, quod tradit Diodorus de Iſide (3): cui Aegyptii fabulati ſunt, quondam cum Horo filio adverſus Typhonem certamen initurae, Oſiridem ab inferis ſub lupi forma opitulatorem veniſſe.

His Inferni monſtris adde CERBERVM tricipitem, quem etſi nondum viderim ſepulcris veterum Etruſcorum inſculptum, vidi tamen in pluribus gemmis caelatum, Tuſco plane opificio, nimirum in ſcarabeis; quae ſacra animalia quum ſint perforata, perſpicuum eſt vel e brachiis, vel circa pectus e torque adligata pependiſſe. Inferorum fabulas primi omnium Aegyptii commenti ſunt, ut oſtendit idem Diodorus (4): a quibus Etruſci, reliquis nationibus haud ſecundi, eas accepere, &, ut arbitror, confictis aliis poenis, monſtris ac terroribus, aliiſque locis, *Acheronte* & *Averno*, ſatis auxerunt ampliaruntve.

TABVLA LXXXVI.

AETERNITAS

Deorum comes. GENIVS famulus Diis adſignatus ab Etruſcis. Imago GENII MINERVAE ex inſigni patera caelata adfertur.

SAtis, arbitror, exploratum, Aegyptios AETERNITATEM coluiſſe; quam Solis & Lunae, itemque ſerpentis, ſibi caudam depaſcentis, imagine in ſacris notis expreſſerunt (5). Solem ſiquidem & Lunam, elementa aeterna eſſe crediderunt: quare & in vetuſtis aris Romanorum haec ſidera frequenter

AETER-

(1) Hiſtor. Nat. Lib. II. Cap. LIII.
(2) Ad Monum. Dempſt. §. XVIII. p. 24. 40.
(3) Biblioth. Hiſtor. Lib. I. pag. 56.
(4) Ibidem Lib. I. pag. 60. 61.
(5) Ex Hieroglyph. Hori Apollinis num. I. apud Nicolaum Cauſſinum.

AETERNA vocantur (1) : eorumque simulacra in manu eiusdem AETERNITATIS dantur, ut passim videre est in nummis, in honorem divi Vespasiani & Hadriani aliorumque Caesarum Augustorum percussis. De serpente haec Claudianus (2), ubi his versibus AETERNITATEM describit:

Omnia qui placido consumit numine serpens,
Perpetuumque viret squamis, caudamque reducto
Ore vorat: tacito relegens exordia lapsu.

Cuncta complectitur AETERNITAS, cuncta simul prospicit, praeteritum, praesens, futurum: immensa est, sine origine, sine fine, ut ait Censorinus (3).

Etrusci quoque AETERNITATEM coluere; aliter vero eius imaginem expresserunt: nimirum specie mulieris pulcherrimae, Nemesi longe simillimae, uti ex gestu coniicit Bonarrotius (4), omnique cultu elegantissimae: cui alas in humeris, capiti duplex diadema gemmis distinctum, inaures, torquem, armillas pluribus dependentibus bullis insignes, calceos quoque ornatissimos tribuerunt. Huiusce Deae imaginem habes in Dempsteriano Opere Tabula II. (5), in insigni patera caelatam, quae exstat in Museo Comitum e Gherardesca. Additur etiam, ne errare videar, iuxta eius vultum, Etruscis litteris inscriptum nomen ƧIOꟻ, id est *Ethis*: quo *Tempus* vel *Aevum* vel *Aeternitatem* designari opinatur idem Bonarrotius (6). Forsitan Latini hinc vocabulum *aetas* accepere; alii ab *aevo* deducunt, quasi *aevitas*. Quod vero sit imago AETERNITATIS, ex eo clarius patet, quia Herculis comes sculpta est, eum donans apotheosi aeternoque Deorum consortio, adstante Iunone Regina, & Minerva Adiutrice: quarum altera odio, altera dato auxilio immortalem ei gloriam peperit. In Achate, scarabei specie inciso, qui, e Museo Bonarrotio depromtus, nuper prodiit in Volumine secundo Musei Florentini Tabula XIV. num. IV. exhibetur Hercules *Fontinalis*, circa quem hae litterae Graecae sculptae sunt ΑΙΩΝΑ, pro ΑΙΩΝ, sive ΑΙΩΝΑ Dorice, quae aevum, sive AETERNITATEM huic Deo Heroum invictissimo, ob eximiam virtutem iure merito debitam, designant: quam gemmam singularem alibi etiam expendemus. Suidas AETERNITATIS descri-

(1) Vide Gruterum pag. XXXII. 9. 10. 11. XXXIII. 5. 6.
(2) Lib. II. de laudibus Stiliconis versus finem; & vide C. Barthium pag. 272.
(3) Cap. XVI.
(4) Ad Monum. add. Dempstero §. XIII. ad Tabula II. pag. 20.
(5) Tom. I. pag. 79.
(6) Ad Monum. addita Dempstero §. XIII. pag. 20. & §. XXXII. pag. 59.

deſcribit ſimulacrum (1), quod Heraiſcus divinus homo agnovit, tam corpore quam animo ad eius arcanam naturam exſultans. Hoc ſiquidem ſimulacrum, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατεχόμενον, *animatum a Deo*, divinoque adflatu plenum (tam miſere caecutiebant !) coluere Alexandrini, Oſiridis ſimul & Adonidis nomine; uno Numine ex diverſis Diis conflato, myſtica quadam, ut ait idem Suidas, ratione. Nil mirum igitur, ſi Etruſci AETERNITATEM, Aegyptiorum exemplo, ita expreſſerunt, ut geſtu Deam Nemeſin referat, alatis vero humeris Victoriam, omnium Deorum comitem, atque in eorum manibus reponi ſolitam (2), uti ex eius imagine iam indicata adparet.

Cum AETERNITATE coniungendus eſt GENIVS, quem Etruſci quoque Superis Diis famulum & adminiſtrum adſignarunt. Id perſpicue docet eadem Etruſca inſignis patera, numquam ſatis celebrata atque illuſtrata; quae, ut dixi, exſtat in Muſeo Comitum e Gherardeſca, iam in Dempſteriano Opere edita Tabula II. Cernitur in ea GENIVS ſublatis manibus, quaſi aliquid ſuſtinens, expanſiſque alis quaſi volitans, qui in caelum vehit, adtollit deducitque Herculem, in Deorum numerum iam receptum; adſtantibus Iunone Regina, Minerva Adiutrice, atque, ut diximus, AETERNITATE. Non raro in nummis & in gemmis eodem modo ſculptus eſt GENIVS, qui Deos ad caelum portat & extollit: vel etiam ſupra capita Deorum in aëre ſuſpenſi plures GENII coronas imponunt: quae omnia imitati ſunt noſtri recentiores pictores, dum Sanctorum in caelum receptorum imagines exhibuere. Memorat Dionyſius Halicarnaſſenſis (3), Iulium quemdam, ab Aſcanio oriundum, narraſſe populo Romano, ſe Quirinum vidiſſe Romulum, qui id nuntiari iuſſit ſuis verbis, ſe in Deorum coetum ductum fuiſſe a ſuo GENIO, qui ſibi naſcenti contigerat.

Neque vero unicum tantummodo GENIVM veteres Diis adſignarunt, verum etiam plures, ut iam ſuperius oſtendi, adlato Bacchi GENIO, quem Etruſci coluere (4). Hi etiam adpellati eodem nomine ac Dii quibus famulantur. GENII, Iovi miniſtrantes ac ſubſervientes, *Ioviales* dicti: Saturno, *Saturnii*: Mercurio, *Mercuriales*: Marti, *Martii* ac *Martiales* (5): ac ſic de ceteris.

GENIVM quoque datum Minervae ab Etruſcis, atque ex eius

(1) Tom. I. in voce Διαγνώμον pag. 550. & in Tom. II. in voce Ηραΐσκος pag. 67.

(2) Vide Obſervationes ad Gemmas Muſei Florent. Tom. II. pag. 35. 110.

(3) Antiquit. Roman. Lib. II. pag. 124.

(4) Vide ad Tab. LV. pag. 136. 137.

(5) Multa in hanc rem Doctiſſ. Averanius Diſſert. XVII. in Livium & in Virgilium Diſſert. XXXVI. num. 6. Vide etiam Obſervat. ad Gemm. Tom. II. Muſ. Flor. pag. 124.

eius nomine ꓤꓢꓤꓶ *Lasa* vocatum, ostendo ex aerea perrara patera, relata in hoc opere Tabula LXXXVI. quam cum aliis Etruscorum monumentis, ut, ex insigni suo Museo accuratissime delineatam, ad me mitteret Nobilissimus Marchio Alexander Gregorius Capponius, Palatii Apostolici Forerius maior, antiquorum operum admirator & conquisitor eximius, singulari prorsus in me humanitate, curavit Illustrissimus ac Reverendissimus Praesul D. Ioannes Franciscus Stoppanius, Corinthi Archiepiscopus, ad Magnum Etruriae Ducem Pontificis Maximi Legatus: quem, ad augendam Apostolicae Sedis gloriam, cum ipsa virtute feliciter natum, unanimi consensu omnes fatentur. Haec igitur patera, quae nunc primum in lucem prodit, praeter imagines a Tusco artifice satis perito eleganter expressas, Etruscis pariter litteris inscripta est. Vtinam complura his similia monumenta in lucem in posterum prodeant, latentiaque humi eruantur, quae tantam lucem conferunt priscae Etruscorum eruditioni, & ad investigandam Linguae Etruscae originem, exornandamque Etruscorum priscam Historiam ac Mythologiam tanta ac talia momenta conferunt felicissima atque evidentissima! Cernitur, (quod observatu rarissimum est, nec sine aliqua ratione factum ab Tusco artifice videtur) MINERVA sedens, non in scopulo, ut alicui videri posset, sed in nubibus; nam hae adsurgunt, atque usque ad caput eiusdem Deae se se adtollunt: quae delineatio haud convenire potest scopulo, si is expressus esset. Quod sit MINERVA, patet tum ex habitu cultuque, tum etiam ex adscripto eius nomine Etruscis litteris in hunc modum a Latinis usitatum, nempe a laeva ad sinistram, sola ultima littera ꓤ variante, quae scripta est non recta, sed inverso capite, ꓯ in hunc modum ꟽEИꓷKꓯ *Menrva*, id est *Minerva*. Hastam, quod etiam notandum, sinistra tenet; nam frequentius dextra eam praefert vel intorquet, ut videre est apud Dempsterum in tribus pateris editis in Tabula I. & II. & V. Caput cristata galea admodum insigne adparet atque ornatissimum: solutos crines habet: inaures ex auriculis dependent: brachia nuda sunt, armillis & dextrariolis ornata: collum torque, pectus aegide, cum Gorgoneo capite in medio adfixo, erumpentibus in extima ora anguibus, armatur: tunica exterior brevis est & praecincta; interior talaris, florida, scutulis seu gemmis, quasi floribus undique distincta (quam vestem vel huic similem Graeci dicunt πεποικιλμένην, quasi *variatam* & *picturatam*, uti etiam Minervae peplus fuit) pedes induti sandaliis: quae omnia non sine voluptate observantur.

Coram MINERVA ſedente (multa notat Strabo (1) MINERVAE ſimulacra καθήμενα , uti etiam illud , quod Homerus deſcribit) atque , ſicuti ex geſtu videtur , loquente ; adſtat, throno ſive ſuggeſtui inſiſtens , eius GENIVS famulus & miniſter , alis praegrandibus inſtructus : duplici tunica , altera breviore , altera paullo prolixiore ſuccinctus : nudis cum brachiis , quorum laevum duplici armilla decoratur : nudo utroque genu , cruribus ornatis periſcelidibus , pedibuſque Tyrrhenis calceis indutis . Ramuſculum dextra gerit : paullo infra (etſi id non ita facile videatur) quam herbam deſignare poſſit , inveſtigabo . Pendent ex auriculis inaures , quae quum ſolis feminis conveniant , probe intelligimus GENIVM Minervae datum , feminam eſſe : adeoque hinc colligimus , Tuſcos , habita ſexus ratione , Diis maribus mares , feminis vero feminas GENIOS adſignaſſe : quod neſcio an alii obſervaverint . Dicet forſitan aliquis , cum Minerva ſculptam eſſe poſſe SPEM , quae cum flore in dextera manu exhibetur in nummis Caeſarum Romanorum : aſt Etruſcae litterae , circa eius caput inſcriptae , id non oſtendunt ; quin potius arguunt , eum eiuſdem MINERVAE eſſe GENIVM , nam ita ſe habent IϽƎꟻ : ΑꙄΑᒧ . id eſt *Laſa : Feki* . Vtramque vocem pro ingenii mei tenuitate interpretari atque illuſtrare conabor , meliora forſitan in poſterum ab aliis accepturus . Interim , donec meliora inquirenti diligentius ſuccurrant , hoc nomen ΑꙄΑᒧ *Laſa* , quod ab Etruſcis datur GENIO Minervae , deſumtum mihi videtur ex Graeco eiuſdem Minervae cognomento ΛΑΟΣΟΟΣ , quod ita illuſtrat antiquus Theocriti interpres (2) ; etſi in nonnullis hallucinetur . Lubet eius verba adferre ; nam hoc Minervae cognomen apud Graecos , cum Etruſco ΑꙄΑᒧ *Laſa* melius congruit . ΛΑΟΣΟΟΣ γαρ̀ ἡ ΑΘΗΝΑ , ἡ λαὸν διώκουσα , ἡ σώζουσα . δύσσοον γαρ̀ οἱ μὲν τὸν Κακοδαίμονα , οἱ δὲ τὸν δυσχερῶς σωζόμενον , παρὰ τὸ σόος . καὶ Ομηρὸς· Οπως οἱ παρὰ νηυσὶ σόοι μαχέοιντο Αχαιοί . *MINERVA enim dicitur* ΛΑΟΣΟΟΣ , *ſcilicet aut populum perſequens , aut ſervans* . δύσσοον *enim quidam dicunt malum Genium : quidam difficulter ſervatum , a* σόος : *& Homerus : Quomodo apud naves Achivi pugnent incolumes* . Non eſt hoc loci ſingula ad trutinam revocare : neſcio tamen unde Theocriti Scholiaſtes acceperit , quod Minerva ΛΑΟΣΟΟΣ poſſit interpretari non ſolum *populum ſervans* , verum etiam *perſequens* : recte vero , & ad rem noſtram facit , quod *populum ſervans* dicatur : quae etiam in vetuſtis aris vocatur SERVATRIX & PACIFERA . CONSERVATRIX ATRI . . .

PO-

(1) Geograph. Lib. XIII. pag. 601. Vide Muſei Flor. Tom. II. Tab. LXXII. 1.

(2) In Idyllium IV. verſ. 24. pag. mihi 67. edit. ex Officina Commeliniana MDCI.

POPVL. forsitan ATRI*ensium*, Atriae sive Adriae populorum (1); nam proprie ΛΑΣΟΟΣ est a σόος; quoniam σῶς & σόος redditur *salvus*, *incolumis*, *servatus*; a σώζω, *servo*, *conservo salvum*, *incolumem*. Apud eumdem Theocritum δύσσοος valet *perditus*, *miser*, *improbus*: qua voce bis utitur in Idyllio III. & IV. quibus in locis, id quod dixi, significat: in tertio *perditus* aut *miser*: in quarto potius *improbus*. Sed de his accuratius videbit amicus meus Iacobus Philippus D' Orville, vir exquisiti iudicii summaeque doctrinae, Historiarum, Eloquentiae, & Linguae Graecae in illustri Amstelaedamensium Athenaeo Professor: a quo omnium absolutissimam Theocriti recensionem, atque alia insignia ingenii monimenta cupide expectamus. Apud Hesychium & apud Phurnutum (2) eadem Minerva ΛΑΟΣΣΟΟΣ, *populorum Servatrix*, vocatur: cuius rationem ita reddit idem Phurnutus: ΛΑΟΣΣΟΟΝ δ' αὐτὴν ἐπονομάζουσι, διὰ τὸ σόειν ἐν ταῖς μάχαις τὸν λαόν. *Eam vero* ΛΑΟΣΣΟΩΝ *cognominant, quia populum in bello servet incolumem*.

Igitur ex uno alterove Minervae cognomine Graeco ΛΑΣΟΟΣ, sive ΛΑΟΣΣΟΟΣ, originem habere auguror ꓤꓘꓤꓶ *Lasa*, Etruscum cognomentum, datum GENIO famulo & ministro eiusdem Minervae. Iam enim, auspice viro Praestantissimo Ludovico Bourguet, viris doctis perspectum esse arbitror, complura Etruscorum vocabula a Graecis pendere, atque a radicibus Graecorum nominum facile deduci posse. In insigni monumento P. Attii Haruspicis Fulguriatoris, quod Pisauri exstat, Etruscis ac Latinis litteris inscriptum, postremam vocem ϽꓤꓔИ8ꓤ8, interpretatur *Brontas* vir Celeberrimus Ioannes Lamius, in Florentino Lyceo Ecclesiasticae Historiae Professor, & ipse de antiquitate optime meritus: de qua paucis ab hinc diebus in domestico colloquio mecum disserebat. Nemo est, qui non videat, eam vocem Etruscam ϽꓤꓔИ8ꓤ8 *Brontas* (Bourguet (3) primam litteram 8 reducit ad Φ Graecorum) facile derivare a βροντάω, βροντῶ, id est *tono*: unde Iuppiter Βρονταῖος, sive Βροντῶν, ἀπὸ τοῦ βροντεῖν, id est *tonare*, dictus *Tonans*, Etruscis ꓤИIꓔ, & ꓤIИIꓔ, *Tina*, *Tinia*, hoc est *Tonans* (4). Superest & hodie apud nos eiusdem vocis vestigium in verbo vernaculo *brontolare*, quod nos Tusci dicimus de aliqua re cum murmure secum vel cum aliis conqueri, mussitare, voce perstrepere, tonare. Eadem voce Graeca Βρονταῖος, Βροντῶν, usi sunt etiam prisci Latini; nam apud Romanos leguntur inscriptae arae IOVI SANCTO

 BRON-

(1) Vide inter Gudianas pag. LII. num. 1. 2. 3. 4. 5.

(2) De Natura Deorum num. XX.

(3) Differt. I. in Alphabetum Etruscum pag. 14. in libro inscripto: *Saggi di Dissertazioni Accademiche lette nell' Accademia Etrusca di Cortona*.

(4) Vide superius ad Tab. XXII. pag. 79.

BRONTONTI (1), vel N praetermissa ad vitandam κακοφονίαν, BONO DEO BROTONTI (2), qui in aliis aris FVLGVRATOR & FVLGERATOR adpellatur (3).

Superest, ut exponam alteram, quae sequitur, Etruscam vocem ıϽ∃ꟻ, hoc est *Veki*, vel potius *Feki*; nam *V* consonans loco *F* ab Etruscis adhibitum notat idem Cl. Bourguet (4). Hanc vero vocem ıϽ∃ꟻ *Feki*, uti & alteram AƧA⅃ *Lasa*, non integras, sed per compendiarias notas scriptas esse arbitror, utpote Etruscis satis cognitas, perinde ac si integrae scriptae essent: quod etiam a priscis Graecis & a Latinis adsimili notarum usu factum scimus. Non est, ut opinor, obscurum, dictuque difficile, quid ea vox ıϽ∃ꟻ *Feki* significet. Ego FECIALIS interpretor: adeo ut tota epigraphe Etrusca ıϽ∃ꟻ : AƧA⅃. *Lasa Feki*, Latine reddita id significet: SERVATRICIS POPVLI (intellige MINERVAE) FECIALIS: quae explicatio tum Genio eiusdem Minervae, tum etiam eius muneri atque officio convenit. De Fecialium auctoritate & dignitate, quae tanta fuit, ut ne Regi quidem fas esset bellum gerere, nisi prius id Feciales decrevissent, erit alius dicendi locus opportunior: nunc vero obiter differendum de eorum origine, quam habuisse ab Etruscis non dubito; quamquam Dionysius Halicarnassensis (5), Etruscorum gloriae infensus, hanc gloriam tribuat Pelasgis ante Romam conditam: qua invidiae suspicione non caret etiam Livius (6), qui Numam ab Aequicolis ius Fecialium accepisse adfirmat: Dionysius vero an ab his, an ab Ardeatibus acceperit dubitat. Igitur Fecialium institutionem & ius Numam primum institutorem didicisse ab Etruscis, utpote aetati suae proximis, rationi magis est consentaneum. Id etiam perspicue declarat nomen, quod integrum fuisse puto ⅃AıϽ∃ꟻ *Fekial*, a quo Romani *Fecialem* dixerunt. Dionysius hos adpellat Σπονδοφόρους. a Graecis vero Εἰρηνοδίκας vocatos tradit (7). Varro (8): FECIALES (inquit) *quod fidei publicae inter populos praeerant; nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum*. De his lege cautum apud Ciceronem: *Foederum, pacis, belli, induciarum, Oratores*, FECIALES, *iudices sunto: bella disceptanto*. Quum bellum hostibus indicerent, telum sive hastam in agrum eorum iaciebant. Id puto factum, Etruscorum exemplo, a Fecialibus Romanis ad aedem Bello-

(1) In Gruteri Thesauro pag. XVII. & XXXIII. XXXIV.
(2) Vide Phil. a Turre de Diis Aquileiensibus pag. 291. 292.
(3) Apud eumdem Gruterum pag. XXI. 2. 6. & MIX. 6. Vide etiam Donianas Inscriptiones a me editas Cl. I. num. I.
(4) In eadem Differtat. I. Academicorum Etruscorum Cortonen. pag. 9.
(5) Antiquit. Roman. Lib. II.
(6) Lib. I. Vide etiam Auctorem de Viris illustribus Cap. IV.
(7) Antiquit. Roman. Lib. I. & II.
(8) Lib. IV. de Lingua Latina.

Bellonae ; ante quam fuit columella , quae bellica dicebatur , ſuper quam haſtam ieciebant bellum indicturi , ut docet Feſtus .

Quod vero in hac perinſigni patera , Minervae Servatricis populorum GENIVS ab Etruſcis vocatus fuerit FECIALIS , ex alia Etruſca inſcriptione probari poteſt : nimirum ex ahenea ſtatua admirandi operis , quae exſtat in Muſeo Mediceo (1) , quaeque , ut obſervat & interpretatur Celeberrimus Bourguet , FECIALEM Sacerdotem , & quidem omnium Sacerdotum (plures enim fuere ac demum numero viginti in collegium cooptati ex familiis maxime omnium nobiliſſimis) primum , quem *Patrempatratum* dixere , repraeſentat : non vero , ut credideram , Augurem ſive Haruſpicem Tuſcum . In limbo eius togae inter cetera haec ſcripta ſunt : MƎꟼ7ᐯƧ . ИƎƆIMИƎIƆ . ᐯAIƧƎ7 : hoc eſt ; *Feſial Kienmiken Suprem :* Latine ; *Fecialis Sacerdotum* (vel *Sacerdos*) *ſupremus* . Ex qua etiam intelligimus FECIALIS & SVPREMVS Etruſcas eſſe voces , quas ab Etruſcis Latini accepere . Iidem Etruſci , variata tertia littera , dixere IƆƎ7 & ᐯAIƧƎ7 . *Feki* , & *Feſial* : quod etiam fecere Romani , qui dixerunt ſcripſeruntve FECIALIS & FETIALIS , ut conſtat auctoritate & fide marmorum antiquorum penes Gruterum (2) .

Eſt etiam & aliud in hac patera obſervatu maxime dignum . Minervae GENIVS FECIALIS inſigne quoddam praefert manu dextra , nimirum ramuſculum , forſitan in gremio eiuſdem Deae deponendum : cuius figura diligenter obſervata , non male congruit cum verbena communi recta , quam etiam Botanices periti herbam ſacram adpellant (3) : haec enim inter herbas praecipua , omnes ſacratas frondes ſignificabat : ea everrebant ſacras menſas , manibus geſtabant in ſacrificiis , eademque caput ſuum & aras coronabant , atque ea incenſa ſuffitus in honorem Deorum faciebant (4) . FECIALIVM quidem inſigne fuit maxime proprium atque honorandum verbena , quam Etruſci omnium primi , ut eſt veriſimillimum , geſtare conſueverunt , atque , ut reor , inſtituerunt , hac patera faciente nobis fidem . De ſacra verbena haec docet Servius ad Virgilium (5) . Verbena *proprie eſt herba ſacra* , ros marinus , *ut multi volunt* , *id eſt* λιβχνωτὶς ; *ſumta de loco ſacro Capitolii* , *qua coronabantur* FECIALES & PATERPATRATVS *foedera facturi vel bella indicturi* . *Abuſive tamen* verbenas *iam vocamus*

camus

(1) Hanc vide apud Dempſterum Tab. XL. Tom. I. pag. 28. & in Tom. III. Muſei Florentini Tab. LXXXI.

(2) Vide pag. CCCLX. 3. CCCCLVII. 2. MCVII. 4.

(3) Vide Petri Pena Adverſar. & Mathiae Lobel , Londini MDCV. & Guillelmum Turnerium Anglum in Plantarum Hiſtoria.

(4) Haec ex Horatio Carm. Lib. IV. Ode XI. verſ. 6. Virgilium Aeneid. Libro XII. verſ. 117. ex Ammiano Lib. XXIX. 1. Arnobio adverſ. Gentes Lib. V. Vide etiam Saubertum de Sacrificiis vet. Cap. XXIV.

(5) Aeneid. Lib. XII. verſ. 120.

camus omnes frondes ſacratas , ut eſt laurus , oliva vel myrtus . In rem meam facit etiam Plinius , qui de uſu verbenae haec adfert (1) : *Siquidem auctores imperii Romani conditoreſque immenſum quiddam & hinc ſumſere* (hoc eſt , ex herbis) *quoniam non aliunde ſagmina in remediis publicis fuere , & in ſacris legationibuſque verbenae . Certe utroque nomine idem ſignificatur , hoc eſt gramen ex arce cum ſua terra evulſum : ac ſemper & Legati* (qui idem munus geſſere , ac antiqui Feciales & Oratores) *quum ad hoſtes* clarigatumque *mitterentur , id eſt* , res raptas clare repetitum , *unus utique* Verbenarius *vocabatur* . Alibi etiam plura de verbena adfert , atque haec inter cetera (2) : *Nulla tamen Romanae nobilitatis plus habet , quam* hierabotane . *Aliqui* periſtereon , *multi* verbenacam *vocant . Haec eſt , quam Legatos ferre ad hoſtes indicavimus . Hac Iovis menſa verritur , domus purgantur luſtranturque . Genera eius duo ſunt : foliacea, quam feminam putant : mas rarioribus foliis . Ramuſculi utriuſque plures , tenues , cubitales , anguloſi . Folia minora quam quercus , anguſtioraque diviſuris maioribus : flos glaucus , radix longa , tenuis .* Quae quum ita ſint , ipſam quoque pateram per gyrum ornatam arbitror duplicibus verbenae ſeu verbenacae ramuſculis invicem plexis , qui e ſubiecto vaſe anſato prodeuntes , in capite eiuſdem paterae coëunt , & in patulum florem deſinunt ; namque folia minora ſunt quam quercus . Sacra vero fuit verbena Minervae , & a Fecialibus adhibita , quia maiorem eius copiam in muris & in arcibus , ubi Minervae ſimulacra & templa ad urbium tutelam ſtatuebantur , Tuſci veteres innaſci obſervarunt .

Ad haec obſervare lubet pedes GENII FECIALIS Minervae Servatricis populorum , Tyrrhenis calceis ornatos eſſe , his , qui Mercurio dantur , Deorum interpreti , longe ſimillimis , propter rationem itinerum , quae Feciales , Legati & Oratores conficiunt , ut civium conſulant ſaluti : cui etiam GENIO , tamquam Deo , honoris cauſa , nubes poſt eum , uti etiam poſt Minervam , licet minores , ſculptae viſuntur . Veriſimile eſt , hanc pateram adhibitam fuiſſe a FECIALIBVS Tuſcis in ſacrificiis , quae in honorem Minervae atque eius Genii peragebantur , antequam muneri ſuo facerent ſatis . Huius paterae pondus eſt unciarum Romanarum ſeptemdecim : color vero ab antiquitate aeri inductus , ſmaragdo perſimilis .

TA-

(1) Hiſtor. Lib. XXII. Cap. II. (2) Lib. XXV. Cap. VIII.

TABVLA LXXXVII.

GENIVS PVBLICVS
Praestes Deus veterum Etruscorum.

NOn meo tantum, qui plurima veterum Etruscorum opera diligentissime observavi, verum etiam hominum peritissimorum iudicio & consensu, en admirandum illud fusoriae atque sculptoriae Etruscorum artis miraculum, elegantiarum omnium compendium, aheneum GENII sive DEI PRAESTITIS simulacrum, ad mensuram iusti iuvenis expressum, altitudine pedum Romanorum v. unciarum fere IV. quod in regio Magni Ducis Etruriae Cimeliarchio omnes, qui observant, haud satis admirari, satisve laudare se posse fatentur. Non est animus, nec vacat, ea heic repetere, quae adnotavi in Volumine Tertio Musei Florentini ad Tabulas XLV. & XLVI. in quibus duplici schemate, non satis diligenter delineatum atque aeri incisum, hoc ipsum signum adfertur, atque a me illustratur. Id invitus fateri cogor, quia eius ectypum gypseum, omnium primum, quae e prototypo formata fuerunt, apud me exstat, curante perreximio Sculptore & Architecto Florentino Iosepho Piamontinio: quodque ante oculos meos in meo Museo statuendum curavi, ut artem cum natura ipsa certantem, in hoc insignissimo opere adsidue contemplarer. Ea est nostrorum tum sculptorum tum pictorum opinio (falsa quidem) e vivo iuvenis corpore forma facta, aere fuso ductum fuisse: quia censent absolutissimum artis exemplar, accuratissima omnium membrorum symmetria, eximia pulcritudine, veritate & dignitate mirandum. Quod igitur eo loci notandum fuerat, quum praetermiserim, illud in hoc opere fatendum est, hoc nempe politissimum simulacrum, ab Etrusco opifice confectum esse: nec minoris aestimandum esse, quam signum illud marmoreum, toto orbe famosum, Veneris, Phidiae vel Praxitelis opus, ut creditur, cognomento Mediceae.

Quod vero ab Etrusco sculptore omnium praestantissimo sit perfectum, indicio sunt inter cetera capilli, qui ita expressi observantur, quasi piscis squamas flexuris densis referant, non ea mollitudine fluxi ac dispertiti, quae fulget in simulacris praecellentissimo-

tissimorum artificum Graecorum, verum nonnihil rigentes, aliud opificium, Tuscorum proprium, ut notat Quinctilianus (1), praeferre videntur. Rigida etiam aliquantulum sunt brachia & manus; verum tam bene cum veritate conveniunt, ut totum naturae magisterium ars ipsa vel aequet vel vincat.

E gestu ipso dextri brachii ac manus, probe intelligimus, pateram antiquitus gestasse, forsitan auream, quae intercidit. Praesentes Deos, ut in epiphaniis adparere solebant, eo gestu veteres expressere, quo clarius cultores intelligerent, propitium esse eorum numen & votis obsequens: paratumque ad accipiendas ab hominibus libationes ac dona, quae offerebantur, eaque redonanda. Sinistrum brachium & manum femori admovet. Iam ostendi, neque Bacchum neque Apollinem referre posse: facilius credam PVBLICVM GENIVM DEVM, quem celebri in loco conventuque omnes Etruriae populi coluere: vel Deum Salutarem & Servatorem ex eorum numero, quos Graeci Επιστάτους, Romani vero Deos *Praestites* & *Praesides* adpellarunt: & ad tutelam non modo hominum, verum etiam regionum, regnorum atque urbium vigilare ac semper adesse crediderunt: quam religionem ab Etruscis facile acceperunt.

Illud etiam adnotandum, quod huius Dei oculi inanes & vacui pupilla sunt: quorum loco gemmas insertas fuisse verisimile est. In hoc artificii genere maiorisque elegantiae lenocinio suspicari libet, Etruscos Graecis Latinisque praeivisse, qui hunc morem secuti, statuis oculos ex auro, argento vel ex lapillis pretiosissimis reposuerunt. Apud Romanos, qui oculos statuis reponebant, *Fabri ocularii* dicuntur (2). De his meminit Caecilius Balbus apud Ioannem Saresberiensem (3): *Quis enim Deorum ei parcat, a quo se deceptum intelligit? Quis enim irruat in eum, qui aureos Iovis oculos eruit, aut argento gemmisque sublatis vestem nititur excaecare? Quis de Martis capite adamantinum lumen temerariis effodit unguibus?* Gemmeos oculos Sanctorum simulacris, veteres quoque Christianos reposuisse, alibi ostendi. Exstabat olim hoc signum in Museo Francisci Mariae Ducis Vrbini: inde translatum in Mediceum Cimeliarchium cum ahenea basi, quam fama est, Laurentium Ghibertium, egregium Pictorem & Sculptorem Florentinum, adhuc iuvenem confecisse: quam basim ita inscripsit Petrus Bembus, Apollinem expressum credens: VT POTVI HVC VENI. DELPHIS ET FRATRE RELICTO.

TA-

(1) Instit. Orat. Lib. XII. Cap. X.
(2) Apud Reinesium Cl. XI. num. 66. qui male eorum artem exponere videtur.
(3) In Polycratico.

TABVLA LXXXVIII.

GENIVS DOMESTICVS
Lar Praestes veterum Etruscorum.

HOminum custodiae ab ortu, rebusque familiae regundis promovendisque, complures GENIOS praesidere, Aegyptii omnium primi docuerunt (1). Ab his omnem, quae ad GENIOS spectat, disciplinam & cultum veteres Tusci accepere. Nil enim in Vasorum Etruscorum picturis frequentius occurrit, quam GENIORVM theophania: qui tum viris tum hominibus placidi ac propitii adparent: munuscula, coronas vel arculas donis plenas ferunt offeruntque, ut infra, adlatis compluribus exemplis, videbimus. Homines sacra mysteria peragentes, hymnos in honorem Deorum canentes, nuptias natalemve diem celebrantes, ad bellum euntes, vel adepta victoria hilares redeuntes coronant, ac familiari dignantur colloquio. Illud etiam observatu dignum, quod GENII, tum mares tum feminae, in iisdem picturis conspiciuntur: qua specie habituque alias nationes haud repraesentasse GENIOS video.

GENIVM familiae praesidem, domesticum Deum, veteres Tusci, atque eorum exemplo Romani exhibuere operto capite canina pelle, dextra lanceam sive breve telum eiaculantem, quasi violatores malignosque homines avertat, atque ad eos perdendos celeri vindicta sit paratus. In hunc modum insignis est GENII FAMILIARIS & DOMESTICI descriptio, quam adfert Plutarchus (2): *Διὰ τὶ τῶν* ΛΑΡΗΤΩΝ *οὓς ἰδίως* ΠΡΑΙΣΤΙΤΑΣ *καλοῦσι, τούτοις κύων παρέστηκεν, αὐτοὶ δὲ κυνῶν διφθέραις ἀμπέχονται· ἢ* ΠΡΑΙΣΤΙΤΗΣ *μὲν οἱ προεστῶτές εἰσι, τοὺς δὲ προεστῶτας, οἴκου φυλακτικοὺς εἶναι προσήκει, καὶ φοβεροὺς μὲν τοῖς ἀλλοτρίοις, (ὥσπερ ὁ κύων ἐστὶν) ἠπίους δὲ καὶ πράους τοῖς συνοικοῦσιν; ἢ μᾶλλον, ὃ λέγουσιν ἔνιοι Ρωμαιῶν, ἀλεθὲς ἐστὶ; καὶ, καθάπερ οἱ περὶ Χρύσιππον οἴονται Φιλόσοφοι φαῦλα Δαιμόνια περινοστεῖν, οἷς οἱ Θεοὶ δημίοις χρῶνται κολασταῖς ἐπὶ τοὺς ἀνοσίους καὶ ἀδίκους ἀνθρώπους· οὕτως οἱ* ΛΑΡΗΤΕΣ *Ερινυώδεις τινές εἰσι καὶ ποίνιμοι Δαίμονες, ἐπίσκοποι βίων καὶ οἴκων· διὸ καὶ κυνῶν δέρμασιν ἀμπέ-*

(1) Vide Macrobium Sat. Lib. 1. Cap. XIX. Vossium de orig. Idolol. Lib. 1. Cap. V.

(2) In Quaestionibus Romanis Tom. 1I. pag. 276. 277.

χονται, καὶ κύων πάρεδρός ἐστιν, ὡς δεινοῖς οὖσιν ἐξιχνεῦσαι καὶ μετελθεῖν τοὺς πονηρούς. *Cur* LARIBVS, *quos proprie* PRAESTITES *vocant, canis ſiſtitur; ipſi autem caninis pellibus amiciuntur? An* PRAESTITES *ſunt, qui praeſunt; ideoque cuſtodes domus eſſe convenit, exteriſque terribiles; domeſticis mites blandoſque, qualis eſt canum natura? An id verius eſt, quod nonnulli Romanorum dicunt, quemadmodum & Chryſippi ſectatores, oberrare quoſdam malos* GENIOS, *quibus loco carnificum Dii utantur in puniendis flagitioſis & impiis hominibus: ita* LARES *eſſe quoſdam, Furiarum ſimiles, malorum vindices Daemones, qui in vitas & familias hominum inſpiciant: itaque canum exuviis veſtiri, & canem eis adſidere, ut acribus & ſagacibus, ad perſcrutanda & ulciſcenda malorum facinora*. In Vrna fictili in ſuperiore Tabula LXXXIII. num. II. a me adlata, ad dexteram iuxta ſponſum, cum ſponſa in manu convenientem, GENII caput cernimus adſimili canis exuvio & rictu amictum; cui pro armis malleum dedere veteres Tuſci: qui GENIVM DOMESTICVM, & familiae praeſidem, referre poteſt; quamquam non negem etiam Pilumnum vel Picumnum Coniugalium Deos, de quibus dixi ad Tabulam X. & XI. (1) In nuptiis ſacra facta GENIO ſive LARI familiari, qui idem eſt, ſupplicatumque thure & mero; ad haec foco corollis redimito, docet Euclio Plautinus (2):

> *Nunc thuſculum emi, & haſce coronas floreas:*
> *Hae imponentur in foco noſtro* LARI,
> *Vt fortunatas faciat gnatae nuptias.*

Quia vero LARIBVS ac Deis, quos *Patellarios* vocant, vel, ut Plautus, *Medioxumos*, ſacrae erant paterae, quibus adponebantur epulae, quum res divina Penatibus Laribuſque fiebat; ideo earum manubria in caput canis ſaepenumero deſinunt; quia hoc animal, domus cuſtos fideliſſimus, in Deorum LARVM tutela eſſe creditus, cuius ſpoliis iidem Dii amiciuntur. Complures editae ſunt ab antiquariis arae GENIO ſacrae, qui *Dominus* (3) & *Patronus* & *Conſervator Familiarum* vocatur (4): cui etiam omnis ſupellex & theſauri domus ſacri erant, eiuſque tutelae commendati: quod liquet ex alia vetuſtae arae inſcriptione apud Fabrettum (5).

TA-

(1) Vide pag. 35. 36. 37.
(2) In Aulular. Act. II. Sc. VIII. verſ. 15.
(3) Confer Donianas Inſcriptiones Cl. I. num. 140.
(4) Vide apud Fabrettum Inſcript. antiq. Cap. II. pag. 75. num. VII. num. 78. 83. item apud Gruterum pag. CVI. 13.
(5) Ibidem pag. 77. num. 88.

TABVLA LXXXVIIII.

GENII DVO

BONVS & MALVS, *singulis hominibus viventibus adsignati: uti opinati sunt veteres Tusci.*

QVod in hac aerea patera, Etrusco opere insigni, quae exstat in Museo Nobilissimorum Comitum e Gherardesca, non Penates, qui iuvenes hastati ac sedentes fingebantur, teste Dionysio Halicarnassensi (1); sed GENIOS duos, BONVM & MALVM, singulorum hominum ab ipso ortu praesides, ut opinati sunt veteres Tusci, caelatos esse censeam, illud potissimum in causa est, quod alter ab altero differt (nam similes inter se esse deberent, si Penates referrent) vultu, gestu, habituque & armis, quae eis tribuuntur. GENIVS ad laevam sculptus, hastae & clypeo innixus, toto corpore inclinatus, cum altero ex adverso sedente contendere videtur, Vlyssi similis, qui cum Diomede litigat ob raptum Palladium (2). Alter vero GENIVS, qui a dextris cernitur, alatus est, ac praeter clypeum, alia non habet arma: ad pedes, qui, Etrusco more (etsi toto quidem corpore nudi) calceis puris induti sunt, iacet amphora proiecta. Quamquam non ita facile sit dignoscere, uter horum sit GENIVS BONVS, uter MALVS; tamen, si coniecturis id adsequor non infeliciter, credo, GENIVM MALVM illum esse a dextris sculptum, qui idcirco amphoram pedibus proiicit & calcat; nam malos GENIOS veteres crediderunt, hausta Stygis aqua, atque in terris sparsa, omnes calamitates & morbos hominibus importare (3). Plutarchus, de antiquissima opinione duorum principiorum differens (4), uno omnis boni, altero omnis mali, ac duorum doliorum opinionem exponens, e quibus hominibus, tamquam liquores, res miscentur ac distribuuntur, haec subdit: Νομίζουσι γὰρ οἱ μὲν Θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνους· τὸν μὲν γὰρ ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιουργόν. οἱ δὲ τὸν μὲν ἀμείνονα, Θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον, Δαίμονα καλοῦσιν. *Existimant enim alii, duos esse Deos, quasi contrariis deditos arti-*

(1) Lib. I. Antiquit. Roman. pag. 55.
(2) Vide Gemmam relatam in Tom. II. Musei Flor. Tab. XXVIII. num. I.
(3) Vide Nic. Leonicum de varia Historia Lib. III. Cap. CI. P. Crinitum de honest. Disc. Lib. IX. Cap. V. Lib. XII. Cap. XIII.
(4) De Iside & Osiride. Vide etiam Gyrald. Histor. Deor. Synt. XV. qui de eo fusius.

artibus ; ut bona alter , alter mala opera conficiat : alii , eum , qui est melior , Deum ; qui deterior , Daemonem dicunt . Fuit antiquus convivarum mos , adpositis mensis , & in extremo , antequam eaedem mensae tollerentur , ipsique surgerent , primum ac novissimum poculum , mero plenum , degustare in honorem GENII BONI , veluti se ipsos admonentes , ut inquit Theophrastus & Philocorus , qualis & quanta eiusdem Dei vis , & erga humanum genus benignitas existeret (1) . Manavit & haec opinio ab Aegyptiis ad Etruscos , atque ab his ad Romanos ; nam Aegyptii Malis Geniis Occidentem , Bonis Orientem tribuerunt : iidemque tradiderunt Osirin , Bonum esse Genium , Typhonem vero Malum . Qui de his plura cupit , adeat doctissimum Ioannem Marshamum (2) . GENIVM esse cuiuscumque hominis animum rationalem , alii docuere : atque ita vocatum , quod vel cum homine gignatur , vel vim obtineat rerum omnium gerendarum (3) . Duplicis Genii potestatem ita exponit Servius (4) : *Est & aliud verius ; nam quum nascimur , duos* GENIOS *sortimur : unus est , qui hortatur ad bona : alter , qui depravat ad mala : quibus adsistentibus , post mortem aut adserimur in meliorem vitam , aut condemnamur in deteriorem* . Mulierum GENIVS fuit IVNO : quod quum sit exploratissimum , plura addere supervacaneum censeo .

A GENIO MALO impios ac sceleratos homines ad Tartarum , ad inexorabile iudicium , & ad poenas subeundas : a BONO vero iustos ac probos ad Elysiorum beatitudinem deduci crediderunt (5). MALIS GENIIS sacra facta novimus, ne nocerent : BONIS summos honores ac divinum cultum conlatum , ut consilio hortatuque suo faverent ac propitii essent : de quibus mox redibit sermo .

Paterae manubrium conficit sinuoso flexu serpens , egregio opificio expressus , qui cum sculptis in patera GENIORVM imaginibus optime quadrat ; constat enim , serpentis imagine cultum GENIVM (6) : cuius etiam signum supra in Tabula VIIII. num. II. proposuimus (7) . Patera undique hederaceo serto coronatur . Recte haec planta , Baccho sacra (quia ut ille semper iuvenis , haec semper viret , minuitque capitis , vini potu gravati , dolorem , si ea coronetur) eiusque adseclis , ut supra vidimus ,

GE-

(1) Vide Suidam Tom. I. pag. 9. Leonicum de varia Hist. Lib. I. Cap. LXXII.

(2) Vide in Canone Chronico Seculo IX. pag. 205. 206.

(3) Confer Censorinum de die natali Cap. I. Festum , Apuleium de Deo Socratis . D. Augustinum de Civitate Dei Lib. VII. Cap. XIII. Plutarchum de cessat. Orac. & de Fato . Fabrettum Inscriptionum ant. Cap. II. pag. 72.

(4) Ad Aeneid. Lib. VI. vers. 717.

(5) Vide Platonem in Axiocho .

(6) Vide pag. 47.

(7) Confer Virgil. Aeneid. Lib. V. vers. 95. Isidorum in XII. Origin. IV. Ammianum Marcellinum Lib. XXI. 28.

GENIO convenit ; quia ei mero , thure , ac floribus ſacra quotannis natali die celebrabantur . Tibullus (1) :

Ipſe ſuos GENIUS adſit viſurus honores ,
Cui decorent ſanctas mollia ſerta comas .
Illius e puro diſtillent tempora nardo ;
Atque ſatur libo ſit , madeatque mero .

TABULA XC. XCI.

NEMESES DUAE
altera BONA , *altera* MALA , *ſingulis hominibus ab Etruſcis adſignatae .*

ID ut probem atque aperte evincam , non utar coniecturis , ſed monumentis indubitatae fidei veterum Etruſcorum ; quorum alterum nunc primum a me adlatum in Tabula XC. exſtat in regio Mediceo Larario , ſculptoris Tuſci opus ex aere eximium : alterum vero , aerea nimirum patera Etruſca , eaque ad hoc tempus inedita , Peruſiae adſervatur in Muſeo Nobiliſſimi Comitis Philippi Anſidaei .

Herois , in ipſo aetatis flore , non occiſi in bello (nam nulla tranſverſo in corpore vulnera viſuntur) ſed immaturo fato mortui , cadaver e terra ſublatum ulnis efferunt ad ſepulcrum , atque adtollunt duae NEMESES : non ſecus ac illud Patroclis apud Homerum (2) , in caſtra referunt pietatis & honoris cauſa Menelaus & Meriones . Hae Deae virginea palla indutae ſunt , e collo pendente ſtrophio , alis inſtructae , nudis tantum pedibus exhibentur . Ea , quae ſtat a ſiniſtris , ſubmiſſis brachiis , Herois caput & corpus ſuſtinens , NEMESIS BONA , benefica , immortalitatis praemium fortibus viris donans & gloriam , mihi videtur expreſſa , quapropter altera etiam NEMESI ornatior effecta eſt , breviori capillo comtoque , revincta diademate , maioribus cum alis ; ad haec extincti Herois nobiliorem corporis partem effert atque extollit : altera vero NEMESIS ad dexteram locata , quod nimiae Heroum felicitati & gloriae adverſetur , paſſis incomptiſque capil-

(1) Lib. II. Eleg. II. verſ. 5.

(2) Iliad. Lib. P. verſ. 280.

capillis, nullo cum ornamento, minoribus cum alis repraeſentatur: ideoque inferiora corporis & pedes Herois ſuſtinet, eoſque, ut videmus, inſtitis ſive laqueis iam revinxit, ut adverſam vim ſuam ac poteſtatem deſignet. Lubet ex Ammiano Marcellino (1), qui NEMESIN ſive ADRASTEAM graphice deſcribit, pauca haec in rem meam delibare: *Eadem* (inquit) *neceſſitatis inſolubili retinaculo, mortalitatis vinciens faſtus, tumentes incaſſum, & incrementorum detrimentorumque momenta verſans; nunc erectas mentium cervices opprimit; nunc bonos ab imo ſuſcitans, ad bene vivendum extollit*. Huc etiam facit antiquum epitaphium, poſitum Glauco, natione Mutinenſi, Retiario ſui temporis celebri, victorique pugnarum ſeptem, in quo haec leguntur (2): HVIVS PLANETAM SVVM PROCVRARE VOS MONEO. IN NEMESE NE FIDEM HABEATIS SIC SVM DECEPTVS. Meminit Suidas (3), ex Demoſthenis oratione contra Spudiam, inferiarum, quae defunctis ſolvebantur, quas Νεμεσία dixere: feſtum nempe diem in defunctorum honorem celebrari ſolitum; quare nil mirum ſi funeris Heroum curam NEMESIBVS DEABVS Etruſci demandatam eſſe credidere. Vota etiam pro ſalute & incolumitate Imperatorum nuncupata NEMESI DEAE CAMPESTRI, habes apud Gruterum (4).

NEMESIS eadem ac FORTVNA habita eſt. Votiva ara in Gruteri Theſauro ſacrata legitur (5) DEAE NEMESI SIVE FORTVNAE. Plures NEMESES, pluresque FORTVNAS Graecorum quoque vetuſtiſſimi coluere. Smyrnenſes *Deas Magnas* NEMESES vocabant: & in magnifico fano praecipuo honore colebant, tamquam urbis conditrices & tutelaria Numina: quod conſtat ex Pauſania (6), & ex antiquis inſcriptionibus inter marmora Oxonienſia (7). FORTVNAS Geminas Antiates ad duas NEMESES refert ampliſſimus Senator Philippus Bonarrotius (8): quarum altera credita bonorum remuneratrix, altera malorum vindex, Adraſtea adpellata, hoc eſt inevitabilis ultionis divinae neceſſitas. Earumdem Dearum imagines exhibent nummi familiae Ruſtiae (9), quae, ut in hac inſigni patera Etruſca cernimus, caput habent mitella ſive anademate cinctum. In antiquo marmore SYNDEAE ANTIATES vocantur (10); quod ſimul uno eodemque templo & ara,

(1) Hiſtoriar. Lib. XIV. Cap. XI.
(2) Adfert Fabrettus Inſcr. ant. Cap. X. num. 307.
(3) Tom. III. pag. *606*.
(4) Pag. LXXX. 2.
(5) Ibidem pag. LXXX. 1.
(6) In Achaicis Lib. VII. Cap. V.
(7) Vide pag. *94*. *95*. & *148*. *149*.
(8) In Obſervation. ad Numiſ. max. mod. pag. 223.
(9) Apud Ful. Vrſinum in fam. Ruſtia pag. 442. Oiſelium in Numm. ſel. Tabula LIV. num. 1. Phil. a Turre ad Inſcriptionem M. Aquilii Cap. 1. pag. *6*.
(10) Vide Inſcript. Donianas Tab. VII. pag. LVI. LVII. ubi etiam illuſtrantur.

ara, parique numinis poteſtate praeditae colerentur. Credibile etiam eſt, alteram ex his FORTVNIS Antiatibus cultam fuiſſe, tamquam bonorum auctricem: alteram vero malorum, ut notat Fabrettus (1), qui apud Antiates exſcripſit aram FORTVNAE FELICI dedicatam, ſcilicet Deae tantum beneficae. Heſychius BONAM FORTVNAM, hoc eſt ΑΓΑΘΗΝ ΤΥΧΗΝ, *Nemeſin* interpretatur & THEMIN, id eſt *Legem*; nam eadem pro Lege divina ſumitur, quae unicuique bona diſtribuit: ideoque aliqui ferunt ſculptam eius imaginem cum malo in dextera manu. Cuique etiam amanti, uti *Erotem* & *Anterotem*, ita etiam geminas NEMESES antiqui Theologi adſignarunt (2): quarum imagines in gemmis anularibus ſculptas alibi obſervavimus (3).

Fortunarum ſive Nemeſium, tum Bonarum, tum Malarum, cultum, in Italiam invexiſſe arbitror Etruſcos: quod ex his celeberrimis eiuſdem gentis monumentis perſpicuum eſſe arbitror. Adde, quod Faleriis, Etruſcorum urbe, fuere FORTVNARVM oracula & ſortes, quarum meminit Plutarchus in Fabio; non ſecus ac apud Antiates.

Ad haec NEMESES, quaſi Deae maiorum gentium, ornantur diademate, inauribus, baccato monili, torquibus & bullis: alae etiam maiores humeris additae conſpiciuntur. Veſtes praeterea omni cultus elegantia ſunt ornatiſſimae, clavis, limbo opere reticulato duplici & gemmis diſtinctae. Iam video, eorum curioſitati ſatis eſſe faciendum, qui ſcire cupiunt, quae nam ex his, NEMESIS BONA, quae MALA cenſenda ſit. NEMESIN BONAM eam eſſe arbitror, quae a dextris ſculpta eſt; his praeſertim fretus rationibus, quia maiori cultu cum veſtium, tum muliebris mundi, ſculpta eſt. Circa eam additi etiam, honoris cauſa, flores patuli & maiores. Pendet ex eius collo ante pectus bulla, triangulari ſpecie confecta; quum alteri NEMESI tres bullae & quidem perparvae adſignentur: in cuius fronte eminet gemma, quae anguſtiorem inverſi, ſive contrario modo poſiti, diadematis partem adſtringit. Xenocrates adfirmat, triangulum aequilaterum convenire divinae naturae: mortali vero, figuram aequalibus lateribus contentam (4); nam, quia aequalitatem & inaequalitatem habet, Geniorum natura huic reſpondet, affectiones humanas in ſe habens, iuxtaque vim divinam. NEMESIS MALA, ſtatura habituque corporis, minor eſt: altera vero BONA grandior: atque, ut auguſtior adpa-

(1) Inſcriptionum ant. Cap. IX. pag. 632.
(2) Vide Servium in Virgilium Aeneid. Lib. IV. verſ. 120.
(3) In Vol. I. Muſei Flor. Tab. LXXVI. pag. 156. Plura de Nemeſi Cl. Bonarrotius in Obſervat. ad Numiſm. max. mod. pag. 221. 222. 223. &c.
(4) Vide apud Plutarchum de ceſſat. Orac.

adpareat multoque venerabilior, ſocci maiores, atque his, qui hodie mulierum crepidis in uſu ſunt, longe videntur ſimillimi. Hymenaeum, nuptiarum praeſidem Deum, ita calceatum ornatumque, ſic invocat Catullus (1):

Huc veni niveo gerens
Luteum pede ſoccum.
Excituſque hilari die,
Nuptialia concinens
Voce carmina tinnulâ,
Pelle humum pedibus.

Igitur ſocci muliebres, grandioris formae (qui ut erat feminarum luxus, gemmis & margaritis ornari, auro integi (2), aurique ſolidi bracteis veſtiri ſolebant) NEMESI BONAE tributi, arguunt eam hominibus fauſta ac laeta omnia adferre; quare prae altera ornatior elegantiorque adparet. Ea etiam (quod eſt notatu dignum) ſubiectum FATI ſive NECESSITATIS dirum caput pedibus calcat: adeoque probabile eſt, ipſam eſſe NEMESIN ſive FORTVNAM BONAM, quam veteres MELIOREM (3) & RESPICIENTEM dixere.

TABVLA XCII. XCIII. XCIIII.

GRATIAE VENERIS COMITES *ab Etruſcis cultae: e vetuſtiſſimis monumentis proferuntur & illuſtrantur.*

CHARITES, Deas ἐυεργετικὰς, beneficas, Iovis filias, ne ſilentio in hoc opere praeteream, ante conſpectum venit patera, Etruſco opere antiquiſſimo caelata, quae olim in Andreinio, nunc in Mediceo Muſeo adſervatur. Quod ab Etruſco opifice ſit confecta, dubitari non poteſt: id prae-

(1) Carm. LX. verſ. 9.
(2) Vide quae de his notat B. Balduinus de Calceo Cap. XVI. & Petiſchum in Lexico.
(3) Vide Inſcr. Donianas Cl. II. num. 140.

praeſertim declarat ſculpturae genus, Etruſcis familiare: calcei Deae, in medio nudae, tributi: quae, quia ab aliis differt, eſſe etiam poteſt VENVS, & ipſa una e GRATIARVM numero credita; circa quam aliae Deae GRATIAE ludunt ſaltantque. Declarant etiam Etruſcam artem & ingenium mitellae ſive galericuli, quibus earum capita perbelle ornantur: qui eadem quoque ſpecie in aliis Etruſcorum monumentis obſervantur. Manibus gerunt aliquod inſtrumentum, quod, ni fallor, referre poteſt guttum, quo unguentis & oleo Veneris corpus ungere & ornare ſolent; ni marſupium mavis, quo divitiis & theſauris, aliorum beneficio erogandis, praeeſſe ſignificetur (1): potius tamen mihi videntur crotala ſive muſica quaedam inſtrumenta, in choraeis adhibita ab Etruſcis: quae etiam hodie nobis Tuſcis in uſu ſunt, & vulgo *nacchere* vocantur: e duobus in eam formam ſectis & intus concavis lignis confecta, quae adhibentur in familiaribus plebeculae Tuſcae ſaltatiunculis, praeſertim a ruſticis: quorum repetito ictu, motus & ſaltationis leges tempuſque indicatur: quod magis convenit rei veritati; nam duae CHARITES, demiſſis elatiſque brachiis, hilari vultu ac geſtu, defluentibus, ut in ſaltando ſolet, veſtibus, geſtire ac tripudiare videntur. De GRATIIS, quia nonnulla adnotavi ad Monumentum ſive Columbarium Libertorum & Servorum Liviae Auguſtae (2), & ad Tabulam LXXXII. Muſei Florentini, haec pauca in praeſenti ſufficere poſſunt.

Sequitur in eadem Tabula XCII. num. II. aerea lamella rotunda, e Muſeo Clariſſimi Franciſci Ficoronii depromta: quae, quum ſit ſuperne perforata, pro bulla geſtatam eam fuiſſe ſuſpicor. GRATIARVM numerus haud conſtans eſt; nam aliqui duas, alii tres, vel etiam quatuor fuiſſe tradiderunt. Quatuor ſculptae ſunt in hac bulla elegantiſſima, quae etiam inaurata fuiſſe videtur. GRATIAE anteriorem nudi corporis partem oſtendentes (nam nulla, ut in monumentis Graecorum cernimus, averſo corpore exhibetur) mutuis brachiorum nexibus ſe ſe complectuntur: quarum duae externae, parvam bullam, e loro pendentem, manibus oſtentant praeferuntque, forte donandam Veneri: ni tamen ſit ceſtus, quem manibus tenent eaedem Deae, uti ſculptae ſunt in elegantiſſimo ſarcophago Monumenti ſive Columbarii Libertorum & Servorum Liviae Auguſtae (3).

Etruſcae Antiquitatis Genius me nunc admonet, cogitque hoc in loco, etſi non proprio, haud tamen inopportuno, ne

Ee praete-

(1) Ex Phurnuto de Gratiis num. XV.
(2) Ad Tab. VI. pag. 10. 11. 12. 13.
(3) Tab. VI. Vide etiam Tom. I. Inſcript. ant. Etrur. Vrb. Tab. XVI. num. II.

praeteream duo perinſignia VENERIS ſimulacra ahenea, altitudinis unciarum fere decem, quae, paullo ante quam haec ſcriberem, in manus meas venere: quaeque ſtatim pretio, quanto venditor voluit, emta, inter mea Cimelia laetitia geſtiens recondidi. Ea igitur ab Ioſepho Menabonio Florentino, meo Pictore egregio, ut ſolet, accuratiſſime delineata, cum GRATIIS coniungenda eſſe cenſui, quae vides in Tabula XCIII. & XCIIII.

VENVS, quae priore in loco adfertur, virginea palla ſtolaque amicta cernitur. Capilli, elegantiſſimo artificio comti, regali faſcia ſive diademate quam belle vinciuntur! Obſervare etiam lubet cingulum ſeu ceſtum, qui omnes continet amoris illecebras, quemque ſervant Gratiae: quae ſolae, omnis pulchritudinis & elegantiae Deam, ornare conſueverunt (1). Dextera manu, ſacrificantium more, tenet pateram: quam rariſſime, vel, ut ingenue fatear, numquam in eius manibus obſervavi. Ea, ut dixi, Diis ſervatoribus ac maxime ſalutaribus tribui ſolet. Siniſtra praefert delicium ſuum, pulcherrimam columbam, quam multis de cauſis, ob oſcula nimirum frequentiſſima, maximamque generandi virtutem, fabuloſa vetuſtas ei conſecravit (2). Brachia ſola nuda ſunt: quorum laevum armilla condecoratur. Pedes calceis ornati, quid peregrinum & minime obvium praeferunt; nam ſoleae tantum tranſverſim lunatae viſuntur. Hoc elegantiſſimum ſimulacrum, Tuſcanico opere admodum ſingulare, forſitan VENEREM cognomento ΝΥΜΦΑΝ ſeu SPONSAM deſignat: ideoque more virginum collectis capillis & veſtibus, quae puellis conveniunt, amictam videmus: monetque nuptias & coniugia, non niſi antea propitiato ſuo numine ſacris libationibus, praeviiſque ſacrificiis, felicem eventum bonumque omen habere poſſe: cuiuſmodi ſimulacrum fuit apud Hermionenſes: quorum, teſte Pauſania (3), ea fuit religio, ut virgines, quin & viduae, quae in manum viri conventurae erant, rem ei divinam ante nuptias facerent.

Alterum, quod ſequitur VENERIS ſigillum, in Tabula XCIIII. productum, eximio opere a Tuſco artifice confectum proculdubio eſt; nam Graeci, qui hoc modo VENEREM, ſuperiore corporis parte nudam, inferiore velatam exhibent, in multis ab hac ſculptura recedunt: ſiquidem capillos ſimul collectos, multiſque plexibus & tricis coronatos conficiunt; non, ut in hoc meo, partim circa humeros & pectus eleganter ſparſos, & in orbem collectos. Perbelle Claudianus, natione Etruſcus, & ut aliqui volunt, Floren-

(1) Ex Homero Odyſſ. Lib. VIII. verſ. 360.
(2) Plura Goropius Saxon. Lib. VI. pag. 593.
(3) In Corinthiacis Lib. II. Cap. XXXII. & XXXIV.

Florentinus, qui aliquod persimile Veneris signum Tuscum ante oculos habuit, pingit Deae comam, a Nymphis partim comtam in hunc modum, partimque neglectam (1):

Caesariem tunc forte VENVS *subnixa corusco*
Fingebat solio: dextra laevaque sorores
Stabant Idaliae: largos haec nectaris imbres
Irrigat: haec morsu numerosi dentis eburno,
Multifidum discrimen arat; sed tertia retro
Dat varios nexus, & iusto dividit orbes
Ordine, neglectam partem studiosa relinquens:
Plus error decuit. ———

Neque etiam Graeci opifices altiorem mitellam ita ei construunt, multoque minus radiis distinctam: etsi aliqua in parte sint radii admodum detriti: ad haec ornant eius pedes sandaliis, vel nudos faciunt: non vero induunt calceis puris, ut Tusci faciunt. Quo in simulacro, si nuda membra respicias, vel pallae defluentis concinnitatem eximiumque artificium, nescio, an aliud elegantius pulchriusve excogitari possit. Addam & aliud huius signi decus, ab Etruscis artificibus, ut vidimus, honoris causa factitatum; nam eius oculi argentei sunt, insertis ex argento globulis; pupillae vero desiderantur: quarum loco parva foramina adhuc visuntur, in quibus pupillas e pretiosissimis lapillis insertas fuisse manifeste adparet.

VENVS hoc modo expressa, superne nuda, infra vestita, quae alteram manum levat; altera reducta, purum & corporum cupiditate vacantem amorem significans (2), contegit pudenda, VRANIA sive CAELESTIS esse creditur (3): quam, quum constet mortalium vetustissimos Aegyptios, Assyrios, Arabas, Scythas aliosque plures summa religione coluisse (4), admodum verisimile est, Etruscos quoque divinis honoribus adfecisse, arisque & templis deveneratos esse. Supersunt in hoc simulacro etiamnum aliquae aurearum bractearum reliquiae, quae indicant totum hoc elegantissimum simulacrum inauratum fuisse.

 TA-

(1) Nupt. Honor. & Mariae vers. 99.
(2) V. Pausaniam Boeot. Lib. IX. Cap. XVI.
(3) Vide marmoreum Veneris *Caelestis* simulacrum in Vol. III. Musei Florent. Tab. XXX. &, si lubet, quae adnotavi pag. 37.
(4) Id ex antiquis scriptoribus ostendit L. Gyraldus Histor. Deor. Synt. XIII.

TABVLA XCV.

HYMENAEVS
cum IVNONE & VENERE pictus in Vase Etrusco, quod exstat in Bibliotheca Vaticana.

DEabus, quae nuptiis & connubiis praesunt, IVNONI PRONVBAE, & VENERI SPONSAE, pro donario dicatum, vel pro apophoretis, in nuptialibus conviviis, donatum fuisse hoc Vasculum, haud est improbabile. Cernitur HYMENAEVS πάρεδρος, alis magnis atque augustioris formae instructus, sandaliis calceatus, in medio adsidens IVNONI, quae sinistra donum ostentat, quod ei vel offert, vel ab eodem cum ipsa conloquente dono accepit. Ex adverso una sedet VENVS in scopulo, quia e mari orta fingitur, quae dextra speculum Venereum ostentat, ad quod vultum suum, comas, omnemque muliebrem mundum solet componere: eoque etiam a Gratiis & Nymphis ornatam describit Philostratus (1). Iunonis & Veneris caput mitra revinctum cernitur, velatis inferioribus partibus corporis, supernis nudatis. Quod igitur, honoris causa, cum magnis Diis adsideat, consiliorum secretorumque particeps HYMENAEVS, satis abunde intelligo veteres Etruscos declaravisse summam eius potentiam, divinamque eiusdem numinis praesentiam: quo favente laetas & faustas esse nuptias putarunt; quare invocatum exoratumque ut adesset cum flammeo, atque cum ardente face, croceis indutum soccis, floribus redimitum, psallentem & laeta carmina concinentem, deducentemque sponsam ad sponsi domum, & in conspectu suo, soluta zona, geniali in lecto eam conlocantem, iam novimus ex nuptiali carmine elegantissimo, quod canendum exhibuit Tibullus (2).

Eodem modo sedens cum Venere pictus est HYMENAEVS in operculo perinsignis Vasis, Etrusci operis, quod exstat in Mediceo Thesauro, iam editi apud Dempsterum (3): qui dextera tenet permagnum craterem, sinistra ramusculum, ut opinor, verbenae, quae nuptiis convenit; ea enim nova nupta, ut auctor est

Fe-

(1) Iconum Lib. II.
(2) Carm. LX. & LXI.
(3) Tab. XXXV. vide etiam Tab. XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV.

Festus (1), coronari solebat, utpote herba iuxta domum nata: quae etiam significabat, domisedam futuram esse coniugem, domesticisque curis intentam (2). E regione eiusdem Vasis, accedit ad Venerem Cupido, solutas corollas eidem offerens, aliudque muliebre ornamentum: quibus picturis nil elegantius, festivius nihil cerni potest. De Diis Πάρεδροις, sive Adsessoribus & coniunctis, nuper egregium Commentarium elucubravit ediditque vir Celeberrimus Georgius D' Arnaud, quem ad me dono misit amicus meus Praestantissimus Philippus D' Orville.

Quod vero hoc Vas eximii operis sit ab Etrusco artifice pictum, nemini dubium esse arbitror: fidem etiam Tuscae artis faciunt pro parergis picta maiora folia & bulbi, & circumquaque astragali & echini, quibus ad ornatum Tusci maxime usi sunt.

TABVLA XCVI.

GANYMEDIS ET ATYS *vetustissima sigilla ex aere, Etrusci operis, proponuntur & illustrantur.*

VIdi in compluribus Museis pulcherrimas aheneas icunculas, Etrusci operis antiquissimi, quas alibi depromam, quae Servos de triclinio referunt, eosque Pocillatores, vel etiam sacrorum Ministros, qui altera manu pateram, altera poculum gerunt (3): verum haec inter, unam prorsus singularem & eximiam observavi in Museo Gaddio, nunc primum a me productam in Tabula XCVI. num. 1. quae etsi his persimilis sit, in multis tamen differt; nam quum ex his Ministris aliqui egregie comti & calamistrati sint: aliqui coronam lauream vel myrteam capite gerant; haec a me adlata coronam praefert radiatam; quam, ut diximus, Etrusci omnium primi invenere. Ad haec, sinistra non pateram, sed urceolum ad liquores miscendos; dextera vero elata poculum, Etrusco more, in os leonis desinens, ostentat; quare, si meae opinioni calculum ferant viri docti, facile credam, referre posse GANYMEDEM, quem Iuppi-

(1) In voce *Corolla*.
(2) Adi Ph. Bonarrotium ad Vasa vitrea Coemet. Tab. XXVIII. Fig. II. pag. 200.
(3) Vide Pignorium de Servis pag. *68. 69.*

Iuppiter, propter egregium formae decus, aquilae ministerio in caelum raptum, sibi ceterisque Diis ambrosiam ministrare iussit, unaque uti consuetudine, ac beatum aevum transigere, sicuti canit magnus Homerus (1). Regiam coronam radiatam video ei perbelle posse convenire, quam ab Iove dono accepit, immortali donatus Deorum consortio. Indutus est veste succincta, quo sit expeditior ad ministeria pocillatoris Deorum obeunda: qui etiam insignibus calceamentis sive cothurnis decoratur, saltanti similis; quasi adcumbentes Deos, non forma tantum pulcherrima, sed musica quoque saltatione recreet atque oblectet.

Sequitur in eadem Tabula XCVI. num. II. Etrusco opere sculptus ATYS, Phrygius puer, Cybeles magnae Deûm matris amasius, & ipse praestantissima forma & corpore praeditus. Plura non lubet adiicere, quum ea, quae a Mythologis narrantur, sint vulgatissima. Insistit leonis pedi; nam leones sacri sunt eidem Deae. E foliis arboris latissimis eius caput, Phrygia tiara amictum, exsurgit, quia eviratus in silvis degere constituit. Aliqui, ut Sostratus, ATYN faciunt fratrem Thyrreni, natos ex Hercule & Iole (2). Pro fulcro vasis Etrusci operis inserviit haec elegantissima imaguncula, quae apud me exstat.

TABVLA XCVII.

DII DEAEQVE
felicitatem & bonum eventum rebus donantes, ab Etruscis cultae.

PVlcherrimum, inter cetera, servatur aheneum sigillum Perusiae, in Museo Montemellinio, a me relatum num. I. in Tabula XCVII. quod, ut auguror, Deum repraesentat, felicitati hominum praesidem: quem Romani, aperto capite, (non ut Tusci velatum togatumque) itemque nudum, vel chlamyde super nudo amictum exprimentes, pateram & copiae cornu, vel spicas frumenti in eius manibus dantes, BONVM EVENTVM vocarunt. Nec videbitur, ut opinor, male coniicere, qui credet, Romanos, Etruscorum exemplo, BONVM EVEN-

(1) Iliad. Lib. Y.

(2) V. N. Comitis Mythol. Lib. IX. Cap. V.

EVENTVM habitu ſacrificantis ita effinxiſſe ; nam oblatis Deo muneribus , quae cornu copia deſignat , ſacriſque libationibus , quas patera indigitat , omnia bona homines conſequi feliciter poſſe putarunt . Quod vero hoc rariſſimum ſignum ſit Etruſcum , inde elucet , etſi non conſideres ſculpturae indolem , quod pedes habet Tyrrhenis calceis indutos . Cernimus adſimili modo expreſſum ſimulacrum Cereris vel Telluris , vel etiam Fortunae , quod ſuperius in Tabula XLVIIII. num II. propoſuimus .

Alterum Deae , Victoriae ſimillimum , ſignum ex aere , quod ſequitur num. II. apud me exſtat . Dea alata , volanti ſimilis , globo inſiſtit : dextra corollam Etruſco more contextam , laeva truncum triplici ſurculo intortum tenet , e quo tria poma punica exſurgunt . Huius pomi ratio myſtica eſt apud veteres : qui in manu Iovis Caſii (1) , Iunonis (2) & Victoriae Minervae (3) repoſuerunt . Punica mala pro praemio Victoribus , dum Paeana caneretur , data memorantur : quae ideo felicitatis atque immortalitatis ſymbola habita ſunt . Poteſt igitur haec imaguncula referre non VICTORIAM tantum , verum etiam FELICITATEM & BONAM FORTVNAM , quae frequenter in antiquis ſculpturis Deos & Heroas victores coronat , & copiae cornu praefert .

Eamdem FORTVNAM hominibus faventem ac propitiam , quam Graeci ΑΓΑΘΗΝ ΤΥΧΗΝ dicunt , forſitan repraeſentat alterum ſimulacrum e Tiburtino lapide , altum pedes duos Romanos , in eadem Tabula XCVII. expreſſum num. III. quod obſervavi Volaterris in exteriore pariete domus cuiuſdem villici Monialium S. Lini . Eadem Dea , virginea ſe involvens palla , ſiniſtra torquem Etruſcum tenet , e quo tres bullae dependent . Baſi inſiſtit , eiuſque capiti Etruſcum capitulum impoſitum eſt : quod Tuſci honoris maieſtatiſque gratia ei dederunt , Aegyptiorum exemplo , qui columellas impoſuere Iſidis & Serapidis capiti (4) .

Additum eſt num. IV. aheneum Deae caput , intus vacuum , cuius aerea caſſis abſque buculis , apertas aures relinquens , ſub mento religata loro cernitur . Perſimili caſſide videmus protectum aurigarum caput in Circenſibus ludis . Forte refert imaginem Deae EPONAE vel CAMPES , quam ita ſuſpicor dictam , Graece Κάμπην , a *flexu* , ſive a *flectendo* : cuius fit mentio in antiquo lapide apud Gruterum (5) . Vtramque aurigae coluere : quod altera equis

(1) De eo Achilles Tatius Lib. III. Vide Edm. Dickinſonum de Pythionic. pag. *62.* & *63*.
(2) Pauſanias in Corinth. Lib. II. Cap. XVII.
(3) Vide Gyraldum Hiſt. Deor. Synt. XI. de Victoria Minerva Athenis culta.
(4) Muſei Flor. Tom. I. Tab. LIII. LIV.
(5) Pag. LXXXVII. 5. Vide quae adnotavi ad Inſcriptiones Donianas Claſſ. I. num. 102. pag. 38.

equis & ſtabulis : altera equis bene feliciterque flectendis , & a dextra verſus laevam circumagendis in ludis Circenſibus , praeſenti numine , ut credebant , opportunum auxilium conferret . Exſtat haec imaguncula , huiuſce magnitudinis , Florentiae inter Cimelia Nobilis viri Nicolai Panciatichi .

TABVLA XCVIII. XCVIIII.

DII IGNOTI ab Etruſcis culti : coniecturis , qui ſint , explicantur & illuſtrantur .

OBſervatu dignum cenſeo aheneum parvum ſignum DEI IGNOTI , in Muſeo elegantiſſimo Academiae Etruſcorum Cortonae reconditum , quod profero duplici ſchemate delineatum in Tabula XCVIII. num. I. & II. Indutus eſt hic Deaſter tunica arctiore , demiſſa uſque ad pedes , quos lunatis calceis ornatos cernimus . Caput eius capucio , cucullo valde ſimili , opertum eſt : quod ſub mento revinctum , inde in duas partes diviſum , ad umbilicum uſque demiſſum pendet : poſt humeros quaſi ſcapulare prolixius recidit , integrum quidem nec diſpertitum . Hoc genus veſtis quum a Servis adhibitum videam , qui expreſſi ſunt in Vrnis cinerariis veterum Etruſcorum , quique ſponſas in pilentis ſive carpentis deducunt & comitantur , quas Vrnas inferius proferam ; hac non levi fretus coniectura , arbitror , hoc ſignum referre Deum , in cuius tutela Servi familiarum erant . Neque etiam adverſabor , ſi quis cenſeat repraeſentare aliquod Numen ruſticorum proprium ; nam eo modo cucullati ruſtici exhibentur in antiquis ſculpturis , dum ruris opera exercent , ad arcendas pluviae , aëris , frigoris & caloris iniurias (1) .

Servas feminas in tutela fuiſſe Iunonis Feroniae (2) , cuius templum Tarracinae fuit , colligi poteſt ex verbis Livii (3) , quae Fa-

(1) Vide Sponium in Miſcell. erud. ant. Sect. IX. pag. 308. num. X. XI.

(2) Ex Servio ad Lib. VIII. Aeneid. verſ. 564.

(3) Lib. XX. Cap. I.

Fabrettus exponit (1). Huius Deae aeream imagunculam, nuper inventam in agro Cortonensi, vidi in Museo Corazio: quam etiam exhibeo in eadem Tabula XCVIII. num. III. & IV. Ancillarum more, quae in iisdem Vrnis Etruscorum ita exhibentur, palliolo, quod totum caput & corpus operit, amicta conspicitur. Hos aliosque adsimiles Deos, servilibus vestibus indutos, eos esse arbitror, quos antiqui ANCVLOS & ANCVLAS vocarunt, quasi dicas *ministros*; nam, ut auctor est Festus, antiqui *anculare* dicebant pro *ministrare*: ex quo Dii Genii servorum, & Iunones ancillarum, *Anculi* & *Anculae* a priscis Latinis adpellatae, censentur: desumto forsitan ex Etruscorum lingua hoc vocabulo, quod alibi diligentius expendam. Hinc etiam, eodem Festo docente, *anclabrem* mensam, ministeriis divinis aptam: vasa quoque ahenea, quibus sacerdotes utebantur, *anclabria* dixere. Eodem Etruscorum exemplo, Vernae Romani peculiarem Deum coluere VERNANVM, suoque etiam nomine donarunt; cui aedituum, festumque diem, quotannis solemnibus sacrificiis celebrandum XVII. Kalendas Novembres, adsignarunt. Eiusdem DEI VERNANI mentio habetur in insigni lapide apud Antium eruto, qui e Museo Albano translatus, nunc in Capitolio servatur (2).

Cubitorio pallio velatum cernimus praepinguem puerum iacentem in lecto, duobus pulvinaribus innixum, relatum num. V. in eadem Tabula XCVIII. Haec ahenea icuncula adservatur in eodem Corazio Larario, nuper inventa in agro Cortonensi, loco vulgo *Sepoltaglia* dicto. Mea sententia refert Deum infantium vel puerorum praesidem; nescio an eum, quem postea Romani *Statinum*, vel potius *Lallum*, vel *Fabulinum* dixere: cui, quum pueri primum fari incipiebant, vota & sacra parentes facere solebant (3).

E regione num. VI. in eadem Tabula XCVIII. vides elegantissimum Deae cubantis sigillum ex aere, quod apud me exstat. Pallio caput habet obnuptum: dextra credes tenere anguem; ego potius cingulum agnosco: quae forsitan imago referre potest IVNONEM cognomento CINXIAM, cuius nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio coniugii solutio erat cinguli, quo nova nupta erat cincta, ut auctor est Festus. Arnobius, inquit: *Cingulorum replicationi* Cinxia *superest*. Cingulum circumplicatum evidentius adparet; nam si anguis esset, in extremo caput eius non tam exile, sed multo crassius confectum esset.

Ff His

(1) Inscript. ant. Cap. IV. pag. 454. 455.
(2) Edidit Cl. Fr. Blanchinius ad Tom. II. Anastasii pag. CCXXI.
(3) Varro apud Nonium de Propr. Serm. Cap. XII. Vide Th. Bartholinum de Puerperio veterum pag. 72. 116. 121.

His breviter expoſitis, ad explicanda tria ſigna ex aere, adlata in Tabula XCVIIII. gradum facio. Primum, quod in medio cernitur, nudam Nympham, ſaxi fragmentum utraque manu in capite ſublatum tenentem, forte ECHO repraeſentat. Pani Deo fuit amica. Eius enim beneficio exercitus Bacchi, eidem Pani creditus, edito ingenti clamore, quem repercuſſum petrae concavique ſaltus multo maiorem reddiderunt, ab hoſtium irruentium periculo liberatus eſt; nam hi, fragore vocum decepti, putarunt innumerabiles eſſe Bacchi copias, quae trans concavum ſaltum caſtra poſuerant (1). Philoſtratus memorat, Dodone in templo Iovis fuiſſe cultam ECHO, cuius ſimulacrum aheneum, ori manum adponens, expreſſum erat. Aliter Etruſcis viſum, & quidem ad vocem e petris repercuſſam oſtendendam, multo convenientius. Exſtat hoc Etruſcum aheneum ſignum in regio Mediceo Cimeliarchio.

Alterum, Deae, ut opinor, IVNONIS ſeu VENERIS, ſigillum, quod ſequitur num. II. in eadem Tabula XCVIIII. omni cultu ornatuque pulcherrimum, in Muſeo Nob. Viri Nicolai Panciatichi adſervatur. Duplex diadema eius caput exornat: alterum ex unionum linea confectum: alterum e ſacra vitta ſive aurea corona concinnatum. Ea inter dona hoſpitalia, quae Didoni mittit Aeneas (2), enumeratur maximae natarum Priami monile baccatum, & corona regia duplex (qualis haec data VENERI ſive IVNONI ab Etruſcis conſpicitur) aurea ſimul & gemmea: cuius, ſcilicet, duplex erat contextus, unus aureus, alter gemmeus; ſed uterque ita mixtus & compactus, ut unus eſſet: quae coronae Chryſoſtomo λιθοκόλλητοι σ7έφανοι dicuntur. Peculiaris formae ſunt inaures rotundae cum gemma vel aureo globulo in medio perforato: capillorum cultus, ſtroppus, calcei lunati, tunica tenuiſſima, e qua latentia membra tranſparent, omnem continent elegantiam: e quibus ſimulacris, quantum fuerit Tuſcorum artificum ingenium, exquiſitumque in ornandis Deorum ſimulacris ſtudium, perſpicue liquet.

Altera, quae ſupereſt, imaguncula, haud facile dixerim, an IVNONEM referre poſſit. Hanc lubenter profero e Muſeo Corazio, ut Deam cernuo corpore effictam, atque Etruſco auguſtiori diademate coronatam, conſideremus. Inventum eſt hoc perparvum ſignum in Villa Spectatiſſimi Viri Orſelli in agro Cortonenſi, quae vulgo *il Campaccio* vocatur.

TA-

(1) Ex Polyaeno in Statagem Lib. I. Cap. II. (2) Virgilius Aeneid. Lib. I. verſ. 655.

TABVLA C. CI. CII. CIII.

PENATES. LARES PVBLICI AC PRIVATI
e compluribus signis veterum Etruscorum declarantur.

OMnium antiquissima Deorum signa, quae in Museis, per totam Etruriam a me lustratis, vidi, quaeque hac tempestate his in locis effodiuntur, cum vetustissimis Aegyptiorum Deorum simulacris maxime conveniunt; nam, quae primam referunt Idololatriae aetatem, sculpta sunt capite ornato mitra in speciem coni fastigiata, sive tutulo praealto: arctissima tunica cinguntur, sub qua manus latent, vel, si exsertae sint, eae ut plurimum lateri coniunctae adhaerent: pedes simul iuncti, non divaricati visuntur, neque etiam nudi, sed calceis repandis sive lunatis decorantur. Dii antiquiores oculis clausis effecti sunt (1), apertis paullo posteriores, quando ars infantiam exuit. In effingendis manibus & pedibus adeo peccarunt primi opifices, ut pro manibus indistinctis, tubum expressserint, si quid Deos gestare vellent: si vero manibus apertis quasi orantes eos fecere, digitos immaniter longos exhibuerunt.

Nulla etiam symbola manibus praeferre solent, quae primae aetatis censentur veterum Etruscorum simulacra: quae vero secundae, dextra pomum vel pateram gerunt, vel arma iaculantur. His dantur vestes scutulatae & segmentatae: duplicia monilia radiata & bullis ornata, capilli maiori cultu concinnati: deinde crescente luxu, & artificum simul studio atque ingenio, frequentius signa Deorum operosiora effecta visuntur.

His praenotatis, haud erit, ut arbitror, difficile investigare, qui sint DII PENATES AC DII LARES & INDIGETES, quos Etrusci, ante Aeneae adventum, in Italiam venientes, invexerunt, colendosque primis harum regionum incolis proposuerunt. Hos Cicero non uno in loco adpellat Deos PATRIOS (2), eosque ita com-

(1) Vide Iunii Catal. Pictor. in Daedalo. (2) Orat. pro Sextio c. XX.

compellat (1): *Vos* DII PATRII *ac* PENATES, *qui huic urbi atque huic imperio praesidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem populumque Romanum, qui haec tecta atque templa vestro numine auxilioque servastis.* Immo eos urbis ac reipublicae praesides vocat (2), ut inde satis pateat, eosdem esse Deos PENATES ac DEOS PATRIOS; quare & Virgilius (3) eos vocat *patrios Penates*: & Dionysius Halicarnassensis eos a Graecis dictos ait πατρώους, γενεθλίους, etiam μεγάλους, ut notat Struvius (4). Inde Virgilius (5) PENATES & DEOS MAGNOS coniungit: ad quos spectat inscriptio apud Gruterum (6):

DIIS DEABVS
PENATIBVS
FAMILIARIBVS
ET IOVI CETERIS
VE DIIBVS

Nigidius, ut refert Arnobius (7), disciplinas Etruscas sequens, genera esse PENATIVM quatuor: & esse Iovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, dixit. Verum in his haud diutius immorandum, quum nec ipsi antiqui scriptores de DIIS PENATIBVS quid certi & explorati reliquerint: immo haesitantes ambiguas discrepantesque sententias opinionum mille varietatibus depromserint: quod Arnobium legentibus perspicuum satis superque est (8). Horum imagines se vidisse testatur Dionysius Halicarnassensis in templo Romae in foro, cum inscriptione DENAS, quae *Penates* esse significabat; putat enim, priscos ante inventum P usurpasse pro eo D litteram: eosque fuisse hastatos duos iuvenes habitu sedentium, operis admodum antiqui, atque, ut ego suspicor, forsitan Etrusci; nam, ut vidimus, huius gentis mos fuit, Deorum imaginibus adponere eorum nomina. Hos exhibet, ut existimat Michaël Angelus Causeus (9), patera Etrusca adlata in Tabula C. num. I. Simulacrum loco manubrii adiunctum, quod pateram sustinet, non Bacchum, ut vult idem Causeus, sed GENIVM, in cuius tutela res erat familiaris, referre arbitror, & quidem cum capite floribus redimito; nam

(1) Pro Sulla c. XXXI.
(2) Pro domo sua c. LVII.
(3) Aeneid. Lib. II. vers. 718.
(4) De Diis Romanor. Cap. I. pag. 175.
(5) Aeneid. Lib. III. vers. 12.
(6) Pag. II. 9.
(7) Lib. III. adversus Gentes.
(8) Ibidem versus finem Lib. III.
(9) Romani Musei Sect. III. Tab. XXII. pag. 85. qui primus eam edidit.

nam ei corollae in ſacris offerebantur. Frequentius DII PENATES veterum Etruſcorum ſtantes atque arma gerentes exhibentur, ut patet ex adlatis in eadem Tabula, atque ex ſequentibus mox adferendis, vetuſtiſſimis ſignis.

Sequuntur in Tabula CI. CII. & CIII. DII LARES tum publici, qui viis & compitis, tum privati, qui domibus & rei familiari praeſidebant. Horum nomen ex Etruſca lingua depromtum, nemo eſt qui non videat. Bullatas LARVM imagines cernimus; nam egreſſi pueritiam LARIBVS bullam (1) & tonſos capillos donabant dedicabantque. Eorum ſigna legimus unguentis delibuta (2), thure minuto aut farre, vino & coronis vel floreis vel ſpiceis culta atque exornata (3): iiſdem primitiae & dona de menſa oblata, epulae adpoſitae in patellis vel fictilibus, quae antiquiores fuere, vel aereis, in quibus eorum imagines non raro caelatae obſervantur. Vides etiam LARES Deos dona mortalibus offerre, vel ab iiſdem accepta, blando geſtu declarare ſibi grata atque auſpicata, ſi offerantur, ſemper fore. Sed de LARVM cultu ac de donariis, quum aliorum ſcrinia ſint antiquae eruditionis divitiis refertiſſima, ea compilare nefas eſſe cenſeo.

A TABVLA CIIII. AD TAB. CXVIIII.

DII INDIGETES AVERRVNCI. HEROES
divinis honoribus conſecrati & culti ab Etruſcis.

DEOS INDIGETES & HEROAS ab Etruſcis conſecratos fuiſſe diviniſque honoribus cultos, perſpicue oſtendunt complura ſigna ex aere operis antiquiſſimi, quae quum in Muſeis, quae in Etruria ſunt, obſervaverim, ex his habito delectu, inſigniora in hiſce Tabulis incidenda curavi. INDIGETES Deos & HEROAS eos eſſe aliqui cenſent, qui ex homi-

(1) Propertius Lib. IV. Eleg. I. verſ. 131. Perſius Sat. V. verſ. 31.

(2) Prudentius in Symmachum I. verſ. 204.

(3) Tibullus Lib. I. Eleg. XI. verſ. 22.

minibus Dii factis, ac propter eximia merita, divinitatem sunt consecuti (1). Hos urbium, familiarum domorumque custodes, semper faventes ac propitios esse crediderunt. Etrusci armatos eos exhibent, hastam vel telum iaculantes, ut perdant impios homines & hostes, malaque omnia propulsent atque avertant: qua de re etiam AVERRVNCOS adpellavere.

Horum numerum primus init HEROS expressus in Tabula CIIII. num. I. & II. qui quasi a bello revertatur, more militum iter facientium, post humeros suspensum gerit clypeum, e cuius loro ante pectus bulla dependet: sinistra tenet parazonium, dextra clavam, seu potius auxiliatorium baculum. Ocreas habet, quas lora, circa tibiam religata, duplici ordine subnectunt. Illud etiam notatu dignum, quod galeam praealtis utrimque cornibus instructam gerit; ea vero bubula pelle contecta videtur: non dissimilis galeae, quam Meriones apud Homerum (2), capiti Vlyssis imponit; ea tamen fulmineis apri dentibus armata erat, quam praeferunt milites Etrusci, caelati in insigni vase argenteo inaurato, litteris quoque Tuscis inscripto, iam edito apud Dempsterum (3), quod nunc exstat in Mediceo Thesauro. Iidem apri dentibus forte stipata galea Veneris armatae, cuius simulacrum superius editum est in Tabula XLII.

Prodit e Museo Bonarrotio curiosum aeneum signum, altum pedes duos, in eadem Tabula CIIII. num. III. expositum, quod nuper Volaterris erutum est. LAREM domesticum, humana specie maiorem augustioremve, referre potest: vel e numero LEMVRVM unum, quem Genii mali administrum credidere: vel etiam eumdem GENIVM MALVM, quem ex Plutarcho compertum est (4), humana specie eminentiorem adparuisse Bruto, quum fatalis illi dies immineret.

Prolixa ac rudis caesaries, primaevae Tuscorum aetati ab omni luxu remotae conveniens, satis aperte indicat, quam sit antiquum Dei INDIGETIS AVERRVNCI signum aheneum, quod adfertur in sequenti Tabula CV. Exstat Florentiae in aedibus Domni Abbatis Monasterii Monachorum Camaldulensium S. Mariae Angelorum. Lignea basis huic simulacro subiecta, recenti manu inscripta, declarat ipsum repertum fuisse in Alpibus Abbatiae Montis Cornari, Camaldulensis Ordinis, anno CIↃ.IↃ.CLV. quod ut ibi perpetuo exstaret, Domnus Maurus Cursius Episcopus, ex

(1) Vide L. Gyraldum Syntagm. Deor. I. Histor. Deorum.
(2) Iliad. Lib. X. vers. 266. Vide Fabrettum de Column. Traian. Cap. VII. pag. 222.
(3) Vide Tabula LXXVIII.
(4) Lib. de animi tranquillitate.

ex eodem Ordine, eo loci poſuit. Aliqui cenſent, veterum Etruſcorum eſſe IOVEM INDIGETEM: ego localem & patrium Deum, forte earumdem Alpium praeſidem, eſſe arbitror; quem poſtea PENINVM dixere, cuius meminit Livius (1): cultumque ſolemnibus ſacrificiis fuiſſe, oſtendit ara a Sponio edita (2), in qua, perinde ac Iuppiter, *Deus optimus maximus* adpellatur. *Pen*, a quo Dei PENINI & montium Apeninorum nomen, Celtica lingua, rei cuiuſque ſummitatem & caput ſignificat, ut idem Sponius obſervat.

Sequuntur in ceteris Tabulis, e compluribus Muſeis delectae, HEROVM imagines. Ex his HEROES, qui efficti ſunt nudo corpore, capite vel aperto, vel, ad terrorem hoſtibus incutiendum, intecto ferarum pellibus, quas domuere; vel etiam leonis, vel tauri exuviis incincti pro ſubligaculis, omnium ſunt antiquiſſimi: reliqui vero proximioris aetatis opera habentur, quum arma in uſu eſſe coeperunt. Singula diligentius non deſcribo, atque obſervationibus illuſtro; quia de armis veterum Etruſcorum loco magis idoneo atque opportuno diſſerendum eſſe cenſeo. Signum HEROIS, quod proponitur in Tabula CVI. quodque antiquitus inauratum fuit, IOLAVM facile referre poteſt, quem cum Hercule coluerunt Sardi montani, & ipſi Etruſcorum coloni (3). Alterum ſignum aereum, quod ſequitur in Tabula CVII. valde eſt inſigne, exſtatque Piſauri in Muſeo Nobiliſſimi Clariſſimique Viri Annibalis de Abatibus Oliverii, amici mei optimi. Facile referre poteſt TYRRHENVM Herculis filium, quo duce Tyrrheni, ſive Etruſci, has in Italia regiones occuparunt (4).

Perinſigne eſt, quod exhibeo in Tabula CVIII. aheneum ſimulacrum HEROIS, galea, thorace & ocreis armati, iaculantis habitu, quod olim erutum Ravennae, nunc exſtat Cortonae in Muſeo Corazio, tum propter magnitudinem (altum eſt enim pedem unum antiquum Romanum, & circiter uncias tres) tum etiam propter Etruſcam inſcriptionem βυστροφέδον, in dextro latere inſculptam, quae eius nomen facile declarat. Galea altiori tutulo ſeu capulo ornata eſt. Sub thorace fimbriato pendet ſubligaculum quadratum, quo pudenda velantur. Illud notandum, quod nudipedes hi HEROES ſculpti ſunt, praeter quam ille ſculptus in Tabula CXI. Etruſcorum HEROES, maxime omnium celebres, HALESVS fuere, qui ſacra Iunonis ex Graecia in Etruriam intulit (5), quique Faliſcos & Alſium civitates condidit, quem forte exprimit hoc ſignum:

(1) Decad. I. Lib. I.

(2) In Miſcell. erudit. antiq. Sect. III. num. XXX. pag. 85.

(3) Vide quae de eo notat Voſſius Idolol. Lib. I. Cap. XL. pag. 107.

(4) Confer Theod. Ryckium Diſſertat. de primis Italiae Colonis Cap. VI. pag. 422.

(5) V. Dempſt. Etr. Reg. Lib. III. Cap. VIII.

ſignum : HALESVS Rex Veientum, Neptuni filius, Saliorum carmine laudatus, qui Faleriam condidit : FONTVS Iani filius : AVNVS, MALAEOTVS, RHAETVS: qui, propter inſignem in gerendis bellis virtutem atque praeclara geſta, Etruſcorum imperium amplificarunt, ſummaque prudentia tenuere, divinis honoribus poſt mortem culti & conſecrati : quos reliqua ſigna, quae ſubiicio, facile referre poſſunt. Tabula CXI. HEROS ETRVSCVS galeam gerit, quae totum caput & vultum, quaſi oſcillum admovendum vel removendum, obtegit. Pro temporum varietate, vario modo galeas ab Etruſcis fabricatas cernimus, quas alibi luculentius expendemus. In Tabula CXIII. notandus eſt duplex HEROIS thorax, quo etiam, ut ita dicam, collari ad tuendos humeros & pectus ſuperinduitur : cui innexum cernitur ſalutare ſignum tauticum (quod Dii Aegyptiorum manibus geſtare ſolent) quaſi anſata crux. In Tabula CXV. HEROS in bello vulneratus, ab alio pietatis cauſa in caſtra deducitur : alius in Tabula CXVI. ad ſepulcrum iam fato functus a duobus militibus effertur.

MV-

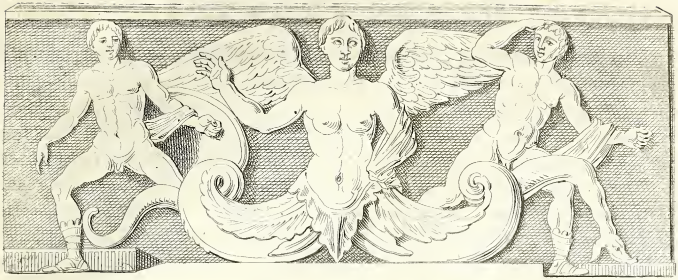

MVSEI ETRVSCI

CLASSIS II.

F A B V L A S
EX ANTIQVIS TVSCORVM MONVMENTIS EXHIBENS.

DISSERTATIO II.

DE MYTHOLOGIA VETERVM ETRVSCORVM.

Mnium PHILOSOPHIA optimarum artium parens, una cum Deì cultu & religione orta eſt: cuius praecepta, quum gentium fere omnium ſapientiſſimi homines, inprimis vero, qui cultiores habiti ſunt, Graeci & Etruſci, ab Aegyptiis, praecipuis verſanae ſuperſtitionis auctoribus, permagno ſtudio didiciſſent, in patriam regreſſi, vel exteras quaerere ſedes compulſi, quod maxime Tuſcis contigit, occultarunt involveruntque FABVLARVM figmentis, ne ſtatim ac ea docuiſſent, ab imperito vulgo, ſacris myſteriis haud initiato, iudicando diſceptandoque, ut ſolet, contemnerentur, ſeu temerario

 iudi-

iudicio perturbarentur. Primum, unus omnium Deus fuit, summus universae naturae creator & moderator, pura religione castisque caerimoniis cultus: postmodum ingeniis studiisque suis perverse utentes homines, observato caelo stellis exornato, Sole & Luna, eorumque proprietatibus: inspectis perscrutatisque naturae & elementorum occultis viribus, effectibus & potestate (1); quum Deum multiplicassent, atque in rebus omnibus divinum quid esse credidissent, aucto in immensum Deorum numero, FABVLAS quoque varias ac multiplices in infinitum prope modum invexerunt. Has mortalium primi ex sacris nostris Libris, veritatis & religionis purissimis fontibus, distraxere, ut ostendit magnus vir Daniel Huetius (2): veteres quoque Astronomi ac Philosophi auxerunt atque amplificarunt: Poëtae imaginum elegantia & varietate exornarunt, carminumque musicis modulationibus, ac blanda harmonia magis magisque pervulgarunt, & rudi plebi credibiliores reddidere: rem quoque suam addidere Deorum sacerdotes, qui initiationes & occulta mysteria invexerunt, infandas quidem diabolicae pravitatis & fallaciae praestigias: opem suam civiles magistratus, parentes ac nutrices in puerorum institutione (3), itemque Pictores & Sculptores in publicis ac privatis monumentis contulerunt: qui omnes, Aegyptiorum exemplo, ne apud posteros interiret priscae Theologiae memoria, FABVLAS aeri ac marmori sculpendas, atque in templorum parietibus pingendas esse censuerunt.

In sculpturis Aegyptiorum, Graecorum & Etruscorum, quae dumtaxat ad nostram aetatem, post tot secula totque rerum vicissitudines, pervenere, omnis Historia sacra & civilis, ut videbimus, continetur: FABVLAE expressae sunt, quae secreta naturae continent: dogmata & exempla ex abdito penitioris Philosophiae sacrario suppeditant: quibus prisci mortales ad Deorum cultum & mirandorum naturae operum contemplationem, ad omnem prudentiam & humanitatem, ad ferendos forti animo inconstantis fortunae casus instituerentur efformarenturque. Igitur ex FABVLIS eruditionem, sapientiam, omnem denique utilitatem spectatores haurire posse, veteres autumarunt (4).

FABVLAE omnes in complures classes, ut video, ordinari possunt: aliae enim sunt Genealogicae, quae ad Theogoniam sive ad originem Deorum ostendendam pertinent: aliae Astronomicae, quae

(1) Vide Platonem in Cratylo, & Heraclidem Ponticum ad Allegorias Homeri.

(2) Demonstrationis Evangelicae Prop. IV. Cap. VIII.

(3) Ex Platone Lib. II. de Republica.

(4) De Fabularum utilitate vide Dionysium Halicarnass. Lib. I. Antiq. Herodotum in Euterpe.

quae ſignorum caeleſtium hiſtorias complectuntur : aliae Phyſiologicae , quae elementorum totiuſque naturae rerum productricis arcanas operationes exprimunt : aliae Hiſtoricae , quae Heroum geſta , bella , victorias praeferunt ; quaeque ſecundos vel adverſos , tragicos & ferales rerum eventus tradunt : aliae Philoſophicae , aliae Poëticae & Aenigmaticae : Morales & Politicae aliae : aliae Monſtroſae , & , ut ita dicam , Prodigiales , quae monſtrorum ortum , & hominum in belluas aut in aliam rem transformatorum caſus exhibent : quae omnia ex antiqua traditione figmenta , viri ſapientes , ut ab omni ſcelere homines averterent , in adverſis ſolatio adiuvarent , atque ut ad ſolam virtutem capeſſendam excitarent inſtituerentque , ſagaci conſilio excogitarunt & in antiquiſſimis monumentis perennare voluerunt . Alia profecto plurima , quae ad Etruſcos pertinent , ſciremus , ſi exſtarent Etruſcorum ſcripta de his volumina ; quare pro libris atque antiquis tabulis , haec , quae adferimus , monumenta , magno in precio habenda ſunt.

Nationes omnes , praeter FABVLAS cum aliis gentibus communes , proprias quoque & peculiares habuere . Aegyptii multa apud alios populos minime pervulgata figmenta , de Iſide , Oſiride , Horo , Typhone , Harpocrate ceteriſque Deis : item de quibuſdam animalibus fabulati ſunt . Graeci multa de Minervae contentione cum Neptuno , uter obtinere deberet Atticam : de Deucalione & Pyrrha , de Cadmo , de Cecrope , ceteriſque mortalium antiquiſſimis commenti ſunt . Per ſingulas nationes ire non lubet ; nota enim haec ſunt iis , qui ſaltem Herodotum , Pauſaniam & Diodorum Siculum legerunt .

Ad ETRVSCOS , quos unice reſpicit a me inſtitutus ſermo , ut deſcendam , praeter FABVLAS , quas cum Graecis communes habuere , ipſi quoque ſingulares , & quidem ſatis reconditas , Italis populis propoſuere . Primum ea memoranda eſt , quae Iani in Italiam adventum , exceptumque ab eo hoſpitio extorrem Saturnum tradit : dein altera , quae ſpectat ad novem Deos Etruſcorum Conſentes , quos fulmina (& quidem undecim generum , unicuique ſua ac propria) iaculare docuerunt , ut auctor eſt Plinius (1) . Adde alteram de Baccho peculiarem fabulam , toto orbe celebrem , atque a Graecis quoque in feſtis Bacchi decantari ſolitam in hymno , cuius aliqui Orpheum , aliqui Homerum auctorem faciunt . Ea fabula declaratur , antiquos Tyrrhenos , quum Bacchum in navi perducerent , tentarentque eum captivum facere , omnes in delphines eſſe converſos (2) ; quare in ſepulcris Etru-

 ſcorum ,

(1) Natural. Hiſt. Lib. II. Cap. LII.

(2) Vide Ariſtidem in orat. in Bacchum .

ſcorum , ut infra videbimus , non raro , ad Mortem Fatumque indicandum , ſculpti occurrunt delphines ; quod & Romani fecerunt.

Aliae etiam ex Etruſcis innotuere peculiares fabulae : de Iove, qui omnem Etruriae regionem ſuo vindicavit imperio (mortuo , ut arbitror , Saturno) conſtituitque metiri campos , & ſignari agros , uti ſupra adnotavimus : de Baccho puero , quem ferunt, crepundiis deceptum , dilaniatum , membraque eius elixata in lebete , & aſſata igne fuiſſe (1) . De puero Tagete , eiuſque prodigioſa e Tarquinienſi agro eruptione , oratione , doctrina , inſtitutione , inventis , oraculis , conſcriptiſque libris de haruſpicina : de Etruſca Nympha Bygöe , rerum caeleſtium arcanorumque naturae effectuum ſcientiſſima ; cuius imaginem paullo ſuperius expoſuimus (2) . Nihil dico de fabulis , quae circa Deos verſantur , quos Tuſci patrios & peculiares his regionum populis publico honore colendos propoſuerunt .

Huc ſpectant pervulgata ab Homero in Vlyſſis peregrinatione , praeſertim in Tyrrheno mari , pericula & errores : fabula Sirenum , Scyllae , Circes , Calypſus , Ciclopum , Iaſonis & Medeae ; quae ſummus ille Poëta , vel ex vetuſtiſſimis Tuſcorum traditionibus & commentis , vel ex hiſce maxime omnium antiquis monumentis & ſculpturis , quas nunc primum in lucem edimus , percepit & diligenter collegit . His vero adhibitis figmentis , quum Vlyſſis vitam deſcriberet , atque immortali carmine adornaret , nil aliud ſignificare voluit , quam animo fortem , prudentem , ſapientemque & tenacem propoſiti virum , qui vitia turpiſſima , quibus hominum vita corrumpitur , tamquam immania monſtra horrendaque pericula oderit atque evitarit (3) . Veniſſe Homerum in in Etruriam , & has fabulas ab Etruſcis didiciſſe , quibus Vlyſſis vitam illuſtravit , iam conſtat Strabonis (4) & Heraclidis Pontici teſtimonio (5) . Perluſtrata Etruria , multa etiam a magnis Philoſophis intellexit , de Averno , de Acheronte , de animarum immortalitate , de umbris & idolis mortuorum apud inferos , de damnatorum ſuppliciis , de bonorum hominum beatitudine apud Elyſios : quae quidem apud Etruſcos erant omnium maxime pervulgata . Quum igitur haec , quae Homerus probavit deſcripſitque , in pateris & in ſepulcralibus urnis veterum Etruſcorum , ut videbimus , ſculpta reperiantur ; facile credi poteſt , ex his quoque monumentis divinum Poëtam eas fabulas decerpſiſſe .

Id

(1) Ex Clem. Alex. in Protr. & Euſebio de Praepar. Evang. Lib. II. Cap. VI.

(2) Tab. XV. pag. 49. 50. 51. 52. 53.

(3) Ex Heraclide Pont. in Allegor. Homeri.

(4) Geograph. Lib. V. 224.

(5) Lib. de Politiis in Cephaleniis.

Id quod probare contendo, ut ſit perſpicuum, & ne quid in hoc opere praetermittam, quod ad illuſtrandam antiquam Etruſcorum MYTHOLOGIAM maxime conducit, lubet breviter recenſere FABVLAS omnes, quae in Tuſcanicis monumentis, aeri vel marmori inciſis, depictiſve in elegantibus Vaſculis in Dempſterianis voluminibus exhibentur; a quibus ut me expedivero, FABVLAS, quae in hoc opere nunc primum in lucem prodeunt, illuſtratis ſingulis Tabulis, in hac Claſſe contentis, exponam. Primum ex peculiaribus fabulis Volta monſtrum, quod milites interficere conantur, ſculptum habes in Tabula XXV. Tages puer in Tabula XLV. exhibetur: in Tabula I. apud Dempſterum occurrit Minerva e capite Iovis oriens: in Tabula II. Herculis Apotheoſis: in Tabula III. tria Numina, erga homines maxime benefica & ſalutaria, repraeſentantur, Apollo, Bacchus & Mercurius; quos veteres Mythologi Solem, eiuſque virtutem referre adfirmarunt: in Tabula IV. & XXXVIII. Paridis iudicium: in Tabula V. Perſeus, adiuvante Minerva, Gorgonem obtruncans: in Tabula VI. Hercules, Minerva praeſente, Hydram interficiens: in Tabula VIIII. Apollo Marſyam ad arborem revinciens: in Tabula XX. Circe poculum Vlyſſi offerens: qui inde diſceſſurus, calceos induere videtur: in Tabula XXI. pugna Centaurorum: in Tabula XXII. Chimaera a Bellerophonte interfecta: in Tabula XXX. & XXXI. ad deſignandam caeleſtis ignis & elementaris naturam, Apollo & Vulcanus ſtantes iuxta Iovem in throno ſedentem. Tabula LXVIII. Amazonum pugnam pro Troianis adverſus Graecos exhibet: Tabula LXX. Deorum pugnam cum Gigantibus: Tabula LXXI. num. I. & II. Heroum certamina fabuloſa: Tabula LXXX. num. II. Scyllam homines vel occidentem vel cum eis pugnantem: Tabula LXXXVIII. damnatorum ſupplicia apud inferos, ad quos animas Charon vel Hercules deducit: Tabula XCI. proponit Peleum Thetin Nympham rapientem. Bonarrotius cenſet eſſe Plutonem, qui Proſerpinam rapit; ſed priorem potius fabulam Etruſca inſcriptio indigitat, ut paullo ſupra obſervavimus.

His adde fabuloſam Bacchi adverſus Indos hoſtes expeditionem, victoriam, reditum, laetitiam, toto exultante eius famulitio & turba, quae paſſim in Etruſcis vaſculis, apud eumdem Dempſterum relatis, picta obſervantur. Adde Iovis pugnam adverſus Typhonem: contra quem bellaturus, alatos equos ad currum iunxit, & immaniſſimum hoſtem ad Tartara detruſit: quae fabula, ni fallor, exhibetur in marmorea Vrna Cluſina ſepulcrali apud Dempſterum Tabula LXXI. num. II. In ea etiam cernitur mu-

mulier alata, cum pedibus serpentinis, quae Discordia, inferum Numen, esse potest. In Etrusco Vase apud eumdem Dempsterum Tabula LXX. cum Neptuno, quadrigam agitante, picta est Minerva Coresia, quam forsitan Etrusci crediderunt, quadrigam Neptuno confecisse, eiusque regendi modum docuisse. In sepulcrali Vrna Perusina, ut in Tabula LXVII. vir navis gubernaculum tenens, facile esse potest Palaemon, Neptuni comes: qui interfecto fratre Learcho ab Athamante patre suo, Furiis agitato, quum idem & Melicertam alterum fratrem persequeretur, e scopulo se cum matre Ino in mare praecipitavit, qui Numinum voluntate in Deos versi sunt: quorum imagines forte exhibet Tabula XVII. superius a me edita. Hunc Latini Portunum, matrem Iuturnam sive Matutam, Graeci vero Leucotheam dixere.

Neque etiam silentio praetereundae sunt Furiae, quae tam frequenter repraesentantur in monumentis veterum Etruscorum; iis tamen sculpturis exceptis, in quibus sacra mysteria ab initiatis hominibus rite sancteque peraguntur: quod notatu dignum mihi videtur. Quamvis vero Furias rerum humanarum speculatrices, scelerumque vindices crediderint Graeci aliaeque nationes; tamen multa de his, aliis gentibus incognita, opinatos esse Tuscos, non inanibus coniecturis suspicari possumus: de quibus satis abunde supra me iam dicere memini.

Castorum fabulam, Etruscis notam fuisse, ne quis ambigat, docet apud Dempsterum edita insignis patera Tabula VII. & pondera sive asses, ad usum monetarum, in quibus manus cesto armatae visuntur. In Vrna Clusina in Tabula LXXI. magnus vir Bonarrotius Herculem, strenue pugnantem adversus hostes, facibus armatos, agnoscit: quo in bello pugnat etiam leo, alii e curribus bellatores praecipites ruunt. Forte Herculis Ligusticum bellum repraesentat: cuius imperio parere nolens Ligurum gens, magna & bellicosa, in transitu Alpium sita, eum armis arcere ab ingressu Italiae conata est: quo in bello fama celeberrimo, quod describit Dionysius Halicarnassensis (1), inter eos, qui domiti sunt ab Hercule, Cacus ille, Romanis fabulis celebris, memoratur. Evander rex, immortalem futurum esse Herculem a Carmenta matre sua discens, primus omnium Herculem divinis honoribus prosecutus est: expulsisque immanibus viris e Ligurum agris, eosdem agros regibus donavit, qui ad sacra Herculis celebranda, quae idem instituit, convenerant (2): cuius belli memoria forsitan exhibetur in Vrna relata in Tabula XXI. num. 1. De his haec satis.

TA-

(1) Antiq. Rom. Lib. 1. pag. 33. 34. (2) Ibidem Lib. 1. pag. 32.

TABVLA CXX.

MINERVAE NATIVITAS quomodo ab Etruſcis expreſſa, ex inſigni patera oſtenditur.

PRimi Pictores & Graphicae artis magiſtri, eorum, quos pingerent, nomina adſcribere inſtituerunt (1): id & ab Etruſcis opificibus factum oſtendunt complures paterae, tum aheneae tum fictiles, quas produximus, atque haec omnium maxime inſignis, quae MINERVAE NATIVITATEM, curioſo ac peculiari typo a Tuſcis expreſſam, nobis oſtendit. Ea exſtat Bononiae in Muſeo Coſpiano, non vero Florentiae in Mediceo, ut falſo notat Fabrettus (2). Nonnullae me cauſſae impulere, ut iterum eam in lucem producerem: quarum ea non minima eſt, quod inter Monumenta Dempſteriano Operi addita, perperam & minus accurate aeri inciſam videmus; nam Chalcographi incuria & oſcitantia omnes figurae perverſo ordine exhibentur: quodque in dextra caelatum eſt in archetypo, in apographo ſiniſtram occupat, & e contrario, longe a prototypi fide. Miror, haec Bonarrotium, ceteroquin oculatiſſimum, non animadvertiſſe. Lubet etiam adnotare, (quod etiam ſilentio praetermiſſum eſt) hanc pateram prope Arretium olim inventam fuiſſe, quae Vrnam fictilem, cinerum plenam, operiebat: quae penes Nobilem Virum Franciſcum Mariam Atium fuit: inde poſt mortem viri, antiquitatum inveſtigatoris eximii, in Coſpianum Muſeum tranſlata: quod quidem conſtat, non ſolum Felicis Ciattii (3), verum etiam Ioannis Baptiſtae Donii, Patricii Florentini, teſtimonio, qui in ſuis Collectaneis, a me nuper editis, ſe apud Atium vidiſſe adfirmavit, eamque peraccurate delineatam exhibuit. Ne minima in re ab archetypa caelatura aberrarem, uſus ſum antigrapho impreſſo calcatoque in eadem patera, quod mecum, ut ſolet, ſingulari humanitate communicavit Vir, omnis eruditionis & antiquitatis aeſtimator laudatiſſimus, Antonius Franciſcus Marmius, Eques Sacri Ordinis D. Stephani, regiae Bibliothecae Mediceae Palatinae Prae-

(1) Plinio Lib. XXXV. Cap. II.
(2) Inſcr. ant. Cap. VII. num. 387. pag. 538.
(3) In Monum. annal. Peruſiae Etruſcae Vol. I. Lib. II. pag. 66.

Praefectus, Etruscaeque Linguae in Florentina Academia Professor; quare multo fidelius accuratiusque quam antea expressam esse, nemo est qui non videat.

Hanc fabulam longe aliter, quam Graeci describant, ut video, Etrusci expresserunt; nam, licet Vulcanum memorent Iovis puerperum caput bipenni sive securi aperuisse; non tamen obstetrices Deas nobis exhibuere, ut in hac videmus. Cernitur Iuppiter, uti etiam a Graecis fingitur, superiore corporis parte nudus, inferiore tecta pallio, qui non in scopulo, sed potius in nube radiata, ut in throno sedet: dextra fulmen peculiaris formae, satis quidem frequens in Tuscorum sculpturis; sinistra sceptrum, nam lato capite, quasi umbella, superne ornatur, imperii sui insigne, gerens. Ex eius capite, diademate haud revincto (quod ab artifice ingeniose & sapienter factum puto, ut eo soluto, partum facilius edendum indicaret) prodit in lucem MINERVA, sapientiae omniumque artium praeses Dea: & quidem εὐπήληκος, bene galeata, armisque instructa, cum scuto & hasta duplici mucrone armata: prosilitque quasi saltans, & furore quodam bellico ad pugnandum parata, uti graphice a Luciano describitur (1). Eam quoque nubes, quod notatu dignum, utrimque involvunt. Quod adtinet at cultum vestium, induta est tunica & chlamyde, quam fibula in dextro humero subnectit. Observandum etiam, quod in pectore non gestat Gorgonis caput, quia nondum sua virtute & praesidio a Perseo obtruncatum.

Iovi, divinam e capite prolem Sapientiam edenti in lucem, admirabilique eius puerperio, duae Deae omni cura & studio obstetricantur. Ea, quae manus adtollit, quasi partum susceptura, reiecta in humeros regia chlamyde, reliquo corpore nuda, IVNO censetur: quae eadem est ac Lucina seu Diana, a puerperis ter invocari solita, ut praeesset & opem ferret. Eadem etiam Dea Levana adpellata a Latinis. Quod vero ea Iuno sit, Iovis soror & coniux, Dearum omnium maxima, perspicue declarat diadema augustius latiusque, quo eius caput cingitur, quod etiam in medio supra frontem gemma maiore distinguitur. Accedunt inaures, & manuum ornamenta, armillae; quibus altera Dea caret. Ad pedes eiusdem Deae sculptus est elegantis plantae, sive herbae ramusculus: quam vero plantam designet incertum. Persaepe Poëtae fingunt violas, rosas, amaranthos aliosque flores & odoriferas herbas enasci iis in locis, ubi Dii ambulantes, pedum vestigia posuerunt, ut ita etiam eorum divinitatem declarent.

Alte-

(1) In Dial. Iovis & Vulcani Tom. 1. p. 196. Vide etiam Hesiodum in Theogonia.

Altera Iovis obſtetrix Dea, velatis inferioribus corporis partibus, ſupernis vero, ad Iovis exemplum, nudatis, minus lato diademate coronata, quae praeter inaures, monile ex unionibus compoſitum habet, quo Iuno caret, ſandaliiſque calceata, eſt VENVS, cuius virtute omnia generari & oriri teſtatur Lucretius (1):

Quae quoniam rerum naturam ſola gubernas:
Nec ſine te quidquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit laetum neque amabile quidquam.

Eadem Dea Iovis pectus brachiis complectitur, confirmat tenetque, quo facilius divinum partum enitatur. Quod haec Dea ſit Venus, ne dubitandi ſit locus, teſtis adeſt columba, arbori mali punici inſiſtens, quae ſublatis alis, fauſto volatu, Iovi feliciſſimum partum auſpicatur. Haec avis, propagandae ſobolis, adeoque generationis ſtudioſiſſima, ut neminem latet, in tutela Veneris eſt. Huic perſimilem aheneam columbam, argenteis oculis condecoratam, ab Etruſco artifice confectam, nuper obſervavi inter Cimelia Ampliſſimi Viri Andreae a Verrazzano, Equitis & Patricii Florentini, quem in patriis antiquitatibus, & familiarum inſignibus colligendis illuſtrandiſque, alterum T. Pomponium Atticum voco: quam columbam pro donario in templo Veneris dedicatam fuiſſe exiſtimo.

Quincta figura, quae in hac inſigniſſima patera ſculpta obſervatur, eſt VVLCANVS, non vero, ut Cl. Bonarrotius adfirmat, Mercurius, qui pedibus caligatis, chlamyde, quae retro recidit, contectis pudendis, adſtat admirabundus, miraculum indicans geſtu ipſo, ſublato nimirum ſupra caput dextro brachio: manu laeva tenens bipennem, qua Iovis caput aperuit. Bulla minor e loro pendet circa eius pectus, ni tamen ſit chlamydis vinculum. Quia vero Vulcanum perhibent veteres Mythologi claudum fuiſſe, quod ignis ſublunaris natura imperfecta ſit; ea, ut opinor, de cauſa Etruſcus artifex ſagaciſſimus, ita eum ſculpſit, ut altero infirmo pede impoſito altiori ſcopulo, quod claudi facere ſolent, conſiſtat, & vitio corporis ſui ita conſulat. Mercurium in hoc Iovis partu nihil opis contuliſſe video: conſtat tamen Iovi obſtetricatum eſſe in Bacchi partu, ut deſcribit Lucianus (2), qui natum puerum in Nyſam delatum, Nymphis nutriendum tradidit.

Neque etiam inconſulto artificem Tuſcum iuxta Iovem puerperum ſculpſiſſe arbitror punicam arborem, Diis gratiſſimam, cuius poma radiatam coronam, ſupremae poteſtatis ſymbolum, praefe-

(1) Lib. 1. de Rerum natura verſ. 22. (2) Tom. II. in Dial. Neptuni & Mercurii.

runt. Constat enim, mulieres iuxta arbores partum edere consuevisse, ut iisdem apprehensis facilius eniterentur (1). Sic ferunt, Latonam inter duas arbores, vel palmam, vel oleam, peperisse Apollinem & Dianam: plures vero sunt auctores, qui pro olea, non vero pro palma contendunt (2).

Augent pretium ac raritatem huius insignis paterae, quae circa singulas figuras insculptae sunt, litterae Etruscae: quae proculdubio cognomina Deorum, qui exhibentur, significant: illudque notandum, Etruscos frequentius consuevisse adpellare Deos potius cognomine, quam proprio nomine, quod eorum virtutem & proprietates perspicue designet. Igitur circa Iovis caput scriptum ᴀᴎɪᴛ *Tina*, quod *Tonans* significare creditur. Sola Minerva nomen haud sortita est in hac patera incisum: quod solerti consilio ab artifice factum opinor; quasi nomen, non in ipso ortu, sed postea ab ipso Iove consecuta sit, Deorum adprobante concilio. Iuxta faciem Iunonis notatum est eius cognomen, dignitatis & honoris caussa ei tributum, & antonomastice expressum: in quo, paterae vitio, tertia littera extrita paene fugit; sed facile ex inscriptionibus (3) ita suppleri potest, ut dicat ᴀᴎᴀ⊙ *Thana*: quo vocabulo admodum simile Graeco Θέαινα, *Dia*, *Diva*, *Dea* denotatur. Cl. Bourguet putabat, legendum esse ᴐᴀ⊙ *Thar*: hoc est *Audax*, *Magnanima*; sed suppleta ᴎ, veritati propius credo scriptum, ut dixi, ᴀᴎᴀ⊙ *Thana*: cuius litterae, quae deest, nonnulla supersunt vestigia, & capax est relictum spatium, antiquitatis iniuria semesum vel detritum. Circa crura Veneris in extima area legitur ᴀᴎᴊᴀ⊙ *Thalna*: quod cognomen Celeb. Bourguet interpretatur *Refocillatrix*. Iuxta dextrum cubitum Vulcani scriptum est ᴍᴎᴀᴊ⊙ᴇƨ *Sethlanm*; qua forsitan adpellatione *Ignis Deus*, praeses, arbiter & moderator designatur. Perperam expressit Fabrettus, &, ni fallor, infeliciter etiam explicare hoc cognomen conatus est, ut supra monui (4). Artium inventionem plurimi, ut notat Phurnutus (5), Minervae & Vulcano adscribunt: Minervae, quia prudentia ipsa & sagacitas esse videatur: Vulcano, quoniam plurimae artes ignis praesidio sua opera absolvunt. Nam Iuppiter est Aether, pellucidusque & purus ignis. Ignis autem, quo nos utimur, qui aëri commixtus est, dicitur Ἥφαιστος, id est *Vulcanus*, ἀπὸ τοῦ ἧφθαι, hoc est *ab accendendo* sic nominatur. Minerva Iovis est intellectus,

(1) V. Ezech. Spanhemii Observ. in Hymn. Callimachi in Delum vers. 210. pag. 452.
(2) Ibidem. Apollonius Lib. I. vers. 1131. Euripides in Ione vers. 920. Catullus Carm. XXXIV. vers. 5. Ovidius Metamorph. Lib. VI. & in Epist. Cydippes.
(3) Has supra illustravi ad Tabula XLI. XLII. XLIII. pag. 114. 115.
(4) Vide pag. 176. Cl. I.
(5) De Natura Deorum num. XIX. & XX.

lectus, qui idem esse fertur cum providentia. Minervam e cerebro Iovis prognatam veteres quoque Tusci finxerunt; quia sicuti Aether summa mundi pars existit: ita in capite animae sedem, & corporis regimen esse crediderunt. Hac patera, foliis maioribus & floribus eleganter circumornata, quum Minervae ortum auspicatissimum repraesentet, veteres Tusci forsitan usi sunt in sacris faciendis libationibus epulisve offerendis Diis & Genio natali die, qui magna cum celebritate & laetitia peragi solebat.

TABVLA CXXI.

MVSAE

Iovis & Mnemosynes filiae, cum Minerva sculptae in patera Etrusca.

MVSAS Iove antiquiores, una cum Saturno e Caelo natas, Musaeus & alii complures antiquiores commenti sunt: plurimum vero obtinuit fabula, eas ex Iove & Mnemosyne, hoc est *Memoria* ortas esse. Tres tantum MVSAS Aloëi filii sanxerunt summa religione coli oportere (1), MELETEN, MNEMEN, AOEDEN: quod etiam ab Etruscis factum ostendit perrara haec patera, quamquam rudi artificio caelata, quae exstat Romae in locupletissimo Museo Capponio. Musarum postea auctus est numerus, singulisque sphaeris adtributa Musa tamquam anima: accessitque Calliope, quasi orbium caelestium exprimens optimum concentum. Cum Minerva Musas in hac patera sculpendas esse Tusci iusserunt; quia tres esse artes, per quas ad cognitionem sapientiae, quam Minerva in medio earum posita designat, perveniri posse arbitrati sunt: curam videlicet sive exercitationem, memoriam, & harmoniam sive musicam vim; quum animi, immoderatis perturbationibus vacui, moresque adeo compositi sunt, ut omnia musice a nobis agantur.

Musae, ad Minervae exemplum, eodem fere cultu vestium, more virginum, ornatae sunt: duae ex his nudum caput, altera tiara Phrygia exornatum habet. Minerva Gorgonis caput non in pectore, sed in clypeo insculptum gerit.

(1) V.Pausan. in Boeot. Lib. IX. Cap. XXIX. & Nat.Comitis Mythol. Lib. VII. Cap. XV.

TABVLA CXXII.

ACTAEONIS NEX & ACHELOI PVGNA *cum Hercule, e ſepulcralibus Vrnis veterum Etruſcorum expoſita.*

FErales fabulas, e vetuſtiſſimis Hiſtoriae monumentis depromtas, pro emblematis praeferunt perquamfrequenter veterum Tuſcorum ſepulcra: quibus non ad miſerationem ſolum, verum etiam ad morum ſanctitatem debitamque Diis reverentiam exhibendam ſpectatores excitari poſſe putarunt. Arcana Deorum opera & conſilia, curioſius haud perveſtiganda eſſe, docet ACTAEONIS fabula, expreſſa in Vrna marmorea, Volaterris eruta in praediis Franceſchiniis, quam exhibeo in hac Tabula CXXII. num. I. in qua miſerrimum hominem a propriis canibus dilaniatum cernimus, Dianae immiti odio atque ira; quod eam in fonte Parthenio ſe lavantem, e proximo ſaxo, venandi ſtudio feſſus, adſpicere auſus eſſet. Actaeon utroque genu in terram prolapſus cernitur: vel victus rabioſorum canum morſibus & dolore, vel quaſi Dianae miſericordiam ſupplex imploraturus; quandoquidem non valet venatoriae clavae verberibus ſaevos canes a ſe repellere. Fruſtra etiam eoſdem canes fracto haſtili conatur impedire venator Actaeonis comes. Fugit ab eo Ariſtaeus pater, vel potius vates, qui ei aliquod adſimile fatum praedixerat. Hanc Etruſcam Vrnam, paullo poſt quam eruta eſt Volaterris, vidi, multo certe ingenio & artificio ſculptam: arborum folia viridi colore picta obſervavi, & aſtragalos & denticulos auro intectos.

Sequitur in eadem Tabula CXXII. num. II. ACHELOI fatum, perraro emblemate ſculptum in Etruſca Vrna e lapide tophaceo, quam, in ſuis praediis Volaterranis nuper erutam, ſervat vir, humanitate in me ſingulari, & antiquitatum ſtudio Praeclariſſimus, Ioannes Damianius. E ſpecu ſuo, cum vi atque impetu pugnaturus cum Hercule pro Deianira, Oenei Aetolorum regis filia, in matrimonium ſibi promiſſa, quae, ut arbitror, ad eius pedes genu flexo opem imploratura procumbit, adlato ad ſe protegendam clypeo, prodit Achelous in taurum converſus: cuius dex-

dextrum cornu Hercules laeva apprehendens, dextra nodosae clavae ictibus occidere conatur. Ferunt, Herculem cornu illud detractum, Nymphis Naiadibus donasse: quae quum bonis omnibus replevissent, Copiae Deae sive Fortunae donarunt (1). Adstat Furia alata, dextra gladium tenens, sinistram habens suspensam, ac laqueo coarctatam, quasi indicet, se impediri a supremo fatorum arbitro Iove, ut tanto in discrimine Acheloum ope sua tueatur. Signa Megarensium describens Pausanias (2), in quodam anaglypho e cedro, quod auro fuerat superinductum, notat se vidisse Herculis pugnam cum Acheloo, cui praesens adsistebat Iuppiter cum Deianira: Mars Acheloo opem ferebat, Minerva Herculi. Egregie hanc quoque pugnam pingit Philostratus Iunior (3).

Qui ex fabulis verum colligunt, aiunt, Herculem, Heroëm maxime beneficum, Oenei soceri in gratiam, aggeribus & aquae ductibus Acheloum fluvium compescuisse vitiose fluentem, magnamque Paracheloitis partem exsiccasse, & fecundos campos reddidisse: id esse Amaltheae cornu; quare Deianiram in matrimonium ab eodem Oeneo obtinuit, cuius nuptias Achelous triformi adspectu efflagitaverat; nimirum forma tauri, draconis, & hominis cum taurino capite, quae Tuscis magis placuit. Hae vero formae eidem Acheloo, ut & aliis fluminibus, tribuuntur; quod strepitu & flexu alveorum, tauri mugitum, cornua, & draconis longitudinem & obliquitatem imitentur (4).

TABVLA CXXIII.

ANDROMEDA
ceto exposita, a Perseo liberata.

ANDROMEDAM, virginem formosissimam, Cepheus pater Aethiopum rex, in matrimonium despondere coactus est cuidam principi re piratica nobili, si mare civibus suis liberum praestitisset. Hinc fabula conficta, eam a patre scopulo adligatam, & ceto expositam fuisse: siquidem navis qua

(1) Ex Apollod. Hygino, Fulgentio, & aliis.
(2) In Eliacis poster. Lib. VI. Cap. XIX.
(3) In Iconibus pag. 843. 844.
(4) Vide Strabonem Geograph. Lib. X. pag. 458. 459. & eius Enarratores; Fabrettum de Column. Traiani Cap. VI. pag. 177. 178. Vossium de Physiolog. & Theol. gent. Lib. IX. Cap. XXXV.

qua clam adſportanda erat, tamquam inſcio patre (Tullius (1) *Neptuniam priſtin* vocat) a ſigno ceti nomen ſortita fuerat: eaque ſignificabatur piraticae princeps; hi enim cetis ceteriſque marinis monſtris ſolent comparari (2). Perſeus obtruncato Gorgonis capite, quum ad liberandam Andromedam convolaſſet, eius fatum miſeratus, ſe eam a vinculis vindicaturum parentibus promiſit, ſi in coniugem ſibi daretur: quam, ut obtinuit, in ſaxum immutato ceto & pirata, quem alii Agenorem nominant, alii Phineum Cephei fratrem, alii Phoenicem quemdam, e procis unum, qui Andromedae nuptias ambiebant (3), uxorem optatiſſimam accepit, ſecumque in Graeciam navigio vexit, & Argos Acriſium viſurus properavit. Philoſtratus (4) inſignem huius facti picturam deſcribens, expreſſum in ea memorat Cupidinem, qui Andromedam a vinculis ſolvit; aitque Perſeum, priuſquam opus adgrederetur, Cupidini preces fudiſſe ut adeſſet, & adverſus feram convolaret: quam quum interfeciſſet, mare ex eius ſanguine rubrum effectum eſt. Illud notatu maxime dignum cenſeo, quod ceti caput cornu armatum a Tuſco ſculptore effictum eſt; non longe, ut opinor, a naturae veritate: cuius Etruſci in omni animalium genere ſcientiſſimi fuerunt (5). Idem Tuſcus artifex in hac Vrna marmorea elegantiſſima, quae Volaterris nuper effoſſa eſt in praediis Franceſchiniis, quam etiam vidi fulgenti auro variis in locis contectam, non ſine magna voluptate; non Cupidinem, ſed Furiam Andromedae opitulantem ſculpſit, expanſis alis, quaſi & ipſa modo ad eam ſolandam advolarit; quae dextera tenet ipſum ſcopulum, in modum cavernae efformatum, ferale infelicis puellae patibulum: ſiniſtra praefert facem inverſam, quae in funeribus, ita in cinerem collapſa, inverti ſolebat.

Cepheus ANDROMEDAE pater, prope littus in ſaxo ſedet, ingenti metu ac dolore perculſus; ſummum enim animi angorem moeroremque oſtendit eo geſtu, dextra manu capiti ſuo ſuppoſita, ut dolore tabeſcentes ſolent.

Manilius prae ceteris tam egregie pingit Andromedam, ferreis vinculis ſcopulo adfixam (6), ut eius imaginem nulli pictores ſculptoreſve aequare poſſe videantur: quem, ſi otium eſt, adeat lector. Perſeus chlamydatus adſtat, libertatis lectiſſimae ſponſae ſuae adſertor, dextera obtruncatum gerens horrificum Gorgonis ca-

(1) In Arataeis.
(2) Vide Cononis Narrat. XL. Voſſium de orig. & progr. Idolol. Lib. I. Cap. XXIII. & Cap. XXX.
(3) Ex Apollodoro Biblioth. Lib. II. Hygino Fab. LXIV. Lactantio Placido Narrat. Fab. I. pag. 220.
(4) Iconum Lib. I. pag. mihi 775.
(5) Diodor. Lib. V. Plin. Lib. X. Cap. XV.
(6) Aſtronom. Lib. V. a verſu 538. ad 630.

caput , ſiniſtra adamantinam harpen , quam cum talaribus , & Orci galea a Nymphis dono accepit . Gorgonem a Minerva occiſam haſta , caput vero a Perſeo abſciſſum harpe , & reconditum in pera ſeu ſporta militari (1) , de qua Suidas (quam etiam inviċtiſſimam Heroinam Iudith adhibuiſſe (2) in caede Holophernis memorat divinum Volumen) veteres Tuſci fabulati ſunt . Perſei inſigne facinus ſculptum praefert aerea patera , iam edita apud Dempſterum Tabula V. quae exſtat in regio Muſeo Magni Ducis Etruriae . In ea circa Minervam ſculptae ſunt litterae 𐌀𐌅𐌓𐌄𐌍𐌄𐌌 *Menerva* : iuxta vero Perſei caput galea tectum , 𐌄𐌌𐌓𐌄𐌘 : id eſt *Cherme* : quod cognomentum , eidem Heroi ſtrenuiſſimo datum ab Etruſcis , ſignificat *Bellicoſus* , ut interpretatur doctiſſimus Ludovicus Bourguet .

TABVLA CXXIIII.

NEPTVNVS fraudulentum LAOMEDONTEM *inſequitur , immiſſo ceto in exitium Troiae .*

HOc ipſo die , nimirum III. Nonas Septembres , anni CIↃ . IↃ . CC . XXXVI. dum hoc Etruſcum emblema , eximium , ut videtur , vaſis ſeu candelabri Neptuno ſacri ornamentum , his obſervationibus illuſtrarem , Vir Ampliſſimus Alexander Gregorius Capponius Marchio , qui paucis ante diebus delineatum ad me miſerat , archetypum ipſum ex aere , ſingulari prorſus in me humanitate , tranſmiſit , ut accuratius illuſtrarem . Miſit etiam ad me , cum hoc ſimul emblemate rariſſimo , cui alia duo in omnibus ſimillima apud eum exſtant , inſignem illam pateram , ſuperius editam Tabula LXXXVI. quam , ad prototypi fidem , ut monui in Praefatione , diligentiſſime emendatam , praeſertim in Etruſca inſcriptione circa caput Minervae , & Genii eius Fecialis , reiectis omnibus iam editis exemplaribus , denuo imprimendam curavi ; nihil enim mihi magis cordi eſt , quam nulla in re vel minima , a veritate antiquorum monumentorum deflectere vel aberrare .

Cele-

(1) Vide Tom. I. pag. 481.

(2) In Lib. Iudith Cap. XIII. verſ. II.

Celebris eſt, nec apud veteres tantum Mythicae Hiſtoriae ſcriptores (1), verum etiam apud Homerum (2) maxime decantata fabula NEPTVNI & LAOMEDONTIS, quae ita ſe habet. Iuppiter, in illos Deos volens animadvertere, qui eum vinculis ligare auſi fuerant, Neptunum & Apollinem miſit ad Laomedontem Troianorum regem, ut alter Troiae moenia aedificaret, alter vero eius armenta paſceret. Id quum Dii peregiſſent, Laomedon utrique negavit ſe pactam mercedem daturum: indignatus ob id Neptunus (ab Argivis ob repulſae indignationem (3), immiſſumque adſimile exitium Προσκλύστιος, id eſt *Inundator* dictus) horrendum atque infeſtiſſimum cetum immiſit, qui mare concutiens univerſam regionem inundaret; omneſque incolas exitio perderet & abriperet. Ferunt, Apollinem immiſiſſe peſtem, quae plebem & agros omnium calamitate frugum infeſtaret: quamquam Homerus Neptuno acriter ſuadenti, Apollinem id facere renuiſſe dicat. Omnes igitur Troiani, magnitudine malorum perculſi, advocata concione, evulgatoque oraculi monitu, decreverunt, placandum eſſe Neptunum, obiectis liberis horrendo monſtro, ut quos vellet devoraret. Sors exiit, quae notabat, obiiciendam eſſe belluae Heſionen Laomedontis filiam: quod cum factum eſſet, Hercules cum Argonautis exſcenſu facto, cetum interfecit, Heſionenque patri reſtituit, pactis legibus, ut redderet poſtquam ab expeditione Colchica rediiſſet: qua etiam mercede ac praemio quum Laomeodon Herculem fraudaſſet, ſagittis Hercules eum interfecit: quod non fecerat Neptunus: regnumque Podarci filio eius infanti dedit, qui poſtea Priamus eſt adpellatus: Heſionen vero recuperatam Telamoni conceſſit in coniugium, e qua natus eſt Teucer. Herodotus, quem citat Natalis Comes, non eſſe verum, inquit, quod Laomedonti Neptunus & Apollo ſerviverint; ſed datum eſſe locum fabulae, quod pecuniam, Neptuni & Apollinis ſacrificiis dicatam, Laomedon ad exſtruenda moenia civitatis converterit. Id vero Tuſci his ſculpturis docendum putarunt, Deo vota & promiſſa ſervanda eſſe; quae qui non ſervant, eos poenas perſolvere multaſque ſubire calamitates oportere.

Quanto ingenio quantaque ſagacitate Tuſcus artifex expreſſerit hanc fabulam, quam nec ipſe Homerus, nec alii Mythologi hoc typo nobis exhibuerunt, ex adlato nunc primum ſchemate mani-

(1) V. Diodorum Sicul. Bibl. Hiſt. Lib. IV. num. 117. Apollodorum Bibl. Lib. II. §. 9. Hyginum Fab. LXXXIX. Palaephatum de incredibilib. Lib. I. num. 38. Vide etiam Nat. Comitem Mythol. Lib. II. Cap. VIII.

(2) Iliad. Lib. XXI. non longe a fine, cuius verſus citat Pauſanias in Achaicis Lib. VII. Cap. XX.

(3) Vide Pauſaniam in Corynth. Lib. II. Cap. XXII.

manifestum est. Memorat Plinius (1) nobilissima Artemonis pictoris opera, quae in porticibus Octaviae visebantur: quorum celebris fuit Laomedontis circa Herculem & Neptunum historia. Igitur in hoc anaglypho ex aere, cernimus ira ac rabie percitum Neptunum, qui tridentem sinistra tenens, intorto circa brachium & dextrum latus amiculo, Laomedontem fugientem insequitur, cohibetque, sinistra apprehenso eius ingentis magnitudinis clypeo; quem etiam rostro mordet cetus horrendus: utriusque vero vim vi repellere Laomedon fugiens conatur. Nescio, an Tuscus opifex cetum effinxerit bicipitem: infra serpens mirae longitudinis in varias spiras sinuatus potius sculptus videtur, quam marinum monstrum; nam lato ore Laomedontis coxam morsu adpetit; quare non abs re crediderim, hunc serpentem iniuriae Apollinis vindicem esse: adeoque Tuscos fabulatos, opinor, Neptunum in exitium Laomedontis & Troianorum immisisse cetum: Apollinem vero mirae magnitudinis serpentem, qui eos mordens lethale virus ac pestilens in vulnere relinqueret, quo sine remedio perirent. Laomedon, metu territus, ipsum Neptunum sceleris vindicem & cetum intuetur: dextra, ut arbitror, gladium gerit, e quo baltheus pendet: caput habet galea horrifica, cristis cornibusque utrimque armata, contectum (2). Haec demum vasis seu candelabri emblemata desinunt in pedem aquilae seu vulturis; quas aves forsitan Tusci Neptuno quoque sacras esse voluerunt.

TABVLA CXXV.

FATA CASSANDRAE ET POLYNICIS
in sepulcrali Vrna Etrusca expressa.

MArmorea haec elegans Vrna, alta ped. Romanum I. & unc. XIIII. lata ped. II. unc. V. apud me exstat, ex dono Illustrissimi Comitis Roberti Zefferinii Patricii Florentini, cuius virtutem priscarumque rerum studium, eximia cum humanitate coniunctum, ut par est, laudare satis non possum. Hanc Vrnarum omnium rarissimam, magno in pretio habendam existimo; quod duo sculpta praeferat, quae in quarto latere

(1) Nat. Lib. Hist. XXXV. Cap. XI.

(2) De galeis cornutis Tuscor. supra p. 117.

latere arcae Cypſeli Pauſanias obſervavit, & accurate deſcripſit (1): nempe dextra ETEOCLEM ex Oedipi filiis, qui POLYNICEM in genu collapſum urget, reluctantemque, apprehenſis eius capillis, occidere molitur. Laeva exhibetur CASSANDRA, quae Minervae ſignum arae impoſitum complectitur: quam AIAX ab ea divellit, ſtricto gladio, ut interficiat. In arca Cypſeli, ut notat Pauſanias, a tergo Eteoclis adſiſtebat femina, dentibus & aduncis manuum unguibus, quaſi fera immanior: teſtabaturque inſcriptio, MORTEM illam Parcarum unam eſſe: & vi quidem Fati Polynicem ſuccubuiſſe, Eteoclem vero merito ſuo cecidiſſe. Ea vero in hoc ſepulcro in medio adſtat, quaſi modo advolarit, adparens expanſis alis, cum tunica bis ſuccincta, cuius pedes & brachia nuda ſunt. Quod vero notatu dignum, eius capilli, horrore tantorum ſcelerum arrecti, diriguere: dextra Aiacem minitatur, ni fallor, poenas Minervae ultrici daturum.

In altero Vrnae latere ſculpta FVRIARVM una, ſive Dearum maxima FVRINA, de qua ſupra diximus (2), & hoc ſepulcrum deſignavimus; quae etiam alata eſt, ornata tutulo ſeu columella in capite, torque & armillis, cuius pudenda maioribus ſubligaculis velantur, facemque accenſam manibus tenet, quaſi eam iaculatura. In altero latere vir alatus, cum capite eodem modo tutulato, expreſſus eſt, qui gladium intentat, quaſi necem inlaturus: quem, ut dixi, FVROREM eſſe facile crediderim.

TABVLA CXXVI.

APRI CALYDONII MELEAGRI. ATALANTAE. ET CASTORVM *fabulae notae Etruſcis.*

APRI CALYDONII fabula, quae antiquis Tuſcis probe cognita fuit, uti colligi poteſt ex inſigni aerea patera, quae exſtat in Muſeo Riccardio, editamque vides in Tab. CXXVI. num. I. nil aliud priſci ſapientes oſtendere voluerunt, quam omnes calamitates, Deorum voluntate & conſilio, vel propter neglectam religionem, vel propter improbitatem, homi-

(1) In Eliacis prior. Lib. V. Cap. XIX.

(2) Ad Tab. XII. & XIII. pag. 43.

hominibus evenire ſolere. Oeneus Aetolorum rex, condita vinea, optimis fructibus & vitibus referta; quum ad feſtas epulas invitare Deos, iiſdemque primitias quotannis offerre ſoleret, ut etiam canit Homerus (1), forte accidit, ut ſive oblitus, ſive neſcius, Dianam praeteriens, merito honore privarit: quae, laeſo numine ſuo, immaniſſimam belluam APRVM CALYDONIVM immiſit, qui non ſolum Oenei vineam, verum etiam univerſam Aetolorum regionem vaſtavit. Saeviſſimam feram complures Heroes ſagittis conficere conati ſunt, ſed fruſtra: quinimmo non pauci vulnerati cecidere. Praeclariſſimum hoc gloriae monumentum ἐνυαλίῳ *martio*, *bellicoſoque* MELEAGRO contigit, qui Aprum venabulo confodit. Memorant nonnulli, Meleagrum donaſſe Apri caput & pellem Atalantae, quae omnium prima efferatam belluam ſagittis confixit (2): verum longe aliter Etruſcos de hac venatione ſenſiſſe colligo ex hac patera. Siquidem ex eius ſculptura adparet Meleagrum interfeciſſe Aprum Calydonium: ipſe enim aprugnum caput in laevo humero, tamquam illuſtre ſpolium, defert: videmus etiam eum, de re agenda Vatem ſive Sacerdotem quemdam conſuluiſſe, qui ſedet capite laureatus, baculum fatidicum gerens, dextramque auſpicatiſſimo geſtu protendens; quaſi indicet, caput Apri Dianae offerendum, quae adſtat favetque numinis ſui praeſentia; cuius capitis inſigne eſt luna bicornis: vel etiam praecipit, Apri caput & ſpolium in templo eiuſdem Dianae Venatricis ferarumque interfectricis, tamquam anathema, ſuſpendendum: cuius templi epiſtylium & columna ſtriata ordinis Corinthii, in eadem patera ſculpta conſpicitur. Altera vero figura, quae e regione Vatis ſedet, ut opinor, eſt Atalanta: quae maeret, cubito, ut dolentes ſolent, ſubfulto capite ſuo: quae ideo pharetram ſagittis vacuam gerit, ut laborem ſuum in venatione, & promiſſum ſibi ab Meleagro Apri ſpolium oſtendat. Meleager, ut venatores ſolent, venatoriis cothurnis indutus cernitur, capite aperto, nudo corpore, e quo retro chlamys venatoria dependet. Fatis urgentibus ac properantibus, ferunt, Altheam Meleagri matrem titionem ex arca protuliſſe, quo ad aram admoto extinctus eſt (3).

Meleagri comites in venatione Apri Calydonii fuere CASTOR & POLLVX, quos cum eo ſculptos videmus in patera, edita apud Dempſterum Tabula VII. Nomina quae praeferunt inſcripta, ɑVϮƷAꓘ *Kaſtur*, & ƎꓘVϮ˩V1 *Pultuke*, a Graecis & Latinis, non-

(1) Iliad. Lib. I.

(2) Ex Hygino Fab. CLXXIV. Apollodoro Biblioth. Lib. I. ceteriſque Mythologis.

(3) Vide Hyginum Fab. CLXXIV. & quae ad Tab. IX. Columbarii Servorum Libertorumque Liviae Aug. adnotavi pag. 22. & ad Tab. XII. inter Inſcriptiones Donianas pag. XCII. XCIII.

nonnihil differunt. Quomodo vero antiqui Graeci & Latini eorum nomina scripserint, docet Varro (1): Castoris *nomen Graecum*, *&* Pollucis *a Graecis in Latinis litteris veteribus nomen*, *quod est*, *inscribitur*, *ut* Πολυδεύκης, Polluces, *non ut nunc* Pollux.

Alteram eximiam ex aere pateram subiicio in Tabula CXXVI. num. II. nunc primum e Museo Capponio depromtam, quae quum praeferat imagines Castoris & Pollucis, qui pileati sunt, brevique tunica & chlamyde amicti, iuxtaque eos adpositus sit anser seu cygnus, & superne astrum; ex ea intelligimus, Etruscos credidisse, hos Deos natos esse ex Iove & Leda, cum qua in cygnum conversus concubuit. Sunt etiam, qui tradunt, Iovem in formam stellae mutatum, Ledam vitiasse, & Castorem atque Pollucem genuisse. Alii alia de horum Deorum & Helenae generatione fabulati sunt, quae erudite exponit Gyraldus (2). Aris sive sepulcris tum Castor tum Pollux innixi conlocuntur, de quibus Pausanias (3), forsitan de commutanda invicem accipiendaque immortalitate: hinc alter nudis pedibus sculptus; alter vero vinculis & loris, Tusco more, revinctis, quasi ad inferos iam iter facturus. Hanc pateram, pro inferiis mittendis in Deorum Manium honorem, adhibitam fuisse coniicio.

TABVLA CXXVII.

HELENAE
MENELAI ET CASTORVM APOTHEOSIS
caelata in insigni Etruscorum patera.

HELENAM, propter formae dignitatem, qua omnes feminas antecelluit, Theseus omnium primus rapuit, & Athenas deportavit: Atheniensibus id aegre ferentibus, eam Tyndareo patri, & fratribus eius Castori & Polluci restituit (4): quos in hac patera expressos esse, aliquis forsitan censebit: verum quum Heros, in medio sculptus, Helenam complectatur, eumdemque & ipsa Helena blando amplexu teneat, verisimi-

(1) De Ling. Lat. Lib. IV.
(2) Histor. Deorum Synt. V.
(3) In Laconicis Lib. III. Cap. XIII.
(4) Ex Hygino Fab. LXXVII. XCII. Apollodoro Lib. III. Cap. IX. & X. Diodoro Siculo Biblioth. Histor. Lib. IV. 185. Vide etiam Nat. Comitis Mytholog. Lib. VIII. Cap. IX. & Cap. XIX.

ſimilius crediderim, ſculptum eſſe MENELAVM, qui eius gratia, reiectis aliis Heroibus procis, quos Hyginus & Apollodorus enumerant (1), non ſolum coronam & coniugium, verum etiam immortalitatem adeptus eſt; quare in hac inſigni patera, quae nunc in meo Muſeo exſtat, APOTHEOSIN ſculptam eſſe arbitror tum Helenae tum eiuſdem Menelai, qui in medio Caſtorum ſculpti ſunt, quorum capitibus aſtra imminent: alteri vero e Dioſcuris nubes circa caput impoſitae, quod alterna vice apud inferos lateat. Helenae aſtro alia duo minora honoris gratia addita ſunt: caput vero Menelai ſuperne duobus coronis vel diadematibus, in modum floris confectis, exornatur.

Quod vero veriſimilius haec patera exhibeat Menelai in numerum Deorum conſecrationem, teſtem advoco Iſocratem, qui Helenam laudans, eius ope Menelaum inter Deos relatum adfirmat, his verbis: Μετὰ δὲ ταῦτα ΜΕΝΕΛΑΩ τοσαύτην χάριν ἀπέδωκεν ὑπὲρ τῶν πόνων καὶ τῶν κινδύνων, οὓς δι' ἐκείνην ὑπέμεινεν ὥστε τοῦ γένους ἅπαντος τοῦ Πελοπιδῶν διαφθαρέντος, καὶ κακοῖς ἀνηκέστοις περιπεσόντος, οὐ μόνον αὐτὸν τῶν συμφορῶν τούτων ἀπήλλαξεν, ἀλλὰ καὶ ΘΕΟΝ ἀντὶ θνητοῦ ποιήσασα σύνοικον αὑτῇ καὶ ΠΑΡΕΔΡΟΝ εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα κατεστήσατο. Id eſt: *Poſt haec MENELAO tantam reddidit gratiam pro laboribus periculiſque, quae pro ſe ſuſtinuit; ut quum totum Pelopidarum genus perditum eſſet, & malis inſanabilibus oppreſſum; non ſolum illum (MENELAVM) ab his calamitatibus liberarit, verum etiam pro mortali, quum eum DEVM feciſſet, ſibi contubernalem & ADSESSOREM in omne aevum conſtituerit.* Memorat Pauſanias (2) Menelai delubrum, quod ad Therapnen fuit; eo enim in loco Menelaum & Helenam ſepultos tradunt: quare perſpicuum eſt eum pro Deo habitum, divinoſque honores conſecutum eſſe. Helenam quoque Deam factam, eique ſacrificia & vota perſoluta, & cum Caſtore & Polluce fratribus, immortalitatis conſortem factam, docet prae ceteris Euripides (3).

Helena ſeminuda ſculpta eſt, muliebri mundo, mitella, inauribus, armillis & torque, e quo tres bullae Etruſco cultu pendent, ornatiſſima. Illud notandum, quod ſingulorum pedes amicti ſunt calceis. De armis, quibus Menelaus & Caſtores inſtructi ſunt, erit alius dicendi locus opportunior.

TA-

(1) Ibidem, locis ſupraſcriptis.
(2) In Laconicis Lib. III. Cap. XIX.
(3) In Helena verſ. 1683. & in Oreſte verſ. 1638.

TABVLA CXXVIII. CXXVIIII.

AD PARIDIS IVDICIVM
Iuno, Minerva & Venus a Mercurio deductae.

QVamquam Macrobius notet (1), Homerum nullam commemorationem de IVDICIO PARIDIS admisisse; tamen haec fabula adeo celebris est, & maxime omnium antiqua, ut Tusci mortalium vetustissimi ac prudentissimi, in sacris instrumentis, praesertim, quae ad libationes & epulas, ut arbitror, Diis Manibus offerendas, adhibuere, frequenter eam insculpi voluerint. Duas pateras, & quidem Etruscis litteris inscriptas, editas vide apud Dempsterum Tabula IV. de qua nonnulla superius adnotavi (2): alteram in Tabula XXXVIII. his autem pateris, quas nunc primum in lucem profero, nil clarius luculentiusve ad hanc fabulam illustrandum cerni potest. Quod vero Etrusci operis sint, perspicue adparet, tum ex ipsis ornamentis Tuscanicae elegantiae propriis, tum ex vestium calceorumque cultu, atque ex ipso peculiari haec atque alia exprimendi artificio Tuscorum: quae omnia aliter Graeci & Latini, in antiquis sculpturis expressa, vel in libris descripta, nobis reliquerunt. Quis enim umquam vidit Mercurium cum clava adstantem coram Paride, & cum eo conloquentem, sola chlamyde amictum, nudo ceteroquin corpore, aperto capite, absque talaribus, absque petaso pinnato sedentem? Quis in aliis sculpturis, ad hoc tempus editis, Venerem adspexit nudo corpore, studio quodam & arte proiecta veste (quod Paridem iussisse narrat Lucianus (3), ut tres Deae fecerent) tantopere excultam, ornatamque corona radiata, inauribus, torque sive unionum linea: ad haec calceis, in speciem cothurnorum confectis, indutam, ut in his Tuscorum emblematis elegantissimis factitatum videmus? Quis Iunonem & Minervam, intecto capite, pallio involutas; vel Minervam solo diademate, nulla vero cum galea, antea

(1) Lib. IV. Saturnal. Cap. XVI.
(2) Pag. 106. 107. & 112. 113.
(3) In Dialog. Deorum in Paridis Alexandri iudicio Tom. II.

antea adſpexit ornatam ? Quis Paridem, ab Iove delectum tamquam iudicem iuſtiſſimum, ita laſcivientem pinxit, ut ipſe quoque nudi corporis partem, remota ſublataque veſte, oſtentet? Ipſe quoque ſculptus eſt eleganter ornatus (omitto pileum Phrygium) torque, e quo quatuor bullae, venuſtatis gratia, dependent: quae omnia Graeci Latinique ſculptores ac pictores ſeveriores, non, ut Tuſci noſtri, ingenio & ſagacitate aeque pollentes, praetermiſere. Tamquam πάρεργον paterae relatae in Tabula CXXVIIII. caelata eſt ſub pedibus Paridis ac Veneris, ut mea fert opinio, DISCORDIA Dea, quae alata eſt, & pedibus trunca & clauda: ſub umbilico in folia quaedam maiora deſinit corpus nudum; collum vero torque circumdatum habet. Eam quoque cum pedibus ſerpentinis ſculptam vides in Tabula LXXI. num. II. apud Dempſterum. Pallam ſive amiculum poſt humeros reiectum ſiniſtra adtollit. Virgilius (1) & Petronius (2) foeda facie & cum veſte ſciſſa & lacerata deſcribunt. Quum Pelei & Thetidis nuptiae in Pelio monte celebrarentur, quas Dii ſua praeſentia honorarunt, Eris ſive Diſcordia, quod invitata non fuiſſet, contemtum ultura, malum aureum in medium proiecit, in quo litteris notatum, ut quae eſſet formoſiſſima tolleret. Iudicium huius contentionis graviſſimum ab Iove Paridi Alexandro delatum fuit: is Veneri aureum pomum adiudicavit; a qua pro praemio in coniugem obtinuit Helenam mulierum omnium forma, genere & gloria praeſtantiſſimam: quae omnia ex antiquis Mythologis ſunt pervulgatiſſima. Aliqui latentem ſub fabula veritatem explicantes, memorant Paridem, rerum amatoriarum peritum fuiſſe (3), & eloquentiae ſtudioſum; ideoque orationem compoſuiſſe haudquaquam inelegantem, qua voluptatem potentiae virtutique & ſapientiae anteponebat. Ingeniis Poëtarum id cenſent huius fabulae fingendi cauſam praebuiſſe (4). Aliam adfert huius fabulae originem Fulgentius (5).

In patera, relata in Tabula CXXVIII. quae Romae exſtat in Muſeo Collegii Romani, quam ad me, ab Equite Hieronymo Odam delineatam, miſit V. Cl. Franciſcus Victorius ex Equeſtri Ordine D. Stephani, poſt Venerem cernitur aedificium quoddam, epyſtilio & columnis ſubfultum, quod forte refert templum illud percelebre Veneris Migonitidis, Graece Μιγονίτιδος, ac ſi dixeris *Coniugalis*, quod fuit in inſula Grana, in qua Alexandrum Paridem, rapta Helena, cum ea primum congreſſum Homerus dixit, illud-

(1) Aeneid. Lib. VIII. verſ. 702.
(2) In Satyrico Cap. CXXIV.
(3) Vide Lucianum in Dearum iudicio in Dialogis.
(4) V. Cael. Rhodiginum Lib. IV. Cap. XIX. Averanium Diſſert. XXVII. in Virgilium num. *6*. In Euripidem Diſſert. XVI.
(5) Mytholog. Lib. II. Cap. I.

illudque in honorem Veneris faciendum curasse tradunt. Altera elegantior patera exstat apud Illustrissimum Dominicum Borghesium Patricium Senensem, apud quem vidi.

Proposita hac fabula, veteres homines sapientissimi illud intelligi voluerunt, eum solum fortunatum beatumque fore, qui spretis noxiis voluptatibus, sapientiam dumtaxat & opes, quibus omnia Dei bona comparantur, sana mente & iudicio consectatur: e contrario, eum fore infelicissimum perniciosumque patriae suae civem, nec laude nec imperio dignum, qui demens postposita virtute, neglectoque rationis imperio, libidinem & lasciviam studiose complectitur, vitaeque suae sociam eligit Venerem turpissimam.

TABVLA CXXX. CXXXI.

ACHILLIS FATA & post mortem divini honores ei delati, e pictura antiqui Vasis Etrusci exhibentur.

QVod hoc insigne Vasculum fictile, quatuor coloribus pictum, flavo, subnigro, albo & rubro, in conspectum litteratorum hominum proferam, debeo eximiae in me humanitati & benevolentiae Viri Praeclarissimi Iosephi Blanchinii, Presbyteri Oratorii Romani, sacris editis monumentis, de re litteraria ac de Romanae Ecclesiae gloria optime meriti: quo auspice, Reverendissimus Iacobus Del Monaco, Praepositus Congregationis Oratorii in Vrbe Neapoli, ad iuvanda optima quaeque studia oppido deditus, impenseque doctus, delineatum a diligenti pictore, uti & alia Etruscorum Vasa, quae in Bibliotheca exstant, ad me misit; quibus parem gratiam referre minime possum.

Picta Historia ad mentem Homeri, in anteriore huiusce Etrusci Vasis parte, exhibet, ni mea me fallit opinio, ACHILLIS FATA & DIVINOS HONORES; constat enim, hunc Heroum praestantissimum, amore captum Polyxenae, quum eius nuptias peteret, deque iis cum Priami legatis conlocuturus in templum Apol-

linis

linis Thymbraei venisset, a Paride, qui locum insidiis quaerebat, interfectum. Aliqui hoc templum dictum putant a thymbra herba, quae plurima circa illud fuit. In eo etiam vulneratus a Diomede Aeneas, sanitati restitutus a Latona & Diana.

Cernitur Achillis cadaver nudum humi iacens ante aram in templo tetrastylo Apollinis Thymbraei, ex omnibus partibus aperto. Paridem cernimus armis instructum, qui eum hasta confodit. Suspensa in templo sunt duo scuta, forsitan Achillis. Iuvenis ille chlamydatus, qui e propinquo cadavere Achillis interfecti abire videtur, fertque humeris ingentem lapidem, forsitan est eiusdem Achillis umbra: iuxta quam gestibus ludens Satyrus pictus est, quasi Elysiorum felicitatem, apud quos Achilles versabatur, significet. Vasculum arae impositum ostendit sacrificia in honorem Apollinis Thymbraei facta ab Achille, ante quam de nuptiis Polyxenae ageret cum Priami Legatis. Superne duae Deae sedentes in aëre adparent: altera, in sinistra parte Vasis picta, cum capite velato ornatoque radiata corona, ut auguror, est Venus, quae dextrae manus gestu necem Achillis imperat Paridi Alexandro, vel iam patratam comprobat: altera, quae dextra manu crateram cum donis praefert, circa quam picta patera & vitta pendens, est Nemesis bona vel Aeternitas, quae viris fortissimis post mortem divinos honores, & immortalia praemia largitur.

Infra templum Apollinis Thymbraei, idem ACHILLES pictus est pugnans ad Xanthum sive Scamandrum, quem pedum instabilitate collapsum confirmat erigitque Neptunus: cuius velum, divinitatis insigne, praesertim, ut in Diis marinis, ab antiquis pictoribus factum videmus, aura adtollit & inflat. Caput habet radiata corona & nimbo ornatum: de quibus divini numinis insignibus alio in loco. Illud notandum, quod non tridentem, sed hastam habet Neptunus Ποσειδῶν, *terrae quassator*: quam, quum tenere non potuerit, in terram defixit. Homerus, non tantum Neptunum, verum etiam Minervam manibus Achillem comprehendisse & confirmasse, testatur: hic autem solus Neptunus, post humeros urget Achillem additque & vires, ut consurgat (1). Contra Achillem pugnaturus accedit Aeneas, & ictum intentat: hunc excitat instigatque Apollo prope eum pictus, qui sinistra tibiam praefert: habetque ipse quoque caput nimbo exornatum. Ex hac pugna ereptum Achillem ab Neptuno canit Homerus (2).

Kk In

(1) Iliad. Lib. Φ. vers. 284. Vide Tabul. Iliacam apud Fabrettum num. 59. 60. pag. 330. 331. & apud Laurent. Begerum num. 37. pag. 18. 19.

(2) Iliad. Lib. Υ. vers. 318. & seqq. Vide Fabrettum ad Tab. Iliaca num. 59. 60. pag. 330. 331. & Begerum num. 34. pag. 25. 26.

In collo eiuſdem Vaſculi expreſſa videtur Achillis cum Memnone pugna, quam latius deſcribit Quinctus Smyrnaeus (1). Neſtor iniquo animo ferens indignam Antilochi filii ſui caedem, quum ipſe vindictae impar eſſet, Achillis opem, ut eam vindicaret, imploravit, eumdemque contra Memnonem excitavit. Etruſcus pictor, quum exiguo in loco Achillem in quadriga pingere non poſſet, eum equo inſidentem expreſſit. Iuxta equum cernitur ex Amazonum numero una, quae cum reliquis ad opem Troianis ferendam advenerat: quod ex aliis Etruſcorum monumentis mox adferendis, apertius conſtabit.

In poſtica huiuſce Vaſis parte ſupra baſim erecta eſt ara ſepulcralis Achillis, vittis pendentibus & ferali fronde, tamquam encarpo, redimita: ad quam duo iuvenes accedunt, ut reor, ſacra facturi: alter amulam defert lacte plenam, vel melle, aut oleo, quibus libationes in inferiis mittendae conſtabant, quas Graeci χοὰς dixerunt (2): alter vero, ut arbitror, pateram, ad ea ſacra libamina in honorem defuncti Achillis invergenda, oſtentat; non enim ſpeculum eſſe cenſeo, quamvis huic alia ſimilia in Vaſculis Etruſcorum perſaepe occurrant. Ambo ramum arboris, haſtae loco, manibus praeferunt; his enim, Tuſco more, arae Deorum Manium contegi & ornari ſolebant.

Achilles poſt mortem, quam ei in bello Thetis mater eventuram praedixerat, annua ſacra meruit ac divinos honores: neque etiam dubito, a Graecis & ab Etruſcis in Heroum Semonumque numerum conſecratum fuiſſe. Leuce inſula, auctore Strabone (3), ei ſacra fuit: eiuſque incolae eum tamquam Deum venerati ſunt. Ad littus Sigaeum fuit Achillis monumentum, templum & aſylum (4). In Elide, memorat Pauſanias (5), fuiſſe Achillis non aram, ſed cenotaphium, ex oraculo ei dedicatum: ad quod matronae, primis ludorum initiis, die ſtato, inclinante iam in veſperum ſole, inter ceteros, quos Achilli habebant honores, ſolemni ritu pectus plangebant. Alexander Severus in Larario ſecundo, praeter imagines Ciceronis & Virgilii, Achillis quoque & aliorum Heroum ſimulacra habuiſſe dicitur (6). Ex his igitur ſcriptorum teſtimoniis manifeſtum eſt, Achillem divinis honoribus poſt mortem conſecratum fuiſſe, quos ei etiam Etruſci fecerunt, ut conſtat ex hoc inſigni Vaſe.

TA-

(1) Lib. II. a verſ. 480. & ſeqq.
(2) De his vide Henr. Noris in Cenotaphia Piſana Diſſert. III. Cap. V.
(3) Geograph. Lib. VII. 306. Vide etiam Averan. Diſſert. XXIV. in Virgil. num. 2.
(4) Ex Strabone Lib. XIII. 596. Mela Lib. I. Cap. XVIII. Vide Pauſaniam in Corinthiacis Lib. II. Cap. I.
(5) In Eliacis poſt Lib. VI. Cap. XXIII.
(6) Ex Aelio Lampridio in eius vita.

TABVLA CXXXII.

PVGNA GRAECORVM CVM TROIANIS AD PORTAM SCAEAM
ab egregio Etrusco artifice sculpta in Vrna marmorea, Volaterris eruta.

Hanc Vrnam sepulcralem, nuper erutam Volaterris, in Hypogaeo veterum Etruscorum, quod in praediis Franceschiniis per tot secula delituit, statim ac vidi, ut ingenue fatear, obstupui: tanto siquidem opificio, tantoque studio & ingenio sculptam observavi, ut recentiores pictores & sculptores, si belli imaginem, campumque cadaveribus stratum, Heroasque vel vulneratos, vel semianimes, vel strenue pugnantes exprimere velint, hanc pro archetypo ob oculos sibi proponere possint, quam etiam multis in locis inauratam observavi.

Quod vero eadem Vrna sepulcralis repraesentet GRAECORVM CVM TROIANIS PVGNAM AD PORTAM SCAEAM, manifeste evincit eadem porta, clausa quidem, in quam irrumpere, vel perfringere Graeci milites conantur. Inter pinnas adparent capita galeata Troianorum, quae etiam in Tabula Iliaca visuntur. Scaeam dictam censet Eustathius, quia mare versus & Occidentem ducebat (1). Ceterum haec porta ΣΚΑΙΑ ΠΥΛΗ, uti scriptum supra eam est in Tabula Iliaca, fatalis fuit; circa quam multum sanguinis fusum, campusque cadaveribus stratus. Iuxta hanc, ut egregie pingit Homerus (2), ostenditque marmor Aracaelitanum, & Tabula Iliaca, Achilles Hectorem interemit. Per eam vel ampliorem factam numine Divûm, vel cum Troiae muris disiectam, in urbem adtractus est fatalis equus Dureus. Iuxta eam situm sepulcrum Laomedontis regis, cuius imaginem supra dedimus (3). Nil mirum igitur, si Etrusci hanc portam, proeliumque Graecorum & Troianorum circa eam commissum, omnium maxime sanguinolentum & luctuosum, pro ferali emblemate huiusce sepulcri exhi-

Kk 2

(1) Vide Palmerium ad Strabonem Lib. XI. pag. 391. Fabrettum de Columna Traiani Cap. II. pag. 29.

(2) Iliad. Lib. X. vers. 147. 272. 289. 326. 336. 368.

(3) Vide Servium ad Virgilium Aeneid. Lib. II. vers. 612. Laur. Begerum in Tabulam Iliacam, ad num. XXXIX. & LVIII.

exhibendum censuerint. Non minima etiam inter portam Scaeam & inferi regni ostium sive Orcum intercedit similitudo; quare eadem porta Mortem Fatumque designat, & animas, uti ab Homero describuntur, sanguinis avidissimas.

In media pugnantium acie adparet Dea, quae gladium ancipitem dextra ostentat: ea, ni fallor, Bellona est, vel potius Iuno Αρεια, *Martialis:* quam ita adpellare non sine ratione possumus (1), quod sit ductrix & moderatrix bellorum: maxime vero Iuno esse potest, quia Troianis adversa, quam Graecos ad Scaeam portam convocasse, & ad bellandum contra Troianos excitasse canit Virgilius (2):

———— Hic Iuno Scaeas saevissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat. ————

De femina ornatissima, quae supra sepulcrum iacet, dicam, uti etiam de viris, eodem modo sculptis, alio in loco. Hanc Vrnam, e marmore Volaterrano exsculptam, observavi elegantioribus in locis, praecipue in limbis vestium, armis, & in ora clypeorum, fulgenti auro intectam, & variis coloribus picturatam.

TABVLA CXXXIII. CXXXIIII.

PATROCLI FVNVS ET PVGNA DE EIVS CADAVERE feralia Etruscorum sepulcrorum emblemata.

EX his atque aliis mox adferendis illustrandisque Etruscae nationis monumentis, perspicuum esse arbitror, Tuscos probe novisse Troici belli, Heroumque in eo occisorum, historiam; quam Homerus, qui magnitudine operum, & fulgore carminum solus adpellari Poëta meruit, non solum enar-

(1) Vide Oiselium ad Num. Sel. pag. 274. (2) Aeneid. Lib. II. vers. 612.

enarravit, verum etiam graphice pinxit. In Iliaca Tabula, quam Fabrettus & Begerus pererudite illuſtrarunt, num. XXXVIII. & XXXVIIII. duo Heroes ſculpti ſunt, qui in terram vulneribus acceptis cecidere, quos milites in caſtra referre conantur: alter eſt PATROCLVS ab Hectore, alter vero forſitan ACAMAS a Merione occiſus. Huius igitur Iliacae Tabulae exemplo, in Etruſca Vrna marmorea, relata in Tabula CXXXIII. num. I. Heros ille, qui ſemianimis iacet, & manum amphorae inverſae imponit, ut coniicio, eſt PATROCLVS ab Hectore caeſus, armiſque ſpoliatus: cuius cadaver Menelaus ſive Meriones, Aiacis iuſſu, ab hoſtium incurſu protegit, & in caſtra referre conatur: ipſe, licet morti proximus, retinet clypeum, quod etiam ACAMAS facit. Patroclum, in terram prolapſum & amphorae incumbentem, ſagaci conſilio inſculpſit Tuſcus artifex; nam amphora, in qua defunctorum cineres condi ſolebant, mortis ſymbolum fuit etiam penes Etruſcos: quod maxime liquet ex alio ſepulcro apud Dempſterum edito Tabula LXXX. ad finem Tomi II. in quo duo ſervi Libitinarii expreſſi ſunt, qui ſcrobe in terram facto, ſub crypta, Etruſcis litteris inſcripta, iuxta quam ferales cupreſſus conſitae ſunt, cinerariam amphoram recondunt. Iuxta Patroclum adeſt ſaeva Neceſſitas aut Fatum, ſeu potius Mors alata ac volanti ſimilis, cum veſte ſuccincta, quo clarius eius vis & celeritas indicetur: quae dextra ſignificare videtur hominum vitam ſuo arbitrio pendere. Prope Mortem ſive Fatum adſtat, cum capite turrito & veſte bis ſuccincta, BELLONA Dea, cuius imaginem ſuperius adlatam in Tabula VI. num. IV. hinc deſumſimus, quae reiecta in humeros chlamyde claſſicum canere videtur.

Alter Heros, qui vulnere confoſſus iacet, in eadem Etruſca Vrna, qui nam ſit, haudquaquam mihi compertum; nam nec in Tabula Iliaca ſcriptum eſt eius nomen: facile tamen, ut dixi, crediderim eſſe ACAMANTEM a Merione occiſum, cuius fatum prope fatum Patrocli ſculptum eſt in eadem Tabula Iliaca. Quum Volaterris erutam vidiſſem hanc Vrnam marmoream in praediis Franceſchiniis; obſervavi, Tuſcum ſculptorem eximium in pectore Acamantis feciſſe vulnus ſatis profundum, ac rubro ſatiſque vivido colore, qui perbelle ſervatus erat, guttas ſanguinis ex eo manantis pinxiſſe. Illud notandum, hos Heroas fortiſſimos cum Argolicis clypeis in laevo brachio inſertis concidere & occumbere, quod eſt ſummae fortitudinis indicium: forte etiam ita ſculpti ſunt, quia in iiſdem clypeis eorum corpora impoſita ad ſepulcrum deferri, ſepulcroque clypei ſuſpendi ſolebant.

In

In eadem Tab. CXXXIII. num. iI. cernitur nova nupta in geniali thoro locata, ad quam MORS accedit, quasi thorum conscensura, quae se totam, praeter faciem & manus, pallio involvit, supposuitque mento dextrum brachium, ut luctum nuptae, luctum sponso, qui adstans, fert torquem nuptialem, ornatum bullis dependentibus, luctumque eiusdem nuptae parentibus se adferre significet, qui omnes inopino metu perculsi maerent & conlacrymantur.

In sequenti Tabula CXXXIIII. num. I. ex Vrna e Tiburtino lapide, eruta in agro Perusino, una cum altera, quae subiicitur, quaeque nunc adservantur in Aedibus Nobilissimorum Comitum de Crispoltis, exhibetur Heroum Graecorum & Troianorum PVGNA DE PATROCLI CADAVERE. Semianimis PATROCLVS iacet, vel si mavis etiam mortuus, cuius corpus humana specie amplius & mole maius effictum est a Tusco sculptore, & quidem data opera; nam post mortem defunctorum umbras humana specie grandiores augustioresque esse & adparere veteres censuerunt. Qui Patrocli cadaver adtollit protegitque clypeo, est MENELAVS, quem canit Homerus, ad caput stantem, PATROCLVM invictissimum Heroem extinctum, strenue tutatum esse. Prope Menelaum, sublatis ad caelum manibus, quod subito dolore perculsi homines facere solent, tristi nuntio commotus, adstat e Graecorum agmine vel Glaucus Hippolochi filius, vel Idomeneus, vel Meriones. Caput nudum habet: est etiam marmor (rariora fere semper tempus labefactat) non paucis in locis corruptum; quare quum ante meos oculos pictor id ipsum, uti & reliqua, delinearet, putabam forsitan esse feminam: veniebatque in mentem Minerva, quae, ut docet Homerus, saevissimam pugnam super Patroclo excitavit: verum esse Graecum militem, fata Patrocli dolentem, diligenter observavi. Patrocli pedem laevum iniectis vinculis lorisque constringere conatur e Troianis forte HIPPOTHOVS, Lethi Pelasgi filius, uti idem Homerus exponit. Hunc memorat ab Aiace occisum fuisse. Cernitur enim AIAX terribili vultu strenue avertens Troianos a Patrocli cadavere, qui districto gladio, caedem atrocissimam minitatur. Heros ille, qui arrepto sinistro pede Patrocli, eum ad se trahere nititur, & ad Troianorum castra ducere, eiusque opimis spoliis potiri (nam ad eius pedes iacet galea) est HECTOR, eiusdem Patrocli interfector, quem Apollo egregie adiuvit in hac pugna: in qua describenda Homerus Iliadis librum XVII. fere totum impendit.

Ad Mortem & Fatum designandum, in altera Vrna, quae sequitur in eadem Tabula CXXXIIII. num. iI. expressus est

casus

casus Herois ex equo pugnantis, quem alter Heros conatur interficere, alius vero adcurrens, tuetur, ni fallor. Nusquam legimus apud Homerum, Heroas tum Graecorum, tum etiam Troianorum, singulari equo insidentes pugnare consuevisse; quare puto, Tusco artifici perdifficile visum esse, eum in curru, biiugis equis tracto, proeliantem repraesentare. Forte refert Menalippum: quem ruina corporis armorumque prostratum, ut canit Homerus, Antilochus facili negotio occidisset, nisi Hector adveniens, eum e mortis faucibus, hoste perterrefacto, eripuisset. In re vero valde obscura, nihil definio: coniecturam tantum propono.

Patroclum, tam diro immaturoque fato mortuum, Myrmidones omnes luxerunt: solemnesque inferias & funebres ludos in eius honorem celebrarunt. Achilles duodecim iuvenes, ut Homerus memorat, ad eius sepulcrum, quod cum eo postea commune habuit, patrio ritu mactavit: comamque suam, quam Sperchio amni voverat, totondit (1): idque etiam omnes Graeci fecerunt, toto Patrocli cadavere crinibus contecto (2).

TABVLA CXXXV. CXXXVI.

AMAZONVM CERTAMINA cum Hercule & Theseo & ad Troiam pro Troianis, e sepulcris veterum Etruscorum declarantur.

EVrystheus, quum nonum laborem Herculi demandasset, ut Hippolytae Amazonum reginae, quae circa Thermodoontem amnem habitabant, cingulum ad se adferret, ut Admetae filiae suae, illud cupienti, obsequeretur; Hippolyte Herculem, ad Themyscirae portum adpulsum, adiit: & adventus causam percontata, zonam se daturam promisit. Iuno, sumta Amazonum unius forma, multitudinem adiit, nuncians reginam ab advectis hospitibus rapi. Tum illae captis armis, in navem equo vectae decurrunt. Hercules, ut armatas Amazonum co-

(1) Homerus Iliad. Lib. XVIII. (2) V. Averanium Diss. XXVII. in Anthol. 6.

copias profpexit, ratus id iam non fine dolo fieri, Hippolyten necavit, & zonam abftulit (1).

Hanc fabulam exhiberi puto in Vrna elegantiffima, quae longa eft pedes Romanos circiter tres; lata pedes fere totidem, quae exftat Tuderti in Xyfto Palatii Priorum. Hanc peraccurate delineatam ad me mifit Praeful Praeftantiffimus Ioannes Bottarius, & ipfe de antiquitatis eruditione, praefertim facra, optime meritus. Id evincit Dea, quae inter pugnantes Amazonas adparet, redimita caput radiata corona, tradito auris inflando peplo, quo exornatur. Amazones perbreve iaculum contra Herculis hofpites, iam paene proftratos deiectofque e curribus, in quibus pugnarunt, intorquent, ftrenuiffimeque proeliantur. In medio Amazonum adeft, muliebri fpecie efficta, NECESSITAS vel MORS, vel una e PARCIS, quae etiam Amazonas caedere, licet eius brachia fracta fint, videtur. In utroque fepulcri latere fculptae Furiae alatae, quae gladium educunt, & necem minitantur.

Hoc Sepulcrum rariffimum cenfeo, quia nullum aliud vidi, in quo fuperne duae defunctorum imagines, nempe vir & uxor, fculptae confpiciantur. Pro cineribus recondendis principum virorum, nempe alicuius Lucumonis, eiufque coniugis, inferviffe videtur; nam femina radiatam coronam capite gerit.

Amazones ulturae damna, ab Hercule fibi inlata, cum Scytharum auxiliariis copiis, Graecos adgrediuntur. Singulari vero exarferunt odio in Athenienfes, quod Antiopen (alii Hippolyten volunt) Amazonum reginam Thefeus Athenienfium rex in fervitutem adduxiffet. Igitur conferto proelio, Thefeus, quod Athenienfes virtute pollerent, Amazonas vicit, ac partim in acie caefas, partimque in fugam coniectas, Attica expulit (2). Hanc Amazonum pugnam cum Thefeo, ut arbitror, refert marmorea Vrna relata in Tabula CXXXVI. quae etiam omnium artificio & anaglyphi operis dignitate eft elegantiffima. Perufiae olim exftabat apud Nobiles de Conftanzis: nunc vero apud Vgolinios heredes cum ceteris in fuburbana Villa in Perufino agro adfervatur. In Dempfteriano Opere in Tabula LXVIII. num. I. haec Vrna perperam expreffa eft, & longe ab archetypi fide (3); quare rurfum accuratius delineatam a diligenti pictore, in lucem proferendam effe cenfui.

Tres vero in hoc marmore Amazones fculptae funt, quae in bello contra Athenienfes cum virtute, tum bellandi fcientia principes

(1) Ex Apollodoro Bibl. Lib. II. Cap. IV. §. 9. Diodoro Sicul. Lib. IV. pag. 90. Paufania in Eliac. pr. Lib. V. Cap. XI.

(2) Ex Diodoro Siculo Lib. IV. Biblioth. Siculae pag. 163.

(3) De hac nihil differuit Cl. Bonarrotius.

cipes fuere. Ea, quae equo pellibus ſtrato inequitat, in ſpeciem viri effiċta, forte eſt Antiopa, quae Theſei viri ſui partes ſtrenue defendit: caeſaque a ceteris Amazonibus, heroicum vitae exitum ſortita eſt, ut ſcribit Diodorus Siculus (1). Hanc Theſeus tutatur, impoſita capiti eius manu, ut imminens vulnus, quod una ex Amazonibus intentat, effugiat. Altera, ut videtur, Amazonum regina (nam habet caput diademate revinctum) obnixo in terra altero genu, diſtricto gladio acerrime pugnat, clademque hoſtibus miſerrimam minitatur. Belli Amazonici Hiſtoriam, multis fabulis refertam eſſe, ſcriptorumque inter ſe ſententias non convenire, adnotat Plutarchus, quem vide (2).

Hectore caeſo, latura auxilium cum Amazonum agmine Troiam advenit PENTHESILEA regina, Martis & Otreres filia, quam Achilles, adverſum ſe pugnantem, interemit: cadentem vero, ut eius pulchritudinem, detracta galea, contemplatus eſt, pietatis cauſa in ulnas recepit ac ſuſtinuit: mortemque ei intuliſſe vehementer illum poenituit. In laevo igitur huiuſce Vrnae latere cenſebit forſitan aliquis, ſculptum eſſe Achillem, qui Pentheſileam iaculo interficit: verum meo iudicio nil huius rei adparet; nam quum differat veſtium cultu, nudoque fere cernatur corpore: quum e contrario Amazones tunica brevi utrimque aperta, ſine manicis, amictae ſint, itemque armillas in dextro brachio habeant, & prolixam caeſariem: potius credo, ſculptum eſſe COROEBVM, qui Caſſandrae iniuriam non ferens, quum eius nuptias pactus eſſet, ultimum poſt Amazonas Troianis praeſidium advenit: quem, ut notat Q. Smyrnaeus, DIOMEDES, vel, ut auctor eſt Pauſanias, NEOPTOLEMVS occidit (3). Melius igitur cum caede Amazonum convenit Coroebi nex; hi enim omnes Troianis ſuppetias ferentes, in proelio occubuere. Gladio tantum armatae Amazones in hac ſculptura proeliantur. Bipennem quoque in bello adhibuiſſe non latuit Etruſcos, uti vidimus ex pictura Vaſis ſuperius editi in Tabula CXXX. quae etiam caput galea munire conſueverunt. In hac tamen Vrna, Etruſca quidem, uti ex inſcriptione & ex ipſa ſculptura liquet, Amazones, capite aperto, ſine haſta, ſine pelta, ſine iaculis, vel ſagittis, vel etiam bipennibus, ſolo gladio pugnant: quod eſt notatu maxime dignum (4).

(1) Bibl. Hiſt. Lib. IV. pag. 163.
(2) In Vita Theſei.
(3) Vide Begerum in Tab. Iliacam num. 61.
(4) V. Petr. Petitum in Diſſ. de Amazonib.

TABVLA CXXXVII.

HERCVLES CROTONEM EX IMPRVDENTIA OCCIDENS.

Etruſcae Sponſae, immaturo funere raptae, ſepulcrum adfertur.

HERCVLES Pollens, Invictus, non ſolum immania monſtra, verum etiam complures homines ſceleratos & impios, compluresque Tyrannos interfeciſſe memoratur. Ex his valde pervulgata nex Buſiridis Aegyptiorum Tyranni, qui hoſpitum, in regnum ſuum delatorum, ſanguine manus polluebat, quem Hercules interfecit (1). Poſt haec, adverſo Nili flumine in Aethiopiam ſubvectus, regem Aethiopum Emathionem, a quo bello & armis laceſſebatur, neci tradidit. Occidit etiam ex Argonautarum numero Iphitum, Euryſthei, qui certamina ei imperavit, fratrem, ſtrenue ſecum dimicantem: quem facile referre poteſt Etruſca Vrna cineraria, quae exhibetur in Tabula CXXXVII. num. I. Tota Italia, ac maxime Etruria peragrata, ferunt, Herculem, ex Sicilia reducem, dum per maritima iter faceret, & boves traiiceret, interfecto Lacinio, qui boum nonnullos abſtulerat, CROTONIATEM quoque forte ex imprudentia necaſſe: cuiuſmodi vero necis, re cognita, quum poenituiſſet, eumdem Crotoniatem funere ac ſplendido monumento honeſtavit, & clarum exinde oppidum defuncti nomine futurum accolis praedixit (2). Hoc igitur facinus, quod Etruſcis maxime cognitum famaque pervulgatum fuit, veriſimilius credam ſculptum eſſe in hac Etruſca Vrna, etſi etiam alia non negem poſſe congruere.

Adfertur in eadem Tabula CXXXVII. num. II. Vrna elegantiſſima e Tiburtino lapide, quae Peruſiae exſtat apud Nobiles Viros de Meniconibus, quae inſcripta eſt Etruſcis litteris; operculum vero Latinis & quidem antiquiſſimis: ex qua feminam, praenomine inſignitam, notare poſſumus: qui mos forte primum ab Etruſcis ortum habuit; legitur enim A. THORMENA. A. F. PIST....

hoc

(1) Vide Diodorum Siculum Bibl. Hiſtor. Lib. IV. pag. 157.

(2) Ex eodem Diodoro Siculo ibidem pag. 161.

hoc est: *Aula Thormena*, *Auli Filia*, *Tist.....* forte *Tiste*. Cernitur imago nuptae, pectore tenus expressa, quae ornata est inauribus & armillis: sinistra Venereum speculum tenet, in quo vultum suum considerat. Quod maxime notatu dignum, caput flammeo velatum habet; eo enim vel matronae vel novae nuptae, boni ominis causa, amiciebantur solemni nuptiarum die. Lutei coloris fuisse tradunt, quasi servandi pudoris & maritalis concordiae perpetuum monumentum. Graeci quoque, quo die (1) sponsa in publicum prodibat, amiculo, seu peplo, seu flammeo eam tegere consuevere (2): quod vero ad luteum flammei colorem pertinet, Romanos ab Etruscis hoc institutum accepisse, auguror.

TABVLA CXXXVIII. CXXXVIIII.

AVGES ET TELEPHI fabula, Etruscorum sepulcrorum emblema.

AVGES & TELEPHI fabulam, ad excitandas spectatorum lacrymas & miserationem, aptissimam esse veteres Tusci existimarunt. Hanc itaque in tribus Etruscis Vrnis sepulcralibus sculptam vidi: e quibus altera elegantior exstat apud Nobiles Giacominios in Villa ad Bonazam: altera vero Volaterris, in domo cuiusdam rustici; hisque alia fere similis apud me adservatur. In ea narranda veteres Mythologi, Hyginus (3), Diodorus Siculus (4), Apollodorus (5) ceterique non concordant. Quae vero memorantur a Pausania (6) ex Hecataeo, cum his Etruscorum sculpturis magis convenire videntur. Aleus mares habuit liberos Lycurgum, Amphidamantem & Cepheum: filiam Augen. Cum hac Hercules concubuit, quum forte Tegeam venisset. Id ubi ex puerperio filiae rescivit Aleus, puerum cum

 matre

(1) Vide Ferrarium in Analectis de re Vestiaria Cap. XXIV. Pitiscum in Lexico in voce *Flammeum*.
(2) Ex Polluce Lib. III. Cap. III. §. 4.
(3) Fab. XCIX. ac C.
(4) Biblioth. Hist. Lib. IV. pag. 166. 167.
(5) Biblioth. Lib. II. Cap. VI. §. 4. & Lib. III. Cap. IX.
(6) In Arcadicis Lib. VIII. Cap. IV. & Cap. XLVI. & Cap. XLVIII.

matre in arcam conclusos, in mare abiecit. Delata aestu arca est ad TEVTHRANTEM ditissimum hominem, ea tempestate imperantem ad Caicum amnem: qui puellae forma illectus, eam, ut aliqui tradunt, sibi matrimonio iunxit.

Igitur, qui in littore sedet, est Teuthrantes Mysiae Dynastes: qui vero urnam ligneam defert, est Nauplius Neptuni filius, cui Aleus filiam suam, ab Hercule vitiatam, tradidit, ut arca inclusam in mare demergeret: qui edicto eius non parens, Augen in Naupliam adduxit, quae in silva, Parthenio monti proxima, vel, ut aliqui narrant (1), in templo Minervae Pantheniae, puerum peperit. Hunc a cerva lactatum, TELEPHVM vocatum, Minervaeque providentia servatum adfirmant. Etrusci forsitan haec aliter evenisse audierunt: neque a cerva lactatum, sed ab aliqua femina: eaque forsitan est, quae manibus ad maerorem significandum superpositis, in navi iuxta puppim relicta est, ut clarius cernitur in Vrna Volaterrana in Tabula CXXXVIIII. Prope eam in eadem navi adest Nauplii famulus, qui urnam ab alio famulo cupit accipere.

Reliqui extra navem, Etrusco opere ornatissimam, atque variis sculpturis elegantissimam, pulcherrimo ordine, exiguo in loco (nam singulae Vrnae vix latitudine excedunt pedes duos Romanos) dispositi conspiciuntur. In littore, regia in sella sedet TEVTHRANTES, qui adtonitus Augen cum Telepho puerulo ad se venientem intuetur. Augen, dum linqui animo, & submittere genu incipit (quae mirifice Tusci artifices expressere) Nauplii alter servus, & Thelephus ipse sustinent, ne collabatur. Adstat etiam opem ferens navis gubernator, qui, palmulam tenet, vel, ut in Tabula CXXXVIII. palmulam simul & tubam marinam, quam Etrusci, rei maritimae peritissimi, invenerunt.

Ex his sculpturis videmus, Tuscos artifices in Historiis exprimendis, figuras, vestium cultum, & aetates hominum variasse: non vero rem ipsam, quam repraesentabant. Aliter hanc fabulam expressit Graecus artifex, ut suspicabar, in gemma Medicei Thesauri, quam editam vide in Tom. II. Musei Florentini Tabula XLIII. num. 1I. Multa Telepho infortunia post haec accidere: multa etiam Augae, quae narrat Hyginus (2); quare nil mirum, si Etrusci, quae ipsis fata evenere, feralia sepulcrorum emblemata esse voluerunt.

De navi, eiusque structura, ornamentis instrumentisque, alio in loco opportunius disseram.

TA-

(1) Ex Hygino & Apollodoro locis citatis. (2) In Fabula C. & CI.

TABVLA CXL.

HECVBAE SEV CASSANDRAE fatale connubium, pro ferali emblemate, ſculptum in ſepulcro Etruſcorum vetuſtiſſimo.

FAtorum voluntate & imperio everſa incendioque conſumta TROIA, Graeci Heroes direptis immenſis opibus atque opimis ſpoliis, queis naves onerarunt, haud ſatis contenti, antequam in patriam redirent, Troianas quoque feminas omnium lectiſſimas, regioque natas ſanguine, ſeu connubio iunctas, ſeu nuptiarum expertes, omni conatu uxores ſibi abducere ſtuduerunt. Sortitione facta, Andromache obvenit Neoptolemo, Polyxena Pyrrho: quam tamen ad placandam iram immitis Achillis iam fato functi, ut facilem ſibi reditum in patriam pararent, ad eius aram mactarunt. CASSANDRA ſorte contigit AGAMEMNONI, VLYSSI vero mater omnium infeliciſſima HECVBA. Hae igitur e ſummo rerum, felicitatis & gloriae faſtigio in ſervilem conditionem deiectae, reliquum vitae tempus, adſiduo moerore confectae, longe luctuoſiſſimum exegere.

Animo incertus pendeo, cuius nam ex his feminis infeliciſſimis, ferales nuptiae in hac Vrna exhibeantur, quam nuper erutam vidi Volaterris in praediis Franceſchiniis. Ea marmorea eſt, longa pedes duos & uncias quinque, alta pedem unum & uncias quatuor. HECVBA facile credi poteſt, vi ad Vlyſſem adducta a Talthybio, qui eam impellit, iaculoque ſe illam percuſſurum minatur, ni pareat. Hunc alii duo ſocii ſequuntur ſimiliter chlamydati, quorum alter ſecurem, alter praelongam haſtam tenet. Sequitur alius, eodem cultu veſtium ornatus, qui canem adlatrantem vinculo adligatum ducit: forſitan eſt aliquis militum, incendiariorum ductor; nam canes ignitas faces gerentes facile in multa loca penetrare poſſunt: ideoque gerit in humeris extinctam taedam, qua forſitan Troianorum aedes incendit. Cernitur prope hunc puella, quae veſtem adtollens, ad fugiendum parata videtur; quaſi e manibus Graecorum elapſa, ne foedo connubio iungeretur. Hecubam vi tractam ad Vlyſſem, ita Q. Calaber de-

ſcri-

ſcribit (1), magnoque gemitu fata ſua deplorantem, ut eius deſcriptio cum hac ſculptura mirifice conveniat. Verum quum Hecuba ſenili aetate gravis fuerit, nec iuvenili floreat ſpecie, uti mulier ſculpta in hac Vrna: nec vultus lineamenta ſenis ſedentis cum Vlyſſe conveniant; potius credam, eam feminam eſſe CASSANDRAM, vi a Talthybio abſtractam ductamque ad AGAMEMNONEM regem, qui in regia ſella ſedet, eamque accipiat ne, an reiiciat, ſecum meditari videtur. Iuxta eum ſtat Augur ſeu Vates pallio tectus, qui futura forſitan pandit. Siquidem Caſſandra non omnino a connubio Agamemnonis repugnare videtur; nam Tuſcus artifex ingenioſiſſimus, etſi eam exhibuerit vi adductam coram rege, tamen ita expreſſit, ut regem ſiniſtra manu comprehendere atque amplecti videtur: quam quidem rem, quo animo ſit factura, eadem Caſſandra Hecubae matri maeſtiſſimae ita aperit apud Euripidem (2):

Μᾶτερ, πύκαζε κρᾶτ' ἐμὸν νικηφόρον,
Καὶ χαῖρε τοῖς ἐμοῖσι βασιλικοῖς γάμοις,
Καὶ πέμπέ τε. κἂν μὴ τἀμά σοι πρόθυμά γ' ῇ
Ωθειβιαίως. οὐ γάρ ἐστι Λοξίας.
Ελένης γαμεῖ με δυστυχέστερον γάμον,
Ο τῶν Αχαιῶν κλεινὸς Αγαμέμνων ἄναξ.
Κτενῶ γάρ αὐτὸν, κἂν τι πορθήσω δόμους,
Ποινὰς ἀδελφῶν καὶ πατρὸς λαβοῦσ' ἐμοῦ.
Αλλά τ' ἐάσω, πέλεκυν οὐχ ὑμνήσομαι,
Ος εἰς τράχηλον τὸν ἐμὸν εἶσι, χ' ἀτέρων.
Μητροκτόνους τ' ἀγῶνας, οὓς οὐ μοὶ γάμοι
Θήσουσιν, οἴκων τ' Ατρέως ἀνάστασιν.

Mater orna meum caput victorioſum,
Et gratulare meis regiis nuptiis,
Et deduc quoque me, *& niſi mei* greſſus *tibi ſint* ſatis *promti*,
Trude me *violenter. haud enim eſt Apollo*, qui me ducit;
Sed *infeliciore coniugio*, *quam* Paris *Helenam*, *me ducit uxorem*
Agamemnon ille inclytus Graecorum rex.
Interficiam enim ipſum, *& viciſſim vaſtabo domum* eius,
Sumens poenam pro interfectis fratribus & patre meo.
Sed cetera omittam. non lamentabor ſecurim,
Quae per meum iugulum ibit, *& aliorum*;
Nec parricidialia certamina, *quae ex meis nuptiis*
Orientur, *& familiae Atrei everſionem.*

Haec

(1) In principio Lib. XIV.

(2) In Troad. verſ. 353.

Haec interim dum ſcribo, venit in mentem, an ſculptura huius Vrnae elegantiſſimae referre poſſit fatum formoſae BRYSEIDIS, quam rex Agamemnon per Talthybium & Eurybatem praecones ſeu feciales (1) ab Achille abduci, ſibique reddi imperavit. Invito aegroque certe animo id fieri paſſus eſt Achilles: neque etiam ſine lacrymis ſpectare potuit puellam ſibi cariſſimam, e conclavi ſuo a Patroclo abductam, a ſe diſcedere. Ipſa quoque BRYSEIS invita ac moeſta, ire cum his paene recuſavit, & ab Achillis amplexu divelli aegerrime tulit. Rem omnem aperit Homerus in primo Iliadis libro; fletumque & lamenta BRYSEIDIS exponit eleganter Ovidius (2). Expendent viri docti, an haec cum huiuſmodi Etruſca ſculptura convenire poſſint: mihi quidem obſtare videntur; primum, quia imago viri in regio throno ſedentis, potius regi Agamemnoni, qui, regiae poteſtatis & ſacerdotii inſigne, virgam praefert, quam Achilli convenit, qui iuvenis, nec annis gravis, fingi ſolet. Si enim eſſet Achilles, iuxta naves effingendus fuerat, iuxta quas ſedentem pinxit Homerus. Bryſeide vero diſcedente, idem Homerus memorat, Achillem, erumpentibus lacrymis, ab aſpectu ceterorum deflexiſſe, ſolumque ad oram maris reſediſſe, manibuſque ad caelum ſublatis, Thetidis opem imploraſſe. Praeterea neſcio quid in tali eventu ſignificare poſſet vir ille, qui extinctam facem defert in humeris, & copula trahit canem: & puella illa fugiens. De his igitur docti viri iudicium ferant.

TABVLA CXLI.

POLYXENA
ad Achillis tumulum immolata, ex anaglypho Etruſci ſepulcri.

Achillem, amore captum POLYXENAE, Priami regis filiae, forma pulcherrimae, Paris & Deiphobus fratres, in templo Apollinis Thymbraei, quo ad agendum de nuptiis ſororis convenerant, inermem, & nihil tale opinantem, ex inſidiis interfecere (3), uti adlata inſignis Etruſci Vaſis

(1) Vide etiam Pauſaniam in Eliac. prior. Lib. V. Cap. XXIV.

(2) Heroid. Epiſt. III.

(3) Ex Hygino Fab. CX.

Vaſis pictura, ad Tabulam CXXX. paullo ante obſervavimus. Graeci capta Troia, patriam datis velis repetentes, dum Achillis ſepulcrum praetereunt, ab eius umbra e tumulo adparente, admonentur, numquam in patriam ſecundis votis & auſpiciis redituros, niſi mactent ad ſepulcrum ſuum Polyxenam virginem ſibi deſponſam, ſuiſque Manibus debitam, cum qua nuptias apud Elyſios celebret. Graii hoc prodigio adtoniti, ſuadente Vlyſſe, Achillis voluntati obſequendum, & Polyxenam, quamvis multis diſſentientibus, ipſoque in primis rege Agamemnone, ad Herois fortiſſimi ſepulcrum mactandam eſſe cenſuere: idque ſacrificium (quod tamquam immane facinus, ut notat Pauſanias (1), Homerus conſulto praetermiſiſſe videtur) NEOPTOLEMO demandatum perhibent. Quod vero ab eo perfectum fuerit, confirmat Iliaca Tabula num. CXIII. quam Fabrettus & Begerus illuſtrant. In ea ſculpti Vlyſſes & Calchas, qui cum Camillo, amulam praeferente luſtralis aquae, iuxta Neoptolemum, cuius nomen in limbo eiuſdem Tabulae ſcriptum eſt, adſtant ſacrificio Polyxenae: cui quidem Talthybius apud Euripidem (2) totum exercitum Graecorum adfuiſſe memorat. Complures ſcriptores nomen illius viri, qui Polyxenam mactavit, ſilentio praetereunt (3). Alii Troade ad buſtum Achillis caeſam ſcribunt, uti Virgilius (4):

O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Troiae ſub moenibus altis
Iuſſa mori, quae ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile.

Euripides eam in Cherſoneſo ad inanem & honorarium Achillis tumulum immolatam fuiſſe; Philoſtratus (5) vero, eam ultro ad ſepulcrum Achillis ſponſi ſui gladio incubuiſſe, adfirmant.

Pinxit Polyxenae caſus aliaque Polygnotus ad mentem Homeri, aliorumque ſcriptorum de Ilii excidio, tum Athenis, tum Pergami, quas tabulas in his locis ſe vidiſſe teſtatur Pauſanias (6).

Nunc primum igitur ex hoc inſigni Etruſci ſepulcri fragmento, quod exſtat in meo Muſeo, videmus quomodo Tuſci artifices, fatale POLYXENAE ſacrificium exhibuerint: quod quidem Graecorum ſculpturis partim reſpondet, partim etiam non parum diſcre-

(1) In Atticis Lib. I. Cap. XXII. Vide Averanium Diſſ. XVII. & XXIII. in Euripid.
(2) In Hecuba verſ. 522.
(3) In Anthologia Lib. IV. Cap. IX.
(4) Aeneid. Lib. III. verſ. 321.
(5) In Heroicis. Vide Turnebum Adverſar. Lib. XI. Cap. XIX. Vide Muſei Flor. Tom. II. Tab. LXXVII. num. I.
(6) In Phocicis Lib. X. Cap. XXV. & in Atticis Lib. I. Cap. XXI.

discrepat. Enim vero iuxta Polyxenam, quod alii artifices non fecere, FATVM, seu PARCA, seu NEMESIS, seu e FVRIIS una, volanti similis, alis expansis sedet, quae tam immane facinus aversari videtur; nam alio caput & oculos detorquet, ne caedem adspiciat. Neoptolemus, ornatus circa collum torque & bullis, laeva crines puellae, retro collectos, virginum more, uti a Pausania describitur (1), tenet: dextraque gladium per eius iugulum se adacturum minatur. Polyxena stat ad monumentum Achillis, nempe ad columnam, in qua eius cineres in urna conditi fuere. Ea genu interim collapsa, tantam diligentiam adhibuit, ut honeste caderet: quod notat ex Tragicis Clemens Alexandrinus (2).

Ne locus in hac Tabula vacuus relinqueretur, fictilem Vrnam elegantissimam, ectypo opere confectam, e meo Museo producendam esse censui. Pugnantes Heroes picti sunt compluribus adhuc florentibus coloribus. Etrusci characteres, rubro colore depicti, etsi in fine aliquantulum fugientes, maiori tamen ex parte adhuc vividi perennant. Hanc ut publici iuris facerem, dono mihi dedit, vir humanitate flagrantique in bonas artes studio conspicuus, Comes Robertus Zefferinius. Forte exhibet Hectorem ab Achille, vel Acamantem a Merione interfectum, ut docet Iliaca Tabula num. XV. & LXII. & LXIII.

TABVLA CXLII.

POLYMESTOR

defossis oculis, una cum filiis ab Hecuba necatus, ex antiquo Etrusci sepulcri anaglypho ostenditur.

NVllum esse facinus tam immane, tam barbarum, quod non auri cupiditas homines cogat perpetrare, inter cetera exempla, declarat POLYMESTORIS avaritia, cum summa crudelitate coniuncta (3). Is enim Thraciae rex, a Graecis, qui omnem Priami stirpem extinguere cogitarunt, magno auri pondere accepto, Polydorum Priami filium, quem se educaturum ac diligenter servaturum cum Troica gaza, obstrictus

(1) In Phocicis Lib. X. Cap. XXV.
(2) Stromatum Lib. II. versus finem.
(3) Vide Averanium Dissert. XI. in Euripidem num. I.

iure hoſpitii & adfinitatis, promiſerat, impie & crudeliter necavit, atque in mare abiecit. Hecvba, ut id comperit, dolore atque odio exagitata, Polymeſtorem ſimulato animo ad ſe cum liberis adcerſit: eoque ſceleris convicto, coram ſe oculos ei defodi, filioſque una necari iuſſit: quae omnia, ex Euripide ſatis perſpicue vulgata (1), cum hac Etruſcorum ferali ſculptura egregie concordant; quamvis aliter rem narret Hyginus (2).

Cernitur Hecuba regio in ſolio ſedens, quam ira furentem quidam cohibet. Adſtat non longe Agamemnon, regiam praeferens virgam, uti ſuperius obſervavimus, cuius opem Hecuba imploravit, ut apud Euripidem legitur. Polymeſtorem in utrumque genu collabſum, duo milites apprehenſis eius manibus ſumma vi tenent, ut ſibi ab altero erui oculos ſinat: qui idcirco eius imminet humeris, eiuſque caput per crines apprehenſum, ſurſum adtollit, ut facilius oculos confodiat. Adſtant eiulantes duo filii eiuſdem Polymeſtoris. Duae ancillae Hecubae, opem pro miſeris, eorum commotae calamitate, implorant: ni forte, quae cultu ornatior eſt, licet paſſis capillis, ſit uxor Polymeſtoris, quam ancilla pediſequa dolore atque ira preſſam retinere conatur.

Exſtat hoc marmoreum Etruſci ſepulcri anaglyphum, exquiſita arte & elegantia abſolutum, in Muſeo Mediceo: quod vero ſit Tuſcanici operis, etſi viderit, non tamen adſeruit V. C. Franciſcus Montanius Comes, qui in eo ſculptum eſſe cenſuit Phoenicem, iuſſu Amintoris patris occiſum (3).

TABVLA CXLIII.

VLYSSES APVD CIRCEN POTVS
e pictura Etruſci Vaſis Bibliothecae Vaticanae.

ETruſcarum antiquitatum primus indagator & interpres Senator Bonarrotius cenſet, Homerum a Tyrrhenis didiciſſe complures fabulas, quibus, externis quoque aliarum nationum additis, vlyssis vitam exornavit (4): quod etiam adnotavit Strabo (5), ubi de fabuloſis hiſce narrationibus, Ita-

(1) In Hecuba verſ. 1116.
(2) Fab. cix. Averanium, ibidem.
(3) Vide Tom. xxxii. Ephemerid. Litterat. Italiae, a Venetis Auctoribus edit. pag. 93.
(4) Ad Monum. add. Dempſt. §. xxi. p. 22.
(5) Geograph. Lib. v. num. 224.

Italiae peculiaribus, agit. Profecto Homerus, dum exponit Vlyssis errores & pericula, uti observat Heraclides Ponticus (1), tamquam exemplum fortitudinis, prudentiae sapientiaeque, nullis territum adversis, nullis illecebris & voluptatibus delinitum, imitandum proponit Heroëm aerumnosissimum. Hunc Tyrrheni, auctore Tzetze (2), Nᾶνον, id est *vagum* vel *errantem*, vel potius, ut censet Bernardus Martinus, Πλάνον cognominarunt: eumque inter Semonas ita coluerunt, ut eius gesta in sculpturis & picturis, ad exemplum spectantium, exhibenda esse censuerint. Nonnulla ex his, quae ad nostram aetatem pervenere, adferre lubet: ac primum e pictura Etrusci Vasis, alti pedes duos, coram Circe adstans Vlysses exhibetur. Eadem Dea in sella sedens, seminuda, calceis, armillis & inauribus ac pulcherrima mitra exornata, pendente ab humero unionum linea, dextra crateram offert Vlyssi, qui ad eam modo advenisse fingitur. Ipse, more Heroum, toto corpore nudus adstat; ornatus tamen hasta & ocreis, cristatam galeam gerens capite: iuxta quem adpictus cernitur ingens clypeus. Ex humero dextro balteus pendet, fertque sinistra manu torquem sive coronam, tamquam coronaturus aram, quae in medio posita est. Haec, licet Homerus silentio praetereat, Etruscis tamen forsitan cognita fuere. Constat enim, hospites in ipso limine hospitalis domus, in qua recipiebantur, Genio seu Lari familiari, Diisque Domesticis, ac praesertim Iovi Xenio, sacra facere consuevisse (3). In alio Vase Etrusco, picturis ornato, apud Dempsterum Tabula XX. Vlysses eodem modo armatus, columellae sive arae innixus cernitur: at vero dum a Circe discedit, pileatus exhibetur, & ocreas indutus; quemadmodum etiam observat Bonarrotius (4).

Circe auream pateram offert Vlyssi, e qua pharmacum bibat: quod quidem ut bibit, nec adtonitus, nec mentis impos, aut consopitus patriaeque obliviosus evasit; nam antea a Mercurio admonitus, consilioque eius adiutus, aliud pharmacum pro remedio acceperat, herbam nempe a Diis *moly* dictam, nigra radice, flore autem lacti simili: quae, ni fallor, in hoc ipso Vase tum iuxta Circem, tum etiam iuxta Vlyssem picta observatur.

In aversa parte eiusdem Vasis femina palliata sedens, pateram sinistra, & vannum, quod spectat ad vaticinia, dextra praebens, agit personam eiusdem Circes: ante eam super ara seu mensa impo-

(1) In Allegoriis Homeri pag. 495.
(2) Hunc citat G. Cuperus in Apotheosin Homeri pag. 53.
(3) Vide Ovidium Metamorph. Lib. x. vers. 224. & Iac. Phil. Tomasinium de Tesseris hospital. Cap. vi.
(4) Ad Monum. addita Dempstero §. xvi. pag. 21.

impoſita pharmaca cernuntur. Adſtat eodem modo coram Circe iuvenis palliatus, cum capite laureato, qui, ut arbitror, Vlyſſis perſonam agit. Mos enim, ut hinc etiam evincitur, Etruſcorum fuit, Deorum Heroumque geſta repraeſentare in ludis ſcenicis. Rhapſodi, Homeri Iliadem cantaturi, quia Heroum caedes memorabant, puniceis veſtibus induti: Odyſſeam vero acturi, caeruleis veſtibus, vel conchyliatis, ornati prodibant; is enim color mare deſignabat, quo Vlyſſes, decem annorum ſpatio iactatus fertur, antequam Ithacam patriam ſuam reverteretur (1).

TABVLA CXLIIII. CXLV.

CIRCE

Vlyſſis ſocium feris obiiciens: Perſeus Meduſam interimens, Etruſci tripodis ahenei emblemata.

SVperſunt duo Etruſci tripodis ahenei emblemata, Etruſco opere vetuſtiſſimo valde inſignia, quae in regio Theſauro Mediceo adſervantur: exceduntque altitudine Romanum pedem. In altero ex his, prolato in Tabula CXLIIII. ni certiora ac meliora in poſterum mihi occurrant, ut nunc opinor, forſitan CIRCE exhibetur, quae vel hoſpitem, vel e ſociis Vlyſſis unum leoni & urſo dilaniandum vorandumque obiicit. Quod vero Circen credam, & ab ea Vlyſſis ſocium ita interemtum, illud me vehementer movet, quod iuvenis ille, quaſi pharmaco conſopitus, haud mutato vultu, ad dolorem vel ad vociferationem exprimendam compoſito, feris obiicitur. Praeterea teſtatur Homerus (2), in aedibus Circes fuiſſe lupos montanos ac leones, qui circa eam pharmacis deliniti adſultabant, & veluti canes domino epulanti caudis adblandiebantur. Idem Homerus adfirmat, Circen conſueviſſe in belluas convertere hoſpites ſuos, quod etiam accidit ſociis Vlyſſis: ex hoc tamen Etruſco monumento intelligimus, eos etiam ad paſtum leonibus & lupis ſuis domeſticis obieciſſe.

In

(1) Vide Suetonium in vita Neronis.

(2) Odyſſ. Lib. x. verſ. 212.

In altero eiusdem tripodis fragmento, relato in Tabula CXLV. cernitur, ut mihi videtur, PERSEVS, qui traiecto per iugulum gladio, MEDVSAE caput obtruncat. Peculiaris hic sane est huiusmodi rei a Perseo gestae typus: aliter enim in Etrusca patera apud Dempsterum Tabula V. haec caedes expressa est; attamen, quod & in hac eximia sculptura idem Perseus Medusam obtruncans exhibeatur, multa suadent. Medusa alata est: alae vero non in capite, sed in humeris conspiciuntur. Perseus chlamyde ornatus eam reluctantem, & in utrumque genu collapsam, interficit. Oculi tum Persei tum Medusae, quum vacui & inanes sint, eorum loco gemmas, vel oculos argenteos repositos fuisse, verisimillimum censere possumus.

TABVLA CXLVI.

ELPENORIS FVNVS ex anaglypho Etrusci sepulcri ostenditur.

ELPENORI, iuvenili aetate florenti, dum Vlysses, monente atque iubente Dea Circe, ad infera regna descenderet, triste fatum contigit. Siquidem quum audisset in aedibus Circes tumultum & motum sociorum, amens & adtonitus, quia & ipse lethale pharmacum biberat, ut quanto citius posset adcurreret, e scalis praeceps ac pronus ruit, fractaque cervice mortuus est, quum per longas scalas retrogradum se descendere oblitus esset. Vlyssi interim infera regna perlustranti, statim in primo limine umbra eiusdem Elpenoris obviam facta, ut canit Homerus (1), triste fatum suum narravit: oravitque, ut ad Circen rediens, corpus suum, quod insepultum iacebat, ad tumulum efferendum curaret, riteque peractis exequiis, sepulcrum pone littus maris conderet: eique arma sua & remum pro insignibus ad posterorum memoriam imponeret: quae omnia summa cum religione perfecit pientissimus Vlysses (2).

Celebris haec fabula fuit apud Graecos, quam Polygnotus inter ceteras, quae ad Vlyssem pertinent, atque ad eius descensum ad inferos, pinxit in templo Apollinis Delphici: quam etiam descri-

(1) Odyss. Lib. XI. vide etiam ad fin. Lib. X. (2) Ex eodem Homero Odyss. Lib. XII.

deſcribit Pauſanias (1) . Hanc ipſam pro ferali emblemate ſculptam arbitror in hac pereleganti Vrna Etruſca , quae exſtat Florentiae in Aedibus Marchionum Gaddiorum . Elpenor eo ſtatu corporis effictus , quaſi in terram corruat , e ſcalis domus Circes, ſe praecipitem lapſum eſſe perſpicue oſtendit . Hunc ſuſtinet , vel e terra ſublatum effert , ex Vlyſſis ſociis , forſitan Perimedes vel Eurylochus : niſi ex his potius unus ille ſit , qui velato capite cum veſte viatoria , poſt eumdem Elpenorem , eius fatum deflet ac miſeratur . Is vero , qui eodem veſtis genere amictus eſt , & gladium in vagina reconditum ſiniſtra gerit , forſitan eſt Vlyſſes , ab inferis reverſus ; eo enim gladio educto , memorat Homerus (2) , oves nigras , ſcrobe facta , in inferno mactaſſe in honorem Plutonis & Perſephones : & ab earum ſanguine , animas defunctorum hauriendi flagrantiſſimas , diſturbaſſe & avertiſſe . Praeeunt tres ex infimo ſociorum ordine , ut arbitror , Vlyſſis remiges , qui libitinariorum ſervorum munia obeunt , feruntque alius ſcalam , qua , ut reor , praealtum ſepulcrum , armis Elpenoris exornandum , conſcendere poſſit : ceteri vero urnas ; quarum una cineribus recondendis inſerviat , altera vero , aqua oppleta , defuncti cineres luſtrari poſſint ; vel ii aſpergi , qui ſepulcrum ingrediuntur , aut ex eo egrediuntur : quam urnam Graeci dixere αδράνιον , ab ἄδρειν *rigare* , de qua meminit Suidas . Hae urnae forſitan illas quoque deſignant , quae lacte , melle & oleo plenae , in inferiis mortuorum fundi ſolebant , quas Piſani adferendas iuſſerunt in annuis exequiis Caii & Lucii Caeſarum : quem ritum apud Graecos & Etruſcos uſitatiſſimum , Romani quoque receperunt (3) .

His expoſitis , ſcrupulum mihi obortum fateor , utrum hoc anaglyphum referre poſſit Oreſtis funus , vel expiationem poſt caedes ab eo factas . Verum , quum multa , & quidem praecipua , quae de eo feruntur , ut animadverti , non bene cum his conveniant ; potius alteram elpenoris fatalem lugubremque fabulam cenſui in hoc perraro ſepulcro expreſſam eſſe , quam non levibus coniecturis explicare conatus ſum .

Corona , quam capite gerit vir ille palliatus , qui Vlyſſem exhibet , pictuſque cernitur in poſtica Etruſci Vaſis parte , adlati in ſuperiore Tabula CXLIII. etſi laurea videatur , non tamen negandum , myrteam quoque eſſe poſſe . Hanc enim ab Vlyſſe ſatam fuiſſe tradunt Theophraſtus (4) & Plinius (5) . De hac fabula

(1) In Phocicis Lib. x. Cap. xviii. & xxiiii. Vide etiam Hyginum Fab. cxxv. & Ovidium Lib. iii. Eleg. iv.

(2) Odyſſ. Lib. xi.

(3) Vide Noriſium in Cenotaph. Piſana Diſſert. iii. Cap. v.

(4) Hiſtor. Lib. v. Cap. xix.

(5) Nat. Hiſt. Lib. xv. Cap. xxix.

bula, deque Vlysse apud Circen, & de eius cultu apud populos Latii, plura observat vir omnigena eruditione excultus Petrus Marcellinus Corradinus, nunc Cardinalis amplissimus (1).

TABVLA CXLVII.

VLYSSES SIRENES PRAETERVEHENS
Etruscorum sepulcrorum ferale emblema.

PHilosophiae moralis maximam partem complectitur fabula SIRENVM, quae frequenter sculpta occurrit in cinerariis Vrnis veterum Etruscorum. Ea enim Tusci Philosophi, eorumque exemplo Homerus, qui ab ipsis hanc & alias fabulas accepit, in mentibus rudium hominum altius insigere voluerunt, solum sapientem eum esse, qui noxias voluptates, malorum omnium causam, contemnit & fugit: quique prudentia & animi summa contentione, quemadmodum Vlysses patriam, omni conatu solam virtutem adsequi studet. Quare, ut facilius ea comparari possit, iuxta aureum illud monitum Horatii (2), quo nos usi sumus pro insigni huius operis in ipso limine:

> ———— *Vitanda est improba Siren*
> *Desidia.* ————

Etrusca Vrna, quae in fronte horum librorum proposita est, exstat Florentiae in Museo Marchionum Niccoliniorum, quae quidem omnium est elegantissima, ac minus iniuria temporum labefactata. Quae vero proponitur num. I. in hac Tab. CXLVII. Volaterris conspicitur in Aedibus Nobilissimi Equitis Ludovici Maffeii: altera vero prolata num. II. Florentiae apud Nobiles Bonarrotios adservatur. Alteram praetermisi, quae exstat in Mediceo Cimeliarchio. Frequenter repertas Etruscas Vrnas cum ferali SIRENVM emblemate iuxta vicum Pogna, decimo octavo a Florentia lapide, adnotavit Bonarrotius (3); sed eas nec exhibuit, nec illustravit.

Pri-

(1) Veteris Latii profani & sacri Lib. III. Cap. V.

(2) Satyr. Lib. II. Eclog. III. vers. 14.

(3) Ad Monum. addita Dempst. §. XVI.

Primum igitur in his monumentis omnium vetuſtiſſimis obſervandum eſt, Tuſcos noſtros tres tantum propoſuiſſe Sirenes, longe pulcherrimas feminas: & quidem omni cultu & venuſtate corporis inſtructas, ornataſque inauribus, armillis, torquibus & peplo, quod e capite earum pendet, virginea tunica & palla amictas: quibus nec crura, nec pedes gallinaceos adſignarunt, uti apud Graecos & Romanos in ſculpturis factum videmus (1). Homerus eas fingit in pratis ſedentes; Etruſci vero in ſcopulis petriſve. Notandum, quod ſyncruſi praetereuntem in navi Vlyſſem demulcere conantur; altera enim in medio ſedens canit fiſtula, e ſeptem calamis compacta: altera lyram plectro pulſat: altera vero monaulo, unica tibia, non duplici concinit, omneſque ſimul organicum melos condunt. In Vrna Volaterrana, uti & in Bonarrotiana, Sirenum una, quum nullum muſicum inſtrumentum praeferre videatur, voce cantat, & cum ceteris ſymplaſmate conſentit. Homerus Sirenes vocales tantum facit, eaſque fingit ſolerter cantare ſolitas quae praetereuntibus grata eſſent: ideoque ita Vlyſſem adfatae ſunt, ut verbis utar Ciceronis, qui Homerica carmina in hunc modum convertit:

O decus Argolicum, quin puppim flectis VLYSSES,
Auribus ut noſtris poſſis agnoſcere cantus?
Nam nemo eſt umquam tranſvectus caerula curſu,
Quin prius adſtiterit vocum dulcedine captus.
Poſt variis avido ſatiatis pectore Muſis,
Doctior ad patrias lapſus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, clademque canemus,
Graecia quam Troiae divino numine vexit,
Omniaque elatis rerum veſtigia terris.

Sirenum nomen, notum ſacris divini Voluminis Scriptoribus, ut notat doctiſſimus Bochartus (2), ab Hebraico & Punico idiomate prodit; nam שיר *Sir*, eſt *cantio*, *canticum*. Inde libro Salomonis titulus שיר השירים *ſir haſſirim*, eſt *canticum canticorum*. Itaque שירן *Siren*, eſt *canorum monſtrum*, quale non ſolum a Poëtis, verum etiam a Sculptoribus & a Pictoribus fingitur. Proſerpinae (3) comites Muſarumque aemulae finguntur Sirenes, Acheloi fluminis & Melpomenes, ſive, ut aliqui volunt, Calliopes filiae (4). Iunonem in manu

(1) Vide Fabrettum, in Addendis ad Columnam Traiani, in fine.

(2) In Hierozoico Lib. VI. Cap. VIII. pag. 830.

(3) Ovidius Metamorph. Lib. V. Fab. XII.

(4) Ex Hygino Fab. CXLI. Servio in Virgilium Lib. V. Aeneid. verſ. 864. Vide etiam Apollodorum Lib. I. Bibliothecae Cap. IV.

nu ſua Sirenas geſtantem deſcribit Pauſanias (1). His reſponſum ferunt, tamdiu victuras, quamdiu eas cantantes audiens nemo eſſet praetervectus. Vlyſſes, a Circe edoctus, fallaces Sirenum cantus, obturatis ſociorum auribus, ipſeque malo navis adligatus, uti etiam in his ſculpturis cernitur, fefellit, praetervexitque; quare fabulantur, eas ſe in mare praecipitaſſe, atque in ſaxa fuiſſe converſas. Earum nomina exponit Natalis Comes (2). Vlyſſes, quum inſidias Sirenum evaſiſſet, aedem ſacram Minervae dedicavit (3). Iſocratis Sepulcro inſculpta canora Siren memoratur.

TABVLA CXLVIII.

SCYLLA ET CHARYBDIS

Sepulcrorum veterum Etruſcorum feralis typus.

HOmerus fingit, Circen Vlyſſi praedixiſſe, poſt Sirenas, vitanda eſſe in mari ſaxa Cyanea, & immanes ſcopulos in freto Siculo, SCYLLAM & CHARYBDIM, quos deſcribit (4). SCYLLAM fabulatur habere vocem catuli, pedes duodenos, omneſque aſpectu foedos, ternaque colla oblonga, cuilibet horrendum caput, triplici quoque dentes ordine denſi ac frequentes, mortiſque pleni: deſcribitque in medio ſpeluncae natantem, atque e diro barathro capita exſerentem. Docuit etiam eumdem Vlyſſem Circes, quomodo evitaret peſtilentem CHARYBDIM, monſtrum inexpugnabile, navigantes omnes incautos abſorbens, ſi ad ſe appropinquent, ſaevaque procella diſpergens.

Quo vero typo Etruſci ante Homerum expreſſerint haec maris monſtra atque horrenda pericula, docent antiquiſſima monumenta, Etruſcis characteribus conſignata: quorum alterum iam prodiit apud Dempſterum Tabula LXXX. num. II. in quo Cl. Bonarrotius nil de his monſtris adnotavit: alia duo habes in hac Tabula, quae exſtant Peruſiae in Hortis Villae ſuburbanae Nobiliſſimi Comitis Pompeii Eugenii. Virginea, ut cernimus, forma, nudoque corpore expreſſa ſunt: ſub pube perizomatis, e maioribus foliis vel algae vel caprifici marini, velantur; nam Homerus

(1) In Boeoticis Lib. VIIII. Cap. XXXIIII.
(2) Mytholog. Lib. VII. Cap. XIII.
(3) Vide ſupra pag. 88. ad Tab. XXVIII.
(4) Odyſſ. Lib. XII. in principio.

merus ſub umbroſa caprifico habitare CHARYBDIM fingit. SCYLLAE pedes, ut in altera Vrna cernitur num. I. mirae magnaeque longitudinis ſunt, quibus duos miſeros homines complexa eſt: pugnatque cum duobus militibus, iaciens temonem aut torrem, vel facem, uti clarius in altera apud Dempſterum Tabula LXXX. num. II. cernitur. CHARYBDIS, quia magis humilis, & in mari demiſſior latitat, alatos habet humeros his alis, quae nocturnis avibus, quae ſublimius ferri non poſſunt, dantur. Alatum quoque habet caput, eo prorſus modo, quo ab Etruſcis TEMPESTATEM Deam expreſſam ſuperius adnotavimus (1). Cum hac quoque duo milites nequicquam pugnant, ut eam interficiant ac perdant. SCYLLAM, fere iuxta hunc Etruſcorum typum, ita deſcribit Virgilius (2), qui non Homerum, ſed has Etruſcorum ſculpturas mihi expreſſiſſe videtur: nec mirum; quum idem Mantuam patriam ſuam, Etruſcorum coloniam, & regum ſedem faciat.

At SCYLLAM caecis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exſertantem, & naves in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: poſtrema immani corpore priſtix,
Delphinum caudas utero commiſſa luporum.

Veteres Etruſci, exhibentes in cinerariis Vrnis defunctorum haec monſtra, nil aliud, ut opinor, deſignare voluerunt, quam Mortis vim ac Fati malignitatem, contra quae homines, etiamſi ſtrenui, robuſti, viribus opibuſque pollentes ſint, non valent tamen nec pugnare, nec ea proſternere; ſed tamquam in ſcopulos impingentes, diem ſupremum miſeri obeunt. Idem Virgilius (3), veterum Etruſcorum facile ſecutus Mythologiam, Scyllam biformem, quia alii in canem, alii in piſcem, alii in avem converſam volunt (4), cum aliis horrificis monſtris recenſet ſtatuitque apud inferos, & adfirmat de impiis ac ſceleratis hominibus vindictam & debitas poenas ſumere acerbiſſimas.

Multaque praeterea variarum monſtra ferarum
Centauri in foribus ſtabulant, SCYLLAEQVE biformes,
Et centumgeminus Briareus, & bellua Lernae
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimaera:
Gorgones, Harpiaeque, & formae tricorporis Vmbrae.

SCYL-

(1) Pag. 173. 174. ad Tab. LXXVII.
(2) Aeneid. Lib. III. verſ. 424.
(3) Aeneid. Lib. VI. verſ. 285.
(4) Vide Servium in Virgilium, ibidem.

Scyllam igitur, aliaque monſtra mox adferenda, Etruſci in Sepulcris defunctorum ſculpſere, ut deſignarent non ſolum Mortem & dirum Fatum, verum etiam infera regna, apud quae ſontes homines ab his monſtris ſaeviſſime torqueri crediderunt.

TABVLA CXLVIIII.

TELEGONVS ignarus Vlyſſem patrem ſuum interſiciens: BELVS gladii inventor, ſculpti in Sepulcris Etruſcorum.

Quae ſpectant ad Vlyſſis errores, quum nota fuerint antiquis Tuſcis, ut vidimus ex adlatis eiuſdem gentis priſcis ſculpturis, non abs re erit credere, ipſis quoque cognitum fuiſſe fatum eiuſdem Vlyſſis, quem eius filius TELEGONVS, e Circe editus, ignarus occidit, ut narrat Hyginus (1), cuius verba lubet adferre. *Telegonus, Vlyſſis & Circes filius, miſſus a matre ut genitorem quaereret, tempeſtate in Ithacam eſt delatus: ibique fame coactus, agros depopulari coepit: cum quo Vlyſſes & Telemachus ignari arma contulerunt. Vlyſſes a Telegono filio eſt interfectus; quod ei reſponſum fuerat, ut a filio caveret mortem. Quem poſtquam cognovit qui eſſet, iuſſu Minervae, cum Telemacho & Penelope in patriam redierunt: in inſulam Aeaeam ad Circen Vlyſſem mortuum deportarunt, ibique ſepulturae tradiderunt.*

Igitur in Vrna Etruſca, in agro Peruſino effoſſa, quae prodit num. I. in Tabula CXLVIIII. videant viri docti, an iuvenis, qui equo inſidet, TELEGONVS ſit, qui VLYSSEM patrem ignarus occidit. Convenit ei aetas: convenit quoque triſte fatum, pro ferali emblemate in Sepulcro expreſſum: quo etiam Tuſci mortuorum adverſa fata deflenda eſſe, deque eorum funere & parentalibus curam a ſuperſtitibus habendam, declarare voluerunt. Idem Telegonus apud Tuſculanos aedem ſacram & feſta promeruit; nam ferunt, ab eo Tuſculum conditum fuiſſe (2).

(1) Fab. CXXVII.

(2) Vide Ovidium Faſtor. Lib. III. Silium Lib. XII. Horatium Carm. Lib. III. Ode XIX. Statium Silvarum Lib. I. Carmin. II. Corradinum vet. Lat. Lib. I. Cap. XXVII.

In altera Vrna Etruſca , quae ſequitur num. II. in eadem Tabula CXLVIIII. cernitur vir , Hippocampi ſpecie , chlamyde amictus , nudo tamen apertoque capite , qui dextra diſtrictam ſicam ſive gladium oſtentat. Inter monumenta veterum Etruſcorum nondum viſum adſimile marinum monſtrum. Forſitan repraeſentat BELVM , Neptuni filium , qui primus ferreum gladium produxit (1) : primum enim Afri & Aegyptii fuſtibus & ſudibus dimicare ſoliti (2) : quod etiam a vetuſtioribus Tuſcis factum primoribus ſeculis oſtendunt anaglyphae ſculpturae apud Dempſterum (3) & in hoc opere editae. Arcas gladium longiore lamina produxiſſe, Peleus primus machaeram inveniſſe, narratur (4).

TABVLA CL. CLI.

ORESTES ET PYLADES

a Furiis agitati, deinde ob caedes expiati, ex Etruſcis Vrnarum ſculpturis obſervantur.

DVo iuvenes , ſculpti in Cluſina Vrna marmorea, edita in Tabula CL. quam vidi penes Nob. Virum Innocentium Nardium , alter corpore nudus , alter lorica armatus , qui priſco ſupplicantium ritu (5) , aram flexo genu tangunt , ni me fallunt probabiles admodum coniecturae , ſunt ORESTES & PYLADES , qui quum multis caedibus polluti eſſent , ſacris luſtrationibus perceptis , in priſtinam puritatem integritatemque ſe revocarunt , merueruntque apud Scythas commune templum , aram & ſacrificia , itemque columnam , rerum ab eis geſtarum memoria inſignem , praeter depictos eorum facinoribus parietes , quemadmodum notavit Lucianus (6). Is qui obtruncatum caput , una cum clypeo , ſiniſtra manu geſtat, eſt ipſe ORESTES Agamemnonis filius, cum abſciſſo capite, forſitan Aegyſthi adulteri : alter vero eſt eius amicus Pylades , cuius pater Strophius Phocenſium princeps , eum educaverat. Igitur Oreſtes , paternae necis ultor , Clytemneſtram matrem , quam ad pedes eius iacentem , ac

(1) Ex Hygino Fab. CCLXXIV. & Caſſiodoro Var. Lib. I. Cap. XXX.
(2) Ex eodem Hygino.
(3) Vide Tab. LIV. num. I. & II.
(4) Vide Servium ad Virgilium Aeneid. Lib. IX. verſ. 505.
(5) V. Saubertum de Sacrific. vet. pag. 92.
(6) In Toxari, ſeu Amicitia, fere in princ.

ac frustra se clypeo defendentem videmus, Neoptolemum seu Pyrrhum, armis instructum, proxime eum pugnantem, & Aleten, acceptis vulneribus iam in terram collapsum, interemit (1). Supersunt duae figurae, quarum prima iuxta Orestem, utrum Aegysthum, vel potius Tyndarum patrem interfectae Clytemnestrae referat: altera vero, ut videtur, femina armata, utrum sit Electra Orestis soror, incompertum mihi est. Hanc facile crediderim repraesentare Minervam, lorica hamata indutam; constat enim, Orestem a Minerva adiutum fuisse, pro quo ea calculum sive suffragium adiecit, ut in iudicio Areopagitarum a caede matris absolveretur: quare, ut fertur, tanti memor beneficii, aram in honorem eiusdem Minervae, quam Αρεῖαν *Areian* sive *Martialem* dixit, in Areopago dedicavit. Has Orestis caedes pinxere celeberrimi inter ceteros pictores Theon (2) & Theodorus (3).

Veteres Tusci haec in sepulcris sculpsere, ut ostenderent, quae bona homines sacris mysteriis initiati expiative lustrationibus, tum adhuc vivi, tum post mortem consequerentur, etsi caedes & infanda scelera patrassent. Vlysses & Iason maris pericula evasere, quia initiati erant sacris Deorum Samothracum (4). Post mortem vero, solos initiatos vel lustratos beatitudinem apud Elysios consequi credidere.

Caesa matre, Orestes statim poenas dedit, insanus factus: inde Furiis exagitatus (5), varias orbis regiones, ac demum, Minervae consilio, coactus est adire Athenas & Troezenios, apud quos lustratus est (6): profectusque Argos, Eumenidas placavit. Tres FVRIAS aliae nationes commenti sunt (7), Etrusci vero duas: quae, ut cernitur in altera Vrna Clusina, quae exstat apud eumdem Nardium Patricium Clusinum, editamque vides in Tabula CLI. tum Orestem tum Pyladen, admotis ardentibus taedis, insectantur & adurunt. Ipsi genu flexo arae incumbunt, ad quam lustrati fuere: ni forte designet saxum Gytheum, quum rude admodum sit, cui Orestes insidens, a vesania liberatus est, ut memorant veteres Scriptores (8).

Altera Furiarum habet caput alatum, ac duplici vitta seu diademate regio revinctum: ea facem unicam iactat, altera vero duas: ceterum utrique communis armillarum, non tamen vestium

(1) Ex Hygino Fab. CCXIX. CCXXIII. CCXXIV.
(2) Ex Plutarcho de audien. Poëtis.
(3) Ex Plinio Lib. XXXV. Cap. II.
(4) Ex Apollonio Rhodio, & eius interprete Lib. I. Argonaut.
(5) Vide Hyginum Fab. CXIX. CXX. Virgilium Aeneid. Lib. III. vers. 331.
(6) Vide Pausaniam in Corinthiac. Lib. II. Cap. XXXI. Fusius de Oreste Nat. Comes Mytholog. Lib. IX. Cap. II.
(7) Lactantius Lib. VI. Cap. XIX. Apollodorus Lib. I. Biblioth.
(8) Vide Nat. Comitis Mytholog. ibidem.

ſtium & capillorum vultus. Hoc exemplo veteres Tuſci docuere, ſceleſtos homines interdiu noctuque conſcientiae ſtimulis exagitari, mirumque in modum torqueri.

TABVLA CLII. CLIII.

HIPPOCENTAVRORVM ET HIPPOCENTAVRIDARVM EXITIALES PVGNAE

ſculptae in antiquis Etruſcorum Sepulcris, quid deſignent, exponitur.

Centavrorvm origo ac natura, fabularum multa caligine multiſque ambagibus involuta eſt apud veteres Mythologos (1). His interim relictis, quae ad rem noſtram minime pertinent, ex his Etruſcorum ſinceris omniumque vetuſtiſſimis monumentis conſtat, eos monſtroſo corpore conſtaſſe, humano nimirum umbilico tenus, reliquo vero equino, quibus cum cauda equini pariter quatuor pedes fuere; quamquam, ut ſupra adnotavimus ad Tabulam LXVII. Chironi veteres Tuſci, quem & ipſi inter Deos retulerunt, propter inventam Muſicam vel ſaltem amplificatam, anteriores tantum pedes humanos dederint.

Quod in ſculpturis aliarum nationum expreſſum non videmus, in his Etruſcorum non ſolum hippocentavros, verum etiam hippocentavridas cernimus pugnantes cum ſaxis vel abietibus vel torribus, ut etiam docet Apollodorus (2), adverſus homines cuiuſcumque aetatis, ſive iuvenes, ſive viros, ſive ſenes. Specie quidem in his Vrnis videntur ſculpta bella eorumdem Centaurorum temulentorum contra Pirithoum in eius nuptiis, & contra univerſam Lapitharum gentem: e quibus compluribus caeſis, quos fortuna belli ſuperſtites reliquit, eos in Pholoen Arcadiae fugere compulerunt (3). Verum quum ex his monſtris immaniſſimis, unus tantum hippocentavrvs, atque e feminis una dumtaxat hippocentavris pugnans exhibeatur, non vero plures, ut in

(1) Vide Diodorum Sicul. Biblioth. Hiſt. Lib. iv. pag. 189. Nat. Comitis Mythol. Lib. vi. Cap. xvi.

(2) Biblioth. Lib. iI. Cap. iv. §. iv.

(3) Ex eodem Diodoro Siculo, ibidem, & ex Pauſania in Eliac. Prior. Lib. v. Cap. x. Ex Hygino Fab. xxxiii. & Apollodoro ibidem.

in aliis ſculpturis & deſcriptionibus apud Graecos videre eſt (1), procul dubio haec feralia emblemata aliquid aliud, praeter Lapitharum cladem & fugam, deſignant: atque, uti cenſeo, Mortem ipſam vel Fatum malignum, a quibus omnia, atque ipſam quoque hominum vitam, pendere arbitrabantur: quin etiam, quum nec Fatum nec Mortem ſe evitare poſſe crederent, ipſos quoque Deos Fatis obnoxios fecerunt (2).

Anaglyphum Etruſcae Vrnae, e plaſtico opere, relatum in Tabula CLIII. num. 1. homines multos diverſo cultu, diverſiſque armis, ac proinde e diverſis nationibus, adverſus teterrimum HIPPOCENTAVRVM pugnantes, exhibet. Hinc inde duo viri, nudo corpore, brachiis ſuſpenſi ſculpti ſunt, ea ferme ſpecie, uti exhibet pictura Etruſcae Cryptae, detectae prope moenia Corneti, iam editae apud Dempſterum Tabula LXXXVIII. ad finem Tom. II. in qua, ut ſupra diximus (3), damnatorum ſupplicia apud inferos proponuntur; quare & heic hae imagines idem referre poſſunt. Homines contra haec monſtra pugnant ſaxis, haſtis, ſudibus, malleis, iaculis: ad haec etiam bipennibus, ut in Vrna Peruſina apud Dempſterum Tabula XXI. num. II. Sub pedibus poſterioribus eorumdem monſtrorum iacent ſubſtrati Acherontici ſenes.

Alterum Sepulcrum marmoreum, relatum in eadem Tabula CLII. num. II. viſitur Volaterris in Aedibus ornatiſſimi Equitis Ludovici Maffeii, Patricii Volaterrani; in quo, quod rarum obſervatuque maxime dignum eſt, uti ſupra monuimus ad Tabulam LXXXV. (4), Furiae, quae eidem pugnae virorum cum HIPPOCENTAVRIDE, quae ingens & peracutum ſaxum iaculari nititur, ſpectatrices adſunt, omni cultu ornatae, quamquam ſine alis, palmas dextera praeferunt, quaſi eas fortibus horum monſtrorum victoribus daturae ſint. Virgilius, quo terribiliorem ſanguinolenti belli imaginem faciat, atque ob oculos ponat futuras clades, Mezentio Etruſcorum regi paratas, ob intolerandam crudelitatem regno expulſum, *Furias iuſtas*, iuſtum bellum adpellat (5):

Ergo omnis FVRIIS *ſurrexit* ETRVRIA *iuſtis*.

Notum Virgilio fuit, quam terribiles eſſent Furiae ex opinione veterum Etruſcorum, atque quam iuſtae ſcelerum vindices. Forte, ut hinc ſuſpicari poſſumus, ex divini Teſtamenti Libris, ad notitiam

(1) Lucianus ex his pugnam deſcribit Tom. 1. pag. 30. contra eum, qui dixerat *Prometheus es in verbis*.
(2) V. Averanium Diſſ. VIII. in Virgilium.
(3) Vide Bonarrot. in Monum. add. Dempſteriano Operi §. XXVI. pag. 40. 43.
(4) Vide ſuperius pag. 190.
(5) Aeneid. Lib. VIII. verſ. 494.

tiam Etrufcorum pervenit, Angelos, Dei miniftros hominumque cuftodes, iufte pugnantibus adeffe cum palmis & coronis, quafi certam de hoftibus victoriam fpondentes: iniufte vero pugnantibus, & impia fcelera perpetrantibus, cum gladiis adeffe vel flagellis, ad iram, ad vindictam & ad punitionem paratos: quod factum novimus a Cherubim, terreftris Paradifi cuftode, qui Dei iuffu inde cum gladio flammeo ac verfatili expulit poft peccatum primos humani generis Parentes (1). Forte etiam innotuit Cherubim, pictos fculptofque in Templo Dei, atque iuxta eos palmas (2).

Altera Vrna marmorea elegantiffima, edita in Tab. CLIII. nuper inventa eft Volaterris in praediis Francefchiniis.

TABVLA CLIIII.

HIPPOCENTAVRIDES
Monftris marinis comites additae ab Etrufcis, in Sepulcris defunctorum fculptae.

FErunt (3), Centauros, ab Hercule pulfos ex Theffalia, in infulas Sirenum confugiffe, qui earum cantibus deliniti, lethale exitium confecuti funt. Alii a Neptuno receptos fabulantur. Tufci, uti colligimus e fculptura Vrnae marmorea, quae Clufii exftat apud egregium Virum Riftorum Paolotium Patricium Clufinum, quam habes in Tabula CLIIII. num. 1I. HIPPOCENTAVRIDAS cum SCYLLA, feu potius cum TEMPESTATE DEA coniunxere. Haec temonem utraque manu adtollit: hae faxa iaciunt: omnes vero impexis crinibus ac paffis fculptae funt, ut oculis fpectantium horrorem incutiant. Peltae iacent fub ipfis: fingulis rofa adfculpta, quafi muneribus & corollis placari velint.

Ex his veterum Etrufcorum feralibus fculpturis, exemplum defumfere Romani, qui in fepulcris marinos Deos, compluraque marina monftra & HIPPOCENTAVROS & HIPPOCENTAVRIDAS fculpfere, ut alibi oftendimus (4). Horum monftrorum ludicra emblemata defcribit Philoftratus (5).

TA-

(1) Genef. Cap. 11I. verf. 24.
(2) Lib. 11I. Regum Cap. VI.
(3) Ex Antimacho in Centomachia. Vide Nat. Comit. Mythol. Lib. VII. Cap. IV.
(4) Muf. Flor. Tom. 1I. Claff. IV. pag. 146.
(5) Iconum Lib. 1I. pag. mihi 783. 784.

TABVLA CLV.

CHIMAERA ET GRYPS *insignia veterum Etruscorum monstra, litteris Etruscis inscripta, accuratius illustrantur.*

De fabulosis animalibus & monstris Etruscae nationis, quum pauca disserere cogitaverim, a CHIMAERA initium ducendum esse censui: quod monstrum, e contrariis diversisque naturis, leonis, caprae & draconis compositum, multa, & quidem recondita, apud Tuscos significasse credendum est. Fabulantur, BELLEROPHONTEM Pegaso insidentem, sagittis vel hasta CHIMAERAM strenue confecisse (1). Homerum (2) & Hesiodum (3) inter eos auctores numero, qui omnium primi, huius monstri non meminere solum, verum etiam imaginem carminibus egregie expresserunt. Adferam Hesiodi versus, qui etiam Homericos fere comprehendunt:

Η δὲ ΧΙΜΑΙΡΑΝ ἔτικτε, πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ,
Δεινήν τε, μεγάλην τε, ποδώκεά τε, κρατερήν τε.
Τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαί· μία μὲν, χαροποῖο λέοντος,
Η δὲ χιμαίρης· ἡ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος.
Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
Δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.

Tum parit horribiles efflantem ex ore CHIMAERAM
Flammas, ingentem, celerem, fortemque, trucemque.
Huic tria erant capita: primum fuit acre leonis,
Ast aliud caprae, atque aliud caput inde draconis.
Prima leo, postrema draco, media inde capella,
Quae graviter patulis spirabat naribus ignem.

Capra peculiaris est figurae: praelongas habet aures, cornua satis oblonga, acuta & valde retorta: sub mento barbula: collum laeve, non hispidum, dextra & sinistra vulneribus confossum, e quibus ma-

(1) Ex Hygino Fab. LVII. CLI. Vide Servium in Virgil. Aeneid. Lib. VI. vers. 288.
(2) Iliad. Lib. Z. vers. 181.
(3) Theogon. vers. 319.

nant guttae ſanguinis, aeri inſertae ab artifice: ipſa paene iam moritura caput in laevam partem demittere videtur. Lucretius ita CHIMAERAM deſcripſit ad exemplum Homeri & Heſiodi (1).

Qua fieri potuit, triplici cum corpore, ut una
Prima LEO, *poſtrema* DRACO, *media ipſa* CHIMAERA
Ore foras acrem efflaret de corpore flammam.

Aegyptii, mortalium omnium vetuſtiſſimi, multa animalia, monſtris ſimillima, commenti ſunt, praeſertim Sphinges, Gryphes, Feles, nec dubito etiam CHIMAERAM: verum hanc neque in Menſa Iſiaca, neque in aliis monumentis caelatam video: frequenter tamen Sphinges, Gryphes, Feles, Dracunculos alatos, Leones quoque monſtroſos obſervo. Hinc, haud omnino improbabilis coniecturae locus, Etruſcos horum animalium figmenta, & myſticas allegorias ab Aegyptiis quidem didiciſſe; ipſos tamen omnium primos extitiſſe, qui horum notitiam in Italiam totam, univerſamque proinde Etruriam invexere.

Diſcordant inter ſe veteres Mythographi in adſignanda hiſtorica CHIMAERAE origine & ſignificatione. Natam dicunt ex Typhone & Echidna, e quibus alia quoque monſtra, quae Hyginus (2) deſcribit, prodierunt. Alii hoc monſtrum ea occaſione confictum ferunt, quum Bellerophontes montem in Phaſelide (3), vel, ut alii volunt, in Lycia (4), vel, ut Servius, in Sicilia (5), habitabilem reddidit; quum antea, ut aiunt, leonum in ſummitate, caprarum in medio, & ſerpentium in imo loco eſſet cubile. Heraclitus (6) putat fuiſſe antiquiſſimis temporibus mulierem, regionis cuiuſdam dominam, quae fratres dominationis ſocios Leontem & Draconem adſcivit: quae quum foedera violaret, & peregrinos mactaret, a Bellerophonte trucidata eſt. Pierius Valerianus (7) & Natalis Comes (8) putant deſignare paſſiones hominum omnium potentiſſimas, *amorem* & *iram*; nam ira in homine ignis eſt, quae primum eum inflammat: deinde pugnat veluti cornibus: deinde, ut efferbuit, conſilia capit meliora: quae leo, capra & ſerpens denotant: amoris vero vim & effectus praeſignat; quia priore inſultu, ut leo ferox, amantem adgreditur: deinde, ut capra, procacitatem & laſciviam gignit: demum veneno adlato, fere ad internecionem, ut draco, perducit.

Ludo-

(1) Lib. V. verſ. 902.
(2) Vide Fab. CLI.
(3) Plinius Lib. II. Cap. CVI.
(4) Hyginus Fab. CLI.
(5) Ad Virgil. Aeneid. Lib. VI. verſ. 288.
(6) De Incredibilibus num. XV.
(7) Hieroglyph. Lib. I. verſus finem.
(8) Mytholog. Lib. IX. Cap. III.

Ludovicus Bourguet, vir immortali nomine dignus, per epiſtolam me monuit, hoc CHIMAERAE aheneum ſignum vetuſtiſſimum, eſſe emblematicum, ab Etruſcis inventum ad declarandam vindictam divinam. Id ſignificant octo Etruſcae litterae in dextra eius tibia in hunc modum ſcriptae ᐯIᖷƆMИI✝; quae Latinis litteris TINMCVIL ſonant: cuius inſcriptionis ſchema antigraphice ſumtum ex eodem archetypo, expreſſum habes in eadem Tabula CLV. ipſiſſima litterarum figura. Hae igitur, ut Bourguet interpretatur, ſignificant, *ad vindictam pronus*, ſive, *ad vindictam paratus*. Iam ex eo tempore in votis fuit, ut idem Cl. Bourguet ad me humaniſſime, ut ſolet, reſcribens, rationem ſuae interpretationis redderet, unde eam deſumſit, quam adhuc deſidero. Quod vero hoc monſtrum ſymbolicum eſſe potuerit apud Etruſcos, qui forſitan ad exemplum Aegyptiorum, id uti ſacram notam commenti ſunt: coniici, non obſcure, ut arbitror, poteſt ex Virgilio, veteris Theologiae, ac Mythicae ſcientiae Etruſcorum peritiſſimo; nam, ut ſupra vidimus (1), CHIMAERAM cum aliis monſtris ad inferni portas ſtatuit, tamquam ultionis divinae indicem.

Hoc igitur animal iuxta templa Deorum Tuſci forſitan ſtatuerunt, ut ſceleſtos homines a templorum aditu & violatione, hoc propoſito divinae vindictae ſymbolo, arcerent. Nam eadem bellua ita effecta eſt vulneribus confecta, rabie atque ira percita, valde horrentibus criſpioribus iubis, celerrimo curſu quaſi gradiens, retorto capite quaſi interfectorem ſuum Bellerophontem intuens, ut irreligioſis cultoribus terrorem incutere videretur. Vetuſtiſſimus fuit mos Aegyptiorum, in foribus templorum, in ſoliis, thronis & baſibus aedicularum, in quibus ſimulacra Deorum honorifice recondebant, ut colligo e caelaturis Iſiacae Menſae, inſculpere Leones, Gryphes, Accipitres, Vpupas, Crocodilos: quae quidem animalia, Numinum virtutem & poteſtatem non indicabant ſolum, verum etiam cultores de quibuſdam arcanis religionis ſuae admonebant (2). Ab Aegyptiis hoc quoque exemplum Etruſci traduxere, multa hoc peculiari monſtro docere rude vulgus volentes: vel forſitan, ut eſſet aliquod futurae rei ſignum, e vaticiniis vel ex oraculis acceptum. Sacra & myſtica animalia deſcribuntur in divino Volumine: ex his plura non ad ornatum ſolum, verum etiam ad inſtructionem Iudaeis propoſita fuere, ſculpta etiam in regia illa ſede Salomonis, de quibus plura iam viri docti diſſeruere (3). Id etiam factum ab antiquis Chriſtianis

 obſer-

(1) Aeneid. Lib. VI. verſ. 285. Vide etiam Servium, ibidem.

(2) Vide Plutarchum de Iſide & Oſiride.

(3) Clem. Alexandr. Strom. Lib. V. Villalpandus de Altari Hebraeorum. Cauſinus in Obſerv. de Symb. Aegypt. Sap. pag. 189.

obſervat Ciampinius (1). In faſtigio tecti Baſilicae Piſanae, ut notat Ioſeph Martinius (2), adhuc cernitur animal Gryphi ſimillimum, quod quum ſit antiquiſſimum, atque ex aere, facile crediderim Etruſco opere abſolutum eſſe: quod in aliud tempus expendendum reiicio.

Cum Sepulcro & Orco ſimilitudinem & connexionem quamdam habent GRYPHES, qui frequenter in Sepulcris Etruſcorum ſculpti obſervantur. Apud Dempſterum in Tabula LXXXV. ex Acheronticis ſpecubus duo Gryphes erumpunt. In multis parergis eiuſdem Operis Dempſteriani pro coronide ad finem ſingulorum librorum poſitis, Gryphes proſternunt armatos milites, eoſque unguibus diſcerpunt (3). Illud interim adnotandum, Gryphes alios mares, alios feminas eſſe, quarum mammae duodecim, vel forte plures numerantur. In Etruſca Vrna, Volaterris eruta in praediis Franceſchiniis, quam profero in Tabula CLIIII. num. I. Gryphem feminam fruſtra armati milites perdere nituntur: quae in his Vrnis Mortem & ſaevam Neceſſitatem deſignat. Cernitur in eodem Etruſco anaglypho, ad pedes militis fugientis urna proiecta, quae forſitan vel Acherontis fluminis, vel Stygis aquas, vel potius urnam fatalis ſortis mortalium omnium denotat (4).

Eadem pura putaque Etruſca inſcriptio, quae legitur in CHIMAERA Etruſca, legitur etiam in dextro armo GRYPHIS Etruſci ahenei, quem V. Cl. Galeottus Coratius Eques D. Stephani, Patricius Cortonenſis, amicitia mecum coniunctiſſimus, ſervat in Muſeo ſuo, eximiis eruditae antiquitatis monumentis eleganter referto. Huius praeclari operis ectypam imaginem ceream idem ad me miſit, ut, dum haec ſcriberem, illam contemplarer, & accuratius in Tabula CLV. num. I. incidendam curarem. Sculptus eſt cum roſtro terrifico & immaniter hianti, cum lingua exſerta, cum alis aquilae ſimillimis, ad volandum expanſis, cum cauda leonis retorta & ſurſum recurva, ut animalia praeſertim ferocia facere ſolent, ſi ad iram provocentur. Aures quoque & crines ſuperne arrecti: pedes ad currendum, mira in eis indita velocitate, feliciter expreſſi: quae omnia ferme cum ſignificatione Etruſcae inſcriptionis ᐯIᴲƆMИIT. hoc eſt TINMCVIL, *ad vindictam promus*, ſive *ad vindictam paratus*, convenire videntur. Monuit me per epiſtolam idem humaniſſimus Eques Coratius, paucis ab hinc annis inventum fuiſſe hoc perparvum ſignum in loco, dicto *il Campaccio*, prope Cortonam; quare ſuperius ad Tabulam XXXVI. ſuſpi-

(1) Vet. Monum. Par. I. Cap. II. pag. 31. 32.
(2) In Theatro Baſilicae Piſanae Cap. IV. pag. 13. & Cap. XIV. pag. 98.
(3) Ad finem Lib. II. Tom. I. pag. 464. & Lib. IV. Tom. II. pag. 242.
(4) V. Horatium Carmin. Lib. II. Ode III.

ſuſpicatus ſum, pro donario poſitum dedicatumque fuiſſe in templo vel Apollinis, vel potius Deae Nemeſis; quae Numina Cortonenſes praecipuo honore coluerunt.

Quum igitur ipſiſſima inſcriptio Etruſca, ᛁᛁᚨᛁᛗᚺᛁᛏ *Tinmcuil*, octo litteris, non vero novem, conſtans, tam in CHIMAERA, quam in GRYPHE caelata ſit, ac fere eodem in loco, nimirum in parte dextra vel cruris vel armi eorumdem Monſtrorum; in dubium revocatur explicatio, ceteroquin eruditiſſima, quam nuper tentavit V. Cl. Iohannes Swintonus, Regiae Societatis Socius (1), qui contendit, hanc Etruſcam inſcriptionem ex Hebraeo fonte תנים עזאל. TANNIMHESEL. haec ſignificare, *Draco*, *Capra*, *Leo*.

Hoc figmentum Graeci & Latini, ex unica tantum parte, quae magis monſtroſum animal reddit, CHIMAERAM dixere. Swintoni explicationem expendit, additiſque obſervationibus illuſtravit Praeſul doctiſſimus Ioſeph Aſſemanus, edito Bibliothecae Orientalis praeclaro opere, iam toto orbe celeberrimus.

Illud praeterea obſervandum, quod Swintonus ſextam litteram, vel ipſe perperam, vel ab amico deceptus, longe ab archetypi fide exſcripſit; nam pro ᛁᛁᚨᛁᛗᚺᛁᛏ; idem edidit ᛁᛁᛃᛁᛗᚺᛁᛏ, vertitque Latinis litteris TINMISFIL: poſtea vero, mutato conſilio, veriſimilius legendum eſſe cenſet TINMISVIL, vel TINIMESIL. Littera Etruſca Ↄ, iuxta Cl. Bourguet, eſt K, vel C Latinum: littera ᛃ Etruſca, eſt V: littera vero ᚨ Etruſca, eſt F, quae uti Aeolicum digamma, ſonum V capit. Rei antiquariae peritiſſimus, idemque cautiſſimus Philippus Bonarrotius, doctis viris expendendum relinquit (2), an ᛁᛁᚨᛁᛗᚺᛁᛏ nomen artificis Tuſci contineat, an Numinis, cui ea ſigna dicata. Artificis nomen praeferre non ita facile credi poteſt; nam CHIMAERA longe vetuſtius redolet opificium, quam GRYPHS, differuntque inter ſe metalla, quibus fuſa ſunt. Benvenutus Cellinius, ſua tempeſtate inventam in Arretino agro CHIMAERAM deſcribens (3), memorat, cum ea ſimul effoſſa fuiſſe complura Deorum parva ex aere ſimulacra, quae Coſmus I. Florentinorum Dux in ſuo Muſeo recondidit. At Georgius Vaſarius CHIMAERAM inventam fuiſſe ſcribit Arretii anno CIↃ.IↃ.XXXIIII. dum aedificaretur Arx, & foſſae excavarentur: remque valde notabilem memorat (4); nempe ſe inveniſſe caudam, quae ei deeſt, cum

(1) Eius explicatio ſubiicitur in Tom. V. pag. 304. qui ita inſcribitur: *Saggio delle Tranſazioni Filoſofiche della Società Regia dall' anno* 1720. *a tutto l' anno* 1730. *ec.* Haec Italica verſione donavit Cl. Thomas Dereham Eq. Mag. Brit. Baronett. S. R. S.

(2) Ad Monum. Dempſt. §. XLIII. pag. 93.

(3) In Vita ſua, quam ipſe ſcripſit vernaculo ſermone pag. 286.

(4) In Libro, cuius titulus: *Ragionamenti del Sig. Cav. Giorgio Vaſari Pittore & Architetto Aretino &c. Giornata I. Ragionamento III.* pag. 133. 134. Vide etiam in Tom. I. Vit. Pictor. pag. 170.

cum variis fragmentis ex aere & sigillis antiquis ibidem effossis. Hanc, multa adhibita diligentia, inter cetera, quae relicta supersunt in Museo Mediceo, invenire minime potui: verum non praetermittam investigare, donec spes aliqua adfulserit inveniendi. Alta est CHIMAERA Romanos pedes duos & uncias octo; longa vero pedes octo, quae nunc Medicei Musei perinsigne ornamentum habetur. Hoc eximium Etrusci artificis opus, censet Vasarius primo artis fusoriae & sculptoriae aevo conflatum esse; nam iubae rudi opere confectae sunt, quum postea ipsi Etrusci multo praestantius molliusque effinxerint, ut patet ex antiquis compluribus Etruscorum Sepulcris tum marmoreis tum fictilibus, in quibus caput Leonis horrifico rictu, mollioribus iubis, confectum est. Verum, si iubas excipias, totum corpus, rictus horrificus, crura, artus, ungues, si costas, nervos musculosque omnes eminentes bene observes, tanta ac tam pulchra radiant dignitate ac veritate, ut spectantium oculos ad stuporem perbelle adducant. Nos ex adversa parte CHIMAERAM incidendam curavimus, quae oculis forsitan minus grata est, quum caput haud cerni possit: id fecimus, quia apud Dempsterum edita est in Tabula XXII. cum prospectu partis dexterae, in qua Etrusca inscriptio incisa cruri legitur.

TABVLA CLVI. CLVII. CLVIII. CLVIIII.

DRACO. LEAENA

aliaque monstra Tuscorum: de suppliciis apud Inferos, & de Elysiorum beatitudine opiniones illustrantur.

PRaeter Chimaeram & Hyperboreos Gryphes, Capram (1), Hydram tricipitem (2), Voltam (3), alia quoque monstra fabulosa Etruscis cognita: praeter haec etiam multa huius generis vel omnino ab ipsis excogitata, vel partim curiosius variata, monstrosisque additamentis ex ingenio aucta fuisse, nul-

(1) Vide apud Dempsterum de Etrur. Reg. Tab. XXIII.

(2) Ibidem, Tab. VI.

(3) Ibidem, Tab. XXV.

nullus dubito. Exemplo sit DRACO maxime horribilis, tribus alis instructus, cum rostro pariter, ore ac barba, atque immaniter ventricosus, ut exhibet Tabula CLVI. num. I. qui spiris iuvenem complexus, eum enecat: contra quem DRACONEM duo milites armati, frustra, ni fallor, pugnant, frustraque eum occidere conantur. Exemplo etiam sint LEAENAE, quae, ut cernimus in eadem Tabula CLVI. num. II. cinerariam urnam custodiunt: quarum capitibus horrificus cirrus imminet, quaeque ex ore immanem linguam exserunt, forsitan ut violatores sepulcrorum perterrefaciant; sive quia Etrusci haec monstra apud Inferos torquere noxios homines arbitrati sunt. In sequenti Tabula CLVII. num. IV. Leonis caput Vrnae fictili insculptum, maleficum Fatum indicare potest, vel etiam Infernum & Mortem, quae in divinis quoque Libris leoni comparantur, vel etiam absolute dicuntur. In altera Vrna ibidem ralata num. V. adnotandae atrae cupressus, & in medio caput DEAE TEMPESTATIS, non mitra solum, verum etiam cornibus instructum: quae feralia Etruscorum Sepulcrorum emblemata, idem facile significant.

Nuptiae tam frequenter sculptae in hisce Sepulcris, luctum, extrema gaudii occupantem, forsitan designant, vel perbrevem voluptatis exitum: vel potius, ut explicat magnus interpres Bonarrotius (1), Mortem, quam cum nuptiis magnam similitudinem habere veteres Tusci crediderunt. In Vrnula fictili edita in Tabula CLVII. num. III. forsitan viri vel coniugis divortium indicatur, quum nec augur, nec ὑπονυμφίδες mulieres adsint, solusque Genius ultor cum malleo adsistat, cuius caput cucullatum observatur; quem idem Bonarrotius censet esse Genium zelotypiae praesidem (2): neque etiam iidem coniuges, ut in alia Vrna in Tabula CLVIII. num. I. in manum conveniunt: in qua praeterea prope uxorem Discordia cum harpe adsistit. In sequenti Vrnula in eadem Tabula, ligatis post terga manibus, servus, uti ex habitu videtur, ab alio conservo in Orcum sempiternumque carcerem truditur: ni forte sit Charon, in carcerem iussu Plutonis coniectus, quia Herculem ad infernum deduxit (3).

Omnium primi Aegyptii Sacerdotes, teste Diodoro Siculo (4), docuere fabulas de Inferni poenis ac suppliciis, deque Elysiorum beatitudine, & locis animarum ultra Oceanum amoenissimis; a quibus nationes omnes, & Etrusci nostri, haud certe postremi, eas didicerunt: quod quidem perspicue declarant adlata eorum-

(1) Ad Monum. add. Dempst. §. XXXIV.
(2) Ibidem, loco citato.
(3) Vide Averan. in Anth. Diss. LXXXII. 7.
(4) Biblioth. Hist. Lib. I. pag. 61.

eorumdem Tuſcorum monumenta , & Vas inſigne , Tuſcanicis picturis ornatum , quod exſtat Neapoli in Muſeo Celeberrimi Viri Matthaei Aegyptii , de erudita antiquitate optime meriti , qui ad me ſingulari prorſus humanitate accurate delinatum miſit ; quod huic Claſſi perelegantem coronidem imponit. Picti piſces & undae, MERCVRIVM & HERCVLEM , Deos animarum ductores , per Oceanum ambulare , manifeſte declarant. Herculis caput leonina pelle contectum , iniuria temporis haud ita evanuit , ut nota eius effigies dignoſci non poſſit. Qui geſtat in humeris HEROIS animam , tenentem copiae cornu , Elyſiorum beatis fructibus ac floribus replendum , ni fallor , eſt eiuſdem Herois GENIVS ; cuius caput , ut ſupra obſervavimus ad Tabulam LXXXVIII. canis pelle contectum eſt . Ea vero femina , a qua receſſiſſe videntur , ut opinor , eſt TETHYS Dea , quae ſedet in ſcopulo , ſceptrum praeferens . In aquam , e qua omnia nata , ut Homerus & Philoſophi vetuſtiſſimi opinati ſunt , omnia reſolvi Tuſcos crediſſe , ex his atque ex aliis monumentis coniicio . In poſtica eiuſdem Vaſis , picti ſunt tres Comoedi ; nam Scenicos ludos & acroamata exhibita in parentalibus mortuorum , iam a me edita vetuſta marmora teſtantur.

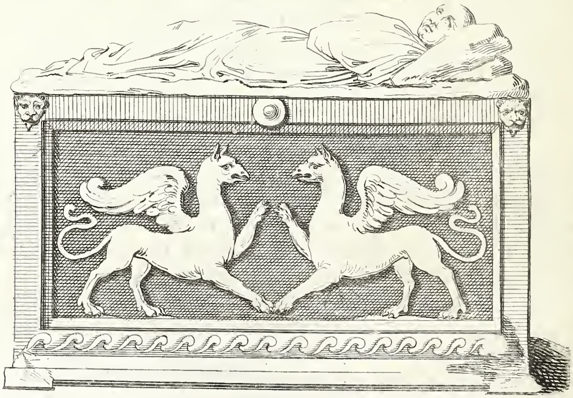

MV-

MVSEI ETRVSCI
CLASSIS III.

SACRA. FESTA.
MINISTROS SACRORVM ET DONARIA TVSCORVM EXHIBENS.

DISSERTATIO III.

DE THYSIOLOGIA SEV RELIGIONE VETERVM ETRVSCORVM.

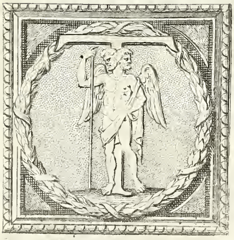

Hesaurum ETRVSCARVM ANTIQVITATVM aperienti mihi, illud, non secus ac cupidis divitiarum, evenit, ut eo maiores priscae eruditionis opes conquirendae supersint, quo plus laboris & studii in iisdem effodiendis impensum est. Quamvis enim complura simulacra ETRVSCORVM DEORVM, quae ad hoc tempus incognita latuere, in lucem produxerim, meisque qualibuscumque notis illustraverim, atque hoc amplius ostenderim ex antiquissimis sculpturis ac picturis, FABVLAS, apud Homerum & Graecos Mythographos valde celebres ac pervulgatas, iam diu Etruscis probe cognitas fuisse: tamen

veluti haec pauca ſint, atque ore tenus delibata, alia profecto multa dicenda ſuperſunt de priſca Tuſcorum RELIGIONE: quae quidem tanta ac tam incredibilis fuit, ut Arnobius merito genitricem & matrem ſuperſtitionis ETRVRIAM vocet (1).

ETRVSCI, quos aliqui origine Lydos (2), alii Pelaſgos (3), alii denique indigenas fuiſſe arbitrantur (4), impellente eos Paſtorum in Aegyptum inferiorem incurſione, quum in ingentem numerum excreviſſent, aliorumque ſedes invaſiſſent, iiſdemque potiti mutaſſent, ex Aegypto tandem in haec Italiae loca demigrarunt, uti egregiis argumentis non coniicit ſolum, verum etiam diſerte oſtendit magnus vir Bonarrotius (5): quae quidem opinio tum viris doctis adridet, tum etiam congruit cum monumentis, quae iam illuſtravimus, in quibus Aegyptiorum indoles non raro fulget. Vt igitur haec loca obtinuere, incolis ab omni ruditate ac feritate vindicatis, efformatiſque ad humanitatem, Deorum cultum omnium primi docuere, IANO auſpice atque auctore, ut veteres ſcriptores probatiſſimi teſtantur (6): qui ea de cauſa in ſacris ante omnes Deos adpellari, paterque vocari meruit (7). Iidem, qui Dii CONSENTES eſſent, ideſt, maximi omniumque gentium conſenſu recipiendi, ſanxerunt: ſingulis cultum & ſacras caerimonias adtribuerunt: ſimulacra, templa, aras erexerunt: divinos honores, SACRA ac FESTA indixerunt, SACRORVM MINISTROS adſignarunt: quae omnia ex antiquiſſimis eiuſdem gentis monumentis nunc illuſtranda ſuſcipimus.

Primum igitur, ut hinc ordine aliquo procedamus, memoranda ſunt Etruſcorum SACRA CONSENTIA, quae Etruſco vocabulo ita adpellata cenſet Pompeius Feſtus, quod ex multorum conſenſu eſſent ſtatuta. Ea celebrabantur in honorem, ut diximus, Deorum maiorum gentium, quorum propria nomina proferre Tuſci nefas habebant. Ea his verſiculis expoſuit Ennius (8):

Iuno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Singulis menſes ſingulos, in quibus colerentur, adſignarunt: Ianuarium *Iunoni*, Februarium *Neptuno*, Martium *Minervae*, Aprilem *Veneri*, Maium *Apollini*, Iunium *Mercurio*, Quintilem *Iovi*, Sexti-

(1) Lib. VII. adverſus Gentes.
(2) Antiquos auctores adfert Th. Dempſterus de Etr. Reg. Lib. I. Cap. I.
(3) Dionyſius Halicarn. Ant. Rom. Lib. I.
(4) Idem, ibidem.
(5) Ad Monumenta addita Dempſteriano Operi §. XLVII.
(6) Ex Macrobio Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(7) V. Lactan. Div. Inſt. Lib. IV. Cap. III.
(8) Apud Martianum Capellam Lib. XV.

Sextilem *Cereri*, Septembrem *Vulcano*, Octobrem *Marti*, Novembrem *Dianae*, Decembrem *Vestae* (1). Hoc quidem ita factum, quia revera nihil aliud illi sunt, quam duodecim Zodiaci signa, quibus totus anni cursus disponitur (2).

Quod vero apud Etruscos religione quadam cautum esset proprio nomine in sacris Deos non compellare (exemplo fortassis ab Aegyptiis, vel potius ab Hebraeis accepto) iam supra tetigimus, ex addita compluribus pateris Etrusca inscriptione circa imagines Deorum, vel etiam exarata in eorum simulacris; nam Iupiter sive Iovis, ut Etrusci dicebant, eorumque exemplo Latini, cognominatur ex suo adtributo ᴀᴎɪᴛ, *Tina*, hoc est *Tonans* (3): Bacchus, cum Iove fere aequali cultu & honore donatus, parum dissimili adpellatione ᴀɪᴎɪᴛ, *Tinia*, & ipse *Tonans*, sive, ut ita dicam, *Tonitruans*, vocatur (4): Iuno ƧIꓤƎ, *Eris* sive *Hera* dicitur (5), itemque ᴀᴎᴀ⊙, *Thana* (6), quasi ut apud Graecos Θέαινα, *Diva*, *Dia*: Venus adpellata legitur ᴀᴎᴊᴀ⊙, *Thalna* (7), facile *Dea Genitrix*, *Dea alma*: Vulcanus vero ᴍᴎᴀᴊ⊙ƎƧ, *Sethlanm*, *Ignis dominus*, *praeses*, *potens* (8): Mercurius ᴎᴀꓤVᴛ, *Turan*, & ƧᴍꓤVᴛ, *Turms* (9): Mars ᴎᴀꓤᴀᴊ, *Laran* (10): quorum cognomina superius explicare tentavimus (11). Supersunt Apollinis & Minervae nomina, quae inscripta in iisdem pateris, parum variant a communi usitataque adpellatione; nam alterum scriptum legitur VᴊVꓶᴀ, *Apulu* & VVꓶᴀ, *Apul* (12): alterum vero haud constanti scriptura ᴀꓱꓤᴎƎᴍ. ᴀꓱꓤᴎƎᴍ. ᴀꓱꓤƎᴎƎᴍ. ᴀꓱꓤƎᴎƎᴍ, *Menrva*, *Menerva* (13). Aliorum CONSENTIVM Deorum nomina, quo nam modo Etrusci expresserint, non constat; quia adhuc latent monumenta, ut spero, aliquando in apricum ab aetate proferenda.

Memoratu digna sunt IANI sacra, quae apud Etruscos principem locum obtinuere, quemadmodum ipse Ianus in sacris primus ante omnes Deos praefationem, invocationem (14) & supplicationem meruit veluti parens, ut ait Festus (15), & a quo rerum omnium factum putabant initium. Memorant etiam, duodecim aras ei consecratas fuisse (16); quia annum in duodecim menses, & in dies trecentos sexaginta quinque distribuit: quam notam eius

(1) Vide Pomponium Laetum, & Caelium Rhodiginum Lib. XXV. Cap. XXX.
(2) Vide Diodorum Siculum Bibliothec. Lib. III. & Macrobium in Somn. Scip. Lib. I. Cap. XXI.
(3) V. in patera superius adlata in Tab. CXX.
(4) Apud Dempsterum Tab. III. Tom. I. pag. 78.
(5) Apud Dempsterum Tab. II.
(6) Vide in Tab. CXX. a me superius relata.
(7) In eadem Tabula.
(8) In eadem Tabula.
(9) Apud Dempsterum in Tab. III. & IV.
(10) Ibidem Tab. IV.
(11) Ibidem Tab. III. & IV.
(12) Ibidem in Tab. II. IV. V. & VI.
(13) Ad Tab. XXXVIII. XXXVIIII. & XL.
(14) Ex Macrobio Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(15) Vide in voce *Chaos*.
(16) Ex eodem Macrobio loco citato.

eius ſtatua, a Rege Numa dedicata, praeferebat, quam ita Plinius deſcribit (1): *Praeterea* IANVS GEMINVS *a Rege Numa dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita configuratis, ut trecentorum ſexaginta quinque dierum nota, per ſignificationem anni, temporis & aevi, ſe Deum indicaret*. Primitiae frugum totius anni ei oblatae: thure & vino litatum, uti ex his verbis Marci Catonis colligimus (2): *Priuſquam haſce fruges condantur, far, triticum, hordeum, fabam, ſemen rapicium; thure, vino,* IANO, *Iovi, Iunoni praefato*. Subdit etiam alias precum rituales formulas ante immolationem porcae praecidaneae, & in commovenda Iano ſtrue: *Iane Pater, te hac ſtrue commovenda, bonas preces precor, uti ſies volens propitius mihi liberiſque meis, domo familiaeque meae*. In vino Iano dando ſic precatum: *Iane Pater, uti te, ſtrue commovenda, bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergo macte vino inferio eſto*. Has irridet Arnobius, quem vide. Libum, quod Latini ex Etruſcis *Ianual* dixere, aris impoſitum a Sacerdote in honorem Iani, memorat Feſtus his verbis: IANVAL, *libi genus, quod* IANO *tantummodo libatur*. Molam ſalſam adiicit Ovidius in honorem IANI: cuius imago, virtus ac poteſtas, tum in caelo, tum in terra, magna deſcribitur (3):

Praeſideo caeli foribus cum mitibus Horis,
Et redit officio Iupiter, itque meo.
Inde vocor IANVS *: cui quum Cereale Sacerdos*
Imponit libum farraque mixta ſale.
Nomina ridebis: modo namque PATVLCIVS *idem,*
Et modo ſacrifico CLVSIVS *ore vocor.*

IANI igitur ſacra primo Tuſcorum aevo ſine victimarum ſanguine, libis tantum, farre & puro ſale confecta memorat idem Ovidius: poſtmodum aries additus, victima IANO conſecrata, caeſaque in Agonalibus ſacris ac feſtis: & hoc eſt, quod ait Feſtus, IANO Quirino agnum marem immolari ſolitum. Piaculum ſacrum, forſitan IANO Infero, inferorum Ianitori factum, exhibet Vrna ſepulcralis, edita apud Dempſterum Tab. XXXVI. cum duplici victima, ariete & agno: in quo praeterea muſica inſtrumenta, in ſacris Etruſcorum adhibita, notare poſſumus.

Magna quoque cum celebritate coronae primitus ei oblatae memorantur; quod earum fuerit inventor, uti teſtatur Draco Corcyraeus apud Athenaeum (4). Iam eius aheneum ſimulacrum ſupra

(1) Hiſtor. Nat. Lib. XIV. Cap. VII.
(2) De re ruſt. Cap. CXXXIV.
(3) Faſtorum Lib. I. verſ. 125.
(4) Deipnoſoph. Lib. V. Cap. IV.

ſupra obſervavimus Tabula I. num. 1. quod capite gerit coronam, e bulbo, inſtar floris, patulis foliis, ad modum radiorum diſtinctam. Dum novum annum ab eo auſpicarentur, laurea corona eum coronare conſuevere, ut notat Sidonius Apollinaris (1): quod etiam factum ſubſecutis temporibus, quum Conſules Romani in eius templo inſignia Conſularia accipiebant, novumque annum de more aperiebant. Exſtat inter mea Cimelia ex aere fuſo pondus ſive nummus, unciarum fere ſex, cum nota ∽, quae ſelibrem indicat fuiſſe: cuius in antica parte impreſſum eſt caput barbatum, & laurea corona redimitum, quod referre ſuſpicor ipſum IANVM: in poſtica vero ratem praefert cum eadem nota ∽.

IANI, uti etiam SATVRNI, adventum in Italiam, publico bono fauſtum ac felicem, facile crediderim ab Etruſcis, atque etiam a Latinis, celebratum fuiſſe annuis ſacris & feſtis: cuius quidem adventus, ut apud poſteros notitia & memoria aeternum vigeret, in primis monetis eorum capita cum rate ſignata ſunt (2).

Praeterea in ſacris hymnos & carmina meruit IANVS, divinis honoribus conſecratus, ob merita, quae Salii Sacerdotes, peculiaribus adhibitis vocabulis, canebant (3). *Deum Deorum & Patrem* conſtat eos IANVM invocare conſueviſſe. Macrobius complura adnotat cognomina, queis in ſacris precibus & invocationibus compellabatur (4). Mentionem etiam facit idem Macrobius de iiſdem antiquiſſimis Saliorum carminibus (5): quorum, ut ſuſpicor, ſpecimen aliquod adfert in his conceptis verbis, ex Marco Meſſala, qui per annos quinquaginta & quinque Augur fuit: *Qui cuncta fingis, eademque regis: aquae terraeque vim ac naturam, gravem atque pronam, in profundum dilabentem; ignis atque animae levem, immenſum in ſublime fugientem, copulaſti circumdato caelo: quae vis caeli maxima, duas vis diſpares colligaſti*. Ad Salios adhibitae SALIAE Virgines, ut Cincius ait apud Feſtum, conducticiae: quae cum apicibus paludatae ſacrificium faciebant in Regia cum Pontifice, de quibus mox diſſeram.

Quia vero IANVS pacis bellique arbiter cultus eſt ab Etruſcis, dictuſque CLVSIVS, teſte Macrobio (6); nam bello valvae eius templi patebant, pace claudebantur: aram lapideam, adlatam in Dempſteriano Opere Tabula XLVI. ſculpturis atque Etruſca epigraphe ornatam, ſuſpicor IANO ſacratam fuiſſe, ad quam facile ictum

(1) Carm. II. verſ. 8. Vide etiam Dempſter. de Etr. Reg. Lib. II. Cap. III. verſus fin.
(2) Vide Macrobium Lib. I. Saturnal. Cap. IX.
(3) Vide Tertullianum in Apolog. Cap. X.
(4) Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(5) Ibidem.
(6) Ibidem.

ictum foedus ; nam adſtante Feciali cum lictoribus, dextras foedere iungunt duo viri, alter toga, alter trabea & galea habituque militari inſignis. Auctor eſt Servius (1), IANVM foederibus faciundis praefuiſſe ; per quem etiam iurare ſolemne fuit.

IANVS mythice Mundus, vel ut alii prodidere, Annus ſive Sol eſt (2). Hunc ſupremum Deorum omnium, Ethnici antiquiſſimi Ιάω *Iao* vocarunt (3) : & hinc forſitan, ut arbitror, Etruſcis & Latinis IANVS dictus. Eum, uti & SATVRNVM, viri doctiſſimi eſſe ipſum NOAM arbitrantur (4). Iam a primo illo aevo factum intelligimus, ut viri prudentia ac ſapientia clari, quique genus humanum immortalibus beneficiis adfecerant, apotheoſi donati, in numerum Deorum, caelo digni, a gentibus cenſerentur. Quod vero apotheoſis in uſu apud Etruſcos fuerit, a quibus omnes caerimonias Romani didicere, iam ex adlatis exemplis in ſuperioribus Tabulis ſatis liquere arbitror. Nulla profecto poſt Aegyptios fuit natio in excogitandis Deorum ornamentis, variis diadematum generibus, ceteroque cultu, quo divina vis ac poteſtas declaratur, quae ſagacior Etruſca fuerit.

Sed de his quum ſatis dictum ſit, ad VERTVMNALIA ſacra, ſive, ut in vetuſtis Kalendariis legitur, VORTVMNALIA, gradum facio, quae plane antiquiſſima fuere, ab Etruſcis longe ante Romam conditam, eorumque exemplo a Sabinis, atque etiam a Latinis celebrata. Vrbe condita, quum Romani, devictis Volſinienſibus, VERTVMNVM Deum evocaſſent, eiuſque ſignum apud ſe collocaſſent, templa araſque ei dedicaſſent, ſacra & ſolemnes ferias in honorem eius inſtituerunt. Eius ſimulacrum egregie deſcribit Propertius (5) : videturque eſſe illud ipſum Volſinienſium, a Mamurio egregio Tuſco artifice caelatum, cuius nomen forſitan ſcriptum praetulit. Varro harum feriarum meminit, & initio Octobris celebrata fuiſſe tradit (6). *VERTVMNALIA a Vertumno, cuius feriae Octobri menſe*. At in vetuſtiſſimo Kalendario populi Romani (forſitan haec alia ſacra ſunt) Eidibus Auguſti celebranda in Loreto maiore adnotantur, unaque coniunguntur cum ſacris Dianae in Aventino (7). Quo nam ritu, quibuſve oblationibus peragerentur, ex antiquo marmore Muſei Victorii, quod Romae exſtat, adnotavi ad Inſcriptiones Donianas (8). Spiceas coronas ac flo-

reas,

(1) Ad Virgil. Aeneid. Lib. XII. verſ. 198.
(2) Ex Macrobio loco citato. Vide Arnobium adverſus Gent. Lib. III.
(3) Confer eumdem Macrobium Saturnal. Lib. I. Cap. XVIII. Huetium Propoſ. IV. Cap. X. Voſſium de orig. & progr. Idololatr. Lib. I. Cap. XXXII.
(4) Vide Bochartum Geograph. Lib. I. Cap. I. & Huetium loco citato.
(5) Lib. IV. Eleg. II.
(6) Lat. Ling. Lib. IV.
(7) In Gruteriano Theſauro pag. CXXXIV.
(8) Vide ad Tab. IX. pag. LXXIII. & pag. 44. Cl. I. num. 127.

reas, poma autumnalia, flores, uvas, hortenses herbas sacro ritu oblatas ab agricolis, a messoribus, ab institoribus, a pastoribus, a cultoribus hortorum ex descriptione Propertii constat. Siquidem memoriae proditum, VERTVMNVM vinearum, agrorum, hortorumque colendorum, itemque arborum pomiferarum serendarum & inserendarum rationem docuisse. Sacra etiam Vertumno fecisse Desultores & Aurigas, ut in ludis equos & currus bene verterent, atque Circensium victores essent, adde etiam Mercatores, non obscure ex eodem Propertio colligitur.

POMONA, pomorum arborumque pomiferarum praeses Dea, fere parem cum coniuge suo Vertumno cultum apud Etruscos, deinde etiam apud Latinos & Romanos obtinuit, de quo nonnulla superius diximus (1). In eius sacris (POMONALIA forsitan dicta sunt: etsi huiusce nominis auctorem nullum habeam) nova poma, pomorumque omnium temporum primitiae offerebantur (2). Locus ei sacratus in agro Solonio, Via Ostiensi, inter Laurentinum & Lanuvinum agrum, mare versus, in quo lucus aedesque ei dedicata, teste Festo: quem locum veteres POMONAL, proculdubio ex Etruscis, vocarunt. Flamen eiusdem Deae, licet apud Romanos minimae auctoritatis haberetur, omniumque postremus, POMONALIS dictus est (3). Absque huius Sacerdotis permissu, ut erat veteri lege sancitum, poma comedi minime poterant, nisi antea primitiae POMONAE Deae oblatae essent. Idem factum notat Plinius (4) in novis frugibus, ac vinis, quae ne degustabant quidem, antequam Sacerdotes primitias libassent. Ita etiam ad primitias pomorum, nova esse dicebant vetera, & alia exoptabant nova, ominis causa (5).

NORTIA Etruscorum, in vetustis aris, honoris & dignitatis causa, MAGNA DEA adpellata, quae eadem ac SORS & FORTVNA esse censetur a Martiano Capella (6), altaria ac templa tota Etruria habuit longe antiquissima & celeberrima, praesertim apud Volsinienses & Volaterranos, qui eam praecipuo honore coluerunt: cuius fidem facit marmoreum, quod ad hoc tempus Volaterris superest, simulacrum, a me accuratius editum in Tabula IIII. Quanta vero arte, splendore ac maiestate (7) veteres Tusci Deorum templa, quorum in Italia primi vel inventores vel perfe-

(1) Vide etiam Th. Dempsterum de Etr. Reg. Lib. III. Cap. LVI.
(2) Vide Servium in Virgilii Aeneid. Lib. VII. vers. 190.
(3) Ex Alex. ab Alexandro Genial. Dier. Lib. VI. Cap. XII.
(4) Histor. Nat. Lib. XVIII. Cap. II.
(5) Vide Alex. ab Alexandro Genial. Dier. Lib. VI. Cap. VIII.
(6) De Nupt. Philol. Cap. IX.
(7) Confer Vitruvium Lib. IV. Cap. VII. *De Tuscanicis rationibus aedium sacrarum.*

perfectores fuere, exstruere solerent, ex eo coniici potest, quod Tarquinius Romanorum Rex, Gabiis receptis, pace cum Aequorum gente facta, foedere cum Tuscis renovato, Iovis templum in monte Tarpeio inaedificaturus, quod pater eius voverat, ut monumentum regni sui nominisque relinqueret, fabris undique ex Etruria adcitis, eorum opera & solerti ingenio usus est, ut memorat Livius (1).

Volsiniis in templo eiusdem Deae NORTIAE, illud memoratu dignum notat idem Livius (2), quod singulis annis, summa, ut opinor, cum celebritate, clavus annalis in pariete figebatur, qui aliis adpositus indicaret numerum annorum, sive epocham veterum Etruscorum. Id etiam in aliis aedibus Tuscorum & Latinorum factum innuere videtur Festus his verbis (3): *Clavus annalis adpellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum aedium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum*. Hanc numerandorum annorum consuetudinem Romani sustulere, Tarquinio regum ultimo, urbe & regno exacto, anno ab Vrbe condita CCXLIIII. quo quidem anno per Consules, qui tunc primum creati sunt, numerare annos coeperunt.

Quae sacra habuerit ANCHARIA, Faesulanorum & Asculanorum Dea, quove mense celebrari solita, incompertum mihi est. Eam esse ipsam FVRINAM, supra observavimus (4), de cuius sacris mox dicam. Sacerdotes *Ancharii*, qui ANCHARIAE serviebant, furore ab eadem Dea correpti (5), futura vaticinabantur: ac forsitan, non secus ac *Bellonarii* in honorem BELLONAE, se se cruentabant: quod sacrum valde frequens apud Etruscos, ex antiquis sculpturis paullo inferius ostendam. Sacra Deorum Etruscorum mysteria, quia arcana erant, neque extraneis manifesta esse Pontifices volebant, ideo a vetustis scriptoribus, qui ea ignorarunt, silentio transiguntur.

Sacrificia & supplicationes habitas ad fanum VOLTVMNAE, tota Etruria celeberrimum, donisque opulentissimum, ex eo coniicere possumus; quia ad idem fanum conventus habere identidem consueverunt Etrusci in rebus gravissimis, ut diximus (6), deliberandis. Solemne enim fuit, priusquam in concilio considerent, thure ac mero supplicare apud aram eius Dei, in cuius templo coibant (7). Siquidem Etrusci, prisca religione, nonnisi in loco sacro inauguratoque, consilia capere consueverunt: quorum exemplo apud

(1) Decadis I. Lib. I.
(2) Decadis I. Lib. VII.
(3) In voce *Clavus annalis*.
(4) Ad Tab. XII. & XIII. pag. 39.
(5) Vide Turnebum Adversarior. Lib. XVII. Cap. XXIV.
(6) Class. I. pag. 33. 34.
(7) V. Suetonium in Augusto Cap. XXXV.

apud Romanos, more maiorum, Senatus consulta profanis in locis non fiebant; sed ea tantum iusta habebantur, quae in templis per Augures constitutis, peracta fuisse constabat (1).

Praetereo hoc loci sacra in honorem PILVMNI & PICVMNI facta a coniugibus, tum in iungendo connubio, tum etiam suscepta prole, de quibus nonnulla superius adnotavi ad Tabulas X. & XI. (2) Antequam sacra attingerent Etrusci, se aquis lustrare, deinde ad altaria accedentes, adorando totum corpus circumagere, humi procumbere, pandere palmas, & manibus ad caelum sublatis orare consueverunt (3): quo gestu, ut vidimus, frequenter, ipsi quoque Dii veterum Etruscorum sculpti sunt. Dum vero sacra Diis Inferis facerent, demissis ad terram manibus orabant, eosque invocabant: pateram quoque & simpulum, dum libationes facerent, invergebant. De his ita Pierius Valerianus (4). *In Etruscis quoque institutis hoc gestu manuum ad preces utebantur: neque non in devovendis civitatibus, evocandisque Diis, quumque Iovem dicebant, manus ad caelum sustollebant.*

FVRINALIA sacra in honorem FVRINAE Deae, quibus libationibus, donisve & caerimoniis ab Etruscis, Latinis quoque ac Romanis, peragerentur, quia forsitan arcana fuere, veteres auctores non declarant. Quo vero mense ac die peragerentur eius feriae publicae, adstante Flamine FVRINALI, iam supra adnotavimus (5). Ex adlatis insignibus pateris, & in eius sacris adhibitis, facile est coniicere, sacris libaminibus, vino, lacte, ac melle, ad haec etiam suffitu, eidem Deae litatum esse: sparsos item flores, suspensas vittas & corollas, aram quoque coronatam, ramos circa eamdem aram vel Deae simulacrum defixos, gestatosque in manibus, atque adlatas dono coronas, ut coniicimus, iliceas; nam arbor ilex ei sacra fuisse censetur, Etruscorum monumentorum auctoritate. Quia vero haec Dea scelerum ac sontium hominum vindex habebatur, ad eius aram, ut infra videbimus, verisimile est sceleribus obnoxios se expiasse, gladio se percutientes, ac sanguine eius aram respergentes, ex antiquissimo Etruscorum ritu atque instituto.

A TAGETE, Genii filio, Iovis nepote, qui sacra Acherontica, & Haruspicinae disciplinam duodecim Etruriae populis monstrasse dicitur, nomen accepere sacra TAGETICA, quorum mentionem facit Cincius in libro de Italia secundo, cuius verba adfert Macro-

Qq

(1) Vide Henr. Norisium in Cenotaphia Pisana Dissert. I. Cap. IV.
(2) Class. I. pag. 35. 36. 37. 38. 39.
(3) De his Etruscorum ritibus fusius Th. Dempster. de Etr. Reg. Lib. III. Cap. VI.
(4) Lib. XXX. Hieroglyph.
(5) Ad Tabulam XII. & XIII. pag. 39. 40. 41. 42. 43.

Macrobius (1) : *Prius itaque & Tuſcos aeneo vomere uti , quum conderentur urbes , ſolitos , in* TAGETICIS *eorum ſacris invenio : & in Sabinis , ex aere cultris , quibus Sacerdotes tonderentur* . Ex his tamen verbis non liquet , TAGETICA ſacra in honorem TAGETIS facta fuiſſe ; ſed potius intelligimus ab eo monſtrata fuiſſe , atque ex eius nomine adpellata . Romulus , in condenda Vrbe aeterna , uſus eſt ſacris TAGETICIS ; nam adcitis Etruſcis Auguribus & Sacerdotibus , auſpicato Vrbem condidit (2) .

Quandoquidem ſacrorum TAGETICORVM facta eſt mentio , opportune heic diſſerendum eſſet de priſca Tuſcorum religione in captandis auguriis , de haruſpicinae diſciplina , de divinatione per auguria , de ominibus , de prodigiis , de obſervatione oſtentorum , de evocationibus & excantationibus : item de avibus auguralibus , de auſpiciis , ſortibus , & oraculis ; ſed quia de his non raro in hoc opere incidit ſermo , & quod caput eſt , de his luculenter egerunt Iulius Caeſar Bulengerus , & Thomas Dempſterus , qui hanc ſpartam occuparunt ; ad alia ex ineditis Etruſcorum monumentis illuſtranda , ne ſobrias lectoris aures obtundam , ſi properem , operae pretium me facturum puto .

TERMINALIA ſacra in honorem TERMINI , Iovis Terminalis , & Deorum , qui finibus agrorum tuendorum praeerant , ab Etruſcis celebrata fuiſſe ad Tabulam XV. de BYGÖE Nympha Etruſca , quae artem ſcripſit arborum fulguritarum , & de terminis egit , diſſerentes , obſervavimus .

VOLTVRNALIA ſacra VI. Kalendas Septembres VOLTVRNO Deo Etruſco facta , peculiaria fuere , ut liquet ex dictis ad Tab. XVI.

IVTVRNALIA ſacra , & IVTVRNAS ferias , hi , qui artificium aqua exercebant, celebrabant in honorem IVTVRNAE Nymphae Etruſcae ; quam Italiae populis ſumma beneficia contuliſſe , fama erat .

PORTVMNALIA ſacra , Portumno Deo , a quo dicta ſunt , quo die , quave celebritate peracta fuerint primum ab Etruſcis , deinde etiam a populis veteris Latii & a Romanis , ſupra ad Tabulam XVII. explicavimus .

MANTVRNALIA ſacra coniuges celebrabant , ut MANTVRNA Dea connubia ſtabilia redderet , ipſique iugiter concordes manerent , de quibus nonnulla adnotavimus ad Tabulam XVIII.

VACVNALIA , ad focum ſedentes agricolae , hieme peragebant , abſoluta agrorum cultura , ac perceptis fructibus , quum laboribus vacarent .

CLITV-

(1) Sat. Lib. V. Cap. XIX. Apud Dempſt. de Etr. Reg. pag. 288. corruptus eſt textus.

(2) Ex Livio Decad. I. Lib. I. Plutarcho in vita Romuli. Cic. Lib. I. de Divinat.

Clitumnalia ſacra in honorem clitumni, ſive is Iuppiter ſit, totius Vmbriae Genius Deus, ſive ipſum flumen, celebrata fuiſſe uſque ad ſequiora ſecula, imperante L. Septimio Severo, ex antiquis monumentis ſuperius adlatis ad Tabulam XVIIII. perſpicuum eſt. Oraculum & ſortes in templo eiuſdem Dei fuere, ut Plinius Secundus docet (1). Ferunt, Clitumni amnis aquam potatam, candidas boves feciſſe: quas inde petebant triumphantes, ut Iovi Capitolino ſacrificarent (2).

Tiberinalia, quae facta memorantur tiberino patri, non dubito ex Etruſcis originem accepiſſe, atque ab ipſis multo ante Romanos ſolemnibus ſacrificiis, feſtis & caerimoniis celebrata fuiſſe; nam Etruſci omnium primi iuxta Tiberim ſedem ſuam locarunt: cui nomen dedit, ut ferunt, Tiberis Rex Etruſcorum, merſus eodem flumine (3). Quod vero Etruſci inſignia Italiae flumina pro Diis habuerint, ac ſacra pro eorum cultu inſtituerint, haud mirum eſt; quum etiam Aegyptii, mortalium omnium vetuſtiſſimi, Nilum, propter eximia, quae accipiebant, beneficia, tamquam Deum maximum devenerati ſint.

Aqvilicia ſacra, ni mea me fallit opinio, ab Etruſcis Romani traduxerunt. Ea Iovi fiebant, ut docet Tertullianus (4), quum in ſiccitate aquam elicere ab Iove Pluvio opus eſſet. Apud Carthaginienſes Iuno huic curae praeerat (5). Sacerdotes, qui aquam eliciebant, *Aquilices* dicebantur. Quod vero hoc ſacrum apud Etruſcos in uſu eſſet, cuius plane auctores extitere, ex eo patet, quod *manalis lapis*, ut adpellatur in Pontificalibus libris, tunc movebatur, & per limites trahebatur, quum pluviae exoptarentur. *Manalis*, ex Nonio Marcellino (6), ſignificat *ſacer*. De eo ita Fulgentius (7): Manales lapides: *Labeo, qui diſciplinas Etruſcas Tagetis & Bacchidis quindecim voluminibus explanavit, ita ſcribit: Fibrae iocinoris, ſandaracei coloris dum fuerint, manales tunc vertere opus eſt petras; hoc eſt, quas antiqui ſolebant in modum cylindrorum per limites trahere, pro pluviae immutanda inopia.*

Huc uſque sacra localium Deorum Etruſcorum: quia vero alia communia, alia etiam propria recenſenda atque illuſtranda ſuperſunt, ne taedio lectores adficiam, quin potius varietate ipſa recreem, inter haec ſtatui complures Tabulas proferre, monumentis Etruſcis ad hoc tempus ineditis refertas, quibus antiqua Tuſcorum thysiologia ſive religio mirifice illuſtratur.

(1) Lib. viii. Epiſt. viii.
(2) Virgil. Georg. II. verſ. 146.
(3) Vide Feſtum in voce *Tiberis*. Dempſter. de Etrur. Reg. Lib. II. Cap. xvii.
(4) In Apologetico Cap. xl.
(5) Ibidem Cap. xxv. & xxxiii.
(6) De gen. vaſ. & poc. in voce *Trulleum*.
(7) Expoſit. ſerm. ant. in voc. manales.

TABVLA CLX. CLXI.

CHOREAE IN HONOREM DEORVM.

Saltatio Saliorum & Saliarum Virginum circa aras. Mos Etruſcis arbores Diis conſecrare.

EO ipſo die, quo Cluſio eram diſceſſurus, inveſtigatis ubique Etruſcis monumentis, forte fortuna contigit, ut in aedibus Paolotianis marmoream columellam, altam Romanos pedes circiter duos, ac totidem latam, iam diu fere neglectam ac latentem, detegerem. Anaglyphum opus, haud quidem valde prominens, ſed artificio inſigne, ſtupenti plane ſimilis admiratus ſum, ſtatimque dignum cenſui, quod in conſpectum litteratorum hominum veniret. Quod vero ſit opus Tuſci ſculptoris longe eximium, cultus ipſe veſtium tredecim figurarum, quae in eadem columella exhibentur, maeandra implexa, ſculpta in ima parte, ager ipſe Cluſinus, in quo eruta eſt, argumenta ſunt manifeſtiſſima. Igitur hoc Etruſcum monumentum nobiliſſimum ante meos oculos a Vincentio Franceſchinio meo Pictore & Chalcographo accuratiſſimo, iuxta pereximii archetypi fidem, delineandum curavi: qui etiam perita manu aeri, ut alia, incidit. Superne in medio columellae ineſt foramen, quod indicat vel craterem, vel potius aliquod ſimulacrum Etruſci Numinis aereo clavo infixum fuiſſe: ni etiam forte haec ipſa columella ſit ara, per cuius foramen ſacra libamina infundebantur. Verum, antiquae Etruſcorum arae, ut iam vidimus ad Tab. CXXV. & CL. & inferius adnotabimus, quum ſint quadratae, non autem rotundae figurae; variis architecturae ornamentis, nullis tamen figuris, inſignes; veriſimilius videtur, hanc columellam pro baſi, ſive hypobaſi inſerviſſe, vel ad ſuſtinendum Etruſcum alicuius Dei ſimulacrum, vel etiam craterem, ſeu tripodem, aut candelabrum Diis ſacrum. Mos enim fuit huiuſmodi vaſa, ut elegantiora nobilioraque adparerent, ſi praeſertim Diis ſacrarentur, collocare in baſibus vel faſtigiis; meminitque etiam Inſcriptio Sigea vetuſtiſſima, & aliae apud Gruterum (1), non tantum crateris, ſed etiam baſis crateris. Alia vetus inſcriptio apud eumdem Gruterum (2) memorat aram cum baſi

(1) Pag. XVI. 12. XLVIII. 1.

(2) Pag. VII. 1.

basi Iovi & Iunoni Reginae dedicatam fuisse; quare non est etiam inverisimile quod haec columella arae superimponi potuerit.

Septem, ut videmus, sunt figurae, quae stant: reliquae alternis pedibus saltant, varia saltatione, lasciva, delicata, volubili, cum lumborum circumvolutione, manuum supra caput commotione & complexione: ad haec accedit gesticulatio, manibus vel protensis, vel supra caput iactatis, vel obliquis, vel altera manu sublata, altera demissa & inflexa: quae omnia SACRAS CHOREAS, proculdubio in honorem Deorum, tum cantu, tum voce ad modulationem fistulae sex compactorum calamorum, qua accinit occinitque crepantibus buccis Choraules penulatus, fere in medio stans, peractas ostendunt. Prope eumdem Choraulen in medio stat Coryphaeus, totius sacri Chori, cantus quoque & musici temporis moderator: cuius gestui manuum, in dexteriore Chori parte respondet adsimili gestu mulier riciniata, quae iuxta eumdem Choraulen saltat. Inde cernitur Salius saltans, cuius caput more Saliorum, qui ab Etruscis originem habuere (1), est tutulatum: quo tutulo sive pileo, ad modum secti ovi acuminato, alii duo Salii ornati sunt: quibus etiam addendus est Coryphaeus, qui quidem non saltat, sed, ut diximus, musicam saltationem moderatur, qui eodem modo tutulatus est. Salium duae feminae saltantes comitantur, altera seminuda, altera succincta, Bacchantium specie corpus circumagens, quasi *Scopen*, seu aliam saltationem Bacchicam referat (2). Quaternionem hunc dirigit Χοϱολέκτης, *Chori congregator & ductor*, qui gesticulatur, & se sequentes intuetur.

Parte laeva, tribus feminis ac duobus Saliis aliter dispositis, praeest alter Chori dux & congregator; meminit enim Iulius Pollux (3) praesidum & ductorum tum laterum, tum dextrae & sinistrae alae Chori. Inter psallendum femina crustulis adlicit ad canendum, forsitan strophas, puellulam, quae stat iuxta arborem, capite velato capidulo, & sinistra aliud crustulum praefert, quod accepit. Forsitan non crustula, sed crotala aerea ea sunt, in sacris Deorum adhibita, ad modum sphaerularum sonora, quae quibusdam granis interpositis pro quantitate sui, & specie metalli, ut ait Ioannes Saresberiensis (4), a Pignorio citatus, qui horum schemata adfert (5), musicos sonos edebant, si scite pulsarentur. Etrusco more, rite addita est haec puellula innupta, Sa-

(1) Vide Thom. Dempsterum de Etr. Reg. Lib. III. Cap. VIII.
(2) Vide Athenaeum Lib. XIV. Cap. VII.
(3) Lib. IV. Cap. XV.
(4) In Polycratico Lib. VIII. Cap. XII.
(5) De Servis pag. mihi 82. 83. Vide etiam Academic. Etruscor. Cortonae Dissert. V. pag. 59. Tab. II. Fig. 3.

Saliis tum maribus tum feminis, quae etiam in ſacra familia templi Iunonis Etruſcae apud Faliſcos cenſebatur: quae, ut narrat Dionyſius Halicarnaſſenſis (1), Καννφόρος vocabatur. Os perſonatum habere, ipſum marmor inſpicienti mihi, viſa eſt, quum facies longe alia, quam quae puellae convenit, ei addita ſit. Claudit ſiniſtram alam Chori mulier riciniata, & ipſa geſticulans.

Duae, ut videmus, apud Etruſcos ſaltationes, in ſacris Deorum caeleſtium valde celebres, in uſu fuere: ſaltatio *armata* ſive *Pyrrhica*, ad numeros tibiarum peracta, ut videre eſt in Etruſco argenteo Vaſe inaurato, caelaturis inſigni, iam edito in Dempſteriano Opere Tab. LXXVII. & LXXVIII. & ſaltatio *pacifica*, de quibus meminit Plato de Legibus (2). *Pacificam* ſaltationem, Diis maxime iucundam & gratam, ut mea fert opinio, repraeſentat hoc inſignis columellae anaglyphum opus. ETRVSCORVM CHORVM conficiunt perſonae dumtaxat ſacrae, promiſcui ſexus, Salii nimirum capulati, & Saliae virgines, ac deinde alii Miniſtri ſacrorum, qui nudo capite ſunt. Illud notandum, quod Salii utramque laciniam veſtis, non in humeros, ut ſolebant armatae virgines, de quibus Feſtus, ſed in pectus reiectam habent. Omnes etiam nudis, ut videmus, pedibus ſaltant: qui ritus apud Aegyptios, dum ſacra Deorum celebrarentur, maxime frequens fuit: videmuſque in Iſiaca Menſa tum ipſos Deos, tum etiam ſacrificulos nudipedes effictos. In Choris agendis in honorem Deorum, Aegyptiae virgines & Choraulae a Romanis plurimi aeſtimabantur, quos ideo pretio conducebant, uti liquet ex Petronio (3):

Memphitides puellae
Sacris Deûm paratae:
Tinctus colore noctis
Manu puer loquaci;
Aegyptius Choraules.

Aegyptii ac Perſae inter primos inventores chorearum in honorem Deorum numerantur. De Perſis meminit Xenophon (4), qui ubi ſacris perfuncti eſſent, eodem in loco plerumque choreas agebant, quarum erat Χορηγὸς ipſe Rex. Ceteri in Oriente populi, qui ſub ditione Perſarum erant, in ſacrificiis ritus ſuos a Perſis accepere. De Aegyptiorum ſaltatione in ſacris adhibita, mentio-

(1) Antiquit. Rom. Lib. I. pag. 17.
(2) Lib. VII. pag. 815. & 874.
(3) In Fragment. Satyr. pag. 669. 670.
(4) Lib. VIII. Vide etiam Iul. Caeſarem Bulengerum in Eclogis ad Arnobium pag. 327.

mentionem facit Philo Iudaeus (1), quorum exemplo populus Israëliticus, diu in Aegypto pravis indigenarum moribus imbutus, fabricato aureo vitulo, circa eum choreas agitavit (2): coepitque ludis, saltationibus ac musicis organis oblectari (3).

Quia in hac rarissima columella Salii Saliaeque Etruscae sculptae sunt, per gyrum sacras choreas agentes, haud erit absurdum inferre, solitos fuisse Tuscos saltationem κυκλικὴν, ut Graeci vocant, *cyclicam* sive *orbicularem*, celebrare in honorem Deorum caelestium, ea de causa siderum varium motum, gressus & regressus exprimentes strophe & antistrophe. Id maxime faciebant ad aras Deorum, vel puras, vel donis epulisve oneratas, vel etiam ignitas, dum interim partes victimarum adolebantur: quod etiam apud Graecos in usu fuit, ut pluribus veterum scriptorum exemplis ostendit magnus vir Ezechiel Spanhemius, quem vide (4).

Sed cui nam Deo Etrusci has solemnes choreas celebrarint, quibusve in locis, quove festo die, difficile dictu est. Choreae orbiculares valde frequenter in honorem Apollinis, Dianae, Cereris & Bacchi apud Graecos celebratae leguntur, & quidem cum hymnis, & crebris eorumdem Deorum salutationibus invocationibusque, ut propitii ac praesentes adessent. Forsitan, quia mos Etruscorum fuit, ver novum solemnibus votis ac sacrificiis celebrare (5), Chorus hic in honorem IANI, qui temporibus anni praeerat (6), peractus credi potest. Huic enim, Etruscorum Deorum maximo, primum Salii, ut vidimus, adsignati fuere, qui eum rite colerent: hos etiam constat postea Iovi, quem iidem *Lucetium* in Saliari carmine dicebant; Iunoni, Marti, ac praesertim Herculi, cuius sacra Saliaria apud Tiburtes celeberrima fuere, cultus & honoris causa adtributos fuisse (7). Quod vero Etrusci ver Iano sacrum, choreis, hymnis & sacrificiis celebrarent, multae erant causae: quarum ea haud postrema est, quod verno tempore in Italiam advenisse, a maioribus suis traditum esset. En eximium Servii testimonium (8): *De his* (Pelasgis) *varia est opinio. Nam alii eos ab Atheniensibus, alii a Laconibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius; nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Philocorus ait; ideo nominatos Pelasgos, quod velis & verno tempore advenire visi sunt: hoc etiam Varro commemorat.* Mos adhuc durat tota

(1) In vita Mosis Lib. III. pag. 524. 536.
(2) Exod. Cap. XXII. vers. 19.
(3) Vide S. Hieronymum in Hoseae Cap. IV. vers. 15. Theodoretum Serm. VII. de Sacrif. pag. 584. D. Chrysostomum Homil. VI. in Matth. 2. 9.
(4) In Callimachi Hymnum in Delum vers. 242. 266. 267. 268.
(5) Adi Dempst. de Etr. Reg. Lib. I. Cap. V.
(6) Vide Macrob. Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(7) Idem ibid. & Cap. XV. Lib. III. Cap. XII.
(8) In Virgil. Aeneid. Lib. VIII. vers. 600.

tota praesertim Etruria (vestigium forsitan antiquissimi huiusce festi Etruscorum) ut exortum ver , quotannis , Kalendis Maiis , totoque hoc mense , praesertim apud rusticos , cantilenis laudetur ac salutetur : choreis per compita , per vicos , & ad ostia patronorum , amicorum & amicarum tripudietur : ad haec etiam , quod magnopere ad rem nostram facit , rami maiores arborum , vittis ac floribus ornati , gestentur (1) , & ubique cum pompa Cantorum & Symphoniacorum circumferantur . Priscum huiusmodi festum , ab antiquis Tuscis celebratum , ni fallor , indicat arbor , non multis foliis , adhuc initio veris , referta , quae facile humi , ut hodie etiam fit , defixa fuit . Iuxta hanc arborem , ut diximus , adstat puellula , quae os oscillo cavo occultatum habet ; quasi eo detracto in fine Chorearum (ad serpentis exemplum (2) , qui ineunte vere , vetus spolium abiicit , novo laetatur) designaret hiemem segnem ac fructibus vacuam recessisse : apertoque eleganti vultu , iuventae decore nitente , minioque picto , ver novum advenisse , cunctis exultantibus declararet . Altera vero femina , crustulis vel placentis puellulam , ut mihi videtur , ideo adlicit , ut personam sive oscillum e vultu suo exuat , quod ipsa forsitan haud facere debebat , nisi mulier , quae ceteris aetate provectior post eam sequitur , iussisset , vel postquam Choreae , in honorem , ut facile crediderim , IANI , omnium aetatum uti & veris domini , diutius celebratae essent : quibus peractis cum sacro , rursum ad exprimendum Zodiaci circulum Choreae agebantur .

Alia huiusce festi Etruscorum celeberrimi , ac maximae hilaritatis , accedit causa , quod mundum verno tempore conditum veteres quoque Ethnici Theologi credidere : quod ex Virgilio discimus , rituum praesertim Etruscorum & auspiciorum peritissimo (3) :

Non alios prima crescentis origine mundi
Inluxisse dies , aliumve habuisse tenorem
Crediderim . VER *illud erat :* VER *magnus agebat*
Orbis , & hibernis parcebant flatibus Euri ;
Quum primum lucem pecudes hausere , virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis ,
Immissaeque ferae silvis , & sidera caelo .

Hanc orbicularem saltationem nostri veteres Tusci dixere

rid-

(1) Vide Adnotationes ad Cant. VII. 49. pag. 549. Poëmatis *il Malmantile Racquistato* , vernaculo sermone conscripti a Laurentio Lippio Pictore ac Poëta Flor.

(2) Ex Aeliano de Animalibus Lib. IX. Cap. XVI.

(3) Georgic. Lib. II. vers. 336. Vide eius Enarratores Philargyrium & Cerdam.

ridda, quam etiamnum nostri homines ruris incolae retinent: eoque vetustissimo vocabulo vocitant festivas omnes choreas, vel nuptiales vel Bacchicas, Bacchanaliorum diebus valde frequentes: ea quidem, ut aliqui volunt, de causa, quod qui saltationem agunt, invicem adprehensis manibus se se trahentes, in orbem singuli reducantur (1). Saltationem ipsam & locum, ubi choreas, ludos & festa faciebant, alio vetustiori vocabulo maiores nostri dixere *trebbio*: e quo, ut censet Vincentius Borghinius (2), rei antiquariae peritissimus, innotuisse putat illa verba sacra satis frequentia in libris Auguralis disciplinae Etruscorum, *terripavium*, *terripudium*, *tripudium*. Id nomen Florentiae adhuc retinet locus *il Trebbio*: in quo veteres Tusci ad agendos in honorem Deorum solemnes dies festos, ludos & χοροστασίαν, convenire solebant; quem locum postmodum primi nostrae Christianae Religionis parentes exsecrati sunt, superposita marmoreae culumnae Christi Reparatoris nostri Cruce. Est etiam in agro Mugellano, prope Casaggiolum villa antiqua Mediceae Domus, *al Trebbio* dicta.

His observatis, doctorumque virorum iudicio traditis, non erit etiam absurdum suspicari, facile exhiberi posse in hac insignis columellae sculptura sacras Choreas, peractas in dedicatione arboris illi Deo, cui magis convenire videbatur; videmus enim circa arborem Choreas agitari. Mos enim fuit, singulis Diis proprias arbores & plantas consecrare, ut Iovi quercum & esculum, Apollini laurum, Iunoni & Veneri malum punicum, Minervae oleam, Herculi oleastrum & populum, Cybeli, Pani & Silvano pinum: atque ita singulis Diis, singulas arbores, plantas & herbas. Circa has arbores saltare & choros ducere solebant: quin etiam eas unguentis ungebant, vino sacro inspergebant: Deorum & simulacrorum in morem coronabant, encarpis vittisque festivis velabant, omnique superstitione colebant: aliquando etiam oracula reddidisse fabulati sunt. Constat etiam, quo maxime colerentur, ardentes lucernas iisdem arboribus suspendisse, nec etiam dubito sacra donaria, auctore Prudentio contra Symmachum (3):

Et quae fumificas arbor vittata lucernas
Sustinuit, cadit ultrici succisa bipenni.

Quod vero omni cultu Etrusci colerent arbores Diis sacras, quas ab Heroibus plantatas, atque ex his etiam ortas Nymphas

 Drya-

(1) Vide Tom. IV. Vocabul. Academicor. *della Crusca* in voce RIDDA.

(2) De Orig. Florentiae pag. 172. & seqq.

(3) V. Mart. de Roa Sing. Lib. I I. Cap. XIX.

Dryadas & Hamadryadas credebant, diſertiſſimum apud Plinium exſtat teſtimonium (1): e quo colligimus, Etruſcos conſueviſſe ſacras arbores inſcribere, addito titulo, quo conſtaret eas eſſe religioſas. *Vetuſtior autem*, inquit, *Vrbe, in Vaticano* ILEX, *in qua titulus aereis litteris Etruſcis, religione arborem iam tum dignam fuiſſe ſignificat. Tiburtes quoque originem multo ante Vrbem Romam habent. Apud eos exſtant ilices tres, etiam Tiburto conditore eorum vetuſtiores, apud quas inauguratus traditur.* Arbores ſi forte de caelo tactae eſſent fulmine ſive fulguritae, piaculis fulgur luebatur: arbores, ne impurae ac parum caſtae haberentur, ab Haruſpicibus ſacrificio facto expiabantur. De arboribus fulguritis ſcripſit, ut diximus, Nympha Bygöe. Exſtat in Muſeo Bonarrotio fragmentum aheneae lamellae, litteris Etruſcis inſcriptae, quam ad finem Operis Dempſteriani proferens Cl. Senator Bonarrotius Tabula LXXXIII. num. 9. cenſuit eſſe titulum ſepulcralem. Inveſtigandum eſſe cenſeo, an poſſit eſſe titulus infixus arbori, quae, quum fulgurita fuiſſet, Etruſcae religionis ſacris mox expiata fuit. Litterae ita ſe habent:

: M И A M ⅃ ʏ Ↄ

A Ƨ И O Ǝ q 1 : Ǝ

Hoc eſt: *Vl manm : e : praethnſa*. Explicationem huiuſce tituli ita tentarem, relicta priore littera, quae poſtrema alterius vocis eſſe poteſt; nam in principio & in fine titulus fractus eſſe videtur: *Arbor ſacra : fuerat igne tacta :* vel etiam: *Arbor ſacrata : fuerat fulgurita*. Igitur ⅃ʏ. manifeſte reſpondet Graeco ὕλη; hoc eſt, *lignum*, *materia*, *arbor*; unde *ſilva*: & antiquitus ſcriptum SVLVA. SVLVEIS CAMPESTRIBVS, ut legitur in antiquo lapide votivo. Sequitur MИAM. *Manm*, quae Etruſca vox ſignificare videtur *ſacra*. Teſtem advoco Nonium Marcellinum, cuius verba paullo ante dedimus, *Aquilicia ſacra* illuſtrantes, qui ait, *manalem* (Tuſca vox *manal*, *manm*) vocari *ſacrum*. Aliter Feſtus, quod adtinet ad vocem *manalis lapis*; attamen ab Auguribus, defunctos adpellari *manes* adfirmat, quaſi *bonos*; nam *mana* dicitur *bona*: & *mane*, quum invicem nos ſalutamus, a *Diis Manibus* dictum adfirmat. Stat Ǝ forſitan loco verbi *fuerat* vel *fuit*, intellige *quae fuerat*, a Graeco ἦ verbo. Alterum Etruſcum vocabulum AƧИOƎq1. *prethnſa* (nam O ſaepe, ut in Graecis ſaxis, occurrit abſque puncto, quod plerumque detritum eſt temporis iniuria, adeoque eſſe etiam poteſt ⊙ (2), idem ac Graecorum *theta*) deduci poteſt, ni fallor (quod in rebus perobſcuris eſt

(1) Nat. Hiſt. Lib. XVI. Cap. XLIIII.

(2) Vide ſupra ad Tab. LXXXIII. pag. 195.

eſt facillimum) a Graeco πρήθω , *incendo* . Homerus (1) : Πρῆσαι δὲ πυρὸς δήιοιο θύρετρα : vel potius a πρήθομαι , *incendor* , item *diſrumpor* , *crepo* : adeoque , ꓤƧИОƎꟼꟼ *prethnſa* , explicari poſſet *igne tacta* , *igne diſciſſa* , *diſrupta* . Ioannes Lamius , Vir doctiſſimus , a me rogatus , quid ſentiret de hac Etruſca inſcriptione , conatus meos laudavit : deinde , ut eſt humaniſſimus , poſtridie per epiſtolam reſpondit , quod illud PREONSA (ita enim legit) valere poteſt , *excelſa* , *procera* , a Graeco πρήων , πρήωνος , *eminentia* , *cacumen* : ſive etiam verti poſſet *frondeſcens* , *vireſcens* , *ramoſa* , ab Graeco πρεμνιάζειν , *ramos emittere* , *pullulaſcere* , *radices producere* . Vtcumque res ſit , alii haec , quae moliti ſumus , diligentius expendent : meliora dantes , gratiam apud nos longe maximam inibunt .

Huiuſmodi arbores de caelo tactae , ut quercus & orni annoſae , dicebantur *fulguritae* , atque etiam *fanaticae* , teſte Feſto : forſitan , quia more fanaticorum mala ominabantur . Hinc Tityrus Virgilianus (2) :

Saepe malum hoc nobis , ſi mens non laeva fuiſſet ,
De caelo tactas memini praedicere quercus .

Etruſci ab Aegyptiis accepere morem conſecrandi arbores Diis ; itemque iuxta frondoſas arbores erigendi aras & aediculas Deorum : quod adparet ex antiquiſſimi Vaſculi fictilis pictura , ut in Tabula CLXI. quod exſtat in Bibliotheca Vaticana . Altum eſt uncias octo veteris pedis Romani . Quam ſit rarum & inſigne , ipſum picturae genus , & ea quae repraeſentat , perſpicuo ſunt argumento . Hoc ſingulare exemplum , nondum antea obſervatum , ad quod provocare poſſum , oſtendit , Etruſcos artem pingendi Vaſa ab Aegyptiis didiciſſe , atque etiam artem ea ex argilla fingendi : quam quidem poſtea ipſi Etruſci , ſolerti ingenio praediti , novis ornamentis , elegantiis , maiorique opificio nobilitarunt atque conſummarunt : uti ex his , atque aliis iam editis abunde liquet . Igitur ante ſignum Phoenicopteri Iſiaci , capite velato effictum , quod ſeceſpitam tenet , ſedet vir , qui aliquid vovet ; nam vota ſedentes antiquitus concipere ſolebant . Inde ſacrificulus ad Numen accedit , ferculum portans cum vino , ad libationes & propinationes faciendas . Poſt eum cernitur vas lati oris , forſitan aquae , qua ante ſacrum luſtrari ſolemne fuit . In altera parte vaſis , poſt ipſum Numen , atque eius aram , viſitur frondoſa arbor plantata ; quare perſpicuum eſt , etiam apud Aegyptios in more poſitum , arbores ſa-

(1) Iliad. Lib. B.

(2) Ecloga I. verſ. 17.

ſacras Diis facere, atque iuxta eorum aras & fana collocare: de quo inſtituto quum alibi dixerim, non vacat diutius in re nota immorari. Sequitur ſacrorum Deſignator, virgam tenens, indutus tunica talari, laxiore, ad utrumque latus aperta, non manuleata; quod genus veſtis ſacrae eſt antiquiſſimum. Hinc aliud vas diverſae figurae poſitum, ad ſacrorum miniſterium.

TABVLA CLXII. CLXIII. CLXIIII.

IOVIS FESTVM ET SACRVM pictum in Vaſe Etruſco Bibliothecae Vaticanae. Deorum Epiphaniae. Iovi plures Genii ab Etruſcis adſignati. Dii in feſtis omni cultu exornati.

CReſcente in dies Etruſcarum Antiquitatum ſupellectile, crevit hoc opus MVSEI ETRVSCI in tantam molem, ut complura eximia monumenta, ac praeſertim Vaſa veterum Etruſcorum, elegantiſſimis picturis exornata, artificio atque eruditione, quam continent, pulcherrima, quae iam aereis Tabulis incidenda curaveram, praetermittere, atque in aliud Volumen reiicere opus fuerit. Nolui tamen relinquere hoc Vaſculum Etruſcum, triplici ſchemate ſive proſpectu in his Tabulis delineatum, quod Vaticanam Bibliothecam nobilitat; quia omnium eſt elegantiſſimum, ab eximio Tuſco pictore pluribus coloribus abſolutum, quod etiam multa notatu digna continet, quae nunc indicabimus. Altum eſt Romanos pedes II. & uncias undecim. In ſacra pompa delatum, vel pro donario dedicatum fuiſſe non dubito. FESTVM & SACRVM Etruſcorum exhibet, tum a viris, tum a feminis Iovi factum; nam ipſe Iupiter, ut in Tab. CLXIII. habitu ſedentis in aëre adparens, dextra pallium removet e capite, quod forſitan antea velatum habebat, ut ſit manifeſtior; tenetque ſiniſtra aureum ſceptrum. Arae eiuſdem Iovis innititur femina, quae dextra ſpeculum, ſiniſtra flabellum, vel folia ſimul concinnata, Iovi donanda, praefert: inde bos adductus, non mactandus,

ſed

ſed tantum Iovi offerendus a feminis. Poſt has ſequitur iuvenis tibicen chlamydatus, cum petaſo viatorio poſt terga religato, qui adfert corollam. Genius, ut credibile eſt, eiuſdem Iovis, ſuperne adparens, alteram feminam, quae bovem procumbentem adprehendit, dextra manu coronat: ſiniſtra ramum ſacrae plantae defert & vittam, forſitan rite ſacrificantibus praemia daturus.

In eodem Vaſculi ſegmento, picti ſunt duo iuvenes, quorum alter ſedet in ſcopulo, habetque caput coronatum, ſiniſtra tenet ramuſculum: alter iuvenis ſtans, innixus baculo auxiliatorio, coronam, Etruſco peculiari modo contextam, oſtentat. Inde ſacra facturae adſtant tres feminae, quarum altera coronam e roſis, & vittam adfert ſuſpendendam: ea vero, quae in medio ſedet, craterem & caulem plantae ſeu arboris tenet: altera ſtans ſpeculum oſtentat, veſtem dilatat atque expandit.

In anguſtiori Vaſculi faſcia, ſeu, ut ita dicam, zona, picti ſunt piſces multiplicis generis, quibus abundat locuples mare Tyrrhenum. Hos piſces, cenſebit forſitan aliquis, potius Neptuni, quam Iovis Sacra deſignare in picto Vaſe, cui etiam taurum mactari ſolitum ſcimus. Verum, quum in alio quoque Vaſe Etruſco Bibliothecae Vaticanae, eodem prorſus ordine ac modo picti ſint piſces, & in eodem Vaſe Heroum praeclara geſta exhibeantur; iam manifeſtum eſt, piſces non indicare ſacra Neptunalia. Piſces Iovi oblatos in ſacris ab Etruſcis, hinc libet arguere: quos tamen, more Hebraeorum, Aegyptiorum & Syrorum non ſacrificabant (1). In ludis piſcatoriis, Menſe Iunio trans Tiberim fieri ſolitis, a Praetore Vrbano pro piſcatoribus Tiberinis, piſciculi vivi Vulcano Deo dabantur pro animis humanis (2).

In inferiore adlati Vaſculi Etruſci ſegmento, picti ſunt duo iuvenes: ex his alter ramum & lancem praeferens ſedet: alter curſitat, ramuſculum & diota tenens, forſitan ad vina in honorem Iovis fundenda in libationibus, vel ad propinationes faciendas. Iuvenibus mulieres quinque, pereleganti cultu capitis & veſtium ornatae, iunguntur, ut ſacra peragant. Ex his duae ſedent; nam priſco more adoraturi, ſacraque facturi, iuxta altaria interdum ſtabant: interdum etiam ſedentes ſupplicabant, qui, ut apud Suidam, βωμολόχοι dicebantur. Altera parvam ſcalam & crateram: altera corollam & crateram oſtentat, ac forſitan dono exhibet Geniis, qui, utpote rite agentibus Iovis ſacra & feſta, manifeſti ac praeſentes adparuere. Duae ex reliquis feminis, ſaltantes vel curſitantes, vittam, arculam, ſive ciſtam, ſolutam quoque floream

(1) Vide Saubertum de Sacrif. Cap. XXIII. (2) Ex Feſto. Vide in voce *Piſcatorii Ludi*.

floream corollam, & discum sive lancem donis refertum offerunt, praeferuntque. Altera femina dextro pedi insistens, post humeros Genii sedentis, vel facem accensam tenet, vel potius aliquod bacillum cum vertebra in fastigio, quo uti possit in suspensione vittarum & coronarum in honorem Iovis. Hae vittae ac solutae corollae (addantur etiam his placentae) frequenter in hisce antiquissimis Etruscorum Vasculis suspensae visuntur. Siquidem haec sacris operantium donaria ideo suspendebantur, ut vota Diis nuncupata, supplicantesque votorum compotes, benignitate Numinum, facti declararentur. Mos enim fuit apud Etruscos frequentissimus, ad Deos non accedere, nisi tenentes manibus vittas & ramos: quod etiam faciebant qui pacem petebant, Etrusco ritu, quem Virgilius frequenter indicat (1).

Iovi singulis Idibus Tusci publica sacrificia statis in locis facere consuevere: quae luculenter describit Macrobius (2); nam Iduum nomen Etrusca voce *Itis* vocabatur. Haec vero SACRA ac FESTA, quae in adlato Vase exhibentur, non menstrua, sed anniversaria fuisse videntur, solemni pompa, adparatu ac laetitia celebrata: & quidem incruenta, adducto oblatoque candido tauro, non vero caeso, quod genus sacrificii est omnium antiquissimum (3): extantque in Dempsteriano Opere exempla in Tabula XII. XXXVI. LXXVII. LXXVIII. in quibus victimae, aries, agna, porcus, caper ad sacrificia adducuntur, altaribus ignitis admoventur, in humeris atque in manibus deferuntur, non vero mactantur; quamquam etiam mox secutis temporibus victimas immolatas & mactatas fuisse constet.

Multa notatu digna ex hoc Etrusco Vase, atque ex aliis similibus, colligi possunt. Primum nonnulla delibanda sunt de *Epiphaniis* sive Adparitionibus Deorum, quos ad festa & sacra accedere, palam & manifestos fieri credidere: quin etiam, quasi peregrinantes advenirent, hospitalibus muneribus eosdem excipere consueverunt: idque indicant viri ac feminae pictae in Tuscanicis Vasculis, quae lances, fercula & crateres tenent, quas iisdem Diis advenientibus pro sacris xeniis offerunt. Crateras Homerus inter hospitalia dona enumerat (4). De Apolline Επιδήμου haec Virgilius (5):

Qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo.

In

(1) Aeneid. Lib. VII. vers. 137. Lib. VIII. vers. 128. & 664.
(2) Saturnal. Lib. I. Cap. XV.
(3) Vide Saubertum de Sacrif. Cap. XXI.
(4) Odyss. Lib. O. vers. 115.
(5) Aeneid. Lib. IV. vers. 143.

In hunc locum Servius: *Constat, Apollinem sex mensibus hiemis apud Pataram Lyciae civitatem dare responsa, & sex mensibus aestivis apud Delum.* Credebant etiam delubra insolito splendore collustrari, ac Dei praesentiam sentire & testari, quod liquet ex Claudiano (1):

Iam mihi cernuntur, trepidis delubra moveri
Sedibus, & claram dispergere culmina lucem,
Adventum testata Dei. ———

Id Etrusci ab Aegyptiis accepere: quod colligo ex antiquissimis Mensae Isiacae sculpturis, in quibus Dii praesentes adorantur flexo genu, muneribusque donantur. Quod igitur Ethnici crederent, Deos sacris adesse praesentes, & signa adventus sui ac praesentis maiestatis testari, e veteri Foedere, seu sacris Hebraeorum ritibus desumtum censet doctissimus Spanhemius (2): siquidem haud incognita, sed celebris, atque ad posteros demissa, Iacob visio Dei viventis, qui Deum vidit facie ad faciem (3); & Mosis cum Deo adlocutio, eidemque adparitiones factae. Sed de Deorum Etruscorum Επιφανῶν *Praesentium* adparitionibus, haec satis sunto: alia complura qui cupit, adeat Cl. Senatorem Bonarrotium ad Monumenta addita Operi Dempsteriano (4).

Sacra facientibus adparent cum Iove tres Genii, qui, expansis ingentibus alis, praesentiam suam, dona ultro dantes & accipientes, testantur. Hi, ut arbitror, eiusdem Iovis Genii sunt: cui Etrusci tres, ut cernimus, adsignarunt, ut eius supremam potestatem dignitatemque declararent. Id non sine ratione factum puto; nam ex Haruspicum Etruscorum libris constat, Iovem tres caeli partes obtinere (5), ac tres manubias (6): in quo imperio, trium Geniorum opera, eum uti forsitan crediderunt; idcircoque eius comites ac famulos sacrorumque participes fecerunt. Ceteris Diis vel unicum Genium, vel duos adsignarunt. In Museo Florentino insignem Gemmam protuli (7), in qua magna Deum mater Cybele, sive Terra, sive Ceres, a duobus Geniis, supra eius caput in aëre suspensis, coronatur: alter etiam Genius ante eam stans, tympanum, terrae symbolum, ab ea cupit accipere. Genii boni ac benefici, non secus ac Iupiter *Elicius*, e caelo evocabantur atque eliciebantur, ut Suidas docet (8).

Duae

(1) De Raptu Proserpinae Lib. I. vers. 7.
(2) In Hymnum in Apoll. vers. 13. pag. 56.
(3) Genes. Cap. XXXII. vers. 30.
(4) Toto §. XXII. pag. 30. 31.
(5) Vide Acronem in Horatium Carmin. Lib. I. Ode XII. vers. 18. Plinium Lib. II. Cap. LII. LIII. Ciceronem Lib. II. de Divinat. Senecam Lib. II. Nat. Quaest. Cap. XXXII. & Cap. XLI. XLV. & L.
(6) Ex Festo in voce *Manubiae*.
(7) Tom. II. Tab. XXXVIII. pag. 87.
(8) In voce Γοητεία. Tom. I. pag. 490.

Duae feminae ſacrorum Miniſtrae, pictae in hoc Vaſe, ſpeculum praeferunt: in aliis Vaſculis frequenter id etiam viri faciunt, ut videre eſt in editis apud Dempſterum Tabula XXVI. XXVII. LXXXVIIII. XC. Neque vero ſpecula tantum, ſed etiam flabella peculiaris figurae & ornatus, in ſacris Deorum adferunt. Senator Bonarrotius de his nihil diſſeruit: recenſuit tamen, & ad muliebrem mundum & domeſticam ſupellectilem pertinere adfirmavit (1). Sed cur in ſacris haec inſtrumenta ab Etruſcis adhibita ſint, paullo diligentius eſt anquirendum.

Ad exornanda Deorum ſimulacra arbitror Etruſcos ſpecula adhibuiſſe in feſtis ſolemnibus, quando eadem ſimulacra in thenſis omni cultu ornata (2), aquis fluminum lota (3), minio picta (4), perſaepe etiam inaurata (5), veſtibus pretioſiſſimis induta, tenuibus velis velata (6), torquibus, armillis, inauribus aureis, vittis, floreis corollis, atque encarpis decorata ac nobilitata, ad delubra ſive ad aediculas cum ſolemni pompa, cum hymnis & choreis deducebant; quare tam frequenter in Vaſculis Etruſcorum, quibus etiam in iiſdem ſacris uſi ſunt, vel eadem ſigna in pompis Deorum geſtata, vel in aediculis Dii repoſiti viſuntur, habitu ſedentium, vel ſtantium, ad exemplum Aegyptiorum, ut cernimus in Menſa Iſiaca. Si autem geſtum quoque, quem faciunt, obſervemus, id clarius fiet; nam ſpecula ad os admovent circumſtantium, & quaſi velint, ut ea conſulant, obiiciunt, & obviam ea offerentes incedunt. Neque haec inſtrumenta interdum eſſe videntur paterae: quum frequentius orbicularis figurae occurrant, & in extimo orbe ornata ſint pluribus globulis, forſitan gemmis, vel aliis Tuſcanicis operibus, elegantioris ornatus & cultus gratia.

Opinionem hanc meam ſatis probabilem reddunt aliae feminae, aliique viri ſimul picti in Vaſculis Etruſcorum, qui arculas & ciſtulas manibus praeferunt, ut in Tabula CLXIIII. & in Tabulis iam indicatis apud Dempſterum. In his arbitror, Etruſcos Ciſtophoros, Ciſtophoras atque Canephoras ſacra myſteria, occulta quidem, nec profanis revelanda, ſi ciſtae clauſae ſint, praetuliſſe: interdum etiam ſacra dona, electa ac pretioſa ornamenta geſtaſſe ad exornandos Deos, ac praeſertim unguenta & olea, quibus eorumdem Deorum ſimulacra, antequam in pompis cum laetitia deducerentur, perfunderent, omnique cultus elegantia exornarent, quod fieri conſueviſſe oſtendit Pauſanias (7).

Igitur

(1) Ad Mon. Dempſt. §. XXXIII. pag. 63.
(2) Fuſius G. Cuperus in Harp. p. 165. 166.
(3) Ovidius Faſtor. Lib. IV. verſ. 336.
(4) Vide Plinium Lib. XXXIII. Cap. VII.
(5) Ex Athenaeo Deipnoſ. Lib. V. Cap. VII.
(6) Vide Spanhemium in Hymnum Palladis verſ. 70. pag. 559.
(7) In fine Lib. IX. Boeotic.

Igitur, ut ad id redeam, quod probare volebam, ſpecula in pompis Deorum praelata, cum a viris tum a feminis, perſpicue indicant, ſimulacra Deorum Etruſcorum ad ſpeculum comta fuiſſe, priſca ſuperſtitione. Quemadmodum enim, tum viris tum mulieribus lautioribus, erant Κοσμοπλόκοι *Ornatores*, & Κοσμήτριαι *Ornatrices*, quae componendae comae & muliebris mundi curam gerebant; ita etiam Ornatores & Ornatrices Diis adſignatae ab Etruſcis videntur, quae eos in feſtis comerent atque exornarent. Hanc Ethnicorum inſaniam ita aperit Auguſtinus (1): *Sunt, quae IVNONI ac MINERVAE capillos diſponunt, longe a templo, non tantum a ſimulacro ſtantes, digitos movent, orantium modo: ſunt, quae SPECVLVM teneant*. Ad rem etiam Tertullianus (2): *Vnde & qui in IDOLIS COMENDIS, & in aris ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis, adulantur, curationem facere dicuntur*. In Iſiacae pompae ſolemniis geſtata ſpecula & pectines, docet Apuleius (3): *Aliae* (mulieres) *quae nitentibus SPECVLIS pone tergum reverſis, VENIENTI DEAE obviam commoſtrarent obſequium: & quae pectines eburneos ferentes, geſtu brachiorum, flexuque digitorum, ornatum atque oppexum crinium regalium fingerent*. Idem Apuleius de templo Iunonis Samiae agens (4): *Ibi donarium Deae perquam opulentum: plurima & argenti ratio in LANCIBVS, SPECVLIS, POCVLIS, & huiuſmodi utenſilibus* (5). Ex quibus etiam colligere poſſumus, ea, quae in pompis Deorum deferebantur, corollas, ciſtas, lances, ſpecula, vaſa, taenias, in templo eorumdem Deorum, quorum feſtum agebatur, pro donariis relicta fuiſſe.

Neque inobſervata abibit femina illa, ut in Tab. CLXIII. quae ſedet, tenetque dextra parvam ſcalam: cuius munus fuiſſe arbitror, ſacra donaria, corollas, taenias, vittas & placentas ſuſpendere in honorem eiuſdem Iovis: vel etiam, admota ſcala, ſimulacrum eius comere atque exornare.

Viſitur etiam in eodem Vaſe ſolum ſparſum variis floribus feſtiſque frondibus, quae ex eo quodammodo natae videntur. Siquidem viae, per quas in pompis Dii deducebantur, floribus & ramuſculis conſpergi ſolebant. De Cybele haec Lucretius (6):

Aere atque argento ſternunt iter omne viarum,
Largifica ſtipe ditantes, ninguntque roſarum
Floribus, umbrantes MATREM comitumque catervas.

(1) De Civitate Dei Lib. VI. Cap. X.
(2) De Ieiuniis Cap. XVI.
(3) Mileſ. Lib. XI.
(4) Florid. Cap. XV.
(5) Si plura cupis adi Spanhem. in Obſerv. in Hymnum in Palladem verſu 21.
(6) Lib. II. Vide Gevartium in Statium Silv. Lib. I. pag. 54.

TABVLA CLXV.

SACRA CEREALIA ET LENAEA
ex anaglypho antiquissimae Ollae fictilis expenduntur & illustrantur.

ANno CIƆ.IƆ.CC.XXV. Adriae Venetorum, celeberrimae Etruscorum Coloniae, quae Adriatico mari nomen dedit, & flumini Adriano, atque Adrianis finitimis paludibus, effossum est fictile Vasculum, seu potius Olla, cum unica ansa, ore lato, colore subrubro, flavedinis etiam nonnihil habens, figuris undique e plastico opere vetustissimo ornata, quam in suo Museo recondidit Vir Praeclarissimus Octavius Bocchius, Nobilis Adriensis, Iurisconsultus Venetus eruditissimus, qui singulari humanitate, accuratissime delineatam ad me misit: cui etiam ob alia complura huius generis eximia veterum Tuscorum monumenta mecum communicata, minime pares gratias referre possum. Ab hoc viro praestantissimo quamprimum, ut sperare libet, publici iuris fiet Historia Adriae, antiquae Etruscorum Coloniae, locorumque omnium, rerum gestarum, & virorum illustrium, qui ad eam pertinent: quo insigni opere, mirum quot & qualia adhuc incognita in lucem proferentur.

Primum in altero huiusce Ollae prospectu duo viri, quorum alter nudus, alter tunica sine manicis indutus, gesticulantes contum agitant, e quo utrimque in summo ligati pendent veluti lances, quos panes esse reor. Alii item duo viri nudi, idem, ut videtur, alternatim facere cupiunt, & ipsi vario modo gesticulantes. Pileum capite gerunt in acumen desinentem, qui in usu facile apud veteres Adriae populos fuit. Mos veterum Etruscorum panes, placentas & marzas suspendere in honorem Deorum: quo ritu nil frequentius in eorum pictis Vasculis, praesertim in Vaticanis, cernitur; quamvis apud Dempsterum unicum sit exemplum in Tabula XI. Hi panes duobus lineis divisi sunt, quae crucem quodammodo referunt, ut videre licet in Vase superius adlato in Tabula CLVIIII. Veteres Latini *quadras* dixere hos panes, quod in quatuor partes essent divisi. De eorum usu, tum apud Romanos

manos tum apud veteres Christianos, luculenter differit Praesul Praestantissimus Ioannes Bottarius in Observationibus in Christianos Sarcophagos Romae Subterraneae (1), quod quidem eximium opus, omnigenae eruditionis fruge est refertum. Igitur Etruscos nostros, panes ita confecisse, & in quatuor partes divisisse, suspendisseque in honorem Deorum, praesertim in Cerealibus sacris, ex his aliisque monumentis constat: quem morem iam pridem V. Cl. Franciscus Ficoronius, de Tesseris & Talis lusoriis veterum Romanorum erudite differens, observavit (2). Panem, in hunc modum factum ⊕, vel placentam saepenumero manu gerit Ceres Etrusca, cuius simulacrum supra observavimus num. I. Tabula XLVII.

Igitur, si coniecturis non male adsequi videor, in hac Ollae facie, sacra in honorem CERERIS celebrantur a quatuor viris, eius sacrorum ministris, Saliorum more tutulatis: quod sacrum cum ludicra saltatione, ac panum agitatione & suspensione, de qua Suidas (3), peractum videmus. Apud Romanos in VESTALIBVS sacris, V. Eidus Iunias in honorem Vestae celebratis, quae eadem est ac Ceres, cibi in puris patellis, molae floreis sertis coronatae, & panes, ex asellis coronatis dependentes, dono mittebantur, atque offerebantur (4). In medio eorumdem quatuor virorum adstat femina cum veste succincta, quae pectori sinistram manum admovens, altera canistrum gestat; ni forte sit μύλλος, ex sesamo & melle fictus: qui etiam in Thesmophoris Syracusanis in honorem eiusdem Cereris circumferri solebat, ut auctor est Athenaeus (5), redditque rationem Vossius (6), quem vide.

Cum sacris CERERIS, sacra LENAEA, in honorem Bacchi Vindemiarum tempore fieri solita, coniunguntur, expressa in altera Ollae facie; nam vir, porcellum Cereri immolandum in humeris ferens, dextra manu tenet vasculum, quod capedunculae figuram habet. Alter vir sacrificulus, obviam ei factus, utrem vinarium in sinu defert. Sequitur deinde victimarius, qui caprum, Bacchi victimam, adprehensis eius cornibus, ictu fustis mactare videtur. Inde venit femina, ut videtur ex gestu & habitu corporis, temulenta: quae duas lagenulas vino plenas deferens, puellum altera inebriat. Dum haec aguntur, vir in lectulo iacens, forsitan etiam personatus, feminam ad se abductam complectitur.

Si vero in prima quoque Ollae facie non Cereris, sed Bacchi Orgia repraesentari aliquis censeat, quod in pertica non panes, sed

(1) Vid. & Bonarrot. in Vasa vitr. pag. 59.
(2) Pag. 9. & 10.
(3) In voce Εἰρεσιώνη. Tom. II. pag. 29.
(4) Hoc sacrum describit Ovidius Fastor. Lib. VI. vers. 390. Vide etiam Fabrettum ad Tabellam Iliadis pag. 339.
(5) Deipnosoph. Lib. XIV.
(6) De orig. Idolol. Lib. II. Cap. LVIIII.

oscilla potius suspensa videantur; ita ut Bacchi lusus ille, per pagos & compita fieri solitus, satis etiam frequens apud Oscos, & per Italiam sparsus, ut notat Philargyrius (1), referatur; hanc explicationem cum anaglypho opere magis convenire adfirmabo: praesertim quum a Virgilio, veterum consuetudinum observatore diligentissimo, ita describatur, ut cum hoc schemate perbelle congruat (2):

Non aliam ob culpam BACCHO *caper omnibus aris*
Caeditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
Praemiaque ingentes pagos & compita circum
Thesidae posuere, atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres.
Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni
Versibus incomtis ludunt, risuque soluto,
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te, BACCHE, *vocant per carmina laeta, tibique*
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea foetu:
Complentur vallesque cavae saltusque profundi,
Et quocumque Deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum BACCHO *dicemus honorem*
Carminibus patriis, lancesque & liba feremus;
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

TABVLA CLXVI.

GENII SACRVM
hymnis, suffitu, musicis modis & saltatione a feminis celebratum.

MAtthaei Aegyptii, viri longe celeberrimi, deque litterarum republica optime meriti, tanta ac tam singularis in me semper fuit & humanitas & benevolentia, ut statim accepto nuntio huiusce mei operis, complura, quae ad Etruscos pertinent, monumenta, & quidem insignia, e suo

(1) Ad Virgil. Georgic. Lib. II. vers. 389. (2) Ibidem vers. 380.

ſuo Muſeo probe delineata mittenda curarit. En alterum eius Vaſculum, Etruſca pictura praenobile, in quo tres feminae, ſacra, ut arbitror, faciunt GENIO, forſitan NATALI, vel, ſi mavis, etiam AMORI. Vtrumque ſacrum in tota antiquitate celebre admodum eſt. Siquidem apud omnes gentes, e divini Voluminis hiſtoriis, pervulgatum perſuaſumque fuit (1), eſſe Spiritus, quorum miniſterio utatur Deus in orbe adminiſtrando: eſſe etiam alios Spiritus, quos GENIOS dixere, quorum in tutela, ut quiſque natus eſt, vivat (2). Doctrinam omnem & cultum GENIORVM Etruſci, ut etiam paullo ſuperius obſervavimus (3), ab Aegyptiis accepere, qui quatuor GENIOS homini naſcenti adſignarunt, ut auctor eſt Macrobius (4): *Aegyptii* DEOS PRAESTITES *homini naſcenti quatuor adeſſe memorant*, ΔΑΙΜΟΝΑ, ΤΥΧΗΝ, ΕΡΩΤΑ, ΑΝΑΓΚΗΝ. hoc eſt, GENIVM, FORTVNAM, AMOREM, NECESSITATEM. Diem natalem quotannis celebrantes, GENIVM coronabant floreo ſerto, perfundebant unguentis, libum ei offerebant, thure & mero ſacrum faciebant: quod a Plauto (5) & a Tibullo (6) deſcribitur.

Quo vero ritu Etruſci GENIO ſacra fecerint, ex hoc inſigni Vaſculo aperte liquet. Ara tripes, ſatis elegans, fere in medio ſaltantium feminarum poſita eſt: e qua ſupra quatuor ordines liliorum, quorum etiam fit mentio in divinis Paginis, quum templi candelabrum deſcribitur (7), ſurgit crater, in quo poni ſolebant odoramenta, quae adolebantur in honorem Numinum, ut eorum ſuffitu delectarentur. Trigonum pulſante Sambuciſtria, quae ſedet, reliquis duabus feminis interim ſacras choreas agentibus, atque inter haec hymnos de more canentibus, ad aram praeſens, elatis expanſiſque alis, adſtat GENIVS, & ipſe ſaltans, qui dextra manu neſcio an tibias, an vero faculas duas praefert. Adparente GENIO, feminae, omni cultu ornatae, ut ſolebant, natalem diem celebrantes, admirabundae eum intuentur. Eaedem feminae circa aram ſaltare, ex ipſa figurarum conſtitutione, videntur. Lubet igitur hinc colligere, apud Etruſcos GENIVM, & ut ſuſpicor, NATALEM, ſuffitu, hymnis, muſica modulatione & ſaltatione in annuis ſacris cultum fuiſſe. Non dubito etiam ad bibendum & epulandum invitari conſueviſſe. Credebant enim Deos, conviviorum, uti & ſacrificiorum participes fieri, atque oblatas dapes & vina, quae libabantur, deguſtare (8).

Quan-

(1) Voſſius de orig. Idol. Lib. I. Cap. VI.
(2) Vide Cenſorinum de Die Nat. Cap. I.
(3) Ad Tab. LXXXVIIII. pag. 212.
(4) Saturnal. Lib. I. Cap. XIX.
(5) In Prologo Aululariae.
(6) Lib. II. Eleg. II. Lib. IV. Eleg. IV.
(7) Exodi Cap. XXV. verſ. 31.
(8) Vide Reineſium Synt. Inſcript. Cl. I. num. LXXXV. Obſervationes ad Inſcript. ant. Etr. Vrb. Par. I. pag. 322. 323.

Quandoquidem ex Macrobio compertum est, AMOREM quoque inter Deos Praestites numerari, quem Aegyptii singulis hominibus ab ortu adsignarunt; non erit, opinor, improbabile, si AMORI, Deorum antiquissimo, ut ait Hesiodus, eodem ritu iisdemque caerimoniis sacra a feminis Etruscis facta suspicemur, ut sibi vel iam nuptis vel nupturis faveret. ΕΡΩΤΙΚΑ ea sacra Graeci dixere; quae Plutarchus (1) & Pausanias (2) describunt. Sed de his sacris ad sequentes Tabulas dicam.

TABVLA CLXVII. CLXVIII. CLXVIIII.

SACRA VENERI AMORI ET HYMENAEO *facta a Sponsis, ex Etrusco Vase illustrantur. Nova Nupta, novusque Maritus carpento ducti ad sacra facienda.*

NVptiis, apud veteres Tuscos, nil sanctius nilque augustius fuit. Siquidem dum nuptiae celebrabantur (mos enim Etruscorum fuit ante ostium domus clausum, quod nuptiis perfectis aperiebatur, dextras iungere) Deos nuptiarum & coniugiorum praesides, de quibus diximus, sibi praesentes ac faventes adesse credidere, si bono animo, pura mente, castoque ritu in manum convenirent: sin minus, opinati sunt adesse eosdem Deos ultores: adesse etiam ultrices Furias, maxime omnium terribiles, cum gladio & face, quae adversa fata, aerumnas, luctum & mortem imminentem declararent: quod ex adlatis monumentis apud Dempsterum, & ex Tab. LXXXIIII. num. II. huiusce operis apertissime liquet. Neque etiam nuptias celebrare consueverunt absque praeviis auspiciis & sacris, quae luculenter exponit Dempsterus (3). Primum in his Cereri porcus immolabatur, ut auctor est Varro (4): *Nuptiarum initio antiqui Reges, ac sublimes viri in* ETRVRIA, *in coniunctione nuptiali, nova nupta, & novus mari-*

(1) In Erotico in principio.
(2) In Atticis Lib. I. Cap. XXX. in Boeoticis Lib. IX. Cap. XXVII. & Cap. XXXI.
(3) De Etruria Reg. Lib. III. Cap. XIX. pag. 294. 295. 296. 297.
(4) De re rust. Lib. II. Cap. IV.

maritus primum porcum immolant. Prisci quoque Latini, & etiam Graeci, in Italia idem factitasse videntur; nam & nostrae mulieres, & maxime nutrices, naturam, qua feminae sunt, in virginibus adpellant porcum, & Graeci χοῖρον, significantes esse dignum insigni nuptiarum. Praeerat nuptiis Ceres, Tuscorum opinione. Calvus antiquus Poëta:

Et leges sanctas docuit, & cara iugavit
Corpora coniugiis, & magnas condidit urbes.

Ad sacra vel Cereri, vel etiam Veneri & Iunoni Iugali facienda, in more apud Etruscos positum fuisse video, ut nova nupta, novusque maritus irent carpento vecti. Id non obscure declarant plures Vrnae sepulcrales, in quibus nuptae flammeo velatae, vel solae, vel cum novo marito, pretiosis pulvinis innixae, in diviti carpento a mulis tracto, deducuntur. Exemplum nunc primum in lucem profero in Tabula CLXVIIII. ex Etrusco Sepulcro marmoreo, Volaterris eruto, quod exstat in Aedibus Nobilium Falconciniorum: cui alterum fere simile penes me habeo. Carpentum praeit servus lampadarius, accensa cum lampade viam collustrans: vel quia noctu sponsi euntes ad templum Veneris, pervigilia facere debebant: vel etiam quia sine taedis & facibus nuptiae minime auspicatae habebantur. Vir equo insidens, obviam sponsis factus, dextram manum, viamque cedit: quod decus Romani Virginibus Vestalibus (1), dignitatis causa, postea sanxerunt. Interdum Furia carpentum praeire solet, ut cernitur in meo Etrusco Sepulcro. Vir dextrum, coniux sinistrum latus tenet in carpento. Carpentum sequitur ancillula, quae in aliis Vrnis Etruscis, hoc ipso emblemate sculptis, canistrum sive calathum tenet, donis, ut reor, plenum, Veneri SPONSAE, cuius simulacrum Etruscum supra dedimus in Tabula CIII. dedicandis. Adest etiam servus pedisequus, in aliis Vrnis Etruscis interdum duo vel tres, ex ea familiae turba, quam describit Plautus (2).

Nunc primum ex hoc Vrnae anaglypho discimus, quae fuerit carpenti Tuscanici structura & ornatus: quod ab Etruscis, qui eius inventores fuere, minime dubitandum est Romanos accepisse; nam, Tuscorum exemplo, Virgines Vestales & Flamines, ad sacra in Capitolio facienda euntes (3), postea etiam Praefectus Urbi, Praefectus Praetorio, & Vicarius Vrbis, carpento usi sunt (4).

Sacra

(1) Vide Senecam Controv. II. & VI. ult. & Lipsium de Vesta & Vestal. Cap. XI.
(2) In Aulularia Act. III. Sc. V.
(3) V. Tacitum Annal. Lib. XII. Cap. XLII. & quae adnotantur a viris doctis.
(4) De honore carpenti eiusque usu apud veteres Romanos, vide Schefferum de re Vehiculari Lib. I. Cap. XVIII.

Sacra, quae Graeci dixere ΠΡΟΤΕΛΕΙΑ (1), in honorem Veneris, apud Etruſcos celebrata a nova nupta novoque marito, ni fallor, exhibet perinſigne Vaſculum, quod ſervatur in Muſeo Presbyterorum Oratorii Neapolitani: quodque duplici ſchemate, tum in anteriore, tum in averſa parte egregie delineatum, ut oſtendit Tabula CLXVII. & CLXVIII. ad me miſit Iacobus Del Monaco, eiuſdem Oratorii Praepoſitus meritiſſimus. Cernitur VENVS SPONSA ſedens in ſella, quae Homero dicitur *κλισμὸς*, ut advertit Athenaeus (2), digniſſimis quibuſque adponi ſolita: peculiaris tamen figurae; nam tripes eſt, utrimque anconibus pro fulcris brachiorum inſtructa: cuius pluteus ſeu anacliterium, ad humeros & caput reclinandum, figuram habet crucis, eiuſque extremis anſae quaedam, tamquam monilia, adiunctae ſunt; quo facilius, ut arbitror, loco moveri & exportari poſſet. Sedem Etruſcam huius generis, numquam antea viſam, quae throno ſeu faſtigio impoſita eſt, dignitatis cauſa, alii felicius explicabunt. Valerius Chimentellius, vir doctiſſimus, nullam mihi ſtipem contulit. Pedibus eius *ὑποπόδιον* ſubiectum cernimus, mobile ſcabellum, in quo, ut videtur, depoſita eſt zona virginea, quam Etruſcae novae nuptae Veneri offerebant conſecrabantque.

Adſtat coram Venere nova nupta, flammeo velata, ornataque monili, armillis, ac pretioſis veſtibus, quae dextram cum dextra Veneris iungit, quaſi ſpondeat, ſe iura connubialia ſervaturam. Inſidet capiti Veneris columba ei ſacra, coniugalis amoris inſigne, quae corollam praefert, ut videtur, myrteam. Veneri famulantur duae feminae, forſitan Nymphae vel Charites: quarum altera arculam muliebris mundi eiuſdem Veneris aperit: altera ceſtum eius praefert. Non procul etiam parata menſa, in qua vas, ni fallor, unguentarium repoſitum. Cernitur quoque iuvenis, pectorali faſcia cum bulla in medio eminente, & veſte picturata amictus, qui duas faces accenſas atque erectas praefert: qui, ut opinor, eſt HYMENAEVS, *boni coniugator amoris: qui rapit teneram ad virum virginem*, ut canit Catullus (3), quique ex geſtu ſaltare videtur.

Superne, inter Venerem & novam nuptam, volitant duo GENII, eiuſdem Deae individui comites & famuli, EMEROS & EROS (4): vel e numero eorum, quos Aetion, in nuptiis Roxanes & Alexandri, pinxit in inſigni tabula, quam ſpectandam in Olympiam portavit (5). Ex his Geniis alter taeniam nuptialem, vel eiuſdem Vene-

(1) Meurſius illuſtrat in *Graecia Feriata* pag. 237.
(2) Lib. V. Cap. VI.
(3) Carm. LX.
(4) Hos deſcribit Lucianus in *Iudicio Dearum* Tom. II. pag. 38.
(5) Vide eumdem Lucianum Tom. III. in *Herodoto & Aetione*.

Veneris cingulum: alter dextra vasculum olei odorati, quasi Deae capiti infundat, & sertum myrteum praefert, quo eam coronet.

In altero eiusdem Vasculi elegantissimi prospectu, sacra AMORI facientes Sponsae, toto corpore nudae, pictae sunt: quarum altera speculum, altera cingulum solutum tenent: stantque iuxta aram, in qua insidet manifestusque sacra sua celebrantibus adparet AMOR, qui dextra aviculam bene caudatam, hirundinem suspicor, ostentat; haec enim avis ingeniosissima, contubernii hominis amica, atque amoris symbolum, perhibetur (1). Palmae ramos, velis seu taeniis maioribus ornatos, non procul positos videmus; quia forsitan mos fuit Etruscorum cum huiusmodi ramis ad sacra ΕΡΩΤΙΚΑ accedere. Ara AMORIS, ut cernimus, celsissima est, qualis Diis Caelestibus, Etrusco ritu, poni mos fuit (2). Impositus est columellae, quae a duabus basibus sustinetur, crater satis latus ac rotundus, in quo sacra libamina infundebantur, lectaque odoramenta cremabantur. Id etiam fecisse Romanos, testatur vetus inscriptio apud Fabrettum (3), quae cetera inter donaria recenset ARAM ODORIBVS REPLETAM. Neque vero de huiusmodi arae figura dubitare possumus, quum frequens sit in Etruscorum monumentis apud Dempsterum, praesertim in Tab. XVI. in qua forsitan eadem sacra a nova nupta, novoque marito celebrantur, adparente eis super aram CVPIDINE: atque etiam in Tabula LXXVIII. in qua ara vasi est longe simillima. Omnium vero antiquissimae arae, apud Etruscos fuere quadratae, undique purae, vel altiores vel humiliores, pro ut Diis conveniebant, quibus consecrabantur: non raro etiam festa fronde, tamquam monili, exornatae. Secutis temporibus, quo elegantiores essent, capitibus arietinis & bubulis, itemque sigillis Deorum, atque aliis sacris emblematis, Romani eas ornare consueverunt. Suspicor etiam ex gestu, Sponsas circa aram AMORIS, sacras choreas agitasse.

Iuxta eamdem aram AMORIS, sedent duae feminae, Veneris ornatrices, quae templo eius serviebant: quorum altera speculum, altera, ut reor, strigilem, praefert; qua, qui munditiei corporis studebant, utebantur. Ad sacra accedit alia femina, quae arculam cum donis portat; forsitan una e Psecadum numero, quarum officium erat, crines tincturis, coloribus, gemmis, auroque eleganter disponere: fibulas, monilia, inaures ad formae decus adiicere, de quibus luculenter eruditissimus Spanhemius (4). E fenestella profert caput femina, quae nescio an Veneris, an vero Sponsae imago

(1) Ex Aeliano de Animal. Lib. I. Cap. LII.
(2) Vitruvius de Archit. Lib. IV. Cap. VIII.
(3) Inscr. ant. Cap. II. num. 93. pag. 79.
(4) In Observat. in Hymn. Palladis vers. 22.

esse possit. In altera Vasculi facie picta est eodem modo fenestella, postibus antrorsum reseratis, sed omnino vacua.

TABVLA CLXX.

SACRA ETRVRIAE.

Cista & mysteria Bacchi a CABIRIS *seu* CORYBANTIBVS *in Etruriam delata: his Etruscorum initiationes, ex antiquis monumentis elucidantur.*

REm plane arduam ac perdifficilem adgredior, dicturus pauca nunc pro opportunitate, multa, ut spero, dum erit otium, de SACRIS ETRVRIAE: quae, quoniam vulgari nefas habebatur, minime mirandum, si tamquam recondita & arcana, sagaci silentio maxime omnium a vetustis Ethnicis scriptoribus occultentur. Qui enim his sacris initiabantur, iurare debebant, nemini ea se ullo umquam tempore revelaturos. Exstat Arretii haec insignis inscriptio, sub statua L. Valerii Iunioris, ut arbitror, posita a Plebe Vrbana, decreto Decurionum Arretinorum, quae eum AD SACRA ETRVRIAE IVRATVM edocet (1):

L . VALERIO
L . F . POM
IVNIORI . EQ . P
IVRAT . AD SACRA
ETR . PONT . Q . AED . II . VIR
ACCENSO . VELATO
PLEBS VRBAN
L D D D

Iuramento adactos, qui sacris BACCHI initiati erant, testatur etiam Livius, agens de Bacchanalibus (2), cuius verba lubet adferre: *Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, praeeunte verba Sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne*

(1) Hanc protuli & illustravi in Par. II. Inscr. ant. Etr. Vrb. num. 13. pag. 279.

(2) Decad. IV. Lib. VIIII. Vide etiam Cl. M. Aegyptium ad S. C. de Bacch. pag. 63.

omne facinus ac libidinem continebatur : nec earum rerum ullam , in quas IVREIVRANDO OBLIGATI ERANT , *in se aut alios admiserant , eos in vinculis relinquebant* .

Nullus igitur dubito , SACRA ETRVRIAE , ad quae initiati iurare cogebantur , fuisse sacra BACCHI mysteria , quae ab Etruscis Romani accepere . Laconum coloni , qui in Italia plurimi fuere , etiam ante Troiae excidium (1) , omnium primi Italos ea docuere . Cum Laconibus diu versati Tyrrheni , ut observat doctissimus Matthaeus Aegyptius in Explicatione S. C. de Bacchanalibus (2) , sacra , quae apud eos omnium celeberrima erant , SAMOTHRACIA sive CABIRIA , maximo in honore usuque habuerunt : quo factum proculdubio est , ut Phoenicum Aegyptiorumque religiones , ac praecipue BACCHI cultum Tyrrheni addiscerent , in Italiam importarent , Tyrrhenosque Ionii sinus accolas docerent : a quibus tamdem BACCHANALIA , DIONYSIA , CORYBANTIACA , sive quocumque tamdem adpelles nomine , foeda illa mysteria , Etruscis Campanis tradita sunt , unde ad Romanos pervenere .

Ex adlato superius in Tabula LVI. aheneo simulacro vetustissimo unius e Diis CABIRIS , prolatoque in observationibus Clementis Alexandrini (3) testimonio disertissimo , quod supervacaneum est rursum repetere , clarissime liquet , Etruscos sacra BACCHI mysteria , initiationes & mysticam cistam a CABIRIS sive CORYBANTIBVS accepisse . Hos vero puros putosque fuisse homines , Rheae & Baccho initiatos , censet idem Cl. Aegyptius ; qui horum Deorum sacra & cultum in Etruriam invexere . Cista ipsa , in qua hi CABIRI Bacchi veretrum , & alia quaedam , profanis incognita , occultarunt , ex antiquissimis hisce sculpturis , quae nunc primum mea cura in lucem prodeunt in Tabula CLXXX. num. I. & II. manifeste evincit , quanto honore Bacchum coluerint Etrusci ; nam in aedicula eam repositam cernimus , loco valde edito atque honorifico : in aediculis vero , ut videre est in aliis , his simillimis , apud Dempsterum Tabula XXVI. XXVIII. XXX. & XXXII. praeter simulacra Deorum , nil aliud Etrusci collocare consueverunt ; quare perspicuum est , huiusmodi sacram cistam , quam Apuleius , *secretorum capacem* , ac Valerius Flaccus *tacitae formidinis plenam* , adpellant , Etruscos maximo in honore & cultu habuisse .

Ea viminibus contexta apertissime videtur , cuius fastigio seu tholo imminet globus , quo facilius adprehensa , velatis manibus , Etru-

(1) Ex Dionysio Halicarnassensi Lib. I. & Plutarcho in Numa.

(2) Pag. 16. quem vide.

(3) Pag. 137. 138.

Etruſco more (1), a Ciſtophoris in Orgiis, ſacraque Bacchi pompa circumferretur. De ciſtarum ſacrarum figura, ſtructura, uſu & conſecratione, Diiſque quibus tribuebatur adſignatione, omnium cumulatiſſime nuper diſſeruit vir exquiſitae multiplíciſque eruditionis, amicus meus, Ioannes Lamius: qui etiam de ſacris Bacchi Orgiis multa luculenter in medium protulit (2).

Ciſtae Etruſcae rotundae, atque omnino clauſae, ſinuoſus ſerpens advolvitur; non vero ut in ciſtis aliarum nationum, quae in antiquis monumentis obſervantur, ex ea ſemiaperta erumpit: qui quidem ſerpens multis de cauſis ipſum Bacchum, eiuſque virtutem & divinitatem exprimit, eique ſacer eſt, atque in eius ſacris, quum aliquis initiabatur (3), ut exploratum, multa cum religione adhibitus (4). Etruſca ciſta Aegyptiae eſt valde ſimilis.

In priore Etruſcorum Sepulcro, Volaterris defoſſo in praediis Franceſchiniis, relato in eadem Tabula CLXX. videmus adſimilem aediculam elegantiſſimam: eius vero poſtes clauſi ſunt, neque in ea repoſita ciſta conſpicitur: ſacrae tamen initiationes eodem ritu iiſdemque caerimoniis peraguntur a feminis, quae adſtant, monili, armillis & zona unionibus diſtincta, admodum ornatae. Siniſtra gladium tenent, qui e balteo, zonae adnexo, dependet: dextra manu e patera, quam invergunt, neſcio an aquam, an ſanguinem, ſuper caput virorum, in ſella curuli ante ipſum tabernaculum ſive aediculam ſedentium, effundunt. Sedentes, ut diximus, veteres vota concipiebant: quod & factum ab initiatis hinc notare poſſumus. Numa quoque Pompilius in arcem deductus, in lapide ſedens, velato capite, ad meridiem verſus, Romae Rex inauguratus eſt ab Etruſco Augure, qui ad laevam eius ſedem cepit (5). Heic quoque Antiſtitae expiatrices ſtantes, laevam initiatorum tenent: ipſi vero initiati, corpore in dexteram verſo, reſpicientes initiantes mulieres, ad laevam ſe convertunt: dextra vero pars, ut video, apud Etruſcos in ſacris expiationibus fuit auſpicatiſſima. Oreſtem, maternis Furiis agitatum, Troezenii, aqua ex Hippocrene hauſta, expiarunt, ut auctor eſt Pauſanias (6). Mulieres Ἐγχυτρίστριαι, quarum etiam meminit Plato (7), vocabantur, quae homines piaculo obſtrictos luſtrabant, ſanguineque victimae eos adſpergebant, de quibus Suidas (8). Homines, piaculis obſtricti, profani & abominabiles,

(1) Ex Livio Lib. v. de Iunone Veientum.

(2) Diſſertat. vi. inter ceteras Academicorum Etruſcorum Corton.

(3) Vide eumdem Cl. Io. Lamium ibidem, & Fabrettum Inſcription. ant. Cap. vi. pag. 429.

(4) Vide Voſſium de orig. & progr. Idolol. Lib. II. Cap. xiv. & Lib. III. Cap. xi.

(5) Ex Livio Lib. I. Hiſtor.

(6) In Chorinthiac. Lib. II. Cap. xxxi.

(7) In Minoe, ſive de Lege.

(8) In voce Ἐγχυτρίστριαι. Tom. I. pag. 677.

les, Εναγεῖς dicebantur (1). Igitur gladius, quo accinctae sunt Etruscae Antistitae, tenentque, dum eos viros imberbes ac minime rasos capite initiant, facile persuadet, sanguine vel sacrae victimae (pronius vero crediderim agni vel ovis (2), quam etiam ab Aegyptiis mactatam scimus, & in sacris lustrationibus ab Etruscis adlatam ex sequenti Tab. CLXXII. constabit) vel potius eorumdem sontium hominum elicito cruore perfusos fuisse. Neque etiam mirandum, id muneris initiandi sacris Bacchi, penes Etruscas feminas Antistitas extitisse; quum ex Livio constet, occultis Bacchi mysteriis tum viros tum feminas initiavisse (3).

Quod vero in his Etruscorum sculpturis, praeviae ad Bacchi mysteria initiationes & expiationes celebrentur, praeter arcanam cistam, indicant etiam amphorae sculptae in tympano aediculae: quamvis non negem a Tusco artifice tamquam ornamenta adponi potuisse: tum etiam, quia in Deorum templis amphorae sacrificales servabantur in usum sacri ministerii. Quod vero me magis movet, observatuque dignum est, quod initiati manus decussatas, quae etiam vinculis colligatae sunt, pedesque habent cothurnis ornatos, qui maxime omnium Baccho tribuuntur: ac praeterea chlamyde, quam bulla in medio adstringit, amicti visuntur. Illud praeterea adnotandum, quod quum in curuli sella eminentiore sedeant, pedes, patriciis calceis ornatos, imponunt cumulo lapidum, qui pelle instratus cernitur, ut mihi, ipsa archetypa diligenter observanti, visum est: neque id est inverisimile, quum Suidas testetur (4), caesarum victimarum pelles substratas fuisse pedibus eorum, qui piaculo polluti lustrabantur: atque hinc colligimus, qua de causa id sacrum suscipiant viri non vulgares, sed primarii Etruscorum; ut piaculis expiati, iusti evaderent, & ita futurae beatitudinis, ut miseri credebant, pignus consequerentur. Neque dumtaxat post mortem, verum etiam in vita aliis feliciores & honoratiores initiati habebantur. Porro duplex fuit lustratio, ut ostendit doctissimus Ioannes Marshamus (5), vel expiatio a caede & a delictis, vel praeparatio ad sacra maiora percipienda. Vtramque lustrationem sive expiationem haec Sepulcrorum anaglypha referre possunt. Haec pauca delibasse sufficiat; alia mox in medium proferam, quum temporis angustiis consulere non oportebit.

TA-

(1) Ex eodem Suida Tom. I. pag. 732. in eadem voce.

(2) Vide Strabonem Lib. XVII. pag. 803.

(3) Decadis IV. Lib. IX.

(4) Vide in voce Διὸς κώδιον. Tom. I. p. 604.

(5) Seculo XI.

TABVLA CLXXI.

SACRA CABIRIA

five SAMOTHRACIA *expiatoria, ab Etrufcis celebrata, ex antiquiffimis monumentis expenduntur.*

Cabiria facra, a Diis, quos Samothraces maxima religione profecuti funt, nomen ac dignitatem accepere. Qui autem fuerint CABIRI DII, qui in libris Augurum Etrufcorum, tefte Varrone DIVI POTES vocantur (1), ex dictis iam conftare video. Horum facra occultaque myfteria adeo celebria, totoque fere orbe pervulgata fuere, ut plurimi etiam Heroes, inter quos Iafon, Orpheus, Hercules, Caftor, Pollux, Agamemnon, Vlyffes aliique, iis initiari voluerint (2); credebantur enim imbuti iuftiores fieri & fanctiores, & in quibufcumque periculis praefentiffimos habere Deos, & naufragio maxime effe prorfus immunes. Ex quibus omnibus erui ratio poteft cur in Sepulcris veterum Etrufcorum, tam frequenter pro emblematis hi Heroes fculpti fint, praefertim Vlyffes Sirenas praetervectus, & viri, itemque iuvenes ac pueri iifdem facris initiati, ut in hac Tab. CLXXI. num. II. & in fequentibus nunc primum cernimus. Iifdem religionibus myftice imbutus memoratur etiam Tarquinius, Demarati Corinthi filius, qui factionem Cypfeli fugiens, Tarquiniis confedit, & in Etruria eadem myfteria, iam cognita, vel inftauravit vel amplificavit; quique Deos Penates uno templo ac tecto colendos propofuit ac coniunxit, ut notat Macrobius (3) ex Varrone (4).

Quo vero ritu ac caerimoniis, & quibufnam praefentibus haec facra CABIRIA initiati perciperent, ni fallor, haud obfcure indicat infigne Sepulcrum marmoreum, Volaterris erutum in praediis Francefchiniis, quod ipfe diligenter obfervavi, & me coram, ut & alia, delineari feci, quod exhibeo in Tab. CLXXI. num. I. Iuvenis, qui initiatur, laevo genu flexus, arae humili innititur, brevi tunica fine manicis amictus. Pedes ufque ad genua nudos

(1) Lib. IV. Ling. Lat.
(2) Vide Diodorum Siculum Lib. V.
(3) Lib. III. Saturnal. Cap. IV.
(4) Rerum Humanarum Lib. II.

nudos habet, capite pileum gerit, qui sectum ovum imitatur. Dextra & sinistra, quod notatu dignum, tenet rotam, compluribus radiis, forte duodecim, constructam, quot signa caelestia habet Zodiacus: qua etiam rota, humana aetas, & conversio eius ad meliorem frugem, item iuxta veteres Aegyptios, ut docet Plutarchus (1), potest designari. Suspicor etiam, CABIRIIS SACRIS initiatos, antequam a Sacerdote expiarentur, peccata sua confiteri consuevisse; nam huius rei gratia ea sacra suscipiebant, ut integri vitae scelerisque puri evaderent. Mos fuit vetustissimus, ut sontes homines, ad rotam adligati, scelera sua confiterentur: quem indicat Aristophanes in Pluto (2): & adfert eius verba Suidas (3), qui notat, id etiam in proverbium transisse; nam Athenis erat rota, ad quam servi adligati poenas dabant. Igitur probabile est, ut dixi, huiusmodi homines initiatos, rotam tenentes, scelus, quo foedati erant, palam aperuisse, seque obnoxios confessos esse, ut ita sacrae expiationis capaces haberentur. Quod vero Mystagogae, quum aliquos initiarent, peccati saltem gravioris confessionem postularent, in Apophthegmatis ostendit Plutarchus, ac similiter in Laconicis, cuius testimonium adfert Lomeierus (4).

Dum haec aguntur, Antistita, ornata monili (iam enim ex praecedenti Tabula apertum est, omni cultu ornatas Etruscas Antistitas sacra ministrasse) rotam e manibus eius iuvenis, qui initiatur, divellere nititur: quasi forsitan ita ostendat, iam habita scelerum confessione, initiationem optime promereri. Adstat etiam non procul e Furiis una, cothurnis calceata, veste succincta, lataque zona praecincta: ipsam Antistitam impellens dextra; laeva vero facem intentans, quasi eum terreat, si peccata sua fateri noluerit.

Ad dexteram, adprehensis initiati capillis, irruit in eum districto gladio vir nudus, qui necem non veram, sed adparentem minitatur: non enim credibile, SACRIS CABIRIIS initiatos homines internecione deletos esse; sed, ni fallor, levi vulnere percutiebantur, ut se, & aram quoque, proprio cruore respergerent, atque ita criminum, quibus obnoxii erant, remissionem consequerentur. Prope percussorem adstat Sacerdos CABIRORUM Deorum, qui lustrationem fieri mandat, & sedulus observat. Hunc Graeci *Coëen* vocabant: ad quem pertinebat lustrare homines sceleratos, ut docet Hesychius: Κοΐης Ιερεὺς ΚΑΒΕΙΡΩΝ ὁ καθαίρων φονέα, οἱς γὰρ Κόης. Coëes *Sacerdos CABIRORUM*, *homicidam lustrans*; *aliis* Coës. Ex Hebreo fonte *Coës*, idest *Cohen*, valet *Sacerdos*, ut ostendit vir

(1) In vita Numae edit. Parif. pag. *69*. 70.
(2) Pag. 87. (43. editionis Basil.
(3) Tom. I. in voce ἐπὶ τροχοῦ. pag. 839.
(4) De vet. Gent. Lustration. Cap. XXXIII.

vir magnus Bochartus (1). Ex hoc vero monumento intelligimus, Cabirorum Sacerdotem, eorumdem ſacrorum forſitan Regem apud Etruſcos, non per ſe, ſed per miniſtrum ſuum luſtraſſe ſontem hominem, ſive homicidam. Hi forſitan miniſtri ab Etruſcis CADOLI dicti ſunt, quorum meminit Dionyſius Halicarnaſſeus his verbis (2): Οσα δὲ παρὰ Τυῤῥηνοῖς, καὶ ἔτι πρότερον παρὰ Πελασγοῖς, ἐτέλουν ἐπί τε ΚΟΥΡΗΤΩΝ, καὶ Μεγάλων Θεῶν ὀργιασμοῖς οἱ καλούμενοι πρὸς αὐτῶν ΚΑΔΩΛΟΙ, ταῦτα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπηρέτουν τοῖς Ιερεῦσιν οἱ λεγόμενοι νῦν παρὰ Ρωμαίων ΚΑΜΙΛΛΟΙ. *Quae autem apud Etruſcos, ac prius etiam apud Pelaſgos, in* CVRETVM, *&* *Magnorum Deorum myſteriis peragebant ii, qui vocabantur* CADOLI; *haec miniſteria eodem modo Sacerdotibus praeſtabant, qui nunc a Romanis dicuntur* CAMILLI. CVRETAS eoſdem ac CABIROS & CORYBANTES fuiſſe iam ſatis exploratum eſt (3). Ex hoc etiam Etruſco Sepulcro perſpicuum eſt, qui fuerit huius generis Sacerdotum cultus: barbatus eſt, & tutulum capite gerit.

In Samothracia, hi, qui initiabantur, in antrum *Zerynthium*, ſive ſpeluncam caliginoſam, Diis CABIRIS ſacram, deſcendebant: in qua etiam HECATES ſacra peragebantur, cui canes immolabant: quae ex Lycophrone, eiuſque Scholiaſte, Stephano, Suida, aliiſque pluribus auctoribus notat idem Bochartus (4). In his ſacris ſolemne etiam illud fuit, ut initiati in ſolio collocarentur, aliis interea Myſtis agitantibus in circulo choreas: quem ritum θρονισμὸν & θρόνωσιν dixere, cuius meminit Dio Chryſoſtomus (5). Id in his ſacris, vel etiam in honorem Bacchi, factum fuiſſe oſtendit adlata nuper Tabula CLXX. in qua viri, in curuli ſella valde eminenti ſedentes, ſacra ſuſcipiunt.

Myſteria CABIRIA ſive SAMOTHRACIA fuiſſe occulta & arcana, coactoſque initiatos ſilentii ſui iuſiurandum praeſtare ad aram, praeter complures auctores, docet Iuvenalis (6):

> ———— *Iures licet & SAMOTHRACVM,*
> *Et noſtrorum aras.* ————

CABIROS Deos Etruſci cultu omnium maximo devenerati ſunt, eorumque numen non ſecus ac FVRIARVM, praeſentiſſimum habuere. Hos etiam, quemadmodum & Furias, cruciare apud Inferos noxios homines crediſſe, liquet e picturis Etruſci Sepulcri,

(1) Georg. Lib. I. Cap. XII.
(2) Ant. Rom. Lib. II. pag. mihi 92.
(3) Aſtorium de Diis Cabiris §. VII. & IX.
(4) Ibidem, loco ſuperius adlato.
(5) Orat. XII.
(6) Satyr. III. verſ. 144.

cri, prope moenia Corneti detecti: quod exhibetur in Dempsteriano Opere Tabula LXXXVIII. Picti in eo sunt damnati variis tormentorum generibus, quos Furiae facibus adurunt, & cum uncinis accedunt, ut eos lacerent. Adest etiam cum Furiis unus e Diis CABIRIS, qui sinistra consertum uncinis instrumentum, dextra malleum gerens, ad damnatum, in aëre manibus suspensum, accedit, ut lancinet & torqueat; quia, criminibus foedatus, sacra forsitan CABIRICA, vel etiam EVMENIDVM suscipere noluit. Eodem cultu vestium, iisdemque cum instrumentis, ut in picturis Etrusci Sepulcri, sculptus est unus e CABIRIS Diis in nummo Thessalonicensium in Macedonia, qui peculiarem honorem his Diis praestitere, & CABIRIA certamina, de eorum nomine dicta, celebrarunt: ut etiam constat ex nummo Gordiani Pii apud Vaillantium (1). Forsan etiam, ille pictus in postremo segmento, qui palliatum hominem ad Orcum deducit & trahit, alter CABIRVS est; quum eodem vestium cultu sit exornatus.

TABVLA CLXXII.

SACRA MITHRIACA.

Solemnis Etruscorum BAPTISMVS, quo ritu quibusve caerimoniis traditus ac susceptus, ex antiquissimis monumentis ostenditur.

SOlemnem apud Etruscos BAPTISMATIS traditionem per manus Sacerdotis, aliis sacris Ministris adstantibus, additis modulationibus, precibus & carminibus, ceterisque caerimoniis, quas mox indicabo, nemo alius certe, quam Diabolus, nequissimus humani generis hostis, excogitavit docuitque: qui, ut insanas gentes, divinae lucis expertes, in sui servitium & obedientiam miserandum in modum captivaret, lustrandi complura genera, aëre, aqua, igne, sanguine, aliasque februationes monstravit, ut Deum divinae legis conditorem sapientissimum aemularetur. Callidissimas eius artes ita aperit Tertullianus (2): *Diabolus ipsas quoque res Sacramentorum, in Idolorum mysteriis aemulatur. Tinguit & ipse quosdam, utique credentes & fideles suos, expiatio-*

(1) Imp. Num. Graec. pag. 91. 144.

(2) De Praescript. adv. haeret. Cap. XL.

tionem de LAVACRO *repromittit , & sic adhuc initiat* MITHRAE *: signat ille in frontibus milites suos : celebrat & panis oblationem , & imaginem resurrectionis inducit , & sub gladio redimit coronam . Quid ? quod & summum Pontificem in unis nuptiis statuit ? habet & virgines , habet continentes . Ceterum si Numae Pompilii superstitiones revolvamus , si sacerdotii officia & privilegia , si sacrificalia ministeria & instrumenta & vasa illa sacrificiorum & piaculorum , & votorum curiositates consideremus , nonne manifeste Diabolus morositatem Legis Mosaicae imitatus est ?* Addo etiam, Etruscos, compluribus seculis ante Numam Pompilium, non solum in usu habuisse BAPTISMA, verum etiam sacram χειροτονίαν; nam Etruscae Antistitae manus imponunt iis, quos initiant, ut alibi ostendam, adlato Etruscae Vrnae anaglypho opere. Constat enim, initiatos complura probationum genera experiri debuisse, antequam sacris Deorum, ac praesertim MITHRAE, admitterentur: quae mox considerabimus.

Quod vero adtinet ad BAPTISMI apud antiquiores gentes originem, aliqui sunt, qui referunt ad pervulgatam illam de magno diluvio notitiam (1): quod Deus misit, ut terram, scelestissimorum hominum pessimis criminibus foedatam ac corruptam, aquis lustraret: eoque lubentius credunt, lustrales aquas ex hoc fonte apud Ethnicos profluxisse, quod S. Petrus BAPTISMVM orbis Christiani καθάρσιον, diluvio ἀντίτυπον esse dixerit (2).

Praecipuum hoc antiquissimae religionis caput apud Etruscos, peculiarem ac valde luculentam dissertationem postulat. Nunc vero paucis tangam, quae observatu digna sunt; in aliud tempus lautiora daturus, atque hanc celeberrimam lustrationem elucidaturus. Figurae, quae in Sepulcro marmoreo, relato num. I. sculptae visuntur, sunt tredecim. Primum iuvenis, qui initiatur, nudo capite, praelonga veste sine manicis indutus, cingulo praecinctus cernitur: quem adprehensum in ulnis ita tenet elevatque parte dextra eius Susceptor, militari habitu & chlamyde amictus, caput habens pileo tutulato adopertum, ut arae rotundae, encarpiis coronatae, incubare faciat, & ut aqua superfusa, e capite eius in ipsam aram effluat. Ad sinistram Sacerdos, sive sacrorum Rex tutulatus, sacerdotalibus vestibus & toga, duplici clavo distincta, conspicuus, dextra manu pateram invergit super caput eiusdem iuvenis, qui initiatur, solemnique ritu eum baptizat. Laeva manu aliquid praefert: non vestem, sed forsitan fasciculum hyssopi, quam in purgationibus magnae vis fuisse, etiam Ethnici observarunt

(1) Vide Io. Spencerum de Leg. Hebraeor. Vol. II. Lib. III. Dissert. III. Cap. I.

(2) Epistol. I. Cap. III. vers. 21. & Geneseos Cap. VII. vers. II.

runt adhibueruntque (1). Hinc inde circumſtant Myſtae, inter quos alii duo capite gerunt tutulum, ſacerdotale inſigne: e quibus alter, qui adſtat iuxta Sacerdotem baptizantem, utroque genu flexo, humi provolutus conſpicitur. Eſt etiam Myſta chlamydatus, qui praelongo conto ad aram admoto, omni conatu ita eam ſiſtit, ne collabi poſſit: vel hoc fieri ſolebat, ne ſacrum malo aliquo omine diſturbaretur: vel forſitan ut impediretur Sacerdos ſi fugam cuperet adripere; nam ita ſculptus videtur, ut pedibus non conſiſtat, ſed quaſi fugam ſimulet. In aliis huiuſce generis Etruſcorum ſculpturis, ſacrum BAPTISMA referentibus, ut in adlata num. II. arae quadratae confectae ſunt: quarum etiam in medio ardet ignis, qui, ut in adlata Vrna, in terram cecidit, quod veteres male ominoſum exiſtimarunt. Iuxta Suſceptorem tres alii Myſtae, qui & Epoptae dicebantur, circumſtant, quorum alter, eodem modo in terra poſtratus, pedes initiati retinere videtur.

Inter hos Myſtas duae etiam feminae adſiſtunt, officium ſuum implentes, vel, ut in aliis huic ſimillimis Sepulcris veterum Etruſcorum, ferculum vel agnum deferunt, vel cymbalum pulſant. In medio unus e collegio Vatum adſtat, tabulam utraque manu ſublatam deferens, e qua axamenta, ut reor, canit, nimirum carmina in laudem eius viri, qui BAPTISMA ſuſcipiebat. De his ita Feſtus: *Axamenta dicebantur carmina Saliaria, quae a Saliis Sacerdotibus canebantur, in univerſos homines compoſita; nam in Deos ſingulos verſus facti, a nominibus eorum adpellabantur, ut* Ianulii, Iunonii, Minervii. Haec ſacra carmina, quae cantari ſolebant, in axibus ſeu tabulis deſcripta fuiſſe videmus: quod quidem Ioſephi Scaligeri opinionem in eum Feſti locum confirmare poteſt.

Interſunt etiam ſolemni ſacri BAPTISMATIS traditioni e ſuis collegiis Fidicen, qui fides citharae ſeu lyrae plectro pulſat, & Tibicen, qui canit paribus tibiis; nam ad tibiarum cantum mos apud Etruſcos fuit clarorum virorum res geſtas cantare. Hinc exemplum Romani accepere, qui in ſacris, praeſertim publicis, Tibicines & Fidicines, inſtitutis eorum collegiis, intereſſe ſanxerunt (2).

Etruſci BAPTISMATIS traditionem expreſſam eſſe in hac perinſigni Vrna marmorea, quae exſtat Peruſiae in aedibus Nobilium Comitum Anſidaeorum praeteriit, neque obſervavit Ampliſſimus Senator Bonarrotius; nam pictor apud Dempſterum in Tab. IX. num. II. multa cum incuria & oſcitantia, uti & alia Sepulcra, quae BAPTISMATIS luſtrationem referunt, & Tabulam XXXVII. num. I. & II. delineavit; quare nil mirum, ſi haec oculatiſſimum Bo-

(1) Ex Porphyrio de Abſtinen. Lib. IV. §. VI. (2) Roſinus Ant. Rom. Lib. III. Cap. XXXI.

Bonarrotium ſugerunt. Quum verſaret Peruſiae, contuli Dempſterianas Tabulas cum his archetypis: quae quum vidiſſem nec diligenter, nec fideliter expreſſa, rurſum, me praeſente, a meo pictore accuratiſſime delineanda curavi. Bonarrotius a pictore deceptus, qui longe ab oculis ſuis haec delineavit, cenſuit, in hac Vrna repraeſentari Bacchi myſteria; ei enim videbatur miles ille imaginem pueri Dionyſii in lebetem coniicere: ad fabulam reſpiciens, qua ferunt (1), Dionyſium puerum cum Curetibus choreas ducentem, crepundiis deceptum, dilaniatum fuiſſe: cuius membra primum in lebete elixaverint, & deinceps verubus infixa igne aſſaverint. Longe aliter res ſe ſe habet: equidem nullum heic lebetem cerno, ſed aram rotundam, in aliis Sepulcris quadratam, modo frigidam, modo ignitam: eum vero, quem luſtrat Sacerdos, non nudum, ſed tunica forſitan lanea, eaque alba ſatis longa veſtitum conſpicimus, qui color ſacris initiatis convenit. Ipſum anaglyphum marmoreum eſt in quibuſdam locis mancum & detritum; verum quae ſuperſunt, a ſchemate delineato, & in hoc opere edito, minime variant.

Accedit, quod complura huic ſimilia Sepulcra Peruſiae occurrunt: nulla vero cum hoc emblemate in aliis totius Etruriae urbibus obſervavi; quare ſuſpicari pronum eſt, Peruſiae frequentius haec ſacra Etruſcorum tradita fuiſſe: vel quia in ea urbe, quae inter Etruriae capita numerabatur, locus fuit peculiaris huic ſacrae luſtrationi deſtinatus: vel quia tam ſolemniter alibi non tradebantur: & forſitan ibi magnus Sacerdos & Rex huiuſce ſacri Etruſcorum in honorem DEI MITHRAE, ſedem habebat.

In altera Vrna marmorea, quae ſequitur, quaeque adſervatur in ſuburbana Villa Vgolinia, quarto a Peruſia lapide, orantis ritu iuvenis ille, qui initiatur, manus expandit: e cuius ſiniſtro brachio ſoluta corolla, e lauri foliis conſerta, dependet; nam lauri ramos in ſacris expiationibus adhiberi ſolitos, ſatis exploratum eſt (2). Illud vero obſervatu dignum, quod tum Sacerdos, tum etiam Miniſter prope eum ſtans, eo corporis motu ac geſtu ſculpti ſunt, ut fugam vel metum indigitent. Miniſter etiam, ut in aliis Vrnis, dextra manu firmum atque immobile tenet caput Sacerdotis BAPTISMA miniſtrantis: quod etiam fit, dum alio ritu piaculum Etruſcorum celebratur, ut videre eſt in alia Vrna apud Dempſterum Tab. XXXVI. Quid vero hic geſtus ſignificet, alibi explicabimus. Accedit ad ſacrum femina, ovem in ulnis deferens

pro

(1) Vide Clem. Alexandrinum in Admonit. ad Gentes, & Euſebium de Praeparatione Lib. II. Cap. VI.

(2) Ex Theocrito Idyll. XXIV.

pro expiatione peccati ; nam initiatus pecuniam λύτρον, vel huiusmodi animalia legituma offerre debebat.

In hac baptismali lustratione credi potest adhibita potius aqua marina, quam naturalis, vel e puteis vel e fontibus ac fluviis petita. Siquidem putabant, ut auctor est Proclus, aquam marinam vim purgandi magnam habere; eo quod salis sit particeps, qui aliquam in se continet ignis particulam: ideoque Gentilium Sacerdotes ea in lustrationibus suis utebantur, eaque adspergebant, quae lustrare volebant: sordes vero lustrati hominis in mare proiiciebant (1). Res sacras singulari puritate tractandas ipsi quoque Ethnici sanxerunt; quapropter nec vota nec sacra facienda illotis manibus: neque ad sacra accedendum, nisi puris ac mundis vestibus: & vasa dumtaxat munda in sacro ministerio adhibenda omni cum puritate censuerunt.

Ex adlato superius Tertulliani testimonio apertissimum est, BAPTISMVM ad sacra MITHRAE mysteria pertinuisse: quod etiam alibi idem Tertullianus declarat (2): *Nationes*, inquit, *sacris quibusdam per* LAVACRVM *initiantur, Isidis alicuius, aut* MITHRAE. *Ipsos etiam Deos suos lavationibus efferunt. Ceterum villas, domos, templa, totasque urbes adspergine circumlatae aquae expiant passim. Certe ludis Apollinaribus & Eleusiniis tinguntur: idque se, in* REGENERATIONEM *& impunitatem periuriorum suorum, agere praesumunt*. Ex his vero genuinis Etruscorum monumentis liquet, initiatum MITHRAE mysteriis, non solum aqua lotum ac baptizatum, verum etiam igne probatum fuisse; nam in aliis sculpturis idem Mithriacus initiatus aquam Baptismatis ita suscipit, ut admotus ad aram a Susceptore, ignis in ea accensi flamma aduratur: quod quidem probationis genus, aliquando factum, aliquando etiam praetermissum, ex iisdem Etruscis Vrnis colligimus.

Haec in honorem DEI MITHRAE, quem Etrusci quoque peculiari religione coluere, eumdemque cum Sole credidere (3), cuius etiam simulacrum aheneum supra dedimus in Tab. XXXIIII. agebantur ab insanis eius cultoribus: quae quidem a Persis & Chaldaeis accepisse credibile est; nam apud eos celeberrima MITHRAE mysteria fuisse compertum est. Aegyptiis quoque adsimile BAPTISMA, in sacris Isidis celebratum, colligimus ex Tertulliani superius citato testimonio, & ex hoc Apuleii (4): *Sacerdos, stipatum me religiosa cohorte, deducit ad proximas balneas: & prius sueto* LAVACRO *traditum, praefatus Deûm veniam, purissime* CIRCVMRORANS *abluit*.

Mi-

(1) Ex Homero Lib. I. Iliad. vers. 313.
(2) De Baptismate Cap. v.
(3) Ex Strabone Lib. xv. Suida, Hesychio.
(4) Metamorph. Lib. IX.

Mithrae initiati ac Myſtae, tamquam novo militiae ſacramento auctorati, milites dei invicti dicebantur; quare in his etiam Etruſcorum ſculpturis, tum Sacerdos, qui initiat, tum etiam Suſceptor initiati, ac circum aram adſtantes Myſtae, omnes militaribus ornamentis inſignes ſunt. Exſtat inter Donianas Inſcriptiones ara Romana (1), quam mithrae deo invicto ex voto ſuſcepto dedicatam fuiſſe ſuſpicatus ſum, quod a L. Aponio Chryſomallo poſita fuerit ob gradvm persicvm; quia a Perſis mithrae cultus & myſteria manarunt. Complures enim fuere gradus probationum, quas ſi initiati patienter ferrent, tunc demum perfectiora myſteria edocebantur: de quibus paullo inferius dicam.

TABVLA CLXXIII.

SACRA MITHRIACA apud Etruſcos etiam igne peracta, ad purgationem & expiationem animae, & quo ritu, ex Etruſco Vaſe declarantur.

Non minorem in igne quam in aqua purgandi vim ineſſe, veteres Etruſci credidere: e quibus elementis quum omnia conſtare arbitrarentur: nec ignorarent, aquis diluvii mundum purgatum renatumque, & in fine ſeculorum igne renovandum (2); ob id homines quoque criminibus obnoxios, ad meliorem frugem puritatemque vitae, per aquam & ignem reſtituendos eſſe non dubitarunt. Nullam in homine corporis partem expiatione vacare debere exiſtimarunt: linguam melle ab omni peccato expurgabant, ut tradit Porphyrius (3): per quinquaginta dies ieiunare, verſari in ſolitudine, biduum flagris caedi, in nives viginti dies immitti, & alia huiuſmodi per gradus perpeti voluerunt (4). Addit Gregorius Nazianzenus (5) in sacris mithriacis cruciatus, ſtigmata notaſque, aut etiam myſticas vstiones initiatos ſuſtinuiſſe.

Quo nam autem modo hae uſtiones fierent, oſtendit Etruſcum

(1) Claſſ. II. num. 12. pag. *66*.
(2) Scriptorum veterum teſtimonia adducit Lomeierus de Luſtrationibus veterum Gentilium Cap. XIX. quem vide.
(3) De Antro Nymph. pag. *260*.
(4) Vide Phil. a Turre de Mithra Cap. V.
(5) Orat. II I. Stileut. in Iulianum. Vide Cl. Montfauconium in Diar. Ital. Cap. XIV.

ſcum Vaſculum, picturis inſigne, ac maxime ſingulare, quod adſervatur in Muſeo V. Cl. Abbatis Ludovici Conſtantii: quodque peraccurate delineatum ad me miſit Clariſſimus Praeſul Ioannes Bottarius, de antiquitate optime meritus. Itaque, ut eius perrarum emblema deſcribam, cernitur DEI MITHRAE ſimulacrum impoſitum baſi & faſtigio valde eminenti, reconditumque in aedicula, duabus columnis ſuffulta. Neque vero, quia in adlata Tabula XXXIIII. ſpecie iuvenis MITHRAM effictum vidimus, cenſendum eſt, hanc effigiem ei minime convenire poſſe. Haud enim eum dedecet barba, quam vetuſtiſſimo exemplo ei Perſae & Chaldaei tribuerunt (1), atque etiam Aegyptii, qui pari modo Bacchum primum, antiquiſſimum, atque etiam Indicum, cum talari veſte (2), & Mercurium (3) barbatos effinxere: eoque modo Etruſci noſtri Ianum expreſſerunt: qui Dii, uti & MITHRA, idem ac Sol habiti ſunt (4). Maxime vero peculiaris eſt cultus veſtium; nam iiſdem fere, quae etiamnum apud nos in uſu ſunt, Sacerdotum veſtibus, palla ad imos pedes demiſſa, & pallio, veluti ſuperhumerali, amictus cernitur. His veſtibus DEVS MITHRA exornatur, vel quia tamquam princeps Sacerdos ea ſacra inſtituiſſe creditus eſt: vel etiam, quia Dii alba defluente, & veſte ſatis prolixa ſacris adparere cenſebantur: iidemque cum hoc ornatu, ad virtutem & maieſtatem magis teſtandum, ut adparerent, invocabantur exorabanturque (5).

Igitur ante imaginem MITHRAE, duo viri, ad imitationem eiuſdem Dei, cui ſe devovebant, cultumque & ſacra ſilentia iurabant, eodem modo barbati, ad focum in humo accenſum, ſimul expiantur; ſed diverſo plane expiationis modo. Nam, qui in dextra eſt, toto corpore nudus, velatis panniculo dumtaxat pudendis, iacet in carruca, manetque immobilis, ligatis manibus ac pedibus, quaſi reus, & criminum conſcius; pedibuſque dumtaxat ad ignem, qua in parte acrior eſſe ſolet, admotis, expiatur. Alter, qui laevam tenet, quaſi iam tyrocinium faciens, ad alios maiores gradus luſtrationis poſtea aſcenſurus, toto corpore liber, indutus tunica oblonga, pariterque ſuccincta & manuleata, laevo genu tantum humi flexo, dextro incurvato innixus, MITHRAM ſuſpi-

(1) Vide Iul. Caeſ. Bulengerum in Eclog. ad Arnobium Cap. VI. Philippum a Turre de Mithra Cap. III.

(2) Ex Diodoro Sic. Lib. III. & Lib. IV. pag. mihi 138. & 149. Pauſania in Corinthiacis Lib. II. Cap. XXX. Vide Bonarrotium ad Numiſm. max. mod. pag. 440. Muſei Flor. Tom. II. Gemm. Tab. VI.

(3) Vide quae obſervavi ad Muſei Flor. Tom. I. Gemm. Claſſ. IV. pag. 138.

(4) Ex Macrobio Sat. Lib. I. Cap. XVIII. & Cap. XIX.

(5) Ex Tibullo Lib. III. Eleg. IV. verſ. 35. Lib. IV. El. IV. verſ. 35. Propertio Lib. II. Eleg. XXI. verſ. 16. Adde Virgilium Aeneid. Lib. I. verſ. 404.

ſuſpiciens, iunctas manus ad extremum flammae apicem adurit. Perſpicue igitur videmus ex hac inſignis Vaſculi pictura, quomodo Etruſci SACRIS MITHRIACIS initiati, igne probati fuerint: ac pariter quanta & quam intolerabilia a ſuis cultoribus ſibi tribui voluerit Diabolus, qui eſt ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς. Id etiam faciebant miſeri homines deſiderio beatitudinis poſt mortem conſequendae; nam initiati ſacris hiſce myſteriis, poſt mortem ſtatim apud Elyſios in beatorum coetum admitti credebant: quare etiam Herculem, in Oeta monte combuſtum, ad Deos migraſſe, & ipſum Deum factum tradunt (1). Secus vero nocentes homines, qui nullum luſtrationis genus in vita percepiſſent, apud inferos pati poenas adſimiles luſtrationibus cum aëre, aqua, & igne inſtitutis, credebant, quas ita Virgilius deſcripſit (2):

Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliae panduntur inanes
Suſpenſae ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur Manes: exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci laeta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.

Quamvis autem haec luſtratio, percepta ad ardentis ignis flammas, privata videatur, nullo adſtante Sacerdote, eamque praebente; tamen in loco religioſo peractam, ac forſitan in templo eiuſdem Dei MITHRAE, ante eius imaginem, quod auget huius probationis ſeu καθαρμοῦ dignitatem, ſuſpicari poſſumus. Fiebant pariter huiuſmodi luſtrationes non ſolum igne, verum etiam fumo & ſulphure, & taedarum ardentium mutua per manus traditione, quarum frequens mentio apud Lucianum. Interdum etiam peractae memorantur titione ardente ex ara ſumto, quum victima adolebatur, eoque in vaſe luſtralis aquae merſo: qua, ut docet Euripides (3) & Athenaeus (4), eos, qui adeſſent, conſperſos purificabant.

Quod vero vir ille τελεσχόμενος, nudus, in carruca poſitus ſit, dum igne expiatur, etſi id rei peragendae, & corporis commodo

(1) Vide Lucianum in Hermotimo Tom. I. pag. 182.
(2) Aeneid. Lib. VI. verſ. 739. Vide etiam Servium ibidem.
(3) In Hercule fur. verſ. 928.
(4) Deipnoſoph. Lib. IX. Cap. XVIII.

modo fieri potuit; video tamen, Etruſcos tanto honore proſecutos eſſe homines ſacris myſteriis initiandos, ut eos ad myſteria in curru deducere & comitari conſueverint. Huius honoris & dignitatis eximium exſtat exemplum in Tabula XLVII. Operis Dempſteriani, e pictura inſignis Vaſis Etruſci deſumtum: in quo iuvenis, triumphantium more, corona redimitus, dextra craterem, ſiniſtra vel ſceptrum, vel potius aſpergillum praeferens, procedit, ut etiam explicat Cl. Bonarrotius (1), ad Cereris ſacra myſteria Eleuſinia celebranda, quae proculdubio Etruſcis cognita atque in uſu fuere: & quod obſervatu dignum, ſedet in curru alato, a dracunculis tracto, ad imitationem currus eiuſdem Cereris, cuius ſacris erat initiandus; nam eum praecedunt tres feminae, quarum proxima facem ardentem & hamulam praefert, altera craterem, tertia vero amiculum e capite tollit: deinde initiando occurrit Sacerdos coronatus: nec procul etiam poſita cernitur ara, ad quam profiteri & iurare debebat. Currum ſequitur altera femina cum face ardente: poſt hanc laureato capite venit ſacrorum Rex, tenens haſtam ſeu ſceptrum: demum femina lancem ſeu craterem oſtentat. Igitur perſpicuum eſt, apud Etruſcos in uſu fuiſſe, ut homines ſacris myſteriis initiandi, ſedentes in curru deducerentur, ac ſolemni pompa & comitatu honorarentur.

Memorant multi nobiles ſcriptores, cumprimiſque Virgilius (2), Strabo (3), Plinius (4), & ex eo Solinus (5), haud procul Vrbe Roma in Faliſcorum agro, perpaucas exſtitiſſe familias, quas *Hirpias* dicebant, quae ad Soractem montem, annuum ſacrificium in honorem Apollinis facientes, per ignem ambulare conſueverunt, quae tamen non adurebantur. Hoc ſacrum haud cenſeo in hoc eximio Vaſculo expreſſum eſſe; nam viri illi ab his longe diverſi videntur: nec aliud ſacrum, quam MITHRIACVM, cum probatione ignis peractum exhiberi, multa, quae adnotavimus, ſuadent.

Ceterum ſalitio per flammas, piaculi cauſa fiebat ad placanda Numina, quod a Romulo antequam aeternae Vrbis moenia conderet, & in Palilibus factum ſcimus (6). Id quoque factitatum conſtat a virginibus in honorem Perſicae Dianae, cuius templum ſummae religionis fuit Caſtabili Ciliciae oppido (7). Conſuevere etiam parentes, ut notum eſt ex divinis Libris (8), filios ac filias ſuas tranſducere per ignem, non ſolum ut eos purgarent; ſed ut hoc ritu idolorum ſuorum cultui aeternum conſecrarent.

Xx TA-

(1) Ad Monum. addita Dempſt. §. x.
(2) Aeneid. Lib. xi. verſ. 785.
(3) Geograph. Lib. v. pag. 226.
(4) Hiſtor. Nat. Lib. vii. Cap. 1.
(5) Cap. II. & vide Salmaſium pag. 60.
(6) Ex Dionyſio Halicarnaſſ. Lib. 1.
(7) Vide Seguinum in Numiſ. ſel. pag. 12.
(8) Regum Lib. iv. Cap. xvi. & xvii.

TABVLA CLXXIIII.

SACRA MITHRIACA
cum effusione sanguinis suscepta apud Etruscos: an id etiam factum in honorem VENERIS, HECATAE, MATRIS DEVM *&* FVRIARVM. *De victima humana, iuvenum puerorumque immolatione.*

SIncera haec & genuina veterum Etruscorum monumenta, quae exhibent MITHRIACOS initiatos, quos milites vocat Tertullianus (1), districto gladio, non alieno, sed proprio cruore in honorem DEI MITHRAE se expiantes; apertissime evincunt, Diabolum, infensissimum CHRISTI Servatoris nostri hostem, quamplurimis seculis ante exordium Christianae religionis, sese ei obiicere, & obviam ire omni ope & calliditate conatum esse. Etenim quia iam ab initio praesenserat, eum pretioso suo sanguine quandocumque redemturum humanum genus (2), innumerosque Martyres inde prodituros, qui eius gloriosum nomen toto terrarum orbe palam confiterentur; idcirco ei se opponens, simulacrum suum, MITHRAE nomine, obcaecatis cultoribus adorandum proposuit: & quemadmodum IESVS CHRISTVS Dominus noster, virtute sua, Sol, Ignis, Leo, Victor adpellari meruit; ita & hic vaferrimus hostis, Sol, Ignis, Leo, atque etiam Invictus dici voluit (3): quin etiam, ut novo militiae sacramento deceptos omni fraude cultores suos obstringeret, ac nefariae superstitionis iugo subiiceret, MITHRIACA sacra ubique gentium invexit. His per varios gradus traditis, Baptismi sacrosanctum mysterium adumbravit ac praevertit, expiationem delictorum, & interioris hominis renovationem de lavacro repromisit, ut verbis utar Tertulliani (4). Insuper divinae Eucharistiae imaginem ingessit, proposito in iisdem sacris pane & poculo aquae, ut consideravit Iustinus Martyr (5): & hoc amplius publicam exegit scelerum confessionem, igneque suos initiatos probari praecepit: quae omnia quum

(1) De Baptismo Cap. v.
(2) Vide D. Augustinum in Cap. I. Ioannis Tract. VII. num. 6. edit. Bened. Tom. III. part. 2. pag. 344.
(3) Phil. a Turre de Mithra Cap. v.
(4) De Praescriptionib. Haeretic. Cap. XL.
(5) Apolog. II. pag. 98. edit. Parisien. Graecolat. MDCXV.

quum patienter tulissent, ad penitiorum mysteriorum religionem iam provectis, summam in vita & post mortem felicitatem spopondit, quam dare minime potuit. Haec omnia dum cernimus apertissime testata in vetustissimis sculpturis Etruscorum, e quibus maiores nostri orti sunt, gratias omnipotenti Deo agamus perpetuas, qui nos, ineffabili sua pietate, de tenebris vocavit in admirabile lumen suum, fecitque genus electum, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum acquisitionis (1).

Igitur ex octoginta gradibus suppliciorum, forsitan praecipuus ac summus fuit, cruentum illud martyrium, quod ficte subire cogebantur, qui MITHRIACA SACRA perficere voluissent; nam iuvenis ille initiatus, ut cernere est in Tab. CLXXIIII. num. II. palmam, suae confessionis & testimonii praemium, laeva tenet: dextra vero quum gerat districtum gladium, eo se percussisse indicat, & suo sanguine aram DEI MITHRAE respersisse, cui flexo dextro genu innititur. Neque vero solam palmam arbitror in praemium traditam his initiatis, qui sanguinem suum profudissent; verum honoris causa pileum quoque, sive mitram & tiaram Persicam, quam in his Etruscorum monumentis peculiari ornatu factam cernimus, quam etiam in his tantum cruentis sacris initiati praeferunt; ceteros vero homines, reliquis minoris ordinis SACRIS MITHRIACIS devotos, caput nudum habere videmus. Hoc insigne capitis Mithriacorum militum indigitare videtur Tertullianus, qui exprobrans fidelibus, quod caput, diademati Christi reservatum, rosis & auro damnarent, ita ait (2): *Erubescite commilitones eius* (CHRISTI) *iam non ab ipso iudicandi, sed ab aliquo* MITHRAE *milite: qui quum initiatur in spelaeo, in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi* MIMVM MARTYRII, *dehinc capiti suo accomodatam, monetur obvia manu, a capite depellere, & in humerum, si forte, transferre, dicens,* MITHRAM *esse coronam suam; atque exinde numquam coronatur: id quod in signum habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramento: statimque creditur* MITHRAE *miles, si deiecerit coronam, si eam in Deo suo esse dixerit. Agnoscamus ingenia Diaboli, idcirco quaedam de divinis adfectantis, ut nos de suorum fide confundat & iudicet.*

Ex his Tertulliani verbis explicari forsitan potest, qui sit alter iuvenis, qui dextram manum ita capiti suo imponit, ut ex eo videatur in humeros reiicere pileum, quo coronatur. Hoc gestu facile testatur, se iam probatum esse, solumque MITHRAM agnoscere coronam suam. Sinistra eius manus, iniuria vel tempo-

(1) Ex Epist. D. Petri Cap. II. vers. 9. (2) De Corona milit. in fine.

rum vel fosſorum, trunca eſt, nec facile eſt divinare, quid ea praetulerit.

Haec mihi conſideranti, illud mirari ſubit, Diabolum feminas quoque ad hoc nefarium martyrii genus non inſtigaſſe, ut etiam hoc capite divini AGNI gloriam aemularetur, quem tot inclytae virgines, ſanguine effuſo, cum martyrii palma ſecutae ſunt; nam in antiquiſſimis hiſce aliiſque ſculpturis, quae in Etruria frequenter erutae ſunt, praeſertim in agro Volaterrano finitimiſque locis, & circa caſtrum Pognam, his MITHRIACIS SACRIS humano cruore foedatis, numquam feminae initiatae obſervantur: eae tamen adſtant, ut vidimus, tamquam miniſtrae, ſolemni Baptiſmati ceteriſque luſtrationibus, quas elucidavimus ad Tab. CLXX. CLXXI. & CLXXII. Has coniicit egregius Antonius Van-Dale adpellatas fuiſſe *Matres Sacrorum*, quemadmodum Sacerdos Sacrorum Mithriacorum, *Pater*, atque etiam *Pater Patrum*, & *Pater Patratus* vocabatur; id teſtante Eunapio & vetuſtis inſcriptionibus (1).

Iuxta initiatum, mitra & palma donatum, notanda eſt praealta columella ordinis Ionici, in qua ſuperpoſita eſt nux pinea. Hanc inter myſteriorum ſymbola praecipuum locum habuiſſe, ſcimus ex Clemente Alexandrino (2), qui arcanas Gentium initiationes aperit ac refellit. Ad eamdem columnam adligata eſt veſtis militis Mithriaci, quae e clavo ſeu bulla dependet, quod multis de cauſis factum puto: forſitan ut initiatus meminiſſet, ſe MITHRAE DEO eiuſque ſacris iureiurando devinctum & obligatum fuiſſe. Id a me dictum, quia idem amiculum retinet initiatus, idemque columellae pariter adligatum cernitur. Ceterum in more poſitum fuiſſe ex Ariſtophanis Scholiaſte conſtat (3), ut homines veſtimenta illa, quibus induti erant, dum initiarentur myſteriis alicuius Dei, huic dedicata ſuſpenderent: alii contra ad faſcias infantium ea reſervabant, ut his involuti, aut liberi a faſcino eſſent, aut ſub eorum Deorum, quibus illi initiati fuerant, tutela manerent. Alii ea numquam exuebant, donec detrita ac diſſipata evaneſcerent. Exſtat apud me adſimilis Etruſca Vrna marmorea, ſed mutila, in qua unus ex circumſtantibus, dum MITHRIACVS ſanguinem fundit, in utrumque genu in terram proſtratus, aliquid agere videtur: forſitan quia ſanguis ille effuſus excipi ſolebat a myſtis, in varios uſus ſervari ſolitus.

Peractis ſacris, initiati ſive luſtrati, palmam tenentes, felicitatem ſuam teſtabantur, laetis vocibus clamantes: ἔφυγον κακὸν, ἕυρον

(1) De orig. ac rit. ſacri Taurobolii Cap. IV.
(2) In Admonit. ad Gentes pag. 11. & 12.
(3) Hunc citat & illuſtrat Van-Dale ibidem Cap. IV. pag. 50. 51.

ἔυρον ἄμεινον: *effugi mala*, *reperi meliora*, uti ex Demoſthene (1) adnotarunt docti homines. Hinc obſervandum eſt, quod in compluribus titulis, quos in memoriam perceptorum myſteriorum ponere initiati ſolebant, frequenter illa adclamatio legitur FELICITER: & in alio penes Gruterum TAVROBOLIVM PERCEPI FELICITER. Fuit enim Taurobolium & Criobolium his ſacris valde adfine, de quo non eſt hic diſſerendi locus, quum ex his Etruſcorum ſacris, ſecutis temporibus, ortum habuiſſe facillime credam. His enim nunc primum adlatis Tuſcorum vetuſtiſſimis monumentis, manifeſte evincitur, MITHRIACA SACRA, compluribus ſeculis ante Chriſtum natum, non in Etruria ſolum, verum & in tota Italia viguiſſe, nec aliunde ad Romanos perveniſſe quam ab Etruſcis, atque a primaevis Italis: quod dum negat Antonius Van-Dale (2), hac in re valde alucinari perſpicuum eſt; ſed ei venia danda, quia haec ſincera Tuſcorum anaglypha opera, quae nuper in Etruria inventa ſunt, minime vidit.

MITHRIACIS initiatis ab adſtantibus quoque Epoptis & Myſtis adclamatum FELICITER & VIVAT, ad quae proculdubio Tertullianus adludens, ait: *Talia initiatus & conſignatus* VIVES IN AEVVM; nam in praeſenti ſummam animi tranquillitatem, priorum moleſtiarum vacationem augurabantur ſpondebantque: & poſt mortem meliora ſperare hortabantur. Haec promiſſa colligimus ex Apuleio, ſacris Iſidis initiato (3): *VIVES autem beatus*, *VIVES in mea tutela glorioſus: & quum ſpatium ſeculi tui permenſus, ad Inferos demearis, ibi quoque in ipſo ſubterraneo ſemirotundo, me, quam vides, Acherontis tenebris interlucentem, Stygiſque penetralibus regnantem, campos Elyſios incolens ipſe, tibi propitiam frequens adorabis. Quod ſi ſedulis obſequiis, & religioſis miniſteriis, & tenacibus teſtimoniis numen noſtrum promerueris; ſcies, ultra ſtatuta* FATO TVO *ſpatia*, *vitam quoque tibi prorogare tantum mihi licere*.

His breviter explanatis, ad alia ſacra, MITHRIACIS, ut reor, adfinia, in hac inſigni Vrna cineraria, Volaterris eruta, perveſtiganda, gradum facio. Cernitur ad dexteram, non longe a Mithriaco milite, Dea, quae nudo corpore aliſque expanſis adſtat, non ad Mithriacum initiatum, ſed ad alium iuvenem, qui gladio pectus ſuum vulneribus caedit, blando ore converſa. Amiculo caput obnubere videtur, quo ad dextrum latus recidente, eoque collecto manu dextera, pudenda ſua contegit. Non in hac tantum Etruſca Vrna, ſed etiam in aliis viſitur haec Dea: nec tantum moni-

(1) Oratione de Corona. Cap. 1. pag. 12. & 13.
(2) De origine & ritibus ſacri Taurobolii
(3) Metamorphoſ. Lib. XI.

monili, verum etiam armillis ornata Etruſco more; quae caput quoque ſuum amiculo totum velat obnubitque. Iuvenis ille identidem & gladium & clypeum gerit, uti alibi obſervabimus. Haud ita facile dixerim, quae nam haec Dea eſſe poſſit. Credi haud difficulter poſſet VENVS MITHRA ſeu MITRA, cuius meminit Herodotus, agens de cultu Deorum apud Perſas (1); verum quum pervulgatam apud has gentes Solis adpellationem ſiluerit, vero admodum ſimile cenſet Philippus a Turre, vir eximii iudicii & eruditionis, eum memoria lapſum, vel ignorantia Perſicae linguae, vel falſa traditione deceptum, MITHRAE nomen, quod Solis erat, Veneri tribuiſſe. Credendum potius Straboni oculato teſti, qui in Perſide verſatus eſt, religionemque Perſarum curioſe perveſtigavit, licet eorum ſacra occulta non viderit, qui Perſas Solem tantum MITHRAM vocaſſe, coluiſſeque adfirmat: teſtatur etiam, eos coluiſſe Lunam, & Venerem, & Ignem, & Tellurem, & Ventos, & Aquam (2). Quare ſi quis teſtimonio Strabonis hanc Deam credat Venerem, quam Etruſci, Perſarum exemplo, coluere, ac forſitan ſacra communia cum DEO MITHRA vel valde adfinia retinuere, dummodo non dicamus & ipſam *Mithram*, ſive, ut aliqui volunt, *Mitram* adpellatam fuiſſe, cuius nemo unus praeterquam Strabo meminit, non refragabor.

Probabile eſt, quod ea ſit VENVS INFERA, ſive, ut Romani dixere, LIBITINA, eadem ac PROSERPINA ſeu HECATE, cuius imagines ſupra dedimus in Tabula LXXXII. & LXXXIII. Hanc Argivi Τυμβωρύχον dixere; quod ſepulcra effodiat, reique funerariae praeſit, ut docet Clemens Alexandrinus (3). Eadem etiam dicta Ἐπιτυμβία: cuius, ut auctor eſt Plutarchus (4), Delphis fuit pulcherrimum ſimulacrum, ad quod, dum ſacras libationes faciebant, manes evocabant defunctorum; quare hinc coniecturae locus haud improbabilis, quod Etruſci ante eius imaginem inter ſepulcra defunctorum ſanguinem hominum ad id mercede conductorum, effundere conſueverint, ut ita pro mortuis expiationem facerent. Porro Venus Libitina Lunam ſignat, quatenus eſt corruptionis cauſa: eamque idcirco tum principio vitae, tum fini praeeſſe crediderunt (5). Accedit Pauſaniae teſtimonium magnae auctoritatis, qui Venerem Οὐρανίαν, *Caeleſtem*, e Parcis unam crediſſe mortalium vetuſtiſſimos adfirmat (6), & quidem natu maximam, quippe quae rerum praeſit generationi; quemadmodum etiam Fortunam

nam

(1) Lib. I. Cap. CCCXXXI.
(2) Geograph. Lib. XV. pag. 732.
(3) In Admonit. ad Gentes pag. mihi 24.
(4) Vide in Cauſis &c.
(5) Voſſius de Idol. Lib. II. Cap. XXVII.
(6) In Atticis Lib. I. Cap. XIX.

nam esse unam Parcarum (1), eamque sororibus potestate antecellere, tradit (2). Nec mirum, hanc Deam cruentis hisce expiationibus cultam fuisse; quandoquidem obcaecati illi homines, his perceptis lustrationibus, ad novam vitam se renasci & regenerari credebant: quibus rite perfectis, quasi natalem diem novae militiae celebrarent, oleo odorato perfundebantur (3), epulis reficiebantur, ut vidimus, mel gustandum praebebatur: nec solum palma, sed etiam mitra, &, ut apud alias quoque nationes in more positum, coronis pulcherrimis donabantur (4).

Quia vero in Thesauro Romanarum Antiquitatum (5) complures arae & tituli leguntur, qui ostendunt MITHRAE sacra cum sacris MAGNAE DEVM MATRIS coniuncta, iisdemque simillima fuisse; haud erit, opinor, absurdum coniicere, eam Deam alatam, esse posse CYBELEN, quae ex Phoenicum Theologia eadem est ac VENVS, Aegyptiis vero ISIS: quemadmodum SOL MITHRA idem est ac OSIRIS sive SERAPIS (6). Porro in Magnae Deae sacris, Gallos (ita initiatos vocabant) virilia sibi testa Samia exsecuisse, brachia etiam & lacertos ferro cruentasse, proprioque cruore praesentis Deae simulacrum adspersisse, iam apud eruditos probe exploratum. Satis erit Statii versus adferre (7):

Sic Phryga terrificis genitrix IDAEA *cruentum*
Elicit ex adytis, consumtaque brachia ferro
Scire vetat: quatit ille sacras in pectora pinus,
Sanguineosque rotat crines, ac vulnera cursu
Exanimat. ——————

Idcirco eiusdem Deae simulacrum, quod portatile fuisse videtur, in flumine lavare solitos legimus, ut sanguinis maculas delerent.

Neque etiam ab his sacris abludit nux pinea superposita columnae, ut cernimus in adlata Vrna Etrusca. Memorat Lampridius (8), Commodum Imperatorem Sacra Mithriaca homicidio vero polluisse: Bellonae servientes vere exsecare brachium praecepisse, studio crudelitatis: Isiacos vero pineis usque ad perniciem pectus tundere coëgisse. Initiatis Deae Syriae, quae eadem est Magna Deûm Mater, ut auctor est Lucianus (9), lingua incidebatur: iidem-

(1) In Achaicis Lib. VII. Cap. XXVI.
(2) Vide Vossium ibid. Lib. II. Cap. XLIV.
(3) Ex Iulio Firmico.
(4) Vide Suidam in voce Λεύκη.
(5) Vide Gruterum pag. XXVIII. 2. 6.
(6) Vide Vossium de orig. & progr. Idolol. Lib. II. Cap. X.
(7) Thebaid. Lib. X. vers. 170. Vide Vossium de Idolol. Lib. II. Cap. LIII. Saubertum de Sacrificiis Cap. XXVII. Lomeierum de Lustration. Cap. XXII. Reinesium in Synt. Inscr. Class. I. num. 40. 41. 42. 220.
(8) Cap. XIX.
(9) De eadem Dea Syria.

iidemque verberabantur caedebanturque. Perpauca haec de ſacris eiuſdem Deae delibata ſufficiant: mox nonnulla ſubiiciam in explicatione ſequentis Tabulae CLXXV.

Cruentis hiſce ſacris praeſens adſtat, ut cernitur, in ſiniſteriore Etruſcae Vrnae parte altera Dea alata, induta ſuccincta veſte, cum faſciis ad pectus decuſſatis, quae facem, ut in funeribus fieri ſolebat, inverſam laeva tenet, dexteram vero manum, ut mos eſt miſerantium, ad initiatos protendit. Habitus ipſe & corporis ſpecies unam eſſe e FVRIIS haud obſcure declarat. Cum magna Deûm matre probe FVRIA coniungitur. Nam Diodorus (1), dum narrat originem ſacrorum Cybeles apud Phryges, qui quum nihil de cadavere Attidis vetuſtate conſumti haberent, imaginem adoleſcentis fecere, quam, lamentis & planctu honoribuſque aliis ad funus eius accommodatis, proſequerentur, memorat etiam, ob piaculum a ſe commiſſum, FVRIAS placaſſe. Neque abſurdum eſt, aliorum etiam Etruſcorum monumentorum teſtimonio (2), coniicere caeſam humanam victimam in honorem EVMENIDVM, earumque numen fuſo humano cruore placatum fuiſſe: quod etiam veteres ſcriptores teſtantur. Immane hoc ſacrificium, praecipue in funeribus virorum principum, uſurpatum fuiſſe arguit Cl. Bonarrotius (3); ut non tantum gladiatorum, qui tamquam humanae victimae habebantur, ſed etiam mactati hominis ſanguine Numina Tartarea erga defunctorum manes mitiora & propitia redderentur. Iuxta FVRIAM erecta eſt parva columella ſive cippus, in quo vetus veſtimentum, forſitan hominis initiati, impoſitum eſt: quae columella ſepulcrum vel manalem lapidem deſignare poteſt. Hunc enim, ut Feſtus docet (4), putabant eſſe oſtium Orci, per quod animae inferorum ad ſuperos manarent, qui manes dicuntur. Fiebant etiam fuſo humano ſanguine expiationes ſcelerum in honorem defunctorum, quorum animas, ſanguinis cupidiſſimas, ab Acheronte evocari credebant.

In altera Vrna Etruſca marmorea, Volaterris pariter effoſſa in praediis Franceſchiniis, puer e matris ſinu abreptus, quae in medio cernitur moerore tabeſcens, Diis immolandus ducitur. Adſtat etiam Sacerdos ſtricto gladio, quem vir chlamydatus adgreditur, eumque cohibere conatur. Feralem hunc ſacrificandi ritum vetuſtiſſimum eſſe, ante Abrahami tempora uſurpatum, & a Saturno traditum, compluribus ſcriptorum teſtimoniis adſtruit Ioannes

nes

(1) Biblioth. Hiſt. Lib. III. pag. 135.
(2) Vide apud Dempſterum Tab. LXXXI. num. I.
(3) Ad Monum. addita Dempſter. Operi §. XXIII.
(4) Vide pag. XCI. *Manalem lapidem*.

nes Marshamus (1). Deo *Moloch*, qui idem eſt ac Saturnus, ubique gentium vetuſtiſſimi mortalium, primique omnium Phoenices, Syri, Poeni, Pelaſgi, Etruſci & Latini humanas victimas, ac praeſertim pueros, immolare conſueverunt: quae viris doctis adeo perſpecta ſunt, ut de his fuſius diſſerere omnino ſit ſupervacaneum (2). Hercules, ut ferunt, in Italiam reverſus, ſuaſit, ut fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent: inferrentque, non hominum capita, ſed oſcilla, ad humanam effigiem arte ſimulata, & lumina pro viris accenderent.

Quia vero in his feralibus Vrnis Etruſcorum haec puerorum immolatio exhibetur; veriſimilius eſt, has victimas in parentalibus defunctorum, in honorem Ditis patris ceterorumque Deorum Infernorum mactatas fuiſſe: quod etiam legentibus Dionyſium Halicarnaſſenſem (3) & Macrobium perſpicue liquet (4). Memorantur etiam viri principes ipſique Reges pro ſalute populorum, & ad propellenda urbium mala, peſtem ſcilicet, famem, aliaque exitia, immolati: quod & ab Etruſcis factum forſitan indicat Vrna, adlata in Dempſteriano Opere Tab. LXXXI. num. 1. ni etiam in hac velimus, Diis Inferis piaculum factum, caeſa humana hoſtia, repraeſentari: quae alibi fuſius & accuratius expendemus.

TABVLA CLXXV.

SACRA ACHERONTICA

Sacra DEAE BELLONAE, ANCHARIAE *ſive* FVRINAE, *quae apud Etruſcos in uſu fuere, ex antiquiſſimis monumentis illuſtrantur.*

QVaenam fuerint SACRA ACHERONTICA, quove ritu & caerimoniis ab Etruſcis facta, ſicuti eorum auctor Tages inſtituit, nunc primum (quod neque a Dempſtero, neque a Bonarrotio declaratum fuiſſe video) auctoritate vetuſtiſſimorum marmorum, anaglypho opere exſculptorum, oſtendere in animo mihi eſt. Horum diſerte meminit Servius (5): tra-

(1) Seculo v. pag. 77. 78.
(2) Vide Voſſium de orig. & progr. Idol. Lib. II. Cap. XI.
(3) Rom. Antiquit. Lib. I. pag. 30.
(4) Saturnal. Lib. I. Cap. VII.
(5) Ad Lib. VIII. Aeneid. verſ. 398.

traditque , ut rite fierent , Acheronticos libros a Tagete compositos Etruſcos habuiſſe , qui Sacra Deorum Inferorum , & Fatorum ſortes , averruncationes & impetrationes , aliaque praeſcripta continebant ; nam ab Acheronte Tagetem prodiiſſe forſitan crediderunt (1) . Lubet eius verba adferre , quia frequenter apud antiquos ſcriptores memorantur Etruſcorum libri ACHERONTICI ; ſed de ACHERONTICIS SACRIS rarior mentio habetur . *Sed ſciendum ſecundum Haruſpicinae libros & SACRA ACHERONTIA , quae Tages compoſuiſſe dicitur , fata decem annis quadam ratione differri .*

Quod vero SACRA ACHERONTICA (hoc nomine nuncupata ab Acheronte inferi regni fluvio) ad placandos Inferos Deos , & pro defunctorum Manibus fierent , ex Arnobio , ita contra gentes diſſerente , intelligimus (2) : *Neque , quod Magi ſpondent , commendatitias habere ſe preces , quibus emollitae neſcio quae poteſtates , vias praebent ad caelum contendentibus ſubvolare : neque quod ETRVRIA in libris ACHERONTICIS pollicetur certorum animalium ſanguine , Numinibus certis dato , divinas animas fieri , & ab legibus mortalitatis educi . Blandimenta haec caſſa ſunt , & inanium fomenta votorum : ſervare animas alius niſi Deus omnipotens non poteſt .* Fuſo igitut circa aras & ſepulcra Deorum Manium ſanguine , putabant Etruſci , hominum animas divinas fieri , eaſdemque evocatas ex infero ſpecu , in coetu beatarum collocari . Arnobius , ut opinor , id quod ſua tempeſtate fiebat adnotavit , confutavitque : at primo ac vetuſtiore aevo , humano ſanguine humanaque victima caeſa , ab Etruſcis parentatum eſſe extra omnem dubitationis aleam evincunt monumenta iam adlata , & quod nunc illuſtramus in Tab. CLXXV. Nam in hoc Sepulcro pro ferali emblemate ſculpti ſunt ſex homines , militari habitu inſignes , qui enſe & clypeo ſeu pelta armati , mutua caede digladiantur , ſuoque ſanguine aram in medio poſitam , cui genibus & pedibus inſiſtunt , lymphatico furore perciti , reſpergunt . Ex his duo ſemianimes , vulneribus acceptis in terram collapſi cernuntur : ceteri mutua nece ſe vulnerant . Quam hic mos ſit vetuſtus , ex eo etiam conſtat , quod ſapientiſſimus Legiſlator Deus haec omnino fieri vetuit Iudaeis (3) : *Super mortuo non incidatis carnem veſtram : neque figuras aliquas aut ſtigmata faciatis ;* id enim in carorum funere faciebant Syri , Scythae , aliaeque barbarae gentes (4) . Id etiam apud Graecos in more poſitum ; nam Achilles apud Homerum duodecim adoleſcentes Tro-

(1) Vide Voſſium de orig. & progr. Idol. Lib. I. Cap. XL.

(2) Lib. II. adverſus Gentes .

(3) Levitici Cap. XIX. verſ. 28.

(4) Vide Plutarchum in conſolatione ad Apollonium . Lucianum de Luctu .

Troianos Patrocli Manibus mactari iussit. Quia vero id nimium immane ac saevum visum est, ideo sontes homines, vel captivos vel perditos servos aliosve peregrinos mercede conductos, satius accipere consultum est; quod ita adnotavit Tertullianus (1): *Officium mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperaverunt. Nam olim, quoniam defunctorum animas* HVMANO SANGVINE *propitiari credebant, captivos vel malo ingenio servos mercati, in exequiis immolabant: postea placuit impietatem voluptate adumbrare; itaque quos paraverant armis, quibus tum & qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi discerent: mox edicto die inferiarum apud tumulos enecabant; ita mortem homicidiis consolabantur. Haec muneris origo; sed paulatim provecti ad tantam gratiam, ad quantam & crudelitatem, quia ferrum voluptati non satisfaciebat, nisi & feris humana corpora dissiparentur*. De Acheronte apud Tartarum fluvio, eius nomine situque, nihil dico; quum de eo Florentinus Cicero Benedictus Averanius luculenter disserat (2).

In Dempsteriano Opere Tab. LI. num. I. & II. Tab. LII. num. I. & II. & in aliis tribus sequentibus complura Etrusca Sepulcra adferuntur, quae hoc ipsum emblema exhibent: &, ut arbitror, ad SACRA ACHERONTICA sive piacula pro defunctis peracta referenda sunt; in his enim non duo, sed quatuor vel sex homines, e quibus aliqui interdum exorornati chlamyde visuntur, vel se ipsos ad aram, vel alios circumstantes vulneribus caedunt. In his quoque unus Bustuariorum seu arae seu rudi saxo, taeniis quibusdam quasi reticulato opere revincto, innixus, sibi vel aliis caedem intentat. Cetera vero Sepulcra, ut in Tab. LII. num. II. LIII. num. I. & II. LIV. num. I. & II. & Tab. LV. in quibus ara in medio posita non cernitur, ni mea me fallit opinio, non ad SACRA ACHERONTICA, sed ad funebres ludos pertinent. Hinc arguit Amplissimus Senator Bonarrotius (3), morem accepisse Romanos ab Etruria conducendi Gladiatores, qui in funeribus principum virorum ludos committerent, suoque sanguine Manibus defunctorum parentarent.

Neque vero humano tantum sanguine litatum Diis Inferis & Manibus, verum etiam fuso caesarum victimarum cruore, inlatisque lactis, vini mellisque libamentis: quae dum peragerent, Deos Manes (Graecis Δαίμονες) ab Orco evocabant. Magna siquidem sanguinis, cum hominum, tum animalium, habita est ratio, ad quem bibendum convolare animos exsangues putabant:

(1) Lib. de Spectaculis.
(2) Dissert. LXXXIII. in Anthol. num. 14.
(3) Ad Monum. add. Dempstero §. XXVI. pag. 39.

quod etiam apud Graecos solemne fuisse, tota ostendit Homeri Νεκύα.

Quia vero in multis veterum Etruscorum Sepulcris, quae paullo ante protulimus, frequenter, ut vidimus, pro emblematis sculpta sunt sacra Mithriaca, quae tum pro se, tum etiam pro expiatione defunctorum percipiebant; haud sane erit improbabile, quod in hoc ipso Sepulcro exhibeantur SACRA BELLONAE, quibus qui initiabantur, se vulnerantes, aram eiusdem Deae vel simulacrum proprio cruore adspergere cogebantur. Habuit enim BELLONA, maximum ac praecipuum Etruscorum numen, sacra quaedam peculiaria, orgia, mysteria & cistas, item Cistophoros, sacrosque Ministros & Hierarchas, qui sacris initiationibus rite tradendis praeerant: quae quidem mysteria adeo celebria fuere, tantoque cultu tota Etruria frequentata, ut etiam sub Caesarum imperio, florentibus Romanorum rebus, diutius viguerint, ut ostendi ad insigne monumentum Cistophori aedis Bellonae Pulvinensis, in Tab. VIII. inter Inscriptiones Donianas relatum. Illud etiam me movet, quod viri illi, militaribus armis ornati, choreis circumire aram Deae videntur, insano quodam furore correpti: idque accidebat, quia divino spiritu impleri ab eius numine credebant: eaque de causa absinthium bibere solebant (1); quare vaticinia rerumque futurarum eventus, dum haec agerent, praedicebant. Haec sacra in hunc modum egregie describit & irridet Prudentius (2):

Sunt SACRA, *quando vosmetipsi exscinditis,*
Votivus & quum membra detruncat dolor.
Cultrum in lacertos exserit FANATICVS,
Sectisque MATREM *brachiis placat Deam:*
Furere ac rotari ius putatur mysticum:
Parta ad secandum dextra fertur impia:
Caelum meretur vulnerum crudelitas.

Eodem modo saevitum in sacris magnae Deûm Matris Ideae, Isidis, Dianae Tauricae & Triclariae: siquidem probe compertum est, ut docet Apuleius (3), *Bellonam*, *Matrem Deûm*, *Isidem*, *Dianam*, *Venerem*, *Deam Syriam*, unum idemque numen veteres credidisse. Omitto, quae ad haec sacra illustranda maxime pertinent, de BELLONARIIS BELLONAEQVE FANATICIS, Iuvenalis (4) & Ti-

(1) V. Gyraldum Synt. XVII. Hist. Deor.
(2) Peristephan. vers. 1056.
(3) Metamorph. Lib. XI.
(4) Satyr. IV. vers. 285.

Tibulli (1) loca, itemque Tertulliani (2) & Lactantii (3), quae centies in libris repetita leguntur.

Haud igitur inverisimile est, in hac Etrusca Vrna, aliisque simillimis apud Dempsterum, BELLONAE quoque sacra exhiberi: humanoque sanguine Deam placatam in sacris Parentalibus sive ACHERONTICIS; quum & ipsa inter Infera Numina censeatur, sedemque suam apud Tartarum habeat: e quo cum reliquo choro solet emergere, ut fingit Seneca (4) & Petronius, qui eam ita describit (5):

At contra, sedes Erebi qua rupta dehiscit,
Emergit late Ditis chorus, horrida Erinnys,
Et BELLONA *minax, facibusque armata Megaera.*

In eodem Etrusco Sepulcro utrimque sculptae sunt, uti & in utroque latere (quorum emblemata vide in Dempsteriano Opere Tab. L. num. I. & II.) FVRIAE, scelerum ultrices Deae, quae piacularibus sacris maxime gaudent: alterae minaci gestu faces iactare videntur: alterae vero ardentes lampadas tenent, & supra tumulos quosdam, ni fallor, erigunt. His lustrare solitas mortuos, simulac ad infera regna deiecti sunt, testatur Papinius de Amphiarao, quem vivum absorpserat humus, sic canens (6):

Necdum illum trunca lustraverat obvia taxo
EVMENIS, aut furvo PROSERPINA *poste notarat*
Coetibus assumtum functis. ——————

Mercurio quoque, animarum ad Inferos ductori, ut videre est in adlata superius Tabula XXXVIIII. facem Etrusci dederunt.

Si quis vero censeat, in SACRIS ACHERONTICIS Etruscos humano cruore placare consuevisse non solum BELLONAM, verum etiam FVRIAS, earumque maximam FVRINAM DEAM, quae ut vidimus ad Tab. XII. & XIII. eadem est ANCHARIA, non repugnabo. In hoc enim Sepulcro, praeter usitatum Etruscorum morem, non duae FVRIAE, sed quatuor sculptae sunt: quae id forsitan denotare possunt, quaeque alii post me impensius excutient.

Imaginum honorem a Diis ad homines quoque illustres fato functos prorogarunt Etrusci, Romani deinde imitatores latius ampli-

(1) Lib. I. Eleg. VII. vers. 40.
(2) De Pallio Cap. IV.
(3) De falsa Rel. Lib. I. Cap. XXI.
(4) In Hercule Oet. vers. 1311.
(5) Satyric. Cap. CXXIV. pag. 591.
(6) Thebaid. Lib. VIII.

amplificarunt. In Sepulcris icones cum virorum, tum feminarum nobilissimarum frequenter visuntur, & quidem eodem semper habitu corporis ita recumbentium, ut in laevo Vrnae cornu caput, in dextro pedes habeant. Quantus fuerit veterum Etruscorum luxus, hinc etiam argui potest. Siquidem pretiosis insident stragulis, varioque opere elaboratis: pulvillis ornatissimis laevo cubito incumbunt, eo prorsus more, ut in tricliniis discumbere, atque in lectis epulari solebant. Viri interdum nudo pectore, reliquo corpore & capite operto cenatoria veste, genio indulgent, hilares, coronis varii generis ornati, e collo vero ad pectus pendentibus corollis tamquam torquibus, seu laneis pretiosissimis, seu floreis, quas unguentis perfundebant. Convivarum more scyphos, vel pateras manibus gerunt: in hunc modum ab Etruscis expressi, quasi cupientes funebrium epularum participes fieri, vel quasi iam Deorum immortalitate donati, apud Elysios in deliciis & conviviis beatam vitam transigant. Interdum etiam toto corpore iacentes repraesentantur, quasi exoptata apud Elysios beatitate & quiete iam potiti. Quid de feminis, quae omni cultu ornatissimae semper inducuntur? Anulos digitis praeferunt non secus ac viri, armillas, mitras, fibulas complures, inaures, totumque muliebrem mundum gerunt: flabella, specula, vascula unguentaria ostentant: interdum quoque aviculas, quas in deliciis habuere: non raro etiam malum punicum tenent, perinde ac Veneri, Iunoni ac Proserpinae similes, quibus Etrusci hoc immortalitatis symbolum dedere. Sed de his alibi etiam disserendum erit.

Plura heic dicenda essent cum de ceteris sacrificiis, tum etiam de Ministris Sacrorum, qui apud antiquos Etruscos magno in honore fuerunt: nimirum de Rege sacrorum, sive de Pontifice Maximo, de Sacerdotibus, de Auguribus, de Haruspicibus, eorumque numero & Collegio, de Flaminibus, de Saliis, de Camillis, de Vatibus, de Arvalibus, quos ab Etruscis duxisse originem, & ab his Romanos accepisse suspicor: item de Fecialibus, deque ceteris ritibus & caerimoniis, quas in re divina facienda Etrusci instituerunt. Plura etiam adferenda de templis, de victimis, de vasis sacrificalibus, de sacris donariis, de pompis, de hymnis & sacra Musica veterum Etruscorum. Sed quia hic liber iam mole laborat sua, aliaque notatu digna mox dicenda supersunt, iam manum de tabula tollere invitus cogor, & in aliud tempus has curas reiicere: quod deinceps eo lubentius faciam, si haec iam in medium adlata, & pro tenuitate ingenii mei illustrata, viris eruditis accepta fuisse intelligam.

TA-

TABVLA CLXXVI.

ETRVSCA ARVLA TRIPES ex aere, in agro Cortonensi nuper eruta: serpente & aviculis exornata. Cui nam Deo suffitibus adolendis dedicata fuerit, investigatur.

EXimia ac propemodum singularis Ornatissimi Equitis Galeotti Coratii, Patricii Cortonensis, in me humanitas, qui hanc Tabulam, sua impensa aeri diligenter incisam, veluti perennem amicitiae suae tesseram, mecum communicavit, ita me devinxit, ut hanc insignem ARVLAM ETRVSCAM pro coronide huius Classis adiicere operae pretium duxerim. Ea profecto non ultimum est lectissimi Musei Coratii ornamentum. De elegantissimo eius Tuscanico opificio dubitare neminem posse arbitror. Pedes eius recurvi, qui gryphi simillimi sunt, aliaque inter eos adiecta ornamenta, & folia, quae adsurgunt ex inferiore coronide, serpens miro artificio absolutus, egregie expressis internitentibus undique maculis, structura denique ipsa, & ingenium, non aliam quam Etrusci opificis manum perspicue declarant. Suffitibus, in honorem illius Numinis, cui dedicata erat, adolendis inservisse manifestum est; nam in summo quadratae mensae cernitur cratera, odorum capax, qui a sacra facientibus incendi solebant. Quomodo vero sacra odoramenta summis digitis in arula immitti solerent, intelligi potest ex anaglypho marmoreo, quod adfert Fabrettus (1), in quo femina stans ad aram tripodem, Genio sacra facit. In quatuor mensae angulis prope crateram insident quatuor aviculae, quae quum incubare, non vero pedibus insistere videantur, forsitan columbas referre possunt. Altera avicula arulae fulcro adrepens, sursum ascendere nititur. Si columbae sint, erit, ut arbitror, consentaneum suspicari, hanc arulam VENERI GENETRICI sacram fuisse, quam designant eaedem sacrae aves, fecundae generationis indices (2). Sed quid cum VENERE serpens columellae seu fulcro eiusdem arulae circumvolutus? Nusquam me legere memini, serpentem Veneri sacrum esse,

(1) Inscr. ant. Cap. v. pag. 360. num. XII. (2) V. Aelianum de animal. Lib. IV. Cap. II.

esse; quamvis non negem, id fieri potuisse. Huic difficultati consuli potest, si non columbas, sed cornices esse dicamus, quas haud difficulter repraesentant, uti me monuit idem splendidissimus Eques Coratius. Quae quum ita sint, AESCVLAPIO potius adsignandum videtur hoc donarium; nam serpens vigilantissimum animal in eius tutela est: eique multis de causis tribuitur, quae supra ad eius imaginem in Tab. XXXVII. adnotavimus. Cornix vero Aesculapio adscribitur; quia animal longaevum, quodque hominum quatuor aetates superat: eaque de causa habitum ab Etruscis optimae valetudinis symbolum, atque AESCVLAPIO dignum. Hanc avem manu praefert idem Aesculapius, ut ostendit antiqua gemma penes Fabrettum de Columna Traiani disserentem pag. 211. quam etiam gemmam illustrat Aeliani auctoritate. Eamdem avem pro symbolo datam quoque Hygiae, nuper observavi in numismate maximi moduli, quod exstat in Museo Mediceo.

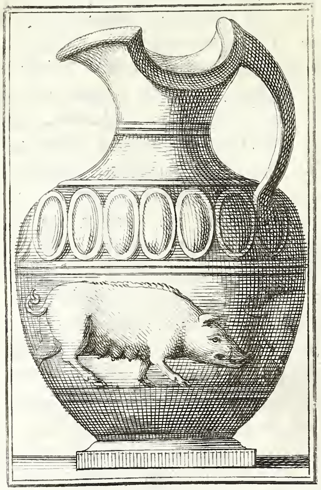

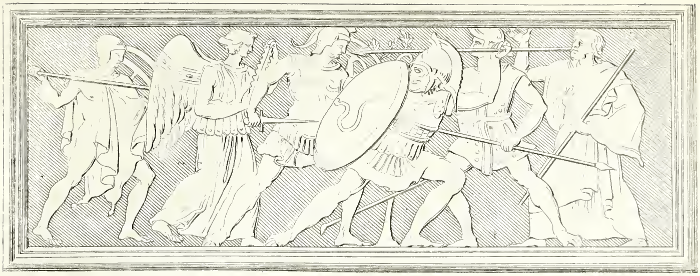

MVSEI ETRVSCI

CLASSIS IIII.

ETRVSCORVM MILITIAM

FOEDERA . TRIVMPHOS . LVDOS . VENATIONES NVPTIAS . CONVIVIA . MVSICAM ET FVNERA COMPLECTENS.

DISSERTATIO IIII.

DE MORIBVS INSTITVTISQVE TVSCORVM QVORVM ETHOLOGIA ILLVSTRATVR.

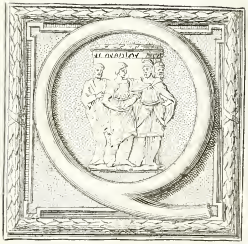

QVale ac quantum terra marique fuerit opulentiſſimum TVSCORVM imperium, qua virtute & potentia per omnem Italiam feliciter propagatum, breviter & accurate exponam, ſi eximium Livii proferam teſtimonium, qui libro primo ita ſcribit: *TVSCORVM, ante Romanum imperium, late terra marique opes patuere: mari ſupero inferoque, quibus Italia inſulae modo cingitur, quantum potuerint, nomina ſunt argumento, quod alterum Tuſcum communi vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuſcorum colonia, vocavere Italicae gentes.*

Graeci eadem Tyrrhenum atque Hadriaticum vocant. Ii in utrumque mare vergentes, incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare; postea trans Apenninum, totidem, quot capita originis erant, colonis missis: quae trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere.

Parva haec forsitan videbuntur, si cum primordiis aeternae Vrbis conferantur: neque enim haec suae felicitatis & magnitudinis originem aliis quam Etruscis debet, qui imperii sedem deligentes, eam auspicato condiderunt, ut ab Alcimo, Historico vetustissimo apud Festum, memoriae proditum est (1). Aucta Etruscorum fama ac potentia, rebusque, regnante Iano, legesque tradente, feliciter constitutis, ultra etiam Etruriae fines terra marique proferre imperium ausi sunt. Siquidem proximas Siciliae regiones, quamplures insulas in mari Tyrrheno sitas, Sardiniam, Ligures, Campaniam fere totam, Picenum totum, Rhaetiam, Galliam Cisalpinam, Vmbriam, debellatis Vmbrorum trecentis oppidis, ut auctor est Plinius (2), occuparunt: veteres Cumanos suis sedibus expulerunt: cum Gallis & Latinis populis strenue dimicarunt (3): bella cum antiquissimis Italiae exterisque gentibus fere perpetua gesserunt: Romulo, contra Sabinos ad internecionem usque pugnanti, ea auxilia praebuere, ut vinceret; quum dextro cornu praeesset Romulus, laevo Lucumo Etruscus, rei bellicae peritissimus, ut auctor est Dionysius (4). A Tyrrhenis Romani omnem ferme belli gerundi disciplinam, adparatus, phalangas, atque pugnas, & in aciem ducendi exercitus scientiam didicerunt, uti ex Athenaeo colligi potest (5). Inita cum Carthaginiensibus societate, sexaginta navibus instructi adversus Phocaenses pugnarunt, eorumque potentiam fregerunt, teste Herodoto (6). Navalibus proeliis expeditionibusque utroque mari Hadriatico & Tyrrheno in suam ditionem redacto, inventis anchoris, gubernaculis, rostris, ac navium munimentis, eo potentia, rerumque gestarum gloria provecti sunt, ut Lunensem portum in Etruria praecipuum ac nobilissimum constituerint (7). Romanos sibi decimas quotannis solvere coegerunt: aequalibus animis opibusque cum his quingentis annis proeliati sunt: demum, rerum omnium copia, luxu & conviviis marcescentes, e tanto felicitatis deiecti fastigio, victi victoribus obedire compulsi sunt. Ea enim, collabente Etruscorum virtute & imperio, apud illos invaluit consuetudo, ut singulis diebus

(1) Lib. XVI. vide etiam Dempsterum de Etrur. Reg. Lib. I. Cap. IX.
(2) Hist. Nat. Lib. III. Cap. XIV.
(3) Ex Strabone Geograph. Lib. V.
(4) Antiquit. Rom. Lib. II.
(5) Lib. IV. Cap. VIII.
(6) Lib. I.
(7) Strabo Lib. V. Plinius Lib. III. Cap. V.

diebus bis mensae lautissimae ponerentur, lectique floridi, & varia pocula argentea, magnaque formosorum servorum adstaret multitudo, qui sumtuosis vestibus induti convivis ministrabant. Nihil dico de ludis theatralibus & scaenicis: nihil de histrionibus & mimis: nihil de acroamatis: nihil de reliquis spectaculis, quibus Etrusci, genio suo & voluptati indulgentes, mirifice delectabantur; quare nil mirum, si a prisca gloria & nominis celebritate desciscentes, Romanis servire coacti sint. Verum, quum haec doctis viris satis cognita perspectaque sint, satius ac consultius puto, si singula, quae in hac Classe illustrare mihi proposui, ex ipsis Etruscorum genuinis ac sinceris monumentis cum ordine ostendam. Primum omnia arma describenda essent: vestes item militares, thoraces, clypei, ocreae, galeae, hastae, lanceae, conti, unci praegrandes, gladii, secures, faces, quibus etiam vetustissimis temporibus in bello Tusci usi sunt. Animalia quoque ferocissima, ut leones, in proelium adducere consueverunt, sicut Etrusca Vrna apud Dempsterum in Tab. LXXI. num. 1. ostendit. Sed quum haec aliaque Etruscorum arma diligenter & erudite illustraverit Philippus Bonarrotius vir doctissimus, eadem iterare supervacaneum existimo; eumque eruditus lector adire poterit.

TABVLA CLXXVII.

GALEA EX AERE
non Phoeniciis, sed Etruscis characteribus inscripta, illustratur.

HAud praeterire possum in hoc opere GALEAM illam, Etrusco opificio & raritate insignissimam, quae olim in Andreinio, nunc in regio Museo Mediceo adservatur. Tota constat ex aere, non percusso, sed fuso, quod est maxime mirandum. Ea adpensa, duplicataque bucula (nam altera deest) pondus conficit sex librarum Florentinarum. Petrus Andreas Andreinius, veterum elegantiarum admirator & conquisitor eximius, dum viveret, identidem adfirmabat, se Neapoli pretio comparasse, accepisseque, inventam sua tempestate fuisse apud antiquas Cannas, Romani exercitus clade celeberrimas,

nunc *Canuſium* , ut Leander memorat . Hinc , Antonio Maria Salvinio , praeceptore meo , viro doctiſſimo , eodemque Andreinio , dum viverent , auctoribus , eas litteras , quae in interiore ora eiuſdem GALEAE inciſae ſunt , Phoenicias eſſe dixi ; ſed paucis ab hinc annis , ad Etruſcas antiquitates animum adpellens , amicis meis , dum occaſio data eſt , ſententiam aperui meam , eaſque litteras non Phoenicias , ſed revera Etruſcas eſſe me animadvertiſſe teſtatus ſum : quod nuper ex Academicis Etruſcis adnotavit (1) Vir Nobiliſſimus F. Ioſeph Claudius Guyot de Marne , Hieroſolymitani Ordinis Commendator : qui tamen fallitur , adfirmans eas litteras inſcriptas eſſe in marmore Punico , quae revera in hac aerea GALEA inciſae ſunt .

Igitur ſi ſingulae litterae cum iam editis Etruſcis inſcriptionibus conferantur expendanturque , non cum Phoeniciis , ſed cum Etruſcis probe convenire comperiemus . Ita vero ſe ſe habent : ſiquidem curavi , ut ex archetypo ectypographice expreſſae , in hoc ſchemate & in Tab. CLXXVII. quam accuratiſſime exhiberentur .

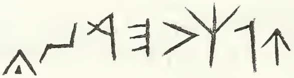

Prior littera ↑ quomodo reddenda ſit , cum Bonarrotio (2) ingenue fateor ignorare . Forſitan duplex ┐ nempe P valet : an reddi poſſit M neſcio . Huic alia fere ſimilis littera inciſa occurrit in superiori Tabula CLXX. num. I. quae , ut videtur , praepoſita eſt notis quibuſdam numeralibus : in hoc vero differt , quod ea ſuperne arcuatur ; at ea , quae in hac GALEA ſcripta eſt , in acutum apicem adſurgit . Tertia littera , quae ſequitur ↓ in hunc modum ſcripta , in aliis quoque Etruſcorum monumentis invenitur , ut puto , duas complectitur litteras V & ⅃ . nimirum V & L. Igitur priore littera excepta , quae forſitan indicat quot bella ſtrenuus ille Etruſcorum dux , qui ea uſus eſt , confecerit , reliquae a me in hunc modum interpretantur : PVL KERNA .

Lubet etiam divinationes quaſdam meas ſubiicere ; quandoquidem excitare doctorum hominum ingenia ad inveſtigandas Etruſcae Linguae voces , nemo eſt qui vetet : quin potius omnes ſummopere hac aetate deſiderant . Igitur PVL , ſi a Graeco fonte Etruſcarum vocum , ſi non omnium , plurimarum ſaltem interpretatio petenda eſt , quod etiam probabilius videtur , poteſt idem ſignificare quod πολεῶν , videlicet *urbium* . Conſtat enim etiam apud pri-

(1) Vide Tom. I. Diſſert. II. pag. 31. (2) Ad Monum. add. Dempſt. §. XLI.

priſcos Latinos V in O mutua vice converti, ut PVBLICOLA factum etiam POPLICOLA, & frequenter in hunc modum in antiquis ſaxis. Quod vero ſequitur KEPNA, ſonat quaſi χεραύνος *fulmen*: ideſt *urbium fulmen*: vel etiam PVL, ſi ἀπὸ τοῦ πόλεμου ducendum ſit, ſonat *belli fulmen*. Hoc enim titulo decorari ab Etruſcis meruit dux ille fortiſſimus, qui hac GALEA, & quidem pluribus in locis contuſa, in nonnullis fracta, in bello uſus eſt: quique, ut arbitror, eam ita inſcriptam inter militaria dona, quae victoribus dari etiam ab Etruſcis ſolebant, ut oſtendit Senator Bonarrotius (1), ſuae virtutis inſigne praemium & monumentum obtinuit. Iam ſatis perſpectum eſt, hoc praeconium ab aliis uſurpatum in mentione virorum militarium: ita & Virgilius (2) & Lucretius (3) Scipionem utrumque Africanum, *belli fulmen* adpellant:

Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.

Nam duces rei militaris peritiſſimi, ſicut fulmina, momento temporis altiſſima quaeque percellunt, ſcindunt, evertunt. Apud Pauſaniam (3) Ptolemaeus adpellatus eſt cognomento χεραυνὸς *fulmen*, propter eximiam in bellicis rebus gerendis celeritatem.

Inſculptae litterae in hac ETRVSCA GALEA, ſi docti viri has divinationes nolint admittere, facile notabant ducis nomen: quod tum in galeis, praeſertim puris, quae nulla praeferebant inſignia vel ſymbola, ut ex his, qui eas geſtabant, dignoſci poſſent, tum etiam in clypeis inſcribi ſolebat: cuius rei complura adferre poſſem, ſi vacaret, exempla, ex antiquitatis penu depromta.

Etruſcam eſſe GALEAM, praeter inſcriptionem, indicat etiam ipſum Tuſcanicum opificium, quod quoties contemplor, admirabundus ſumma ſemper voluptate perfundor. Huic alia ſimilis eſt, quam habet miles, expreſſus in Etruſca Vrna, quae adfertur in ſequenti Tab. CLXXVIII. In utraque non criſta, non conus in vertice, ſed grana ſimul collecta, & tota galea caput conveſtit. In interiori labro, in poſtica parte duo anuli mobiles adnexi ſunt, ut ex his traiectis loris ſuſpendi poſſet: ut videre eſt etiam in militibus iter facientibus ſculptis in marmorea Traiani columna, qui galeam ſcuto appenſam ferunt: idque etiam Etruſcos milites facere conſueviſſe oſtendit Tabula CIIII. ſuperius adlata num. I. & II. Alia adferre non lubet, ne, quae ſcripſimus, iterum inopportune recoquere videamur.

TA-

(1) Ad Monum. add. Dempſt. §. XXVII.
(2) Aeneid. Lib. VI. verſ. 843.
(3) Lib. III. verſ. 1047.
(4) In Atticis.

TABVLA CLXXVIII.

FOEDVS

ab Etruſcis ictum iunctis dextris, ex anaglypho Vrnae emortualis illuſtratur.

ETruſca Vrna marmorea emortualis, quae adfertur in Tabula CLXXVIII. nuper inventa eſt Volaterris in praediis Franceſchiniis. FOEDVS referre videtur, ictum iunctis dextris, ſolemnibuſque verbis conceptum. Quomodo vero hoc emblema defunctorum Manibus conveniat, alii accuratius inquirent. Forſitan quia in foederibus ſanciendis iurantes, non ſolum ſuperos & terreſtres, ſed etiam INFERNOS Deos teſtes foederis invocabant ac deprecabantur: idque etiam faciebant, quum bellum indicerent, ut memorat Livius (1): *Iupiter & tu Iuno, Quirine, Diique omnes caeleſtes, voſque terreſtres, voſque* INFERNI *audite: ego vos teſtor*. Fiebat etiam ſepulcri mentio a Feciali, dum iuraret: ſumtoque in manibus lapide, poſtquam de foedere conventum erat, ita fabatur (2): *Si recte ac ſine dolo malo hoc foedus atque hoc iuſiurandum facio, Dii mihi cuncta felicia praeſtent: ſin aliter aut ago aut cogito, ceteris omnibus ſalvis in propriis patriis, in propriis legibus, in propriis laribus, in propriis templis,* IN PROPRIIS SEPVLCRIS, *ſolus ego peream, ut hic lapis e manibus meis decidet*. Igitur, ſi in rebus maxime obſcuris divinari non omnino abſurdum cenſetur; hoc emblema ſculptum facile crediderim in Etruſca Vrna ſepulcrali, ut fidei & ſanctitatis religioniſque erga defunctos ſervandae, praeſertim ut ſacrae inferiae ſtatis temporibus mitterentur, ſpectantibus eſſet luculentiſſimum monimentum.

Multa in hoc pulcherrimo anaglypho notari poſſunt, quae ad militiam, & militaria ducum ornamenta pertinent. Illud principe in loco animadvertendum, Etruſcos in bello vexillum in haſta ſuſpenſum elatumque gerere conſueviſſe. Id inſigne praefert miles ille, qui fraeno cohibet currentem equum, cuius pectus gemmato duplici monili, vel pectorali variis bullis ex ebore undique diſtincto, ornatur. Forſitan hic equus χρουσήνιος, dono dandus adducitur;

(1) Decad. I. Lib. I. Vide Ioannem Roſinum Antiq. Romanar. Lib. X. Cap. II.

(2) Lib. XXII. de foedere icto inter Carthaginienſes & Romanos.

tur ; nam ſingulari equo Etruſcos in bello uſos eſſe , nondum conſtat ex antiquis monumentis : conſtat tamen ex adlatis in Dempſteriano Opere Tabula LXX. num. I. & II. pugnaſſe in proeliis Etruſcos Heroes nonniſi biiugis vel quadriiugis curribus vectos , antiquiſſima conſuetudine , quae maxime apud Aegyptios viguit , uti divinae Litterae teſtantur : eaque etiam ex Homero apertiſſime elicitur , qui Achillis , Hectoris , Diomedis & Rhaeſi equos & currus eorumque aurigas deſcribit (1) . Ille vero miles ſquamata lorica armatus, qui ſingulari equo vectus pugnat, ut cernitur in Vaſe Etruſco penes Dempſterum Tabula LXV. non Etruſcus , ſed barbarus eſſe videtur , quod etiam adfirmo de alio expreſſo in ſuperiore Tabula CXXXVI. huius operis.

Redeo ad Etruſcum Vexillarium . Hic haſta ſuſpenſum gerit quadratum velum , in quo ſuſpicor vel ducis , vel cohortis , ſeu phalangis nomen ſcriptum fuiſſe , vel aliquod ſymbolum , quod adſpicientes milites , in acie ſua continerentur , eoque praelato proficiſcerentur . Ex hoc enim vexillo colligimus , Etruſcos in bello per varia ſigna in ordinem diſpoſuiſſe exercitum . Hoc vexillum , quod inſecutis temporibus *labarum* dixere , ab Etruſcis Romani , ut hinc lubet arguere , acceperunt : & , ni fallor , etiam aquilam haſtae praefixam ab his in bello praeferre didicerunt ; quandoquidem Plinii auctoritate (2) & Vaſis Etruſci Bibliothecae Vaticanae, quod alibi proferam, ſceptrum regium & conſulare , aquila praepeti ornatum Etruſci monſtrarunt : quos & hac in re Romani imitati ſunt.

Non ſolum milites , verum & duces , more priſcae militaris diſciplinae , intectis pedibus adſtant : duces brevi tunica & trabea ſive chlamyde ornantur , quam fibula ſeu bulla in medio pectoris adſtringit : at reliquorum militum chlamydia in humero dextro fibula ſeu bulla ſubnectuntur . Singuli cingulo inſignes ſunt , bullis vel clavis gemmiſve diſtincto : quae quidem ſtrenuis militibus, bello egregie functis , aurea donabantur , ut etiam docet Virgilius (3). Haec inter militaria ornamenta enumerat Claudianus (4) :

Quin & Sidonias chlamydes , & cingula baccis
Aſpera , gemmataſque togas , virideſque ſmaragdis
Loricas , galeaſque renidentes hiacynthis ,
Geſtatoſque patri ſcapulis radiantibus enſes ,
Et vario lapidum diſtinctas igne coronas
Dividis ex aequo . ——————

Ex

(1) Loca enumerat Ever. Feithius Antiquit. Homericarum Lib. IV. Cap. XI.

(2) Vide Plinium Hiſtoriae Nat. Lib. VIII. Cap. XLVIII. & Lib. IX. Cap. XXXIX.

(3) Aeneid. Lib. IX. verſ. 359.

(4) Lib. II. de laudibus Stiliconis.

Ex his ducibus ac militibus, uno excepto, qui singularem hastam, reliqui duas velitares praeferunt: gladium quoque non districtum nudumque, ut pugnantes solent, sed inversum ac tectum vagina nonnulli dextra gerunt. Signiferum sequuntur buccinatores duo: & quod observatu dignum, raroque in aliis anaglypticis sculpturis Etruscorum occurrit, ne quid dicam de Graecis & Romanis, hi qui sunt ordine primi, statura valde minores expressi sunt: qui vero secundo ordine succedunt, maiores ita eminent, ut clarius adpareant: quod nolui praeterire, ut hinc ex antiquissimis Etruscorum sculpturis, in dispositione singularum figurarum, rudimenta quaedam nascentis prospectivae dignoscamus, quae nonnisi sero inventa, sculptoribus ac pictoribus innotuit. Quod adtinet ad buccinatores, quibus Etrusci in bello usi sunt, hi, dum FOEDVS iunctis dexteris firmatur, tubis aereis canunt. Tubam bellicam, ut observant Athenaeus (1) & Isidorus (2), Etrusci, in rebus excogitandis sagacissimi, invenere. Origo eius a buccina seu concha praedonum Tyrrhenorum accepta creditur, qua in navali re usi sunt, ut facilius eius sono, socios per mare dispersos ad praedam convocarent: eiusque usum primus omnium Tyrrhenus Herculis filius monstravit, ut docet Hyginus (3). Hinc ad terrestria certamina traducta est: eaque duplex fuit, recta, quae etiam in usu fuit apud Tuscos, ut ostendit Tabula VI. num. IV. & Tabula CXXXIII. num. I. superius adlata, quaeque Bellonae classicum canenti tribuitur: altera reflexa & ductilis, qua hi buccinatores concinunt, & ex sequenti bula CLXXVIIII. liquido constat, eam quoque Etruscos adhibuisse in triumphali pompa.

Canentibus igitur buccinatoribus, ceterisque ducibus ac militibus adstantibus, dextras foedere iungunt Dux exercitus & Fecialis. Toga calceisque indutus Fecialis laevam manum tenet. Penes Feciales omne belli indicendi pacisque constituendae arbitrium fuit: hi namque publicae fidei praeerant, bellaque concipiebant iusta, iidemque omnium gentium consensu sacrosancti erant, eosque violare nefas habebatur. Ab Homero θεῖοι κήρυκες frequenter adpellantur. Hos etiam Etrusci divinis honoribus prosecuti sunt: & statuas ex aere, ni fallor, auro etiam intectas, eis posuere, ut argumento est illa stupendi artificii ac maxime insignis aerea statua, quae Museum Mediceum nobilitat (4). Eam in hoc opere, iterum duplici schemate accuratius expressam, proferre decreveram; sed quia

(1) Lib. IV. Deipnosoph. versus finem.
(2) Lib. XVII. Cap. IV.
(3) Fab. CCLXXIV.
(4) Interim adlatam vide apud Dempsterum Tab. XL. & in Museo Florentino Tab. LXXXI.

quia eam peculiari dissertatione illustrare meditor, in alio volumine mox adducam. In limbo eius vestis, Etruscis characteribus exarato, scriptum est: MƎ11VƧ ⅃AIƧƎ7. *Vesial suprem*. quae Celeberrimus Ludovicus Bourguetius FECIALIS SVPREMVS interpretatur. Huic statuae cultu simillima est Fecialis imago, sculpta in hac Vrna: in eo differt, quod ille sine barba, hic barbatus effictus est. Feciales, eorumque in bellis indicendis, paceque firmanda caerimonias, Romani ab Etruscis accepere: at dextras iungere, ad fidem declarandam, Etruscos a Persis didicisse pronius est credere, quae alibi luculentius expendam.

Quoniam vero nil sine ratione in monumentis veteres insculpere consueverunt, suspicor, in hac Vrna cineraria expressum esse foedus illud memorandum, quod Romulus cum Tito Tatio fecit (1): quo confecto, Iani simulacrum duplicis frontis effictum esse memorat Servius (2), quasi ad imaginem duorum populorum, qui foedere (cui Ianus praeesse credebatur) simul coiere. Forte etiam vir ille togatus Caelium Vibennium Etruscum refert, bello egregium, qui cum expedita manu Romulo contra Latinos praesidio venit (3): ideoque exhibetur Romulo spondens ac paciscens, iunctis dextris, se ei suppetias laturum. Potest etiam cum ferali emblemate, quod huic sepulcro non male convenit, illud congruere, quod de Mezentio Etruscorum rege memorant Livius (4), Iustinus (5), aliique veteres scriptores (6), qui florentibus Etruscorum opibus, Caere, opulento tum oppido, imperitans, iam inde ab initio minime laetus novae origine Vrbis, & tum nimio plus tutam, quam esset accolis satis, rem Troianam crescere ratus, haud gravate socia arma Rutulis iunxit. Siquidem, quum Aeneas cum patre in Italiam venisset, & propter invasos agros contra Latinum Turnumque pugnasset, in quo proelio periit Latinus; Turnus postea ad Mezentium confugit, eiusque fretus auxilio bella renovavit, quibus Aeneas Turnusque pariter rapti sunt: migraruntque postea in Ascanium & Mexentium proelia, in quibus, quum singulari certamine dimicassent, Mezentius occubuit: vicit autem Ascanius Iulius, qui Aeneam *Indigetem* adpellavit, quod cum Mezentio pugnans nusquam adparuisset. Haec, ut opinor, melius cum hoc ferali Vrnae emblemate conveniunt: ideoque, si haec admittentur, vir ille toga amictus erit Mezentius, qui cum Turno de coniungendis cum Rutulis, quibus ille imperabat, armis suis, data dextera paciscitur.

(1) Ex Livio Dec. I. Lib. I.
(2) In Virgilium Aeneid. Lib. XII. vers. 198.
(3) Livius ibid. Alex. Gen. Lib. V. Cap. II.
(4) Lib. I. Dec. I.
(5) Lib. XLIII. Cap. II.
(6) Ovidius Lib. IV. Fastor.

TABVLA CLXXVIIII.

TRIVMPHVS ET OVATIO
Etruſcorum inventum : eius pompa ſive adparatus e vetuſtiſſimo Vrnae ſepulcralis emblemate elucidatur.

PArta de hoſtibus inſigni victoria, revertentibus in patriam fortiſſimis ducibus, TRIVMPHVM, egregiae virtutis praemium, decrevere Etruſci reges : idque tanto conſilio ac prudentia factum fuiſſe cernimus, ut potius ſapientiae, quam militaris claritudinis & gloriae inſigne monumentum ſpectantibus videretur. Siquidem triumphalem currum, omni ornatu cultuque elegantiſſimum, lictores cum faſcibus praecedere iuſſi : quibus inſignibus declararunt, triumphantem in tanto honoris & gloriae faſtigio collocatum, de re publica optime meruiſſe. Faſces vittis religati ſunt, haud ornati ſecuribus, ut etiam in ara Etruſca apud Dempſterum Tab. XLVI. lictores tamen ibi alio cultu veſtium inſignes. Bulla & torque aureo triumphantis collum ornari, anulum tamen ferreum in digito praeferre imperarunt : ſervumque in eodem triumphali curru cum duce clariſſimo triumphante vehi placuit, a quo identidem moneretur, ut poſt ſe reſpiceret, & ſe hominem eſſe meminiſſet ; quemadmodum etiam exhibetur in hoc Vrnae ſepulcralis rariſſimo emblemate, quod obſervavi in Villa *ad Bonazam* Nobilium Giacominiorum, meque praeſente diligenter delineandum curavi. Aequam hanc triumphantis & ſervi fortunam, quam Etruſci ſapienter praeſcripſere, adnotavit Plinius (1), qui triumphum deſcribens, haec ſubiungit : *Vulgoque ſic triumphabant, & quum corona ex auro Etruſca ſuſtineretur a tergo, anulus tamen in digito ferreus erat : aequa fortuna triumphantis, & ſervi coronam a tergo ſuſtinentis*. Audiendus etiam Tertullianus (2) : *Hominem ſe eſſe etiam triumphans in illo ſublimiſſimo curru admonetur ; ſuggeritur enim ei a tergo : Reſpice poſt te : Hominem memento te. Et utique hoc magis gaudet tanta ſe gloria coruſcare, ut illi admonitio conditionis ſuae ſit neceſſaria*. Atque hanc eſſe cauſam arbitror,

cur

(1) Lib. XXXIII. Cap. I.

(2) In Apologet. Cap. XXXIII.

cur in hoc pulcherrimo ſepulcro marmoreo, pro emblemate ſculptus ſit triumphans, ſtans in curru quatuor equis vecto, cumque triumphali lictorum & tubicinum pompa; nimirum, ut id ſpectantes viatores, humanae conditionis, humanaeque gloriae caducitatis admonerentur: & Elyſiorum gaudia perpetua atque immortalia, ut credebant, poſt fata exoptarent. Videmus etiam ex hac ſculptura Etruſca triumphantem, quaſi haerentem, obtutuque defixum reſpicere in ſervum: quem Iſidorus (1), aliique ex eo, comice nimis, carnificem vocant: caputque eiuſdem triumphantis obvolutum panno: quod factum crediderim, ne clamantium ac plaudentium laetis vocibus triumphator delinitus, ſuperbe ſe efferret, atque aliquid ſupra mortale faſtigium (nam & minio eius facies pingebatur (2) more Deorum, quorum ſimulacra feſtis diebus in tenſis circumducebantur) ſe eſſe crederet: ideoque nimia gloria & felicitate inſoleſceret. Nemo eſt veterum auctorum, qui de hac conſuetudine velandi capitis triumphantis ducis meminerit, quam heic perſpicue expreſſam cernimus. Triumphantem ducem ſequitur pediſequus ſervus, brevi tunica ſine manicis & pallio indutus, qui e manubrio pendentem arculam ſuſtinet. In hac faſcinum, invidiae triumphantium medicum, ut ait Plinius (3), reconditum fuiſſe arbitror, qui etiam interdum e curru pendere ſolebat: geſtabantque triumphantes amuleta collo dependentia, contra invidiam incluſa bullae: quae, licet ſit Etruſcorum inventum, ea tamen hunc triumphantem ducem carere videmus. Siquidem triumphus honorum omnium ſummus, & cum divinitate conferendus cenſebatur: ipſique triumphantes non homines, ſed quaſi egreſſi humanae conditionis terminos, Dii quodammodo exiſtimabantur; quare quum in clariſſima gloriae luce verſarentur, aliorum invidiam, nimiae felicitatis vindicem, metuebant: ſuamque ipſi ſuperbiam elationemque animi formidabant. Hinc captis Veiis, Camillus, teſte Livio (4), ita precatus fertur: *Vt ſi cui Deorum hominumque nimia ſua fortuna populo Romano videretur, ut eam invidiam lenire ſuo privato incommodo, quam minimo populi Romani liceret*. Immenſum hunc gloriae ſplendorem, ut temperarent Etruſci, non ſolum pari fortuna ſervum in eodem curru cum triumphante procedere voluerunt; verum & triumphalem pompam ducere ac praeire iuſſerunt perſonatos viros, referentes Satyros, Bacchantes & Mimos, qui inconcinno corporis motu, ſcommata & dicteria in triumphantem ducem iactarent, iocoſaque ſaltatione & ludicra muſica opi-

(1) Orig. Lib. XVII. Cap. III.
(2) Ex Plinio Lib. XXXIII. Cap. VII.
(3) Lib. XXVIII. Cap. IV.
(4) Lib. V. Cap. V.

opinionem hanc summi honoris & dignitatis in iocum verterent, spectantiumque mentes ab invidia revocarent. Quamquam vero id perspicue non eliciatur ex hoc anaglypho, plane omnium vetustissimo; id tamen ab Etruscis factum fuisse compertum habeo ex auctoritate Appiani Alexandrini (1), qui memorat, lictores puniceis vestibus indutos praecessisse triumphantem, chorumque Cytharistarum & Satyrorum, Etrusco more, cinctorum ornatorumque, coronas aureas detulisse, itemque ludiones cum cantu & tripudio gesticulasse. Accedit pictura insignis Vasis Etrusci, quod adfertur in Dempsteriano Opere Tab. XLVIIII. quae, ut etiam advertit Bonarrotius (2), id ipsum evincit.

In hoc marmoreae Vrnae emblemate, duo tantum tubicines & duo lictores cum fascibus puris, nec laureatis, neque etiam securibus ornatis, omnem Etrusci triumphi pompam constituunt: deinde sequuntur quatuor equi, elegantissimis monilibus seu pectoralibus ornati, iunctique ornato currui, in quo sculptus gryphus, animal Soli sacrum: denique triumphantem monitor in eodem curru stans, & alter servus pedisequus comitantur: quae pompa & adparatus triumphalis, quum minime sit splendidissimus atque amplissimus, specimen exhibet, ut mea fert opinio, triumphi illius modestissimi, quem Etrusci multis ante Romam conditam annis instituerunt. Nam in Etrusco Vase, apud Dempsterum adlato in Tabula XLVIII. quia forsitan non est tam antiquum, pompa splendidior expressa est. Vir ille, qui triumphum agit, laurea redimitus sedet, non stat in quadriga: torque ornatus & tunica picta absque manicis indutus conspicitur: togamque sinistro brachio sustinet, dextra longius sceptrum seu hastam tenet. Comitatur pompam vir laureatus, cum tunica, undulato opere texta, & hastam tenet: qui forte censendus est dux aut miles alter, qui ob res bene gestas, secundis honoribus ornatus, comes datus sit triumphanti. Miles armiger, pariter laureatus, galeam triumphantis praefert. Pompam & currum praecedit tubicen cum aerea tuba Tyrrhena, in plures spiras circumvoluta, qui gratulationis officia a viro iuxta aedificium sedente suscipit. An id aedificium referat potius templum, quam triumphalem arcum, alii expendent. Lubentius crediderim templum Iovis, in cuius gremio triumphantes coronam deponebant. Alter vero, qui e regione sedet, forsitan est Augur; nam triumphos nonnisi auspicato agebant.

Consecutis temporibus, nullis terminis triumphum eiusque pompam circumscripsere Romani: pro corona ex auro Etrusca, quae

(1) De Bello Punico pag. 35.

(2) Ad Monum. add. Dempstero §. xxx.

quae sustinebatur a tergo, ut auctor est Plinius (1), innumerae propemodum aureae coronae praelatae, additae laurus fascibus, lauro redimiti milites, iuncti currui interdum sex equi, non raro etiam leones & elephantes: circumlata urbium, montium & fluviorum simulacra, sparsae frondibus & floribus viae, cremata odorum & thuris magna copia, adiecti captivi ante currum incedentes, currus aureus triumphalis undique gemmis distinctus, aliaque sexcenta ornamenta, ut luxuriantis reipublicae potius magnifica deliramenta, quam prisca illa virtutis decora videantur.

Nec TRIVMPHI solum, verum etiam OVATIONIS auctores extitisse Etruscos, notat Dempsterus (2). Sex millibus hostium interfectis, vel ut minimum quinque, ex lege triumphali, moris erat & instituti Etrusci triumphare: ovare vero his concessum, qui minus insigni causa hostem in acie profligassent. Primum ovantes urbem pedibus ingredi solitos, notat Plinius (3): aucta paullatim apud Tuscos triumphali pompa, auctum quoque ovationis decus, ideoque equis invehi ovantes consueverunt. Id apud Etruscos in more positum fuisse, docet idem anaglyphum emortualis Vrnae; nam prope triumphantis currum, alter dux victor, ornatus galea, quae quodammodo Phrygium pileum refert, equo monili gemmato, frenisque insigni inequitat. *Ovare*, ab ove, quae post ovationem in sacrificio, pro gratiarum actione peracto, mactari solebat, derivatum docet Plutarchus in Marcello: at verisimilius Festus ab *o o* gemina littera, nimirum a fausta illa adclamatione laetoque clamore, quem faciebant redeuntes ex pugna milites victores, derivat. Ovantibus virtutis ergo datam ovalem coronam myrteam, observat idem Festus. Ovatio denique concedebatur, quum bella non erant indicta, aut sine sanguine confecta.

Ex hac igitur insigni sculptura colligimus, qui fuerit vetustissimus omnium TRIVMPHI & OVATIONIS adparatus & pompa apud Etruscos: a quibus haec omnia Romanos accepisse, deinde etiam ampliasse, iam in confesso est; accedente praeterea Appiani Alexandrini & Strabonis auctoritate, quorum insignia testimonia Dempsterus elucidat (4). Tropaea vero apud Etruscos utrum fuerint in usu, nunc expendendum esset; sed quia nondum in publicum prodiere Tuscanica monumenta, quae id declarent, in alium locum haec pervestiganda reiicimus: constat tamen victores bellica spolia & arma, itemque triumphalia ornamenta in templis Deorum suspendisse & consecrasse (5).

TA-

(1) Lib. XXXIII. Cap. I.
(2) De Etr. Reg. Lib. III. Cap. XXXVII.
(3) Lib. XV. Cap. XXVIIII.
(4) De Etrur. Reg. Lib. III. Cap. XXXVI.
(5) Tab. XXVIII. & XXXII. apud Dempst. & Bonarrot. ad Monum. add. §. XXV.

TABVLA CLXXX.

LVDVS TROIAE

Ludi equeſtres, curules & gladiatorii Etruſcorum, ex antiquis ſculpturis ac picturis illuſtrantur.

VIctorum ducum Etruſcorum triumpho eiuſque pompa, uti vetuſtiore aevo inſtituta eſt, breviter illuſtrata, ad ludos varii generis gradum facio; hos enim Tuſci triumphantes, amicti triumphali veſte, edere conſueverunt, peracto ſacro in honorem Iovis ceterorumque Deorum: quorum auſpiciis parta de hoſtibus victoria adſcribebatur, ut adeptae gloriae reparataeque publicae ſalutis, geſtientibus laetitia ſpectatorum animis, monumentum exſtaret ſempiternum. Cur vero Etruſci, eorumque exemplo Romani, non in vaſculis tantum, quae praclaris victoribus dono dabantur, verum etiam in ſepulcris, ut in adlatis Tabulis cernimus, hoſce ludos pingere atque inſculpere voluerint, non una eademque occurrit cauſa, quae adſignari poſſit. Ea cumprimis facile, ut reor, fuerit; quia hiſce emblematis, in quibus cum gaudio luctus multorum frequentiſſime miſcebatur, hominum vita fragilis & caduca, ludo per omnia ſimilis (1): itemque fatum & mors, quae omnes manent, non obſcure declarabantur; nam exultantibus gaudio ſpectatoribus, laudis & gloriae cupidi decurſores ex equo deiecti, mortem identidem oppetebant, ut in hac Vrna cernimus: idque etiam aurigis, athletis, gladiatoribus & beſtiariis accidebat; quare publica illa voluptas & gaudium, beatorum apud Elyſios, ut credebant, laetitiam, riſum & tranquillam vitam: luctus vero, mortem atque humanae vitae viciſſitudines, quae evitari a mortalibus minime poſſunt, deſignabant, ſpectanteſque ita erudiebant.

Horum ſpectaculorum ludorumque origo, quorum Etruria, non ſecus ac ſuperſtitionis, parens fuit, ab Heroicis temporibus petenda videtur, in qua iidem Heroes, ut Hercules & Theſeus aliique fecere (2), luctare, decurrere, currus in Olympicis agitare, certare curſu, diſco, ſaltu, ceteriſque gymnicis exercitatio-

(1) Terentius in Adelph. Act. IV. Sc. VII. (2) Ex Diodor. Sicul. Bibl. Lib. IV. pag. 155.

tionibus operam dare, quammaxime gloriati sunt, quasque etiam instituisse memorantur (1).

Prima vero ludorum causa, ut videtur, fuit religio; nam ut homines, feriantibus animis, ab humanis occupationibus abstracti, ociosam mentem ad Deum converterent, recteque eum colerent, Musicam, variaque Musica certamina invenere; id vero fieri maxime credebant gaudendo, dies festos agitando, Poëtica ac Musica certamina exercendo, mente philosophando, comparandae virtutis studio, corpore ludos exercendo, quemadmodum ex Strabone colligimus (2).

Mortalium omnium primi, qui in Italiam haec sacra certamina, ludosque omnis generis invexere (Curetibus (3) id tribuunt nonnulli) Etrusci, divinae religionis auctores atque amplificatores ingeniosissimi, extiterunt: quod iam omnes fatentur. Hi Musicam in sacris Deorum adhibendam, eorumque divinas pompas, harmonico concentu agendas, Paeana in honorem Apollinis, Pyrrhichen armatam saltationem & choreas, quo nam modo celebrare oporteret, praescriptis musicis modis, instrumentis, carminibus primi monstrarunt, de quibus loco magis opportuno disseram. Hi ludos theatrales, scenicos: hi athleticos, gladiatorios, funebres, equestres, pedestres, curules docuere, quibus acceptos referunt Romani, qui ab hac natione cultissima belli pacisque studia desumsere. Id Livius diserte memorat (4): *Ludicrum, equi pugilesque, ex Etruria maxime acciti*. Ludos quoque scenicos, ac ludiones ex Etruria accitos, qui more Tusco ad tibicinis modos haud indecoros motus saltarent, idem Livius (5) narrat: additque causam, ut grassante peste, irata Numina placarent. Tacitus quoque expresse adfirmat (6), a Tuscis non histriones tantum, verum etiam equorum certamina Romanos esse mutuatos. Id nonnisi religionis causa, ut supra monebam, Etruscos factitasse notat Tertullianus (7): *Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituunt: inde Romani accersitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut ludi a Lydis vocarentur.*

Hisce eximiis veterum scriptorum testimoniis, accedit auctoritas sculptorum marmorum, pictorumque Vasculorum, quae tum in hoc opere, tum in Dempsteriano adferuntur, quae ad ludos Etruscorum illustrandos maximo certe sunt adiumento. In insigni Vrna cineraria, Etruscis litteris inscripta, Perusiae nuper eru-

(1) Vide Hyginum Fab. CCLXXIII.
(2) Geograph. Lib. X. pag. 467.
(3) Vide Val. Max. Lib. II. Cap. IV. num. 4. eiusque interpretes.
(4) Lib. I. Decad. I.
(5) Lib. VII. Decad. I.
(6) Annalium Lib. XIV. num. 21.
(7) Libro de Spectaculis Cap. II.

eruta, quae exhibetur in Tabula CLXXX. etsi temporum iniuria ac vetustate aliquantulum sit labefactata, insculptos cernimus LVDOS EQVESTRES EQVORVMQVE CERTAMINA, quibus agendis tractandisque valde praestantes extitisse Etruscos, aperte intelligimus. Propter angustias marmoris, licet Etruscus sculptor maiorem equitum militumque pedestrium numerum exhibere non potuerit; cernimus tamen divisas bifariam acies concurrere ad simulacrum pugnae: quod etiam consecutis temporibus servatum docet Livius, qui has decursiones describit (1). Siquidem ex his aliqui intecto capite, thorace armati, aliqui etiam brevi tunica succincti, equis insidentes, cursu quamocissimo decurrunt. Pedestres aliqui pugnant partim nudo capite, partim galea tecto, & clypeis armati. Dum haec aguntur, alii equites, amicti chlamyde stantes visuntur, qui equum ducunt: forsitan, opinor, ut alteris equitibus decursione sua functis, post editum primum ludicrum spectaculum, succedant. Nudus ille vir, qui conspicitur in caput praecipiti lapsu deiectus, equorumque pedibus protritus, haud dubie defuncti supremum fatum, adeoque hos funebres ludos prisco Etruscorum instituto circa rogum sive sepulcrum celebratos designat.

Vetustissimum hoc spectaculum Latini dixere TROIAE LVDVM, quem celebrare consueverunt non in funeribus tantum, in memoriam decusque sempiternum egregiae virtutis Heroum; verum etiam ob memorandum aliquod factum, uti ex Virgilio constat (2), qui hoc certamen ab Ascanio editum fingit, quum Albam moenibus cinxisset, a quo Latinos accepisse tradit. Quamquam vero haud ita facile indicari possit auctor, qui in Etruriam haec certamina equestria invexit; tamen ex hac insigni sculptura evincimus, apud Etruscos in usu fuisse. Id etiam non obscure colligimus ex eodem Virgilio, qui parem laudem Aeneae & Tarchonti tribuit in celebratione horum ludorum in honorem defuncti Pallantis, quibus etiam funeris ignem ter circa rogum decurrentes ululantesque lustrabant. Constat enim ex eodem Virgilio (3) & ex Strabone (4), Tarchontem Etruscorum ducem ac regem fuisse, ab Aty Tyrrheni filio praefectum duodecim urbibus, quas condidit, Tarquiniisque urbi nomen dedisse. Audiendus igitur Virgilius (5):

Iam pater Aeneas, iam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum

More

(1) Lib. x. de Bello Macedonico.
(2) Aeneid. Lib. v. vers. 596.
(3) Loca Virgilii adfert Th. Dempsterus, qui plura de Tarchonte Etrusco scribit, quem vide de Etruria Regali Lib. II. Cap. XXXII.
(4) Lib. III. Geograph. pag. 151.
(5) Aeneid. Lib. XI. vers. 184.

More tulere patrum : ſubiectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine caelum .
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos : ter maeſtum funeris ignem .
Luſtravere in equis , ululatuſque dedere .

Igitur, quum Virgilius memoret, Tarchontem Etruſcum TROIAE LVDVM cum Aenea celebraſſe in funere Pallantis, ſive is Tarchon ille ſit, quem omnium primum Tyrrhenus rei Etruſcarum urbium praefecit, ſive alius poſterior, eodem cum nomine, & quidem Etruſcus; perſpicuum certe eſt, eum, utpote rituum & conſuetudinum Etruſcae nationis peritiſſimum, probe ſciviſſe, huiuſmodi ludum apud Tuſcos ſolemnem ac frequentem fuiſſe.

Vetus fuit lex & conſuetudo, praeſertim in hoc ludo ceteriſque, qui motum corporis exigunt, rite ſervata, ut equites pediteſque armati laevos orbes agerent, circumque ſiniſtram primum motu facto, deinde ad dexteram decurrerent: quod, accedente Statii auctoritate (1), obſervat Turnebus (2), Budaeus (3), Kirchmannus (4) aliique: idque etiam in Circorum decurſionibus obtinuit, ut notat Fabrettus (5), ſeu ex principio naturalis motus, ſeu fortaſſe ex militari diſciplina; nam circuitio ad ictum inferendum commodius ad laevam, quam ad dexteram fieri viſa eſt. Id etiam ab Etruſcis uſurpatum in hoc equeſtri certamine, manifeſte oſtendit ſculptura huiuſce emortualis Vrnae, in qua equites a laeva in dexteram decurrunt. Decurſio ut accuratius in orbem fieret, in dextra Vrnae parte adſurgit praealta turris rotunda, non quadrata, ſuperne pinnis coronata, cum ſpecula maiore in medio, & quatuor aliis praeſertim in utroque latere valde anguſtis.

Hinc Circi & Circenſium ludorum exemplum a Tuſcis Romanos accepiſſe perſpicuum eſt. Primus omnium, qui Romanis Circenſes ludos monſtravit, ut auctor eſt Livius, fuit Tarquinius Priſcus, Tarquiniis Etruſcorum urbe profectus, qui deſignato Circi loco, equos pugileſque ex Etruria accivit. Quod enim Circenſes ludos ediderint Tuſci, uſique ſint quadrigis & bigis, ludiſque curulibus, manifeſte oſtendunt antiqua Etruſcae gentis monumenta, quae Bonarrotius indigitat atque illuſtrat (6). Aliud etiam in Dempſteriano Opere Tabula LXVIIII. adfertur inſigne monumentum num. 1: huic Vrnae Peruſinae valde ſimile, in quo Cir-

(1) Theb. Lib. VI. verſ. 213.
(2) Adverſar. Lib. V. Cap. VIII.
(3) Adnot. in Pandect. prior.
(4) De Funerib. Rom. Lib. III. Cap. III.
(5) De Col. Traian. Cap. VI. pag. 144. 146. 147.
(6) Ad Monumenta addita Dempſtero §. XXXVI.

Circenſes ludos curules & equeſtre certamen , exhiberi arbitror : non vero Amazonum proelium , ut ſuſpicatur Bonarrotius (1) . Siquidem praeter equites decurrentes , cernitur etiam currus : equi vero , quum ſit marmor eo loci fractum , deſiderantur . Pugnantes & decurrentes equites nonnulli militaribus armis inſignes , galea caput armatum habent : nonnulli vero tunicati , caput quodam panno , in ſpeciem cuculli , circumvolutum gerunt : quod factum opinor , ut ita facilius ludentium factiones diſtinguerentur .

LVDOS CVRVLES & AGONIA ſive AGONALIA edere conſueverunt Etruſci , quod & Graeci fecere , menſe Ianuario , ob laetitiam ineuntis anni , in honorem Iani , cuius numen maximo cultu venerabantur , eiuſque in feſto munera ſibi invicem miſſitabant : quod etiam a priſcis Latinis factum fuiſſe conſtat (2) . De his Corippus (3) :

Dona Kalendarum properant vicina mearum
Vos veſtris adſtate locis , properate , parate ,
Promiſſaque die noſtros ſpectate CVRVLES .

His addendi ſunt gladiatorii ludi ; quandoquidem Herodotus ludorum omnia genera Etruſcos in Italiam invexiſſe memoriae prodidit (4) . Maxime vero Gladiatores omnium primi Etruſci invenere (5) . Horum ſpectacula non ſolum in funeribus & in conviviis , verum etiam in publicis ludis & theatris (quae in Etruriae urbibus exſtitiſſe perſpicue oſtendunt rudera & ingentes ſubſtructiones , quae Arretii & Volaterris adhuc viſuntur) triumphantes duces , aliique principes viri edere conſueverunt . Gladiatorum funebres ludi frequenter in ſepulcris Etruſcorum ſculpti occurrunt : at Gladiatorum munera a triumphante edita , ut obſervat Bonarrotius , exhibet pictura inſignis Vaſis Etruſci , quae apud Dempſterum adfertur in Tabula XLVIII. noſque ad ornatum huius Claſſis IV. in principio propoſuimus .

Ad Tabulam CLXXVIIII. revertor , in qua , quod memoria excidit , notandum , unum tantum lictorum , qui faſcibus in ſiniſtro humero impoſitis , triumphantem praecedunt , gerere etiam bacillum , quo a dextris populum , ut opinor , ſubmoveret , ne viam impediret .

A TA-

(1) Ad Monum. add. Dempſt. §. XXXVI. pag. 48.
(2) Vide Corradini Veteris Latii Lib. I. Cap. XXV.
(3) Lib. II.
(4) Lib. I.
(5) Ex Nicolao Damaſc. apud Athenaeum Lib. IV. pag. 155.

A TABVLA CLXXXI. AD CLXXXV.

SALTATIO ARMATA

Ludi gymnici & venationes veterum Etruſcorum. In natali NOVI SOLIS *ſacra & ludi Mithriaci celebrati, ex anaglyphis ſculpturis marmoreae Cathedrae arcuatae illuſtrantur.*

COelium montem priſci auctores Varro (1), Feſtus (2) & Dionyſius (3) tradunt ab Etruſcis occupatum fuiſſe, atque a Coelio Vibennio, Etruſcae gentis duce, qui eum ſibi delegit, poſt eius mortem adpellatum fuiſſe; nam antiquitus Querquetulanum cognominarunt, quod talis ſilvae frequens fecunduſque eſſet, teſte Tacito (4). Igitur in eius clivo, qui Euro-Auſtrum reſpicit, atque interiacet Lateranenſi Baſilicae & muris Vrbis, anno CIↃ.IↃ.CC.XXXII. effoſſa eſt marmorea Cathedra arcuata, anaglypticis ſculpturis inſignis, quam exhibeo in Tabulis CLXXXI. CLXXXII. CLXXXIII. CLXXXIIII. CLXXXV. Ea nunc exſtat Romae in Muſeo Principum Corſiniorum. Viri antiquitatis periti, inter quos vir Celeberrimus Antonius Maria Lupi Societatis Ieſu Presbyter, nemini ſecundus, civis & amicus meus ſuaviſſimus, eiuſdem Cathedrae anaglypha Etruſci artificii eſſe, fabulaſque ſive ignotas hiſtorias praeferre ſuſpicantur (5). Mihi quoque nonnihil Etruſci opificii praeferre viſa eſt. Peraccurate delineatam ab Equite Hieronymo Odam, eam ad me miſit vir Praeſtantiſſimus Ioannes Bottarius, Praeſul a ſecretiori Clementis XII. Pontificis Maximi Sacello.

Quod vero haec Cathedra, quam MITHRAE INVICTO dedicatam fuiſſe auguror, ex nonnullis coniecturis, quas mox adferam, Etruſci artificis manum redoleat, ex eo intelligo, quia praeter

(1) Lib. IV. Ling. Lat.
(2) Lib. III.
(3) Lib. II. Antiquit. Rom.
(4) Lib. IV. Annal.
(5) Differt. ad Epitaphium Severae Martyris pag. 43.

coronides & maeandra, aliaque ornamenta, quae in monumentis Etruſcis ſaepenumero occurrunt, complures figurae, ut viri, qui inequitant armati cum peditibus: itemque virgo Ciſtophora & ſacrificuli, qui ad ſacrificium procedunt: & venationes eodem fere modo exhibentur, ut in Vaſculo ex argento inaurato, Etruſcis litteris inſcripto, quod nunc exſtat in Theſauro Mediceo, atque in eius patera, quae adferuntur apud Dempſterum in Tab. LXXVII. & LXXVIII. Hoc Vaſculum manu Etruſca omnium antiquiſſima caelatum eſſe cenſet Cl. Bonarrotius (1).

In ſuperiore zona, quae anaclinterium intrinſecus ornat, ut exhibent adlatae Tabulae CLXXXI. & CLXXXV. ſex equites cernimus, equis inſidentes, quos, ut antiquiore aevo mos fuit, nullis nec frenis nec velis regunt. Armati ſunt galea, clypeo & gladio, induti vero brevi tunica. Singulis equitibus praeeunt pedites, iiſdem armis, ac praeterea haſta lati mucronis, inſtructi. Hi, ut puto, ad ludos proficiſcuntur, in honorem DEI MITHRAE celebrandos, quem coluiſſe Etruſcos, ex adlatis monumentis ſatis ſuperque conſtat. Siquidem ita armati decurrere ſolebant, & circa aram, in qua ſacer ignis ardebat, Deo ſacra facientes, ſaltabant ſaltatione armata, quam Pyrrichen dixere. Saltantes, variis geſtibus vel arationem vel aliquid aliud repraeſentare ſolebant, uti videmus etiam in adlato Vaſculo apud Dempſterum Tabula LXXVIII. Ad tibiarum duplicium concentum, ad muſicos modos & hyporchematum cantum ſaepenumero haec ſaltatio fiebat, ut cernitur in eodem Vaſculo: in quo tum a dextra verſus laevam, tum a laeva verſus dexteram, mutua vice ſaltationem agunt, ut Zodiaci referant imaginem quamdam, cuius motus caelo diverſus adparet, ab occaſu ad exortum (2).

In altera zona, qua anaclinterium eiuſdem marmoreae Cathedrae ornatur, inſculpta eſt venatio. Tres apros, diverſa via fugientes, venatores cum canibus, armati ſagittis & venabulo lato ferro, ut eos confodiant, inſequuntur. Apri & cervae & tauri ſilveſtres, uſitatiores apud Etruſcos ferae, quas venari conſuevere. Vſi etiam ſunt aliis inſtrumentis venatoriis, nempe verubus, ſecuribus & malleis, & duplici haſta & clypeo, uti in aliis Etruſcis ſculpturis ac picturis animadverti.

In tertia zona, quae inferiorem Solii partem ornat, nil notatu dignum, praeter flores & folia, ut videntur, hederacea, occurrit. In infima vero zona, totius ſculpturae eiuſque eruditionis

cardo

(1) Ad Monumenta addita Dempſtero §. XXXII. pag. 55. 56. & 69.

(2) Vide Caelium Rhodiginum Lib. V. Cap. III.

cardo in eo versatur, ut explicemus, quem referat, quidve significet vir ille magnae staturae, qui nudus corpore, brevibus brachiis, ingenti capite, in aram ita incumbit, ut in ea non se abscondere, sed potius, ni fallor, ex ea adsurgere paullatim videatur. Diu multumque mecum animo cogitavi, qui nam vir ille ita expressus esse posset. Tandem, ex multis ea coniectura verisimilior visa est, quod facile referre possit DEVM INVICTVM MITHRAM, cuius natalem diem veteres Etrusci, ac deinde Romani, Persarum atque Aegyptiorum exemplo, ut erudite ostendit vir doctissimus Philippus a Turre (1), equorum decursione, ludisque Circensibus celebrare consueverunt. Natalis eius dies, in vetustis Kalendariis consignatus (2), multa cum celebritate & laetitia agebatur VIII. Kalendas Ianuarias, nimirum die vigesimaquinta Decembris. Siquidem Sol, integro Zodiaci circulo per anni tempestates emenso, quum ad extrema hiberni tropici delapsus est, tunc quasi ab imo & profundo loco emergens, ad superiora revertitur, novumque cursum inchoando, quodammodo renasci videtur. Id etiam adnotavit Iulianus Imperator, de hac ipsa die solemni nativitatis MITHRAE, id est SOLIS, disserens (3), ut observat idem Philippus a Turre. Nam Solem, anni curriculum permeantem, veluti per aetatum vices transire fingebant antiqui: & ita quum ad eius finem pervenisset, tamquam completo vitae spatio, ad senectutem delapsum esse dicebant. Ita eum ad Deorum consistorium accedentem describit Capella (4): *Facie autem, mox ut ingressus est, pueri renidentis, in incessu medio iuvenis anheli, in fine senis adparebat* OCCIDVI. Quum igitur occiduus Sol in extrema senectute, dum novum cursum instaurat, quasi in novam vitam prodeat; nil mirum quod denuo nasci crederetur, isque DIES eius NATALIS adpellaretur. Nam vere tunc *parvus & infans videtur, qualem Aegyptii proferunt ex adyto*, ut ait Macrobius (5), qui luculentius rem nostram adtingit (6). *Quum* (inquit) *ad minimum diei* SOL *pervenit spatium: quod veteres adpellavere brumale solstitium, brumam a brevitate dierum cognominantes. Ex quibus latebris vel angustiis rursus emergens, ad aestivum hemisphaerium tamquam* ENASCENS, *in augmenta porrigitur*. Alia, quae erudite observat idem Philippus a Turre, de natali die SOLIS eiusque festo, ne taedio lectores adficiam, praetermitto.

Praeter quatuor equites, quatuorque pariter milites pedestres ad decursionem properantes, in honorem MITHRAE vel in Circo vel

(1) De Mithra Cap. VI. pag. 225.

(2) Vide Aegil. Bucherium de doctr. temp. pag. 288. Lambecium Tom. IV. Bibl. Caes. pag. 300.

(3) In Oratione IV.

(4) Lib. I. de Nupt. Philol. pag. 20.

(5) Lib. I. Saturnal. Cap. XVIII.

(6) Vide ibidem Cap. XXI.

vel circa eius aram celebrandam, qui forsitan quatuor anni tempora designant, editos quoque, propositis eximiis praemiis victoribus, ludos gymnicos, & venationes sacrumque peculiari ritu peractum, cernimus. Recte vero nec sine consilio factum videtur, ut idem SOL, giganti quodammodo similis, ex ara se se adtollens atque exsurgens exprimatur, & hac specie sculptus sit in quarta zona inferiore huiusce marmoreae Cathedrae, ut ostendatur ex inferiore hemisphaerio ad superius eo temporis adsurgere.

Prope aram NASCENTIS SOLIS adstat iuvenis aperto capite, brevi tunica amictus, qui dextra sublata manuque aperta eum evocare atque excitare videtur, forsitan etiam cantatis de more quibusdam carminibus, & faustis adclamationibus: sinistra vero breve iaculum tenet, quasi radiorum Solis in novo ortu haud multum activam virtutem notet. Hiemis tempus indicant apri in altera zona sculpti, quos venatores occidere conantur; nam Adonidis fabula ab Apro interemti, ex prisca Mythologia nihil aliud praefigurat, quam Solem, quum in hiemalibus signis moratur, quae nobis videntur inferna, ut observat Macrobius (1): qui etiam memorat, Assyrios & Phoenices Venerem Architidem eximia religione deveneratos esse, & hanc propter Adonidis interitum lugentem lamentantemque induxisse, eamdemque eo reddito, ab Inferisque revocato laetantem: qua fabula nihil aliud significare voluerunt, quam terram Sole, quem Adonis exprimit, hiemalia signa peragrante, quodammodo tristari: ad laetitiam rursus hilaritatemque componi, quum illis decursis, ad alteram signiferi partem transit (2). Maximus primusque Deorum omnium Ianus ab Etruscis cultus, idem ac Sol a Macrobio censetur: ideoque *Patuleius* & *Clusius* adpellatus (3), quod ortus mundum aperire videatur, occidens vero claudere: ideoque quia ortum & occasum, meridiem & septentrionem illustrat, tum bicipitem, tum quadricipitem expressere.

Interim SOLE NASCENTE iuxta eius aram, Etrusco ordine ac symmetria exstructam, quae etiam altera, in qua ardet sacer ignis, humilior est, in signum publicae laetitiae, ludi gymnici duplicis generis spectantur: iisdemque duo Agonothetae sive Gymnasiarchae praesunt sedentes, ut clarius adlata Tabula CLXXXIIII. ostendit. Ita quoque in Hypogeo Etrusco, quod prope Clusium detectum est anno CIↃ.IↃ.CC.XXXIV. picturis undique exornato, quas alibi proferam, dum pugiles Etrusco more, ut etiam tradit Athe-

(1) Saturnal. Lib. I. Cap. XXI.
(2) Vide Benedictum Averanium Dissert. X. in Euripid. num. II.
(3) Saturnal. Lib. I. Cap. IX.

Athenaeus (1), ad tibiarum concentum certant, in medio posita est columna, in qua, ut opinor, praemia victoribus danda proponi solebant: sedentesque Agonothetae in sua sede, eodem fere modo intersunt, & virgam tenent. Hoc vero notandum, quod in hac sculptura vestiti, in Clusina vero pictura nudi pugiles decertant. Ante eosdem Agonothetas, in hac Cathedra expressos, binae hastae humi defixae visuntur: quae, ut arbitror, praemia esse possunt eorum, qui luctantur; nam eorum, qui halteribus armati certant, in medio proposita est galea, quae cur tantae magnitudinis facta sit, adhuc mihi ignotum. De halterum forma, Halteristarumque certamine, quum nonnulla ad Monumenta addita Donianis Inscriptionibus, nuper editis, observaverim, non vacat ea rursum heic procudere. Halteres in usu apud Etruscos fuisse, hoc loci adnotare lubet: quod eo magis credibile est, quia cesto, bubulis loris contexto, manus quoque armasse perspicue ostendunt Etruscae monetae, sive pondera, quae apud Dempsterum in Tabula LX. num. III. & IV. edita observantur (2).

Quae supersunt anaglypha in infima Cathedrae seu Throni zona, primum ostendunt in celebrando NATALI DIE SOLIS, sacrificium solemni ritu & caerimoniis peractum fuisse. Primum iuxta arborem, quatuor tantum maioribus foliis frondosam, ad indicandam temporum instaurationem renovationemque, ara sublimior sacro igne accensa est. Insunt in eadem ara sacrificalia quaedam instrumenta, quae mihi ignota sunt. Ad sacrificium accedit iuvenis equo invectus, qui, quod notatu dignum, hoc tantum in loco equum frenis ac loris moderatur. Forsitan is est Sacerdos SOLIS INVICTI MITHRAE, elegantiore prae ceteris vestium cultu insignis, qui honoris causa, ad hoc solemne sacrum peragendum, equo vectus proficisci solitus: vel potius eumdem SOLEM exprimit, qui sacrificio sibi praeparato praesens advenit. Iam enim perspicuum est ex aliis monumentis, Etruscos credidisse, singulis hominum actionibus praesentes Deos adesse, praecipue vero sacris in honorem divini Numinis peractis: quod etiam luculenter ostendit Senator Bonarrotius, differens de Epiphania Deorum apud veteres Tuscos (3). Victima, in hoc sacro immolari solita, taurus fuit, quem, absoluta sacrificii pompa & circumductione, instita sacra seu vitta coronatum, nec dubium etiam, ut mos erat, cum cornibus inauratis, ad aram immolandum adducit popa seu victimarius, qui laeva acierem, ut ait Festus, sive securem defert.

Tau-

(1) Deipnosoph. Lib. IV. Cap. XIII.

(2) Vide etiam Bonarrotium ad Monum. addita Dempst. §. XXXVIII. pag. 80.

(3) Ibidem §. XXII. pag. 30.

Taurum ſequitur alter iuvenis e ſacro MITHRAE famulitio, dextra ſtimulum, laeva cymbium, forte ad colligendum taurinum ſanguinem, portat. Sequuntur alii duo, lagenam ad fundendum vinum, vel arferiam innexam conto, ex eoque humeris ſuſpenſam, ferentes: poſterior vero gerit ad haec etiam capedunculam. Hos ſequitur Canephora, velato capite longiori panno, amicta ſtola ſuccincta, quae ciſtam ſacris arcanis plenam capite defert, dextra quoque vaſculum portat. Agmen claudunt duo viri ſimul euntes, eodem modo ornati palliolo, latitantibus brachiis ac manibus: qui vel ſacrificuli eſſe poſſunt, vel potius hymnologi, vel mimi & hiſtriones, qui in hunc fere modum palliati in compluribus Etruſcorum Vaſculis inducuntur; nam poſt ſacra, ut diximus, ludi omnium generum ad populos exhilarandos edebantur. Illud praeterea adnotandum hoc loci videtur, de quo ſuperius monebam, in hiſce quoque MITHRAE ſacris, ſacrificulos omnes nudis pedibus rem divinam peregiſſe.

In his annuis ſacris, ut opinor, erat aliquis, qui ad aram, ut in marmore exhibetur, SOLIS perſonam indutus, eum geſtu niſuque quaſi e profundo emergentem NASCENTEMQVE repraeſentabat. Hanc vero Cathedram, Thronum, Solium, quove alio nomine adpelles, SOLI MITHRAE INVICTO ſacrum fuiſſe arbitror. In hoc etiam eiuſdem Numinis Epoptae honoris cauſa, quaſi ὁμόθρονους, Diis aequales ſeſſores, ut reor, initiatos ſedere faciebant, poſtquam SACRA MITHRIACA, emenſis omnium probationum gradibus, percepiſſent: idque in hac Cathedra myſtice agebatur, ut intelligerent, non ſecus ac SOLEM in hiemali Solſtitio, exuto ſenio, ad novam melioremque vitam renatos eſſe. Haec initiatorum *collocatio in ſolio*, agitantibus circum choreas aliis Myſtis, Θρονισμὸς ſive Θρόνωσις dicebatur, cuius, ut obſervat Ioannes Meurſius (1), meminit Plato in Euthydemo, ad quem locum reſpexit Proclus (2). Meminit etiam Dio Chryſoſtomus (3), Heſychius aliique (4). Haec praeſertim fiebat in ſacris Samothracibus & Cabiriis, quae, ut diximus, ad expiationem animarum Dii Cabiri ſive Corybantes, qui idem ſunt (5), inſtituerunt. Deſcripſerat huius in ſolio collocationis ritum Orpheus ſive Nicias Eleates, ut alii volunt, & Poëma Θρονισμοὺς inſcripſerat, de quo Suidas (6). Praeterea initiatorum caput oleae germine coronabatur (7), eorumque ven-

(1) Lib. IV. Graec. Feriat. pag. 175.
(2) Theol. Plat. Lib. VI. Cap. XIII.
(3) Orat. XII.
(4) Vide Robinſonum Lib. V. quem citat Aſtorius de Diis Cabiris §. XII.
(5) Vide Clementem Alexandrinum in Protreptico.
(6) Vide Tom. II. pag. 719. in voce Ορφεύς.
(7) Adeundus Proclus in Platonem de Rep.

venter faſcia purpurea circumligabatur (1). Horum ſacrorum arcana prodit nobis Arnobius (2): *Oblivioni etiam* CORYBANTICA SACRA *donentur, in quibus ſanctum illud myſterium traditur: frater trucidatus a fratribus*. Firmicus (3): *In ſacris Corybantum parricidium colitur; nam unus frater a duobus interemtus eſt*. Idem etiam: *Qui fraternum deſiderat ſanguinem, Corybantum ſequatur inſtitutum*. Id hoc loci, quia paullo ante exciderat, nolui praetermittere; nam in adlato ſuperius Sepulcro Etruſco Tab. CLXXV. mutua caedes circa aram a ſex militibus patratur; quare facile crediderim, haec quoque SACRA CORYBANTICA in eodem Sepulcro repraeſentari: quae Etruſci dubio procul uſurparunt, tum pro expiatione ſuorum ſcelerum, tum etiam defunctorum ſibi carorum.

T A B V L A CLXXXVI. CLXXXVII. CLXXXVIII.

MVSICA ET POËSIS ANTIQVA Etruſcorum: Ludi Scenici, Tragoedi, Comoedi, Ludiones perſonati, Hiſtriones, Mimi, Saltatores ceterique artifices, ex vetuſtis monumentis illuſtrantur.

MVSICAM, Deorum inventum divinumque opus, Romanos gentium victores, non ab aliis quam ab Etruſcis accepiſſe, Strabo teſtatur (4). Siquidem quum Tuſci Citharodia atque Auletica arte, canendiſque modis praeſertim Lydiis mirifice praecellerent, eorum exemplo Romani, Numa auctore (5), Collegia Fidicinum & Tibicinum inſtituere, qui publicis ſacris praeſto eſſent (6). Quod vero Etruſci Muſicam ſummo in honore ac pretio habuerint, caeleſtemque eius originem eſſe crediderint, ex eo lubet arguere, quia omnium primi ſimulacra Deorum Melopoeiae inventorum, cum muſicis inſtrumentis ſculpta, Italis gentibus monſtrarunt, eaque adoranda propoſue-

Ccc

(1) Ex Apollonii Scholiaſte Lib. I. ubi agit de Samothracum myſteriis.
(2) Lib. IV. adverſ. Gent.
(3) De errore prof. Relig.
(4) Geograph. Lib. V. pag. 220.
(5) Vide Plutarchum in vita Numae, & in Quaeſtionibus Romanis pag. mihi 277.
(6) Gruter. CLXXV. 10. Reineſ. Cl. I. 167.

posuerunt. Iam enim ex adlatis signis constat, eos Apollini & Musis citharam ac plectrum, Pani tibias & fistulam, Baccho quoque eiusque famulis haec aliaque musica organa pro insignibus tribuisse & consecrasse. Quam ob rem quum crederent Deos musicis cantibus & modulationibus magnopere delectari: putarentque identidem, sacra rite facientibus adesse praesentes; Musicam in sacris adhibendam esse sanxerunt. Putabant etiam musicis cantilenis, homines primum agrestes, omni exuta feritate ac ruditate, ab humanis occupationibus abstractos, ad Deum colendum conversos esse. Igitur cum ipsa religione ac pietate in Deos, Musicam apud Etruscos ortum atque initium habuisse, verisimile est.

Perspicue id testantur adlata tum in Dempsteriano, tum in hoc opere antiqua Etruscorum monumenta. Omnium musicalium organorum antiquissima fuit fistula, ex pluribus calamis compacta, ac primum quidem paribus, postea imparibus: ad cuius sonum cantumque, & ad carminum melismata, sacras choreas in honorem Deorum agitare consueverunt, uti iam ostendimus ad Tabulam CLX. Postea etiam choreae agitatae ad tibiarum & fidium concentum, & dum sacra ad aras Deorum fierent, ut in superiore Tabula CLXXII. & apud Dempsterum Tab. XXXVI.

Neque etiam sacros conventus habere, pompas Deorum celebrare, sacra libamina offerre, hymnos cantare solitos sine musicis instrumentis exploratum est. Iam sacra Mithrae, ab initiatis suscepta ad synodiam tibiarum & fidium, atque etiam ex tabula pugillari cantata sacra carmina & preces, perspicue ostendit Vrna Perusina, superius illustrata atque edita in Tab. CLXXII. Qua vero celebritate Paeana in honorem Apollinis caneretur, ostendit insigne Vas Etruscum, editum a Dempstero Tab. LXIII. in quo adhibitam lyram & tibias duplices cernimus: ac praeter Citharoedum, Citharistriam & Hymnologum, Nomothetem quoque, & sacrarum modulationum moderatrices feminas interesse perspicuum est. Quid de Saliis, Poëtis, Cantoribus, Choraulis, Fidicinibus, Thymelicis, Symphoniacis, Sabulonibus, Sambucistis, Phonascis: quid de Choragiis & Chori moderatoribus dicam? Quanta hinc seges eruditionis colligi potest, si quis accuratius de his omnibus, deque prisca Etruscorum Musica disserere velit! de qua paucis quidem, & satis ieiune, ad hoc tempus tractatum esse probe video. Quid de sacris Bacchi Orgiis? Quanto cum adparatu musicorum instrumentorum ea celebrata novimus ex elegantissimis Etruscorum Vasculis, Dempstero additis Tab. XI. XII. XVII. & XVIIII. In his lyram, tibias, buccinam, tympana, cymbala, crota-

crotala, ſcandulas aliaque harmonica organa adhibita cernimus, quae ampliſſimus Bonarrotius luculenter illuſtrat.

Neque vero in ſacris tantum, ſed & in conviviis, in nuptiis, in funeribus MVSICA uſi ſunt veteres Tuſci: idque antiquiore aevo factum religionis cauſa, quia in his Deorum & Heroum laudes canebantur. In bello etiam Heroes & milites perſtrepente buccina tubaque pugnare ſolitos, ex adlatis monumentis obſervavimus. Puto etiam, Epinicia in laudem victorum cantata fuiſſe. Pugilum certamina, ad concentum tibiarum a Tyrrhenis edita, oſtendunt antiquiſſimae Etruſcorum picturae & ſculpturae, traditque Eratoſthenes apud Athenaeum (1). In funeribus Tragicam ſaltationem (Graeci Εμμέλειαν vocarunt) ad graviorem maioris fiſtulae cantum, exhibitam fuiſſe oſtendit Etruſca Vrna, quae Peruſiae exſtat, a Dempſtero edita in Tabula LXXIII. Verum ubi pro labore deſidia, pro continentia & aequitate libido atque ſuperbia luxuſque invaſere, nullus Muſicis acroamatibus modus fuit, praeſertim in conviviis, quae ſplendidiſſima ac ſumtuoſiſſima fuere: quaeque primum ad virtutem tendebant, omnia in luxum converſa.

Haud etiam abſurdum erit ſuſpicari, Muſicos ludos habuiſſe veteres Tuſcos. Muſici certaminis fidem, ut arbitror, facit adlatum ſupra in Tabula LXX. pulcherrimum Vaſculum ex Vaticana Bibliotheca, in qua Hymnologus ſive Poëta pictus cernitur: cui, quod omnium aures carminum & cantus dulcedine pellexiſſet, Muſarum una, Calliope princeps, ut videtur, in aëre ſuſpenſa adparet, citharamque argutis digitis percurrit; quaſi Muſarum celebratione & laude dignus deſignetur ille Poëta, cui idem Vaſculum in Muſicis Poëticiſque certaminibus pro praemio, honoris cauſa, datum fuiſſe auguratus ſum.

Apud veteres Tuſcos ſicuti Muſica, ita etiam Poëſis eſt antiquiſſima, & cum religione ipſa nata videtur. Memorant priſci auctores Saliorum carmina, quae ſaltantes canebant in honorem Deorum: cuius inſigne ſpecimen, ut paullo ſuperius monebam (2), adfert Macrobius (3), quod neſcio an alii ante me obſervaverint. Alterum ſpecimen Etruſcae Poëſis nobis aperuit Adrianus Scrieckius Rodornus (4) in Tabula Eugubina, Etruſce ſcripta, quam Gruterus primum edidit (5): eaque prima eſt in Dempſteriano Opere. Lubet quinque priores lineas adferre, quas, ut ipſe ait, auxilio Teutonicae linguae, quam quidem Hebraicae

 valde

(1) Deipnoſoph. Lib. IV. Cap. XIII.
(2) In ſuperiore Diſſert. III. Claſſis III. pag. 301.
(3) Saturnal. Lib. I. Cap. IX.
(4) Origin. in Indice II. in voce HETRVSCA poſt Lib. V. Monitorum ſecundorum edit. Ypris Flandr. MDCXV. in fol.
(5) Pag. CXLII.

valde adfinem credit, interpretatus eſt, iuxta Alphabetum a Bernardino Baldo concinnatum :

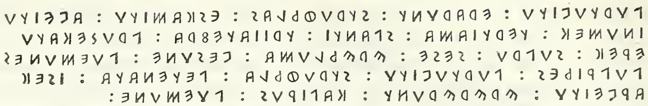

Rũdfûcîfũ êdâdũnf sfdõblãs êskâmĩfû âcẽifũ
ĩnûmêk fẽdfiamã ſrânfì fdíafẽgdã rdûſêcãſũ
ẽpẽk ſũrdû ſêſe ẽdêblûmã cêſûnẽ rũemũnẽs
Rũrpîbês rũdfûcîfũ sfdũõblâ rêfẽnâfâ ĩſẽk
ãpkĩfũ ẽdẽdẽdũnf câr̂pũs rûêmũnẽ.

Rubicunde flagrans ignis . ardor circunfuſe . faciens ſuperne inflationem . aquis egrediens ignis . ſilvarum ignis .
In veſtra potentia . facientes flammam violenter . quae deverrebat tranſpenetranti igne .
Plana rudia . confidenteſque camporum flores . viarum altarum Romanarum .
Etruriam propinquam . rubicunde flagrans ignis . facto ſuper flatu . deplanaſti horribiliter .
Voranti igne . ardore circumfuſo . conglomeratus ſupra altitudinem . Romanam .

Quae ſi vera ſint, intelligimus Etruſcos Haruſpices & Augures in expiatione fulminum ſacra quaedam carmina cantaſſe, quae in eadem Eugubina Tabula ſcripta eſſe putat idem Scrieckius Rodornus.

Adlatos priores quinque verſus huiuſce Tabulae I. quae apud Eugubinos exſtat, ut huius rei experimentum facerem, convertere volui, expoſitis litteris iuxta interpretationes & expoſitiones legeſque praeſcriptas in Alphabeto, primum a Bonarrotio, deinde a Bourguetio concinnato, exempli gratia, primum verſum in hunc modum:

PV̄RT̊VK̊ĪTV : ĒRĂRVN̄T : STRV̊ĒBL̄AS : ĒSKĀMĪTV̊ : AKĒĪTV̄

ſinguliſque verbis, aurium iudicio, adpoſita temporis vel brevis vel longi menſura, comperi carminis quaſdam leges cum metro in modum hexametrorum continere.

Quod vero hae Tabulae Eugubinae, maxima ſaltem ex parte, ſacra carmina continere poſſint, ex eo haud difficile argui poteſt,

test, quia ad modum carminum, non prosae scriptae sunt: quilibet etiam versus ab alio distinctus, seorsum incipit desinitque, post se relicto vel maiore vel minore spatio; non enim singula verba simul coniunguntur & continuantur, ut in soluta oratione fieri solet; quare & in reliquis quoque Tabulis Eugubinis, ubi versus non sunt adeo longiores, carmina eodem modo scripta esse crederem. Probabile igitur videtur, has Eugubinas Tabulas, potius continere sacra quaedam carmina, vel pro fulminum tactique loci expiatione, vel sacras preces carminibus conceptas ad averruncanda mala, puta pestem, famem, siccitatem, nimiam pluviam, aliasque armentorum & agrorum & populorum calamitates, quam communes cum finitimis populis pactiones, vel circa fines, vel circa alia, ut suspicatur Bonarrotius (1) aliique etiam augurati sunt. Profecto dum sacra apud Etruscos agerentur, adlatas tabulas scriptas in hunc modum, atque ex ipsis lectas & cantatas fuisse sacras preces carminibus conceptas, perspicue ostendit edita superius Vrna Tab. CLXXI. num. I. in qua sacra Mithriaca exhiberi, solemniterque Baptismum initiatis tradi, accedente scriptorum fide & auctoritate, observavi. Illud praeterea adnotandum est, quod musicae modulationes tibiarum & fidium fiunt, dum sacra traduntur, & sacrae preces canuntur a Lectore seu Cantore Mithriaco: quare ad musicum concentum nonnisi sacra carmina cani potuisse, nemo est qui non videat. In hunc fere modum carminibus forsitan conceptam suspicor Eugubinam Tabulam VI. quae apud Dempsterum exhibetur, continetque Pelasgorum sacras preces sive Litanias, ad avertendam siccitatem omnium deterrimam, aliaque pecoris & agrorum maxima infortunia, Iovi potentissimo ceterisque Diis solemniter decantatas, quas maximo litteratorum plausu nuper interpretatus est vir doctissimus Ludovicus Bourguetius.

Ad MVSICAM Theatralem gradum facio. Hanc veteres Tuscos adhibuisse in Scenicis ludis, constat ex adlatis monumentis apud Dempsterum. In Vrna prolata in Tabula LXXIII. in qua scena Etruscorum exhibetur, duo Mimi saltant, pariterque musicis canunt instrumentis, fistula nimirum, e septem calamis imparibus composita, & alia fistula minori diversique soni, ut videtur. Lubet Livii insignem locum adferre (2): quo constat, quo tempore quave occasione Romani ab Etruscis acceperint ludos scenicos, & quantum iampridem in his edendis, nec sine musicis modulationibus, Tusci excelluerint. *Insequenti anno, C. Sulpicio Petico, C. Licinio Stolone Consulibus, pestilentia fuit: eo nihil dignum memoria actum, nisi quod*

(1) Ad Monum. add. Dempst. §. XLVI. (2) Decad. I. Lib. VII. in princip.

quod pacis Deûm exposcendae causa, tertio tum post conditam Vrbem lectisternium fuit : & quum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, LVDI *quoque* SCENICI, *nova res bellicoso populo (nam Circi modo spectaculum fuerat) inter alia coelestis irae placamina instituti dicuntur. Ceterum parva quoque, ut ferme principia omnia, & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, Ludiones ex Etruria acciti, ad Tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant. Imitari deinde eos iuventus simul inconditis inter se iocularia fundentes versibus coepere : nec absoni a voce motus erant; accepta itaque res, saepiusqne usurpando excitata. Vernaculis artificibus (quia* Hister, *Tusco verbo* Ludio *vocabatur) nomen Histrionibus inditum : qui non, sicut ante, Fescennino similem versum, compositum temere ac rudem alternis iaciebant; sed impletas modis Satyras, descripto iam ad Tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Livius post aliquot annos, qui ab Satyris ausus est primus, argumento fabulam serere, idem scilicet, id quod omnes tum erant, suorum carminum actor, dicitur, quum saepius revocatus vocem obtudisset, venia petita, puerum ad canendum ante tibicinem quum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis usus impediebat : inde ad manum cantari Histrionibus coeptum, diverbiaque tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum, ab risu ac soluto ioco res avocabatur, & ludus in artem paullatim verterat; iuventus, Histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare coepit : quae inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt : quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuventus, nec ab Histrionibus pollui passa est : eo institutum manet, ut auctores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicrae, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est; ut appareret, quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis levavit.* Haec, quae Livius memorat, evenere anno ab Vrbe condita CCCXCIV. si attendas Fastos Consulares Anonymi.

Iam igitur ab initio, quum valida Etruscorum res esset, spectacula omnia, atque haec inter Theatralia, nimirum Tragica, Comica & Satyrica, religionis causa, ut ait Tertullianus (1), instituta esse constat : quorum fama longe lateque ita percrebuit, ut ab his Romani omnes ludicras artes didicerint. Celebre est Volumnii nomen, qui Tragoedias Tuscas scripsit, teste Varrone (2), Etruria nondum imperio populi Romani subiecta, quo tempore Roma non-

(1) De Spectaculis Cap. II.

(2) Lib. IV. de Ling. Lat.

nondum Tragoediae usum noverat. Tusci omnium primi Tragicas personas, Tragicam saltationem, adhibitam quoque in funeribus, ut ostendit Etruscum Sepulcrum in Tabula LXXIII. penes Dempsterum, Tragicos cothurnos, vestes, personas, faces, aliaque ad Tragicum Choragium pertinentia, invenere. In Choris Tragoediae, quod & ab aliis postea factum novimus, Furias cothurnis indutas, faces iactantes, Etruscos introduxisse arbitror: quae forsitan eo prorsus modo, ut in Tragica Scena inducebantur, frequenter idcirco in sepulcris sculptae occurrunt. Tragicarum personarum usus apud Etruscos quam fuerit antiquus, perspicue ostendit fictilis Vrna addita Operi Dempsteriano (1). Inde etiam usus apud Tuscos invaluit, ut columnis, ad sepulcrorum ornatum, quasi humanae imbecillitatis indices, personae ac larvae Tragicae imponerentur: quod etiam a Romanis usurpatum fuisse in funeribus & in sepulcris exploratum est.

Quemadmodum in Choris Tragoediae, ad exhilarandos spectatores, ludicra saltatio cum Melopoeia, tibiarum & fistularum cantus praecipuum locum obtinuit, uti iam antea monuimus; ita & in Choris Comoediae, tum viros, tum feminas psallentes & canentes musicis modis, Ludiones quoque personatos, introductos constat ex compluribus Etruscorum monumentis: inter quae non ultimum locum occupant, quae in hisce Tabulis CLXXXVI. CLXXXVII. & CLXXXVIII. nunc primum a me proferuntur: quibus alia etiam, quae supersunt valde insignia, addi possunt, alibi proferenda.

Quae vero fuerit Etrusci Proscenii species, quaeve ornamenta, ostendunt tres paterae adlatae in Tabula CLXXXVI. quas archetypis paullo minores proposui, ut Tabulae angustiis consulerem. Patera, quae in medio est, adservatur Cortonae in locupletissimo Museo Corazio. Tribus columnis exornatum Proscenium cernimus, impositoque columnis Ionici ordinis epistylio, ac Tuscanico parergo, e maioribus foliis composito. In altera patera tribunal quoddam cum rotundo fastigio columellis & basi impositum exsurgit. In altera patera, quaedam tabula, forsitan versatilis, defixo humi veru imposita, adnotanda est, in qua, ut arbitror, ordine quodam scripta vel picta erant, figurisque minoribus expressa (quod etiam fieri solitum notat Athenaeus (2)) hyporchemata, variaque saltationum genera, quae fieri debebant in exodiis, quae Romani, Etruscorum & Oscorum exempla secuti, invexere. Nam Exodiarii moestitiam ex Tragicis affectibus conceptam, risu excitato in

(1) Vide in fine Praefationis Tom. I.

(2) Deipnosoph. Lib. XIV. Cap. VI.

in ſpectatoribus, ſaltatione, obſcenis corporis motibus, geſticulatione, vel ludicra vel loquaci, ridicula denique verſibus intexta iacientes, diluebant (1). Inſigniora Tragoediarum themata, Etruſcis maxime nota, ut iam ex adlatis Tuſcanicis ſculpturis oſtendimus, fuiſſe reor, Oreſtis facinora, fatum Andromedae, Perſeum Meduſae interfectorem, Medeam in Iaſonem & in filios neci datos ſaevientem, Tyrrhenos in delphines a Baccho converſos, aliaque huius generis argumenta, in quibus elucubrandis forte Volumnius Tuſcarum Tragoediarum ſcriptor, magnam nominis celebritatem conſecutus eſt, ut Varro commemorat. Sed ut redeam ad tabulam Comicam ſeu Tragicam, quae adnexa eſt tigillo humi defixo, ut videre eſt in propoſita patera num. v. aliam huic ſimilem obſervare non pigeat, ſculptam in eximia Gemma nuper edita in Muſeo Florentino (2): in qua vir inclinans ſe, ſchemata quaedam ſive Comoediae ſive Tragoediae argumenta, ſive exodiorum ordinem & partes, ſtilo inſcribere videtur. Adnotandi etiam Saltatorum Etruſcorum galericuli, quos gerunt, in modum pilei Phrygii, & tibialia reticulato opere confecta, quae inde in Scenam Romanam cum reliquis ornamentis migrarunt (3).

Veſtis brevis eſt, exomidi ſimilis, abſque manicis, itemque ſuccincta, ut Saltatores ad motus concinnos ludicroſque edendos expeditiores eſſent. Scuta quaedam (forte Caſtorum ſaltationem imitantur) ſeu levia tympana poſt ſe habent, quae, ut ſuſpicor, alterno pede ſaltantes pulſabant. In patera, quae num. II. in medio propoſita eſt, Mimae puellae exodia agunt, ſcite manibus loquacibuſque digitis geſticulantes: altera compoſito crine, altera galericulo comta, humilioribus denique ſoccis ambae inſignes.

Alia ſuperſunt Etruſci Proſcenii ornamenta, ianua nimirum & pulpitus ſive ſuggeſtus, in quo fabulae perſonatae repraeſentabantur. Ianuam ſculptam exhibet Etruſca Vrna ſaepius memorata apud Dempſterum in Tabula LXXIII. quae etiam ianuam Orci & Sepulcri denotare poteſt. Ea rudi ornatu efficta eſt: ſecutis temporibus Scenam ornatiorem Romani aperuere: aulaeis, velis, encarpis, capitibus bubulis, ceteriſque ornamentis, quae Vitruvius commemorat, mirifice auctam. Huius exemplum nuper nobis exhibuit in Tabula II. Vir Cl. Franciſcus Ficoronius, bono antiquariae eruditionis augendae natus, in opere de Scenicis Perſonis: in quo rariſſimis monumentis mirum in modum Scenici ludi

(1) Ex antiquo Iuvenalis Scholiaſte. Vide Bulengerum de Theatro Lib. I. Cap. X.

(2) Vide in Tom. II. Tabula LXXXVI. num. II. pag. 135. 136.

(3) Vide Cl. Ficoronii librum *Le Maſchere Sceniche, e le Figure Comiche degli antichi Romani*. Tab. XI. editum Romae, anno MDCCXXXVI. cum Tab. LXXXIV.

ludi; vetusque Comoedia & Tragoedia, earumque Chori illustrantur.

Etruscos Histriones ac Mimos personatos in pulpito sive suggestu fabulas & diverbia egisse, perspicue declarat Etruscum Vasculum, editum in Tabula XC. in fine Dempsteriani Operis. Siquidem Mimi duo, nani homunciones personati, nudipedes, cum fictitio gibbo & ventre, in pulpito rem agunt, obscenis, ut arbitror, scommatis: dicteriis, iocis & facetiis spectatores ad risum excitantes; nam alter cistulam vimineam ferens, vel caveam, in qua deliciarum causa aves peregrinae servari solebant, adstat, immani verpe proludens. In altera eiusdem Vasculi parte duo viri palliati, fabulam agunt: alter pallio totus obvolutus: alter vero e pallio exserto dextro brachio, baculo innititur. In hunc modum persaepe Comoedi palliati tenentes baculos in Vasculis Etruscis picti observantur; ita enim tum in Scenam, tum in convivia prodibant & spectabantur. Horum exemplo Rhapsoedi sive, ut vult Eustathius, Rhabdoedi in theatris, & in conviviis inducti, carmina Homerica recitantes, vel aenigmata, nugas, garrulaque verba effutientes, ut auctor est Suidas (1), virgas & baculos praeferebant.

Pulpitum non rude, sed longe Etrusco opere ornatissimum, lubet animadvertere in parvis sigillis ex aere, duplici schemate cum antica tum postica parte delineatis in Tabula CLXXXVI. num. I. & II. quae adservantur in Museo Corazio Cortonae, eiusque in agro eruta sunt. Tres Mimos sive Histriones personatos repraesentant, pedibus alatis, vel distortis inversisque, ad exhilarandos spectatores: quod frequenter fecisse Etruscos, ostendit insignis Vasculi Etrusci pictura apud Dempsterum in Tabula XLVIIII. Obscenam forsitan fabulam agunt, &, ut reor, adulterium. Constat enim, Deorum probra speciosiora & adulteria, quemadmodum illud Veneris & Martis, Sole auspicante, Mimos in Scena saltasse, & expressisse obscenis motibus corporis & gestibus (2). Prior figura feminam refert adulteram riciniatam, sive capite cooperto rica: ea virum blando gestu complectitur, atque ita demulcet, ut eum osculari se velle videatur: altera figura in medio, est adulter, qui blanditias respuens, nolle se fingit, refugitque, iniecta capiti, quod retrahit, dextra manu. Hunc leno, cum ridicula persona immaniter hianti, post humeros, ut auguror, ad adulterium sollicitat, admotaque manu impellit. Haec, quod plures agerent personae, diverbia dicebantur.

Ddd Per-

(1) Tom. III. pag. 254. in voc. Ραψῳδία.
(2) Ex Luciano de Saltatione. Vide etiam D. Cyprianum Lib. II. Epist. II. Cassiodorum Lib. IV. Var. Epist. ultima.

Personatos Deos & Heroas induxere Etrusci in pompis & in Orgiis Deorum, atque in sacris solemnibusque conventibus & festis, itemque in triumphis, in conviviis & in theatris: quod ostendunt complura Vasa elegantissima, quae apud Dempsterum proponuntur. In Tabula XII. vides Faunos personatos cum Dionysiarcha, qui Liberum Patrem refert, quique ramos gestat, ut fieri solebat in Orgiis & festis Bacchi. Alii Fauni & Bacchantes personati saltant & vascula deferunt, excitante eos Citharistria ad Bacchicam saltationem, ut in Tabula XVII. In alio Vasculo Tabula XX. Circes & Vlyssis fabula picta est: & Comoedi cum baculis acroamata recitant. In alio Vasculo Tab. XLVIIII. Bacchi triumphum & pompam referunt viri personati, simul cum feminis incedentes. In altero Vase in Tabula LXXIV. forsitan Iovem personatum, in throno sedentem, comunt atque exornant duae feminae, quae Charites vel Nymphae esse possunt. In altera eiusdem Vasculi facie Minerva Tritonia Neptunum, vel etiam eumdem Iovem, in quadriga vectum, comitatur.

Id ut in hoc quoque opere ob oculos ponerem, selegi eximium Vasculum ex Bibliotheca Barberinia, quod habes in Tabula CLXXXVII. Illud iampridem Michaël Causeus (1), longe tamen aliter expressum, aliterque explicatum, evulgavit: nos vero ex archetypo diligenter delineatum accepimus. In altera eiusdem Vasculi facie personati Ludiones referunt Bacchum, cornu & ramos manibus praeferentem. Baccho Silenus seu Satyrus vinum offert, paratus miscere e vasculo, quod gerit. Adstat Libera Dea seu Ceres, ni fallor, velatis manibus. In altero prospectu personati item tres Ludiones Deos comites referunt, Mercurium cum caduceo & talaribus in pedibus: Herculem cum clava, arcu & pharetra: demum Minervam cum aegide & fimbriata veste, quae dextra hastam, sinistra galeam praefert: ad pedes animal, forsitan cerva, observatur.

Pertinent etiam ad Proscenii Etrusci decora & ornamenta (2), columellae & arae, non humiles, sed excelsae, utpote Diis caelestibus sacrae: Iovi primum, quem Histriones invocabant antequam prodirent in Scenam: idque prisco more factum, indicat Plautus (3):

Etiam Histriones, anno, quum in proscenio hic
Iovem invocarunt, venit. ——————

dein-

(1) In Museo Romano Sect. v. Artic. 1. Tab. 1. & 11. pag. 101. & 102.

(2) De his Iulius Caes. Bulengerus in Descript. Theatri Romani & Graeci pag. 217.

(3) In Prologo Amphitruonis vers. 91.

deinde Baccho, cui praesertim ludi Scenici sacri erant (1). Ponebantur etiam arae Apollini in Comoediis, & quidem ad dexteram: ad laevam vero ei Heroi Deove, aut illi Deae, in cuius honorem ludi celebrabantur. Hae arae coronis decorabantur: idque ex Terentio colligitur, qui ait (2):

Ex ara hinc sume verbenas tibi.

Verbenae imponebantur aris Apollinis, hederae vero aris Bacchi. Verum in omnibus Etruscorum monumentis arae purae sunt, atque interdum rudes, nulloque cum ornatu, ut videre licet in Tabulis XI. XX. LXXXVIIII. XC. penes Dempsterum. Visuntur tamen non raro vela parva suspensa, seu sacrae taeniae ac vittae, itemque placentae & panes in quatuor partes dispertiti: visuntur quoque ramusculi & corollae adpensae: quae quidem, licet lusus quidam ingeniosorum pictorum credi possint, haud tamen improbabile est, ad Scenae ornatum adhibita fuisse. His accedit tabula quaedam quadrata, longioris tamen formae, tribus chordis transversim positis instructa, quibus plectrum insertum est, quae, ubi Comoedi fabulam agunt, suspensa spectatur. Hoc rude instrumentum trichorde, suspicatur Bonarrotius (3) illud ipsum esse, quod Assyrii, teste Polluce (4), invenerunt, & *panduram* vocarunt. Verisimilius credam, esse citharam illam omnium antiquissimam, eaque rudi arte, ut primum inventa est, constructam: & quidem trium chordarum, quae, teste Suida (5), ἀσιάτις dicta est, quod in Asia urbe Lydiae, sita in Tmolo Lydiae monte, inventa fuerit: vel etiam ab Asio Lydo, eius inventore, ita adpellata: quam forsitan Etrusci, ex Lydia, ut complures volunt, in Italiam profecti, retinuere, omniumque primi nobis monstrarunt. In nummis seu ponderibus aereis haec ἀσιάτις cithara trichordis est, sed multo ornatior, magade etiam & echeo instructa, ut apud Dempsterum videre licet in Tab. LX. num. IV. & V.

Aram peculiaris figurae, capitulo & latiore base ornatam, positamque in Proscenio, exhibet pictum Vasculum Etruscum, altitudinis unciarum quindecim, latitudinis vero sexdecim cum dimidio, quod adfertur in Tabula CLXXXVIII. Effossum est hoc anno CIↃ.IↃ.CC.XXXVI. apud Adriam, in praediis spectatissimi civis & Chirurgi Adriensis Nicolai Franzoso: quod diligenter

 pictum

(1) Vide Donatum in Andriam Terentii Act. IV. Sc. III.

(2) Ibidem, Act. IV. Sc. III. vers. II.

(3) Ad Monum. add. Dempst. §. XXXVI.

(4) Lib. IV. num. 60.

(5) Tom. I. in voce Ἀσία. pag. 350.

pictum delineatumque ad me misit Nobilis Vir Octavius de Bucchis, mihi amicissimus. Quam frequenter pretiosa & insignia monumenta antiqua, pulcherrimas columnas e peregrino marmore ex suis ruinis nobis suppeditarit Adria, inclyta olim Etruscorum colonia, nunc Venetorum urbs celeberrima, iam viris doctis exploratum est (1). Sex Ludiones planipedes in hoc insigni Vasculo picti sunt: tres in antica, tres in postica parte, omnes personati, varioque motu corporis inter se ludentes, seu potius pugnantes: tres cum longis barbis, tres cum iuvenili persona: ex his quinque, ut videtur ex picto colore carnem imitante, nudi, altero excepto palliato, qui fuscinam vibrat. Praeterea observandum est, quod singuli galea sive galericulo ex aere, caput armatum habent.

Quid de his sentiant viri docti, perlubenter audiam. Interim proponam opinionem meam, quam vel amplexabuntur, vel reiicient, si meliora dabunt. Illum, qui fuscinam tenet, Retiarium esse arbitror, reliquos Secutores, & cum his etiam pugnantes Myrmillones. Retiario, ut ait Festus, adversus Myrmillonem pugnanti, cantabatur: *Non te peto, piscem peto;* quia Neptuni armis pugnabat. Myrmilloni sive Secutori cantabatur: *Vivum te capere volo* (2). Secutorum arma tam belle describit Isidorus (3), ut cum hac pictura valde convenire videantur: *Secutor est ab insequendo Retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quae adversarii iaculum impediret, ut antequam ille feriret rete, iste exsuperaret.* Neque enim sola fuscina, sed etiam rete, arma Retiariorum fuere; at fuscina, ut hinc patet, multo antiquior ex primaevo instituto. Perspicuum est ex hac Vasculi pictura, Etruscos Secutores gestasse quaedam arma, quae plumbeam massam vel malleos, Vulcani proprios, referrent, qui in summa erant lati, in ima vero parte forsitan in cuspidem desinebant. Rationes deinde adfert idem Isidorus, huius ludicri certaminis, quamque ob causam his cum armis institutum esset, nimirum quia Retiarius Neptunum aquis praesidem, Secutor Vulcanum ignis dominum, pugnamque ignis cum aqua referebant. *Haec armatura* (nempe Secutorum) *sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper aquam insequitur: ideoque cum Retiario componebatur; quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.* De his, qui plura cupit, Lipsium adeat.

Pugnante Retiario cum Secutore, ut in antica Vasculi facie, prope columellam sive aram adstat alter Secutor, qui, ut opinor, vicit,

(1) Haec indicat Aloysius Grottus, cognomento Coecus Adriae, in Oratione funebri in laudem Rectoris eius Vrbis, quam recitavit anno MDLXXV. edit. Venet. MDCII. pag. 91.

(2) Ex Quinctiliano, quem citat Lipsius Saturnal. Serm. Lib. II. Cap. VIII.

(3) Etymol. Lib. XVIII. Cap. LV.

vicit, praemiaque consecutus est; nempe torquem, qui ex eius collo dependet, & hastam puram. Secutis temporibus victoribus in his ludis palma dono data est: quod docet eburnea tessera, quam adfert Laurentius Pignorius, in qua sculpta est fuscina & palma, & spectati victoris nomen. In postica parte huius Etrusci Vasculi pictus est Secutor cum Myrmillonibus pugnans.

Quam igitur antiqua fuerit Retiariorum & Secutorum ludicra pugna, ni fallor, hinc probe intelligimus. Hanc apud Etruscos in usu fuisse, atque in ea exhibenda excelluisse Adrienses, Etruscorum colonos, forsitan eius inventores, a quibus postea Romani accepere, ex hisce picturis rarissimis non absurde forsitan coniicimus. Alios ludos, ad risum in spectatoribus excitandum, Etrusci invenere, inter quos Ascolia enumeranda videntur. His adde talorum & pilae ludos, in quibus Etrusci inventores praecelluere, teste Herodoto, de quibus alibi opportunius differendum erit.

Interim pro coronide adnotandum erit, non aliunde Italis & Romanis innotuisse Bacchanalia & Personas, quas nunc *Mascheras* dicimus, nisi ab Etruscis, qui Tragicas, Comicas, Satyricas, honestas, obscenas invenerunt, primique monstrarunt: quod ex his, aliisque apud Dempsterum editis monumentis manifestum est. Origo eorum fuere rusticorum festa Cerealia & Lenaea, de quibus paullo ante ad Tabulam CLXV. diximus.

TABVLA CLXXXVIIII.

NVPTIIS ETRVSCORVM

Dii Deaeque vindices scelerum praesentes: quibus sacris praemissis, quibusve caerimoniis & auspiciis iunctae dextrae. Augures, ac pronubae mulieres, pueri patrimi & matrimi adesse soliti.

QVum veteres Tusci, divinandi augurandique scientia praestantissimi, in quamplurimis cinerariis Vrnis NVPTIAS, ante ostium domus iunctis dexteris peractas, expresserint, optime arguit Senator Bonarrotius omni aevo celebrandus, eos credidisse, nuptias cum funeribus maximam habere similitudi-

tudinem. Quia enim tam nuptias, quam mortem fines hominibus esse videbant, utrisque communia dona, faces, coronas, aromata & unguenta esse voluerunt: adeoque quemadmodum funera ad ostium Sepulcri, ita nuptias ante ostium domus clausum, quod postea peractis nuptiis aperiebatur, magno hominum ac mulierum comitatu peragendas sanxerunt.

Quanta vero cum religione Tusci nuptias celebrarint, ex eo intelligi potest, quod his potissimum credidere, praesentes adesse Furias Deas, scelerum ultrices, sontiumque hominum vindices: & quidem gerentes ardentes lampadas, manusque capiti vel Sponsi vel Sponsae admoventes: adesse etiam Genium familiarem cum malleo, sive Picumnum vel Pilumnum, coniugum auspices Deos: Discordiam, seu potius Iunonem inferam vel Hecaten, nudato gladio adspectuque terribilem, ut videre est in Sepulcro adlato superius in Tab. LXXXIIII. quibus etiam Deis verisimile est, sacra ante nuptias facta fuisse, ut mala omnia omina averruncarent, atque ut connubiis non severi, sed mites adessent. Horum igitur Numinum praesentia, ut ex his Sepulcrorum emblematis liquet, eos, qui ad nuptias accederent sine morum sanctitate, castaque fide & religione, Etrusci deterrere voluerunt: qui, si in manum convenirent scelerata mente, scirent in ipso limine domus adesse Deos, ultionem illaturos, maximaque infortunia, flagella & calamitates, fatales denique nuptias se mox subituros: e contrario si pura mente optimaque voluntate connubia inirent, se omnia bona consecuturos, & pericula omnia evasuros pro certo haberent. Deos bonis nuptiis praesentes ac faventes adesse, veteres etiam Graeci crediderunt: quod maxime ex Diodoro Siculo intelligi potest (1), qui Cadmi Agenoris filii cum Harmonia Iasionis sorore iustissimum connubium, donis condecoratum secundatumque a Diis, & festis choreis atque adclamationibus celebratum, describit.

Ante quam dexteras Etrusci Sponsi & Sponsae in nuptiis iungerent, quo comitatu, quave pompa carpento vecti ad sacra facienda pergere, quae dona Diis coniugalibus adferre, quae vota nuncupare, quamve victimam immolare solerent, iam dixi in observationibus ad Tabulas CLXVI. CLXVII. CLXVIII. & CLXVIIII. nunc ad ostium domus dextras iungentes observemus.

Multa in adlatis Sepulcris in Tab. CLXXXVIIII. adnotari possunt, quae ad ritus & caerimonias nuptiarum Etruscarum pertinent. Duo vero haud praetereunda sunt, nempe auspicia captata: de quibus Cicero adeundus (2), antequam dextrae more anti-

(1) Biblioth. Hist. Lib. v. pag. 223.

(2) De Divinatione Lib. I.

antiquiſſimo, a Perſis accepto, iungerentur, quo concordia & mutua fides coniugum declarabatur. Aequale imperium, aequale ius, omnia ex aequo inter coniuges partienda indicant ſervi, trabem per medium ſecantes. Duo etiam Augures ſedent, auſpicata inſtrumenta verſantes: alter forſitan avem, quam labefactato marmore, non bene dignoſcimus: alter cum malleo, boni ominis cauſa, diſiicit aliquod inſtrumentum, forte fictile, factum in ſimilitudinem humeri Pelopis, quem ad Troiam delatum, fatalem fuiſſe, Etruſcis quoque compertum fuit. Adſtant etiam duo viri, forſitan Hymnologi, Hymenaeum canere ſoliti, & nuptialia carmina, quae Feſcennina dixere Etruſci, qui ea invenerunt (1).

In altera Vrna adſunt Augures, item Pronubus & Pronuba, & pueri tres patrimi & matrimi, quorum uterque parens ſuperſtes erat. Hos, teſte Feſto (2), Romani, Etruſcorum exemplo, in nuptiarum ſolemnibus adhibuere. Patrimus, qui prope Sponſum ſculptus eſt, arculam tenet, ut opinor, nuptialibus donis mundoque muliebri refertam, quem Sponſa a Sponſo accipiebat. Apud Athenienſes in nuptiis panes in caniſtris deferebantur. Memorat Varro adlatam in nuptiis aquam e puro fonte, qua nubentibus ſolebant pedes lavari (3). Quod in aliis Etruſcorum ſculpturis non occurrit, vir baculum, poteſtatis ſuae inſigne, laeva praefert; uxor vero, velato capite, dextram cum viro iungit.

A TAB. CXC. AD CXCV.

TRICLINIA ETRVSCA.

Vaſculorum, coronarum & unguentorum luxus: Servi epulas & vina miniſtrantes: acroamata in conviviis. Vrnae cinerariae Etruſcorum illuſtrantur.

TRICLINIA veterum Etruſcorum pretioſis aulaeis & ſtragulis, lectis pulviniſque ornatiſſima, feſtis encarpis, e lana pulcherrimi coloris compoſitis, unguentiſque delibutis coronata, ſplendide ac magnifice inſtructa fuiſſe, ex adlatis duobus Sepulcris Etruſcis in Tabula CXC. aliiſque monumentis apud

(1) Vide Dempſterum de Etruria Regali Lib. IV. Cap. XLVI.

(2) Lib. XVI.

(3) V. Servium in Lib. IV. Aeneid. verſ. 167.

apud Dempſterum facile intelligere poſſumus. Id etiam diſerte teſtatur Athenaeus (1), qui memorat, apud Tuſcos bis quotidie ſumtuoſas menſas parari ſolitas, ornatas ſtragulis florido colore tinctis, & omnifariis ex argento poculis, ac magno Servorum numero, qui decoris pretioſiſque veſtibus induti convivantibus dominis adſiſtebant. Praeter Servos fercula miniſtrantes (nam ex menſa cibum cepiſſe Etruſcos, non conſtat ex antiquis ſculpturis: hincque licet arguere, eos voluptuoſiſſimos ac delicatiſſimos fuiſſe) aderant etiam Pocillatores, quorum imagines alibi proferemus: aderant Saltatores & Pſaltriae: Comoedi, Mimi, Hiſtriones, Citharoedi & Cithariſtriae, Symphoniaci & Poëtae aderant, qui carmina, improviſo enthuſiaſtico furore concepta, qua laude ſemper Etruſci floruere, exſtantque etiam apud Homerum in Demodoco, & apud Virgilium in Iopa illuſtria exempla, acroamatibus convivas mirifice exhilarabant.

Tuſcorum phialas ex auro ſculptas, laudat Critias apud Athenaeum (2). Admirando artificio perfecta ſunt pocula, in capita diverſorum animalium deſinentia, ſcyphi, aliaque vaſcula, quae convivas praeferre videmus. Pictorum vero Vaſculorum quanta copia, quam variae & elegantes figurae, quam ingenioſae ſymmetriae! Convivae myrto redimiti, onuſti ſertis & corollis, in modum torquis e collo pendentibus, vel floridis vel laneis, multo unguento perfuſis, tenuibus veſtibus amicti, diſcumbebant, tenentes dextra pateram vel ſcyphos; nam Diis cum ante, tum poſt epulas vina libabant: eoſque ad veſcendum invitabant. Vxores, non ad pedes, aut in gremio, ſed pari gradu ad latus virorum diſcumbebant, ſumtuoſis ſtragulis & pulvinis inſidentes: ſiquidem memorat Plutarchus, Tuſcas mulieres mirum in modum maritos ſuos dilexiſſe.

Tuſci in delicias maxime effuſi, Genio lautius indulgebant, memores brevis aevi. Hinc, ut exhibet Tabula CXCI. num. I. & II. in cinerariis Vrnis lecti diſcubitorii ſculpti ſunt: nec raro etiam roſae, quibus Sepulcra ſpargebantur. Perpauca, poſt Bonarrotium, de Tuſcorum funeribus, deque eorum opinione circa defunctos, adnotanda ſuperſunt. Interim eorum Sepulcra Thracicis peltis, vittis, delphinibus, atriſque cupreſſubus ornata, & Etruſca epigraphe inſcripta, obſervanda propono.

MV-

(1) Deipnoſoph. Lib. IV. Cap. XIII.

(2) Deipnoſoph. Lib. I. Cap. XII.

MVSEI ETRVSCI

CLASSIS V.

ETRVSCORVM LITTERAS MONETAM . GEMMAS . ARTES . INVENTA INSIGNIORA COMPLECTENS.

DISSERTATIO V.

DE PRISCA TVSCORVM SCRIPTVRA LINGVA ARTIBVS ET INVENTIS.

DVae ſunt potiſſimum res , quibus potentia & gloria ETRVSCORVM mirifice aucta eſt , ARMA & LITTERAE . Imperium late terra marique armis amplificatum : Religio litteris adeo inclaruit , ut Romani , non ab aliis quam a Tuſcis ſacras caerimonias , ritus cultumque Deorum didicerint : miſſis etiam , in ipſis aeternae Vrbis primordiis , ad ſingulas Etruſcorum urbes ſex nobiliſſimis pueris , qui , ut plures ſcriptores teſtantur , eorum litteris ſacriſque inſtitutis imbuerentur . De Etruſcorum litteris ſtudiiſque ſermo nunc inſtituendus : in quibus quam praeſtantes fuerint , his verbis diſerte teſtatur Diodorus

Siculus (1): Γράμματά τε καὶ Φυσιολογίαν ἐξεπόνησαν ἐπὶ πλεῖστον, καὶ τὰ περὶ τὴν Κεραυνοσκοπίαν μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξειργάσαντο. διὰ καὶ μέχρι τῶν νῦν χρόνων οἱ τῆς οἰκουμένης σχεδὸν ὅλης ἡγούμενοι θαυμάζουσί τε τοὺς ἄνδρας, καὶ κατὰ τὰς ἐν τοῖς κεραυνοῖς διασημείας τούτοις ἐξηγηταῖς χρῶνται. *Litteris atque cumprimis naturae cognitioni plurimum ſtudii impenderunt: fulminum obſervationi prae cunctis mortalibus ſummopere intenti; quapropter hac etiamnum aetate, totius paene orbis moderatores hos viros admirantur, iiſdemque ad interpretanda fulminum oſtenta utuntur.* Proprias litteras & dialectum, ut & proprios mores, habuiſſe Tuſcos (2), dudum etiam ante Troiana tempora, iam ſatis ſuperque conſtat. Meminit Plinius (3) ilicis, Vrbe vetuſtioris, in qua titulus aereis litteris Etruſcis ſculptus, religione arborem iam tum dignam fuiſſe ſignificabat. Cenſorinus laudat (4) rituales Etruſcorum libros, & Hiſtorias octavo eorum ſeculo ſcriptas. De Tagete, Bacchetitide & Bygoë Haruſpicinae auctoribus, de libris fulguritarum arborum, ſacrorum Acheronticorum, deque ceteris praeclaris diſciplinis & traditionibus, iam ad Tabulas XIIII. & XV. ſuperius adlatas diſſerui.

Neque vero Romani ſacros dumtaxat ritus ſacraſque caerimonias, verum etiam iura Fecialia & ſupplementa duodecim Tabularum ab Etruſcis accepere (5). Aſtronomiae ſcientia clariſſimos fuiſſe Tuſcos, ex eo coniicere poſſumus, quod caelum in ſexdecim partes diviſerunt: idque plurimum referre arbitrati ſunt, ut notat Plinius (6), ut facilius unde venirent fulmina, quove concederent, explicarent. Conſtat etiam annorum, aetatum ſive ſeculorum, & magni anni revolutionem eos obſervaſſe (7). Memorandus eſt Ianus Geminus, a Rege Numa dicatus (8), qui pacis bellique argumento colebatur, digitis ita figuratis, ut trecentorum ſexaginta quinque dierum nota, per ſignificationem anni, temporis & aevi, ſe Deum indicaret. Minime dubitandum eſt, Numam Regem omnem numerandi ſcientiam ab Etruſcis, ut alia praeclara, didiciſſe. Conſtat etiam, eum non Graecos (nullum enim cum Graecis commercium tunc fuit) ſed Tuſcos (9) ſecutum eſſe in conſtituendo anno trecentis quinquaginta quatuor diebus, eoque partiendo in duodecim menſes, obſervato non Solis, quod Graeci fecerunt, ſed Lunae curſu motuque. Id etiam perſpicue adparet ex

(1) Biblioth. Hiſt. Lib. v. pag. 219.
(2) Vide Dionyſium Halicarnaſſ. Lib. I. Cap. xxx. Strabonem Lib. v.
(3) Hiſt. Nat. Lib. xvi. Cap. xliv.
(4) De Die Natali Cap. xi. & xvii.
(5) Ex Servio in Lib. vii. Aeneid. Virgilii pag. 479.
(6) Hiſt. Nat. Lib. II. Cap. liii.
(7) Vide Cenſorinum de Die Nat. Cap. v. & Plutarchum in Sylla.
(8) Conſule Plinium Hiſt. Nat. Lib. xxxiv. Cap. vii.
(9) Vide Macrobium Saturnalior. Lib. I. Cap. xv.

ex Tuſcis nominibus Iduum & Nonarum (1), atque ex delectu imparis numeri, ex Pithagorae placitis, ut obſervat vir doctiſſimus Benedictus Averanius (2). Omnibus Idibus Iovi immolabatur a Flamine Tuſco, quod & Romani fecere: tranſactiſque novem diebus, Nonae apud Tuſcos habebantur: qui nono quolibet die Regem ſuum ſalutabant, deque ſuis negociis conſulebant (3). Quae fuerint veterum Etruſcorum notae numerales, ex eorum inſcriptis monumentis mox indicabo. Heic peropportune in lucem proferre cupiebam columellam e Tiburtino lapide, duos pedes altam, quae exhibet Solis imaginem & ſigna Zodiaci, deſcripta Etruſcis notis. Inſigne hoc monumentum exſtat Peruſiae iuxta portam Sanctae Suſannae; ſed quia hodie, temporum iniuria ac vetuſtate, eius notae Aſtronomicae, diverſae ab Etruſcis characteribus, omnino deletae fugerunt, lectorem adlego ad Felicem Ciattium, qui ſua tempeſtate eam, non tam male labefactatam, exſcripſit, protulitque inter monumenta Peruſiae Etruſcae (4). Iam in confeſſo eſt, quam eximia naturae rerum ſcientia Etruſci praecelluerint: quantum etiam Philoſophiae ſtudio, quum ex Etruria, Italicae Philoſophiae parens, Pythagoras prodierit (5).

Sed quum haec alii accuratius pertractarint, in his illuſtrandis diutius immorari haud eſt operae pretium. Conſilii mei ratio eo potiſſimum tendit, ut vetuſtiſſimas Etruſcorum litteras, eorumque poteſtatem, concinnato, quanta fieri poterit diligentia, priſco Alphabeto, ex genuinis monumentis, clariſſime adſtruam. Nulla exſtant litteris inſcripta monumenta, Aegyptiis & Phoeniciis exceptis, quae Etruſcis ſint antiquiora. Tabulae Eugubinae, aeri inſcriptae, tantam praeſeferunt vetuſtatem, ut duabus ferme aetatibus ante Troianum bellum ſcriptae credi poſſint. Hac ſiquidem tempeſtate, quum Pelaſgi maximis calamitatibus & aerumnis premerentur: terraque, penuria imbrium atque aeſtu exhauſta, nullum maturum ferret fructum, exſiccati eſſent fontes, mulierum foetus interirent, ſiti ac fame vexata armenta mortem paſſim oppeterent: quas calamitates ex Myrſilo Lesbio luculenter deſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus (6); hymni, vota preceſque conceptae ſunt, atque in iiſdem veterrimis Tabulis exſcriptae, quae ſtatis ſolemnibus conventibus canerentur a Pontifice eiuſque ſacro Collegio, queis opem Iovis Patris, & Martis plebs univerſa imploraret. Ex his Tabulis unam heic mox proferam, ex archetypo,

 charta

(1) Ibidem. Vide etiam Feſtum.
(2) In Livium Diſſertat. xxx.
(3) Ex eodem Macrobio, ibidem.
(4) In Tom. I. Peruſiae Etruſcae Lib. VI. pag. 197.
(5) Vide Clementem Alexandr. Strom. Lib. I. de quo fuſius.
(6) Antiquit. Roman. Lib. I.

charta antigraphice in eo diligenter impressa, desumtam, quam ut eruditorum gratiam inirem, mecum communicavit V. C. Franciscus Victorius Eques, omnis antiquitatis aestimator eximius. Buxeae potius Tabulae, quam aereae incidendam curavi diligenter, quia melius ita litteras archetypis simillimas repraesentari posse censui. Ea est secunda in Dempsteriano Opere Tom. I. post pag. 90. nam priorem edidit omnium primus Baldus, deinde Gruterus (1).

Neque tantum aeri, verum & in plumbeis laminis Tusci scribere consueverunt. Vnicum exemplum proferre possum ex tenui plumbea lamella, Volaterris effossa anno CIƆ.IƆ.CC.XXXII. in praediis Franceschiniis, quae reposita erat super calvariam defuncti hominis, in duo fragmenta diffracta, iniuria etiam temporis aliquantulum ita labefactata.

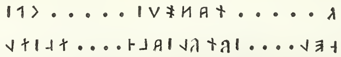

Sepulcra litteris inscripta in hoc opere frequenter occurrunt: Cineraria quoque marmorea & Vrnae fictiles cum litteris in argilla stilo sculptis. Frequenter etiam litteras Etrusci in fictilibus Vrnis pinxere vel colore rubro, vel atramento nigerrimo, quod ad hoc tempus, quasi litterae heri aut nudiustertius pictae sint, viget maxime, omniumque stupore perennat. Gemmas quoque anulares ornarunt epigraphe, ut sequentes Tabulae ostendunt. Insignem eburneam tesseram, Etruscis litteris inscriptam, haud fas est praeterire, quam e Museo Gervasonio depromsit, primusque edidit, atque oppido erudite interpretatus est V. C. Annibal de Abbatibus Oliverius (2). Simulacra Deorum tum aerea, tum marmorea, litteris Etruscis exarata, habes apud Dempsterum & in hoc Museo Etrusco. Inscriptiones cum in femore & cruribus, tum etiam in vestibus sculptae. Id potissimum ab Aegyptiis didicisse Etruscos censet Bonarrotius (3). Memorat enim Herodotus (4), in antiquo Sesostris simulacro in Ionia, ex altero ad alterum humerum scriptas extitisse sacras litteras Aegyptias in haec verba: *Hanc ego regionem meis obtinui humeris*. Cicero in Verrina v. laudat Apollinis signum, in cuius femore litteris argenteis nomen scriptum erat, ut puto illi persimile, quod superius in Tabula XXXII. exhibuimus. Iam illud etiam pervulgatum, quod Beatus Ioannes in di-

(1) Vide pag. CXLII.
(2) In Explicatione ad Monumenta Pelasgica, in Tabula in fine Fig. v.
(3) Ad Monumenta addita Dempstero §. XLVII.
(4) Lib. II. quem vide.

divina Apocalypſi Dei imaginem pingens, ait (1): *Et habet in veſtimento & in femore ſuo ſcriptum:* REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTIVM.

Ad ſcribendi rationem quod adtinet, illud notandum eſt, Etruſcos ſcripturam & verſus, ad dextro latere inchoatos, in laevum duxiſſe, exemplo Phoenicum aliarumque Orientis gentium, & cumprimis Aegyptiorum, a quibus multa didicere; quos ita verſus exaraſſe, docet Herodotus (2). Exſtant (pauciſſima tamen) monumenta Etruſcae gentis, quae ſive artificum oſcitantia, ſive aliquo alio caſu, id acciderit, non ſemper eos ita ſcriptitaſſe oſtendunt; ſed haec, ut monebam, pauciſſima exempla ſunt: neque obſtant, quominus adfirmemus Etruſcos perpetuo a dextra in laevam litteras exaraſſe. Litterarum quoque figura identidem in ſcripturis aliquantulum variat: quod & a Graecis atque etiam a Romanis, proindeque ab univerſis nationibus in ſingulis aetatibus factitatum fuiſſe exploratum eſt; ſed ſi ſingulae litterae, probe ac diligenter ex archetypis characteribus exſcriptae, in ſuas ſpecies accurate redigantur, omnes difficultates cito evaneſcunt. Id feliciter factum eſt noſtra aetate cura & ſtudio primum celeberrimi noſtri Coryphei Philippi Senatoris Bonarrotii: deinde ingenio perſpicaciſſimo immortalis viri Ludovici Bourguetii: quo auſpice, quantum profecerimus in cognitione Etruſcae ac Pelaſgicae linguae, iam uno omnium ore, aeternaque commendatione ubique praedicatur. Lubet in hac ſparta meam quoque qualemcumque operam ponere, atque experiri ingenium meum, licet ſentiam quam ſit exiguum & imbecille.

Igitur in manus capiamus priſcum Graecorum Alphabetum; nam Phoeniciis & Graecis litteris vetuſtiſſimis, quales in Sigeo lapide apud eruditiſſimum Edmundum Chishull, ſcriptae occurrunt, admodum ſimiles ſunt Tuſcorum litterae.

I. A. Primum, ut ordine procedam, *Alpha* Graecorum, ſive A Latinorum, ita a Tuſcis ſcribitur. 𐌀 . 𐌀 . 𐌀 . A . 𐌀 . Quod haec littera, A ſonet, ipſa Etruſcorum Deorum Heroumque propria nomina oſtendunt, quae litterarum poteſtatem clariſſime evincunt: & quum ſcripta ſint iuxta eorum imagines, nullum dubitandi locum relinquunt. Minervae nomen quater ſcriptum eſt in pateris ſacrificalibus, quae apud Dempſterum adferuntur, nimirum in Tab. 1I. IV. V. & VI. in queis omnibus A eodem modo ſcripta occurrit. 𐌀𐌅𐌓𐌍𐌄𐌌 : 𐌀𐌅𐌓𐌍𐌄𐌌 : 𐌀𐌅𐌓𐌄𐌍𐌄𐌌 : 𐌀𐌅𐌓𐌄𐌍𐌄𐌌 . nimirum *Menrva : Menerva*. Quamvis in ſingulis admodum variet figura quatuor litterarum, non variat tamen 𐌀. Neque etiam nos

(1) Cap. XVIIII. verſ. 16.

(2) Lib. 1I.

nos dubitare ſinit de huius litterae poteſtate Apollinis nomen, quod legitur in duabus pateris: ita enim duobus modis ſcriptum eſt, primum in Tab. III. litteris a dextra ad ſiniſtram, ᴀᴘᴠʟᴠ: *Apulu*, quod ſcalptoris oſcitantiam arguit; nam Bacchi & Mercurii nomina e contrario, more Tuſcis uſitatiore, exarata ſunt. In altera patera in Tabula IV. ita legitur ʟᴠ1ᴀ. hoc eſt *Apul* inverſo *lambda*: quod etiam non raro feciſſe Tuſcos in ſcribendis reliquis litteris, liquet ex compluribus inſcriptionibus; quare id ſcribendi genus inuſitatum docti viri non advertentes, rem difficillimam eſſe cenſuere legere Etruſcos characteres. His addendum, Caſtoris nomen, ita inſcriptum in patera Tabula VII. apud eumdem Dempſterum: ᴚᴠᴛꙅᴀꓘ, id eſt *Kaſtur*. Adde etiam, ſi vis, nomen Deae Ankariae, quod inſcriptum in duobus pateris fictilibus a me adlatis in Tabula XII. & XIII. iam explicavi.

* ʙ. Ita ſcriptum non obſervatur, niſi ſemel in Tab. XCII. penes Dempſterum. Exſcriptorem erraſſe puto; numquam enim in titulis Etruſcorum, quos αὐτόπτης exſcripſi diligenter, ʙ obſervavi. In Tabula Eugubina, quam mox ſubiiciam, ſaepius occurrit ꓷ, ſemel ꓭ. Bonarrotius incertus pendet utrum valeat ᴅ, an vero ᴏ diverſimode pronuntiatum. Huc facit ᴄ. ʙɪʟɪᴏꜱ in columna roſtrata, poſt ducentos & amplius annos ᴄ. ᴅᴠɪʟɪᴠꜱ adpellatus: item *duellum*, *duellona*, quae Etruſcorum voces cenſentur, factum *bellum*, *Bellona*. Perſpicuum eſt, deeſſe in antiquiſſimo Etruſcorum Alphabeto ʙ. quemadmodum etiam defuit in Alphabeto Graecorum vetuſtiſſimo, cuius loco Tuſci 1 nempe ᴘ vel potius ꟻ conſonanti ᴠ, uti potuerunt.

* Γ *Gamma* quoque deeſt in Alphabeto Etruſco. Cl. Bourguettius unicum huius litterae exemplum ſe reperiſſe, inſculptamque hanc litteram, Hebraico ductu ac more, adfirmat in titulo cinerariae Vrnae penes Dempſterum Tabula LXXXIV. num. ɪᴠ. ᴀᴇꞔɪᴀʟɪꙅꙅᴀ. ᴀᴇɢɪᴀʟɪꜱꜱᴀ. Mihi vero, qui hoc operculum Vrnae emortualis, apud Bonarrotios exſtans, conſului, potius videtur ꞔ, nimirum ꜱ inverſum. Vnicum exemplum, & ut in veteri proverbio, unica hirundo ver non facit, non ſufficit, ut adfirmemus ɢ fuiſſe in uſu apud veteres Tuſcos. Loco ɢ arbitror uſos eſſe ꓘ *Kappa*: idque ex multis coniicio, praeſertim vero ex aſſe Etruſco apud Dempſterum Tabula LIX. num. ɪᴠ. in quo ſcriptum eſt ɪᴎɪƆᴠꓘɪ. hoc eſt *Ikuvini*: pertinetque, ut creditur, ad *Iguvinos*, ſive, ut nunc dicimus, *Eugubinos*. Adſimile ſaepe occurrit in Tabulis Eugubinis tum Etruſce tum Latine ſcriptis ᴀᴎɪƆᴠꓘɪɪ ꟼ1ᴀᴛᴠᴛ. *tutaper ikuvina*, hoc eſt *per totam iuventutem*. Veteres quoque

La-

Latini c pro g usi sunt, dixeruntque MACESTRATOS. CARTACINIENSIS. CERENS. COCNATOS. ERCO. pro MAGISTRATVS. CARTHAGINIENSIS. GERENS. COGNATOS. ERGO, ut in columna rostrata.

* D quoque, ut etiam observat Bonarrotius, desideratur in Tuscorum Alphabeto. Bourguettius in quodam operculo Vrnae cinerariae apud Bonarrotios, se detexisse gloriatur hanc litteram apud Tuscos: scriptumque in eo adfirmat ΑꟼΜΑꓷ, *damra*, quae vox explicatur, *uxor*. Suspicor tamen τὸ ꓷ sculptum pro ꟼ, nimirum R de qua dicemus; siquidem superne & inferne est hasta protracta, quae fabrilia & quidem levia errata non curanda sunt. Sed expectandum censeo, dum alia effodiantur Etruscorum monumenta, ut id clarius confirmetur; non enim puto viris doctis sufficere posse unicum exemplum. Loco D, ut reor, usi sunt + +, nempe T. Haud est difficillimum ex ipsa quoque Tuscorum scriptura exempla proferre. In compluribus assibus seu nummis penes Fabrettum, Fontaninum & Dempsterum scriptum est ƎꟼƎ+V+, nempe *Tutere*: quae vox *Tutertum*, sive *Tudertum* significare creditur. Ita etiam factum a Pelasgis videmus in Tabulis Eugubinis, & in assibus sive ponderibus mox adferendis in Tabula CXCVII. & CXCVIII. in quibus scriptum HAT. nempe HATRIA vel HATRIENSES, pro *Hadria*, *Hadrienses*. Prisci quoque Latini *aput* & *set*, pro *apud*, *sed*, aliaque huiusmodi dixerunt.

II. E. In scribenda hac littera nihil ferme differunt Tusci a Graecis: idque perspicuum est ex Inscriptione Sigea & Deliaca, quamvis modo erectam, modo inclinatam, cruraque tridentis vel recta vel obliqua in hunc modum faciant Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. Quod vero haec littera absque dubio sit *Epsilon* Graecorum & Latinorum E, manifeste adparet ex nomine Minervae, quod supra vidimus, quo modo ab Etruscis quater scriptum fuerit. Adparet etiam in nomine Herculis, quod ita bis scriptum in pateris occurrit apud Dempsterum Tab. II. & VI. Ǝ⅃ⅭꟼƎB. & BEꓷKOLE, *Herkle*. Alia etiam suppetunt evidentissima exempla ex Tab. VII. nam iuxta caput Meleagri scriptum est ƎꟼꓘA⅃ƎM. *Melakre*: iuxta caput Pollucis ƎꓘV+⅃Vꟼ. *Pultuke*: prope imaginem Menelai Ǝ⅃ИƎM. *Menle*. Nolo etiam aliud praeterire exemplum e patera relata in Tabula XCI. penes Dempsterum; nam supra imagines Pelei & Thetidis scriptum est Ǝ⅃Ǝꟼ *Pele*. ƧIOƎO *Thethis*, vel *Tetis*, pro *Peleus*, *Thetis*, cuius nota est fabula ex Hygino.

* Z non reperitur inter Etruscos characteres. Plinius additam Graeco Alphabeto a Simonide Melico adfirmat, ut videtur, post

poſt Troianum bellum (1). Tuſcis ST eumdem ſonum Z reddidit.

III. ⊟. Loco adſpiratae H, uſi ſunt ⊟ Etruſci, ut colligimus ex Herculis nomine iuxta eius imaginem ſcripto, ac ſuperius relato ex pateris editis a Dempſtero in Tabula II. & VI. Variat frequenter eius figura in monumentis Etruſcis. In patera apud Dempſterum Tabula V. ſculptus eſt Perſeus cum Minerva, quae Gorgonem, confoſſo eius capite, haſta interficit. Etruſcorum fabulis, uti ex hac ſculptura arguere poſſumus, pervulgatum fuit, Gorgonem non a Perſeo, ſed a Minerva interemtam fuiſſe: caput vero Perſeum obtruncaſſe, atque in pera recondidiſſe. Iuxta Perſei caput ſcriptum eſt ƎMᑫƎ⊞. Forſitan prior littera eſt adſpirata H, ut dicat *Herme*; ita enim adpellatur a Graecis Mercurius; quaſi Perſeus, Mercurialibus armis indutus, alter Mercurius fuerit: ni tamen M ſit inverſa, & legendum ſit *Herſe*, ideſt *Perſeus*. Accuratius iterum inſcipienda eſt eadem patera, quae exſtat Peruſiae in Muſeo Comitum Anſideorum, utrum ductus extimi pilei Perſei occupet ᒣ, ita ut ſcriptum ſit ƎMᑫƎ⊟ᒣ, id eſt *Pherſe*. In nomine Caſtoris ᑫv†ꝫAꓘ, inſcripto in patera Tabula VII. apud Dempſterum, ꝫ quodammodo referre videtur ᴣ inverſam & iacentem, adeoque in nomine Perſei potius erit S iacens, quam M.

IV. ⊙ ○ utroque modo cum puncto & ſine puncto in centro ſcripta frequenter invenitur in priſca Tuſcorum ſcriptura. Inter quatuor litteras, a Palamede adiectas Graecorum vetuſtiſſimo Alphabeto, a Plinio (2) recenſetur ⊙, quae etiam apud Etruſcos valet TH, ut notat Bourguettius. Bonarrotius dubitat; ſaepius enim notat occurrere in Tuſcorum inſcriptis monumentis I⊙ꟼAᒧ. aliterque ſine puncto IOꟼAᒧ. quaſi diverſo ſono pronunciandum. Sed videtur legendum LARTHI. nullaque difficultas eſſe poteſt, quum ſignificet *Larti*, *Larthi* poſitum eſſe ſepulcrum: quas voces Etruſcas eſſe omnes antiqui ſcriptores teſtantur. Exemplum poteſtatis huius litterae ſuppeditat patera Etruſca penes Dempſterum Tabula XCI. in qua ſupra imaginem Thetidis ſcriptum eſt ꙅIOƎO. hoc eſt TETHIS, ut Bourguettius interpretatur. In baſi ſimulacrorum, quae Iunonem & Venerem, ſeu potius Nortiam Deam exhibent, ut ſupra adnotavimus, ſcriptum eſt AИAO. hoc eſt *Thana*; videlicet *Dea*, *Diva*. Graecis Θέαινα. Igitur a Tuſcorum Alphabeto removenda non eſt littera ⊙ ○, quamvis antiquiori ac primigenio Alphabeto ſerius additam facile crediderim. Quod vero adtinet ad propriam huius litterae ⊙ ○ poteſtatem, credo, utramque

& T

(1) Lib. VII. Cap. LVI.

(2) Ibidem.

& T & TH apud Etruſcos & Pelaſgos habuiſſe promiſcue : ecce exemplum , quod mihi nunc occurrit in Eugubina Tabula , quae eſt prima in Dempſteriano Opere. Legitur in linea 20. VΘIƆVYAV7 ideſt *purtuſitu* , ſeu *purtuvitu* : & in linea 22. pro ⊙ ponitur ꟷ. ita enim ſcriptum V⊣IƆVYAV7 . In eadem Tab. I. linea 1. ſcriptum eſt ⊣ИVAЯAƎ . *erarunt* ; at in Tabula IV. linea 23. idem verbum ita ſcriptum eſt ⊣ИV⊖ЯAƎ . quaſi ⊖ valeat duo ⊜ inter ſe complexa ; ſed aliquid etiam Tuſcis quadratariis tribuendum eſt ; nam errata fabrilia fere in omnibus inſcriptionibus cum Graecorum, tum Romanorum pervetuſtis occurrunt. Certe frequentius ○ ⊙ pro T & TH ſcribuntur : eademque littera frequenter praecedit, & coniuncta cum ✝ , id eſt T , cernitur . Saepe etiam multa verba in ⊙ & ✝ deſinunt.

V. 1. Minime dubitandum eſt, Etruſcos ita I ut Graecos *Iota*, & ut Latinos I ſcripſiſſe , nulla variatione aut mutatione facta. Id adſtruitur ex adlato nomine ƧIOƎ⊙ *Thetis* , ut in patera nuper deſcripta. Adferri etiam in exemplum poteſt Iunonis nomen ab Etruſcis uſurpatum , quod legitur in patera relata in Tab. II. Dempſteriani Operis , nempe ƧIAƎ , *Eris* : quod nomen , ut notat Bonarrotius (1), redolet aliquid Graecae originis ; nam apud Graecos Iuno Ηρα , *Hera* vocatur. Occurrit etiam I in nomine Aeternitatis ſeu Nemeſis , quae conſecrat Herculem , ut videre eſt in eadem patera , ita inſcriptum , ƧIO⊣ , *Etis* , unde Latinis *aetas* (2). Praetereo Etruſca nomina fere ſimilia Iovis & Bacchi ЯИI✝. *Tina*. ЯIИI✝. *Tinia*, hoc eſt *Tonans* , ut explicat Bourguettius. Poteſt etiam hoc cognomentum , Iovi & Baccho ab Etruſcis datum , oriri , uti & multa Tuſca vocabula a Graecis originem habent , a τίω ſeu τίνυμαι, hoc eſt *ulciſcor* , *vindico* , *punio* ; nam Tuſci Deos , quibus fulmina adtribuere , praecipue vero Iovem & Bacchum , *ultores* , *vindices* , ut opinor , vocarunt : vel etiam illud cognomen deduci poteſt a τινάσσω , *concutio* , *vibro* , *iaculo* : adeoque TINA , TINIA , *concuſſor* , *fulminator* reddi poteſt .

VI. ꓘ habetur pro K, *Kappa* : ita occurrit ſcriptum in monumentis Etruſcis . In pronunciatione ſonum & poteſtatem habuit C Latinorum : idque argui poteſt ex nominibus Deorum Herculis, Caſtoris & Pollucis , quae ſculpta ſunt prope eorum imagines in pateris , ut paullo ante obſervavi . Figura huius litterae primaeva ac primigenia eſt ꓘ ; ſed videtur interdum variaſſe figuram apud Etruſcos : quod factum puto , vel ornatus gratia , ex varietate multiplicis figurae characterum reſultantis ; vel quia interdum > > diverſo

 ſono

(1) Ad Monum. add. Dempſt. §. 11I. pag. 10. (2) Ibidem §. XIII. Vide ſuperius pag. 199.

ſono pronuntiari debebant, vel magis leni, vel magis aſpero. Siquidem aliquando ꓘ deeſt haſta ı; quia in ſcribendo ſemper id quod maioris facilitatis & commodi eſt inquiritur curaturve: ideoque haſta praetermiſſa, fecere ɔ >. quae valent K. Id evidenter adparet in nomine Herculis bis ſcripto in Tab. II. & VI. apud Dempſterum, priore in loco ƎꓶƆꟼƎB, ſecundo retrogradis litteris BEDKOLE: ideoque ex ɔ > ſine haſta, C Latini fecerunt. Loco G eamdem litteram adhibitam, ſuperius quoque adnotavimus in voce IИIƎVꓘI *Iku-vini*. Vmbris quoque K pro C & G inſervit.

VII. ꓶ ita Etruſci Graecorum *Lambda* exararunt, inverſa Λ Graeci forma. Erectum crus Etruſci ꓶ, per planum Latini L extenderunt. Quod igitur valeat L, manifeſtum eſt ex nominibus Herculis, Apollinis, Meleagri, Menelai & Pelei, quae in pateris, apud Dempſterum iam indicatis, leguntur. Aliquando huius litterae ꓶ crus adeo eminet, ut V referre videatur, ut in patera apud Dempſterum Tabula IV. quare ſedulo diligentia adhibenda eſt in diſtinguendo ꓶ ab V. quum maxima inter utramque figuram non raro intercedat ſimilitudo. Non raro etiam adverſa facie ſcribitur hoc modo L.

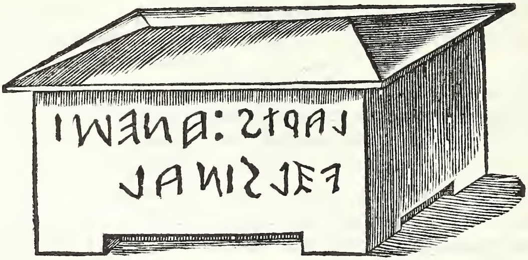

VIII. M eſt M. Quamvis Etruſci diverſimode ita figurarint M. M. M. M. M. M. tamen ſemper eumdem ſonum habet M, non ſecus ac apud Graecos & Latinos. Id perſpicuum eſt ex nominibus Deorum inſcriptis in pateris iuxta eorum imagines, quemadmodum in nomine Minervae, Menelai & Meleagri in Tab. II. IV. V. & VI. apud Dempſterum. Interdum etiam inverſa figura W ſcriptum occurrit; ut in adlato marmoreo Cinerario, quod exſtat Cortonae in Muſeo Academicorum Etruſcorum. Defuncti nomen ita interpretandum videtur: *Larts*, vel *Lartis Hnemi Velſinal*. hoc eſt *Felſinal*, ſeu *Felſinatis:* unde Bononiae Etruſcum nomen.

VIIII.

VIIII. И est N. De И Etruscorum eadem dici possunt, quae de M. Quater in nomine Minervae, semel in Menelai nomine occurrit. Interdum И. И. Ч. Ч. И. И. linea in medio, quae duas hastas iungit, vel ab imo vel a medio, vel superne adsurgit. Semper tamen est N. nec sonum variat, licet aliquantulum variet figuram.

* Ξ. sive CS ab Etruscis excogitatam censet Bourguettius; duplices namque litteras habuisse atque invenisse Etruscos observat. Huius litterae exemplum indicat in Gemma Etruscis litteris inscripta, quam nos infra in Tabula CXCVIIII. exhibemus. Sculpti sunt Salii Sacerdotes ancilia in pertica suspensa gestantes & ostentantes. Ita enim ꞔ duo C superpositi utroque contrario modo, quasi efficiant CS simul coniunctum. Censet Bourguettius scriptum esse X. APVTVX ALXE. *Clypeorum ostentatio*.

* O carent Etrusci; siquidem loco O usi sunt V, ut factum videmus in nomine Apollinis, quod duobus in locis scribitur cum V, nimirum VꓘV1A *Apulu*, & ꓶV1A *Apul*, pro *Apulu* & *Apul*. Item in nominibus Castoris; scriptum est enim ꟼVꓕƧAꓘ *Kastur*. & Pollucis ƎꓘVꓕꓘV1 *Pultuke*. Iurantes dicebant *Aedepol*, per aedem Pollucis: feminae vero *Ecastor* vel *Aedecastor*: de qua iurandi consuetudine vide Gellium Lib. XI. Cap. VI. Vnicum O exstare exemplum forsitan aliquis censebit in Tabula VI. apud Dempsterum, in qua sculpta est Minerva alata, opem ferens Herculi hydram tricipitem interficienti; ita enim nomen Herculis exaratum litteris retrogradis ƎꓶOꓘꓷƎꓭ *Herkole*. Verum unicum in tot Etruscorum inscriptionibus exemplum non me movet; quamvis eo non caruisse vetustissimam Graecorum scripturam constet, auctoritate lapidis Sigei & inscriptionis Deliacae. Pictorem potius errasse puto in describendo Herculis nomine in eadem patera expresso: erroris que causa, ut arbitror, fuit, quia inter K & L forsitan adest in archetypo, uti etiam in aliis observavi, aliquod foramen, vel aeris vitio, vel fortuito casu eo in loco inductum. Vtcumque res se se habeat, nisi certiora in posterum habeamus documenta, per me O in praesenti non erit in Tuscorum Alphabeto. Tusci dixere dubio procul HERKLE, quod ex altera patera edita in Tabula II. evincitur. Accedit etiam, quod Latini iurantes *Hercle* dicebant. Ea vero littera O, quae frequenter occurrit in Etruscis scripturis, est TH, vel etiam T sono forsitan diverso a ✝ idest T pronunciata, de qua mox dicam. Et quia Tusci O carebant; ideo parum curarunt punctum addere in centro O; quare passim O ⊙ ita scribitur, reddique debet TH, vel T, si mavis non adspiratum, ut supra observavimus.

X. ⅂ est Γ Π Graecorum. Quod Etrusci hac littera ⅂. ⅂. ⅂. ⅂. capite modo angulari, modo rotundo, modo magis vel minus inclinato, pro P usi sint, haud relictus est dubitandi locus. Quater in Deorum nominibus eodem modo constanter expressus cernitur, nimirum in nomine Apollinis in Tabula III. & IV. apud Dempsterum, in Tabula VII. in nomine Pollucis ƎꓘVꓕV⅃V⅂ *Tultuke*, & in Tabula XCI. in nomine Pelei Ǝ⅃Ǝ⅂ *Pele*. Hinc Latini prisci suum Γ P efformasse videntur: postea crus in semicirculum ductum, efformavit P. In Sigeo lapide, Graecorum Π, ita effictum ⅂ Γ videmus.

XI. ◁ est R. Complura habemus ex Etruscis pateris exempla, quae proculdubio hanc litteram, apud Etruscos ita efformatam, ◁. ◁. ◁. ▷. evidenter indicant, ac proinde pro R sumendam esse. Id adparet in nomine Iunonis, quae ab Etruscis dicta est ƧI◁Ǝ *Eris*, fere ut apud Graecos Ηρα. Clarius vero huius litterae potestas adparet ex nomine Herculis bis scripto in pateris Etruscis Ǝ⅃Ɔ◁ƎB: quater etiam ex nomine Minervae in Dempsterianis Tabulis II. IV. V. VI. & in alia superius edita Tab. LXXXVI. quae referre supervacaneum est. Occurrit etiam in nomine Castoris & Meleagri Tab. VII. ◁VꓕƧAꓘ *Kastur* & Ǝ◁ꓘA⅃ƎM *Melakre*. Haec quoque littera interdum inversa occurrit, ut in Vrna apud Dempsterum Tab. LXXXII. num. II. ▷IƎꓕVN. Liquet igitur, Etruscos scripsisse ◁ quasi D Latinorum inversum. Saepenumero etiam eadem littera caudata occurrit hoc modo ◁ : nec dumtaxat triangulus totam hastam complectitur, verum etiam semicirculus, hac figura ◁ ◁. praesertim in Tabulis Eugubinis. Aliquando etiam ◁ ita sculptus est, ut R Latinorum inverso admodum simile sit: vel hasta nimirum superne & inferne sic eminet ◁: tamen pro ◁. ◁. ◁. semper accipe. Huc pertinent, quae notat multae lectionis summique ingenii vir Matthaeus Aegyptius in explicatione S. C. Romanorum de Bacchanalibus, quae, ut ab eo scripta sunt, referre libet (1). „ ARF pro ADF; nam R pro D saepissime apud veteres. „ Sic inferius (*in eadem Tabula S. C.*) ARFVISE, pro *adfuisse*, „ ARVORSVM, pro *advorsum*. In lapide apud Gruterum (2) legitur „ ARVORSARIVS, pro *adversarius*. Sic olim dictum ARVOCATVS, „ ARFINES, ARVOLARE, pro *advocatus*, *adfines*, *advolare*. Hinc „ ab AVRIS factum est *audio* (3): & conversa ratione pro AVDI- „ CVLAS dicimus *auriculas*, & MERIDIEM, pro *medio die*: itaque „ olim scriptum FEDETRIO, pro *Feretrio* (4). Certe inversum ◁ „ Etru-

(1) Pag. 148. & 149.
(2) Pag. DVII.
(3) Lactant. Cap. VII. de Opificio Dei.
(4) Varro Lib. V. L. L. Vel. Longus de Orth.

„ Etruſcis , Romanorum finitimis , ſonabat R , ut ex vetuſtiſſimis „ monumentis merito ſuſpicatur Cl. Philippus Bonarroti , in Ad- „ ditamentis ad Etruriam Regalem Dempſteri , *pag.* 22. Veriſimile „ eſt igitur , rudi adhuc Lingua Latina , priſcos illos pronuntiaſſe „ *arvocatus* , ſcripſiſſe AꓷVOCATVS : poſt R vero litteram ab Appio „ Claudio Craſſo inventam (1) , qui Coſ. cum Camillo A. V. CCCCV. „ ſcriptum fuiſſe ARVOCATVS ; ac tandem , abiecta canina littera , „ reditum ad imaginem priſci characteris , & dulcioris ſoni gra- „ tia ſcriptum pronuntiatumque fuiſſe ADVOCATVS . Horum igno- „ ratione , ut puto , Heſychius ait , Tyrrhenos pro ΡΕΑ dixiſſe „ ΔΕΑ (2) ; nam ◁ . ▽ . Etruſcorum , figura quidem accedebat ad Δ , „ pronunciatione vero erat ipſum Graecorum Ρ . Exarabant igitur „ ΔΕΑ , efferebant ΡΕΑ . Et hinc , nec mirum , in veteribus Crotonia- „ tarum quibuſdam nummis Ρ , ſecundam litteram ſyllabae ϘΡΟ , „ ſculptum eſſe veluti caudatum ᚹ . Rem doctioribus examinan- „ dam relinquo ; nam & in his nummis non ſine laude verſari „ quandoque poſſunt .

XII. ƨ . Etruſcis eſt S. quae vel imitatur Graecorum inverſum *Sigma* ƻ , vel S Romanorum , qui a Tuſcis hanc quoque litteram accepiſſe videntur . Illud etiam de figura huius litterae notandum , quod interdum ita efformata eſt , ut Z referat : cuius haec ſunt exempla apud Dempſterum Tab. LXXXIII. num. VI. ſcriptum eſt ita ΑƨΙ⅃Α, videlicet *cymba* , *urna* : at num. III. ΑƧΙΗΑΊV. & in Tabula LXXXIV. num. III. ΑƨΙ⅃Α . In operculo ibidem adlato num. IV. in quo Bourguettius G putat ſe reperiſſe , ς apud Etruſcos , ſcriptum videtur non AEGIALISSA , ſed ΑΕϚΙΑLΙSƨΑ . hoc eſt ΑΕϚΙ ΑLΙSƨΑ . litteris inverſis . Interdum etiam SS geminatur , quod rariſſime , vel numquam accidere aliis litteris videmus . Exempla habemus in Vrnis editis in Dempſteriano Opere alterum in Tabula LXVIII. num. I. ubi ΝΑ⅃Ͻ : ƨƨΙΝΑΜ *Maniſſ : klan* . quaſi *Manibus deflendis* ; nam Manium Deorum nomen ab Etruſcis : alterum in Tab. LXXXIII. num. VII. ΙΝΙΥƨƨƎ⅃ : O⅃ . forſitan *Lartis Leſſtini* , ſeu *Leſtini* . Forſitan veteres Etruſci ƨƨ geminabant in vocibus , ut nos hodie in patrio ſermone facimus , quum S maiori ſibilo pronuntiare oportebat . Quod vero ƨ ab Etruſcis pro S adhibita ſit , indicat nomen Caſtoris ſcriptum in patera Etruſca apud Dempſterum Tab. VII. in qua iuxta eius imaginem legitur ꓷVꓕƻΑꓘ . *Kaſtur* . Indicat etiam nomen Thetidis ſcriptum in patera Tabula XCI. ƨΙΟƎΟ *Thetis* . Praetereo alia exempla in Ta-

(1) Dempſterum de Etrur. Reg. Lib. I. Cap. I.

(2) Citatus a Clariſſ. Editore Dempſteri Tom. I. pag. 91.

Tabula I. II. III. apud eumdem Dempſterum, Deorum imaginibus adſcripta.

XIII. ✝ eſt T. Aliter quoque ſculptum cernitur in antiquis Tuſcorum monumentis in hunc modum ✝ . ✝ . ✝ . Y . Y . ⊦ . ⊣ . eumdem tamen, ut apud Graecos & apud Latinos T, ſonum & poteſtatem habet. Diligenter expendenda eſt huius litterae figura, quia interdum ſi crus haſtae adnexum diffunditur & valde diſpeſcitur hoc modo Y Y, facile eſſe poterit non T, ſed V. Ex quibus perſpicuum eſt, quanta diligentia adhibenda ſit in exſcribendis Etruſcis Inſcriptionibus; quia ex minima varietate, probe & accurate non obſervata, poſſunt facile perſimiles litterae confundi. Aperte T poteſtatem indicant Caſtoris & Pollucis nomina, ſcripta iuxta eorum imagines in patera edita apud Dempſterum Tabula VII. ꓷV✝ƧAꓘ *Kaſtur*, ƎꓘV✝ꓘVꓶ *Pultuke*. Indicant etiam aſſes ſive pondera in Tabula LX. Dempſteriana, in quibus ſcriptum eſt ƎꓷƎ✝V✝ *Tutere*, & ad *Tudertum* pertinere cenſentur. Haec littera, ut dixi, variis figuris ſcribitur ab Etruſcis: frequentius tamen ita ✝ . ✝, vel hoc modo ✝ . ✝ : non raro etiam, ut videre eſt in Tabulis Eugubinis, ita occurrit Y . Y . & ⊣ . ⊦ . Quod vero Y ſit idem ac ✝ . exempla profero ex Tabula III. verſ. 10. in quo ſcriptum ꓷVYꓷƎ8ꓤA . *arſertur* : & in Tabula V. verſ. 16. ꓷVYꓷƎ8ꓤA . *arſertur*. In Tabula I. verſ. 5. VYIƎƆꓤA . *arveitu* : & in Tabula IV. verſ. 6. V✝IƎƆꓤA . atque ita paſſim. Pro *Delta* Δ Graecorum, ſeu D Latinorum mihi inſerviſſe videtur Vmbris, Pelaſgis & Etruſcis. Hanc quoque litteram geminatam ſuſpicor, atque ita deſcriptam unica figura ✱ ✱, quae non raro occurrit in compluribus Etruſcis Inſcriptionibus.

XIIII. V eſt V vocalis. De huius litterae figura & poteſtate nullus ambigendi relictus eſt locus. Quamvis enim alterum crus interdum parum emineat aut adſurgat, hoc modo V V, vel in medio haſtae adſurgat, in hunc modum Y Y. interdum etiam ita quaſi aequet alterum cornu V V. abſque dubio pro V accipiendum eſt. Id perſpicue liquet ex nomine Apollinis bis ſcripto, AᒥVᒪV. *Apulu*. & ᒪVꓶA *Apul* in Tabulis Dempſterianis Tabula III. & IV. & Tabula VII. in nomine ꓷV✝ƧAꓘ *Kaſtur* & ƎꓘY✝ꓘYꓶ *Pultuke*, hoc eſt Caſtoris & Pollucis. Notandum etiam, quod interdum inverſa figura exhibetur, ut in aſſibus ſive monetis, in quibus ſcriptum eſt ƎꓷƎ✝V✝ . vel ƎꓷƎ✝V✝ . *Tutere*, ut in Dempſteriana Tabula LX. & in nomine Apollinis in Tabula IV.

At V conſonans alio modo ſcribitur ab Etruſcis, nimirum duplici ſchemate: alterum in hunc modum ꟻ . ꟻ . ꟻ . ꟻ . ꟻ . ^

quaſi

quaſi geminum v inverſum contineat : alterum vero ita ſcribitur ɔ . ɔ . ɔ . ɔ . vel etiam inverſum ɛ & ꟻ : ſemper enim v conſonans ita pronunciari debet , ut aſpero ſono aliquantulum F Latinorum quodammodo retineat , ac proinde exprimat digamma Aeolicum , quod occurrit etiam in Inſcriptione Deliaca : quo pariter uſi ſunt conſecutis temporibus veteres Latini pro v conſonanti . In marmore Tiburtino, quod adfert Gruterus (1) & Fabrettus (2), de Imperatore Claudio legitur, quod quum eſſet CENSOR . P. P. AVCTIS. POPVLI . ROMANI FINIBVS . POMERIVM AMPLIAꟻIT . TERMINAꟻITQ. At Cl. Ficoronius (3), iterum invento hoc lapide, exſcripſit POMERIVM AMPLIAꟻIT . TERMINAꟻITQ. quod veriſimilius videtur.

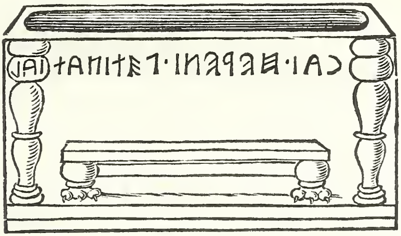

In hac quoque fictilis Vrnae inſcriptione, quae Florentiae exſtat in Muſeo Nobilium Cerretaniorum , videmus aliter ꟻ ſcriptum eſſe. Titulus vero, nigerrimo atramento ſcriptus, forſitan ita explicari poteſt : *Kai Hvrvni Petinatis :* & forte Herenniam familiam ex Etruria ortam eſſe, hinc diſcimus. Huius igitur litterae ꟻ ꟻ poteſtatem apud Tuſcos perſpicue oſtendit nomen Minervae inſcriptum pateris adlatis apud Dempſterum Tab. II. IV. V. & VI. in quibus v in MINERVA, ſcriptum eſt variis ſchematibus , [illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible] . In Tabula Eugubina, quae eſt II. apud Dempſterum verſ. 21. legitur [illegible] . hoc eſt IUVEPATRE . quod exponitur IOVIS PATER . & verſ. 23. 28. & 29. [illegible] *tutaper iiuvina :* id eſt *totam per iuventutem :* at in Tabula Eugubina, Latinis litteris ſcripta , quae eſt VI. apud Dempſterum , pluribus in locis legitur TOTAPER IOVINA ; quare manifeſtum eſt ꟻ ꟻ ꟻ & ɔ aliaſque litteras his ſimiles, eiuſdemque claſſis, & , ut ita dicam , coloniae, eſſe v conſonans.

XV.

(1) Pag. CXCVI. 4.
(2) Inſcript. ant. Cap. X. num. 445.
(3) In Diſſertat. de Bulla aurea nobilium puerorum &c. pag. 68.

XV. Huic adfinis eſt 8 & ≎ littera, quae mihi compoſita videtur ex duplici v v. quorum alterum, ſi cum altero componatur hoc modo ◇ ◇, & interſecetur ⊖ ≎, ſonum aſperum duplo maiorem reddet, ut Φ *Phi* Graecorum, & Latinorum F exprimat. Germanis W ſonat F. In Tabula III. Eugubina apud Dempſterum verſ. 6. ſcriptum eſt VƎꟼИAƧ. *ſakreu;* in IV. vero verſ. 65. 8ƎꟼИAƧ. *ſakref*. Si quis etiam bene animadvertat 8 ≎ Etruſcorum, probe refert Φ Graecorum, ſi haſtam non perpendicularem, ſed tranſverſam & diagonalem obſerves, ⊖ in hunc modum. Certe apud Etruſcos ſonat ut Φ Graecorum, & ut F Latinorum. In hunc ordinem referendae videntur litterae ♀ & 8. in hanc ſpeciem, forſitan ſcriptorum, ut ſolet oſcitantia, ita exaratae, quae tamen rariſſime occurrunt. Perſaepe in Tabulis Eugubinis legitur ꟼƎYAꟼ8. Vꟼ+Aꟼ8. ƧИƎꟼYꟼ8: quibus FRATRES. FRATREM. FRATER. proculdubio exprimitur. Pro Φ forſitan ſcriptum eſt φ in marmoreo Cinerario, quod ſuperius protulimus in Tab. CXCV. num. I. in quo ſcriptum eſt MAIИYφA+. ni fallor, legi debet *taſuniam;* hanc tamen litteram nullibi, praeter quam in hoc Sepulcro, ita exaratam inveni.

Superſunt aliquot litterae, quas ſuis locis & claſſibus reſtituent viri docti. Igitur eas proponam, & meas qualeſcumque coniecturas ſubiiciam. Prima eſt ᑯ, quae in Tabulis dumtaxat Eugubinis occurrit. Forſitan eſt eadem ac И; nam in Tab. I. apud Dempſterum in verſ. 26. legitur. ƧƎᑯꟼ1V1. & verſ. 24. ƎᑯIꟼ1V1. *puprike*, hoc eſt *publice*: eademque vox in eadem Tabula verſ. 10. ſcribitur ƎИIꟼ1V1. *puprike*, id eſt *publice*. & verſ. 11. 12. & 13. eiuſdem Tabulae ƧƎИIꟼ1V1. In Tabula II. verſ. 27. & 35. habetur ƎИIꟼ1V1. *puprike*. Hanc litteram Etruſci, ut arbitror, a Phoeniciis deſumſerunt; nam interdum in eorum monumentis occurrit o inferius caudata, hoc modo ♀ Q. cuius exempla habes in ſuperiore Tabula LVIIII. in qua Priapi ſimulacra exhibentur. Certe Q referre non poteſt; de qua littera ita Victorinus de Orthographia: *Sed nec* G, *nec* Q *Latinus ſermo introduxit*. Cato de originibus ait, Sabinos & Etruſcos Q littera caruiſſe; quamob rem ‹VRINVM pro QVIRINVM ſcribebant. Conflatam hanc litteram Q putarunt ex C & V, ſic ᐊ. teſte Velio Longo (1). Vero propius cenſet V. C. Matthaeus Aegyptius (2) Q Latinorum (idem de ♀ Q Etruſcorum adfirmo) eſſe Phoenicium ♀ *Koph*, iamdiu pro K uſurpatum, ut liquet ex nummis Crotoniatarum, in quibus ſcriptum eſt ϘPO. In coxis equorum, qui iuncti ſunt currui trium-

(1) De pronunciat. Ling. Lat. Cap. XIII. (2) In Explicat. S. C. Bacchanal. pag. 157.

triumphantis Etrusci, ut in Vase apud Dempsterum Tab. XLVIII. inusta est, more antiquissimo, & apud Tuscos usurpato, nota quaedam, quae ♀ refert, vel d inversum: quam esse)I Etruscum diximus: eaque nota equorum patria, forsitan Kroton, notatur (1). Bonarrotius putat hanc notam esse Etruscum q inversum (2).

Alphabetum Etruscum.

	Etruscae Litterae.	*Latinae Litterae.*
I.	𐌀.	A.
II.	𐌄.	E.
III.	𐌇.	H.
IIII.	𐌈.	TH. T.
V.	𐌉.	I.
VI.	𐌊.	K.
VII.	𐌋.	L.
VIII.	𐌌.	M.
VIIII.	𐌍.	N.
X.	𐌐.	P.
XI.	𐌓. 𐌃.	R.
XII.	𐌔.	S.
XIII.	𐌕.	T.
XIIII.	V. 𐌖.	V.
XV.	𐌚.	PH. F.

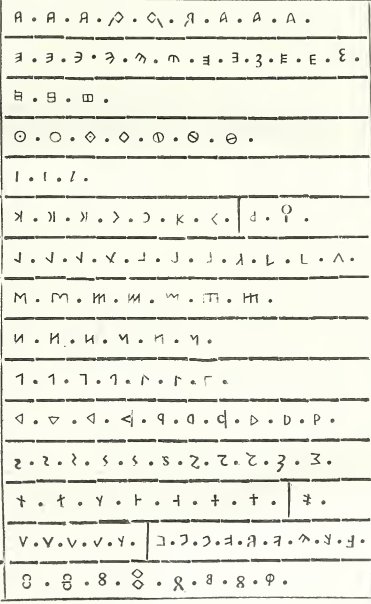

Supersunt hae quatuor figurae litterarum, ꓘ . ⱡ . ↑ . ↓ . quas viri docti accuratius expendent. Prima est ꓘ . quae forsitan est 𐌖 inversa; ac proinde pro v consonanti, sicuti digamma Aeolicum, cum aspero sono efferenda videtur.

 Alte-

(1) V. Begerum in Mus. Brand. T. 1. p. 332. (2) Ad Monum. addita Dempst. §. XXXI.

Altera eſt ⸸ , quae eadem ac ϡ eſſe poteſt : vel duplex T. idque arguendum eſt ex hac voce, quae iiſdem figuris litterarum ſcripta eſt in Tabula IV. Eugubina verſ. 26. ⸸϶ᴅᴀᛏ. poſtrema variante, & in Tabula I. verſ. 27. ϡ϶ᴅᴀᛏ legitur. Nec mirum: quia Etruſci etiam T, ita ſcripſere linea tranſverſa vel integra vel dimidiata in hunc modum ᛏ . ᛏ . ᛏ . ᛏ . ᛏ . ᛏ .

Altera eſt ᛏ . ᛏ . ᛏ . quam pro duplici P adhibuiſſe Tuſcos crediderim.

Altera eſt ᛏ . ᛏ . cuius exempla haud rara ſunt. Erit forſitan qui cenſebit eſſe Ψ *Pſi* Graecorum. Veriſimilius crederem referre duplicem litteram Etruſcorum vel V V, vel L L, ut ſupra dicebam ad titulum Etruſcae caſſidis Tab. CLXXVII. pag. 364. & poteſt eſſe V & ᛚ. nempe V & L. ſed hac de re ſatius expectare hominum doctiſſimorum iudicium, & aliorum exemplorum auctoritatem. Neque enim inſolens Etruſcis fuit duas litteras ſimul coniungere, ut adlatae inſcriptiones in hoc opere & in Dempſteriano evincunt. Saepe etiam Etruſci, quemadmodum litterarum variant figuram, ita alteram litteram commutant cum altera, quae ſono ſit propior, ut M cum N. I cum ∃, & ᛏ cum ᒣ, ut in Tabula II. Eugubina verſ. 15. 16. 17. 22. VYИ϶YИA. at in eadem Tab. verſ. 23. VᛏИ϶ᒣMA. Tab. II. verſ. 21. VᛏIᑫA. Tabula IV. verſ. 33. Vᛏ϶ᑫA. Tabula I. verſ. 1. ᛏИVᑫAᑫ϶. at in Tabula IV. verſ. 23. ſcriptum ᛏИVΘAᑫ϶. quaſi Θ pro duplici ϴ ſit; nam & ſuperius in Tabula XIII. Ankariae Deae nomen ſcriptum eſt cum ᚴ, in medio ſecta quadam lineola, quod inobſervatum nolui relinquere. In Tab. IV. Eugubina verſ. 7. 51. 58. 64. 68. 8϶ᛏV. at verſ. 3. ᒣ϶ᛏV. adeoque & 8 cum ᒣ commutatur. Item Θ cum ᛏ ut in Tabula I. verſ. 20. VΘIƆVᛏᑫVᒣ. & in eadem Tab. verſ. 18. & 22. in Tabula V. verſ. 24. 29. VᛏIƆVᛏᑫVᒣ. & in ᒣ, ut habes in Tabula I. verſ. 14. ∃YIᒣVYᑫVᒣ.

Igitur perſpicuum eſt, Etruſcas litteras Graecis admodum ſimiles eſſe, ſi earum figura invertatur, conferaturve cum litteris Sigei lapidis, praeſertim in illis verſibus, qui a dextro ad ſiniſtrum latus ducti eunt. Quod vero frequenter variet Etruſcarum litterarum figura, id elegantiae varietatique ſcriptionis, cum Bonarrotio, tribuendum eſſe cenſeo. Alia de Dialectis Pelaſgico & Etruſco, de Vocalibus, de Diphthonghis, de Orthographia, ſeu de interpungendi ratione, de Notis numeralibus, quae omnia aliaque etiam heic non vacat expendere, loco opportuniore, in altero huius operis volumine adnotare mihi propoſui. Si qua vero in re contrarium ſentiunt litterati homines, per epiſtolam me quaeſo admoneant.

TA-

TABVLA CXCVI. CXCVII.

MONETA ETRVSCORVM.

Quid capita Deorum, litterae, notae, orbiculi aliaque emblemata ſignificent, diſquiritur.

ETruſcorum MONETA dubio procul eſt vetuſtiſſima, ante Romam conditam, non typo expreſſa percuſſave, ſed ex aere fuſo conflata (1), quod ex opificio, notis, ſymbolis & emblematis, quae praefert, argui poteſt. Ea nunc in locupletiſſimis Muſeis rariſſima eſt: ſuſpicari etiam poſſumus & antiquitus perraram fuiſſe, quum nemo veterum ſcriptorum eam deſcripſerit, quod paene incredibile videtur. Memorant quidem veteres auctores, Ianum apud Etruſcos ſignandae monetae auctorem fuiſſe; ſed notas, ſymbola, emblemata, litteras Etruſcas, quae in his occurrunt, ſilentio praetereunt. Qua vero de cauſa aes primum ſignatum fuerit, his verbis declarat Macrobius (2): *Regionem iſtam, quae nunc vocatur Italia, regno Ianus obtinuit, qui, ut Hyginus, Protarchum Trallianum ſecutus, tradit, cum Cameſe aeque indigena terram hanc ita participata potentia poſſidebant, ut regio Cameſene, oppidum Ianiculum vocitaretur. Poſt ad Ianum ſolum regnum redactum eſt: qui creditur geminam faciem praetuliſſe, ut quae ante, quaeque poſt tergum eſſent, intueretur: quod proculdubio ad prudentiam regis ſollertiamque referendum eſt, qui & praeterita noſſet, & futura proſpiceret: ſicut Antevorta & Poſtvorta, divinitatis ſcilicet apertiſſimae comites, apud Romanos coluntur. Hic igitur Ianus cum Saturnum claſſe pervectum excepiſſet hoſpitio: & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegiſſet, regni eum ſocietate muneravit. Quum primus quoque aera ſignaret, ſervavit & in hoc Saturni reverentiam; ut, quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte ſui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur; quo Saturni memoriam ad poſteros propagaret. Aes ita fuiſſe ſignatum hodieque intelligitur in aleae luſu; quum pueri denarios in ſublime iactantes,* capita aut

 navim,

(1) Vide Bonarrot. ad Dempſt. §. XXXVIII. (2) Saturnal. Lib. I. Cap. VII.

navim , *lusu teste vetustatis , exclamant . Hos una concordes regnasse , vicinaque oppida communi opera condidisse , praeter Maronem , qui refert*

Ianiculum huic , illi fuerat Saturnia nomen ;

etiam illud in promtu est , quod posteri quoque duos eis continuos menses dicarunt , ut December sacrum Saturni , Ianuarius alterius vocabulum possideret .

Theodorus Ryckius (1) animadvertens , Saturni & Iani tempora non posse simul congruere , nec utriusque pati consortium (nam Saturnus Iano sesquiseculo superior censetur) putat , Ianum a Sterce Pici patre in partem agri fuisse receptum : eique tamdem mortuo in regnum successisse , ac sub nomine Saturni divinos honores constituisse ; quemadmodum Athenis eos paullo ante Erechteo avo decretos noverat . Ex Eusebio ac Dionysio colligit idem Ryckius , exordium regni Iani in annum incidere sextum ferme & quadragesimum supra centesimum ante Ilii expugnationem . Ex quibus perspicuum est , quam antiquae sint hae Tuscorum monetae , vel etiam si secutis temporibus conflatas dicamus . Saturni effigiem , ni fallor , exhibet ille assis , qui adfertur in Tab. CXCVI. num. VIIII. Littera s. selibrem esse innuere potest : Saturni tamen nomen , haud crediderim declarare . Non male etiam convenire potest Iano , quem classe in Italiam advectum esse testatur Draco Corcyrensis apud Athenaeum (2) , praesertim vero quum laurea sit ornatus ; nam , ut diximus , coronarum inventorem Ianum veteres existimarunt . Accedit etiam , quod nova laurea singulis Calendis mos fuit Ianum coronare (3) .

Ratem sive navim expressam praefert aes grave , adlatum in Tabula CXCVI. num. VI. quodque est rarissimum , cum rate caput Deae galeatum , Romae simillimum , quod cernimus in nummis , qui dicuntur Consulares . Galeae iungitur mitella , quemadmodum in simulacro Deae Valentiae superius edito in Tabula VII. observavimus : quam etiam potest referre . De hac effigie avide expecto doctorum hominum iudicium ; nam sunt etiam , qui Rheam sive Opin Saturni , alii qui Iani uxorem esse existiment . Tum in antica , tum in postica cernitur nota numeralis x ; sed & altera circa vultum Deae additur Ƨ , quasi s imperfecta . Hoc insigne pondus ex aere exstat Romae in Museo Capponio : exactumque ad librae Romanae valorem , pendit uncias

(1) Dissertat. de primis Italiae Colonis Cap. v.

(2) Deipnosoph. Lib. xv. Cap. XIII.

(3) Sidon. Apollin. Carm. II. in princ.

cias quadraginta. Quum autem noſtra libra veterem ſuperet & excedat, facile eſt, antiquitus duobus aeris libris conſtitiſſe. Inter priſcam Etruſcorum & Romanorum monetam illud intereſſe diſcrimen videtur, quod Etruſcorum pondera ſive aſſes, ex aere fuſo conflatoque conſtant; Romanorum vero percuſſi cuſique ſunt: adeoque Etruſcae monetae antiquiores cenſentur, utpote ante artem cudendi conflatae. Apud Romanos ſignati aeris auctores alii Numam, alii Servium Tullium faciunt (1). Quae vero a nobis adferuntur monetae, profecto vel longe ſuperant, vel aequant Vrbis originem.

Has inter, illae monetae pro antiquiſſimis omnium haberi debent, quae vel ab uſitata forma recedunt, ut ea in Tabula CXCVII. num. II. ovalis figurae, quae exſtat Piſauri in Muſeo Paſſerio: vel Deorum non imagines, ſed notas quaſdam & emblemata praeferunt: quaeve referendae ſunt ad ea loca & urbes, ſive prope mare, ſive prope paludes ſitas, ſive aliquo opere & artificio ea tempeſtate valde celebres & ubique notas. Occurrit delphinus, vel turſo ſeu tyrſo (eſt piſcis delphino congener) qui cum Tyrrhenorum nomine congruit, quo primum Tyrſeni vocati ſunt: de quo nomine plura ex Spanhemio & Bocharto notat Bonarrotius (2). Videre etiam eſt, ut in Tabula CXCVI. num. V. in his Etruſcorum monetis expreſſos talos luſorios, qui originem Tyrrhenorum a Lydis, qui talos aliaque ludorum genera invenere, fortaſſe ſignificant. Accedit muſca, apis, ſeu potius cicada & tridens, ut in eadem Tab. CXCVI. num. III. bipennis & rota: pariterque rota & ancora ab Etruſcis inventa: & in aſſibus, qui ad Hatrienſes pertinent, Etruſcorum colonos, gallus & crepida, piſces ſpecie diverſi: in aſſibus vero Vtinenſium lancea & vas diota. His addenda eſt, ex monetis adlatis in Dempſteriano Opere, rana, aquila, & cornu frugum, uvarum pomorumque copia refertum: in aliis etiam aſſibus, quos vidi, fulmen utraque in parte exhibetur.

His breviter delibatis, ad numiſmata veterum Etruſcorum, quae biceps caput praeferunt, gradum facio. Diligentius expendenda eſt ampliſſimi Senatoris Bonarrotii coniectura, qui ſuſpicatur, bifrons caput facile reſpicere poſſe urbium peculiare regimen, quae duobus praeſidibus gubernarentur. Animadverſione etiam dignum cenſet, quod in Romanis caput intectum adparet: in Etruſcis vero quodam pileo tegitur, qui etiam, ut in nummo Pembrochiano, a Spanhemio adlato, in inferiore & extima parte glo-

(1) Vide Plinium Lib. XXXIII. Cap. III. (2) Ad Monum. add. Dempſt. §. XXXVIII.

globulis ſeu gemmis circumornatur ; unde pro dignitatis ſummae ornamento accipiendum eſſe cenſet . Accedit Draconis Corcyrenſis, paullo ante laudati , auctoritas , qui teſtatur bicipiti capite inſignita ſpectari numiſmata complurium civitatum Graeciae , Italiae & Siciliae . Quod vero Ianus in Italiam navigaverit , & in monte Romae vicino conſederit , quem ſuo nomine Ianiculum vocavit ; qui mons , quod in extrema Etruria cenſeatur : ea peculiari ratione Etruſci , Iani effigie monetam ſignare potuerunt . Facile etiam crediderim in templo fortaſſis communi tum Iani tum Saturni , aerarium Tuſcos conſtituiſſe ; quod de aerario Saturni & Opis apud Romanos , Etruſcorum imitatores , exploratiſſimum eſt .

Mihi quidem , etſi non parum adrideat haec viri doctiſſimi coniectura , nonnihil tamen difficultatis habere videtur , ſi gemina capita duorum ſummatum , praeſidum regumque peculiare regimen in urbibus ſignificare dicamus . Nam antiquiſſimis temporibus apud Etruſcos , uti & apud Graecos , cenſeo , nulla alia capita , niſi Deorum Heroumque , in numiſmatibus impreſſa fuiſſe , non vero regum & principum : quod etiam per complura ſecula ubique gentium , & apud Romanos , invaluit . Interdum etiam Etruſci ſive Pelaſgi , quum in numiſmatibus capita Deorum non expreſſere , eos per propria ſymbola declararunt . Exemplum ſuppeditat numiſma Ikuvinorum ſeu Eugubinorum , adlatum in Dempſteriano Opere Tabula LIX. num. IV. quod exſtat in Muſeo Mediceo : in quo in altera facie rota radiata , Solis index , in altera Luna ſilens , & in extimo orbe quatuor aſtra ſculpta conſpiciuntur , cum hac epigraphe ꟷ ɪᴎɪↄᴠꓘɪ , hoc eſt IKVVINI ; nimirum , ut hodie dicimus , *Eugubini* . In nummo Tudertium , cuius iconiſmum profero ex Muſeo Comitum e Gherardeſca in Tabula CXCVI. num. X. penditque unciam unam & denarios quatuor , quia Apollinem vel potius Mercurium religioſiſſime coluerunt , ſculpta eſt lyra ἀσιάλις , & lupus dormiens , quem Etruſci & Sabini *Hirpo* ſeu *Irpo* dixerunt . Etruſcae litterae ɘᴙɘᛏᴠᛏ , *Tutere* , ut diximus , *Tudertes* vel *Tudertum* indicant . Notandus etiam mos Etruſcorum , utraque in nummi parte quandoque inſcribendi urbium nomina . Iidem Tudertes , quia Dioſcuros Caſtorem & Pollucem , urbis ſuae tutelares Deos , devenerati ſunt , binas clavas , & manum expanſam , ceſto armatam , in numiſmatibus , eorumdem Deorum haud expreſſa effigie , repraeſentarunt . Iidem etiam aquilam Iovis Patris miniſtram , & copiae cornu fructibus abundans expreſſere , ut apud Dempſterum in Tabula LX. num. I.

Omnium

Omnium maxime insigne Etruscum pondus, librarum duarum totidemque unciarum, exstat Arretii in locupletissimo Museo Baccio, & adfertur in Dempsteriano Opere Tabula LXI. num. I. In eo anchora, superne in modum crucis efformata; utrimque etiam, quod notatu dignum, ansata exhibetur: in altera vero facie rota, cum his tribus Etruscis litteris ꓱVN. Pertinet dubio procul ad Nucriam urbem, de qua Stephanus: ΝΟΥΚΡΙΑ, πόλις Τυρσηνίας. *NVCRIA*, *urbs Tyrrheniae*. Sed ne τὸ ꓱ adversari meae sententiae videatur, duos ex aere Etruscos nummos profero ex Museo Praeclarissimi Viri Matthaei Aegyptii, quos mecum cum duobus sequentibus aliisque non paucis delineatos humanissime communicavit: & vide in Tabula CXCVII. num. XII. & XIII. in quibus altera parte caput Deae, ut auguror, Dianae: altera canis currens sculptus est cum his litteris, quae etiam circa caput Deae in altero nummo leguntur, MVNIΘXꓱVN. hoc est *Nuukrinum*: scriptum quoque MVNV... vel VNVM... nescio an *municipium* significet. In adversa alterius nummi ad Nucrinos spectantis, visuntur duo Castores equitantes. Alii duo nummi inscripti sunt ANIΘV. *Vrina* & VDINA. *Vrina*. Testari videntur litterae, hanc Tuscorum esse urbem; utrum vero in Apulia, an in Messapia, de qua Herodotus (1), quem Strabo & Stephanus secuntur, expendit, adlato eodem numismate, Laurentius Begerus (2): in quo tamen litteras Graecas inscriptas esse censet, nil de Etruscis cogitans. In praesentia, quia ad alia propero, diligentius observandum viris doctis propono.

Neque tantum notas, insignia quaedam & symbola Deorum in numismatibus expresserunt Etruriae populi; verum etiam Deorum capita, quod ex adlatis tum in his, tum in Dempsterianis Tabulis perspicuum esse existimo. In Tabula CXCVI. num. I. in aereo triente, ponderis fere unciarum trium, expressum est caput biceps barbatum, ornatum pileo umbellato seu umbonato. In altero, qui sequitur num. II. eodem modo biceps caput, sed iuvenile & imberbe, non secus ac quoque cernitur in altero asse, edito in eadem Tabula num. XI. Notabile hoc discrimen me monet, alia via incedendum esse in explicatione horum numismatum. Quod si mecum censebunt viri antiquitatis gnari, haec capita non posse tam facile referre duos summates vel Lucumones, praesides aut reges, qui consorti regimine alicui urbi imperarent, accuratius, quod propono, investigabunt: videbuntque, an Her-

(1) Lib. VII. Historiarum. Vide Strabonem Lib. IX. pag. 404. & Holstenium.

(2) Vide ad Numism. Sel. Thesauri Brandemburg. Tom. I. pag. 320.

Herculis & Mercurii bifrontis imagines potius repraeſentent. Multa id valde veriſimile ſuadent: atque ea cumprimis, quod Etruſcorum exemplo, ut notat Fabrettus (1), Herculem ponderibus praeeſſe docuerunt. Id teſtantur veteres inſcriptiones HERCVLI PONDERVM ſacrae (2): ſiquidem in eius tutela fuere pondera, propter inſignem iuſtitiam & aequitatem, ab eo mirifice delectam. Id etiam adnotaram ad Inſcriptiones Donianas, quas, ſi otium eſt, vide (3). Monſtra ab Hercule ubique domita ac perdita, nil aliud quam hominum ſcelera, & publicum bonum iniquis fraudibus, everſoque iure, iuſtitia & aequitate corruptum, detecto fabularum velamine, perſpicue oſtendunt. Pileus, capitis tutamen, ei tribuitur propter itinera, quod orbem fere univerſum peragrarit. De Liguria ac Tuſcia ab eo emenſa, inſigne eſt Diodori Siculi teſtimonium (4). Accedit clava, eius virtutis inſigne: ſtipem aliqui ſunt qui credunt; inde ſtipendium, quod Veſtalibus, militibus, ac proinde emeritis dabatur. Ratis etiam, ſi quando in his antiquiſſimis ponderibus occurrat (ut in eo ibidem a me relato num. IX. quod etiam ad Herculem pertinere poteſt) ei bene convenit; quod per mare navigio vectus, ad multorum urbes adpulerit, & oppreſſos homines a fraudibus iniuſtorum regum liberarit. Ratio vero, cur bifrons ſculptus ſit, ea admodum probabilis eſſe poteſt, quod aequiſſimus utramque partem in contractibus & venditionibus reſpiceret.

Quod adtinet ad pondera, perrara quidem inter cetera, quae Mercurium bifrontem cum iiſdem inſignibus praeferre videntur, de his eadem, quae de Hercule, adfirmare poſſumus. Conſtat enim, Mercurium quoque ponderibus Romanos praefeciſſe: idque ad exemplum veterum Etruſcorum deſignaſſe: quod indicant inſcripti lapides, qui eodem modo, ut Herculi, a Magiſtris vicorum Mercurio quoque ponderum cuſtodi (5), mercimoniarum praeſidi, lucrorum Deo potenti (6), & theſaurorum auctori & conſervatori vigilantiſſimo dicati ſunt. Adfertur in Gruteri Theſauro ara votiva (7), MERCVRIO NEGOTIATORI. & apud Reineſium MERCVRIO NVNDINATORI ſacra (8). Ob id etiam marſupium, nummis refertum, ei tribuit vetuſtas. Diodori Siculi auctoritate haec confirmari poſſunt (9), qui de Mercurio haec habet:

Φασὶ

(1) Inſcript. Cap. VII. num. 375. pag. 527. & 528.
(2) Vide Fabrettum ibidem & num. 279.
(3) In Claſſe I. num. 96. & 97.
(4) Biblioth. Hiſtor. Lib. IV. pag. 358. & 359.
(5) Vide apud Fabrettum Inſcr. Cap. VI. num. 171.
(6) Inter Inſcr. Donianas Cl. I. num. 168.
(7) Pag. LV. num. I. vide.
(8) Claſſis I. num. LXXX.
(9) Biblioth. Hiſt. Lib. V. pag. 236.

Φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ μέτρα, καὶ σταθμὰ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐμπορίας κέρδη πρῶτον ἐπινοῆσαι, καὶ τὰ λάθρα τὰ τῶν ἄλλων σφετερίζεσθαι. *Ferunt etiam, eum mensuras & pondera atque negotiationis lucra, & aliena clam intervertendi rationem, omnium primum excogitasse*. Quod vero aequas in negotiationibus partes respiciat, vel respiciendas esse mercatores ementes vendentesque moneat, idcirco geminus in ponderibus sculptus est; quamquam etiam interdum μονοκέφαλος, Arcadico pileo alato tectus, occurrat: & cum rate in aversa parte, ad indicanda terra marique prolata commercia & negotia, ut videre est in Tab. CXCVII. num. VI. in perraro numismate aereo, quod apud me exstat. Quod etiam ratis, vel ratis rostrum, assium signatorum imagine Mercurii, Herculis & Deae galeatae, sit ἐπίσημον, suspicor negotiationis, commercii & mercaturae esse symbolum. Alterum, quod ibidem sequitur num. X. longe est vetustius, eumdemque Mercurium cum rate exhibet, exstatque in Museo Comitum e Gherardesca. Ceterum etiam tricipitem Mercurium dedicavit vetustas, de quo Suidas (1), itemque Macrobius videndus, qui plura de eius duplici potestate (2).

Dum haec adnotarem, suspicio oborta mihi est, ut reor, non omnino contemnenda, an geminum illud caput, in Tuscorum moneta tam frequenter expressum, vel barbatum vel imberbe, indicare etiam possit Vertumnum seu Vortunum, quem Etrusci inter cetera, praesertim mercaturae Deum, religiosissime devenerati sunt. Romani, ut arbitror, Tuscorum exemplo, eius simulacrum pluribus in locis, ubi hominum praecipue negotiatorum frequens conventus habebatur, posuerunt, ut in vico Tusco, in vico Thurario, iuxta basilicas, in foris, praesertim olitorio: quod testantur complures veteres auctores, quos citat Dempsterus (3). Idem fere in omnibus Italiae municipiis factum notat Acro, Horatii interpres (4). Idem Horatius ait (5):

Vertumnum Ianumque liber spectare videris.

Ex eodem Acrone haec libet adferre (6): *VERTUMNUS & IANUS Dii sunt, qui praesunt rebus ementium & vendentium: ante quorum templa erant loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant: per Deos autem etiam loca designat* (Horatius). Eiusdem sententiae est quoque Porphyrio (7): *VERTUMNUS Deus est vertendarum rerum,*

 hoc

(1) Tom. III. pag. 303.
(2) Saturnal. Lib. I. Cap. XVII.
(3) De Etrur. Reg. Lib. I. Cap. XV.
(4) Ad Lib. II. Satyr. VII.
(5) Lib. I. Epistol. ultim. vers. I.
(6) Ad eumdem locum Lib. I. Epist. ult.
(7) In Comment. ad eumdem locum. Vide etiam, quae notat Iacobus Cruquius.

hoc est vendendarum & emendarum , qui in vico Thurario sacellum habebat . IANVS quoque , scilicet vicus , est a Iano Gemino adpellatus , qui in eo arcum sibi habet consecratum : per quos Deos (Horatius) *signat loca , in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant .* Forsitan etiam Tusci in monetis hac de causa Iani & Vertumni capita simul coniunxere , quae facile ipsi dignoscebant , vel quod alter dexteram , alter sinistram teneret : vel ex tutulo galeroque magis minusve ornato , vel diversimode fabrefacto : quod haec quoque pondera , aliaque apud Dempsterum adlata , inspicientibus , perspicue patebit. De his coniecturis penes viros doctos liberum iudicium esto .

Dioscuros , Deos magnos ac potentes , Castorem ac Pollucem (qui Herculis quoque comites & socii fuere) ponderum , mensurarum nummorumque custodes & praesides Etrusci fecerunt ; quare asses vel eorum imagine , ut videre est num. XI. Tab. CXCVII. capite pileato : vel insignibus , nimirum duplici clava , & manu cesto armata , Etruscisque litteris inscripti , occurrunt penes Thomam Dempsterum Tabula LX. Iuvenalis Castorem adpellat vigilem (1) : notatque veterem consuetudinem ei committendae credendaeque pecuniae , quod divites in eius templo facere solebant . Id etiam designat inscriptio , litteris argenteis distincta , quam praefert pondus aeneum trilibre , editum a Fabretto (2) in hunc modum : III. EX A AD CASTO .

Quod vero supra dicebam , vetustiore aevo non consuevisse alia nisi Deorum capita signari in monetis , id & alia pondera , quae ad Pelasgorum & Etruscorum colonias pertinent , perspicue testantur . In numismatis Hatriensium sive Hadriensium exhibetur caput Neptuni , ut vides in Tabula CXCVII. num. I. item Apollinis , ni fallor , ibidem relatum num. V. Capilli , in elegantes tricas implexi , Apollinem coronant : aliudque ex iisdem tricis sertum superne eius caput complectitur : quod coronamentum in Apolline interdum etiam occurrit , praesertim in simulacris Graecorum , uti nuper ad Doniana monumenta observavimus (3) : interim a nostris usurpatum , haud abs re erit adnotare .

Habes ex meo pondere , quod sequitur num. IX. in eadem Tabula , penditque ad nostros lances uncias quatuor , & scrupulos quatuordecim , expressa duo capita Dearum : primum videtur Opis , cui pone messoria falx addita est : alterum vero , ni fallor , Minervae ; ea forsitan de causa in monetis sculpta , quia agricultu-

(1) Satyr. XIV. vers. 273.
(2) Inscript. ant. Cap. VII. num. 374.
(3) Ad Inscriptiones Donianas Tab. III. pag. XLIII.

culturae & artibus, quibus divitiae parantur, augenturque commercia in publicum bonum, praeesse credebantur. Hoc pondus ex aere apud me exstat: inventumque aiebat in agro Clusino Vir Nobilis Ristorus Paolotius, qui ut est animo humanissimo, mihi dono dedit. Addita nota ᔕ, ut diximus, semissem forsitan indicat: pondus tamen semissem non aequat; nam est mancum, penditque uncias IV. scrupulos XV. Alia quoque in Museis, quae in Etruriae urbibus perlustravi, exstant pondera, quae alibi, Deo iuvante, proferam & expendam.

Ad litteras sive epigraphen, quam praeferunt monetae adlatae tum in his Tabulis, tum in Dempsterianis, gradum facio. Constat igitur, Etruscos ac Pelasgos in his urbium suarum nomina consignasse; declarata urbe vel integro nomine, vel unica syllaba, vel etiam initiali tantum, vel duabus aut tribus dumtaxat litteris, ut mox ostendam. Integrum nomen habes in Tabula CXCVI. num. II. in asse, qui exstat inter mea Cimelia, & in altero num. XI. scriptum I⊲OAᐯƎƎ *Velatri*. Certum est indicare nomen urbis, vel etiam Etruscos populos: incompertum tamen an *Velitras* apud Volscos, Tuscorum coloniam, an potius *Velitrenses*, *Velitrinos*, antea forsitan *Velatrenses* nuncupatos, designet. Memoratur ab Isidoro *Veles*, urbs Etruscorum (1), unde *Velites* milites dicti sunt, & *velitares* hastae vestesque, quas Etrusci invenere. Videndum etiam, an *Veliates* Liguriae populos, Etruscorum colonos, significet: verisimilius crederem *Velitrenses*.

Alterum Etruscum nomen, inscriptum in asse Tab. CXCVI. num. X. ƎᑫƎ+V+, hoc est *Tutere*, *Tuder*, Straboni Τοῦδερ, posterioribus *Tudertum*, inter Vetonam & Ameriam, indigitari videtur. Incolae in vetustis monumentis *Tudertes* vocantur. Alios asses eodem modo inscriptos, sed emblematis diversis, vide apud Dempsterum Tabula LX. Ad Tudertes forsitan pertinet parvus assis, a me relatus in Tabula CXCVII. num. VII. quorum per primam syllabam V+. *Tu*, nomen indicatur. Aliud urbis vel populorum nomen unica priori syllaba indicatum occurrit in asse adlato in Tabula CXCVI. num. III. in quo ᒧI scriptum est *Il*. quod etiam occurrit in tribus aliis apud Dempsterum Tabula LXI. num. II. III. & IV. etsi in III. aliquantulum prior littera discrepet. In his anchora & rana pro typo sunt: at in eo, qui exstat in Museo Comitum e Gherardesca, tridens & cicada seu locusta expressa, ut videtur. Probabile admodum est spectare ad *Ilienses* Sardiniae populos; de quibus Plinius (2): *Celeberrimi*

(1) Etymolog. Lib. XVIII. Cap. LVII. (2) Lib. III. Cap. VII.

mi in ea (inſula) *populorum Ilienſes*, *Balari*, *Corſi*. Pomponius Mela de eadem inſula : *In ea antiquiſſimi populorum ſunt Ilienſes*. De his plura Cluverius & Cellarius , quos vide . Sardis , teſte Feſto (1) & Plutarcho (2) , Lydorum primaria urbs : inde in haec loca Lydi migrantes , inſulae Sardiniae nomen dedere : omneſque ex his orti Etruſci in eo mari inſulas & Corſicam & Nicaeam ditione tenuere (3) . Ex his igitur numiſmatis clarius elucet Etruſcorum origo .

Quandoque etiam , ut ſupra monebam , unica littera initiali indicatum urbium vel populorum nomen , ut videre eſt apud Dempſterum in Tabula LIX. num. v. nam in altera aſſis facie rota , in altera bipennis abſque manubrio , ſexque globuli viſuntur , & littera ſive Aeolicum digamma ꟻ. quo nomen ꟾᐊOꓤꓶƎꟻ. *Velatri* incohatur : adeoque ad hos populos pertinere videtur .

Etruſcis rariores ſunt aerei aſſes , qui nunc primum a me in lucem dantur in Tabula CXCVII. num. I. II. III. & V. qui praeter emblemata , litteras quoque non Etruſcas , ſed Pelaſgicas HAT. praeferunt , & ad HATRIATES (ita enim vocat Varro *Atriates Tuſcos* (4) , qui atria , nobiliſſimum edificii genus , inſtituerunt , a Romanis imitatum) commutata , ut iam dictum eſt , T in D pertinere cenſentur . Priori edito num. I. alterum numiſma perſimile , ſed minoris moduli , adfert Celeberrimus Havercampus inter monetas Siculas , & P. Cl. Du Molinet in Muſeo S. Geneveſae Pauperum . In eo ſcriptum eſt HATRI . Neptunus coronam , tribus radiis & gemma in medio ornatam , praefert . Noſtro aliud ſimile exſtat Venetiis in Muſeo C. V. Abbatis Honorii Arrigonii , cum eodem typo litteriſque HAT. ſed iuxta caput Neptuni deeſt nota ✓ quae in altero minori apud Havercampum , neſcio an diligenter ſit delineatum , eſt V. Haec quatuor pondera , quae adfero , Florentiae adſervata in Muſeo Gaddio , teſtantur Schedae , quas in eo inveni ; quibus etiam pro archetypis in his incidendis uſus ſum . Litterae a ſiniſtra ad dexteram eunt . Has Latini a Pelaſgis accepere ; nam , ut memorat Plinius (5) , in Latium eas adtulerunt Pelaſgi : ex quibus adparet aeternus litterarum uſus .

Ponderi a me relato in eadem Tabula CXCVII. num. V. aliud adſimile exſtat Venetiis in Muſeo Arrigonio ; ſed in eo quatuor tantum globuli , in noſtro quinque viſuntur : differt etiam H figura . Primum numiſma ſeu pondus referre cenſui caput Neptuni , quia Hatriatum ſive Hatrianorum tutelare numen Neptunus : quod

(1) Lib. XVII. quem locum Scaliger reſtituit .
(2) Problem. Rom. Cap. LIII.
(3) De Etr. Reg. Lib. III. Cap. LIV.
(4) Lib. IV. Ling. Latinae pag. mihi 39.
(5) Hiſt. Nat. Lib. VII. Cap. LVI.

quod etiam ex nummis insecutis temporibus percussis adparet, praesertim ex eo, qui servatur in Museo Mediceo, & describitur ab Holstenio (1). Stephanus: ΑΤΡΙΑ, πόλις Τυῤῥηνίας, Διομήδους κτίσμα. *Atria* (Hatria) *urbs Tyrrheniae, a Diomede condita*. De adpellationibus, situ, deque Diomede eiusdem urbis conditore, consulendus Cluverius in Italiae antiquae descriptione. Alia fuit Hatria in Piceno sita, longe diversa ab Hatria ditionis Venetorum, quae non solum Etruscorum, verum etiam Pelasgorum colonia fuit, sicuti testantur haec numismata, quae circa ea loca eruta sunt: quod accuratius ostendet in Historia veteris Hadriae V. C. Octavius Bucchius Nobilis Hadriensis, a quo ea, quae exstant in Museo Arrigonio, delinata accepi. De hac plura etiam Dempsterus, quem vide (2). Marini pariter pisces pro typo expressi, hanc indicant, frequentes in mari Hadriatico, cui haec urbs celeberrima atque opulentissima nomen dedit (3). Praecelluisse Hadrienses artifices vasculorum opificio, indicat vas diota insculptum, ut in nummo v. Duo longe antiquissima Vascula, picturis insignia, Hadriae nuper effossa, supra dedimus in Tabulis CLXV. & CLXXXVIII. in altera ludi in honorem Neptuni & Vulcani celebrati exhibentur. Neque silentio praetereunda est gallina, emblema monetae Hadrianorum, ut in eadem Tabula num. III. De his audiendus Plinius (4): *Est autem tanta fecunditas, ut aliquae & sexagena pariant, aliquae quotidie, aliquae bis die, aliquae in tantum, ut effoetae moriantur. Hadrianis laus maxima.* De natura & fecunditate soli, plura etiam Stephanus & Marcianus Heracleensis in Περιηγήσει.

Reliquum est, ut notas quasdam, ut reor, numerales, quae in his Etruscorum vetustissimis monetis insculptae sunt, nonnulla observem. Prior est obelus, ut in pondere, quod praefert talos lusorios, Tabula CXCVI. num. v. Alia habes exempla apud Dempsterum in Tabula LVI. num. I. & III. Tabula LIX. num. IV. in asse Eugubinorum & Tudertium in Tabula LX. num. I. Interdum duo obeli adnotantur, ut videre est in Tabula LVI. num. II. Altera nota, postquam obeli forsitan notari desiere, est ☾, silenti, ut aiunt, Lunae simillima, ut ostendit assis, a me productus in Tabula CXCVI. num. II. & x. nec aliter etiam apud Dempsterum; sed notandum utrimque expressam ☽ ☾ in asse num. x. cuius rei alia exempla non suppeditant Tabulae Dempsterianae. Quandoque etiam e contrario ☽ sculpta in

(1) In Stephanum pag. 9.
(2) De Etrur. Reg. Lib. IV. Cap. CXVII.
(3) L. Florus Epitom. Lib. v.
(4) Histor. Nat. Lib. x. Cap. LIII.

in hunc modum occurrit. Post haec ἐπισημάτια, ubi eadem praetermissa sunt, notantur globuli sive orbiculi, unum, duo, tres, quatuor, quinque, atque etiam sex. Hi procul dubio designare nequeunt pondus aeris; numquam enim cum unciis, quod diligenter observatum a me est, conveniunt atque concordant. Quid igitur significabunt? id perdiscere vehementer cupio: hac in re cognitu scituque satis digna, doctorum virorum iudicium ac sententia erit mihi gratissima. Coniecturas meas in tanta rerum caligine non invitus proponam, quas ipsi reiicient, si meliores ac verisimiliores dabunt. Mos fuit Etruscorum antiquissimus, annorum supputationem ex clavis fixis colligere: id factum a Volsiniensibus in templo Nortiae Deae Etruscae, memorat ex Cincio Livius (1): *Volsiniis quoque clavos, indices numeri annorum, fixos in templo Nortiae Etruscae Deae, comparere, diligens talium monumentorum auctor Cincius adfirmat*. Clavus, ille quotannis defixus, *annalis* dictus. Festus (2): *Clavus annalis adpellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum aedium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum*. Apud Romanos, qui hanc ab Etruscis numerandi consuetudinem primum accepere, penes Praetorem maximum, deinde penes Dictatorem figendi clavi munus fuit, teste Livio (3): *Lex vetusta est, priscis litteris verbisque scripta, ut qui Praetor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat. Fixus fuit dextro lateri aedis Iovis optimi maximi, ea ex parte, qua Minervae templum est. Eum clavum, quia rarae per ea tempora litterae erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Minervae templo dicatam legem, quia numerus a Minerva inventus sit*. Hinc alia desumi potest causa, cur in monetis antiquissimis, ut in Tabula CXCVII. num. XI. Minervae imago sit effcta; quia nimirum Minerva monetam & pecuniam, invento numero, quo nam modo numeranda esset, monstravit. Igitur globuli sive orbiculi illi, qui in monetis Etruscorum & Pelasgorum occurrunt, quum sint clavis longe simillimi, facile indicant annos, quibus fusae sunt, vel si parum videtur, etiam secula: & fortasse, ut crediderim, ius conflandi monetas iisdem urbibus concessum, vel id factum ob alias causas, memoratu dignas. Obelus ille singularis, vel duo, idem denotare possunt. Nota vero ℭ, seu Ɔ, forsitan centesimum annum designat. Decennium forsitan singnificat X. quae in maximo pondere adlato in Tabula CXCVI. num. VI. occurrit; nam X. pro *decem* Pelasgi & Etrusci inter notas numerales usurparunt. Haec pauca in praesenti sufficiant.

TA-

(1) Decad. I. Lib. VII. fere in principio.
(2) Lib. III. vide etiam Scaligerum.
(3) Decad. I. Lib. VII. Vide etiam Dempsterum de Etrur. Reg. Lib. I. Cap. XV.

TABVLA CXCVIII. CXCVIIII. CC.

GEMMAE CAELATAE.

Artes & inventa insigniora Etruscorum observantur: pro coronide ARATOR ETRVSCVS.

ARtis praestantissimae sculpendi GEMMAS, illustria primordia, teste ipsa vetustate, totque immanibus obeliscorum molibus & monumentis, quae supersunt, Aegyptiis dubio procul debentur: Graecis vero progressus atque operum absolutissima delineamenta adscribenda, qui minimo in loco naturae & artis maiestatem coarctarunt. Etrusci scalptores antiquissimi, omnium primi Aegyptios imitati sunt; nam quemadmodum illis mos fuit Scarabeos anaglypho opere insculpere, & inferius in planitie eorum saepissime incidere imagines Numinum, quae colebant; ita hi quoque Scarabeos figuris & litteris ornare consueverunt: quod ex his, quos nunc primum in lucem mittimus, perspicue intelligi potest. Scarabeorum gemmis Aegyptii ornabant frontem, pectus & brachia Deorum suorum: hos quoque gerebant Deorum cultui addicti Sacerdotes: inde in praemium dati viris, optime de re publica ac bellica meritis: demum pro amuletis ab omnibus gestati, quod adversus fata & invidiam, virtutem maximam habere censerentur. Nec etiam dubito, Etruscos, Aegyptiorum exemplo, tanquam animatam Solis effigiem, eos gestare consuevisse; nam utrimque perforati sunt, ut funiculo interiecto, vel collo, vel brachiis adligarentur.

Ad hanc diem haud magno in pretio habitum est hoc gemmarum genus: in posterum maiori studio conquirendos Scarabeos censeo; quum hi in serie sculptarum gemmarum, antiquissimae caelaturae primum gradum sive ordinem teneant, ac nobis exhibeant. Praestat enim, eximios veterum gemmarum aestimatores, huius artis praecellentissimae exordia, progressus, absoluta demum paullatim per omnes perfectionis gradus delineamenta cognoscere: demum tam felici admirandoque conatu Graecorum sculptu-

pturas contemplari, qui adſiduo immenſoque ſtudio, aemulatione acerrima, ſculpendi artem ad ſummum pulchritudinis & gloriae faſtigium evexerunt.

Igitur quia vehementer cupio, ut in poſterum cultores antiquitatis ſedulo ſibi bonoque litterariae reipublicae conquirant huiuſmodi gemmas Etruſcas, quod & ipſemet feci, meque monente multos feciſſe video, praeſertim Marchionem Alexandrum Gregorium Capponium, veterum elegantiarum eximium aeſtimatorem, qui e ſuo Muſeo lectiſſimo multa Etruſca ectypa perhumaniter ad me miſit; itemque V. C. Franciſcum Victorium Equitem: haud abs re me facturum puto, ſi quaſdam Etruſcae ſculpturae peculiares notas proponam, queis facilius ab aliis dignoſcantur. Omnium igitur praecipua nota ea eſt, ut figurae in Scarabeis inciſae ſint; quamvis interdum etiam in gemmis, quae ut facilius in anulis aureis inſerantur, ſectae e Scarabeis, nonnullae occurrant. Adde litteras Etruſcas, quas perpaucae omnium rariſſimae praeferunt: adde opificium primum rude, deinde per varias aetates & caelaturae gradus, magno ſtudio perpolitum: adde etiam quaedam peculiaria ornamenta, ab Etruſcis uſurpata. Siquidem gemmae vel ſingulari vel duplici circulo in extrema ora ornantur. Circulus ſingularis, cancellis perparvis frequentius interſecatur: vel intercurrentibus parvis globulis, veluti unionibus continuis, diſtinguitur, ut in gemma IV. Tabula CXCVIII. & in VI. Tabula CXCVIIII. Circulus duplex itidem quibuſdam parvis lineis ſeu cancellis ita diſtinguitur, ut torquem ſeu ſtroppum referat, ut in gemma edita num. IV. Tabula CXCVIIII. quo Etruſci colla Deorum Heroumque ſaepiſſime nobilitarunt. His notis accedit ſuggeſtum, in quo ſtant figurae, Tuſcanico opificio perfectum, eo fere modo, ut in gemma I. Tab. CXCVIII. & in adlatis pateris videmus: accedit globulus & aſtrum, non raro expreſſum, ut in Tabula CXCVIIII. num. V.

In gemmis Etruſcis numquam ad hanc diem vidi inſcalpta Deorum capita, ſed integras tantum figuras. Frequentiora apoſphragiſmata, quae occurrunt, ſunt, Iupiter ſive Neptunus agitans quadrigam, qualem exhibet pictura Etruſci Vaſis apud Dempſterum in Tabula LXXIV. Minerva Gradiva & Armata: Vulcanus arma fabricans, ſedenſque, non in ſcopulo, ut paſſim, ſed in ſella curuli, quam Etruſci invenere (1): Hercules, clava & arcu armatus (2): Caſtores vel equum ducentes, vel equitantes: Centauri, clypeo & bipenni vel trunco arboris armati: Satyri Faunique ſal-

(1) V. Dempſt. de Etr. Reg. Lib. I. Cap. I. (2) Adde pharetram, ut in Dempſt. Tab. VI.

ſaltantes, tibiis canentes, caudati perſonatique cum barbis prolixioribus, amphoram geſtantes ſive adtollentes, vinumque fundentes: frequentius vero exhibentur Heroes, praeſertim Homerici, Vlyſſes, Achilles, Aiax, Diomedes, ſtantes ſedenteſque, aliique Heroes ingeniculati, mortem ſibi inflicto vulnere conſciſcentes: Athletae victores cum palma: milites ad bellum proficiſcentes: Salii cum ancilibus ſaltantes: viri inequitantes, nullo freno, more antiquiſſimo, equos regentes: Hiſtriones & Mimi perſonati. Poſt haec occurrunt etiam Diis dedicata animalia, Sphinx, Gryphus, Pegaſus, Cerva ſeu Dama, Baccho conſecrata ab Etruſcis, ut diximus ad Tabulam LI. Accedunt monſtra fabuloſa, Chimaera, Cerberus, Piſtrix, Hydra, Achelous pugnans: animalia frequentius, equi, tauri, triga equorum, triga volucrum, equi bicipites, quatuor pedibus currentes, rana, tridens, ſus foeta: ludicrae etiam gemmae viros exhibent, cycno vel delphino vel tyrſoni inſidentes, aliaque his ſimilia emblemata, quae in Scarabeis obſervavi; ectypa mihi pariter ſuppeditante Philippo de Stoſch, Barone, viro praeſtantiſſimo, deque omni antiquitate optime merito. Scarabeorum ingentem numerum nuper undique conquiſivit Vir Celeberrimus Chriſtianus Gabriel Fiſcher Regiomontanus, Philoſophiae penitiorumque Naturae rerum indagator conſultiſſimus: qui, quum Florentiae moraretur ſuperiore anno, humaniſſime mecum communicavit, e quibus ectypa excepi. Scarabei, praeſertim Sardis, Achati & Iaſpidi viridi, aliiſque lapillis inſcalpti reperiuntur.

TABVLA CXCVIII. num. I. Veterum Etruſcorum inſigniores gemmae, quae a me proferuntur, ineditae omnes ſunt, priorem excipe, adlatam in Tab. CXCVIII. iam ab Auguſtinio (1), demum in Muſeo Florentino publici iuris a me factam (2). Duo Miniſtri Saliorum, de quibus plura Dionyſius Halicarnaſſeus (3), ſex ancilia conto ſuſpenſa ferunt. Haec feſtis diebus, ex Etruſcis deſumtis, apud Romanos ex Numae inſtituto, per urbem circumferebantur, a Mamurio fabrefacta ad exemplum duorum, quae caelitus dilapſa fuerant. In veſte eius miniſtri, qui primus incedit, pictus eſt equus marinus, in altero Gigas, cuius crura in ſerpentem deſinunt: alter Neptuno, alter Iovi, qui Diis adiuvantibus contra Gigantes pugnavit, ſe conſecratum indicat. Etruſca epigraphe ƎꙄꓷA ꙄYƬƎꓶA. hoc eſt APVTVKS ALKSE. Cl. Bourguettius interpretatur: *Clipeorum oſtentatio* (4): ita ego: *Oſtenſio*

(1) Vide inter Gemmas ab Equite P. A. Maffeio illuſtratas Par. III. Tab. LXXXVI. pag. 158.

(2) Tom. II. Tab. XXIII. num. III.

(3) Antiquit. Roman. Lib. II.

(4) In Diſſertatione I. edita inter ceteras Academicorum Etruſcorum Cortonae, pag. 10.

ſive *Circumductio Saliaris :* altera vox, Graecae adſimilis, ἀπόδειξις : altera ab ἄλλομαι, *ſalio :* pluſquam perfectum ἥλμην, ἧλσο, ἧλτο, Ionice ἅλτο, deduci poteſt.

II. Haec gemma exhibet aliquem Heroem, Homeri quoque laudibus illuſtrem, dextro genu in terram collapſum; forſitan Achillem vel Achamantem vel Hectorem, ſeu mavis Memnona ſeu Eurypylum : quos vulneratos in bello ita cecidiſſe Iliaca Tabula penes Fabrettum & Begerum oſtendit. Maior ſimilitudo ſtat pro Achille ab Agenore vulnerato. Gemma eleganti artificio inſcalpta, exſtat Romae in Muſeo Capponio.

III. Faunus ebrius, recalvaſter, barbatus & capillatus : deſtra ſcyphum, ſiniſtra phialam vinariam gerit. Exſtat haec gemma vetuſtiſſima in Muſeo Victorio, Romae.

IV. Duabus figuris, in hac perinſigni gemma ſeu Scarabeo expreſſis, nomen Etruſcis litteris ſcriptum reſpondere videtur, ſedenti ɘ‡VʎV, ſtanti ƎɅƎ↓ꓤ : videtur *Vlyſſes* & *Achilles*. Vlyſſes ſedens in curuli ſella, peculiari pileo, more legatorum, ornatus, pallioque inferius velatus, iratum Achillem armatum, bella & caedes minitantem, placare ſtudet, ut ab Homero deſcribitur (1). Huius Scarabei ectypum ab amico meo optimo accepi. Eamdem gemmam luculentius illuſtrabit V. C. Abbas Andreas Adamius in Hiſtoria antiquiſſimae urbis Volſinii, quae iamdudum nobis promiſſa, nondum in lucem prodiit.

V. Primum occurrit Scarabei imago, Sardae exſciſa, quae apud me exſtat, ex dono V. C. Franciſci Ficoronii. Apoſphragiſma ſunt tres feminae, nudo corpore ſedentes in curuli ſella, quae haſtam tenent, virginum more, collectis nodo crinibus. Hae forſitan Deae Matres ſive Parcae ſunt, quas homini ſtatim in lucem edito veteres adſignarunt. Aetatis hominum ſex gradus indicant ſex viri in gyro equum agentes, quorum crura informia rotam conficiunt. Hos omnes praeit, ut arbitror, Genius, quem Tuſci aetatibus & actionibus hominum praeeſſe putarunt.

VI. Haec quoque apud me exſtat Sardonychi inſcalpta. Virum, in terram collapſum, ſibique vulnus infligentem, adgreditur Sphinx. Hoc ferale emblema, vim imperiumque Mortis ſeu Fati omnia ſibiicientis, declarat. Perſaepe in ſepulcris veterum Etruſcorum hoc fere typo ſculpti ſunt viri in terram deiecti, in quos irruunt Gryphes : quorum impetum, licet clypeo armati ſint ſeque tueantur, nequeunt tamen effugere (2).

TA-

(1) Iliadis Lib. VIIII.
(2) Vide apud Dempſterum de Etr. Reg. ad finem Lib. III. pag. 454. & Lib. IV. pag. 242.

TABVLA CXCVIIII. num. I. Sarda octagona, instar columellae, utrimque perforata, exstat penes virum Praestantissimum Benedictum Brescianium, Magni Ducis Etruriae Bibliothecarium. Haec exhibet, Etrusco opificio, ut mihi videtur, tres Bacchas seu Maenadas (quarta deest, temporis iniuria) quae saltantes insistunt arulis: manus adtollunt vel pectori admovent, brevi tunica amictae, cum capite crebris cornibus radiato. Superne pendet pampineus encarpus. In lateribus angustioribus candelabra & thyrsi vittati sculpti sunt. Hanc pro amuleto gestatam fuisse collo suspensam, vel etiam tamquam votivum donarium dicatum donatumque Bacchis, suspicor. Faesulis, Etruscorum urbe vetustissima, inventum est anno CIↃ.IↃ.CC.XVIII. in qua Bacchi templum fuisse, & apud Faesulanos celebrata certamina *Ascolia*, iam ex vetustis monumentis observavi ad Inscriptiones antiquas, quae in Etruriae Vrbibus exstant (1).

II. III. E Museo Corazio prodit anulus aureus, Etrusco opificio, insertaque in eo gemma, Achati sapphirino inscalpta, valde insignis & singularis. Tum anuli tum gemmae, quae parvum olivae folium refert, schemata exhibeo. Aurum pendit scrupulos quindecim: pastor quidam apud Fascianum in agro Cortonensi invenit. Figura, quam praefert gemma, ab eximio Etrusco sculptore incisa, vel Cererem vel eius Sacerdotem refert. Dextra facem, vel si mavis, aspergillum tenet, sinistra hamulam. Quod vero Cereris sacerdos, & forte maxima, quae Eleusiniis mysteriis, ut diximus, apud Tuscos in usu, initiabat (2), facile esse possit, e pictura perelegantis Vasis Etrusci, quod in Dempsteriano Opere exhibetur Tabula XLVII. colligi potest, quae eodem cultu vestium, iisdemque cum sacrificalibus instrumentis picta est. Lustralem aquam facesque in his sacris adhibitas, iam supra adnotavimus ad Tabulas LXXVIIII. & LXXX. Anulos gemmis insignes, tum viros tum feminas Etruscas gestasse, declarant adlatae a me imagines, quae sepulcris superpositae sunt, & statua ahenea Fecialis Etrusci, quae exstat in Museo Mediceo. Aereis quoque sigillis supellectilem obsignare solitos Etruscos, docent duo sigilla, quae vides in Tabula CXCVI. num. IV. & Tabula CXCVII. num. VIII. Exstant in Museo Ornatissimi Equitis Ioannis Antonii de Peccis, Patricii Senensis, patriae Historiae consultissimi, qui ea mecum communicavit. Alterum sigillum seu potius anulum vetustissimum, haud praetereundum censeo, his litteris Pelasgicis inscriptum, quae in Tabulis Eugubinis, Pelasgorum lingua scriptis, occur-

(1) Par. II. pag. 104. & sequentibus. (2) Bonarr. ad Monum. Dempst. §. XXXI.

occurrunt : MARTIER TIOM ISIR SVBOCAV. Has Cl. Annibal de Abbatibus Oliverius adfert ex Sanſovino (1), & interpretatur : *Mars ſit ſub tua virga paſtorali* (2) : ego vero ita interpretor : *Mars tua ſit virga paſtoralis* : qua fauſta prece & acclamatione donatum auguror hunc anulum ſtrenuo militi victori ex acie redeunti, vel potius ad bellum proficiſcenti.

IV. Litterae Etruſcae ƎꓘIѰA, omnino ſimiles ſunt illis exaratis in gemma IV. Tab. CXCVIIII. niſi quod pro Ǝ, ſcriptum eſt I. Indicant ſculptum eſſe Heroem *Achillem*, qui belli cupidiſſimus, ocreas dextro cruri aptat, gladio ſuſpenſo. Haec quoque gemma perinſignis eſt : eam, ex archetypa diligenter delineatam, humaniſſime mihi exhibuit V. C. Philippus de Stoſch.

V. In gemmis fabulas quoque ſculpſiſſe veteres Tuſcos artifices, ſequentes Scarabei oſtendunt. Cernitur Hercules currenti ſimilis, qui Delphicum tripodem in humeris deferens, inſequentem Apollinem retortis oculis reſpicit, clavaque ſublata, necem minitari videtur. Apollodorus narrat, pugnam Herculis cum Apolline ob tripodem raptum, Iovis fulmine diremtam fuiſſe (3). Venienti ad oraculum Delphicum Herculi Amphitruonis filio, tradit Pauſanias (4), Xenocleam Dei interpretem, reſponſum dare recuſaſſe, quod caede Iphiti erat pollutus : ideoque ſublatum e templo tripodem, Herculem aſportaſſe Pheneum Arcadiae, coepiſſeque reddere reſponſa : demum reddito tripode, quicquid volebat a Xenoclea didiciſſe. Tripodem Delphicum, quomodo Etruſci expreſſerint, ex hac rariſſima gemma, quae exſtat in Muſeo Corazio, diſcimus. Obſervanda eſt nota aſtri, de qua ſupra dicebam.

VI. Fabulam, apud Tuſcos valde celebrem, exhibet eximia gemma, quae exſtat apud Marcum Tuſcher Noricum, egregium Pictorem & Architectum : cuius delineationem idem accurate fecit, & ad me miſit. Vnum e nautis Tyrrhenis, de quibus ſupra dicebam (5), Bacchi numine circa Naxum in delphinum converſum, repraeſentat, galea clauſa, clypeo & thyrſo, ad ſpeciem fuſcinae, armatum & pugnantem. Epigraphe, litteris retrogradis ſcripta, manca eſt : neque divinare poſſum, quid ſignificet : credo militis *transformati* nomen MIΓAΓAM . . . A. *Mipapam . . . a*. Hanc transformationem egregie pingit auctor hymni in Bacchum, qui Homero ſive Orpheo tribuitur. Veriſimile arbitratur doctiſſimus Bochartus (6), Tyrrhenos ſive Tyrſenos, propter nominis vicinitatem,

(1) In Deſcript. Familiar. Italiae pag. 341.
(2) In Obſervat. ad Monumenta veterum Pelaſgorum, pag. 24.
(3) Lib. II. Cap. VI. §. II.
(4) Lib. X. in Phocicis Cap. XIII.
(5) Pag. 235. 236. Vide Ariſtidis orat. in Bacchum, & Lucianum de Saltatione.
(6) Geograph. Sac. Lib. I. Cap. XXXIII.

tem, *turſionem*, delphino ſimile animal, prorae adpixiſſe pro navis παρασήμῳ: atque id dediſſe occaſionem fabulae de Tyrſenis in delphinos ſeu turſiones converſis. Iidem Etruſci, ut vidimus, in monetis delphinum ſculpſere: ſepulcrorum quoque ferale emblema eſſe ſanxerunt: quod & Romani fecerunt, ea, ut opinor, de cauſa, quod delphinus Fati Mortiſque ſit ſymbolum: quem Athenaeus (1) vocat animal φιλανθρωπότατον, hominum amantiſſimum, & prudentiſſimum, quod etiam ſcit gratiam rependere.

Igitur Aegyptiorum caelatis inſcalptiſque gemmis, proxime ſuccedunt gemmae Etruſcorum, opificio ſimiles, quae ſane vel aequant, vel longe ſuperant Troiana tempora. Quamvis enim apud Homerum nuſquam exſtet anulorum mentio; certum tamen eſt, uſum eſſe vetuſtiſſimum, & apud Reges Aegyptiorum valde celebrem, quod ſacra Hebraeorum Hiſtoria perſpicue teſtatur (2). Patet etiam, Romanos, non a Graecis, quibuſcum commercium nullum antiquitus habuere, ſed ab Etruſcis accepiſſe anulorum uſum conſuetudinemque eos gerendi in digitis laevae manus: cur vero id fecerint, rationes & obſervationes, quas vide, proponit Macrobius (3) ex lectione Pontificali, ſuſpenditque iudicium, ut unuſquiſque, ut volet, vel Etruſcam vel Aegyptiacam opinionem ſequatur.

Ex his perpaucis profecto inſignioribus gemmis, anaglyphice & diaglyphice inſcalptis, perſpicuum eſt, quanta & ex aliis, quae hactenus ineditae ſunt, antiquae eruditionis ſeges colligi poſſit. Quum autem nulla harum gemmarum ſcalptoris nomen praeferat, ſuſpicari pronum eſt, neque ſculptores in aheneis ſignis, ut in adlata Chimaera & Gryphe in Tabula CLV. nomen ſuum ſcripſiſſe, quod factum in his ſuſpicatur Bonarrotius (4). Inter celebres Tuſcos Litographos, nullum praeter Mneſarchum, Pythagorae patrem, nominare poſſum: quem Ariſtoxenus Tyrrhenum fuiſſe genere memorat, ex iis Tyrrhenis, qui in Lemno, Imbro & Scyro habitarunt (5).

Superſunt artes nobiliſſimae Plaſtice, Pictura, Sculptura & Architectura, quas Graphice complectitur: neque ſilentio praetereunda Ars fuſoria, in quibus praeſtantiſſimos fuiſſe Tuſcos, & ipſa opera & veteres auctores teſtantur (6). In his illuſtrandis, quia Bonarrotius ſpartam hanc diligenter occupavit, non eſt cur aliena recoquendo, diutius lectores detineam, eorumque abutar patientia.

Non

(1) Deipnoſoph. Lib. XIII. Cap. VIII.
(2) Geneſeos Cap. XLI. verſ. 42. & alibi.
(3) Saturnal. Lib. VII. Cap. XIII.
(4) Ad Monum. add. Dempſtero pag. 93.
(5) Apud Porphyrium in vita Pythagorae.
(6) Vide Bonarrot. ad Dempſt. §. XXXVII.

Non pauca tamen obſervanda adhuc ſuperſunt, quae alibi opportunius depromam. Ex adlatis ſimulacris, ſigillis, toreumatis, vaſculis pictis, candelabris, ceteriſque in hoc MVSEO ETRVSCO editis eximiis operibus, ſatis ſuperque conſtare arbitror, Etruſcos opifices valde peritos, diligentes & εὐφαντασίωτους fuiſſe. Praetermitto vaſa aurea & argentea, in quibus caelandis excelluiſſe Tuſcos teſtantur eadem opera, teſtatur Athenaeus. Opera ex ebore rariſſima certe ſunt; non deſunt tamen, quae digna ſint litteratorum hominum conſpectu. Picturas Apelleas aliorumque pictorum celeberrimorum, hac aetate Graecia oſtentare nequit: oſtentat tamen Etruria in compluribus Muſeis, praeſertim Vaticano & Mediceo, Vaſcula ex argilla inſigniſſima, in quibus poſt tot ſecula adhuc florentes & vividi colores perennant, figurae elegantiſſimae omnium oculos admiratione & ſtupore devinciunt.

Superſunt nunc inſigniora Etruſcorum inventa; ſed in his recenſendis illuſtrandiſque, quum totus in hac nobili ſparta ſit Thomas Dempſterus, de Etruria regali diſſerens, haud magnopere mihi laborandum eſſe video. Nos quoque non pauca in obſervationibus ad ſingula in Tabulis CC. adlata monumenta adnotavimus: praeſertim, quae ad omnem Deorum peculiarem cultum, ad arma Heroum militumque, ad inſignia, veſtes & ornamenta Pontificum, Sacerdotum, Regum Ducumque ſpectant. Quod ſi admiramur Etruſcos, fatemurque tam praeſtantes fuiſſe in arte aeris conflandi, quum primi ſtatuas intus vacuas & inanes fecerint; non ſine voluptate etiam adnotare poſſumus, eos una cum omnibus artibus in Italiam invexiſſe praeclarum inventum eas inaurandi: conſtatque & opera fictilia & marmorea ita fulgenti auro ſuperfuſo induxiſſe, ut adhuc pulcherrima exempla ſuperſint, quae quum primi ab Aegyptiis vel a Phoenicibus didiciſſent, ipſi poſtmodum, ſolerti ingenio ſcientiaque rerum naturalium pollentes, amplificarunt, aliiſque additamentis perpoliverunt.

Pro coronide huius operis in poſtrema Tabula CC. exhibetur ARATOR ETRVSCVS. Hoc perrarum ſymplegma, olim Arretii inventum, nunc exſtat in Muſeo Collegii Romani Societatis Ieſu, tranſlatum e Muſeo Cl. Ficoronii, qui peraccurate delineatum ad me humaniſſime miſit. Ex hac parte proſpectus totius ſymplegmatis deſumendus eſt, unde motus initium habet; unde etiam aurigae in ludis Circenſibus, iidemque aratores in arvis, ut hodie fit, deſumebant & auſpicabantur. Tuſco more, iugo ſimul iuncti boves, dextra taurus, laeva vacca. Quae fuerit Etruſci aratri & ſtivae forma, ex hoc ſchemate cognoſcimus.

In

In hunc modum, Etruſco ritu, religionis cauſa auſpicato die, adhibitiſque caerimoniis, ab urbo ſeu orbe facto, loco circumducto aratro, coloniae ſive urbes condebantur, & intra pomerium ponebantur, ut auctor eſt M. Varro. Arator pannoſus, craſſioribus calceis indutus, vultu ruſticali, obeſo & ob laborem inculto, quam pulchre, quantaque cum veritate eleganter expreſſus eſt! Pileum umbellatum gerit, ad arcendas aeſtus & aëris iniurias; illi ſimilem, quem gemina capita in monetis praeferre videmus.

Prope eum adſtat nudis pedibus femina, quae quum gerat in capite mitellam, veſtemque clavis tamquam gemmis diſtinctam, proculdubio Dea eſt, agricolarum praeſes, laborumque amica; nec proinde alia quam CERES, de qua Virgilius:

Prima CERES unco terram dimovit aratro:
Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris:
Prima dedit leges; CERERIS ſunt omnia munus.

Legiferam veteres dixere; quia invento uſu frumenti, rationeque colendi arva, ſublata feritate, hominum mores, qui antea ſine lege vagabantur, compoſuit: diviſiſque agris, ac datis legibus, mutua ſocietate eos coniunxit. Haud eſt improbabile, Arretinos, voti compotes, quod ſublata arvorum ſterilitate, optatam fecunditatem uberioreſque agrorum proventus accepiſſent, pro gratiarum actione hoc pulcherrimum anathema in eius templo poſuiſſe.

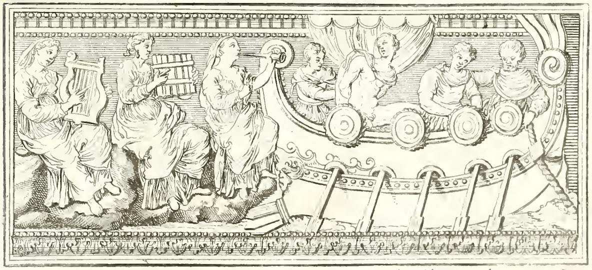

CLARESCIT ETRVSCVM LITTVS. *Claud. Lib. III. de Rap. Pros*

INDEX RERVM.

Numeri Romani Praefationem , Prolegomena , Interpretationem Orthii Carminis , & Prooemium : vulgares indicant Observationes adlatas in II. Volumine .

A

ACAMAS a Merione occisus . pag. 261. Accipiter Minervae sacratus . 90.
Acclamationes laetae factae initiatis Mithriacis . 349.
ACHELOVS cum Hercule pugnans : eius fabula a Tuscis expressa . 244. 245.
ACHERONTICA SACRA , quae apud Etruscos . 353. eorum inventor Tages . 44. 354. libri ad placandos Deos Inferos & Manes propitiandos . *ibid.* fusus sanguis humanae victimae . *ibid.* & 355.
Acherontici libri traditi a Tagete & Bacchetide , quid docerent . 176. 177.
ACHILLES subdole vitians Deidamiam, ex urnae Etruscae sculptura . T. I. XXVIII. a Paride Alexandro interfectus in templo Apollinis Thymbraei . 257. 271. 272. pictus in vase Etrusco : eius umbra quomodo picta : pugnat cum Aenea , cum Memnone . 258. eius ara sepulcralis , inferiae , cultus , divinique honores post mortem . 258. Polyxenam suis Manibus immolari iubet . 272. ab Agenore vulneratus sculptus in gemma Etrusca . 433. ab Vlysse placatus . *ibid.* & 436.
Acroamata & ludi scenici editi in parentalibus defunctorum . 296. 386. 387.
ACTAEONIS fabula nota Etruscis . 244.
Adamius Andreas , laudatus . 434.
Adbarnaam legitur apud Livium : locus eius expensus . 70.
Adonis fabula in sepulcris , quid designet . 382.
Adorantes stare solebant . 317.
Adparitiones Deorum & Geniorum in sacris Etruscorum . 318. unde earum origo , & quae pompa in his sacris . 319.
Adrastea est Nemesis , sive Fortuna . 214.
Adriensium . Vide *Hatriensium* .
Adventus Deorum , celebratus a Tuscis . 318.
Aediculis , reposita Deorum simulacra a Tuscis . 331. item cista Bacchi . *ibid.* aedicularum Etruscarum symmetria . 332.
Aegypti custos Vulcanus . 175.
Aegyptii animalium capita Diis aptarunt , secus vero Etrusci . 99. in aditu templorum cur animalia ponerent & in aliis operibus . 291. omnium primi fabulas de poenis inferni docuere . 295. inventores fuere chorearum in honorem Deorum . 310. 311. eorum simulacra lignea , picta & inaurata describuntur . 51. mos Diis arbores consecrare . 315. Aegyptia sacra in vasculo picta observantur . 315. eorum exemplo Tusci Deorum adventus , & adparitiones celebrabant sacris cum magna pompa . 319. Baptisma in honorem Isidis & Mithrae apud eos susceptum . 341. Aegyptiorum reges anulis ornati . 437.
Aegyptius Mattheus, laudatus . 133. 135. 136. 296. 324. 325. 331. 412. 416. 423.
Aeneas cum Achille pugnans . 257.
Aeolicum digamma ꟻ , apud Tuscos est V consonans . 293.
Aesar . i. e. *Deus* , Etrusca vox . Tom. I. LXI.
Aesar , fluvii nomen Etruscum . 86. 87.
AESCVLAPIVS , cur capite velato , vel petasato expressus . 31. cultus ab Aegyptiis & Phoenicibus : item a Tuscis . 104. 105. imberbis effictus , togatus & palliatus , sine baculo : dextrae manui obvoluto serpente . *ibid.* cum globo sculptus , capite tutulato : tutulus conchylium refert . Etrusci forsitan astronomiae & vaticinandi peritum Aesculapium credidere . 105. cur nudis pedibus : aquae sustentati aegroti : cur serpens ei tributus a Tuscis : canis uberibus nutritus ; ideo canes eius templi custodes . 106. laurea coronatus . *ibid.*
AETERNITAS Deorum comes ab Etruscis culta . 198. 199. 200. quomodo eam expresserint . Herculis comes ; eum donat apotheosi . *ibid.* & 134. picta a Tuscis cum cratere . 257.
AGAMEMNON Cassandram abductam excipit . 270. 271.
Agnus mactatus in lustrationibus ab Aegyptiis & a Tuscis . 333.
Agonothetae Etrusci , sedentes spectabant ludos . 382.

AIAX irruens in Caſſandram, typus Etruſcae urnae feralis. 250. Troianos repellit a cadavere Patrocli. 262.
Alae Diis tributae ab Etruſcis. 3. 158. 159.
Alata Diana effiƈta ab Etruſcis. 102.
Albizius Thomas, Patr. Piſanus, laud. 186.
Alphabetum Etruſcorum vetuſtiſſimum ordinatur: probatur ſingularum litterarum poteſtas ex inſcriptis Deorum nominibus & cognominibus. a pag. 405. ad 417. accuratius editum vide T. I. pag. XLIIII. & ſequentibus. Vide *Litterae*.
AMAZONVM pugna: iaculo, gladio, bipenni, galea & pelta armatae contra Herculem & eius hoſpites pugnarunt. 264. 265. infenſae Athenienſibus & Theſeo. *ibid.*
Ambarvale ſacrum ab Etruſcis & Pelaſgis ad Latinos & Rom. manavit. T. I. LVIIII.
Amiternenſes Proſerpinam & Hecaten coluere. 181. 185.
AMOR a Tuſcis cultus: expreſſus triplici forma. 119. currenti ſimilis, humeris & capite alato 120. 121. eius parentes indicantur. *ibid.* ornatus torque & bulla, encarpo e collo pendente, & quare. 119. 120. duplici armilla & ſtrophio. Anteros galeatus & armatus, globo inſiſtens: qui primus ex Graecis Amori alas tribuit. *ibid.* & 121. ut Genius, ſingulis hominibus adſignatus. 325. cultus a Sponſis: eius ara. 329. hirundinem praefert: palmae rami ei ſacri, ornati vittis. *ibid.* Sponſis ſacra facientibus adparet: choreae in eius honorem celebratae. *ibid.*
Amphitheatrum Etruſcum Arretii. Tom. I. XVIII.
Amphition, Athenienſium rex, vinum diluere aqua a Baccho didicit: quae dedicavit ob faƈti memoriam. 157.
Amphora proieƈta cur ad pedes Genii Mali Etruſcorum. 211. amphora cineraria, Mortis index. 261.
Amphorae delatae in Orgiis Etruſcis Bacchi. 154.
Amuleta Etruſcorum, Priapum referentia. 143. in uſu apud Etruſcos 435.
ANCHARIA Dea indigena Tuſcorum, maxime Faeſulanorum & Aſculanorum. 19. 20. 23. cur ita vocata. *ibid.* eius cultores *Ancharii* diƈti. *ibid.* ſimiles Bellonariis: eius ſignum deſcribitur. *ibid.* cum calceis lunatis: diademate, cultu & ſpecie ſimilis Aegyptiorum ſimulacris. 20. 21. eius ſimulacrum fixum in aedicula, vel impoſitum haſtae, delatum in pompa & in thenſis. 22. eiuſdem Deae ſacra, quo ritu, & a quibus peraƈta. 304.
Ancillarum Etruſcarum veſtis. 225.
Anciliorum oſtentatio apud Etruſcos & Romanos 433. 434.
Anclabris menſa, quae. 225.
Anculi Dii, qui. 225.
ANDROMEDAE fabula, quomodo a Tuſcis expreſſa. 245. 246. Furiam quoque ei opem tuliſſe fingunt. *ibid.*
Angeli pro Deo ultores cum flagellis: pro his Furias fecere Etruſci. 288. iiſdem phialae bonorum & malorum adtributae. 191.
Animalia ſacra ab Iudaeis propoſita ad inſtruƈtionem. 291. item ab Aegyptiis & a Tuſcis. 291. & ab antiquis Chriſtianis. *ibid.* Tom. II. pag. XXXVIII.
Animalium natura cognita Etruſcis. 131.
Animarum ad Inferos duƈtores Mercurius & Genius inferus: qui iudices. 183. 184.
Anni, quomodo ab Etruſcis ſupputati; qua nota in monetis. 430. id etiam faƈtum a Romanis. *ibid.*
Annorum & ſeculorum numerandi ſcientia clari Etruſci. 402.
Annus novus, quomodo a Romanis aperiretur. 301.
Anſerculus & gallus Priapo ſacer. 143.
Anſideorum Comitum Peruſinorum Muſeum. 46. 113. 128. 339. 408.
ANTEROTIS Etruſci icon. 120. Vide *Amor*.
Antiates Fortunae, Deae. 214. 215.
Antiopa Theſeum contra Amazonas pugnantem defendit. 264. 265.
Antiſtitae Etruſcae viros expiabant. 332. earum icones: cur gladium teneant. 333. omni cultu ornatae. 335.
Antiſtrophe & Strophe in ſacris choreis in honorem Deorum, cur adhibitae. 311.
Anxur vox Volſcorum: ita diƈtus Iuppiter, quare. 77. 78.
Anuli geſtati tum a viris, tum a feminis Etruſcis. 435. cur in digitis laevae manus geſtati. 437. Anulus aureus Etruſcus cum gemma illuſtratur. 435.
Aper hiemem deſignat in ſepulcris. 380. aprorum venatio apud Etruſcos. *ibid.*
Apis pro Sole ab Aegyptiis cultus. 98.
APOLLO, antiquiſſimum Etruſcorum Numen. 93. lupus animal ei ſacratus ab Etruſcis. 93. 94. lyra ei tributa. Apollo *Lycius* Etruſcis notus. 94. Hirpiae eius Sacerdotes, & ſacra deſcribuntur. *ibid.* 345. Oraculum Appollinis apud Tuſcos, eius templa apud Faliſcos, Peruſinos & Cluſinos. 94. 95. laurea corona redimitus, ornatus torque & armillis, ſuperne nudus, inferne velatus. *ibid.* eius comites Bacchus & Mercurius. 95. toto etiam corpore nudus. *ibid.* eius ſimulacrum, litteris Etruſcis inſcriptum, deſcribitur & illuſtratur. 95. 96. cum lyra & pleƈtro. 96. 97. *Nomius* cur diƈtus. 97. Muſicae inventor. *ibid.* capite diademato & brevibus interdum capillis effi-

effictus a Tufcis. *ibid.* togatus quoque & calceatus, & cum foccis. *ibid.* finiftra praeferens taurinum caput, quid notet. 97. 98. coronam lauream triumphalem invenit. 97. torque & bullis ornatus. 96. 98. duplici corona regia & radiata. *ibid.* cur toto corpore nudus, folis pudendis amiculo tectis. *ibid.* idem ac Mithra, cultus ab Etrufcis. *ibid.* & 99. habitu facrificantis cum acerra: capite radiis, vel corona foliacea redimito ab Etrufcis effictus. 106. cum Mercurio litigans de inventa lyra, expreffus a Tufcis. *ibid.* & 107. Iunonis, Minervae & Martis adftat confilio de evertendo Ilio. 113. cum Parcis coniunctus. 189. Apollo & Vulcanus cur ab Etrufcis picti iuxta Iovem. 237. Laomedontem fraudolentum infectatus eft. 248. 249. ei tributa fulmina a Etrufcis. 79. facra laurus, dono miffa a Regibus Rom. in gremio Iovis depofita. 97. eius fimulacrum compeditum. 16. Thymbraei templum pictum in vafe Etrufco. 257. arma in eo fufpenfa: ara feu menfa cum fuperpofito vafculo. *ibid.* pugnans ad Xanthum, erigitur a Neptuno. *ibid.* caput in monetis Hatrienfium five Hadrienfium. 426. Delphi ei tripodem fubripuit Hercules, poftea reftituit. 436.

Apotheofis Tufcorum inventum. 73. 75. 322. apotheofi donatus Bacchus. 133. 134. 135. item Hercules. 199. Helenae Menelai & Caftorum apotheofis expreffa in patera Etrufca. 252.

Aqua fuftentati aegroti a prifcis Medicis. 105. omnium rerum principium etiam opinione Tufcorum. 134. 296. in expiationibus adhibita aqua marina. 332. & in baptifmate ab Etrufcis. 341. 343.

Aquila Iunoni ab Etrufcis adtributa, tamquam eius miniftra. 61. in captandis aufpiciis, avium princeps: in vertice fceptri fculpta: apotheofeos index. *ibid.* Diis facra ex Aegyptiorum difciplina. *ibid.*

Aquilices Sacerdotes, qui. 307.

Aquilicia facra in honorem Iovis, urgente ficcitate. 307. 314.

Aquis fe luftrabant Etrufci, antequam ad altaria Deorum accederent. 305.

Ara Amoris defcribitur. 329. arae Etrufcorum in modum crateris: numquam anaglyphis figuris ornatae, fed & quadratae, & encarpis ornatae. *ibid.* & 306.

Arae in facris, conto fiftebantur, ne collaberentur. 339. fanguine refperfae a Mithriacis initiatis. 347. ara ad fuffitus illuftratur, an Veneri facra. 359. ferpens & cornices indicant facram Aefculapio. 360. Arae Murciae, urbs a Venere Etrufcorum nomen obtinuit. 116. defunctorum arae ornatae. 258. frondibus contectae. Deorum iuxta arbores facras pofitae. 315. 316. humiliores & excelfiores in Profcenio Etrufco. 394. quibus Diis dicatae. *ibid.*

Arare docuit Ceres. 126. & Bacchus. 439.

Aratores in arvis a laeva motus initium fumunt: id in ufu apud Tufcos. 438.

Aratri & ftivae Etrufcae fchema. 438. 439. aratro circumducto coloniae five urbes conditae ab Etrufcis. *ibid.*

Arbores Diis dedicatae ab Etrufcis, cum hymnis & facris choreis. 313. exemplo Aegyptiorum. 315. cultae a Tufcis. 313. ex his ortae Nymphae credebantur. 314. titulis infcriptae. *ibid.* arbores fulguritae, expiatae a Tufcis. 314. 315. arborum foliis tectae Deorum arae, & iuxta eas pofitae. 315. 316.

Arcades crediti iidem ac Pelafgi. 158.

Architectura Etrufcorum. 2. in ea praeftantes Etrufci. 437. 438.

Arculae in facris Deorum geftatae. 317. 320.

Arge in cervam converfa a Sole. 131.

Argentum fparfum in pompis Deorum. 321.

Arietis caput deltoto ornatus a Mercurio. 128.

Arma bellica, terreftria ac maritima Minervae facra: in eius templo fufpenfa. 92. Heroum quoque in templis fufpenfa. 257. Etrufcorum arma, quae. 362.

Armatam Venerem coluere Etrufci & Lacedaemones. 117.

Armillae Diis Etrufcorum datae. 4.

ARNA Tufcorum Dea. 69. ab Arnatibus culta. *ibid.* ad Arnam templum, ut *Addianā*, ad Dianam, Capuae. 100. Arnae Deae templum apud Cortonenfes. 132. 133.

D'Arnaud Georgius, laudatus. 221.

ARNVS facris cultus ab Etrufcis. 72.

Arretini Minervam praecipue coluere. 89. fignum Etrufcum ex aere Minervae, Arretii effoffum. *ibid.* templum eius. *ibid.* Mercurium coluere: eius fignum aereum. *ibid.* 109. Veneri templum facrarunt. 118. Herculem coluere: vetufta apud eos ara Herculis. 163. Arretii inventa Chimaera Etrufca aliaque figilla. 293. 294. item Cererem coluere; eius templum & anathema infigne explicatur. 439.

Artifices Tufci antiquiffimi, in effingendis manibus & pedibus & auribus fimulacrorum, nonnihil peccarunt. 98.

Artificis nomen an fcriptum praeferat Chimaera Etrufca. 293.

Arva in tutela Iovis Anxuri Etrufcorum. 77.

Arvales Fratres apud Etrufcos: ab his Romani accepere, numerum & facras caerimonias. Tom. I. LIIII. LVIIII.

Arungus & Robigus, Dii Averrunci malorum a frugibus. Tom. I. LXII.

Arulae tripodis Etrufcae figura. 325.
Afcolia Etrufcorum inventum. 397. 435.
Afculani Tufci Anchariam Deam patriam coluere. 19. 23. Deam Furinam five Anchariam coluere. 41. 42. 43.
Afe, Etrufca voce vocatur Fatum, Sors, Parca. Tom. I. LXI.
Afini caput praefixum pro amuleto. 36.
Afius Lydus, lyrae *afiatidis* inventor. 395.
Afpergendi ritus apud veteres. 341.
Affemanus Iofeph Praeful, laudatus. 293.
Aftronomia originem Idololatriae dedit & fabulis. 234.
Atalanta cur moerens fculpta a Tufcis. 251.
Atramentum Etrufcorum. Vide *Scriptura.*
Atriates Tufci. 428.
ATYS Cybeles amafius, cum Phrygia tiara fculptus a Tufcis. 222. frater Atys Tyrrheni. *ibid.*
Averanius Benedictus, laudatus. 58. 134. 355. 403.
Aves praepetes & inhibrae. Tom. I. LVIII. ominofae apud Pelafgos & Etrufcos. LVIIII.
AVGES & Telephi fabula, ferale fepulcrorum emblema. 267.
Augures fedentes auguria captabant. 45.
Auguria captata a Tufcis. 306.
Auguftum, Etrufcum nomen videtur. 122.
Avicula in manu Bigoes Nymphae & Tagetis, quid notet. 53. 45.
Auletica Etrufcorum. 385.
AVNVS Heros Etrufcorum. 232.
Aurei aevi fymbolum, nux pinea. 74.
Aures grandes interdum datae Diis ab Etrufcis. 33.
Aurigae Etrufci in Circenfibus quomodo repraefentati. 169. 170.
Axamenta quae effent, in tabulis fcripta. 339.

B

BACCHAE & BACCHANTES in vafculis Etrufcis picti. 154. manibus praeferunt mufica inftrumenta in Orgiis adhibita. *ibid.* & 155. cum cothurnis. *ibid.* capita earum fictilia inaurata, forfitan donaria Etrufcorum. *ibid.* faltantes fculptae in gemma Etrufca. 435.
BACCHETIS Tagetis difcipulus, Harufpicinae libros fcripfit. 47. eius imago illuftratur. *ibid.*
Bacchanalia ab Etrufcis ad Romanos pervenere. 135.
BACCHVS, in numerum Deorum Confentium ab Etrufcis relatus. 129. eius Etrufcus ornatus defcribitur. *ibid.* & 130. comes Apollinis & Mercurii. 95. & *ibid.* fulmen ei tributum: e numero novem Deorum: mitra ornatus, capillis calamiftratis. *ibid.* cur cerva ei tributa pro fymbolo. *ibid.* & 131. corona radiata. *ibid.* ambiguo fexu & muliebri a Tufcis expreffus. 131. 132. demens: cum ftroppo in capite: idem ac Sol. 132. bulla ornatus: cur pofteriora corporis velata. *ibid.* tributa ei cornua. *ibid.* & 133. arare & iungere boves ad aratrum monftravit. 133. idem ac Ofiris Aegyptiorum. *ibid.* eius apotheofis illuftratur: ei Genius a Tufcis tributus. *ibid.* 134. 135. generationis & humidae naturae praefes. *ibid.* Naiadis filius. *ibid.* infectatus a Licurgo, in aquis fe abfcondit, a Thetide receptus. *ibid.* in delphinos convertit Tyrrhenos, a fe bello domitos. 137. 436. 437. infans Leucotheae nutriendus a Mercurio delatus, deinde Nymphis Naxiis, earum nomina. 155. 156. cur Ορθος, *Rectus* dictus. 157. e rubro mari vitem tranftulit in Graeciam. *ibid.* terram thyrfo percuffit, e qua manavit aqua. 158. Bacchum contra Indos euntem Mufae fecutae funt. 160. a Tyrrhenis captiuus ductus, eos in delphinos convertit. 235. 236. puer dilaniatus, in lebete lixatus, & igne affatus. *ibid.* & 340. quomodo expreffus ab Etrufcis. 10. Apollinis & Mercurii comes apud Tufcos. 95. eiufdem Bacchi cultores Etrufci populi indicantur. 136. cultum a Cabiris & Corybantibus Etrufci acceperunt. 138. eius fignum portatile, in Orgiis circumlatum. 140. eius educator & Magifter Silenus. 145. comes Pan, & confiliarius. 149. eius gefta, victoriae, triumphi picti in Tufcis vafculis. 237. facra quo ritu a Tufcis rufticis celebrata. 322. 323. 324. myfteria, facra Etruriae. 330. 331. Bacchanalia, cifta myftica. *idid.* Cifta Bacchi apud Etrufcos quae contineret. *ibid.* in aedicula repofita. *ibid.* eius forma & ftructura. 332. Bacchi chorus pictus in vafculis Etrufcis. 394. Etrufcum cognomen *Tinia*, Baccho datum, quid fignificet. 409. idem ac Vertumnus. 10. ei tributa fulmina ab Etrufcis. 79.
BAPTISMVS folemnis Etrufcorum, quo ritu quibufve caerimoniis traditus ac fufceptus, pro vivis & expiatione mortuorum. Tom. I. XXX. 337. 338. Diaboli inventum: eius origo. *ibid.* veftes initiati: habitus fufceptoris. *ibid.* & pag. 340. 341. Sacerdos tradens Baptifmum, pateram gerens & hyffopum. 338. fercula baptizato donata. *ibid.* axamenta & carmina cantata. *ibid.* Mufica adhibita ad tibias & lyram. Initiatus manus expandens, coronatus. 340. ovis oblata pro expiatione pecca-

peccati. 341. aqua marina adhibita, quare. 341. ad Sacra Mithrae suscipienda Baptismus praeparabat. 341. regenerari se putabant. *ibid.* igne etiam probati initiati. Baptisma apud Aegyptios in honorem Isidis & Mithrae. Initiati milites dicti: quot cruciatus tolerare cogerentur: igne, fumo, sulphure & taedis expiati. 342. 343. 344. in carrucis positi. *ibid.*

Baptisterium Florentinum S. Ioannis, antea in eo loco templum fuit Martis. 112.

Beatitudinis desiderio, in lustrationibus, quae sustinerent initiati. 342. 343. 344.

Begerus Laurentius, laudatus. 12. 90. 173.

Bellerophontis fabula nota Tuscis. 290.

Belli fulmina vocati duces & milites fortissimi. 365.

Bellona Dea Tuscorum, praesertim Volaterranorum, Lunensium, localis & patria Dea. 22. 24. 26. 27. quando ab Etruscis evocata ad Romanos transiit. 24. Appius Claudius eam evocavit. *ibid.* eius aedes in Reg. IX. celebris, cur. *ibid.* columella ante aedem, e qua bellum indicebatur. *ibid.* & 205. *Duellona* dicta. Sculpta cum alis, cum Marte sculpta in quadriga. 25. cum face, cum tuba praecedit currum triumphantis ducis. 26. cum corona turrita apud Etruscos: ornata chlamyde. Templum Bellonae Volaterris indicatur. *ibid.* eadem Dea contra Gigantes pugnans. 121. in acie bellantibus adparet. 260. eius imago gestata a Cistophoris & Sacerdotibus. 181. eiusdem Deae sacra apud Etruscos. 356. eius Ministri & initiati aram choreis circuibant se vulnerantes. *ibid.* divino furore correpti, futura praedicebant: absinthium bibebant. *ibid.* Bellonarii Fanatici. 357. eadem sacra in Parentalibus. *ibid.*

Belus, Neptuni filius, gladii inventor. 284.

Bembus Petrus, laudatus. 208.

Bigoe Nympha Etruscorum, propter beneficia, divinis honoribus ab Etruscis culta: scripsit de arboribus fulguritis. 49. dicta & Vegoia: scripsit & de terminis: eius libri servati in templo Iovis Capitolini. *ibid.* eius imago duplici basi cur imposita. *ibid.* & 51. Hermaeum eius signum ornatissimum describitur. *ibid.* foliis ex ilice ornatum, quare. 52. cur etiam expressa crinibus solutis. *ibid.* cur bulla minori ornata, & cum avicula. *ibid.* & 236.

Bipennis data Furinae Deae, quare. 42.

Biscionius Antonius Maria, S. Th. D. laudatus. 30. & eius opus. *ibib.* & 101.

Blanchii Sebastianus, Custos Medicei Musei, & Franciscus, laudati. Tom. I. XXII.

Blanchinius Ioseph, Pratensis, I. V. D. laudatus. 9.

Blanchinius Ioseph, Presb. Orat. Romani, laudatus. 256.

Bonamicus Innocentius, Canonicus Pratensis, laudatus. 197.

Bonarrotius Philippus Senator Flor. laudadatus. Tom. I. XIV. XVII. XXII. XXIII. XLVIII. Tom. II. 5. 95. 101. 190. & passim. Non bene explicat pateram, in qua putat sculptum Plutonem rapientem Proserpinam. 237. 293. errante pictore non vidit Baptisma sculptum in urna Perusina. 139. 339. 340. 355. 405. pro aurigis Circensium, Amazonas censet sculptas in Perusino sepulcro. 170.

Bononiae *Felsinal*, Etruscum nomen. 410.

Bonus eventus, quomodo expressus a Tuscis. 222. 223. togatus & velatus, cum patera & copiae cornu. *ibid.*

Borghinius Vincentius, laudatus. 313.

Borionius Antonius, laudatus: & eius Museum. 168.

Bottarius Ioannes Praesul, laudatus. Tom. I. XXIV. 264. 323. 343. 379.

Bourguettius Ludovicus, laudatus. Tom. I. XXIII. XXVI. XLVIII. Tom. II. XXXII. XXXV. 144. 145. 178. 205. 291. 369. eius interpretatio Tab. Eugubinae. 389. 405.

Brescianius Benedictus, laudatus. 435.

Brixienses Mercurium. 109. Victoriam Augustam. 122. Cererem. 129. & Herculem coluere. 162.

Bucchius Octavius, Nob. Adriensis, laudatus. Tom. I. XXIV. 322. eius Historia veteris Hadriae. 396.

Buccina adhibita in Orgiis ab Etruscis. 155.

Buccinatores in bello Etrusci habebant. 368.

Bulla Diis data ab Etruscis. 30. cur ante pectus Deorum Etruscorum pendeat. 53. 96. 98. bulla radiata Minervae Etruscae illustratur. 197. triplex Etrusca & quadruplex. 253. 255. triplex data Nemesi. 215. Etruscorum inventum. 371.

Burghesius Dominicus, Patric. Senensis, laudatus. 256.

Bustuarii Etrusci. 355.

C

C pro G apud veteres Latinos. 407.

Cabiri, Bacchi mysteria in Etruriam intulere. Tom. II. XXXI. Dii Etruscorum, cur ita dicti. Tom. I. LVII. 137. Bacchi cultum, cistam, & sacra in Etruriam invexere. 138. Sacra Cabiria quae: decimas eis vovere Etrusci & Pelasgi. *ibid.* templa Deorum Cabirorum. 139. saltationem armatam instituere. *ibid.* cur Cabiri ita adpellati: eorum mysteria. *ibid.* de eorum nume-

numero & origine. *ibid.* Cabiri pileati apud Etruscos. *ibid.* & 141. Dii Samothracum: arae in Circo Romanorum eis dedicatae: cur patera in eorum dextera. *ibid.* iidem ac Corybantes sacra Bacchi mysteria Tyrrhenos docuere. 331. Dii noxios homines crediti cruciare apud inferos. 336. 337. ad quos eos deducunt. *ibid.*
Cabiria sacra Etruscorum, quae. 334. his Heroës initiati. *ibid.* quomodo tradita ac suscepta. *ibid.* & 235. his sacris initiati aram flexo genu tenebant, & sanguine suo respergebant, adstante Sacerdote. *ibid.* in antro se occultabant. 336.
Cabirorum sacrorum Ministri, an Cadoli dicerentur, expenditur. 336.
Cadmeae litterae Etruscis & Pelasgicis successere. Tom. II. XXXV.
Caelium montem primi tenuere Tusci: antea Querquetulanus dictus. 68. in eo Tulli Hostilii regia. *ibid.* Vide *Carna*.
Caelum in sedecim partes divisum ab Etruscis. 45.
Caglieri Liborius, laudatus. 132.
Calathus sive columella in capite Dei Panos Etrusci, quid notet. 148.
Calceatos Deos non semper fecere Tusci. 33. interdum nudipedes: quod maxime omnium Aegyptii fecere. *ibid.*
Calcei lunati & repandi ab Etruscis Diis dati. Tom. II. XXIX. 2. 85. 124. item Veneri nudae, Helenae, Dioscuris. 117. 253.
Calliope quomodo ab Etruscis expressa. 160. in aëre adparens cum lyra Hymnologo seu Poëtae canenti. *ibid.* universo praeest: eius vestium cultus describitur. *ibid.* & 161. Musarum princeps: eius officium. 243. 387.
Calydonii apri fabula Tuscis nota. 250. quid innuat. *ibid.* & 251.
Campani & Apuli, praecipui Apollinis cultores. 95. Dianam Tifatinam coluere. 100. Capuae eius templum praenobile. *ibid.* Cererem. 129. & Herculem coluerunt. 162. Campanis Etruscis Bacchanalia Romani debent. 331. Campanorum patrium numen Volturnus. 54. 55. Dea tutelaris Minerva. 88.
Campes Deae caput Etruscum: Aurigarum Dea. 223. 224.
Camulus, cur ita dictus Mars. 110.
Candelabrum, sive arula tripes Etrusca, Aesculapio sacra. 105.
Canephori & Canephorae in sacris veterum Etruscorum. 320. 321.
Canis pelle amictus Genius Domesticus Etruscorum. 210. 296.
Cantor carminum in sacris Mithriacis. 389.
Cantus, vox Latina ex Etrusca. T. I. LVIII.
Capenates Martem coluere. 112.
Caper Bacchi victima, quomodo mactata. 323.
Capillatura signorum Etruscorum peculiaris. 4.
Capilli Deorum Etruscorum similes Diis Aegyptiorum. 21. 207. 208.
Capita Deorum in gemmis Etruscis adhuc non observata. 432.
Capitulum seu columella, cur capiti Deorum imposita a Tuscis. 223.
Capponius Marchio Alexander Gregorius, laudatus. Tom. I. XXIV. XXVIII. XXIX. eius quoque Museum. 201. 247. 432.
Caprina pelle Iuno Sospita galeata. 85.
Captus, forsitan vox Etrusca, quid notet. 89.
Capuam Etrusci condidere. 54. 55.
Capuae praenobile templum Dianae Tifatinae. 100. Vide *Campani*.
Caput bifrons iuvenile & barbatum, quid in monetis Etruscorum designet. 421. 422.
Carrucis locati initiati & in soliis, sedibus curulibus & thronis. 343. 344. 345. 379.
Carmen Orthium in usu apud Pelasgos & Etruscos. Tom. I. LIII. LV. LX.
Carmenta Evandri mater. 172.
Carmina Saliaria ab Etruscis inventa. 126.
Carna, Iani uxor, Tuscorum Dea. 68. Caelius mons ei sacer. *ibid.* eius sacra sine caede & sanguine victimarum. *ibid.* Tutelaris infantium credita. 68. 69. eadem Cardea & Cardinea dicta. *ibid.*
Carpento vecti sponsus & sponsa ad sacra. 327. carpenti Etrusci forma & usus. *ibid.*
Carthaginienses divinis honoribus coluere Tritones. 170.
Casei Lunenses, signati Lunae imagine. 99.
Casinienses Deluentinum Deum localem coluere. 69.
Cassandra ad Agamennonem a Talthybio abducta. 269. 270. eius fatum sculptum in sepulcro Etrusco. 250.
Cassis, Halteristarum Etruscorum certantium praemium. 383.
Castor & Pollux Herculis comites: portum Argoum & Telamonem condidere. 166. ab Etruscis culti. 167. equi his adsignati. *ibid.* Herculem docuere bella gerere: praesides palaestrarum & certaminum: quae arma & vestes his dederint Etrusci. *ibid.* pileo & chlamyde ornati. *ibid.* & 168.
Cathedra Etrusca Deo Mithrae dedicata. 379. & seqq. in ea positi initiati. *ibid.*
Catenis revincti Dii Etruscorum suis basibus, cur. 9. 15. 16. Evocatio Deorum, quibus verbis concepta. 15.
Causeus Michaël, emendatus. 228. 394.
Cellinius Benvenutus, laudatus. 293.
Centavri Etrusci signum describitur. 154. eorum pugna cum Pirithoo ferale sepulcrorum emblema. *ibid.* saxis pugnarunt:

runt : *ibid.* cum pedibus anterioribus humanis, posterioribus equinis. *ibid.*
CENTAVRIDARVM fabulae apud Tuscos. 286. 287.
CENTAVRORVM fabulae apud Tuscos. 286. eorum pugnae. *ibid.* & 287. tricipites sculpti in gemmis. 198.
Cepheus Andromedae pater. 246.
Cerealia sacra, quomodo a Tuscis rusticis celebrata. 323. 324.
CERES a Tyrrhenis culta. 125. 126. praesertim in Sicilia : quae hominibus monstrarit. *ibid.* cur ita vocata : eius mysteria & initiationes : sacrificantis habitu, & capite velato expressa a Tuscis. 126. pateram gerens : item molam vel placentam : eius Tuscum diadema triangulare *deltoton*. 127. cum palla seu pallio, corona foliacea, calceis clausis, cum cornu copiae, globo, & foliis arborum. Ceres *Frugifera*, *Fecunda* : eius virtus masculina & feminina : duplex, *Caelestis* & *Terrestris*. 128. nux pinea ei sacra, cur. *ibid.* quae beneficia hominibus praestitit. *ibid.* a duobus Geniis coronata. 319. Ceres seu Cereris Sacerdos sculpta in gemma Etrusca. 435. aratri & arandi artis inventrix. 439. cur *Legifera* vocata. *ibid.*
Certamina in honorem Dei Panos ab Arcadibus instituta. 151. Certamina Musica & Poëtica & Equestria apud Etruscos. 375.
Cesto manus armata in monetis Etruscorum, quid significet. 167.
Cestus pugilum Etruscorum. 383.
CHARYBDIS, Mortis & Fati typus, in sepulcris Etruscorum insculpta. 281. 282. cur capite alato & humeris : quae alae, quae arma : idem monstrum & apud Inferos. 282. 283.
CHARITES DEAE. Vide GRATIAE.
Charon carcere punitus a Plutone. 295.
CHIMAERA Etrusca insignis describitur. 289. Homerus & Hesiodus primi hoc monstrum descripsere. *ibid.* primi inventores forsitan Aegyptii vel Phoenices. *ibid.* 291. Etrusci primi eam Italis monstrarunt. 290. eius origo, & significatio historica & moralis. *ibid.* & 292. de ea fusius a pag. 289. ad 294.
Chiron inter Deos relatus a Tuscis. 286.
Chishullius Edmundus, laudatus. 405.
Choraules Etruscus indicatur. 309.
Choreae ab Etruscis habitae in honorem Deorum. 309.
Chori Tragoediae & Comoediae Etruscae. 391.
Chorus in honorem Iani quomodo peractus. 311.
Christiani veteres oculos gemmeos in simulacris Sanctorum reposuere. 208.
Ciattius laudatus : primus Tagetis simulacrum ostendit. 38. 45. 46. Annii ambagibus deditus. 94. 183.
Cigna Hyppolytus, laudat. Tom. I. XVII. 18.
Cingulum praefert Iuno *Cinxia* Etruscorum. 225. militare Etruscum, bullis insigne. 367. gemmis ornatum. *ibid.*
CIRCE Dea, Vlyssi potum praebuit : eius cultus. 275. Vlyssis socios feris obiecit. 276.
Circenses ludos invenere Etrusci. 169. edidere cum quadrigis & bigis. 377. 378. origo ex Etruscis. 377. primus Romae edidit Tarquinius Priscus. *ibid.*
Cista mysteriorum Bacchi & Mithrae. 384.
Cistae mysticae delatae in Orgiis Bacchi. 154. in sacris Etruscorum. 317. 318. 320.
Cistam Bacchi in Etruriam adtulerunt Dii Cabiri, sive Corybantes. 138. eius figura illustratur. *ibid.*
Cistophora Etrusca cum Sacrificulis in sacris Dei Mithrae. 380. Bacchi Cistophori. 331. 332. Cistophorae. 139. 320. 321.
Cithara trichordis Etruscorum. 395.
Citharodia Etruscorum. 385.
Clatra vocata Isis, quae est Diana sive Luna, Etrusca voce. Tom. I. LVIIII.
Clava in monetis Etruscorum, quid significet. 167. Mercurio data a Tuscis. 254.
Claudianus, natione Etruscus, Venerem perbelle describit. 218. 219.
Cleis Nympha, una e nutricibus Bacchi. 156.
CLEMENS XII. Pont. Opt. Max. laudatus. Tom. I. XXV.
CLITVMNVS ab Etruscis cultus, a quibus nomen accepisse creditur. 66. Clitumnalia eius sacra. *ibid.* & 307. oraculum & sortes habuit. *ibid.*
CLOTHO Etrusca, quomodo expressa. 186.
Clusii, Priapi Etrusci fanum erutum, phallis refertum. 144. item inventum sepulcrum picturis ornatum. 382.
Clusini Apollinem & Dianam praecipua religione coluere. 94. 99. 100. Aesculapium & Hygiam. 105.
Cocke Thomas. Vide Lovval. Tom. I. XIV.
Cognomina Diis tributa ab Etruscis. 79. Cognomine solo intellecti & adpellati Dii ab Etruscis. 107. 299.
Colore rubro litteras Etrusci in urnis scripsere. 404.
Columba Veneri sacra, quare. 117. 241. eius donarium. *ibid.*
Columbae cur sacrae Priapo ab Etruscis. 144.
Columellis & hypobasibus signa Deorum ab Etruscis imposita. 140. fixa. 306.
De Comitibus Iacobus, Patricius Asculanus, laudatus. 23.
Comoedi personati Circes & Vlyssis fabulam agunt. 275. 276. palliati cur cum baculis. 393.

Com-

Compedibus revinctus Hercules a Cuprensibus. 164. alii quoque Dii, quare: revincta & Venus *Infera* apud Tuscos. 187.
Compitalia in honorem Larum. 181.
Concordia Dea coniugum. 61. 62.
Confitebantur peccata initiati sacris Cabiriis, rotam tenentes. 335.
Connubia fatalia Troianarum feminarum, sculpta in sepulcris Etruscis. 269.
Consentes Dii Etruscorum, qui. 298. fulmina mittere crediti. 73. 130.
Consilium Deorum ad evertendum Ilium. 113.
Constantius Ludovicus Abbas, laudatus, & Museum. 343.
Consualia certamina in honorem Neptuni, eius a Romulo instituta. 169.
Convenire in templis solebant Etrusci, de rebus publicis tractaturi. 33. 304.
Conviviis Etruscorum, qui praesentes. 400.
Copiae cornu Cereri datum ab Etruscis. 129. Naiadibus Nymphis & Fortunae. 245.
Corani Cererem coluere. 129.
Corazius Galeottus Eques, laudatus. Tom. I. XVIIII. 104. 105. 292. 359. 360.
Corazius Hercules Abbas, laudatus. 76.
Corebus Troianis suppetias tulit. 265.
Cornibus pro poculis usi sunt Tusci. 133. 134. 164.
Cornices cur Aesculapio sacrae. 360.
Cornu copiae cur tributum Mercurio. 109.
Cornua cur Baccho tributa. 132. 133. & Fluminibus. 245.
Corona, instar floris patuli seu radiata, data Iano ab Etruscis. 5. radiata Iunoni. 80. pampinea Baccho & Bacchi nutricibus Nymphis. 156. 157. regia duplex data Iunoni & Veneri a Tuscis. 226. Corona Marchionum & Comitum ex Etruscis desumta. 156. 157. Coronae Etruscorum quomodo factae. 13. 14. cum lemniscis, & sine lemniscis antiquiores. *ibid.* lemnisci aurei. 14. 20. coronae Deorum. 127. Coronarum gestatio & oblatio in sacris. 316. 317. luxus in conviviis. 400. inventor Ianus. 300. eius corona peculiaris. 301.
CORONIS Nympha, una e nutricibus Bacchi infantis. 156. 157. eius signum describitur, ornatum bulla & corona pampinea: & calceis. *ibid.* cur flens ab Etruscis expressa. 157.
Corradinius Petrus Marcellinus Cardinalis, laudatus. 279.
Corsicam & Nicaeam, omnesque in ea regione insulas tenuere Etrusci. 428.
CORSINIVS NEREVS S. R. E. Cardinalis, laudatus. Tom. I. XXV.
Cortonenses Tagetem coluere. 45. 46. Nemesin Deam: item Aesculapium. 104. 105. Venerem. 116.
CORYBANTICA sacra eadem ac Cabiria: in his frater fratrem trucidabat. 385.
Cribro divinationes & auguria capta. 52.
Crotala a Deo Pane inventa. 150. pulsata in Orgiis Etruscorum. 154. in sacris choreis adhibita a Tuscis. 309.
Crotoniatarum nummorum litterae. 413. 416.
Cruciatus initiatorum. 351.
Cuccagna, vox Tusca vernacula, unde eius origo. Tom. I. LXI.
Cultus Deorum apud Etruscos multiplex. Tom. II. XXX. XXXI.
Cumani Pilumnum Deum coluere. 38.
Cuperus Gisbertus, laudatus. 3. 8.
CVPIDO cum Venere pictus in vasculis nuptialibus Etruscorum. 221. *Infernalis*, comes Veneris *Inferae*. 186. Andromedam liberavit a ceto, ut fingit Philostratus. 246. Vide AMOR. 329.
Cupra Maritima & Montana Etruscorum. 84. *ibid.* templum Iunonis Cuprae. 84. 164. ibidem cultus & Hercules. 163.
Cupressus in exequiis mortuorum adhibitae a Tuscis. 261. iuxta sepulcra consitae. *ibid.*
CVRETES idem ac Cabiri & Corybantes. 336. ludorum inventores. 375.
Curis, Sabina lingua hasta dicta est. 83.
Curitis Iuno & Iupiter cur ita dicti. 83.
Curru in caelum deducta Proserpina ad Iovem. 108.
Currus Diis dati ab Etruscis. 25.
Cybeles Magnae Deae in sacris sanguis effusus. 351. in pompa Dea deducta: viae sparsae argento & rosis. 321.
Cypseli arca. 250.

D

DAedalus Deorum simulacra melius sculpere docuit. 32. 33.
Dama Baccho tributa a Tuscis. 130. 131.
Damaratus Corinthius, Etruscarum litterarum figuram variavit, non vero invenit. Tom. I. LII.
Damianius Matthias, laud. T. I. XVII. 244.
Damnatorum supplicia apud inferos. 287. 295. monstra ad eos cruciandos. *ibid.*
Decursio Etrusca funebris, a laeva in dexteram. 376. 377. Decursio Mithriaca, quae. 376. 380.
Defunctorum umbrae statura eminentiores cur effictae. 184. animae ad Elysios per Oceanum vectae. 296.
DEIANIRA ad pedes Herculis genuflexa, sculpta a Tuscis. 244.
DEIDAMIA ab Achille vitiata. Tom. I. XXVIII.
Delphines in sepulcris Etruscorum, Mortis & Fati indices. 236. 437.

Del-

Delphinus Tyrrhenorum nota. 421.
Delventinus Deus, a Tuscis & Umbris consecratus. *69.*
Dempsterianae Tabulae breviter explicantur. 237. 238. & fusius in toto Opere.
Deorum gesta sacris celebrarunt Etrusci. Tom. II. xxxi. eorum insignia alae, bullae, torques, armillae, periscelides, &c. 45. Deorum infimi ordinis sigillis pedes animalium aptarunt Etrusci. *99.* raro vel numquam tributa symbola ab Etruscis. 108. *109.* eorum laudes cantatae ab Hymnologis Etruscis. *161.* Deorum Inferorum sacrum apud Etruscos. *194.* *195.* signa unguentis delibuta, exornata: corollis redimita. *229.* Deorum unde invecta multitudo. 234. eorum nomina & cognomina in pateris Etruscorum scripta illustrantur. a pag. 405. ad 417. eorum capita vel insignia expressa in monetis Etruscis. 422. *426.* Vide *Dii.*
Designator sacrorum ex Aegyptiis. *316.*
Desultores Etrusci. *376.*
Dextra magno in honore apud veteres. Tom. I. lxii. ad dextram conversi initiati sacra suscipiebant. 332. dextrae in nuptiis iunctae ante ostium domus. *326.*
Diaboli inventa sacra Mithriaca. 345. *346.* 347. 348.
Diademata Etruscorum. 127. *197.* *226.* Vide *Corona.*
Diana inter Consentes Deos ab Etruscis culta. *99.* *Arduinna* dicta a Sabinis. 100. *Tifatina* a Campanis. *ibid.* quomodo efficta ab Etruscis, quo vestium cultu. 101. caput polo, pennis ac cornibus ornatum & diademate: eius imago pulvino, tamquam throno imposita. *ibid.* folia arborum addita in ornatum a Tuscis. *ibid.* Dianae *Lampadiferae* sigillum Etruscum: alata etiam facta, quare. 102. dicta *Priapina.* *159.* bicornis sculpta in patera Etrusca. 251. *Persica* culta a virginibus, quae super ardentes prunas saliebant. 345. Dianae *Tauricae* & *Triclariae* sacra. *356.* 357.
Diespiter cur dictus Iuppiter. *79.*
Dii Etruscorum longe ornatissimi. 2. 3. 4. adpellati *Propitii*, *Audientes*, *Obsequentes.* *6.* Dii quasi dormientes aereis tinnitibus excitati. *ibid.* cur cum grandibus auribus. *ibid.* Dii Aegyptiorum & Etruscorum nudipedes. 7. 33. 310. Diis data femoralia ab Aegyptiis & Etruscis. 8. Dii Etruscorum cur plumbo infixi basibus, & revincti. *9.* 10. *16.* *164.* *165.* Dii Custodes & Servatores urbium expressi vultu placido ac sereno. 10. in curribus & quadrigis expressi ab Etruscis. 25. cur cum pomo in manu, manibusque supinis, orantium ritu effícti. 38. *39.* *Averrunci* quomodo sculpti ab Etruscis. Tom. I. lxii. 103. *229.* 230. 231. 232. Dii omnium primi Etruscorum Sol & Luna. *93.* Dii viarum praesides ab Etruscis culti. 131. torquati & bullati. 140. cur sub altero pede clavus subpositus. *ibid.* cur dicti *Aeviterni.* 103. solo cognomine adpellati ab Etruscis. *106.* *Servatores* & *Benefici* sculpti capite ornato calatho. 148. 208. Dii Manes cur ita vocati. 177. Aegyptiorum Dii cur cum flagellis sculpti. 190. *Patellarii*, qui. 210. rusticorum praesides. 224. Dii *Ignoti* Etruscorum cucullati, cum veste servorum propria. *ibid.* & 225. Dii *Anculi*, qui. *ibid.* Dii *Indigetes* Etruscorum. *229.* Dii *Consentes* Etruscorum, quibus fulmina tributa. 235. *Domesticis* Diis Laribus & Genio sacra ab hospitibus facta. 275. singulis maiorum gentium Diis Genium Tusci adsignarunt, vel duos: Iovi tres, & quare. 319. Diis *Caelestibus* arae excelsiores dedicatae. *329.* imberbes & barbati effícti a Tuscis. 343. loti aqua fluminum. 341. 351. *Inferi* placati victima humana. 353. Dii *Musici*, qui. *386.* personati Dii & Heroes in pompis Etruscis. 394.
Diomedes cultus a Venetis. 82. Diomedis & sociorum arma suspensa in templo Minervae *Acheae.* *92.*
Dionysiades Nymphae, nutrices Bacchi pueri, recensentur & illustrantur. *156.* 157.
Dionysius Halicarnasseus Etruscorum nomini infensus. Tom. II. xxix. 138. 151.
Dioscuri. Vide *Castor* & *Pollux*: eorum capita in nummis Etruscorum. 425. ponderibus & mensuris praeerant. *ibid.*
Discordia Etruscorum inferum Numen. 192. quomodo a Tuscis expressa. 255. serpentinis cum pedibus apud Tuscos efficta, nuptiis adsistit, harpe armata. 238. 295.
Dis pater ab Etruscis cultus, cur *Summanus* & *Mantus* vocatus. 177. item defunctis, funeribus & sepulturae eorum praeerat: quid physice sit Pluto. *ibid.* 178. gryps sculptus in eius curru: quadriga ei tributa a Tuscis. *ibid.* galea ei tributa, quid designet. *ibid.* & 179. in raptu Proserpinae cur adiutus a Mercurio: Furiae eius comites. 179. alii Dii eius comites recensentur. *ibid.* Vide Pluto.
Diverbia quae essent. 393.
Divinationes in ortu infantium factae. 36.
Divortium coniugum, ferale sepulcrorum Etruscorum symbolum. *295.*
Dona Dei quae: eius vocis usus apud Etruscos & Romanos. Tom. I. lxi.
Donaria Deorum suspensa: scala ob id in sacris adhibita a Tuscis. 321.

Donius Io. Baptista, laudatus. 239.
Draco seu serpens cur Aesculapio tributus a Tuscis. 105. sculptus in sepulcris Tuscorum, quid significet. 294.
Dracones barbati & cristati effecti ab Etruscis. 174. 175.
Dryadis Nymphae Etruscae simulacrum adfertur & illustratur. 158. cur ita vocata. *ibid.* Dryadum Nympharum cultus apud Etruscos, Pelasgos & Arcades antiquissimus. *ibid.* alata effecta Dryas ab Etruscis, cur. 158. 159. eius diadema: cur prodiens e quercu. *ibid.* fructus omnis generis gerit in sinu: amicta hinnuli vel cervae spolio. *ibid.*

E

EBorea opera Etruscorum. 438.
Echo Pani & Baccho amica. 226. cum petra in capite sculpta a Tuscis: eius cultus, & simulacra. *ibid.*
Eleusinia sacra in usu apud Etruscos. 345. 435. lustralis aqua & faces in his adhibitae. 180.
Elpenoris, socii Vlyssis, fatum & funus. 277. 278.
Elysiorum loca, cum hortis Hesperidum confusa. 189. eorum beatitudinem initiatos & lustratos consequi putarunt. 285. 358. ubi ea Homerus constituerit. T. I. XXVII.
Emblemata vasculorum Etruscorum, quae. 170.
Emeros Genius Veneris. 328. 329.
Emmele, saltatio Tragica Etruscorum in funeribus. 387.
Encarpis ornata triclinia Etruscorum. 400.
Epiphaniae Deorum & Geniorum in sacris Etruscis. 318. 319. qua pompa celebratae. *ibid.* & 283. Vide *Dii*. *Genius*.
Eponae Deae caput Etruscum. 223. culta ab aurigis. 224.
Epoptae & Mystae Mithriaci. 349.
Epulae, corollae, primitiae Iovi & Diis Laribus donatae. 229.
Equi singularis nullus usus in bello apud Tuscos. 367. Equi nullo freno vel solo panno ab Etruscis antiquitus moderati. 380. litteris inustis inscripti a Tuscis. 416. 417. bullatis monilibus ornati. 168. 366.
Erato interpres oraculorum Dei Panos: eius imago. 151.
Eris. Vide *Discordia*. 255.
Eros Genius Veneris. 328. 329.
Eteocles Polynicem interficiens, sculptus in sepulcro Etrusco. 249. 250.
Etrvria triplex. Tom. I. LIIII.
Etruscae linguae & litterarum origo. Tom. I. XLVIIII. L. LI. Vide *Litterae*.
Etrvsci omnes artes & disciplinas primi in Italiam invexerunt. Tom. II. pag. 2. non solum proprios, verum etiam Deos patrios & locales habuere. Tom. II. pag. III. IV. diligentius & diutius servarunt omnem belli Troiani historiam. Tom. II. v. Aegyptiorum fere in omnibus imitatores: item Phoenicum. 3. 5. quot loca incoluerint. 4. in haec loca unde venerint. Tom. II. XXXVII. 20. 21. artifices Tusci in Diis effingendis Agyptios imitati sunt. 21. 22. Deorum simulacra & ipsi litteris inscripsere. *ibid.* sinistrosum scribere soliti. Tom. I. XLVIII. XLVIIII. & in tabulis aereis. *ibid.* & pag. LII. in ornandis Deorum simulacris multa ab Aegyptiis didicere. 101. aliquot litteras Graecis & Latinis mostrarunt. Tom. II. XXXII. XXXIII. animalium naturam optime noverunt. 246. litteris & armis praestantes. 401. 402. proprias litteras & dialectum habuere. *ibid.* Rituales libri, annales, historiae. Astronomiae peritissimi, numerandi arte scientissimi. *ibid.* & 403. naturae rerum & Philosophiae consultissimi: Pythagorae placita secuti. *ibid.* Vide *Scriptura*, & a pag. 405. ad pag. 417.
Etruscorum coloni, qui. 109. Etruscorum origo expenditur. Tom. II. XXXVII. 298. ex Aegypto & Phoenicia in haec loca migrarunt. *ibid.* & religionem Italos docuere: eorum imperium, opes, potentia terra marique. 361. 362. convivia, spectacula, luxus. 363.
Evander Panos Dei cultum in Italiam invexit. 148. cum Arcadum classe quando in loca Etruriae vicina venerit. 172.
De Eugeniis Pompeius, Comes & Eques, laudatus. Tom. I. XVIII. 144. 282.
Eugubinae Tabulae Etruscis & Pelasgicis litteris scriptae, quot. Tom. I. XLVII. quando. LII. LIII. an carmine vel prosa oratione scriptae sint. 388. 389.
Eugubium. Vide *Eugubinae Tabulae*. 403.
Evmenides Etruscorum: earum sacra. 42.
Evocati Dii Etruscorum sacris carminibus. 24. 164. 165.
Evocationes Deorum Manium. 185.
Exequiae mortuorum decoratae acroamatibus & ludis scenicis. 296.
Exodiarii Etrusci. 391. 392.
Expiationes, igne, aqua, fumo, sulphure factae. 337. &c. 342. 343. 344. titione adhibito, & traditione per manus ardentium taedarum. *ibid.* pro vivis & pro defunctis. 350. 352. 356. Vide *Initiati*.
Extispices, quo instrumento uterentur, ut exta inspicerent. 48. exta porricere, quid notet. *ibid.*

Fa-

F

FAbulae Etrufcorum; earum origo & divifio in plures claffes. 233. 234. 235. aliae propriae & peculiares Etrufcorum: item obfcenae. *ibid.* & 393. quae in Dempfterianis Tabulis incifae, recenfentur & illuftrantur. 237. item fculptae in gemmis Etrufcis. 436.
Fabulinus Deus infantium. 225.
Faculae & lumina Diis oblata. 48. in facris Genii adhibita. 325.
Faefulani Deam Anchariam patriam coluere. 19. 20. eius ara & templum. *ibid.* & Ifidem. 21. 22. item Deam Furinam five Anchariam coluere. 41. 42. 43. & Martem. 112. ibi eius templum: item Bacchum. 136. 435.
FALACER Deus patrius Etrufcorum. 67. *Divus pater* dictus: eius Flamen Falacer. *ibid.* nominis origo inveftigatur. *ibid.* falis Circi praeeffe creditus. *ibid.* 68. idem ac Ianus. *ibid.*
Falae in Circo, quae. 67.
Falconcinii Nobiles Volaterrani, laudati. 25. 327.
Falifci Iunonem *Argivam* & *Reginam* coluere. 82. 83. eius fimulacrum Romam deportatum. *ibid.* Minervam coluere, eius templum. 88. 89. inde Romam evocata. *ibid.* praecipui Apollinis & Dianae cultores. 94. 100.
Falx mefforia & arboraria a Saturno inventa. 74.
Farneta in agro Cortonenfi, non Bacchi, fed Arnae templum fuiffe creditur. 132.
Fafcina ex aere in ufu apud Etrufcos. 143.
FATA. Vide *Parcae*.
Fati & Mortis vis in fepulcris, quibus imaginibus expreffa. 174. 175. 216. 287.
Fatidicae mulieres Etrufcae folutis crinibus expreffae. 52.
FAVNAE Etrufcae imago: ornata bulla. 153.
FAVNI, quomodo expreffi ab Etrufcis. 153. 154.
Fax tributa Furiis & Mercurio a Tufcis, quare. 357.
Fecialis Genius Minervae Servatricis populorum. 204. quomodo ab Etrufcis fculptus. *ibid.*
Fecialium Etrufcorum dignitas, munus; origo ab Etrufcis & Pelafgis. 104. 369. Numa ab his accepit: cur ita dicti. *ibid.* eorum numerus. *ibid.*
FELICITATIS Etrufcum fignum. 223.
Femoralia, five fubligacula Diis data ab Etrufcis. 7. 8.
Feronia Iuno cum Iove Anxure culta. 77.
Ferrarius Petrus Maria, e Cl. Reg. Schol. Piar. laudatus. 33.
Feftum Iani, quomodo celebratum ab Etrufcis, illuftratur. 311. 312.
Ficoronius Francifcus, laudatus. Tom. I. XXIV. 46. 47. 79. 92. 93. 180. 392. 434.
FIDES, quomodo fculpta: nuptiis Etrufcorum praeeft. 61.
Fidicines & Tibicines Tufci, in facris. 385.
Finium & agrorum cuftodes Dii, qui. 49. 50.
Firmani Mercurium coluere. 109.
Fifcher Chriftianus Gabriel, laudatus. 433.
Fiftula Pani Deo tributa, quid defignet. 152. muficalium inftrumentorum antiquiffima. 386.
Flabella in Orgiis & facris adhibita. 154. 316. 317. 320. 321.
Flamen Pomonalis. 14.
Flammeo nuptae & matronae utebantur. 267.
Flexo genu Mithriaci aris infiftebant. 347.
Florentini coluere Nortiam Deam, quam *Magnam* vocarunt. 17. item Martem. 112. & Bacchum. 136. praecipue Herculem. 161. 162. 163.
Florentiola; prope id oppidum Iovis fanum vetuftiffimum. 76.
Flores enati fub pedibus Deorum Etrufcorum. 61. 240. Flores & frondes fparfi in pompis Deorum. 321.
Flumina Italiae infigniora divinis honoribus culta a Tufcis. 72.
Fluminibus & Genio devoti capilli. 120. cur iifdem cornua tributa. 245.
Foedus ictum iunctis dextris ab Etrufcis. 366. in ara expreffum. 322. Deos inferos iurantes invocabant: mentio fepulcri a Feciali facta: canentibus buccinatoribus. 368. Foedus Romuli cum Tito Tatio. 369.
Fontaninius Iuftus, Archiepifcopus Ancyranus, laudatus. Tom. I. XLVIII. 46. 71.
Fontinalibus Nymphis quae tribuerit vetuftas. 157.
FONTVS Iani filius, Heros Etrufcorum. 232.
Foribus, ianuis, portis praefes Ianus & Mercurius. 107.
Formiani Hecaten coluere. 185.
Fortuna cum Iove puero, vel Pluto puero in finu. 18.
Fortunae Panteae icuncula geftata ante pectus cum bulla. 181.
Fortunae Antiates. 214. 215. Fortunae Bonae fignum Etrufcorum. 223.
Francefchinius Petrus, Nobilis Volaterranus, laudatus. Tom. I. XV. XVII. 61.
Francefchinius Vincentius Chalcographus, laudatus. Tom. I. XVIII. XXII. 306.
Fratres, vocati Sacerdotes a Pontifice maximo Etrufcorum. Tom. I. LVI.
Fulguritae arbores expiatae, titulo id monente infcriptae a Tufcis. 314. 315.

Fulmina trina Iovi adſignata ab Etruſcis. 77. fulmen terrenum. *ibid.* & Diis Conſentibus. 130.

Fulminum evocatio & expiatio ex Tuſcorum diſciplina. 78. Fulgur dium dictum. *ibid.* expiatio an conceptis carminibus facta a Tuſcis. 388. 389. Fulminum ſcientia apud Etruſcos. 402.

FVRIAE Etruſcorum, Parcarum & Fatorum comites: plures ſpecies & claſſes: fontium ultrices, bonorum ſervatrices: cum palma, corona, virga: cum facibus ſculptae: omnium hominum actionibus praeſentes. 190. malorum ultrices. 108. 285. Defunctorum animas ad infernum ducunt. 191. cruciant apud Orcum: cur mantica Furiis data. *ibid.* haſta, contus, bipennis, malleus & gladius Furiis tributus a Tuſcis. 192. Plutonis rapientis Proſerpinam comites. 179. eaedem ſunt ac Parcae. *ibid.* non interſunt ſacris, quae rite peraguntur, ut Baptiſmati Etruſcorum. 238. Furiae Etruſcae ornatae tutulo ſeu columella. 250. pugnas fortium virorum ſpectant, palmas offerunt. 287. cur iuſtae a Virgilio vocatae. Forte Etruſci ex divinis Teſtamenti libris notitiam accepere. 288. nuptiis Etruſcorum praeſentes. 327. faces & taedas praeferunt ad ſacra facienda, comitantur, viam monſtrant. *ibid.* ſacris Cabiriis cur adſtant. 335. noxios homines cruciant apud Inferos. 336. 337. in ſacris Mithriacis placatae. 352. 357. faces iactant. *ibid.* earum imagines, cultus, veſtes deſcribuntur: alatae & ſine alis: ornatae bulla & faſciis pectoralibus. 193. cum calceis & cothurnis, armillis, unionibus & torquibus. *ibid.* templa, arae, ſimulacra, Sacerdotes iiſdem conſecrati. *ibid.* & 194. *Venerandae* vocatae. *ibid.* qui praeſertim eas coluerint. *ibid.* victima nigra, agna ſive aries: item victima humana eis ſacra. 194. earum nomina. 195.

FVRINA Dea, a Tuſcis, maxime Piſaurienſibus culta. 39. 40. eadem eſt Ancharia. *ibid.* eius lucus, Flamen, ſacra annua, feriae, arae. *ibid.* *Placabilis* vocata a Romanis: ſcelerum vindex. 40. 41. eius imago adfertur. quo ornatu, oculis & capillis ad terrorem incutiendum compoſitis. *ibid.* alas gerit in capite & in humeris. *ibid.* cum cothurnis, bipenni armata. 42. cum face 43. ilex, roſae, ramuſculi, lilia convallium, coronae laneae ei ſacrae. *ibid.* in ſacris Acheronticis quomodo placata. 357. 358.

Furinalia ſacra in honorem Furinae Deae, quo ritu, & quibus oblationibus peracta. 305.

FVROR Deus Etruſcorum, eius imago adfertur & illuſtratur. 43. Deae Furinae comes, quomodo effictus a Tuſcis. 192. 193.

Fuſoria arte excellentes Etruſci artifices. 2. 125. 438.

Fuſtibus & ſudibus primum mos fuit pugnare. 284.

G

GAlea Minervae. 90. Heroum. 111. 112. 232. Veneris. 117. 118. 230. 232. 240. quibus inſignibus ornata a Tuſcis. *ibid.* inſcripta litteris Etruſcis illuſtratur. 364. pectore Halteriſtis data in praemium. 383.

Galli Sacerdotes ſimulacra Deae Magnae in geſtabant. 180. in eius ſacris. 351.

Gallina cur in monetis Hatrienſium ſive Hadrienſium. 429.

GANYMEDES quomodo expreſſus a Tuſcis 221. cum patera & poculo, cum corona radiata. *ibid.* & 222. hanc ab Iove accepit: ſaltanti ſimilis cum cothurnis. *ibid.*

Gemmarum Etruſcarum ſculpturae origo, uſus. 431. 432. quae notae. Heroes Homerici plerumque in his ſculpti, a pag. 431. ad 439. & oculis inſertae ab Etruſcis. 33. 208.

Gemmatum diadema Victoriae, Iunoni aliiſque Diis datum a Tuſcis. 321. Vide *Corona*, *Diadema*.

GENII plures Diis adſignati ab Etruſcis. Tom. II. IV. XXIX. XXX. tres Iovi. 319. 320. Iovi Stygio. 184. Minervae Genius Fecialis. 200. 201. 202. 203. 204. 205. eius cultus: cur cum verbena. *ibid.* & 206. Herculi, qui eum in caelum deducit. 134. 135. 200. Veneri duo. 328. Baccho. 134. 135. 136. Fluminibus. 120. Deorum comites & miniſtri. *ibid.* & 184. Genii *Inferi*. *ibid.* nuptiarum praeſides. 192. ductores animarum per Oceanum ad Elyſios. 296. volitantes circa caput Deorum vectorum in quadrigis. 25. 26. Etruſcorum Genius, *Bonus* & *Malus:* ab ortu ſingulis hominibus datos Tuſci credidere. 211. 230. Eorum imagines illuſtrantur: cur amphora proiecta ad pedes Genii *Mali*. 211. 212. vinum in fine menſae deguſtatum in honorem Genii *Boni*. *ibid.* & 157. qui ſit & quid ſignificet Genius: ſerpens ei tributus a Tuſcis. *ibid.* & 47. & heredacea corona. *ibid.* & 213. Sacra natali die quae, a quibus, quomodo facta. 325.

GENIVS Tagetis pater. 47. ornatus pallio, ſive toga, torque, bulla, calceis: ſerpentem dextra praefert. *ibid.*

GENIVS PVBLICVS Etruſcorum deſcribitur.

tur. 207. pateram cur gerat dextra. 208.
GENIVS DOMESTICVS Etrufcorum, quomodo fculptus. 209. 210. ab Aegyptiis Geniorum cultus apud Etrufcos. *ibid.* & 212. eorum epiphaniae in facris. 210. mares & feminae: pelle canina cur tecti. 209. 210. 296. Genii benefici erga bonos, vindices in malos homines, cum malleo: facra cum Lare ei facta: nuptiis praeerat. 209. 210. *Domini* & *Patroni* dicti. *ibid.* arae eis facrae. *ibid.*
GENIVS FAMILIARIS, in cuius tutela res familiae: capite floribus coronato. 228.
Genu flectere mos in facris Etrufcorum. Tom. II. XXVIII.
Genu flexo Dii adorati ab Aegyptiis & Tufcis. 319. mos in facris. 339.
Genuenfes Martem coluere. 112.
Ghibertus Laurentius, laudatus. 208.
Giacominii Iofeph & Laurentius, Patr. Flor. laudati. 178. eorum Villa *ad Bonazam*. 370.
Gigantum pugna fculpta in Tufco monumento. 237.
Gladiatores in funeribus. 354. 355. 378. ab Etrufcis Romani exempla didicerunt. *ibid.*
Gladium, machaeram, qui primi invenerint. 284.
Globuli in monetis Etrufcis, quid notent. 429. 430.
Globus in manu Tagetis, & Deorum Etrufcorum, quid indicet. 45. 109.
Gorgon in pectore & in clypeo Minervae cum lingua exerta. 91. 92. 93. cur. *ibid.* in fepulcris Etrufcis. 196. 197. eiufdem Gorgonis caput gerit Perfeus: a Minerva obtruncatum. 246.
Graecae linguae auxilio Etrufca & Pelafgica vocabula explicari poffunt. 203.
Graecorum concilium ob raptam Helenam, expreffum in patera Etrufca. 167. 168.
GRATIAE Proferpinae & Veneris comites. 179. 216. faltantes expreffae a Tufcis. *ibid.* earum numerus haud conftans. Ceftum Veneris praeferunt. 217. eius ornatrices. 220. 328.
Greges & pecora in tutela Dei Panos. 150.
Gryphes, Sepulcri & Orci, Mortis & Neceffitatis fymbola apud Tufcos. 292. alii mares, alii feminae. 434. cur Nemefi & Soli facrati ab Etrufcis. 103. 292. 293.
Guazefius Laurentius Eques, Patric. Arret. laudatus. Tom. I. XVIII. 193.
Guidii Comites, Patricii Volaterrani & Florentini, laudati. Tom. I. XV. 26.
Gulinius Antonius, laudatus. T. I. XXIIII.
Guyot de Marne Eques Hierof. laud. 364.
Gymnafiarchae Etrufci fedebant fpectantes certamina. 382.
Gymnica certamina Etrufcorum oftenduntur & illuftrantur. 382. 383.

H

HAdria Etrufcorum Colonia. 396. Hadrienfes five Hatrienfes Minervam coluere. 203. Vide HATRIENSES.
HALESVS facra Iunonis ex Graecia in Etruriam tranftulit. 82. urbes ab eo conditae. 231.
Halteriftarum Etrufcorum certamen. 383. halteres in ufu: eorum forma, praemium galea. *ibid.*
Harpe, Thracica dicta, data Marti. 111.
Harufpices Etrufci conditae Vrbi nomen dedere. 28. Fulguriatores, qui. 78.
Harufpicinae difciplina apud Tufcos. 306.
Harufpicum inftrumentum, quo advoluta exta animalium infpiciebantur. 48.
Haftae pugilum praemia. 383.
Haftatam Venerem coluere Cyprii. 117.
HATRIENSES coloni Etrufci coluere Neptunum & Apollinem: eorumdem Deorum capita in monetis. 426. 428. in fingendis vafculis praeftantes. *ibid.* ludi apud eos in honorem Neptuni & Vulcani. 397.
Havercampus Sigebertus, laud. 19. 69. 428.
Hebona Neapolitanorum aliorumque populorum localis & patrius Deus. 69. idem ac Bacchus cenfetur. *ibid.*
HECATE Etrufcorum Dea. 182. *Taedifera* & *Lucifera* dicta: eadem eft ac Luna feu Diana: trina facie a Tufcis efficta. *ibid.* 194. *Trivia*, triglis placata, *Domina* dicta. 182. eadem ac Proferpina: eius facra. 350. quo capitis ornatu expreffa. 182. 183. ei rofae & malvae facrae: eius filiae Medea & Circe: ad Hecaten adductae animae defunctorum a Mercurio. 183. a quibus nam omnium maxime culta. 184. 185. 186.
HECTOR ab Achille interfectus. 273.
HECVBA ad Vlyffem adducta a Talthybio. 269. Polymeftorem cum filiis necari iubet. 274. ab Agamennone abducta. *ibid.*
Hedera Baccho facrata etiam ab Etrufcis. 212. & Genio. 213.
Hegelaus Tyrrheni filius, apud Argivos condidit templum Iunonis *Tubicinis*. 87. 88.
HELENAE & Paridis nuptiae fatales. 113.
HELENAE apotheofis. 252. rapta a Thefeo: coniux Menelai, eius opera inter Deos relatus. 253. Dea facta. *ibid.*
Herbae fub pedibus Deorum Etrufcorum. Tom. I. LXIV. fingulis Diis facrae. 313. ufus in facris apud Etrufcos & Romanos. 206. quae herba facra Minervae. *ibid.*
HERCVLES tota Etruria maxime cultus. 161. praefertim a Florentinis & ab aliis. *ibid.* cum Victoria in quadriga ab Etrufcis fculptus. 25. Comes Deorum di-

dictus. 161. eius insignibus impressa moneta Etruscorum. 162. complura Herculis cognomina recensentur. *ibid.* eius fanum ad portum Labronis: porta Herculi sacra apud Volaterranos, Etrusco opere insignis. 163. Hercules *Bibax*, cultus ab Etruscis. 164. ornatus peculiari diademate. *ibid.* revinctus compedibus, seu massa plumbea. *ibid.* & 165. Signum Herculis *Pomarii*, emblema vasis ahenei. 165. 166. mensarum Genius & tutela. *ibid.* leonem suffocavit; *Pollens*, *Invictus* adpellatus. *ibid.* Augen Alei filiam vitiavit, e qua natus Telephus: eorum fata. 167. 168. apud Etruscos apotheosi donatus, Deabus eum comitantibus. 199. cornu Acheloi Nymphis donavit. 245. Laomedontem sagittis insectatus. 248. cum Amazonibus pugnans, Hippolyten necat, zonam aufert. 264. Crotonem imprudens occidit. 266. complures Tyrannos Busiridem Aegypti, & Emathionem Aethiopiae, & alios occidit Tyrannos. 266. Crotoniatem ex impudentia. *ibid.* infernum adiit. 295. animarum ductor ad Elysios & Oceanum. 296. in Italia sustulit usum victimae humanae: oscilla & lumina pro his suasit. 352. ponderibus praeerat apud Etruscos. 424. cur imago eius in monetis Etruscorum. *ibid.* cur bifrons: cum tripode Apollinis Delphici sculptus in gemma Etrusca. 436. eo oracula reddidit. *ibid.* eidem Genius tributus a Tuscis. 134. Dii comites: eius simulacrum compeditum. 16. bellum eius Ligusticum in Tusca urna expressum. 238. igne expiatus. 344.

Herennia familia Etrusca. 415.

Hermaea signa Etruscorum ornatiora quam Aegyptiorum & Graecorum. 50. 51. 131.

HEROES Etruscorum. 229. 230. custodes urbium & populorum; Defensores & Propugnatores, armati: eorum arma indicantur. *ibid.* & 231. 232. quomodo sculpti. *ibid.* occisi in bello, cum scuto Argolico concidebant. 260. Homerici inscalpti gemmis Etruscis. 433. iisdem datum *tauticum* signum ab Etruscis. 232.

Heroum gesta cantata a Tuscis Poëtis. 161. imagines in Lararis conditae. 25g. mortuorum corpora humana specie augustiora. 262. eorum animae ad Elysios per Oceanum deductae a Genio. 296.

Hesione, Laomedontis filia, ceto exposita, ab Hercule liberata. 248.

Hesperidum poma gerens Hercules *Pomarius* Etruscus. 165. 166.

Hesselius Franciscus, laudatus. 58.

HIPPOCENTAVRIDES pugnantes cum saxis. 286. 287. comites Deae. 288.

HIPPOCENTAVRORVM pugnae, feralia sepulcrorum emblemata, quare. 286. 287.

Hirpiae per ignem ambulabant in honorem Apollinis. 94. 345.

Hispani a Phoenicibus litteras accepere: his simillimae Etruscae. T. II. XXXVII.

Histriones Etrusci, apud Romanos in pretio. 390. in suggestu. 393.

Homerus multa a Phoenicibus & Etruscis didicit. Tom. I. XXVII. XXVIII. 195. eius carmina a Rhapsoedis recitata in conviviis. 393. omnia ex aqua constare docuit ex opinione Aegyptiorum. 171. a Tyrrhenis complures fabulas didicit, quibus gesta Vlyssis exornavit. 274. 275. Etruriam lustravit. 236.

Hominibus singulis Genios, Nemeses, Furias & Fata Etrusci adsignarunt. T. II. IIII.

Horae Bacchi comites, quia vitis fructum educant. 157.

Hortae patrius Deus Tiberinus. 71.

Humana victima in honorem Saturni immolata ab Etruscis & Pelasgis. 74. eius usus apud alios populos. 352. antiquitas huius ritus. 353.

HYMENAEVS παρέδρος Iunonis *Pronubae* & Veneris *Sponsae* apud Tuscos. 216. 220. alatus, sandaliatus, nuptiarum fautor. *ibid.* cum magno cratere, cum verbenae ramusculo. 221. duplici face, saltans expressus. 328.

Hymni in sacris choreis cantati. 311. 403.

Hymnologi in sacris & pompis Deorum adhibiti ab Etruscis. 160. 161. 387. Hymnologo adparet in aëre Calliope lyram praeferens. 160. Vasa donata Hymnologis & Poëtis apud Etruscos. *ibid.*

Hyrini Apuliae, ex Etruscis originem ducunt. 90. 91.

Hyssopum adhibitum in sacris lustrationibus. 338. 339.

I

IANVS cum peculiari corona sculptus ab Etruscis. 5. coronas invenit. 6. cum auribus praegrandibus; & quare. *ibid.* eius vestis tunicula & torques. *ibid.* Deorum antiquissimus. 7. cum subligaculis expressus. *ibid.* cum alis, & quare. *ibid.* Saliaribus carminibus celebratus: *Deus Deorum* dictus. 8. cur cum capite tecto panno. *ibid.* cur caelum digito iudicet, *ibid.* a Vertumno diversus. 12. cuius filius. 54. *Divus Pater* dictus: forte etiam *Falacer*. 68. sive *Caelestis*, *Summus*. *ibid.* Carna eius uxor. *ibid.* Saturnum in Italia an exceperit. 73. multa ab eo didicit. *ibid.* aes primus omnium signavit. *ibid.*

fal-

falcis arborariae & messoriae usum docuit Etruscos. 74. auctor religionis apud Italos. 298. primus omnium Deorum in sacris invocatus. 298. 299. an Saturnum in Italia exceperit. 235. primitiae frugum anni ei oblatae. 300. invocatus in immolatione porcae praecidaneae, & in commovenda strue: in vini libatione. *ibid.* libum *Ianual* dictum: mola salsa ei oblata. *ibid.* sacra primum sine sanguine victimarum. Iani *Inferi* seu Plutonis piaculum, quo ritu a Tuscis factum. *ibid.* laurea coronatus. 6. 420. ei XII. arae cur sacratae. 299. anni dies & menses constituit. *ib.* & 300. *Deorum pater*, a Saliis laudatus carminibus: belli pacisque praeses: foederibus praeerat: ara, ad quam foedus feriebatur, ei sacra. 301. 302. idem est mundus, annus. *ibid.* choreis sacris a Tuscis celebratus. 311. eius Salii: Ver, cur ei sacrum. *Geminus* a Numa dicatus. 402. Etruscae monetae conflandae auctor. 419. eius adventus in Italiam. *ibid.* & 420.

Iason conditor templi Iunonis *Argivae*. 82. sacris Samothracibus initiatus. 285.

Icones hominum & mulierum in sepulcris Etruscorum. 357. 358.

Idololatriae origo ex Astronomia & Philosophia. 108.

Idus, *Itis*, vox Etrusca. 318. Etruscorum Idus Iovi sacrae. 403.

Igne accenso, auguria ex eo desumta. Tom. I. LVII. Igne & aqua lustrati initiati antequam sacra Mithriaca susciperent. 341. 342. 343. 344. Igne duplex expiandi ritus apud Etruscos. 343. 344.

Ignis perpetuo ardens in templo Dei Panos. 151. Ignis Vestae fictilibus vasculis servatus. 123. 124. ubi occultatus. *ibid.*

Ilex, arbor Tuscorum, religiosa: sacra Furinae Deae & Furiis. 42. a Tuscis magno honore culta, inscripta litteris Etruscis. *ibid.* & 401. arbor auspicatissima: Bigoe Nymphae Tuscorum sacra. 51. 52.

Ilias & Odyssea, quibus vestibus canerentur & exhiberentur. 276.

Iliensium, Sardiniae populorum, numismata Etrusca illustrantur. 427. 428.

Ilii evertendi consilium Iunonis, Palladis, Martis & Apollinis ab Etruscis expressum in patera. 113.

Imaginum hominum origo. 357. 358.

Immortalitatem animarum Etrusci multis rationibus adseruere. Tom. II. IV.

Inaurare signa fictilia Etrusci soliti. 155. 219.

Inaures dati Pomonae Deae Etruscorum describuntur. 15. 226.

Infantes statim nati, humi depositi. 36. divinationes in ortu infantium. *ibid.* cur fasciati vestibus initiatorum. 346.

Infantium Dii Custodes, qui. 36. & eorum fascinum. *ibid.* & 225.

Inferiae mortuorum. 258. in his adhibita libamina: lac, vinum, mel. 278. 355.

Inferni poenas docuere Aegypti omnium primi. 295. Inferni & Mortis symbola animalia monstrosa. 295.

Inferorum fabulas Tusci ab Aegyptiis accepere. 198.

INITIATI Etrusci manibus colligatis & decussatis sedebant: pedibus insistebant substratis pellibus. 333. bona lustrationum. *ib.* & 334. in solio seu throno collocati. 336. bona initiati, non initiati mala & poenas Inferni atrociores subituri credebantur. 108. 333. 334. 344. 347. 349. 351. pluribus gradibus poenarum cruciati & probati. 337. 342. 347. igne, aqua, fumo & sulphure lustrati: ieiunare coacti, flagris caesi, usti, stigmatizati. *ibid.* & 343. curru vecti, multisque honoribus consecrati. 343. 344. 345. oleo perfusi: mel, epulae & praemia eis data. 351. Mithrae initiati in cathedra seu throno honoris causa collocati. 384. oleaginea corona redimiti. *ibid.* purpurea fascia revincti: eorum vestis suspensa & Diis dedicata. *ib.* his etiam fasciati infantes. 346.

Inscriptiones Etruscae explicantur & interpretantur. 231. a pag. 405. ad 417.

Instrumenta musica Etruscorum. 386.

Inventa insignia Etruscorum. 438. & passim.

IOLAVS cum Hercule a Sardis cultus. 231.

Iovem fulminantem valde exhorrescebant veteres. 175.

Isidis capiti, quae ornamenta addita ab Aegyptiis. 100.

Isis dicta Επηκόος in vetustis aris. 6. pugnans cum Horo adversus Typhonem. 198.

Itali religionem & cultum Deorum primum ab Etruscis accepere. 298.

Italiam occuparunt coloni omnes Graecanici generis. Tom. II. XXXVII.

Ithyphalli Etruscorum. 144. 145.

Iudices animarum apud Inferos, qui. 183.

IVNO tota Etruria maxime culta. 80. *Eris*, *Hera*, ab Etruscis dicta. *ibid.* cur *Iuno* dicta. *ibid.* est aër: quomodo eius simulacra expressa & ornata a Tuscis: cum corona radiata, bullis, armillis, inauribus. *ibid.* & 81. aquila pro bulla e torque pendens. *ibid.* Iuno *Argiva*, eius templa & luci indicantur, signa Etrusca describuntur. *ibid.* & 82. eius templum apud Veios. *ibid.* Iuno *Curitis*, a Faliscis culta. 82. cur ita vocata. 83. eius signum adfertur. *ibid.* Iunonis *Reginae* simulacrum Etruscum. *ibid.* Dea a Veientibus culta. 83. eius diadema radiis du-

duplici ordine distinctum describitur. *ibid.* in speciem orantis ab Etruscis expressa. 83. eius simulacrum Romam deportatum, & in arce constitutum. *ibid.* eius templum in Aventino monte: *Moneta*, cur adpellata. 84. *Cupra* Etrusco nomine etiam vocata: eius templum ab Etruscis conditum indicatur. *ibid.* & 164. Iuno *Sospita*, eius templum apud Lanuvinos, qui condiderint. 84. eadem dicta *Argolica*: eius simulacrum Etruscum illustratur. 85. cur dicta *Sospita*, sive *Sispita*. *ibid.* eius serpenti virgines escam praebebant. *ibid.* Iuno *Feronia*, a Tuscis, Sabinis & Latinis culta. *ibid.* eius templa indicantur. *ibid.* simulacrum Etruscum, virginis habitu, capite velato & coronato describitur. 85. 86. in eius templo libertas servis data. 86. libertatis Dea, *Feronia*, quasi *Fidonia*, dicta. *ibid.* *Lacinia*, eius templum indicatur. *ibid.* & 87. Herculem consecratum ab Aeternitate comitatur. 134. Genius mulierum. 212. *Pronuba* quomodo a Tuscis expressa. 220. *Cinxia* Etruscorum: eius sigillum adfertur. 225. a Tuscis dicta *Thana*, eadem ac Lucina seu Diana, Dea Levana Iovi puerpero obstetricatur: eius mundus muliebris. 140. Αρεια, *Martialis*, ductrix & moderatrix bellorum. 260.

Iunonem dixere *Laran* Etrusci. 113. eidem tributa fulmina ab Etruscis. 79.

Iunonis cum Minerva Marte & Apolline, de evertendo Ilio consilium. 133. eius sacra qui in Etruriam transtulit. 231.

IVPITER cum quatuor auribus effictus. 6. quomodo expressus ab Etruscis. 8. quibus insignibus: sine aquila. *ibid.* cur *Arcanus* adpellatus. 18. puer in sinu Fortunae apud Praenestinos. *ibid.* cur *Terminalis* dictus. 50. eius sacra *Terminalia* Numa a Tuscis accepit. *ibid.* *Feretrius* Etrusca voce cur ita vocatus. Tom. I. LX. ab Etruscis *Supremus*, *Summus* & *Pastor Publicus* vocatus. Tom. I. LXII. LXIII. *Clitumnus*. 66. Deorum Consentium princeps, tota Etruria cultus. 76. eius fanum prope Florentiolam. *ibid.* 77. *Summanus*, ab Etruscis dictus, quare. 77. iuvenili specie expressus. *Anxur* ab Etruscis Campaniam incolentibus cultus. *ibid.* arvis praeesse creditus. *ibid.* & 78. *Elicius* cur ita vocatus a Tuscis. *ibid.* alia Iovis cognomina ex Tuscorum libris. 78. *Tonans*, *Fulgurator*, *Lucetius*, *Vicilinus*, Maior cur dictus. *ibid.* & 79. eius simulacrum e vite factum apud Populonienses. 80. *Curitis* a Faliscis cultus. 83. *Anxur* cum Iunone Feronia cultus eodem in templo. 85. *Servatorem* nominabant veteres, antequam vinum degustarent. 158. Parcarum ductor. 189. Minervam pariens e capite, quomodo expressus. 240. Iovi datum sceptrum & fulmen a Tuscis. *ibid.* superne nudus, inferius vestitus, cur. *ibid.* eidem Iovi puerpero, quae Deae obstetricatae sunt. *ibid.* *Lucetius* a Saliis carmine celebratus. 311. personatus. 394. totam Etruriam occupavit. 236. *Xenius*, eius sacra. 275. eius templum in monte Tarpeio ab Etruscis fabricatum. 304. cur tres Genii ei dati a Tuscis. 319. 320. eius sacrum & festum Etruscorum illustratur. 316. 317. singulis Idibus ei sacra facta. 318. a triumphantibus adoratus. 372. *Tina*, cur dictus ab Etruscis. 409. eius pugna contra Gigantes. 433.

Iurandi consuetudo per Deorum nomina. 411.

IVTVRNA Nympha Tuscorum, Iani uxor credita. 56. fonti nomen dedit. *ibid.* sacra *Iuturnalia*: eius imago ornata bulla, armillis, torque, calceis lunatis. 57. 306.

L

LAconum coloni in Italia fuere. 331.

Lacus celebriores a Tuscis culti. 72.

Laeva principium motus. 377.

Lamius Ioannes, laudatus. Tom. I. LXIII. 203. 315. 332.

Lampadarii servi Caesarum. 102. exemplum ab Etruscis acceptum. *ibid.* in nuptiis Etruscorum carpentum praeibant. 327.

Lampades Etruscorum quomodo factae. 102.

Lampadiferae Dianae Etruscum sigillum. 101. 102.

Lampas tributa Mercurio, & globus, & cornu copiae. 109. item Apollini. *ibid.*

Lances in pompis Deorum adhibiti. 321.

Lanuvini Iunonem *Sospitam* coluere: eius templum qui condiderint. 84. Martis cultores. 112.

LAOMEDONTIS fabula a Tuscis quomodo expressa. 248. 249.

Lapis manalis, quando versus. 307.

LAR FAMILIARIS Etruscorum cum Genio Domestico cultus. 210. quae sacra iisdem facta. *ibid.* & 230.

LARA sive LARVMDA, Dea: eius fabula. 57. *Lara* dicta Iuno a Tuscis. *ibid.*

LARES DII Etruscorum, bulla ornati: quo honore culti. 229.

Larinates Etrusci Martis cultores. 112.

Latini a Pelasgis & Etruscis litteras accepere. Tom. II. XXXIX. XL.

Laurea corona cur Apollini tributa ab Etruscis. 95. 96.

LEAENA in sepulcris Tuscorum quid notet. 295.

Lecti Diis sacrati paratique ab Etruscis. 36.
Lector seu Cantor Etruscus in sacris Mithriacis. 389.
Ledae Etruscum signum, vasis emblema indicatur. 168.
Legati verbenam praeferebant. 206.
Lemnisci aurei additi coronis Etruscorum. 14.
Lenaea sacra, quomodo a Tuscis rusticis celebrata. 323. 324.
Leo in sepulcris Etruscorum, Mortem & Fatum malignum denotat. 197.
Leones in bello adhibiti. 238.
Libationes sacrae in honorem Deorum. 317. in inferiis, quae. 187. 188. 278.
LIBITINA Dea a Tuscis culta. 185. patera cum eius imagine adfertur. *ibid.* ei tributae alae, galea: cur manus sinistra informis. *ibid.* & 186. praeses funerum: eadem ac Clotho, Venus *Infera*, ac Proserpina. *ibid.* aerarium ei dedicatum a Servio Tullio. *ibid.* funeris adparatus ei sacer. 187. 188.
Libitinarii ministri Etruscorum. 186. 261. 278.
Libros Haruspicinae composuit Tages. 44.
Libum *Ianual*, Iano sacrum. 300.
Lictores Etrusci triumphantem praeibant: eorum vestes. 372. unus cum bacillo, & quare. 378.
Ligures domiti & victi ab Hercule. 238.
Lilia ararum & candelabrorum Etruscorum. 325.
Lingua, dialecti & litterae Etruscorum & Pelasgorum. Tom. II. XXXII. fusius & in sequentibus.
Linguae Etruscae interpretatio e Graeco fonte petenda. 364.
Litaniae preces sacrae in usu apud Pelasgos & Etruscos. Tom. I. LVI.
Litterae Etruscorum XVII. Tom. I. XLVIII. a Phoenicibus desumtae, Cadmeis vetustiores. Tom. II. XXXII. XXXIII. & seqq. scribendi ratio sinistrorsum. XXXIV. & a pag. 404. ad 418.
Litterata Etruscorum signa. 3.
Lorica squamata nota Etruscis. 367.
Loti flos Diis Aegyptiorum sacer. 6.
Lovval Thomas, Optimas Britannus, laudatus. Tom. I. XIV.
Lucenses Herculem coluere: eius fanum apud eos. 163.
Lucernae ardentes arboribus suspensae. 313.
Lucetius cur Iupiter dictus ab Oscis. 79.
Luci Iunoni sacri. 82.
LUDUS Troiae apud Etruscos. 374. a quo celebratus. 376. 377. cur ludi sculpti in urnis Etruscis. 374. ludorum origo & causa. *ibid.* & 375. In Italiam Etrusci ludos primi invexerunt: varietas describitur. *ibid.* Ludi equestres. 376. funebres, quomodo & a quibus editi. 377. primum motus decursionis a laeva incipiebat, circum turrim. *ibid.* Equitum decurrentium arma, habitus & motus. 378.
Ludi scenici in parentalibus mortuorum. 296. in his gesta Deorum & Heroum repraesentata. 276. ludi curules, apud Etruscos in honorem Iani. 378.
Ludiones & ludi Etrusci magno in honore apud Romanos. 375. 389. 390. personati. 391. planipedes, galeati. 396.
Luna silens & astra in monetis Etruscis Eugubinorum. 93. 94. 99.
Etruriae portus, qui. 94. 362.
Lunenses Deam Bellonam coluere. 26. Lunam Ianam. 99. eorum casei. 94.
Lanificii artem invenit Minerva. 92.
Lupius Antonius Maria Societ. Iesu Presb. laudatus. 379.
Lupus Apollini sacer: in nummis Etruscorum expressus dormiens. 94. 422.
Lustrali aqua usi sunt Aegyptii. 315. item Etrusci, & quibus in sacris. 180. aqua lustrati cineres defunctorum, & qui ingrediebantur in sepulcra. 278.
Lustrati flexo genu aris incumbebant. 285. Vide *Initiati* & *Initiationes*.
Luxus Etruscorum in conviviis. 399. 400.
Lydorum inventum lyra *asiatis*. An Lydiam perlustrarint Etrusci. 375.
Lyra Apollini Etrusco tributa describitur. 97.
Lyra peculiari modo ab Etruscis fabricata. 161. vittis & taeniis ornata, & quare. *ibid.* & 375. Vide *Cithara*.

M

MAeandra, ornamenta vestium & vasculorum Etruscorum. 101.
Maenades Etruscae. 154. 155. 435. Vide *Bacchae*.
Maffeii Petrus & Ludovicus Equites, Patricii Volaterrani, laudati. 17. 287.
Mafortium Etruscum. 125.
Maiae Kalendae, quomodo ab Etruscis celebratae. 312.
MALAEOTUS Heros Etruscorum. 232. Pelasgorum rex, vel Tuscorum, ut alii volunt. 94.
Malvae Diis Inferis sacrae. 183.
Mamercus, vox Tusca. 123.
Mamurius Tuscus Sculptor celebris. 302. 433.
Manalis lapis, quando versus. 307. 314. ostium Orci creditus. 352.
Manes Dii, cur ita vocati: Etruscum nomen. 177. 413. evocati & propitiati ad aras fuso humano sanguine. 354. 355. coram Venere Libitina. 350.
Manibus supinis & expansis, cur sculpti Dii Etruscorum. 39. 98. manibus velatis,

tis, more Etrusco Deorum signa attrectata. 83. manibus puris sacra veteres faciebant. 341. sacra Mithriaca impositione manuum tradita. 338.
Mantuani Mercurium coluere. 109.
MANTVRNA Tuscorum Dea. 60. coniugum concordiae praeerat. *ibid.* dona utraque manu praefert. 62. eius sacra *Manturnalia*. 306.
Manubiae, fulgurum & fulminum iactus dicebatur ab Etruscis. 78. quibus Diis adsignarint Etrusci. 177. tres manubiae Iovi datae. 319.
Marina monstra & Dii, cur in sepulcris Etruscorum sculpta. 185. 288.
Maritima instrumenta invenere Etrusci. 169.
Marmius Ant. Franciscus Eques, laudatus. 147. 148. 239.
Marmora pingere & inaurare soliti Etrusci. 244. 246. 259. 260.
MARS Etruscorum Deus, cum Bellona in quadriga. 25. dictus a Tuscis *Turan*. XLI. 113. & *Mamers*, *Quirinus* a Sabinis. 110. item *Camulus*; quae vox explicatur: item *Silvanus*. *ibid.* & 111. eius Sacerdotes Salii. *ibid.* eius signa Etrusca. *ibid.* togatus effictus a Tuscis: capillis prolixis, sine galea. *ibid.* cum galea clausa. Vide *Galea*. cum clypeo quadrato, & cum ocreis. *ibid.* & 112. commune cum Bellona templum apud Tuscos habuit. *ibid.* & 113. simulacrum compeditum. 16. ei tributa fulmina ab Etruscis. 79.
Martyrium fictum apud Etruscos in sacris Mithrae. 347.
Matres sacrorum Mithriacorum apud Tuscos. 348.
Matres Deae seu Parcae. 189. sculptae in gemma Etrusca. 434. Matris Deûm Magnae imago collo suspensa, gestata a sacris ministris. 180.
Mazochius Alexius Symmachus, laud. 100.
Medici Tusci auguralis scientiae & astronomiae periti: id arguitur ex Aesculapii signo Etrusco. 105.
Mediolanenses Mercurium coluere. 109. & Herculem. 162.
MELEAGER apri Calydonii interfector. 250. caput & spolium in templo Dianae suspendit. 251. eius comites Castor & Pollux.
Menabonius Ioseph, Pictor Florentinus, laudatus. Tom. I. XXII. 216.
MENELAI, Helenae viri, apotheosis a Tuscis expressa. 253. eius delubrum ad Therapaen. *ibid.*
Mensa hospitalis, quae. 275.
Mensarum Genius & tutela Hercules. 166.
MERCVRIVS Etruscorum Deus. 106. de inventa lyra litigat cum Apolline, quomodo expressi a Tuscis. *ibid.* & 107. cognominatus *Turms*, seu *Purms*: quae cognomina *Ignitum*, *Igniferum*, vel *Faciferum* forte significant. *ibid.* dictus etiam *Turan*, quasi *Thuraeus*, *Ianualis*, *Ostiarius*: omnibus ianuis praeerat, portarum custos; eius imago ad fores aedium. 107. dictus etiam *Camillus* & *Casmillus*: unus ex Diis Cabiris & Samothracibus. *ibid.* ianuae caelestis & inferae praeses: Genius regni caelestis & inferi: animarum ductor. *ibid.* & 108. Proserpinam ad caelum reducens effictus a Tuscis. *ibid.* alatus Mercurius effictus: ornatus galericulo alato: datum ei cornu copiae & lampas: globus eius pedibus subiectus, quid significet. 109. Mercurius *Superus*, *Terrestris* & *Inferus*. Haruspicinae, Geometriae & Astronomiae auctor creditus ab Etruscis. *ibid.* sequitur currum Plutonis in raptu Proserpinae. 179. ad Hecaten seu ad Tisiphonem ducit animas defunctorum apud inferos: volumen cur ei tributum. 183. 184. 296. Iovi puerpero obstetricatus est in partu Bacchi, non vero Minervae. 241. clava ei adtributa a Tuscis. 254. animarum ductor ad Elysios per Oceanum. 296. nummis & ponderibus praeerat apud Tuscos. 424. eius imago cur in monetis Etruscorum: cur bifrons. *ibid.* & 425.
Mezentius, Etruscorum Rex, cum Aenea pugnavit. 369.
Milites occisos in bello milites ad sepulrum efferebant apud Tuscos. 232.
Milites dicti initiati Mithrae. 338. 343. 346. dies natalis. 351.
Militum Etruscorum arma & vestes. 367.
Mimi Etrusci saltantes, gesticulantes & canentes. 389. in suggestu. 393.
MINERVA. eius nomen Latini ab Etruscis accepere. 87. 88. tamquam tutelaris Dea ab Etruscis culta. *ibid.* Templum Minervae *Tubicinis* ab Hegelao Tyrrheni filio apud Argivos conditum. *ibid.* alata efficta ab Etruscis, & quare. 88. eius templum ab Vlysse ubi nam conditum. *ibid.* Minervae *Tyrrhenae* templum indicatur. *ibid.* Quadrigarum inventrix ab Etruscis credita. *ibid.* *Hippia*, *Equestris*, & *Coresia* dicta. *ibid.* e Faliscis Romam evocata: *Capta* dicta est. *ibid.* Minervae Etruscum simulacrum Arretii effossum. *ibid.* eius templum. 89. 90. eius simulacro oculi ex gemmis repositi. *ibid.* eius cassis serpenticulo ornata, bucculis, & ave, sive accipitre sive noctua. *idid.* pro aethere accipitur: aliquando etiam sine galea; coronata diademate, ornata armillis, inauribus, torque: etiam ala-

alata. 91. aegis squamata, ornata Gorgone, quae interdum anguibus haud crinita. *ibid.* nudis pedibus, & calceatis effiсta. 92. triplici tunica amicta: refert ephod vel podere. *ibid.* stroppo cum nodo praecincta: vel laneo cingulo, cur. *ibid.* auspiciis Etruscorum praeerat. *ibid.* Minervae *Acheae* signum illustratur. *ibid.* eius templum apud Daunios Apuliae populos: arma Heroum in eius templo suspensa: ei sacra trophaea & arma. *ibid.* Minervae *Victricis* imago. 93. clypeum gerit, cur. *ibid.* eius consilium cum Marte Apolline & Iunone de evertendo Ilio. 113. Herculis comes in eius apotheosi. 134. aëris symbolum. 179. cur sedens. 45. in nubibus a Tuscis sculpta: eius imago, vestes, cultus describuntur. 201. Genius femina ei datus describitur. 202. Fecialis dictus. Minerva *Servatrix populorum* vocata a Tuscis. *ibid.* & 203. 204. verbena ei sacra. 205. 206. eius nativitas quomodo a Tuscis expressa. 240. sine Gorgone in pectore. *ibid.* inter nubes: armata hasta duplici. *ibid.* Musarum praeses, in eorum medio sculpta a Tuscis. 243. caput, cur in nummis Etruscis & Romanis expressum. 430. numerorum inventrix. *ibid.*

Minio picta facies Panos. 152.

MITHRA Apollo, idem ac Sol, religiosissime cultus a Tuscis. 98. eius origo a Persis. *ibid.* Tusci humana, non leonina facie effinxere. *ibid.* magno honore cultus a Tuscis, Aegyptiorum exemplo Persarum & Chaldaeorum. 341. 343. Sol, Ignis, Leo, creditus. 346. a Persis religiosissime cultus. 350. eius simulacrum in aedicula, quomodo pictum ab Etruscis. 343. cur barbatus, & imberbis: cum talari veste prolixiore. *ibid.* sacra eius coniuncta cum sacris Magnae Deae. 351. natalis dies ab Etruscis celebratus editis ludis, venatione, saltatione armata, & sacris: quo die: cur mense Decembri, brumali solstitio. 380. 381. cur quatuor equites & quatuor pedites decurrentes. 382. 384. thronus seu cathedra, in qua initiati honoris causa collocabantur. 384. cista sacra mysteriorum. 384.

MITHRIACA sacra, quo ritu quibusve caerimonis ab Etruscis tradita ac suscepta. 337. 338. eorum antiquitas. 348. an a feminis suscepta. 348.

Mnesarchus Pythagorae pater, Gemmarius & Litographus Etruscus. 435.

Del Monaco Iacobus, Praepos. Orat. Neap. laudatus. Tom. I. XXIV. 256.

Monachorum cucullus, unde. 125.

MONETA Etruscorum variis Deorum symbolis ornata. 169. vetustissima, omnium prima in Italia. 419. ex aere fuso: typo conflata. Monetae auctores apud Romanos, qui eam percussere. 421. Monetarum notae & symbola. Caput bifrons, quid notet. 421. 422. 423. Sola Deorum capita expressa in monetis Etruscis, vel eorum insignia. 422. 426. rota, luna & astra in monetis quid indicent. 422. Herculis & Mercurii capita, cur in monetis Etruscis. 423. 424. item Dioscurum: quid orbiculi seu globuli, obeli & nota c indicent in monetis Etruscis. 429. 430. notae numerales monetarum illustrantur. *ibid.*

Monile radiatum, insigne Deorum Etruscorum. 29. 30. bullis ornatum. *ibid.* item Heroum. Monile baccatum inter nuptialia dona. 226.

Monstra Etruscorum fabulosa illustrantur. a pag. 189. ad 296.

Montanius Franciscus Comes, laudat. 274.

Montemellinius Dominicus Comes, eiusque Museum laudatur. Tom. I. XXIV. 39.

Montfauconius D. Bernardus, laudatus. 95.

Mortis & Fati vis in sepulcris, quibus imaginibus expressa. 174. 175. 261. 287. 434. Mortis & nuptiarum magna similitudo. 295.

Mulierum Etruscarum luxus & muliebris mundus. 253. 358.

Mundum esse Deum vel quid divinum & animatum habere opinati sunt veteres Philosophi. 109.

Muratorius Ludovicus Antonius, laudatus. Tom. I. XXIV.

Murciae arae: mons *Murcus* unde. 116.

MVSAE Bacchum contra Indos euntem secutae sunt. 160. singulis orbibus caelestibus praeesse creditae. *ibid.* Caeli filiae. 161. cuius filiae sint: tres apud Tuscos: earum nomina: cum tiara sculptae. 243.

MVSEVM Matthaei Aegyptii, Neapoli. 423. Ansideorum. Tom. I. XVIIII. Arditium, Pisauri. 91. Arrigonium, Venetiis. 428. Baccium, Arretii. T. I. XVIII. 175. 421. Barberinum. Tom. I. XXIV. 394. Bonarrotium. 230. Bucellianum. Tom. I. XX. XXI. Burghesiorum, Senis. T. I. XXI. 53. Capponium, Romae. Tom. I. XXVIII. 243. 252. 420. 434. Cerretaniorum Flor. 415. Collegii Romani Societ. Iesu. 438. Constantii. 343. Corazium. T. I. XVIII. XVIIII. 39. 86. 116. 132. 174. 225. 226. 231. 359. 360. 391. 393. 435. Corsiniorum Principum. 379. Academicorum Etruscorum Cortonae. Tom. I. XVIII. 76. 410. Cospianum, Bononiae. 239. Crispoldiorum. Tom. I. XVIIII. Comitis de Eugeniis. *ibid.* Ficoronium. 217. 438. Gaddiorum. Tom. I. XXII. 50. 103. 130. 185. 278. 428. S. Genevefae Pauperum. 428.

428. Comitum e Gherardeſca. Tom. I. XXII. 47. 83. 97. 98. 103. 134. 211. 422. & 427. Montemelliniorum. T. I. XVIIII. Nicolinium. 279. Oddiorum. Tom. I. XVIIII. & 144. Olivierium, Piſauri. 231. Presbyterorum Oratorii, Neapoli. 328. & ſupra. Panciatichi. 101. 224. 227. Riccardium. 250. M. Ant. Sabbatini. 166. Vaticanum. Tom. I. XXIV. 438. Vecchiettiorum Patr. Flor. 30. Victorium. 136. 187. 434. Vincioliorum. Tom. I. XVIIII.

MVSICA inſtrumenta in Orgiis Bacchi adhibita ab Etruſcis. 154. 155. antiquiſſima apud Etruſcos. 385. Deorum inventum: Romani ab Etruſcis didicere. *ibid.* & 386. Diis Muſicis, inſtrumenta muſica adtributa a Tuſcis. *ibid.* in ſacris Deorum adhibita. *ibid.* quae muſica inſtrumenta: Muſici, qui. *ibid.* in nuptiis, in conviviis, in funeribus, in bello, in certaminibus. 387. Muſica & Poëtica certamina in uſu apud Tuſcos. *ibid.* Muſica Theatralis Etruſcorum. 389. & *ſeqq.* Muſicae inventor Apollo. 97. uſus in ſacris Etruſcorum. 375. Muſicam divinam ſcientiam Etruſci exiſtimarunt. 161.

Muſici viri & feminae in ſacris Deorum. 386.

Mutinenſes Mercurium coluere. 109.

Mutuli ſive moduli Architectonici Tuſcorum inventum. 50. 51.

MVTVMNVS, Tuſcorum Deus. 69. coniugibus praeerat. *ibid.*

Myrmillones Etruſci pugnantes. 396.

Myſtae Etruſcorum mares & feminae ſculptae obſervantur. 339. 339.

Myſteria & initiationes, quare invectae. 234.

N

NAias Bacchi mater credita. 135.

Nardius Innocentius Nob. Cluſinus, laudatus. Tom. I. XX. 284. 285.

Nardus in ſacris oblata Iovi ab Etruſcis. Tom. I. LXIV.

Narnienſes Viſidianum Deum, ſeu Viridianum coluere. 69.

Natalis dies Genii quomodo celebratus. 325. Mithrae, celebratus ſacris, ſaltatione armata, ludis & venatione. 381. V. *Mithra.*

Naves earumque inſtrumenta Tuſci omnium primi Italis monſtrarunt. 59.

Navis ſeu ratis prora in nummis Etruſcorum quid ſignificet. 425.

Navium Etruſcarum icones. 268.

Naxiae Nymphae Bacchi nutrices, earum nomina recenſentur. 156.

Neapolitani Bacchum *Hebona*. 136. & Deum Pana religioſe coluere. 152.

Neceſſitas Iovis filia. Tom. I. LXII. quomodo ſculpta a Tuſcis. 261. & ſpecie reginae. 264.

NEMESES duae Etruſcorum, altera *Bona*, altera *Mala*. 213. earum imagines illuſtrantur. Heroem ad ſepulcrum efferunt: alatae; Nemeſis *Bona* ornatior. *ibid. Mala* nullo cum ornamento, alis minoribus, cum laqueis. 214. 215. Vota eis nuncucata: eaedem ac Fortuna, earum cultus. 214. eaedem ac Lex divina. 215. earum cultum in Italiam invexere Etruſci. *ibid.* oracula & ſortes Faleriis. *ibid.* bulla triangularis, diademata. 215. cum ſoccis altioribus. 216.

Nemeſia feſtum defunctorum apud Athenienſes. 214.

NEMESIS in quadriga cum Venere. 25. Tuſcorum Dea, praecipue Cortonenſium. 102. 103. eius cultus antiquiſſimus; eius poteſtas & vis, quae: alata efficta. 103. cum diademate gemmato, cum inauribus, torque & armillis. 103. conſecravit Herculem. *Ethis* dicta ab Etruſcis: pedibus gryphis cur inſiſtat: ornata corona radiata: cur minaci geſtu ab Etruſcis efficta. 103. 104. picta cum cratere. 257.

Neoptolemus Polyxenam immolat: ornatus torque bullato. 273.

Nepeſini Dianam religioſe coluere. 100.

NEPTVNVS ab Etruſcis cultus; eius nomen Etruſcum. 169. quadriga vectus, *Hippius* dictus. *ibid. Conſus*, forſitan Etruſco cognomine. *ibid. Conſualia* certamina in eius honorem. *ibid.* capite velato cur ab Etruſcis expreſſus. 170. imberbis, quandoque etiam barbatus. *ibid.* cum fuſcina ſeu tridente: cur pectore tenus expreſſum eius ſigillum. *ibid.* ara ei ſacra adfertur. 172. Neptuni *Conſi* templum apud Spoletinos. 185. eius caput in monetis Hatrienſium vel Hadrienſium. 426. 428. 429. immiſſo ceto Laomedontem fraudolentum perſecutus. 248. 249. ornatus corona radiata & nimbo a Tuſcis. 257.

Neuvville Robertus, laudatus. 95.

Nimbus radiatus Proſerpinae datus. 108.

Noctua ſculpta in caſſide Minervae Etruſcae. 90.

Nolani Victoriam Auguſtam. 121. & Cererem coluere. 129.

Nomen ſuum an ſculptores Etruſci in operibus ſcripſerint. 437.

Nomen multae familiae Etruſcae a Diis Tuſcorum accepere. 35. Nomina editorum filiorum ſervata in publicis monumentis in aede Saturni. 36. Deorum imaginibus nomina adſcripta a Tuſcis. 228. 239.

Nomine proprio rarius conſueverunt Etruſci Deos vocare, ſed frequentius cognomine. 299.

No-

Nomius, Apollo ab Arcadibus dictus. *96*.
Nonae Etruscorum : nono quolibet die Regem salutabant. 403.
Nortia Dea Tuscorum, praesertim Volsiniensium & Volaterranorum. 16. 17. eius templa, simulacra. *ibid.* perperam scriptum & variatum eius nomen. *ibid.* Magna Dea vocata a Florentinis, cur. *ibid.* ab iisdem culta : ara Nortiae dedicata a Florentinis. *ibid.* eadem ac Nemesis, Fortuna, Sors. *ibid.* & 18. eius simulacrum describitur. *ibid.* inscriptum Etrusca epigraphe : puerum fasciis involutum sustinet, cur. *ibid.* forsitan eadem ac Venus. 115. eius cultus, templa, arae. 303. 304. clavus in eius templo Volsiniis figebatur. *ibid.* & 430.
Notis compendiariis scripsere interdum Tusci. 204.
Novae nuptae imago. 328.
Nucria urbs Tyrrheniae, eius monetae adferuntur & illustrantur. 423.
Nudipedes Sacrificuli Deorum, & choreas agentes. 310.
Numa Rex religionem ex Tusca disciplina ampliavit. 123. quae ab Etruscis acceperit. *ibid.* Feciales, Flamines, Augures instituit Etruscorum exemplo. 204.
Numani Dianam coluere. 100.
Numerales notae in monetis Etruscorum explicantur. 429. 430.
Nuptae phallo cur insiderent. 144. Nuptae Etruscae imago, cultus & mundus muliebris. 267. 328.
Nuptiae ab Etruscis ante ostium domus celebratae. 398. cur sculptae in sepulcris; Furiae his paesentes, & Dii coniugales, Augures aliique adstantes : auspicia nuptiarum, dona & carmina. 399.
Nuptiis Etruscorum praesunt Iuno & Manturna. 61. Nuptiis Etrusci Deos praesentes adesse credebant. 326. malis Furias: porcus immolatus Cereri. 326. 327. Sponsi carpento vecti ad sacra, & ad pervigilia Veneris. *ibid.*
Nux pinea cur Saturno adsignetur. 74. apud Etruscos in usu, quid significet. 144.
Nympha Etrusca, Dei nomen ab hominibus exaudiri non posse, docuit. 53.
Nymphae fluviorum & fontium praesides a Tuscis cultae. 71. aquatiles & fontinales quomodo expressae. 157.
Nymphae *Terrestris* Etrusca imago. 174.
Nymphae Veneris famulae & ornatrices. 328.
Nympharum vita longaeva credita. 31.
Nymphis & Baccho ara dedicata in delubro Horarum, cur. 157.
Nymphea herba & folia Nymphis aquarum praesidibus tributa. *ibid.*
Nysiades Nymphae Bacchi infantis nutrices. 156.

O

Ocarent Etrusci, pro quo V utuntur. 411.
Obeli in montis Etruscis, quid notent. 429. 430.
Oceani Patris imago Etrusca indicatur : cum urna & capite radiato. 170. 171.
Oceano vehi credidere defunctorum animas ad Elysios. 185. *296*. cur pater Deorum dictus. 134.
Ocreae aliaque arma Heroum Etruscorum illustrantur. 230. 231. 232.
Ocriculani Deam Valentiam coluere. 27. 28. & Dianam. 100.
Oculi gemmei signis Deorum repositi a Tuscis. 105. 108. ex argento. 219.
Oculis clausis expressi Dii antiquissimi. 32. 33.
Odam Hieronymus Eques, laudatus. 379.
Odoramenta Amori oblata a Sponsis. 329. item Iovi. Tom. I. LVI. LXIV.
Oliverius de Abbatibus Hannibal, laudatus. Tom. I. XXIV. XLVII. XLVIII. 14. 119. 231. 404. 436.
Opera Etruscorum plures aetate opificio referunt. 127.
Opis Saturni soror & coniux. 75. ab Iano apotheosi donata. 75. eadem est ac Terra. Bulla, torque & armillis eius signum a Tuscis ornatum. *ibid.* toto corpore nuda efficta; brachiis in aëra suspensis, & tympana gerens. *ibid.* *Opalia* festa ac sacra. 76. Opis Deae caput in monetis Etruscis : & data falx messoria. 426.
Oraculum Apollinis apud Tuscos. 94.
Orantes ad superos Deos manus sustollebant Etrusci : demittebant, Deos Inferos orantes. 305. Orantium ritu, supinis manibus efficti Dii Etruscorum, cur. 39.
Orbicularis saltatio ab Etruscis usurpata in honorem Deorum, praeseritm Iani. 311. 312. 313.
Orbiculi seu globuli in monetis Etruscis, quod notent. 430.
Orchestricae inventor Pan Etruscus. 149.
Orci ostium, manalis lapis creditus. 352.
Orci & Sepulcri ianua sculpta in urnis Etruscis. 392.
Orestes ob caedes pollutus, lustratus : cultum promeruit. 284. caput Aegysthi obtruncavit. *ibid.* a Minerva adiutus. 285. in sepulcris Tuscorum cur sculptus. *ibid.* caesa matre Clytemnestra, Furiis agitatus, insaniit : Furias placavit. *ibid.* quomodo ab insania liberatus. *ibid.*
Orgia Bacchantium picta in vasculis Etruscis. 154. 155. Orgia Cereris & Bacchi quo ritu a rusticis celebrata. 323. 324.
Ornamenta Diis data ab Etruscis describuntur. 2. 3.
Ornati Dii antequam in pompis deducerentur. 320.

Ornatores viri & ornatrices feminae Deorum. 320. 321.
Orthium Carmen Etrufcorum & Pelafgorum. Tom. I. LIII. LV. LX.
D' Orville Iacobus Philippus, laudatus. 203. 221.
Ofca lingua, Ofcorum Campaniae populorum propria. 79.
Ofci Etrufcorum coloni: Templum Iunonis Argivae condidere. 82.
Ofiris humidae naturae & fecunditatis auctor: cur Typhoni adverfus. 135. apud Aegyptios Genius Bonus. 212.
Oftentare. *Oftentarium*. 48. voces Etrufcae. Tom. I. LVI.
Ovatio Etrufcorum inventum: quando quibufve daretur. 373. unde nomen accepit. *ibid.*
Ovis delata in Baptifmate Etrufcorum, pro expiatione peccati. 340. 341.

P

P pro D ufurparunt Tufci. 228.
PACEM Deam Etrufci coluere, & quomodo expreffere. 25.
Pacin, taurus Apollini Sacer dictus ab Aegyptiis. 98.
Paeana Etrufca in honorem Apollinis. 375. ea canentibus adparet. 96.
Palaemonis fabula apud Tufcos. 238.
Palma Mithriacis ob fanguinem fufum donata. 347. 348. 349. 351.
PAN ab Aegyptiis cultus: vocatus *Mendes*. hircina facie expreffus. 147. & ab Etrufcis cultus. *ibid.* & 149. ab his capite tutulatus fculptus. *ibid.* Etruriam fibi fedem delegit: ab Arcadibus eius cultus amplificatus. *ibid.* 151. eius facra in Italiam invexit Evander. 148. *Inuus* dictus: quomodo ab Etrufcis expreffus. *ibid.* calceatus Tyrrhenis calceis. Pan Bacchi comes, & in bellis gerendis adiutor. 149. Orcheftricae & Auleticae inventor: Saltans expreffus ab Etrufcis. *ibid.* cum calamis, ftans: item iacens fubnixus pulvino. *ibid.* Pan Bellator, Venator, Saltator & Muficus. 149. tintinnabulum ab eo inventum credidere Etrufci. *ibid.* & 150. Pan paftoribus, gregi & pecori praeerat. *ibid.* & 151. calvus expreffus a Tufcis, & cum capella in humeris. *ibid.* Επισκόπος dictus a Graecis. Ignis perpetuo ardens in eius templo. 151. Oracula reddidit: eorum interpres Erato Nympha. *ibid.* certamina in honorem Panos inftituta ab Arcadibus. *ibid.* e numero Deorum Semonum: naturam rerum procreatricem defignat. *ibid.* eius facies minio picta. 152. cur ei fiftula tributa. *ibid.* phalangis inventor. *ibid.* prolixis capillis effictus ab Etrufcis: a Piftorienfibus, a Senenfibus & a Neapolitanis religiofe cultus. *ibid.*
Pandura Etrufca. 395.
Panem conficere docuit Ceres. 126.
Panes in honorem Deorum fufpenfi a Tufcis. 322. quomodo confecti. 323.
Panis & poculum praeberi folebat initiatis Mithriacis. 346.
Pantheorum fignorum origo. 65.
Paolozius Riftorus Nob. Clufinus, laudatus. Tom. I. XX. 247. 288.
PARCAE Etrufcorum oftenduntur. 188. nomina, poteftas: eaedem ac Fata, Mors. 189. ductor Iuppiter & Apollo. *ibid.* earum imagines apud Tufcos: in fepulcris fculptae. *ibid.* urna cur eis tributa: eaedem ac Matres & Matronae apud Romanos. *ibid.* templa, arae, fimulacra iifdem dicata. *ibid.* ut Fata, taedas praeferunt. 190. comites Furiarum. *ibid.* Parcae Deae Matres fculptae in gemma Etrufca. 434.
Parcarum una a Tufcis expreffa, horrentibus capillis. 250.
Parentalia Acherontica apud Etrufcos. 357.
PARIDIS iudicium fculptum in feralibus pateris. 254. idem cum pileo Phrygio quid moneat fabula. *ibid.* & 256.
Pafferius Ioannes Baptifta I. C. eiufque Mufeum laudatum. Tom. I. XXIV. 41. 195.
Paftophori & Paftophorae, quae: eorum officia, rafo capite. 21.
Paftophoria qnomodo facta, eius figura adducitur. 22.
Patellis puris oblatae epulae & molae falfae Diis. 323.
Paterpatratus dictus primus Fecialium. 205. Pater Patratus Mithriacus. 346.
Patera fictilis Etrufca infignis, in qua Dii in quadrigis expreffi. 25. in dextra Deorum Etrufcorum, quid innuat. 141. 208. 223. hederacea ferto coronata. 212. floribus & foliis maioribus ornata. 243.
Patera fictilis cum imagine Furinae feu Anchariae, Deae Tufcorum. 41. cum Tufcis litteris. 41. paterae filicatae, ornatae ramufculis encarpis, unionibus. 42. fictilis Plutoni & Furiis facra. 195.
Pateram ad libamina invenit Saturnus. 74.
PATROCLVS ab Hectore occifus. 261. armis fpoliatus, pugna ob eius cadaver. 262. Grecorum fortiffimi circa illud. *ibid.* inferiae, luctus, facra, ludi. *ibid.*
Paufus, Deus Etrufcorum, cum Pace fculptus a Tufcis in quadriga. 25. cur ita dictus. *ibid.*
Pax cum Pluto infante. 18. cum Paufo Deo in quadriga. 25.

Paz-

Pazzius Ioannes Hieronymus Eques, Patr. Florentinus, laudatus. 32.
Peccatorum confessio apud Ethnicos. 346.
Peccius Io. Antonius Eques, Patr. Senensis, laudatus. Tom. I. XXI. 435.
Pectines eburnei adhibiti in Diis comendis. 321.
Pedes brutorum non dedere Etrusci Diis superioris ordinis. 153.
Pedibus nudis saltabant in honorem Deorum. 310.
Pelasgi in Latium litteras invexere. Tom. I. L. LI. duplicem lingnae dialectum forsitan habuere. LIIII. iidem Arcades crediti. 158.
Pelasgorum lingua & scriptura. 405. asses, pondera seu monetae illustrantur. 428. 429.
Pelei & Thetidis nuptiae fatales. 255.
Peleus rapiens Thetidem sculptus ab Etruscis. 178.
Pelles caesarum victimarum substratae pedibus expiatorum. 333.
Pellibus armati Heroes Etruscorum. 230. 231. 232.
PENATES Etruscorum, quomodo sculpti. 210. 211. & quo cultu. 227. nullis cum symbolis: apertis manibus, ritu orantium. *ibid.* interdum pomum & pateram praeferunt. *ibid.* Dii Patrii, ante adventum Aeneae in Italiam delati ab Etruscis. *ibid.* & 128. quatuor genera eorum apud Tuscos. *ibid.* DENAS, stantes, & interdum armati. 229.
PENINVS DEVS, Alpium praeses. 231.
Penthesilea ad Troiam pro Troianis pugnavit cum suo agmine: ab Achille interemta. 265.
Peram militarem gerit Perseus. 247.
Perdix Veneri, Cereri, Parcis & Furiis sacra. 117.
Peregrinationes Deorum, & adventus a Tuscis celebrati. 319.
Persae quos Deos coluerint. 350.
PERSEVS quomodo a Tuscis expressus, Andromedae liberator. 246. cum harpe & pera militari. 247. an Tuscis dictus *Cherme*, *Bellicosus*, expenditur. 247. Medusam interimens, Etrusci tripodis emblema. 277.
Persona scenica cum lingua exserta sculpta in sepulcro Etrusco. 155. Personae, larvae, oscilla in funeribus. 187. 188.
Personae columnis imponi solebant in funeribus apud Etruscos. 391. Personarum Etrusci inventores. 397.
Perusiae frequentius occurrunt urnae cum Baptismate Etruscorum. 340.
Perusini Tagetem. 45. 46. Apollinem. 94. item *Thetyn* Deam, Minervam & Herculem coluere. 172.
Peruzius Bindus Simon, Patr. Flor. laud. 78.
Phalangem invenit Pan. 152.
Phalli cur in Dionysiis gestati. 135.
Phalli Syrorum & Etruscorum. 144.
Phallorum Etruscorum inscriptiones. 145. phalli alati. *ibid.*
Phialae ex auro Tuscae. 400.
PHILIA Nympha, una e nutricibus Bacchi. 156.
Philosophiam ab Aegyptiis Etrusci didicere. 233. 234.
Phrygia lingua ut Graeca. Tom. I. LVII.
Piacula pro defunctis apud Etruscos. 355.
Piamontinius Ioseph Sculptor, laudat. 207.
Picentes Herculem religiose coluere. 163.
Pictura praestantes Etrusci artifices. 437. 438.
PICVMNVS Etruscorum Deus. 35. 36. auguriis, infantibus & coniugibus praeerat. *ibid.* ei lecti sacrati. 36. 192. Nuptiis praeest. 37. tecto capite canina pelle. *ibid.* eius cultus apud Rutulos & Cumanos. 38.
Pietas militaris Etruscorum. 232.
Pighius Stephanus Vinandus, laudatus. 95.
Pilae quae nam, unde dictae. 38. imagines in honorem Larum suspensae. 181.
Pileum invenit eiusque usum monstravit Saturnus. 74.
Pileus Mithriacis donatus. 347. umbellatus a rusticis aratoribus gestatus. 439.
Pilumni & Picumni sacra quomodo peracta. 305.
PILVMNVS Etruscorum Deus. 35. auguriis praeerat & infantium tutelae & coniugibus. 35. 36. & nuptiis. 102. ei lecti sacri. *ibid.* mariti Genius creditus. 37. adstat sponso dexteram cum sponsa iungenti. *ibid.* capite tecto pelle canina. *ibid.*
Pinea nux in sacris Mithriacis. 348. 351. Isidis & Bellonae. *ibid.*
Pingendi Vasa, Tusci artem ab Aegyptiis accepere. 315.
Pirithous a cerbero devoratus. 179.
Pisani Cererem coluere religiosissime. 129.
Pisaurienses Deam Furinam sive Anchariam coluere. 41. 42. 43. Amorem. 119. Herculem. 162. & Minervam. 87.
Pisces picti in Vasculis Etruscis. 296. 317. Iovi forsitan oblati a Tuscis in sacris Iovialibus. 317. Vulcano oblati pro animis humanis. *ibid.*
Piscienses Iovem *Summanum* coluere. 77.
Pisis inventum sepulcrum cum signo Deae Libitinae seu Veneris *Infernae*. 186.
Pistorienses Pilumnum vel Picumnum Deos coluere. 39. Iovem *Summanum* coluere. 77. Mons *Summanus* ab eo dictus. *ibid.* item Cererem coluere. 126. 127. 129. item religiose Deum Pana coluere. 152.
Placentae & Marzae Diis oblatae. 126. 318.

fuspensae a Tuscis. 322. Placentarum Etruscarum iconismus. 126.
Plantae & flores sub pedibus Deorum Etruscorum. 61.
Plastice praestantes Tusci. Tom. II. VI. 437. 438.
Plectrum & lyra ab Etruscis tributa Apollini. 96.
Plinii locus expensus. 82.
Plutarchi locus de oraculo Tethyos expendendus proponitur. 172.
PLVTO, *Summanus* dictus. 177. fulmina ei tributa a Tuscis & manubiae. *ibid.* funeri & defunctis praeerat: physice est terra inferior. *ibid.* Tartari Rex, ei dedicata patera Etrusca. 195. *Aedesius* & *Edeisius* dictus. *Tartareus* vocatus a Tuscis & *Vragus*. 196. toto corpore nudus. 8.
PLVTVS infans in sinu Fortunae vel Pacis. 18.
Pocillatores Etrusci. 400.
Pocula Etruscorum, quae. 133. 134. in caput animalium desinentia. 400.
Podere sive ephod Vestae. 124.
Poenae damnatorum apud inferos ex Etruca pictura illustrantur. 337.
Poeni bilingues, Punice & Lybice locuti sunt. Tom. I. LIIII.
POESIS apud Etruscos antiquissima, cum ipsa religione nata. 387. eius specimen. 387. Hexametrorum specimen ex Tabula Eugubina indicatur. 388. 400.
Poëtae Etrusci, eorum carmina & munera. 161. Poëtae Etrusci imago. 387.
Poëtica & Musica certamina Tuscorum. 387.
Pogna castrum Etruscorum frequens. 348.
Polignotus Homericam historiam pinxit. 273. 277.
Polius Bartholomaeus, Pictor Rom. laudatus. Tom. I. XXIV.
POLYMESTOR Thraciae rex, Priami stirpem exstinguere cogitavit. 273. cum duobus filiis ab Hecuba interfectus. 274.
POLYNICES ab Eteocle interfectus. 250.
POLYXENA ad sepulcrum Achillis immolata a Neoptolemo. 272. adparet ei Parca seu Nemesis seu Furia. 273. ob eius nuptias interemptus Achilles a Paride. 257.
Poma in manibus data Diis servatoribus & beneficis ab Etruscis. 171. quid designent. 38.
POMONA Etruscorum Dea, uxor Vertumni. 13. 14. sculpta cum pomo: coronata myrto: corona quomodo facta. *ibid.* ornata gemmis. Dea hortorum & pomorum patrona. *ibid.* Aliqui cum Dea Nortia confundunt. 14. eius nomen Etruscum. *ibid.* *Pomonal*, *Pomonalis* Flamen. *ibid.* Dea ornata inauribus, monili, bullis, calceis seu crepidis lunatis. 15. cum catenis sub pedibus, cur. 15. 16.
Pomonalia sacra in honorem Pomonae, quae. 303.
Pompa sacrorum Iovis. 316. 317.
Pompae in honorem Deorum. 22. eas ab Aegyptiis Etrusci didicere. 22. describuntur. 316. 317. 318. 319. 320. 321.
Pontifex *filios* vocat plebem congregatam. Tom. I. LV.
Populonium Iovem coluit. 80.
Porcellus victima Cereris. 223.
Porsenae regis Etruscorum sepulcro adposita tintinnabula. 150.
Porta Scaea fatalis, quare. 259. 260. sepulcri Etrusci emblema. 259.
Portarum custos Mercurius. 107.
PORTVMNVS Etruscorum Deus. 35. *Portumnalia* sacra. 306. portubus praeest: eius imago illustratur. 57. 58. 59. eius aedes, cultus. Flamen *Portumnalis*: ludi a Tuscis instituti. *ibid.* Fortuna Tranquilla eius comes. *ibid.* ornatus bulla & armillis. 59.
Praenomen habuere Etruscae feminae. 266.
Praesentia Numina singulis hominum actionibus Etrusci credidere. 190. Dii sacris praesentes. 318. 319.
Praestites Dii Etruscorum qui: quomodo sculpti. 208.
Pratenses Vertumnum Etruscum Deum coluere. 8. 9.
Pratum Etruriae civitas: Etrusca monumenta in eius agro reperta. 8. 9. ibidem lucus Deorum Penatium. *ibid.*
Priapina Nympha. 159.
PRIAPVS Etruscorum Deus, idem ac Sol: cur erecto veretro. 141. 142. idem ac *Belphegor* Moabitarum: alatus effictus, & Saltatriculus, & pumilionis specie, cur. *ibid.* calceatus, pomum & scandulas praefert: capite coronato. 142. 143. anserculus ei sacer. 143. per plures aetatis gradus ab Etruscis repraesentatus. 143. 144. amictus veste Bassarica, imberbis & barbatus: columbae ei sacrae: hortorum praeses. 143. 144. Phalli Etruscorum: pinea nux cur Priapo sacra. *ibid.*
Primitiae Laribus donatae. 229. corollae, epulae. *ibid.* fruges Iano oblatae. 300.
Propinationes & libationes factae in honorem Deorum a Tuscis. 317.
Proscenii Etrusci symmetria & ornamenta. 391. 392. in eo tabula versatilis quid notet: arae, columellae, ianua. 391. 394.
PROSERPINA rapta a Plutone describitur. 108. in caelum reducta a Mercurio. *ibid.* de eius in caelum deductione causae & opiniones variae. *ibid.* eius caput ornatum nimbo radiato: quid physice significet. 177. 178. cur a Plutone rapta. 178. 179. eius imagines & capita gestata a sacris ministris Etruscis. 180. capite

alato & valde ornato ſculpta a Tuſcis. 181. calathus, cur ei tributus. *ibid.* Proſerpinae ſeu Hecates ſacra. 350.
Pudenda Deorum velare Etruſci non raro conſuevere. 98.
Puerum in ulnis gerit Nortia, ſive Fortuna. 18.
Puerperae mulieres iuxta arbores partum enitebantur. 242.
Puerorum & hominum immolatio apud Etruſcos. 353. & pro defunctis. *ibid.*
Puerperarum & infantium faſcinum. 36.
Pugiles Etruſci pugnantes ad tibiam: praemia his propoſita ante oculos. 382. 383. nudi & veſtiti. *ibid.*
Pulpiti Etruſci ſchema. 393.
Pulvinum ſubiectum imagini Dianae. 102.
Punicum malum Victoriae, Iunoni, Minervae, Veneri & Diis datum a Tuſcis, quare. 223. 358. ſi globus ſit, Deos beneficos indicat. *ibid.*
Puteolani Herculis cultores. 162. eorum Dea tutelaris Minerva. 88.
PYLADES Oreſtis ſocius, a Furiis agitatus ob caedes. 284. 285. luſtratus. *ibid.*
Pyrriche Etruſca ſaltatio armata in honorem Mithrae cum muſica. 380.
Pythagoras natione Etruſcus, ortus Mneſarcho patre. 107. ab eo edocti Tuſci. *ibid.*
Pythagoricae Philoſophiae addicti Etruſci. Tom. II. XXVIII. 161.

Q

QVadrigarum uſus ex Tuſcis. 322. 323. Quadrigis & curribus pugnari ſolitum. 367.
Quadrigas & currus inſtruere docuit Minerva. 88.
Quercus eiuſque folia tributa ornatus cauſa Diis ſalutaribus ab Etruſcis. 31.
Querquetulanae Nymphae a Tuſcis cultae. 70. 159.
Quiritis ſive *Curitis* Iuno, cur ita vocata. 83. eius ara & templum apud Faliſcos. *ibid.*

R

RAmi ſacrarum arborum in ſacris ab Etruſcis geſtati. 317. & in ſacris *Iovialibus*. 316. 317.
Ratis, & roſtrum navis quid ſignificet in nummis Etruſcorum. 425.
Ravennae erutum antiquiſſimum Etruſci Herois ſimulacrum. 231.
Ravennates Dianam coluere. 100.
Redius Gregorius, Baiulivus, Patr. Arret. laudatus. Tom. I. XVIII. 89. 118.
Regenerari ſe putabant ſuſcepto baptiſmate Etruſci. 341.
Reges pro ſalute populorum immolati. 353. quolibet nono die ab Etruſcis ſalutati. 403.
Regia & Sacerdotalia inſignia Romanorum a Tuſcis accepta. 123.
Reineſius Thomas, laudatus. 110. 152. 169.
Religio Etruſcorum quae complectatur. Tom. II. V. VI.
Retiarii Etruſci cum Secutore pugna. 396. 397. eorum arma: Neptunum in ludis referebant. *ibid.*
Rhadamantus iudex mortuorum apud inferos. 184.
RHAETVS Heros Etruſcorum. 232.
Rhapſoedorum coetus in conviviis. 393.
Rica tegumentum capitis. 125.
Ricciardius Octavius, laudatus. T. I. XVI.
Riciniatae feminae Etruſcae ſacras choreas agentes. 309.
Ricinium Etruſcum. 125.
Ridda, vox Etruſca, eſt ſaltatio in honorem Deorum: in nuptiis & in Bacchanalibus adhibita. 313.
ROMA ab Etruſcis condita: nomen auſpicato ab Etruſcis vel a Pelaſgis obtinuit. 28. 362. eius caput in monetis antiquiſſimis. 28. 29. cur ſerpens cum tauro. *ibid.*
Romani fere omnia ab Etruſcis didicere. *ibid.* pueri inſtituti ab Etruſcis. 401.
S. Romulus Faeſulanorum Epiſcopus, primus Etruſcorum Apoſtolus. 112.
Romulus cum Tito Tatio foedus fecit. 369.
Roſae Diis Inferis ſacrae. 183. in conviviis adhibitae. *ibid.* ſparſae in pompis Deorum. 321.
Rotam, cur initiati ſacris Cabiriis tenerent. 335.

S

SAbini Tuſcorum imperio paruere. 110. Sacerdos Cabirorum ſacrorum. 335. 336.
Sacerdotes Tuſcorum tutulati. 339. iidem tantum ſigna Deorum attrectare poterant, more Etruſco, & quidem velatis manibus. 83.
Sacculos ferunt Dii Phoenicum. 191.
Sacra Etruſcorum Deorum, & eorum nomina arcana erant, ne evocarentur. 34.
Sacra incruenta primum in uſu apud Pelaſgos & Etruſcos. Tom. I. LXII. 300. *Conſentia* quae. 298. menſes ſingulis Diis Conſentibus dedicati. *ibid.* & 299.
SACRA ETRVRIAE, quae fuerint. 330. ea vulgari nefas initiatis: iidem iuramento adacti. *ibid.* 331. fuere Bacchi myſteria: unde didicerint, & a quibus acceperint Tuſci.

sci. *ibid.* eius cista quae contineret. De his susius, a pag. 330. ad 358.
Saliae Virgines. 301.
Saliaria carmina in honorem Iani. 8. 301. Iovis. 79. & Deorum Etruscorum. 332. 339.
Salii Martis ab Etruscis instituti. 111. aliis Diis adsignati. 311. eorum saltatio armata. 139. choreae in honorem Deorum. 309. 310. 311. eorum vestes: nudis pedibus saltabant. *ibid.*
Saliorum ministrorum Etruscorum ostentatio ancilium. 433. 434.
Salitio per flammas ad placanda Numina. 345.
Saltatio armata. 375. Vide *Pyrriche*. eius auctores. 139.
Saltatio duplex in honorem Deorum Caelestium κυκλική, *armata & pacifica*. 310. in honorem Iovis. 317. circa aram in sacris Genii Natalis. 325.
Saltatio Tragica apud Etruscos in funeribus. 387. 391.
Saltatores Etrusci cum galericulo. 392. & eorum vestis. *ibid.*
Sambucistria Etrusca trigonum pulsans. 325.
SAMOTHRACIA sacra, quae: a Cabiris instituta ad expiationem animae. 331. 334. 284. his sacris complures Heroes initiati. 285.
De Samuellis, Claudius Eques. T. I. XVIIII.
Sanguis effusus ab initiatis in sacris Mithrae. 346. collectus & servatus. 348. fusus etiam ad aras Deorum Manium. 354. 355.
Sardi Etruscorum coloni. 231.
Sardiniam & finitimas insulas tenuere Etrusci. 428.
SATVRNVS Consentium Deorum primus. 73. in Italiam classe vectus: an ab Iano exceptus. *ibid.* multa eum docuit: Latio leges & nomen dedit: post mortem consecratus, Flamines, Sacerdotes & sacra Saturnalia promeruit: Saturniis carminibus celebratus. 74. humana victima ei immolata ab Etruscis & Pelasgis. *ibid.* quomodo eius imago sculpta: divinationis auctor fuit: falcis arborariae & messoriae inventor: eius usum docuit Ianus. *ibid.* mellis fructum invenit: *Stercutius* dictus. *ibid.* quomodo ab Etruscis & Romanis expressus. *ibid.* pileatus & nudo corpore effictus ab Etruscis. *ibid.* ab Iano apotheosi donatus. 75. Saturni adventus in Italiam, sacris & festis celebratus. 301. eius memoria ab Iano propagata. 419. Iano aetate superior. *ibid.*
SATYRA Etrusca sedens, cum pomo in sinistra, describitur. 153.
SATYRI Etrusci describuntur. 153. raro hircinis pedibus sculpti. *ibid.* Elysiorum beatitatem indicant, sculpti in sepulcris. 257.
Saxis pugnatum a Centauris contra Lapithas. 154.
Scalae usus in sacris apud Tuscos. 317. 318. 321.
Scarabeis incisae figurae ab Etruscis. 198.
Scarabeorum ex gemmis usus apud Aegyptios & Tuscos. 431. eorum pretium. *ibid.* 432. 433.
Scena Tragica Etruscorum. 391.
Sceptrum Etruscorum ornatum aquila. 367.
Scolia, carmina in honorem Panos Dei cantata. 151.
Scrieckius Rodornus Hadrianus, laudatus. Tom. I. XXVIIII. 387.
Scriptura Etruscorum vetustissima in plumbeis laminis, & aereis Tabulis, in urnis marmoreis & fictilibus, in argento, in gemmis: simulacra litteris inscripta, atramento & rubro colore scribere soliti: a dextra versus laevam: interdum, sed rarius, e contra, litteris retrogradis. 104. 105. variat litterarum scriptura. Litterarum Etruscarum potestas ex antiquis monumentis adfertur. a pag. 405. ad 417. geminarum litterarum usus apud Etruscos. 413. 417. 418.
Sculpturae Etruscae in gemmis notae declarantur. 432. praestantes Etrusci. 437. 438.
SCYLLA monstrum Tyrrheni maris indicatur: Mortis & Fati index. 172.
Secespita in usu apud Aegyptios. 315.
Secula, qua nota in nummis indicarint Etrusci. 430.
Secutores Etrusci pugnantes. 396. 397. eorum arma Vulcanum referebant in ludis. *ibid.*
Sedentes Augures auguria captabant. 45.
Sedentes qui Dii a Tuscis expressi. *ibid.*
Sedentes interdum supplicabant: stantes, Deos adorabant. 317. vota concipiebant Etrusci 332. reges inaugurabantur. 45.
Sedes Veneris *Sponsae* peculiaris. 328.
Senenses religiose Deum Pana coluere. 152. in agro Senensi inventum Sepulcretum Etruscum. 155.
Sepulcra hypogea Etruscorum Volaterris inventa. Tom. I. XVI.
Sepulcris in tutelam posita signa Deorum. 163. eorum varia emblemata. 400.
Serpens cur Aesculapio tributus. 104. 105. 306. Serpens cum cista cur Baccho sacer. 332.
Serpenticulus in casside Minervae Etruscae. 90.
Servae & servi in tutela Iunonis *Feroniae*. 86. in templo eius libertas data. *ibid.* & 224. 225. eorum vestes. *ibid.*

Ser-

Servi, ligatis post tergum manibus, in carcerem ducti apud Tuscos. 295.
Servorum grex novam nuptam comitantium. 327. eorum multitudo in conviviis Etruscorum. 400.
Siccitate urgente sacra *Aquilicia* Iovi facta. 307.
Siderum varius motus imitatus in sacris choreis. 311.
Sigillorum usus apud Etruscos. 435. sigillum Pelasgicum illustratur. 435. 436.
Signa Deorum Etruscorum peculiari artificio confecta. 2. 3. 4. in thensis & ferculis delata: in pastophoriis picta. 22. portatilia. 140. in sepulcris condita ad tutelam. 163. columellis & hypobasibus infixa a Tuscis. 306. litteris inscripta ab Etruscis: usus antiquissimus etiam apud Aegyptios. 404. Vide *Simulacra. Dii*.
SILENVS ab Etruscis cultus. 145. 146. alatus, calvus, ventriculosus & senex effictus. *ibid.* Bacchi praeceptor, dux: bella, quae cum eo gessit. *ibid.* hedera coronatus: Philosophiae operam dedit: toga & pallio amictus, ab Etruscis expressus, cum calceis, & ventre foliis coronato: eius imago pro amuleto gestata. 147.
Silvanus vexare pueros creditus. 36.
Simulacra Deorum lota, minio tincta, unguentis delibuta, omni cultu exornata. 320. 351.
SIRENES tres feminae apud Tuscos, omni cultu corporis ornatissimae. 280. in scopulis sedentes. Musicae peritae. *ibid.* unde earum nomen: Proserpinae comites: in manu Iunonis: cum Musis pugnarunt. *ibid.* Siren in sepulcro Isocratis. 281.
Socci a Citharoedis adhibiti. 97. in usu apud Tuscos. *ibid.* altiores cur dati Nemesi *Bonae* a Tuscis. 216.
SOL MITHRA, gigantis specie sculptus a Tuscis. 382. cur equo insidens. 388. ei sacer gryphus. 103. eius nativitas ab Etruscis celebrata. Vide *Mithra*. Solis duplicem virtutem denotant physice Pluto & Proserpina. 177. 178.
Solium Etruscum marmoreum illustratur. 379. 380. & seqq.
Somnia a Diis immitti credita. 32. 33.
Spanhemius Ezechiel, laudatus. 311. 319.
Sparsiones frondium & florum in pompis Deorum. 321. 322.
Spectacula Etruscorum *Tragica*, *Comica*, *Satyrica*. 390.
Specula cur in sacris adhibita. 317. 318. 320. 321. ad aram Amoris adlata. 329.
Spes quomodo efficta. 202.
Spoletini Martem & Hecaten coluere. 112. 185.
Sponius Iacobus, laudatus. 180.
Sponsae phallo cur insiderent. 144.
Sponsae & Sponsus carpento vecti ad sacra. 398. dextras ante ostium domus iungebant. 326. carpento vecti ad sacra Veneris pervigilia, praeeunte servo lampadario. 327.
Statuaria ars ab Etruscis in Italia originem habuit. 16.
Statinus Deus puerorum. 225.
Sterilitate proventuum Etrusci laborantes quibus Diis decimas voverint. 138.
STOPPANIVS D. D. Ioannes Franciscus, Archiepiscopus Corinthi, ad Magn. Etrur. Ducem Legatus Pontificius, laud. 201.
Stoschius Philippus, laudatus. 433. 436.
Strophe & antistrophe in sacris choreis in honorem Deorum. 311.
Subligacula Heroibus Etruscis data. 231. item Furiis. 250.
Suffibulum describitur. 125.
Suffitus in usu apud Etruscos: vas argenteum suffitus illustratur. Tom. I. LIIII. LVI. ara tripes ad suffitus illustratur. 359. 360.
Suppedaneum pedibus Veneris & Iovis suppositum a Tuscis. 328.
Supplicantes & vota facientes sedere solebant. 317.
Surrentinorum Dea tutelaris Minerva. 88.
Svvintonus Ioannes, Anglus, laudatus. 293.
Symbola primum raro vel numquam data Diis ab Etruscis. 108. 109.

T

TAbulae carminum in sacris adhibitae a Tuscis. 389.
Tabularum XII. supplementa Romani ab Etruscis accepere. 402.
Tabularum Eugubinarum antiquitas: qua occasione scriptae: una ex his adfertur cum mea interpretatione. T. I. LV. 403. 404.
Taedae in expiationibus adhibitae. 344.
TAGES Tuscorum Deus habitus. 43. 44. Genii filius: eius adparitio portentosa: pueri specie effictus. 44. 45. 236. fabulae origo ex Hebraeis. *ibid.* libros Haruspicinae, & sacra Acherontica tradidit. 44. 48. eius apotheosis, *ibid.* cur sedens effictus. 45. ornatus Deorum insignibus, bulla, torque, armillis, periscelidibus. 45. avicula in eius dextra quid notet. *ibid.* & 47. an Bacchum puerum referat. 46. ornatus calceis. 47.
TAGETICA sacra in honorem Tagetis. 305. 306. his usus Romulus in condenda Vrbe. *ibid.*
Tali lusorii cur in monetis Etruscorum. 421.
Tarquinienses Tagetem coluere. 45.

Tarquinius, Demarati Corinthi filius, ſacra Samothracia & litteras in Etruria vel inſtauravit vel amplificavit. 234.
Tarquitius ſcriptor Tuſcus. 48.
Tarracinenſes Apollinis cultores: eius templi veſtigia. 95.
Tartari Rex Pluto: ei dedicata patera Etruſca. 195. 196. *Tartarus* quid notet. *ibid.*
Tartarus fluvius Acherontis. 355.
Taurinum caput cur ſiniſtra gerat Apollo Etruſcus. 97.
Taurobolium & Criobolium Ethnicorum. 349.
Taurus Iovis dialis victima cum delta in capite. 127.
Tauticum ſignum Aegyptiorum Heroibus datum a Tuſcis. Tom. I. XXIX.
TELEGONVS Vlyſſem patrem ignarus occidit. 283. a Tuſculanis cultus. *ibid.*
TELEPHI fatum & educatio. 268.
TEMPESTATES Deae Etruſcorum, cur expreſſae corpore non integro, ſed dimidiato. 170.
TEMPESTATIS Etruſcae imago: tribus cornibus armatum eius caput. 57. 173. Etruſcorum exemplo eas quoque Romani coluere. *ibid.* eius caput cur alatum. 173. 174. cornu magno armatum. 295. cur ſculptum in ſepulcris: interdum caput anguibus crinitum. *ibid.* cum remo, & navis gubernaculo. Tempeſtatium imagines in ſepulcris cur ſculptae ab Etruſcis. 175. comites Hippocentaurides. 282. 288.
Templa, arae & ſacra Deorum Etruſcorum recenſentur, a pag. 298. ad 307. in templis habiti publici conventus. 304. 305. recondita pecunia. 226. ſuſpenſa ornamenta triumphalia. 373.
Templorum inventores Tuſci. 303. 304.
Terebrare ſigna conſuevere Etruſci: iiſdem terebra nota. 98.
Terminalia ſacra Etruſcorum, in honorem Iovis: Numa a Tuſcis accepit. 50. 306.
Terripavium Etruſcum. 313.
Tertulliani locus de Iunone *Curite* expenſus. 82. 83.
Teſmophoriae apud Syracuſanos. 323.
TETHYS Oceani uxor, Nympharum mater, eius imago Etruſca. 171. cur pomum ſiniſtra gerat. *ibid.* inferne pedes in piſcem deſinunt, ab Etruſcis culta: Oraculum habuit in Etruria. 172. eius ſacellum apud Peruſinos. *ibid.* Dea maris, picta in vaſe Etruſco: datum ei ſceptrum a Tuſcis. 296.
Teuthrantes Augen & eius filium Telephum excepit. 268.
Theatra Etruſcorum Volaterris & Arretii. 378.
Thenſis deducta ſimulacra Deorum apud Etruſcos. 320.
Theſaurus Mediceus, laudatus. 247. & paſſim.
THESEI pugna contra Amazonas ſculpta a Tuſcis. 264. idem cum Pirithoo ad Cerberum rapiendum ad inferna deſcendit. 179.
Thetidis & Pelei nuptiae fatales. 178. 255.
Thorax fimbriatus, Heroibus datus a Tuſcis. 231.
Thronizatio Mithriacorum. 384.
Thronus Etruſcus Mithrae dedicatus. 379. & ſeqq.
Tiberinalia ſacra in honorem Tiberini patris, ab Etruſcis tradita. 307.
TIBERINVS a Tuſcis conſecratus. 71. Hortae patrium numen. *ibid.*
Tibicines & Fidicines in ſacris Etruſcorum. 385.
Tiburtini Dianam coluere. 100. Martem. 112. Herculem. 162.
Tifernates Venerem *Victricem* coluere. 118.
Tina cognomen Iovis: *Tinia* Bacchi, quid ſignificent. 409.
Tintinnabula in uſu apud Etruſcos: ea inveniſſe crediderunt Pana Deum. 149. 150. in ſepulcro Etruſco Porſenae tintinnabula poſita. *ibid.*
Tiſiphone defunctorum iudex apud Inferos. 183.
Toga cum fimbria radiata tributa Vertumno. 9. 10. 11. 12.
Togatus Vertumnus & Mars effictus a Tuſcis. 111.
Tommaſius Ioannes Baptiſta, Patr. Senenſis, laudatus. 155.
Tonantes Dii, qui nam apud Tuſcos. 78. 79.
Torques datus Diis ab Etruſcis. 30. Apollini torques ornatus bullis. 96. 98. item nuptialis pluribus bullis ornatus. 262. Secutorum victorum proemium. 397.
Tragicorum Etruſcorum veſtes & cultus. 391.
Tragoediae uſum Romani ab Etruſcis accepere. 390. 391. Tragoediarum Etruſcarum themata inſigniora. 392.
Traſimenum frequentes Etruſcorum familiae tenuere. 46.
Trebbio, vox Etruſca corrupta, unde eius origo. 313.
Triaria Vitellii Imperatoris uxor. 95.
Triangularis bulla data Nemeſi, quid notet. 215.
Tribunal, vox Etruſca: qua forma conſtructum tribunal apud Etruſcos. 168.
Triclinii Etruſci ſchema, ornatus, Servi miniſtrantes, Saltatores, Hiſtriones, Mimi, Comoedi aliique: luxus Etruſcorum in conviviis. 399. 400.
Triglis placata Hecate. 182. 183.
Trigoni Etruſci icon. 325.
Tripodem Delphicum Hercules ſubripuit: ſculptus in gemma Etruſca. 435.
Tripodis Etruſci emblemata. 276.

TRITONES Etrusci indicantur. 170. 171. divinis honoribus adfecti a Tuscis. *ibid.* cur in templo Saturni buccinantes expressi. *ibid.* eorum barba. *ibid.*
Triumphantium ornamenta, bulla, torquis, anulus, currus. 370. seruus in eodem curru triumphantis cur vectus. *ibid.* 371. facies minio picta. *ibid.* seruus pedissequus arculam ferens. *ibid.* fascinum triumphantium: scommata iactata. *ibid.* chorus ludionum in triumpho Etruscorum. 372. corona ex auro donata. *ibid.* & 373.
TRIVMPHVS Etruscorum inventum; currus triumphalis, lictores, & buccinatores seu tibicines praecedentes. 370. eius pompa describitur. 371. 372. ampliatus a Romanis. 373.
Troiani belli Historia Etruscis notissima. Tom. I. XXVII. 260.
Troianorum feminae lectissimae ad Grecos abductae. 269.
Tropaea & arma Minervae sacra: in eius templo suspensa. 92. an tropaea in usu apud Etruscos. 373.
Truncis orti crediti homines antiquissimi. 52.
Tubae Tyrrhenae usus & inventum. 368.
Tubicines in bello apud Etruscos. 368. in triumphis. 370.
Tudertes Dianam coluere. 100. Martem. 112. Herculem. 162. item Castores. 167. 168. Proserpinam. 181. eorum monetae illustrantur. 162. 427.
Turdetani Hispanorum doctissimi. Tom. II. XXXVII.
A Turre Philippus, laudatus. 350. 381.
Tuscherus Marcus Noricus, laudatus. 436.
Tusci ab Aegyptiis multa didicere. 51. ab iisdem profecti. 93. ingeniosissimi. *ibid.*
TVSCORVM sculptura antiquior, quae; eius notae. Tom. II. 2. imperii magnitudo descripta. 59. ingenium in ornandis simulacris Deorum. 131. 133. luxus. 398.
Tusculani Iovem *Maiorem* coluere. 80. Martem. 112. Cererem. 129.
Turtur sacra Veneri. 117. Cereri, Parcis & Furiis. *ibid.*
Tutulus Diis Etruscorum datus. 3. & Furiis. 250.
Tympana & crotala pulsata in Orgiis Etruscorum. 154.
Typhon apud Aegyptios Genius *Malus*. 212.
Tyrii bilingues. Tom. I. LIIII.
TYRRHENI saepe sedes & nomen mutarunt. Tom. II. XXVII. & XXVIII. omnes artes, litteras & Philosophiam in Italiam invexere. *ibid.* vivendi ratione & lingua cum plerisque nationibus convenere. XXIX. & seqq. ab Aegyptiis & Phoenicibus plurima didicerunt. *ibid.* & seqq. Tyrrheni Bacchum captivum ducentes, in delphinos conversi. 137. 231. 436. Tyrrheni cum Laconibus diu versati. 331.
Tyrrhenorum origo an a Lydis. Tom. II. XLI. XLII. 421.
Tyrrhenus Herculis filius tubam invenit. 368.

V

V consonans Etruscis est ∃. sive digamma Aeolicum. 204.
VACVNA Tuscorum & Sabinorum Dea. 63. cur ita a Tuscis vocata. 63. 64. varia & incerta eius species. *ibid.* ab Atheniensibus quoque culta. *ibid.* ei sacrificatum ab agricolis post vacationem a laboribus *ibid.* Sacra *Vacunalia*: eius templum. *ibid.* cum Pauso Deo sculpta: eius forsitan comes. 65. signum Minervae ei simile: item Veneris cum alis. 65.
Vacunalia, agricolarum sacra. 306.
VALENTIA Dea Ocriculanorum & Tuscorum. 27. ea forsitan urbi Romae nomen fecit. *ibid.* & 28. expressa in monetis antiquissimis Romanorum. 29. cur addita clava & serpens. 28. 29. cum capite galeato, diademato & velato, cum tunica plumario opere insigni. *ibid.* & 31. cum monili radiato & inauribus. *ibid.* cum mitella radiata. 30. cum torque & bulla. *ibid.* serpenticulum gerit. *ibid.* & 31.
Van-Dale Antonius, laudatus. 348. emendatus. 349.
Vasa aerea Tuscorum ornata sigillis Deorum. 37. picta, donata pro praemio Poëtis & Hymnologis. 161. item athletis donata: in mensis proposita ad exhilarandos convivas. 166. Nuptialia vasa Tuscorum, quibus picturis ornata. 220. a Tuscis collocata in basibus & fastigiis. 306. in tricliniis Etruscorum. 400. V. *Vascula*.
Vasarius Georgius, laudatus. 293.
Vascula picta Etruscorum potissimum referunt ornamenta suspensa, vela, taenias, vittas, corollas, ramusculos, panes, placentas, lyras, orgia & fabulas. 152. 395.
Vasculum argenteum litteris Etruscis scriptum. 380.
Veiis templum Iunonis *Argivae* & *Reginae*. 82. 83.
Velatis manibus soli Sacerdotes Deorum simulacra attrectabant. 83.
Veles urbs Etruscorum: ad eam monetae pertinentes illustrantur. 427.
Veliates Liguriae populi. 427.
Veliterni Herculis cultores: eorum moneta Etrusca ostenditur. 162.
Velites milites Etrusci unde dicti. 427.
Velitrae, Velitrenses, Velitrini Etrusci: eorum monetae illustrantur. 427. 428.

Velitrenses Cererem coluere. 129.
Velum auris velificans a Tuscis Neptuno Diisque Marinis tributum. 257.
Venatio Etruscorum: quas feras insectarentur. 380. venatoria instrumenta. *ibid.*
Veneti divinis honoribus coluere Diomedem. 82. *Argivae* Iunonis templum ab eo conditum, & luci indicantur. 81. 82.
Venti Tusca imago. 57.
Venus expressa ab Etruscis in quadriga, cum Dea Nemesi. 25. cum avicula seu columba, quare. 53. armata & alata. 65. eius fanum apud Etruscos extra moenia. 114. eius templum Etruscum prope Florentiam, eius ornatus Etruscus describitur. *ibid.* cur praeferat columbam. *Regina* dicta a Tuscis: eius simulacra illustrantur. 114. 115. eadem ac Dea Nortia. *ibid. Fruta* & *Fruti* dicta. *ibid. Frutinal* ei dedicatum: Veneris nomen ab Etruscis accepere Latini. *ibid. Murcia* & *Murtia* dicta. 116. eius ara & sacellum: ab Etruscis culta: quomodo efficta: capite alato & mitella exornato. *ibid.* Venus *Morphus* Lacedaemoniorum, cur compedibus adstricta. *ibid.* columba, perdix & turtur ei sacra. 117. ornata calceis: cum capite galeato: galea multis cornibus instructa: armata, culta ab Etruscis, a Lacedaemoniis & Cypriis. *ibid. Victrix* galeam manu praefert. *ibid. Cluacina* unde dicta. Venus Etrusca pudenda non abscondit laeva manu, sed praefert pomum. 118. quare: capillorum ornatus Tuscus, polus & mitra. *ibid.* inauribus ornata. 119. *Epitymbia*, sepulcris praeerat. 186. *Infera*, *Libitina* Etruscorum, nudo corpore efficta; tamen cum calceis & compedibus, alata: cur cum patera: cum nimbo sive diademate. *ibid.* & 187. una e numero Gratiarum credita. 217. *Sponsa*: eius simulacrum describitur. 218. 328. cur sacrificantis habitu. *ibid.* cum patera & columba, quare. *ibid. Vrania*, *Caelestis*, seminuda cum altiore mitella, cum calceis. 219. 220. cum speculo. *ibid.* a Tuscis dicta *Thalna*: Iovis puerperi obstetrix: eius cultus: cur ei sacra columba & malum punicum. 241. eius cultus muliebris. 254. cum cothurnis: cum bulla quadruplici. *ibid. Migonitidis*, *Coniugalis*, templum. 255. iubet Paridi necem Achillis. 257. sedet in peculiari sede. 328. eius ornatrices feminae seu Nymphae seu Charites. *ibid.* & 329. *Mithra* seu *Mitra* an culta a Persis. 350. Venus *Libitina*, *Infera* eadem ac Proserpina sive Hecate a Tuscis culta. *ibid.* quomodo a Graecis vocata. *ibid.* coram ea sanguine humano fuso evocati Manes. *ibid.* & 351. *Caelestis*, Parcarum maxima credita. 350. 351. *Achetis* ab Assyriis & Phoenicibus culta. 382.
Venutus Nicolaus Marcellus Eques, Patricius Cortonensis, laudatus. 132.
Venutus Philippus, Canonicus Cortonensis, laudatus. Tom. I. XVIII. 70. 192.
Venutus Rodulphinus, laudatus. Tom. I. XXIV. 168. 169.
Ver, quare Iano sacrum. 311. 312. choreis, cantilenis & ramorum gestatione celebratum a Tuscis. *ibid.*
Verbena data Genio Minervae Feciali: eius usus & in sacris. 205. 206. cur Hymenaeo tributa a Tuscis. 220. 221. imposita aris Apollinis. 395.
Vernanus Deus Vernarum. 225.
A Verrazzano Andreas Eques & Patricius Florentinus, laudatus. 241.
Vertumnalia sacra: eorum origo: quo die celebrata, quibus oblationibus. 302.
Vertumnus diademate coronatus. 9. capilli breves, tonsi. *ibid.* toga fimbriata & ornata radiis amictus. *ibid.* & 10. 11. 12. cum credidis Tyrrhenis. 9. 12. eius signum vinctum cum plumbea base. 9. Baccho similis. 10. cum hilari vultu. *ibid.* ab Etruscis, maxime a Volsiniensibus, cultus. *ibid.* evocatus ad Romanos transiit. 11. templa, aedes, signa. 10. 11. 12. *Vertumnalia* sacra. *ibid.* multiformis Deus. 10. 11. ambigua specie maris & feminae. *ibid.* ab Iano diversus. 12. Corona Vertumni quomodo facta, & ex qua herba. 12. cum cornucopia & patera fructibus referta. 12. a Volsiniensibus evocatus: quibus praeesse crederetur. 302. forsitan biceps in nummis Etruscorum. 425. eius simulacrum pluribus in locis Romae. *ibid.* ementium & vendentium rebus praeerat. 426. Desultores, Aurigae & Mercatores ei sacra faciebant. 303.
Vestae nomen Latini ab Etruscis accepere. Tom. I. LV. a Tuscis culta. 122. eius ortus & parentes. *ibid.* Iani uxor: *Labith* & *Horchiam* dixere Etrusci. Vesta *ignis potens*: eadem Terra & Ignis. 123. *Stata Mater* dicta. Romani a quibus cultum Vestae acceperint: cur ita vocata. *ibid.* nulla eius imago in templo, sed ignis. 124. *Mater* dicta: amiculo radiis distincto tecta: induta calceis repandis: podere: cur suffibulo velata a Tuscis efficta. 124. 125. Romae & domus Caesarum tutelare Numen. *ibid.* eius sacra panibus coronatis celebrata. 323.
Vestales Virgines a Numa institutae. 123. earum decora & honores. *ibid.*
Vestes Diis Etruscis tributae, quae. 4. radiatae & denticulatae. 92.

Veftes fimulacrorum, crura, humeros, brachia, coxas infcribere foliti Etrufci. 404.
Veftes convivales Etrufcorum. 400.
Vexillarius Etrufcus. 367.
Vexilli ufus in bello apud Etrufcos. 366.
Vgolinia Villa Perufiae. 370.
Viae, per quas pompae Deorum ducebantur, frondibus & floribus fparfae. 321. 322.
Vibennius Etrufcorum dux, Romulo contra Latinos fuppetias tulit. 369.
Victimarius Etrufcus cum aciere. 383.
VICTORIA cum Hercule in quadriga. 25. in clypeo res geftas Heroum fcribens: exemplum eius Romani ab Etrufcis forfitan defumfere. 93. Tufcorum Dea, alata, quae dona victoribus offerat. 121. Tufci phaleras, Romani & Graeci palmam ei dedere. *ibid.* contra Gigantes pugnans: cum Vacuna confuditur: eius diadema gemmatum. *ibid.* eius fimulacrum compeditum. 36. 223.
Victorius Francifcus Eques, laud. Tom. I. XXIIII. 166. 255. 432.
Victorius Petrus, laudatus. 72.
Virgilius Etrufcorum antiquitatum & rituum peritiffimus. 291. 377.
Vifidianus feu Viridianus a Tufcis & Vmbris confecratus. 69.
Vita longaeva promiffa Mithrae initiatis. 349.
Vitis amputatio, quomodo ab Etrufcis expreffa. 157.
Vittarum ufus in facris Etrufcorum. 317. eae fufpendebantur. *ibid.* & 318. tenebantur a fupplicantibus. *ibid.*
VITVMNVS Deus Etrufcorum. 60. comes Dei Sentini. *ibid.* currenti fimilis. 62. iuvenili ac fenili fpecie expreffus a Tufcis. 62.
Vlyffis gefta & peregrinationes notiffimae Tufcis. 236.
Vlyffes exemplum omnis virtutis ab Homero proponitur. 275. ab Etrufcis quomodo cognominatus. *ibid.* inter Semonas cultus: eius arma obfervantur. 275. a Circe pharmaco potus. *ibid.* myrtus ab eo fata. 278. ad Inferos defcendit, & remeavit. *ibid.* Sirenes praetervectus. 279. 280. 281. a Telegono filio imprudente occifus. 284. facris Samothracum initiatus. 285. 334. Achillem placans, fculptus in gemma Etrufca. 434.
Vmbracula delata in Orgiis Etrufcorum. 154.
Vmbria a Tufcis occupata. 181.
Vnguenta in funeribus adhibita. 187. adlata in facris ad Deos ungendos. 320. 321.
Voces Etrufcae explicantur. 100. 106. 114. 115. 126. 195. 199. 201. 202. 203. 314. & paffim in hoc opere.
Volaterrani Deam Bellonam coluere. 26. & Nortiam. 17. Venerem *Reginam* coluere: eius Etrufcum fimulacrum illuftratur. 115. item Cererem. 129.
VOLCANVS, ab Etrufcis cultus. 175. Aegyptii *Opan* dixere. *ibid.* Tethydi traditus educandus: cur claudus & galeatus: parazonium tenens: Iovi puerpero caput aperuit, e quo Minerva nata eft. 176. *Sethlanm* dixere Etrufci: de eius nomine nonnulla. *ibid.* Vide *Vulcano*.
Volfinienfes coluere Vertumnum, Pomonam, Nortiam. 8. 15. 16. 17. duo millia Etrufcae ftatuae apud eos. *ibid.* Romam afportatae. *ibid.* templum Nortiae. *ibid.* coluere Voltumnam Deam: eius celeberrimum templum ibi. 33.
Volta monftrum Etrufcorum in fepulcris fculptum, quid defignet. 34. 198.
VOLTVMNA Tufcorum Dea 31. pomum praefert, ornata tutulo, calceis lunatis, tunica fcutulata, torque. 32. cur fculpta cum oculis claufis. *ibid.* eius fanum celeberrimum apud Volfinienfes. 33. quae bona praeftare ab Etrufcis crederetur. 34. eius facra & nomen arcanum. *ibid.* eius forfitan ope evocatum monftrum Volta. *ibid.* eiufdem Deae Etrufcae facra ubi, & quo ritu peracta. 304. 306.
VOLTVRNVS Deus Tufcorum. 53. 54. ab eo dictus fluvius Volturnus. *ibid.* Flamen *Volturnalis*, facra, & feriae eius, quo die & menfe acta. *ibid.* Campanorum Numen. *ibid.* Vulturnus fluvius, item ventus. 55.
VOLVMNA Dea Tufcorum: eius nominis origo. 35. tutela & bona. *ibid.*
Volumnius Etrufcus, Tragoediarum fcriptor. 35. 390. 391. 392.
VOLVMNVS Tufcorum Deus. 34. quae bona praeftare crederetur. *ibid.* an nuptiis & coniugiis praeeffet. *ibid.*
Vrna proiecta, mortis index in fepulcris. 189.
Vrnae porphyreticae Etrufcae apud Clufium inventae indicantur. Tom. I. XX.
Vrnae cinerariae columnis fuperpofitae. 273.
Vrnae in inferiis adhibitae a Tufcis. 278.
Vter vinarius & lagena in facris Lenaeis. 323.
Vulcano oblati pifciculi pro animis humanis. 317. Vulcanus & Apollo cur coram Iove picti a Tufcis. 237.
Vxores Etrufcae mirifice maritos diligebant. 400.

Z

ZEfferinius Robertus Comes, Patr. Flor. laudatus. 249. 273.
Zodiaci motum facris choreis exprimebant Tufci. 312. 380.
Zodiacum Etrufcorum. 403.

FINIS.

Dum Opus excuderetur, nonnulla menda in primis exemplaribus expunxi; haec vero quae excidere, ita corrigito.

Tom. I. pag. LXVI. in fine *Syrium*. lege *Sirium*. Pag. 88. lin. 32. *Neptuni filium*. lege *filiam*. Pag. 121. in fine. Nolani VENEREM. lege VICTORIAM. Pag. 189. lin. 3. Μόριον. Μοριαγέτην. lege Μοιρον Μοιραγετην. Pag. 162. lin. 10. Ǝ⅃ƆЯƎB, i. e. *Herkle*. Pag. 168. lin. 1. *Castur*. lege *Kastur*. Pag. 201. lin. 29. MEИDKB. lege, ut emendandum monui in Praefatione, pag. XXVIII. AƎЯИƎM. Pag. 217. lin. 12. *choraeis*. lege *choreis*. Pag. 222. lin. 18. *Thyrreni*. lege *Tyrrheni*. Pag. 233. lin. 7. *versanae*. lege *vesanae*. Pag. 240. lin. 21. *at cultum*. lege *ad cultum*. Pag. 287. lin. 9. in Tabula CLIII. lege CLII. Pag. 334. lin. 17. *Demarati*. lege *Damarati*. Pag. 291. TINMCVIL. lege heic & infra TINMKVIL. Pag. 314. lin. 22. *praethnsa*. lege *prethnsa*.

CHARTARVM

SERIES.

VOLVMINIS I.

A B C D E F G H I. Heic subnecte Tabulas CC.

VOLVMINIS II.

a b c d e f. A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt Vv Xx Yy Zz. Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii Kkk Lll Mmm Nnn.

Omnes sunt duerniones, praeter I *Vol. I.* & f *Vol. II.*

FLORENTIAE.
OPVS REGIO PERMISSV IN AEDIBVS AVCTORIS
EIVS SVMTIBVS EXCVSVM.
DIVINA OPE INCOEPTVM
IV. KAL. FEBRVAR. A. CIϽ.IϽ.CC.XXXVI.
ET III. KAL. SEPTEMBR. A. CIϽ.IϽ.CC.XXXVII.
FELICITER ABSOLVTVM.

ial 90-B
32591
v.2